TEISĖS MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 19
Red. *A. Janulaitis*

Paul Frédéric Girard: Manuel Élémentaire de droit romain, vol. I.II.

PAUL FRÉDÉRIC GIRARD

ROMĖNŲ TEISĖ

Iš aštuntojo Felikso Senn'o peržiūrėto prancūzų leidimo, autoriaus įpėdiniams sutikus, vertė
Dr. A. TAMOŠAITIS

III TOMAS

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS 1933

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETO
BIBLIOTEKA
Inv. Nr. A 45059

Akc. B-vės „Varpas“ spaustuvė, Kaunas, Gedimino g-vė 38 Nr.

PAVELDĖJIMO TEISĖ.

Paveldėjimas[1] yra tada, kada turto arba jo dalies perleidimas pareina nuo turto savininko mirties. Tikras paveldėjimas universaliu (bendru) pagrindu yra įpėdinystės atveju, kada vienas arba keletas asmenų paveldi patį palikimą[2]. Šiuo atveju įpėdiniai paveldi ne tik aktyvinius turto elementus (kūniškuosius daiktus ir tuos nekūniškuosius daiktus, kuriuos galima perleisti, ypač kreditus), bet ir pasyvinius palikimo elementus, nes jie (įpėdiniai) turi atsakyti už palikėjo skolas. Paveldėti galima ir specialiu (ypatingu) pagrindu. Šiuo atveju paveldimi atskiri (izoliuoti) daiktai ir neatsakoma už palikėjo skolas. Iš pradžios mes studijuosime įpėdinystę, tyrinėdami įpėdinystės teisių perleidimo būdą, palikimo priėmimą ir nuo jo atsisakymą. Toliau mes paaiškinsime, kaip galima perleisti atskiras turto dalis specialiu legatų ir fideikomisų pagrindu[3]. Be to, rodos, čia bus pravartu anksčiau patiekti visai bendrą romėnų paveldėjimo teisės sistemos istorinę sąvoką.

1. Seniausioji romėnų paveldėjimo sistema, kuri mums yra žinoma, kurios pagrindiniai bruožai yra įrašyti XII Lentelių įstatymuose arba kurios bruožus padarė šių įstatymų interpretacija, jau rodo charakteringą požymį, kuris rodo, pa-

---

[1] Bendras apie paveldėjimus vokiečių kalba paskelbtas veikalas yra Koeppen, *Lehrbuch des heutigen römischen Erbrechts*, 1887—1895. Jis ypač kalba apie praktinę romėnų teisę. Italų kalba parašytas veikalas Fadda, *Concetti del diritto romano*, 2 tom., 1900—1902, yra labiau teorinio pobūdžio. Du Vangerowo tomai ir trys Windscheido ir Dernburgo (šiandien Dernburg-Sokolowski, 2-ji dalis) yra pašvęsti paveldėjimo teisei (pirmieji du tomai visiškai, o paskutinis beveik visiškai). Su trumpomis pastabomis gerą tekstų ir bibliografijos pasirinkimą galima rasti Rivier, *Traité élémentaire des successions a cause de mort en droit romain*, 1878, veikale.

[2] Julianus, *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 62: *Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum jus quod defunctus habuit.* Žiūr. Bonfante, *Scritti giur.*, 1, 1916, 250—316 pp.; o apie senąsias ir naująsias teorijas, liečiančias įpėdinystę, žiūr. Bonfante, *B. Ist. D. R.*, 27, 1915, 97—128 pp. (*Scritti giur.*, 1, 1916, 469—508 pp.) nurodymus.

[3] Įgijimas specialiu pagrindu taip pat gali pareiti nuo dovanojimo mirties atveju; tačiau dovanojimus mirties atveju mes studijuosime drauge su kitais dovanojimais.

lyginti, didelį romėnų teisės moderniškumą. Šis požymis yra pripažinta testamentinio paveldėjimo pirmenybė, pirmenybė teisių perleidimo, pareinančio nuo palikėjo valios. Romėnų visuomenė skiriasi nuo visos eilės visuomenių, kur įpėdinystė perleidžiama tik įstatymu, kur žinomas yra tik paveldėjimas *ab intestato*[1]; taip pat ji skiriasi nuo kitų visuomenių, kur, nors testamentas yra žinomas, vis dėlto paveldėjimas *ab intestato* turi pirmenybę prieš paveldėjimą testamentu[2]. Romėnų visuomenė skiriasi nuo anų visuomenių tuo, kad jai dar nuo prieš XII Lentelių įstatymų gadynės jau buvo žinomas įstatymas[3] ir kad nuo XII Lentelių įstatymų laikų ji pripažino testamentinio paveldėjimo pirmenybę prieš paveldėjimą *ab intestato* (įstatymu), kuris galioja tik nesant testamentinio paveldėjimo[4].

---

[1] Indoeuropiečių tautos testamento nežinojo, pavyzdžiui, jo nežinojo senoji indų teisė (Dareste, *Etudes d'hist. du droit,* 74 p.; Kohler, *Zeitschrift für vergl. R. W.,* 7, 1887, 224 p.), senoji graikų teisė, kur testamento nerandame Gortino įstatyme (Dareste, Haussoullier, Reinach, *Inscr. juridiques grecques,* 1, 462 p.), senoji germanų teisė (Tacitas, *Germ.,* 20; apie šios tvarkos buvimą Švedijoje ir Norvegijoje, o ypač Islandijoje, Dareste, *Etudes,* 291, 331, 349 pp.), osetų teisė (Kovalewsky, *Coutume contemporaine et loi ancienne,* 1893, 200 pp). Dar labiau testamento nebuvo pas egiptėnus (E. Revillout, *La propriété en droit égyptien,* 1897, 152, 201 pp.), pas senuosius hebrajus (Dareste, *Etudes,* 47 p.), pas babiloniečius Hammurabi gadynėje; apskritai, testamento nežinojo tos tautos, kuriose bendrojo šeimos turto sąvoka gyvavo.

[2] Testamentas su visais jo variantais pasirodė vos tik paminėtose tautose tik tada, kada jose pasireiškė romėnų teisės įtaka ir bažnyčios įtaka germanų tautų teisėms. Testamentas čia vaidino tik antraeilį ir papildantį vaidmenį. Dėl tos pačios priežasties taip pat mūsų Civ. Kod. testamento srityje leidžia, pavyzdžiui, remtis senąja papročių teise.

[3] Tai yra sąvoka pačios romėnų legendos, pagal kurią Romulo maitintoja Aka Larencija (Acca Larentia) skyrusi įpėdiniu Romulą; pasak kitos versijos, įpėdiniu skyrusi tauta (Aul.-Gel., 7, 7, 1). Tačiau yra dar tikresnis įrodymas: tai yra romėnų testamentas, kuris, kaip mes pamatysime (20 p.), iki XII Lentelių įstatymų laikų jau turėjo geroką praeitį.

[4] Testamentinio paveldėjimo pirmenybę įrodo XII Lentelių, 5, 4, formulė, kuri įstatyminius įpėdinius šaukia paveldėti tik tada, kada nėra testamentinių įpėdinių *(si intestato moritur).* Vadinasi, romėnų sistema prieštarauja mūsų moderniškajai sistemai, būtent: 1. romėnų teisė įstatyminius įpėdinius šaukia paveldėti tik tada, kada nėra testamentinių įpėdinių, kada, sakysime, testamentinis įpėdinis yra miręs *(D., 29, 2, De A. v. O. H.,* 39), kada atsiranda paveldėjimas *ab intestato,* t. y., tuo metu ieškomas yra įpėdinis, kuris pagal įstatymą yra artimiausias giminė; 2. romėnų teisė absoliutiškai neleido jungti į daiktą testamentinės įpėdinystės su įpėdinyste *ab intestato:* negalima buvo Romoje vieną dalį savo turto užrašyti testamentu, o kitą dalį pavesti sutvarkyti įstatymui. Romoje galiojo labai žinoma taisyklė *Nemo partim testatus partim intestatus decedere potest (Inst.,* 2, 14, *De her. inst.,* 5). Kai kurie autoriai stengiasi įrodyti, kad šią taisyklę išgalvojęs tik mokslas ir kad mokslas tai padaręs gana vėlai; kiti teisininkai yra daug patikimesni, nes jie tei-

Pašauktas priimti palikimą įpėdinis (vis tiek ar jis paveldi įstatymu, ar testamentu), nepareikšdamas valios priimti palikimo, pastarąjį *ipso jure* įgyja tik tais atvejais, kada jis yra surištas su palikėju tokiais giminystės ryšiais, kokie savaime jį verčia paimti palikimą *(heres suus, heres suus et necessarius),* arba kada jį riša su palikėju toks priklausomybės ryšys, kuris neleidžia jam atsisakyti nuo palikimo *(heres necessarius).* Kitais atvejais įpėdinis yra pašalinis įpėdinis *(heres extraneus),* kuris gali įgyti įpėdinystės teises, tik jų ieškodamas (reikalaudamas); jis turi, kaip romėnai sakydavo, *adire hereditatem.* Vadinasi, kol įpėdinis nepaima palikimo *(hereditas jacens),* tol kiekvienas asmuo gali paimti palikimą ir jį valdyti bei juo naudotis; jei per tam tikrą laiką iš to asmens niekas palikimo neatima, tai jis gali įsisenėjimu įgyti palikimui nuosavybės teises *(usucapio pro herede).* Bet, nors įpėdinis turi reikalauti įpėdinystės, vis dėlto XII Lentelių įpėdinis jau yra tikras mirusiojo asmens tęsinys, nes jis užima mirusiojo asmens vietą viso jo turto atžvilgiu: jis paveldi perleidžiamus kūniškuosius daiktus ir nekūniškuosius daiktus; jis paveldi pasyvą ir aktyvą[1]. Šiuo atžvilgiu nėra skirtumo tarp laisvųjų ir nelaisvųjų (priverstinių) įpėdinių; taip pat nėra skirtumo tarp testamentinių ir įstatyminių įpėdinių. Priešingai, nuo XII Lentelių įstatymų gadynės buvo skirtumas tarp testamentinių įpėdinių ir tarp įstatyminių įpėdinių, nes testamentinis įpėdinis, nors ir tęsdamas palikėjo asmenį, vis dėlto faktiškai galėjo paveldėti ne visą palikimą, nes testatorius, paskyręs įpėdinį *(institutio heredis),* galėjo paskirti ne tik globėjus, bet ir išvaduoti vergus ir ypač galėjo užrašyti legatus. Testatorius galėjo nustatyti visą eilę nuostatų, kurie, mūsų išmany-

---

gia, kad tai buvę testamento darymo būdai, vartojami dar prieš XII Lentelių įstatymų laikus. Mūsų nuomone, šią taisyklę nustatyti paskatino bent XII Lentelių įstatymai.

[1] Galimas dalykas, kad teoriškai iš pat pradžios ši pažiūra nebuvo pagrįsta (sukurta). Taip pat yra galimas dalykas, kad seniausiomis pažiūromis palikimą sudarydavę tik materialiniai daiktai, iš kurių susideda palikimas. Pasak vieno aiškaus teksto, nuo XII Lentelių įstatymų laikų įpėdinis paveldėdavęs ne tik turtą, bet ir kreditus, o pagal kitų žinių (XII Lentelių, 5, 9), jis turėdavęs atsakyti ir už palikėjo skolas. Vadinasi, nuo tų laikų įpėdinis įgijo universalaus paveldėtojo kvalifikacijas, kurias suvokė tik moderniškasis teisės mokslas. Tai tinka ir testamentiniams ir kraujo įpėdiniams, nes tai galima paaiškinti tik seniausiojo testamento pobūdžiu (testamentas senovėje buvo įstatymų leidėjo aktas (ž. 17 p.).

mu, tikrai siekė XII Lentelių įstatymų laikus[1] ir kurie, mūsų nuomone, sudarė testamento pirmenybei pagrindą, nes tuos nuostatus galima suderinti tik su testamentiniu paveldėjimu.

2. Šitaip senosios *juris civilis* sudarytą paveldėjimo sistemą, kaip ir senosios *juris civilis* įgijimo būdų (specialiu pagrindu) sistemą, servitutų ir prievolių teorijas, pakeitė pretorius[2]. Pavyzdžiui, testamentinio paveldėjimo srityje pretoriui pasirodė, kad testamento formos, kurios per ilgą laiką kūrėsi, yra perdaug painios. Pretorius ėmė reikalauti tik tų formų, kurios jam atrodė praktiškai naudingos. Jis ėmė vadinti teisėtais įpėdiniais net tuos asmenis, kurie buvo paskirti įpėdiniais testamentu, atitinkančiu tik jo paties nustatytas formos sąlygas, visai nepaisydamas, kad civiliškai tas testamentas yra niekingas, nes nesilaikyta įstatymo reikalaujamų formų. Įstatyminio paveldėjimo srityje pretoriui pasirodė, kad XII Lentelių įstatymų nustatyta sistema, paremta išimtinai civiline giminyste, yra perdaug siaura. Be civilinių giminių (arba jų nesant), pretorius ėmė šaukti tam tikrus paprastus natūralinius (kraujo) gimines, kurių įstatymas nešaukdavo paveldėti. Ilgainiui pretorius sukūrė pretorinius įpėdinius, kaip jis sukūrė pretorinius savininkus ir pretorinius debitorius. Tačiau čia (paveldėjimo srityje) išsirutuliojimas buvo ypač ilgas ir painus.

Raidos pradžią, tur būt, sudarė ta pati ideja, dėl kurios pretorius sukūrė valdymo *interdiktų* teoriją. Be abejojimo, įpėdinystės ieškojimo srityje, kaip ir nuosavybės ieškojimo (revendikacijos) srityje, pretorius greit įsitikino, kad padėtis daiktą valdančio asmens yra kur kas geresnė, negu padėtis asmens, neturinčio savo rankose daikto, nes valdantysis turi savo rankose patį bylos (ginčo) objektą ir dar nuo įstatyminių skundų gadynės iš jo galima buvo atimti daiktą, tik įrodžius savo teises daiktui; taip pat daiktas liekasi pas valdytoją, jei

---

[1] Šiuos nuostatus galima išaiškinti tik testamento pobūdžiu, kad testamentas buvo įstatymas (žinoma, prieš XII Lentelių įstatymų laikus ž. 20 p.).

[2] Plačiausieji veikalai apie pretorinį paveldėjimą, apie *bonorum possessiones*, yra B. W. Leist, *Die Bonorum Possessio*, 2 tomai, 1844, 1848, ir Glück, *Pandekten*, 37—38 knygų serija, 1—3 tomai, 1870—1875. Čia mes pabrėžiame tik pagrindinius dalykus, o apie visas smulkmenas kalbėsime toliau, kai įsigilinsime į atskirus testamento klausimus.

abu *sacramenta* yra pripažinti *injusta* (ž. I t., 431 p.). Kaip revendikacijos srityje pretorius valdymo interdiktais gynė valdytojo teises, taip įpėdinystės ieškojimo srityje jis tam tikru dekretu *(bonorum possessio decretalis)* suteikė teisę valdyti palikimą *(bonorum possessio)* tam asmeniui, kuris jam atrodė daugiausia turįs teisių palikimui. Vėliau pretorius, norėdamas priversti vykdyti savo dekretą, reikalui esant, duodavo interdiktą *quorum bonorum,* kuriuo įpėdinis galėjo materiališkai paimti daikto valdymą.

Kadangi šio interdikto tikslas buvo suteikti įpėdininių daiktų valdymą, tai jis, kaip ir valdymo interdiktai, kurių tikslas buvo apsaugoti valdymo teisę, buvo tik laikinė (provizorinė) priemonė, nepanaikinanti tikrojo įpėdinio teisės, kaip valdymo interdiktas negalėjo panaikinti savininko teisės. Tačiau *bonorum possessio,* kurią saugojo interdiktas *quorum bonorum,* buvo labai naudinga tam asmeniui, kuriam pretorius teikė šį interdiktą. Ji buvo naudinga civiliniam įpėdiniui, kurį pats įstatymas šaukė paveldėti, dėl to, kad ji jam teikė palikimui gauti paprastesnę priemonę, negu įpėdinystės teisių reikalavimas. Dar labiau *bonorum possessio* buvo naudinga tam asmeniui, kurio civilinė teisė nešaukė paveldėti, kuris šia priemone galėjo įgyti valdymą, kurį jis galėjo laikyti, jei nebuvo civilinių įpėdinių. *Bonorum possessor* galėjo laikyti valdymą, net nepaisydamas civilinių įpėdinių, jei pastarieji per įsisenėjimo laikotarpį *(usucapio pro herede)* jam nepareiškė pretenzijų dėl įpėdinystės teisių. Taip pat pretorius, be abejojimo, iš pradžios *bonorum possessio* sukūrė civilinių įpėdinių naudai *(bonorum possessio juris civilis confirmandi gratia);* vėliau jis ėmė teikti valdymo teisę tiems, kurie jam atrodė verti palikimui valdyti ir kurių civiliniai įstatymai nešaukė. Pretorius valdymą teikė arba dėl to, kad nebuvo civilinių įpėdinių *(bonorum possessio juris civilis supplendi gratia),* arba dėl to, kad jis net nepaisė civilinių įpėdinių *(bonorum possessio juris civilis impugnandi gratia)*[1]. Ir kai, išleidus *lex*

---

[1] *Inst.,* 3, 9, *De bonorum possessionibus, pr.;* 1. Papinianus, *D.,* 1, 1, *De j. et J.,* 7, 1 (I t., 64 p., 1 išn.). *Bonorum possessionis juris civilis supplendi gratia* pavyzdys yra *bonorum possessio,* duodama kognatams, kada nėra civilinių įpėdinių; *bonorum possessionis impugnandi juris civilis* pavyzdžiai: *bon. poss.,* duodama emancipuotam sūnui, išskiriant agnatus, kad jis (emancipuotas sūnus) galėtų konkuruoti su likusiais val-

Aebutia, pretorius ėmė leisti ediktus, tai jis ėmė iš anksto ediktuose skelbti, kuriems asmenims jis suteiks *bonorum possessio (b. p. edictalis).* Tuo pačiu laiku pretorius ėmė naudoti savo teisę skundams kurti su tikslu suteikti palikėjo aktyvines ir pasyvines teises (taip pat skundų teises) *bonorum possessoribus,* kurie visai nebuvo įpėdiniai[1].

Tuo metu *bonorum possessio* virsta tikra pretorine įpėdinyste, žymia dalimi sukurta pagal civilinės įpėdinystės modelį. *Bonorum possessor,* kaip ir civilinis įpėdinis, yra mirusiojo asmens tęsinys: jis paveldi visą mirusiojo aktyvą ir atsako už visą jo pasyvą. *Bonorum possessio,* kaip ir civilinė įpėdinystė, gali eiti įstatymu arba testamentu; čia, kaip ir ten, pirmenybė duodama testamentiniam paveldėjimui ir abu paveldėjimai (testamentu ir *ab intestato)* nesuderinami; čia, kaip ir civilinės įpėdinystės srityje, įstatyminio įpėdinio negalima apsunkinti legatais arba kitokiomis prievolėmis. Pagaliau,

---

džioje vaikais; *bon. poss.,* duodama įpėdiniui, paskirtam tik *jure praetorio* galiojančiu testamentu prieš įpėdinius *ab intestato.*

[1] Apie *bonorum possessio* kilmę yra labai daug sistemų. Apie šias sistemas ž. Danz, *Gesch. d. röm. Rechts,* 2, 1873, 143—148 pp., ir Baron, *Institutionen,* 146 §, III. Dar reikia prikergti Ad. Schmidt, *Z. S. St.,* 17, 1896, 324—328 pp. Tekstuose nurodytoji sistema yra ta, kuria su daugeliu smulkmenų niuansų pasekė Vangerow, 2, 398 §; Dernburg-Sokolowski, 453 §; Schmidt, *loc. cit.,* ir daugumas prancūzų interpretatorių. Pasak kitos teorijos, kuriai ypač atstovavo Leistas, kuri tiesioginai neprieštarauja pripažintiems istorijos faktams, bet kuri mums atrodo mažiau tikra, pretoriaus įsikišimo pagrindą ir pradžią sudaręs *interdictum successorium,* nustatytas su tikslu priversti pašauktus paveldėti įpėdinius per tam tikrą laiką paimti palikimą. Prievartos priemonė buvusi ta, kad, pašauktiesiems įpėdiniams nepriėmus palikimo, buvę šaukiami kiti įpėdiniai *(D.,* 38, 9, *De succ. ed.,* 1, *pr.).* Pasak vienos prieštaraujančios nuomonės, kurią, kaip mes pamatysime, Ciceronas paliudijo apie testamentinės ir įstatyminės *bonorum possessionis* pradžią (Savigny, *Vermischte Schriften,* 2, 1850, 230—236 pp.), *bonorum possessio* buvusi sukurta su tiesiogine intencija sulyginti civilinius įpėdinius su kitais asmenimis, kuriuos pretorius šaukdavęs paveldėti arba dėl to, kad jis jiems davęs pirmenybę, arba dėl to, kad nebuvę civilinių įpėdinių. Pagaliau, pasak paskutinės sistemos, *bonorum possessionis* tikrasis tikslas buvęs nustatyti, kurie asmenys galės palikimą paimti, kad jie įgytų palikimui nuosavybės teises įsisenėjimu, *usucapio pro herede* (Huschke *Z. G. R.,* 14, 1848, 157 ir t. 204 ir t. pp.). Ši nuomonė taip pat prieštarauja konkretiems faktams. Vadinasi, pasak paskutinių dviejų teorijų, *bonorum possessio* buvusi nustatyta *supplendi vel impugnandi juris civilis gratia* ir *confirmandi gratia* galėjusi tapti tik vėliau. Pasak antrosios teorijos, *bonorum possessio* buvusi nustatyta *confirmandi juris civilis gratia,* bet ši teorija principiališkai turi sutikti, kad palikimą galima duoti ir ne įpėdiniui, jei įpėdinis palikimo nereikalauja. Mūsų nuomone, *bonorum possessio* buvo sukurta *juris civilis confirmandi gratia, o juris civilis supplendi vel impugnandi gratia* ją ėmė taikyti vėliau, tik įvykus ir natūralinei evoliucijai.

kaip ir laisvojo paveldėjimo srityje, čia palikimą galima gauti (įgyti) tik jo prašant *(bonorum possessionis petitio).* Tačiau viena pretoriaus vaisinga inovacija nustatė, kad, praslinkus tam tikram laikui, duotas vienam asmeniui pasiūlymas priimti palikimą turi būti atšauktas, jei tas asmuo palikimo nepriima. Pasiūlymas atšaukiamas su tikslu pasiūlyti kitam asmeniui priimti palikimą *(edictum successorium).*

Bet, nors *bonorum possessio,* kuri yra paprastas palikimo valdymas, saugojamas interdikto *quorum bonorum,* virto pretoriniu paveldėjimu, kurį saugojo ne tik šis interdiktas, bet ir asmeniniai bei daiktiniai skundai, vis dėlto jokiu būdu negalima pasakyti, kad ji *(bonorum possessio)* būtų kūrusi galutinį ir neatšaukiamą padarinį. *Bonorum possessor* įgyja nekintamą teisę *(bonorum possessio cum re),* jei jis yra civilinis įpėdinis arba jei jį pretorius pašaukė paveldėti dėl to, kad nebuvo civilinių įpėdinių. Šiais atvejais nėra asmens, kuris galėtų atimti iš jo *(bonorum possessor)* palikimą. Priešingai, yra asmuo, kuris gali iš jo atimti palikimą, jei pretorius jam suteikė tik laikinę ir eventualinę teisę, pareinančią nuo įpėdinio neveiklumo *(bonorum possessio sine re)*[1], ir jei jį pretorius pašaukė paveldėti, nepaisydamas civilinio įpėdinio. Šitokiu atveju pašauktajam paveldėti išimties teisę, kuria jis galėjo atremti civilinio įpėdinio pretenziją paveldėti, suteikė gana vėlyva teisės raida, kuri susidarė pamažu atskiroms *bonorum possessionum* rūšims. Ši raida prasidėjo beveik imperijos pradžioje; ją užbaigė imperatorių konstitucijos tik tada, kada pretorius jau nebeteko įstatymų leidimo galios. Tos galios panaikinimą užfiksavo Juliano padaryta edikto kodifikacija.

3. Ankstyvesnė už Justinianą imperatorinė teisė, kuri, paprastai suteikdama pirmenybę *bonorum possessori* jo konflikto su civiliniu įpėdiniu atvejais, padidino *bonorum possessionis* reikšmę, nepanaikino įstatymų leidimo dualiteto, pareinančio nuo pretorinio paveldėjimo pastatymo greta civilinio paveldėjimo. Tačiau imperatorinė teisė darė naujas reformas ir testamentinio ir įstatyminio paveldėjimo srityse.

---

[1] Ulpianus, *Reg.*, 28, 13: *Bonorum possessio aut cum re datur aut sine re: cum re, cum is qui accepit cum effectu bona retineat; sine re, cum alius jure civili evincere hereditatem possit.*

Testamentinio paveldėjimo (paveldėjimo, pareinančio nuo žmogaus valios) srityje nuo pat imperijos pradžios (nuo pat Augusto laikų) buvo padarytos dvi svarbios reformos: pirmoji reforma lietė testamentų formą (kodicilų reforma), antroji lietė ypač testamentų esmę (fideikomisų reforma). Pasiremiant pirmąja reforma, paskutinės valios pareiškimą, kurį anksčiau galima buvo daryti tik testamentu, vėliau galima buvo daryti paprastesniais aktais, kodicilais *(codicilli),* testamento sušvelninimais *(codex testamenti),* kurie gali būti arba palydovai anksčiau ar vėliau parašyto testamento (testamentiniai kodicilai), arba nepriklausomi aktai (kodicilai *ab intestato).* Fideikomisus, kurie iš pradžios buvo paprasti palikėjo prašymai, adresuojami įpėdiniui, nuo kurio valios galėjo pareiti tų prašymų vykdymas, sustiprino Augustas, nes jis įsakė tokius palikėjo prašymus vykdyti. Fideikomisai skyrėsi nuo įpėdinių paskyrimo *(institutio heredis)* tuo, kad įpėdinį paskirti galima buvo tik testamentu ir įpėdiniais galima buvo skirti tik tam tikrus asmenis; fideikomisai taip pat skyrėsi nuo legatų tuo, kad legatus galima buvo užrašyti tik testamentu, kad legatais galima buvo apsunkinti tik įpėdinį ir kad legatus galima buvo užrašyti tik tam tikriems asmenims. Fideikomisus, priešingai, galima buvo užrašyti bet kuria forma; jais galima buvo apsunkinti kiekvieną asmenį, gavusį bent dalį palikimo; pagaliau fideikomisus galima buvo užrašyti bet kam. Iš tikrųjų, kai tik buvo pripažinta fideikomisų galia, tai tuoj pat jiems buvo pritaikytos taisyklės, liečiančios apdovanotojo tinkamumą, kurios buvo taikomos legatams ir įpėdinio paskyrimams. Tačiau, be patogumo, kurį teikė neformališkumas, fideikomisais galima buvo apsunkinti ne tik testamentinį įpėdinį, bet ir įstatyminį įpėdinį, legato gavėją ir net kiekvieną asmenį, gavusį bent kokią palikimo dalį.

Įstatyminio paveldėjimo srityje imperatorinė teisė taip pat labai stipriai retušavo ne tik civilinės teisės nustatytą paveldėjimo sistemą, bet ir pretorinės teisės sukurtą paveldėjimo sistemą. Imperatorinė teisė progresyviškai plėtojo tarpusavio vaiko ir motinos šeimos paveldėjimo teisę, progresyviškai naikino civilinės giminystės pirmenybę, vyriškosios linijos giminių pirmenybę prieš kraujo gimines ir ypač prieš moteriškosios linijos gimines.

4. Tačiau, nepaisant visų reformų smulkmenų, imperatorių išleisti įstatymai nepanaikino nei teorinio skirtumo tarp civilinių (agnatų) ir kraujo (kognatų) giminių testamentinio paveldėjimo srityje, nei skirtumo tarp civilinio ir pretorinio testamento testamentinio paveldėjimo srityje. Imperatorinė teisė, pastatydama fideikomisus greta legatų ir kodicilus greta testamentų, paveldėjimo sistemą greičiau supainiojo. Justinianas atsiradusius nelygumus mėgino išlyginti. Jis, nors ir palaikė senąją sistemą, vis dėlto truputį sušvelnino skirtumą tarp testamentų ir kodicilų. Bet jis visai suliejo į daiktą fideikomisus ir legatus; jis beveik visiškai sujungė įpėdinystę su *bonorum possessio*. Pagaliau ypač daug pakeitimų Justinianas padarė įstatyminio paveldėjimo srityje: čia jis visai atvirai paskelbė, kad panaikinąs XII Lentelių įstatymų nustatytą paveldėjimo tvarką ir kad šią tvarką pakeičiąs visiškai nauja tvarka, pagrįsta natūraline giminyste. Natūralinės giminystės paveldėjimo tvarką Justinianas galutinai nustatė novelių teisėje.

PAVELDĖJIMŲ RŪŠYS.

Romoje civilinė įpėdinystė galėjo eiti arba testamentu *(hereditas testamentaria, heres ex testamento, secundum tabulas testamenti)*, arba įstatymu *(hereditas legitima, heres legitimus)*. Be to, Romoje susidarė vadinamoji pretorinė *bonorum possessio (bonorum possessio secundum tabulas, bonorum possessio ab intestato)*. Tačiau tiek civilinėje teisėje, tiek pretorinėje teisėje būdavo atsitikimų, kada, nepaisant testamento buvimo arba jo nebuvimo, paveldėdavo prieš testamentą. Vadinasi, mes skiriame tris paveldėjimų kategorijas, būtent: testamentinį paveldėjimą, įstatyminį paveldėjimą ir paveldėjimą, einantį prieš testamentą.

I.

Testamentinis paveldėjimas.

Testamentą apibūdina formulės, kurios, tur būt, siekia respublikos teisininkų laikus ir kurios ypač dėl to nelabai aiškiai pabrėžia testamento požymius, kurie jį (testamentą) skiria nuo imperijos pradžioje pripažintų kodicilų. Testamentas yra legalus paskutinės valios aktas, padarytas iškilmingais žodžiais su tikslu, kad palikėjui mirus atsirastų tam tikri padariniai[1]. Iš tikrųjų, tai yra paskutinės valios aktas, kuriuo paskiriamas įpėdinis. Kad tas aktas sukurtų testamentinį

---

[1] Ulpianus, 20, 1: *Testamentum est mentis nostrae justa contestatio, in id sollemniter factum, ut post mortem nostram valeat.* Modestinus, *D.*, 28, 1, *Qui test. facere possunt*, 1: *Testamentum est voluntatis nostrae justa sententia de eo quod quis post mortem suam fieri velit.* Justiniano, *Inst.*, 2, 10, *De test. ord., pr.*, etimologija yra tik žodžių žaislas, kuris, be kitko, siekia Ser. Sulpicių (Aulus-Gellius, 7 12, 2).

paveldėjimą, reikia, kad testamentas atitiktų įstatymo nustatytas formas, kad testamentą darytų tinkamas asmuo, kad testamentas būtų padarytas tinkamo įpėdinio naudai ir kad testamento nepaliestų vėliau atsiradęs niekingumas. Vadinasi, mums teks šit ką studijuoti: 1. testamento formas, 2. testatoriaus tinkamumą, 3. įpėdinio paskyrimą, 4. niekingumus, kurie teisėtai padarytą testamentą gali vėliau paliesti, ir 5. testamento atidarymą.

A.

Testamento formos.

Bendroji teisė paprastai skiria normalines (paprastas) ir anormalines (nepaprastas, ypatingas) testamento formas, kurios yra arba griežtesnės, arba mažiau griežtos. Ypatingosios testamento formos buvo nustatytos tam tikriems testamentams, ypač karių testamentams, kurių charakteringas požymis yra tas, kad imperatorinės teisės gadynėje jiems (formos ir kitais atžvilgiais) nebuvo taikomi įstatymų nustatyti reikalavimai.

1. Paprastosios testamento formos ir tų formų istorija.

Paprastosios (normalinės) testamento formos nevisada buvo tos pačios. Tyrinėjant šių formų istoriją, reikia skirti seniausios teisės testamentą, testamentą *per aes et libram,* pretorinį testamentą ir pagaliau testamentą, padarytą daugiau ar mažiau radikališkai naujesne forma, kitaip sakant, vėlyvesnio imperijos periodo testamentą[1].

I. Seniausios teisės testamentas. — Gajus[2] praneša, kad

---

[1] *Inst.*, 2, 10, *De testamentis ordinandis.* Hoelder, *Beiträge zur Geschichte des römischen Erbrechts,* 1881, 20—71 pp.; Karlowa, *R. R. G.,* 2, 847—859 pp.; Cuq, *N. R. H.,* 1886, 533—586 pp.; *Institutions,* 1, 124—128, 257—261 pp., 2, 847—849 pp.; Ed. Lambert, *La tradition romaine sur les formes du testament,* 1901; Ch. Appleton, *Le testament romain,* 1903; Wlassak, *Z. S. St., 31,* 1910, 210—218 pp.; O. Lenel, *Essays in legal history ed. by P. Vinogradoff,* Oxford, 1913, 120—142 pp.; Bonfante, *Scritti giur.,* 1, 1916, 469—508 pp.; Naber, *Mnemosyne,* 50, 1922, 16—26 pp.

[2] Gajus, 2, 101: *Testamentorum autem genera initio duo fuerunt: nam aut calatis comitiis testamentum faciebant, quae comitia bis in anno*

iš pradžios buvę tik du testamento darymo būdai, būtent: *testamentum calatis comitiis,* daromas taikos laiku du kartus per metus kurijų susirinkimuose (testamentų darymo dienos buvusios aiškiai nustatytos), ir *testamentum in procinctu,* daromas karo metu prieš mūšį, dalyvaujant išsirikiavusiai kariuomenei. Pasak Gajaus patiektų žinių, abudu testamentai būdavę daromi tautos akyvaizdoje. Tačiau tuodu testamentai būdavo daromi įvairiose aplinkybėse, akyvaizdoje kitokių tautos atstovų ir, gali būti, jų sąlygos būdavo kitokios.

1. Daug kuo svarbesnis yra testamentas *calatis comitiis*[1], kurio istorija yra apskritai romėnų testamento istorija ir apie kurį dėl tos pačios priežasties (kad šis testamentas yra visų testamentų prototipas) yra daug prieštaravimų. Testatorius pareikšdavo savo valią kurijų susirinkimuose, kuriuos romėnai vadindavo *comitia calata,* kitaip sakant, susirinkimais, vadovaujamais religinės valdžios autoriteto. Susirinkimuose pirmininkaudavo *pontifex magnus;* gali būti, kad kartais ji pavaduodavo ir jo vardu veikdavo *rex sacrorum*[2]. Komicijos susirinkdavo, tur būt, kovo 24 d. ir gegužės 24 d., nes tas dvi dienas ne tik galima būdavo šaukti komicijas, bet jas reikėdavo būtinai sušaukti. Tai yra pažymėta pačiame kalendoriuje[3].

---

testamentis faciendis destinata erant, aut in procinctu, id est cum belli causa arma sumebant: procinctus est enim expeditus et armatus exercitus. Alterum itaque in pace et otio faciebant, alterum in proelium exituri.

[1] Gajus, 2, 101 (15 p., 2 išn.); Ulpianus, 20, 2, 10, *De test.;* 1; Labeo, pas Aulą-Gelių, 15, 27: *Calata comitia esse quae pro conlegio pontificum habentur... Isdem comitiis quae calata appellari diximus et sacrorum detestatio et testamenta fieri solebant. Tria enim genera testamentorum fuisse accepimus: unum, quod calatis comitiis in populi contione fieret...*

[2] Pirmąja prasme žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 3, 42 p., 1 išn.

[3] Šia prasme žiūr. Mommsen, *Römische Chronologie,* 2-sis leidimas, 1859, 241 ir t. pp.; *Dr. publ.,* 6, 1, 163 p., 1 išn. Kovo 24 diena ir gegužės 24 diena buvo tokios metų dienos, kuriomis, pasak senojo kalendoriaus, būtinai būdavę šaukiami komicijų susirinkimai kurijomis (Q. R. C. F. = *Quando rex comitiavit fas;* žiūr. tekstus *C. I. L.,* I², 289 p.). Kad tomis dienomis rinkdavosi komicijos kurijomis, matyti iš to, kad išvakarėse (kovo 23 dieną ir gegužės 23 dieną) įvykdavo trimitų valymo iškilmės; o trimitais šaukdavo kurijų susirinkimus. Be to, tai matyti ir iš *trinum nundinum* apskaičiavimo, nes kovo 1 diena ir gegužės 1 diena buvo dienos, kada skelbdavo apie kurijų susirinkimus. Visai natūralu atrodo, kad tiedvi dienas galima buvo daryti testamentus kurijų susirinkimuose. Tūlas (pavyzdžiui, Karlowa) prikiša, kad abi dienos esančios perdaug arti viena nuo kitos, kad racionalus laiko padalymas būtų buvęs patogesnis. Tačiau galimas dalykas, kad du susirinkimai, kuriuose

Mes neabejojame, kad turinio atžvilgiu romėnų testamento esminį požymį sudarė ne bet kokio atskiro turto reguliavimas specialiu pagrindu[1] ir ne, kaip kartais tūlas, pasirėmęs klaidinga ir iš graikų teisės paimta analogija, teigia, adopci-

---

būdavo daromi testamentai, iš pradžios nebuvo nustatyti, turint galvoje testamentus. Taip pat Gajus, 2, 102 (24 p., 1 išn.) pabrėžia nepatogumą, pareinantį nuo laiko intervalo, kuris esti tarp susirinkimų testamentams daryti.

[1] Pažiūrą, pagal kurią komiciniu testamentu nebūdavęs skiriamas įpėdinis, pareiškė dar, sakysime, Ehrlich, *Z. f. v. R. W.*, 17, 1903, 99—109 pp. Tą pažiūrą taip pat palaikė savo studijoje Lenel, *Essays in legal history ed. by P. Vinogradoff*, Oxford, 1913, 120—142 pp. (kuriai atsakė Bonfante, *B. Ist. D. R.*, 27, 1914, 97—128 pp.) ir *Z. S. St.*, 37, 1916, 129—135 pp. Pasak Lenelio, XII Lentelių teisė žinojusi tik įpėdinius *ab intestato: heredes sui*, kurie buvo *domus* nariai, buvę tikri savininkai ir turėję atsakyti už *domus* skolas *in infinitum;* o kiti įpėdiniai, kurie taip pat ilgainiui asimiliavęsi skolų atžvilgiu, palikimą galėję įgyti, tik jo reikalaudami (XII Lentelių, 5, 4: *agnatus proximus familiam habeto).* Testamentu apdovanotieji asmenys, negalėdami paimti legato vien formulės *heres esto* pagrindu, galėdavo dovanas įgyti legatu *per vindicationem.* Pastaroji formulė drauge su globėjų paskyrimo formulėmis buvo vieninteles testamentų dispozicijos, kurias leido XII Lentelių, 5, 3, taisyklė *uti legassit super pecunia tutelave suae rei ita jus esto.* Apdovanotųjų asmenų atžvilgiu (kadangi įpėdinius *ab intestato* pašalindavo taisyklė *nemo partim testatus partim intestatus decedere potest)* kitus palikimo daiktus galima buvo įgyti įsisenėjimu *(usucapio pro herede).* Lenelis prieštaraudamas Gajui, 2, 54, tvirtina, kad įsisenėjimas būdavęs taikomas ne įpėdinystei, bet palikimo daiktams. Vadinasi, apdovanotieji asmenys neturėdavo atsakyti už palikėjo skolas *in infinitum,* bet jie turėdavo atsakyti tik tiek, kiek jie gavo palikimo; tuo būdu palikėjo skola tekdavusi ir legato turėtojams. Kalbant apie įpėdinio paskyrimą *(heredis institutio),* reikia pasakyti, kad ši institucija buvo įgyvendinta toje gadynėje, kuri Leneliui atrodo vėlesnė už Plauto laikus, kartu su testamentu *per aes et libram.* Šios gadynės antrojoje fazėje *familiae emptori* adresuojamoji *nuncupatio* pirmą kartą paminėjo *heredis scripti* instituciją. *Heres scriptus* skolų *in infinitum* prievolės atžvilgiu buvo sulygintas su *heredes sui* ir kitais įstatyminiais įpėdiniais. Prirašytam įpėdiniui *(heres scriptus)* buvo išgalvota *cretio cum exheredatione* su tikslu neleisti jam, kaip ir *heres suus,* tapti įpėdiniu, jam pačiam nežinant arba net nepageidaujant. Nuo to laiko *institutio heredis* buvo laikoma *caput ac fundamentum testamenti.* Lenelis sako, kad ši hipotezė (įpėdinio paskyrimo hipotezė) veikusi visą romėnų testamento išsirutuliojimą ir kad dėl to romėnų testamentas labai skyręsis nuo senosios graikų teisės ir senosios germanų teisės testamentų. Tačiau, jei tuo būdu romėnų teisė mėginama derinti su kitomis senosiomis teisėmis, kas istoriškai jokiu būdu nėra būtina (žiūr. Bonfante, 122—123 pp.), tai reikia pasakyti, kad tik vėlyvesnė romėnų teisė nėra suderinta. Mums rodos, kad negalima suprasti Lenelio sistemos, kaip romėnai galėjo prieiti istoriškųjų laikų institucijas. Mūsų nuomone, šis priekaištas yra aplamai lemiąs priekaištas. Negalima suprasti, kodėl teisės mokslas tik po Plauto gadynės suteikė žodžiams *heres esto* prasmę, jei tie žodžiai neturėjo jokios prasmės XII Lentelių laikais. Taip pat negalima suprasti XII Lentelių posakių *familiam habeto* ir *uti legassit* interpretacijos. Tos pažiūros, pasak kurių *cretio* senajai teisei nebuvusi žinoma ir pasak kurių legato gavėjai kadaise turėję atsakyti už palikėjo skolas, yra mažai patikimos. Pažiūra apie *usucapio pro he-*

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO BIBLIOTEKA Inv. Nr. A 45159

jos (nesavarankaus asmens įsūnijimo) realizavimas[1], bet paskyrimas tikro testamentinio įpėdinio, kuris tęstų palikėjo asmenį taip, kaip įstatyminis įpėdinis tą asmenį tęsia. Testamentinio įpėdinio nereikia sumaišyti su įpėdiniu *ab intestato,* kaip su pastaruoju sumaišomas įsūnis *(adrogatus)*[2].

Labiausiai ginčijamas yra klausimas, kokį vaidmenį testamentinėse komicijose vaidino tauta. Visai natūralu atrodo, kad tautos vaidmuo buvo įstatymų leidimo vaidmuo. Kadangi testamentas buvo bendrojo paveldėjimo įstatymo pakeitimas, kaip adrogacija (įsūnijimas) buvo bendrojo šeimos įstatymo pakeitimas, tai testamentas, kaip ir adrogacija, turėjo būti balsuojamas. Balsavimą turėjo pasiūlyti dvasininkai, nes tik tuo būdu padarytas tautos nutarimas suteikdavo testamentui, kaip ir adrogacijai, politinį ir religinį respektą (svarbą). Mes tiki-

---

rede yra nesuderinta su Gajaus tekstu: *heres scriptus* buvimą prieš testamentą *per aes et libram* taip pat pripažįsta Gajus, 2, 102—103, pasak kurio šį testamentą (kur *familiae emptor* buvo *heredis loco)* išgalvoję tam atsitikimui, kada testatorius dėl ligos negalėjęs atvykti į komicijas, kada jis galėjęs daryti testamentą, kaip galvoja Gajus, skirianti įpėdinį. Pagaliau Bonfante pastebėjo, kad pažiūra, pagal kurią testamentu apdovanotas asmuo iš pradžios turėjęs atsakyti tik *intra vires hereditatis,* o vėliau *ultra vires,* praktiškai visai nesanti galima. Mano nuomone, taip pat praktiškai negalimas yra dalykas ta tvarka, pagal kurią savo sūnaus negalima buvę paskirti įpėdiniu, jei, užrašant legatus, būdavęs pašalinamas testamentinis paveldėjimas. Tačiau reikia drauge su Bonfante pridurti, kad įpėdinio paskyrimo institucijos buvimą, įpėdinio prievolę atsakyti už skolas *in infinitum,* šios institucijos laikymą *caput ac fundamentum testamenti* ir tą reiškinį, pagal kurį testamentas, kaip ir adrogacija, yra vienintelis aktas, daromas komicijose, kuriose pirmininkaudavo didysis dvasininkas arba *rex sacrorum,* išaiškina tik ta pažiūra, kad testamentas yra įstatymas, kurio objektą sudaro ne atskirų daiktų tvarkymas, bet paskyrimas šeimininko visam turtui su jo civilinėmis ir religinėmis prievolėmis.

[1] Testamente pažymėtas asmuo tampa įpėdiniu; tačiau tai nėra tas pat, kas yra graikų teisėje, pagal kurią testamente pažymėtas asmuo tampa gimine. Graikų teisė nežino testamento, ji žino tik adopciją. Romoje komicinį testamentą ir adrogaciją darydavo tuose pačiuose susirinkimuose; tačiau tai yra nevienoki aktai. Tą teoriją, kuriai testamentas yra adrogacija (Schulin, *Das griechische Testament verglichen mit dem römischen,* 1882), pasmerkė jos pačios išvados. Ši teorija ne tik verstų sakyti, kad įpėdiniais negalima skirti savo valdžioje esančių vaikų, bet įpėdiniu paskirtas asmuo taptų agnatu testatoriaus agnatų, tuo tarpu įpėdinis visai neįeina į civilinę palikėjo šeimą lygiai taip, kaip nuo palikimo pašalintas asmuo neišeina iš palikėjo šeimos. Prieš Lambert, 25—43, 51—52 pp., teoriją, kuri sugretina XII Lentelių komicinį testamentą su *thinx lombard* ir su frankų afatomija, žiūr. lemiančius Appleton, 53—103 pp., 109 p., 3 išn. priekaištus.

[2] Pasak vienos teorijos, kurią keletą kartų paskelbė Bonfante ir kurią palaikė Levy-Brühl, *N. R. H.,* 1921, 634—669 pp., iš pradžios įpėdiniu galėjęs būti tik vienas *domus* narys, kurį paskirdavęs *paterfamilias.*

me, kad čia išdėstytoji pažiūra yra tikra[1]. Tačiau tūlas teigia, kad testamentų srityje tauta vaidinusi tik paprastą liudininko vaidmenį, paliudijantį testamento autentiškumą, kad tauta negalėjusi testamento nei tvirtinti, nei atmesti. Bet šiai pažiūrai pagrįsti nurodytus sumetimus labai lengva atremti[2]; o geriausias įrodymas, kad primityvinis testamentas būdavo daromas įstatymų leidimo būdu, yra paties testamento vėlesnieji padariniai, kurie viršijo kitų privatinių aktų padarinius ir kuriuos, vadinasi, galėjo sukurti tik paties įstatymų leidėjo aktai. Testamentas paskiria ne tik įpėdinį, kurio įstatymas nešaukia paveldėti, bet ir globėjus palikėjo vaikams ir net tiems asmenims, kuriems įstatymas globėjų neskiria. Legatų srityje testamentas trečiuosius asmenis gali padaryti kreditoriais ir savininkais, visai nesiklausdamas pastarųjų valios, tuo tarpu privatinė teisė aiškiai reikalavo, kad tie asmenys pareikštų savo valią tapti kreditoriais arba savininkais. Vergų išvadavimo srityje dar ryškiau pasireiškia testamento ypatinga galia: testamentas, kaip ir visagalio įstatymų leidėjo aktas, vergą gali betarpiškai išvaduoti (vergas virsta laisvuoju), tuo tarpu kiti išvadavimo būdai yra iškraipyti išvadavimo būdai, nes

---

[1] Šia prasme žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 393 ir t. pp., Jhering, *Espr. du Dr. R.*, 1, 147 ir t. pp.; 3, 145 ir t. pp., A. Pernice, *Festgabe für Gneist*, 1888, 129 p., ir daugumą dabartinių prancūzų autorių. Priešinga prasme žiūr. Hoelder, Karlowa.

[2] Sakoma, kad pasak Labeono, pas Aulą-Gelių (16 p., 1 išn.), testamentas būdavęs daromas *in populi contione* ir kad jo (testamento) *contiones* nebalsuodavę. Taip pat sakoma, kad, pasak to paties autoriaus, *comitia calata* būdavusios šaukiamos *pro conlegio pontificum*, tuo tarpu komicijose, kuriose balsuodavo, pirmininkavęs magistratas. Pagaliau sakoma, kad pats žodis *testamentum* verčiąs galvoti apie liudininkus *(testes)*, o ne apie balsuotojus. Tačiau šiuos priekaištus labai gerai atrėmė Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 363 p.; 3, 41 p. *Contio* nepašalina komicijų, nes ji yra tik komicijų įžanga: tauta, rinkdamosi į susirinkimus, visai be jokios tvarkos susieidavo, o tik paskui skirstydavos į įstatymo nustatytas *comitia*. *Contio* tikrai nepašalina komicijų: tekstas, kuris sako, kad testamentas būdavęs daromas *in contione*, taip pat sako, kaip tai rodo jo pavadinimas, kad testamentas buvęs daromas *in comitia, in comitia calata*. Priekaištas, pasak kurio testamento nebalsuodavę komicijose *pro conlegio pontificum*, nėra niekuo pagrįstas, nes adrogacija, kurią tauta tikrai balsuodavo, taip pat būdavo daroma komicijose, kuriose pirmininkaudavo *pontifex magnus* (ž. I t. 230 p., 3 išn.). Pagaliau čia, kaip ir adrogacijos srityje, liudininko vaidmuo, kurį vaidino tauta, labai gerai suderinamas su balsuotojo vaidmenimi. Yra net galimas dalykas, kad iš komicinio testamento yra kilusi formulė, kurią vėliau vartodavo testamente *per aes et libram (Ita do ita lego ita testor itaque vos quirites testimonium mihi perhibetote* — 27 p., 2 išn.), nes ši formulė geriau suderinama su komicijos nariais *(quirites)*, nekaip su mancipacinio testamento penkiais liudininkais ir svarstyklininku *(libripens)*.

čia reikia pripažinti tariamosios laisvės fikciją, nes čia teigiama, kad vergas nėra vergas. Tai daroma, kad nereikėtų naujos laisvės kurti. Testamento padariniai pasilieka, nors pats testamentas ir nustoja buvęs įstatymu. Tačiau tokius padarinius testamentas gali sukurti tik dėl to, kad iš pradžios testamentas buvo įstatymas. Tie padariniai paliudija, kad iš pradžios testamentas buvo įstatymas ir kad tie padariniai atsirado iš pat pradžios.

Dabar negalime pasakyti, kad testamentas, kuris iš pradžios buvo įstatymų leidėjo aktas, visą laiką būtų likęs tuo aktu. Įrodymą, kad testamentas ne visada buvo įstatymų leidėjo aktas, patiekia Gajaus paliudijimas, kuris sako, kad testamentas *per aes et libram* buvęs įgyvendintas ne su tikslu išvengti tautos kontrolės, ne su tikslu suteikti testatoriui laisvę daryti testamentą, bet su tikslu leisti daryti testamentą be komicijų. Jei šios inovacijos gadynėje komicinis testamentas dar būtų parėjęs nuo tautos ir dvasininkų aprobavimo, tai naujojo testamento didžioji nauda būtų buvusi tos kontrolės išvengimas, suteikimas testatoriui laisvės. Ši laisvė buvo dar prieš testamentą *per aes et libram*. Tai neįrodo, kad tautos dalyvavimas visada būtų buvęs paprastas formalumas. Tai įrodo tik, kad testamento kilmė yra ta, kurią mes teigiame.

Mūsų išmanymu, neužtenka net pasakyti, kad testamento srityje, kaip ir adrogacijos srityje, tautos dalyvavimas pamažu virto paprastu formalumu. Adrogacija, kuri daroma prie trisdešimts liktorių, visada parėjo nuo dvasininkų kontrolės. Testamento srityje šios kontrolės pėdsakų nerandame. Vadinasi, testamentas yra pozityvus aktas, kuris panaikina dvasininkų ir drauge tautos kontrolę, kuris suteikia testatoriui laisvę. Mūsų nuomone, nėra mažiausio motyvo, kuris verstų abejoti apie romėnų teikiamą paliudijimą, pasak kurio, ši reforma siekianti XII Lentelių gadynę[1], ji (reforma) pareinanti nuo taisyklės, kurios žodžiai menkokai yra suderinti: *Uti pa-*

[1] Pagrindinis tekstas yra Pomponiaus tekstas, padėtas jo komentare apie seną respublikos gadynės teisininką K. Mucių Scevolą, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 120: *Verbis legis duodecim tabularum his: „Uti legassit suae rei ita jus esto", latissima potestas tributa videtur et heredis instituendi et legata et libertates dandi.* Ta pačia prasme žiūr. Gajus, 2, 224. Justinianus, *Inst.*, 2, 22, *De leg. Falc., pr.* Nov. 22, c. 2, *pr.* Kirk, *Class. Philol.*, 1921, 246—250 pp.

ter familias legassit de re sua arba *super familia pecuniaque sua* arba *super pecunia tutelave rei suae, ita jus esto*[1]. Čia patiektas nuostatas davė testatoriui laisvę, kurią iš pradžios varžė komicijos ir jų pirmininkai. Tas nuostatas yra, pavyzdžiui, labai panašus į šią taisyklę: *Cum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupassit ita jus esto,* nes šie žodžiai suteikė mancipacijai ir *nexum* galią net tuo atveju, kada metalo svėrimas buvo fiktyvus, užuot buvęs realus. Anksčiau pati tauta *legabat,* kuri *legem dicebat* (leido įstatymą) apie testatoriaus *res,* apie jo turtą *(familia pecuniaque),* apie testatoriaus vaikų globą (apie globą vaikų, kurie dėl testatoriaus mirties tapo *sui juris* asmenimis) ir apie testatoriaus turto likimą *(tutela pecuniaque suae rei).* Vėliau visa tai ėmė daryti pats testatorius, išleisdamas savo *lex,* kuris tik grynai formališkai parėjo nuo tautos[2].

---

[1] XII Lentelių, 5, 3: Gajus, 2, 224; *Inst.,* 2, 22, *De leg. Falc., pr.:* Pomponius (20 p., 1 išn.): *Uti legassit suae rei.*—Nov. 22, c. 2, pr.: *Uti legassit quisque de sua re.* — *Auct. ad Her.,* 1, 13; Cicero, *De inv.,* 2, 50: *Uti super familia pecuniaque sua legassit.* — Ulpianus, 11, 14: *Uti legassit super pecunia tutelave suae rei.*

[2] Lambert, 32 p., ir Cuq, 1, 125 p., 3 išn., neigė tą pažiūrą, pagal kurią testamentinė laisvė buvusi suteikta labai seniai, Appleton, 82—84 ir t. pp., priešingai, mano, kad XII Lentelių įstatymų nuostatai tik patvirtinę tai, kas praktikoje jau buvę įgyvendinta, veikiant testamento *in procinctu* įtakai (22—23 pp.). Tačiau tekstą jis supranta taip, kaip mes jį suprantame. Mums atrodo, kad tai yra natūrališkiausia teksto interpretacija. Šiaip ar taip, mes atmetame kitas dvi interpretacijas, kurias tūlas autorius pasiūlė, būtent: — 1. mes atmetame interpretaciją, pagal kurią XII Lentelių įstatymų nuostato tikslas buvęs patvirtinti (ratifikuoti) testamentą *per aes et libram.* Pasak interpretatorių, šis testamentas turėjęs būti pirmas testamentas, kurį buvę galima daryti be tautos ir dvasininkų kontrolės; tačiau jokiu būdu negalima būtų suprasti, kodėl Gajus, 2, 102 (24 p., 1 išn.), nenurodė šio patogumo. Be to, kaip mes kiek toliau pamatysime (27 p.), bent galutinė šio testamento forma buvo nustatyta praktikų, kurie, neteisėtai pasinaudodami XII Lentelių įstatymų taisykle, iškraipė pačią taisyklės prasmę; vadinasi, ši taisyklė nebuvo nustatyta mancipaciniam testamentui. — 2. antroji sistema šį testamentą išveda iš skirtumo tarp *familia,* kuri atitikusi *res mancipi,* ir *pecunia,* kuri atitikusi *res nec mancipi.* Pasak šios sistemos, Ulpiano formulės tekstas, kuris kalba tik apie *tutela* ir apie *pecunia,* leidęs laisvai tvarkyti tik savo vaikų globą ir užrašyti *res nec mancipi,* kitaip sakant, tas tekstas leidęs tvarkyti *pecuniam,* bet ne *familiam,* arba, pasiremiant viena pažiūra (Cuq, *N. R. H.,* 1886, 540 p.; *Institutions,* 1, 129—131, 270 pp.), tvarkyti galima buvę ne priklausomais legatais, bet testamentu, arba, pasak vienos gudresnės pažiūros, tai galima buvę tvarkyti testamentu, kuris tik šiuo atžvilgiu nepriklausęs komicijų kontrolės (Mitteis, *Privatrecht,* 1, 82 p., 24 išn.; Wlassak, *Z. S. St.,* 31, 1910, 216—218 pp., kuris daro skirtumą tik tarp bet kokių daiktų legato ir įpėdinio paskyrimo). Mes jau pasakėme (I t. 329 p., 3 išn.), kad, mūsų nuomone, abu posakiai iš pradžios turėjo atskiras prasmes, atitinkančias konkrečią jų svarbą, kad nuo XII Len-

Šitoks komicinis testamentas, tur būt, laikėsi dar ilgai po XII Lentelių įstatymų. Tačiau nuo jo atprasta dar prieš respublikos gadynės pabaigą. Viena 605 Romos gyvenimo metų žinia rodo, kad toks testamentas jau nebebuvo vartojamas[1].

2. Kadangi testamentas *in procinctu*[2] būdavo daromas ne paprastuose tautos susirinkimuose, bet tautos susirinkimuose, išsirikiavusiuose mūšiui (pats išsirikiavimas daromas pagal Serviaus Tuliaus planą; vadinasi, toks išsirikiavimas siekia

---

telių įstatymų gadynės šiuodu posakiai būdavo vartojami ir drauge ir atskirai, nes tai buvo sinonimai, kurie reiškė turtą. Mes taip pat nurodėme, kad visada įstringama į negalimumus, kada mėginama šiuos posakius suprasti kitokia prasme. Pirmame tome (294 p., 3 išn.) mes jau nurodėme vieną tokį negalimumą. Teorijos, su kuriomis mes susidursime, nurodys kitus negalimumus. Viena teorija pripažįsta legatą, nepareinantį nuo testamento; ši teorija sugriauja visą romėnų galvojimą (sąvokas). Antra teorija pripažįsta tik dalį komicijų kontrolės; tai, gali būti, iš esmės nemažiau prieštarauja romėnų pažiūroms. Tačiau, be to, abi teorijos pripažįsta, kad XII Lentelių taisyklė, be globėjų paskyrimo, lietusi tik *nec mancipi* daiktų legatus. Deja, teisininkas Pomponius, komentuodamas VII-jo šimtmečio teisininką Mucių Scevolą, pozityviškai sako (20 p., 1 išn.), kad XII Lentelių taisyklė buvusi taikoma ne tik *nec mancipi* daiktų legatams, bet įpėdinių paskyrimams (kurie, liesdami visą turtą, nurodytąja terminologija turėjo liesti *familia* ir drauge *pecunia)*, ir testamentiniams vergų išvadavimams (kurių objektas yra vergai, o vergai šia terminologija buvo *familiae* dalis). Jei XII Lentelių nustatė skirtumą, turintį techninę prasmę, tai, turint galvoje Pomponiaus tekstą, reikėtų ne naujas sistemas apie XII Lentelių tekstą, Ulpiano patiektą, kurti, bet pripažinti, kad mums patekusioji Ulpiano redakcija nėra gera ir kad XII Lentelių įstatymai, kaip sako Ciceronas ir Retorika Hereniui (21 p., 1 išn.), kalbėjo apie *familia* ir drauge apie *pecunia* (A. Pernice, *Labeo,* 1, 324 p., 3 išn.) arba pripažinti *res sua* formulę, kurią pripažino Pomponius, Gajus ir Justinianas. (Šia prasme ž. Appleton, 59 p., 1 išn., 91 p., 5 išn.). Tačiau mes tikime, kad Ulpiano versija yra tikriausia dėl to, kad XII Lentelių įstatymai, be abejojimo, aiškiai numatė testamentinių globėjų paskyrimą (žiūr. Paulus, *D.,* 50, 16, *De V. S.,* 53, *pr.)* ir kad pats paminėjimas *tulela* vertė daryti skirtumą tarp *tutela* ir *res,* pavadinant pastarąją sąvoką žodžiu *pecunia,* o visai nepainiojant su trečiuoju žodžiu *familia.* Tačiau, jei taip buvo, šis tekstas yra naujas įrodymas, kad, pareinamai nuo atsitiktinės redakcijos, senoji teisinė kalba, neskirdama žodžio *pecunia* nuo žodžio *familia,* abu žodžius vartojo turto sąvokai išreikšti. Šia prasme žiūr. Pierron, *R. gén.,* 1895, 385—400 pp.

[1] Ciceronas, *De or.,* 1, 53, tuo metu dar kalba apie kaltinamąjį Galbą, viena retorikos figūra palieka jo vaikus tautos globai *(et duos filios suos parvos tutelae populi commendasset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libera atque tabulis, populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati).* Čia Ciceronas mini tik testamentą *in procinctu,* kuris galiojo dar šalia testamento *per aes et libram.*

[2] Gajus, 2, 101 (15 p., 2 išn.), ir kiti autoriai, cituoti 16 p., 1 išn. Dar reikia pridurti Veronos scholiją *ad Aen.,* 10, 241 (reprodukuotą pas Mommsen, *Dr. publ.,* 1, 96, 3 išn.) ir Vell. Pat., 2, 5, 2 (apie Kontrebijos paėmimą Ispanijoje): *Facientibusque omnibus in procinctu testamenta, velut ad certam mortem eundum foret, non deterritus proposito* (Q. Caecilius Metellus Macedoninus 611 metų konsulas, o 612 metų prokonsulas) *perseverantia ducis, quem moriturum misera militem, victorem recepit.*

Serviaus Tuliaus, gali būti, net tik respublikos laikus), tai šio testamento pobūdis, žinoma, yra naujesnis, negu pobūdis testamento *comitiis calatis*. Be to, jei atsiminsime, kad ginkluota tauta beveik niekada nevaidino įstatymų leidėjo vaidmens, kad testamento *in procinctu* atveju ginkluota tauta prieš mūšį galėjo vaidinti tik liudininko vaidmenį, tai turėsime sutikti, kad testamentas *in procinctu* turėjo būti įgyvendintas tik tada, kada patys komiciniai susirinkimai ėmė vaidinti liudininkų vaidmenį. Nuo to laiko galėjo funkcionuoti nenormalus, bet naudingas testamentas *in procinctu*. Jis buvo ypač naudingas tiems asmenims, kurie dalyvavo karuose, pavyzdžiui, juo galėjo pasinaudoti plebėjai, kuriems testamentas *comitiis calatis*, daromas kurijų susirinkimuose, iš pradžios, gali būti, nebuvo prieinamas. Bet testamentas *in procinctu* nebuvo naudingas senesniems asmenims, kuriems jau suėjo keturiasdešimts šešeri metai, nes jie įėjo tik į seniorų skaičių ir nebedalyvavo karuose (veikiančiojoje armijoje). Vienas VII-jo šimtmečio pradžios paliudijimas aiškiai teigia, kad tuo metu jau nebebuvę kalbama apie komicinius testamentus, bet dar buvę kalbama apie testamentus *in procinctu*. Tačiau vėliau ir apie pastaruosius testamentus nustota kalbėti; net dar prieš respublikos periodo pabaigą romėnai atprato ir nuo testamento *in procinctu*[1].

II. Testamentas per aes et libram. — Antrasis testamento darymo būdas yra mirties atveju daromiems parėdymams pritaikymas tos tvarkos, kurią, kaip mes jau matėme, vartojo *mancipi* daiktų nuosavybei perleisti ir vaikams atiduoti *in mancipium*. Testatorius, kuris nori palikti savo turtą tam tikriems įpėdiniams, nusavina (perleidžia) visą savo turtą *(familia pecuniaque)* trečiajam asmeniui, kurį vadina *familiae emptor*. Turto nusavinimas daromas mancipacijos būdu, t. y., su svarstyklėmis, su metalo šmotu, dalyvaujant svarstyklininkui *(libripens)* ir penkiems liudininkams. Tačiau, pasak Gajaus, šis mancipacijos vartojimas iš eilės perėjęs dvi fazes, kurias skyręs *familiae emptoris* vaidmuo. Iš pradžios *familiae emptor* vaidinęs tikro įpėdinio vaidmenį, nes jis paimdavęs testatoriaus turtą, išskiriant jam uždėtas prievoles. Paskui *familiae emptor* buvęs tik kažkoks testamento vykdytojas, kuriam raš-

---

[1] Cicero, *De nat. deor.*, 2, 3, 9: *Nulli viri vocantur, ex quo in procinctu testamenta perierunt.*

tu arba žodžiu testatorius įsakydavęs bet ką padaryti, o pačiame testamente būdavęs nurodytas tikrasis įpėdinis[1].

1. Pirmojoje fazėje *mancipatio familiae* nebuvo tikras testamentas: *familiae emptor* buvo tik *loco heredis, heredis locum obtinebat* (tik įpėdinio vietoje)[2]. Čia buvo tik praktinė priemonė, išrasta tiems atsitikimams, kada, negalint padaryti komicinio testamento, mėginta kuo tiksliausiai kopijuoti testamento padarinius; o komicinis testamentas nurodydavo įpėdinį, *familiae emptor*. *Familiae emptor* įgydavo turtą už fiktyvią kainą. Vadinasi, tekdavo pasitikėti jo sąžine, kad jis įvykdys tas prievoles, kurias jam būtų uždėjęs komicinis testamentas. Pasak Gajaus, šitoks aktas buvęs išrastas tam atvejui, kada rimta testatoriaus liga neleido jam dalyvauti komicijose. Gali būti, kad pastarasis aktas tiekė tam tikrų šalutinių patogumų, pavyzdžiui, juo galėjo pasinaudoti plebėjai tada, kada dar jiems kurijų susirinkimai nebuvo prieinami. Tačiau, priešingai, šis aktas tiekė daug ir didelių nepatogumų, dėl kurių pats aktas virto labai abejotinos svarbos priemone. Be to, dar daugiau negu komicinį testamentą, kurį, kadangi jis iš pradžios buvo įstatymas, galima buvo panaikinti tik įstatymo keliu (vėliau, kai kurijų komicijos ėmė vaidinti tik liudininko vaidmenį, komicinį testamentą galima buvo atšaukti visai laisvai), mancipacinio testamento (testamento *per aes et libram)* negalima buvo atšaukti dėl to, kad jis buvo daromas nusavinimo būdu. Šis testamentas, kaip ir komicinis testamentas, buvo nepatogus tuo, kad jis būtinai turėjo būti viešas, nes įpėdinis galėjo sužinoti apie jo paskyrimą įpėdiniu. Buvo ir

---

[1] Gajus, 2, 102: *Accessit deinde tertium genus testamenti, quod per aes et libram agitur. Qui neque calatis comitiis neque in procinctu testamentum facerat, is, si subita morte urguebatur, amico familiam suam, id est patrimonium suum, mancipio dabat eumque rogabat, quid cuique post mortem suam dari vellet. Quod testamentum dicitur per aes et libram scilicet quia per mancipationem peragitur. 103: Sed illa quidem duo genera testamentorum in desuetudinem abierunt; hoc vero solum quod per aes et libram fit in usu retendum est. Sane nunc aliter ordinatur quam olim solebat. Namque olim familiae emptor, id est qui a testatore familiam accipiebat mancipio, heredis locum obtinebat et ob id ei mandabat testator, quid cuique post mortem suam dari vellet; nunc vero alius heres testamento instituitur, a quo etiam legata relinquuntur, alius dicis gratia propter veteris juris imitationem familliae emptor adhibetur.*

[2] Gajus, 2, 103: *Heredis locum obtinebat*, 2, 105: *Heredis loco erat.* Sulyginimo su seniausiojo tipo testamento vykdymu reikalui žiūr. (germanų *Treuhand* ir tt.) Lambert, 52 ir t. pp.; Appleton, 107—119 pp.; Ehrlich, *Z. für vergl. R. W.*, 17, 1905, 99—109 pp.

daugiau nepatogumų: bent pirmykštė mancipacijos sąvoka logiškai vertė tuojau pat atimti turtą iš perleidėjo (testatoriaus), nes tas turtas, kuris nusavinamas, nėra būsimasis palikimas, kuriam perleisti dar nebuvo nustatytos tam tikros tvarkos; čia yra tik nusavinimas *alieni juris* (nesavarankių) asmenų ir *mancipi* daiktų, kuriuos mancipuoja, o *res nec mancipi,* be abejojimo, tuo pačiu metu nusavina *traditio* būdu. Toliau, nors šiuo atžvilgiu testamentas *per aes et libram* yra sunkesnis už komicinį testamentą, vis dėlto jo negalima vartoti visur ten, kur galima vartoti komicinį testamentą, pavyzdžiui, jo negalima vartoti tada, kada įpėdiniu skiriamas testatoriaus valdžioje esąs asmuo, nes pastarojo naudai negalima nusavinti. Antra vertus, jis negimdo kai kurių padarinių: šiuo testamentu *familiae emptor* negali tapti palikėjo asmens tęsiniu, įpėdiniu, jis gali paveldėti tik turtą. Pagaliau ir ypač šis testamentas negali legališkai priversti *familiae emptor,* kad jis vykdytų uždėtas jam prievoles, nes šios prievolės yra tik moralinės prievolės, kurių vykdomoji galia yra daug menkesnė, negu teisinės prievolės galia.

Šis testamentas būdavo daromas tik *in extremis* (būtinam reikalui esant). Jį vartodavo tik tada, kada negalėdavo padaryti geresnio testamento; jį, kaip jau sakėme, darydavo tik *in extremis.* Tačiau, be kitko, visa tai ne panaikina Gajaus paliudijimo, pagal kurį tokia buvusi testamento *per aes et libram* pirmoji fazė. Net yra vienas pėdsakas, kuris rodo, kad šis testamentas tam tikrą laiką funkcionavo. Šį pėdsaką randame liudininkų tinkamumo taisyklėse, su kuriomis mes čia pirmą kartą susiduriame. Liudininkai ir svarstyklininkas *(libripens)* — pirmojoje ir antrojoje fazėje — turėjo būti tinkami asmenys (liudininkų testamento darymo tinkamumas — *testamenti factio).* Absoliutaus tinkamumo atžvilgiu liudininkai turėjo turėti tam tikras kvalifikacijas, būtent: jie turėjo būti piliečiai arba bent latinai, turėjo būti vyriškos lyties, turėjo būti pilnamečiai, neturėjo būti bepročiai, pagaliau jiems neturėjo būti atimta speciali teisė būti liudininkais[1]. Be to, liudininkai turėjo turėti reliatyvų tinkamumą būti liudininkais darant testamentą, kurį daro tam tikras asmuo ir kuris daromas tam tikro asmens naudai. O šiuo atžvilgiu liudininkais

[1] Ulpianus, *Reg.,* 20, 7, 8. *Inst.,* 2, 10, *De test.,* 6.

negalėjo būti ne tik testatoriaus šeimos nariai, bet ir *familiae emptoris* šeimos nariai. Pastarieji negalėjo būti liudininkais net toje gadynėje, kada *familiae emptoris* vaidmuo virto paprastu formalumu, tuo tarpu dar gana ilgai liudininkais galėjo būti įpėdinio ir legato gavėjo *(legatarius)* šeimos nariai[1]. Aišku, kad čia yra taisyklė, kuri buvo sukurta dar toje gadynėje, kada *familiae emptor* interesavo aktas, kada jo giminės buvo įtartini liudininkai. Ši taisyklė vėlesniais laikais virto tik paprastu atsiminimu, nes, nesant jokio intereso *familiae emptori*, nebebuvo pagrindo neleisti būti liudininkais jo šeimos nariams.

2. Antrojoje šio testamento fazėje, kuri pamažu pakeitė pirmąją fazę[2], taip pat dar būdavo formališkai mancipuojamas turtas *(familia pecuniaque)*, t. y., dar būdavo vartojamas metalas ir svarstyklės ir dalyvaudavo svarstyklininkas ir penki liudininkai[3]. Mancipacija laikėsi papročiais[4]; ji laikėsi dėl to, kad tai buvo senas būdas daryti testamentą, kada negalima buvo padaryti komicinio testamento. Tačiau visa tai buvo tik tuščia forma. Tai aiškiai sako *familiae emptoris* kalba, kurią jis sakydavo, suduodamas metalo šmotu per svarstykles, ir kuria jis aiškiai pasisakydavo įgyjąs tik tam, kad perduotų kitam asmeniui. Štai ta kalba: *Familiam pecuniamque tuam endo mandatela tua custodelaque mea esse aio et ea quo tu jure testamentum facere possis secundum legem publicam hoc aere aeneaque esto mihi empta*[5].

---

[1] Gajus, 2, 105. 106. Ulpianus, *Reg.*, 20, 3—6. *Inst., h. t.*, 10. Justiniano gadynėje liudininkais nebegalėjo būti nei paskirtasis įpėdinis, nei jo šeimos nariai *(Inst.*, 2, 10, *De test.*, 9—11). Nors vienas tekstas *(D.*, 28, 1, *Qui test.*, 20, *pr.)* nurodo, kad jau Ulpianas pripažinęs įpėdinio negalėjimą būti liudininku (Lenel, 2430), tačiau šis dalykas yra labai abejotinas. Antra vertus, nėra jokių kliūčių, kurios antrajame periode būtų neleidusios būti liudininku asmeniui, kuris rašė testamentą. Tai tvirtina vienas Celso tekstas *(D.*, 28, 1, *Qui test.*, 27), kuris pagarsėjo savo stačiokišku tonu, kuriuo jis atsako į klausimą *(Quaestio Domitiana)*. Žiūr. Appleton, *Mélanges Girard*, 1, 1—26 pp., ir jo nurodytus 2 p., 1 išnašoje autorius.

[2] Rodos, kad Ciceronas *(De or.*, 1, 53: *Sine libra atque tabulis)* nurodė naujosios formulės buvimą 605 metais (22 p., 1 išn.).

[3] Gajus, 2, 104. Ulpianus, *Reg.*, 20, 2.

[4] Gajus, 2, 105: *Propter veteris juris imitationem;* 2, 104: *Dicis gratia.*

[5] Tai yra formulės atgaivinimas, kuris, mums rodos, yra geriausias. Gajaus, 2, 104, tekste yra iškraipymų, kuriuos įvairiais būdais taiso; bet, vis tiek kaip tas tekstas restituuojamas, vis dėlto formulė paliudija, kad *familiae emptor* nėra skiriamas įpėdinystei pasilaikyti. — Apie *mandatela* ir *custodela* žiūr. E. Weiss, *Z. S. St.*, 42, 1921, 102—114 pp.

Be šios formalios mancipacijos, būdavo daromas esmės aktas, kuriuo testatorius pareikšdavo savo paskutinę valią ir paskirdavo įpėdinį. Šį aktą romėnai vadindavo *nuncupatio.* Ta *nuncupatio* formos atžvilgiu būdavo dvejopa: rašto ir žodžio[1]. Testatorius savo paskutinę valią galėdavo pareikšti žodžiais, dalyvaujant svarstyklininkui ir liudininkams, arba jis galėdavo tą valią pareikšti raštu, parašytu vašku apteptose ir į daiktą susiūtose lentelėse *(tabulae testamenti, codex testamenti),* sakydamas, kad šiame rašte yra pareikšta jo paskutinė valia. Reikšdamas savo valią, testatorius sakydavo šią formulę: *Haec ita ut in his tabulis cerisque scripta sunt ita do ita lego ita testor itaque vos quirites testimonium mihi perhibetote*[2]. Vis tiek kuri forma būdavo pavartota, formulės paskelbimas pagimdydavo tuos pačius padarinius, kuriuos pagimdydavo komicinis testamentas, ir įpėdinio paskyrimo, ir legatų, ir globėjų paskyrimo, ir išvadavimų, ir kitais atžvilgiais.

Klausimas, kaip ši formulė įgijo čia nurodytą svarbą padarinių atžvilgiu. Mūsų nuomone, tai buvo ne įstatymo, bet praktinės konstrukcijos padaras: išleidus XII Lentelių įstatymus, praktikai, pasiremdami tų pačių XII Lentelių įstatymų taisykle apie komicinius testamentus, visai neteisėtai šią taisyklę ėmė taikyti mancipaciniam testamentui. Tai matyti šit iš ko: iš klaidinančio pobūdžio be reikalo supainioto akto, kur paskutinę valią stengiamasi pagrįsti mancipacija, gali būti, kad galėtų pasiremti XII Lentelių taisyklėmis apie mancipaciją ir drauge tų pačių įstatymų taisyklėmis apie testamentą; iš nevykusio apsimetimo, kaip *familiae emptor* remiasi *lege publica* (viešuoju įstatymu), kuris palikėjui leidžia daryti testamentą; iš nevykusios formulės, kurią pats testatorius kartoja *(Ita do ita lego ita testor itaque vos quirites testimonium mihi*

---

[1] Tūlas neigia žodinę formą, kuri nėra nurodyta Gajaus ir Ulpiano elementiniuose veikaluose, bet kurios buvimas mums neatrodo abejotinas, ypač jei atsimename, kad visus testamentus *(calatis comitiis* ir *in procinctu)* iš pradžios darydavo žodžiu ir kad pats *nuncupatio* vardas reiškia taip pat pareiškimą, liečiantį testatoriaus valią, kas turėjo sudaryti testamento pradžią ir esmę; *nuncupatio* taip pat reiškė testatoriaus pareiškimą apie lentelėse jo parašytą valią, kas vėliau būdavo daroma. Šia prasme žiūr. Karlowa, 2, 855 p. Mums rodos, kad 28 p., 2 išnašoje nurodytus tekstus reikia taikyti šiai *nuncupatio,* bet ne nunkupaciniam Justiniano *(Inst., h. t.,* 14) testamentui, daromam *nuncupatione* be mancipacijos.

[2] Gajus, 2, 104.

perhibetote), kuri būtų suprantama tik paskelbta lūpomis testatoriaus, kuris kreipiasi į susirinkimą (komicijas), bet kurios iškilmingumas yra truputį juokingas, kai testatorius kreipiasi į penkis liudininkus ir į svarstyklininką, dalyvaujančius sudarant testamentą *per aes et libram.* Tai nėra paprastas, natūralus ir tiesioginis pobūdis akto, kilusio iš įstatymų leidėjo valios arba net iš pačios tautos teisinės sąžinės (kaip tai, sakysime, yra mancipacija, adrogacija, *conventio in manum,* komicinis testamentas). Čia yra krūva painiavos, iškraipymų, nereikalingų atsargumų, nereikalingų terminų ir k.; tai yra teisės mokslo ir interpretacijos padaras, kurį taip pat gerai galima pastebėti *in jure cessio,* emancipacijos ir adopcijos srityse. Tai yra padaras teisininkų, palyginti, primityviškos gadynės, kada patys teisės aiškintojai teisės keitimo atžvilgiu turėjo daug daugiau laisvės, nekaip teisininkai tos gadynės, kada teisės mokslas labiau paplito[1]. Tur būt, tai yra pontifikų padaras, nes jiems nebebuvo intereso palaikyti komicinius testamentus dėl to, kad XII Lentelių įstatymai panaikino pontifikų kontrolę testamentams kontroliuoti.

Mancipacinis testamentas ir *nuncupatio* (padaryta raštu arba žodžiu) drauge su dviem *nuncupatio* formomis galiojo paskutiniais respublikos ir pirmutiniais imperijos amžiais. Dar Ulpianas Severų laikais[2] minėjo žodinę *nuncupatio* (pareiškimą). Šia forma naudojęsis Horacius, skirdamas Augustą savo įpėdiniu, nes jo (Horaciaus) sveikata neleidusi įvykdyti formalumus, kuriuos reikėję atlikti surašant lenteles. Bet daugiausia būdavo vartojama antroji forma. Čia būdavo vartojamos lentelės *(tabulae),* kurias patiekdavo liudininkams. Romėnų papročiais liudininkai lentelėse padėdavo savo antspaudus *(obsignatio)* su parašais *(superscriptio).* Tai daryti liudininkus vertė vienas ankstyvesnis už Cicerono laikus įstatymas, gali būti *lex Cornelia de captivis*[3]. Gajus jau tik apie

---

[1] Pati testatoriaus skelbiamoji formulė rodo labai gilios senovės pėdsakus, ypač tai matyti iš žodžio *endo,* kurį randame tik XII Lentelių, 1, 2.

[2] Suetonius, *Vita Horatii: Decessit... herede Augusto palam nuncupato cum urgente vi valetudinis non sufficeret ad obsignandas testamenti tabulas* (kiti pavyzdžiai: 737 metų Dionas Cassius, 53, 20, ir Kaligulos laikų Suetonius, Gajus, 38). Ulpianus, *D.,* 28, 1, *Qui test.,* 21, *pr.* (Lenel, 2435).

[3] Cicerono, *In Verr.,* 2, 1, 45, 117 (30 p., 2 išn.), cituotas ediktas kalba apie lenteles, kuriose pažymėta ne mažiau antspaudų, *quam e lege*

šią formą kalba[1]. Šia forma buvo padaryti visi testamentai, kuriuos mes turime[2]. Iš tikrųjų, ši forma neginčijamai yra patogesnė už žodžio formą. Žinoma, kad testatorius savo nuožiūra galėjo atšaukti ir viena ir antra forma padarytą testamentą. Čia ir glūdi šių formų skirtumas nuo senosios *mancipatio familiae,* kurią darydavo *bonorum emptori* naudai ir kurios negalima būdavo atšaukti. Tačiau rašto forma buvo patogesnė už žodžio formą tuo, kad ji (rašto forma) buvo daug tikresnė ir kad tokį testamentą būdavo daug lengviau įrodyti. Ši forma leido testatoriui padaryti testamentą slaptai, t. y., testatoriaus nuostatų negalėjo sužinoti įpėdinis. Bet tai nebūtinai turėjo būti daroma slaptai, nes niekas nedraudė testatoriui parodyti lenteles liudininkams ir pačiam įpėdiniui, dar neužantspaudavus lentelių[3]. Testamento paslaptį labai lengva buvo išlaikyti vartojant lenteles, nes toje sąsiuvinio dalyje, kuri pasilikdavo atvira, būdavo įrašomas tik testatoriaus vardas, o patys testamento nuostatai būdavo surašomi tolesnėse lentelėse (dalyse), aprištose siūlu, ant kurio liudininkai padėdavo savo antspaudus. Ši testamento forma Romoje buvo labiausiai vartojama, o Nerono laikais išleistas senato nutarimas šią formą paskelbė būtina forma[4].

---

oportet. Antra vertus, nei Gajus, nei Justinianas *(Inst., h. t.,* 2) nekalba apie šį civilinės teisės reikalavimą.

[1] Tas pat yra ir su Ulpianu *(Reg.,* 20, 9), nors kitur jis aiškiai kalba apie kitą formą (28 p., 2 išn.).

[2] Mes ypač nurodysime šit ką: 108 metų po Kr. Dasumiaus testamentą, vėliau surašytą marmuro lentoje, kuri buvo padėta prie jo kapo ir kuri iš dalies yra išlikusi *(Textes,* 801—805 pp.); 131 metais kovo 23 dieną padarytą Arsinoje testamentą, kurio sugadintas latinų kalba tekstas buvo paskelbtas pagal Berlyno papirą; jį paskelbė Seymour de Ricci, *Comptes rendus de l'Ac. des Inscr.,* 1914, 524—533 pp. (Castelli, *Studi della scuola papirologica di Milano,* 2, 1916), ir 189 metais Egipte padarytą kareivio K. Longino Kastoriaus testamentą, kurio vertimą į graikų kalbą, atrastą kitame Berlyno papire, paskelbė 1894 metais *(Textes,* 805—809 pp.).

[3] Šį dalyką įrodo Cicerono laiškai, ypač Atikui rašytas laiškas, 7, 2 (50 p., 2 išn.), kur jis kalba apie vieno testamento nuostatus, kuriais dviem įpėdiniams skiriamos nelygios dalys. Tą įrodymą galima rasti taip pat viename Horaciaus, *Sat.,* 2, 5, 51 ir t., tekste, kuris rodo, kad pasiūlymas liudininkams ir apdovanotajam skaityti lenteles buvęs mandagumas ir tuo pat laiku mandagumas reikalavęs atsisakyti nuo skaitymo, nes patariama tik pažvelgti į vardą, padėtą antgalvyje (o tuo metu antgalvyje žymėdavo įpėdinio vardą).

[4] Suetonius, *Nero,* 17: *Cautum ut in testamentis primae duae cerae, testatorum modo nomine inscripto, vacuae signaturis ostenderentur.* Gali būti, kaip mes jau matėme I t., 98 p., 3 išnašos 2 punkte, kad šis reikalavimas yra kilęs iš senato nutarimo apie aktų formas, ką nurodė Paulus,

III. Pretorinis testamentas. — Paliekant šalyje du istoriškųjų laikų testamento *per aes et libram* variantus, visų pirmiausia galima pastebėti, kad mancipacija (abu jos variantai) virto bereikalingu senosios *mancipatio familiae* atsiminimu; paskui reikia pastebėti, kad bent antrojo varianto *nuncupatio* tik pavadinimas liko. Svarbu buvo tik rašto patiekimas penkiems liudininkams, svarstyklininkui ir *familiae emptori;* vadinasi, svarbu buvo patiekti raštą tam tikram skaičiui asmenų, kurie tą raštą antspaudavo. Pasirėmęs čia tik nurodyta padėtimi, pretorius nustatė pretorinio testamento taisykles[1].

Nepaisydamas formų, kurios turėjo tik istorinę prasmę ir kurias paaiškino tik nunkupacijos (pareiškimo) pritaikymas palikimo mancipacijai *(mancipatio familiae),* imdamas galvon tik formas, teikiančias praktinės naudos, pretorius nustatė, kad testamentą sudaro testatoriaus aktas, patiektas septyniems liudininkams ir jų antspaudais patvirtintas. Dar prieš Vero pretoriavimo laikus, 680-tų metų miesto pretorius savo edikte paskelbė, kad jis (pretorius) suteiksiąs *bonorum possessio secundum tabulas,* jei jam kas patieksiąs *tabulae testamenti obsignatae non minus multis signis quam e lege oportet.* Šitaip kalbėjo Cicerono laikų ediktas; o Juliano sukodifikuotas ediktas tą pačią mintį pasakė kiek kitokiais žodžiais, būtent: jei kas patieks *tabulae non minus quam septem signis signatae*[2].

Sent., 5, 25, 6. Tačiau šis reikalavimas sudaro kitokį Pauliaus patiektą nuostatą, nes senato nutarimas reikalauja, kad aktai, daromi tarp gyvųjų, būtų daromi dviejuose egzemplioriuose, vienas egzempliorius turi būti parašytas atviroje, o kitas uždarytoje lentelių dalyje. Šių lentelių mes turime gana daug (žiūr. I t., 98 p., 1 išn. 2 punktą; *Textes,* 846 p.). Tuo tarpu testamentą įsakoma rašyti viename egzemplioriuje: atvirojoje lentelių dalyje rašomi tik pirmieji žodžiai, testatoriaus vardas (pavyzdžiui K. Longino Kastoriaus testamento pradžia, *Textes,* 806 p.).

[1] Gajus, 2, 119. Ulpianus, *Reg.,* 28, 6. Erman, *Z. S. St.,* 20, 1899, 188—191 pp., mano, kad septintasis liudininkas iš tikro buvęs *antestatus,* bet ne *familiae emptor.* Ši pažiūra leidžia septynių liudininkų dalyvavimą taikyti ne tik testamentui *per aes et libram,* bet ir visiems kitiems aktams, daromiems *per aes et libram.* Tačiau, mūsų nuomone, šiai pažiūrai prieštarauja Longino Kastoriaus testamentas, nes čia *antestatus* figūruoja pirmuoju liudininku, o ne ypatingu asmenimi, koks buvo *libripens* (I t., 371 p., 4 išn.), taip pat 32 p. 1 išnašoje nurodytas liudininkų skaičiaus sumažinimas iki penkių, o ne iki šešių.

[2] Cicerono laikų ediktas *(In Verr.,* 2, 1, 45, 117); *Si de hereditate ambigetur et tabulae testamenti obsignatae non minus multis signis, quam e lege oportet ad me proferentur, secundum tabulas testamenti potissimum possessionem dabo.* Nuolatinis Adriano ediktas (pagal Lenel, *Edictum,* 149 §): *Si tabulae testamenti extabunt non minus quam septem testium signis segnatae... secundum supremas tabulas... Bonorum possessionis secundum tabulas* sritis šiuo atžvilgiu yra platesnė už testamentinės įpėdi-

Tačiau šitaip pretoriaus duodamoji *bonorum possessio* iš pradžios ir gana ilgai buvo tik *bonorum possessio sine re,* tai yra, tas asmuo, kuris *jure civili* niekingu, bet *jure praetorio* galiojančiu testamentu įgijo *bonorum possessio,* pretoriaus nebuvo saugojamas nuo įstatyminių įpėdinių pretenzijų, nuo pretenzijų tų įpėdinių, kuriuos, nesant testamento, civilinė teisė šaukė paveldėti. Šį valdymą *(bonorum possessio cum re),* šią išimtį, kuria valdytojas galėjo atremti civilinių įpėdinių pretenzijas, suteikė tik Antoninas Pius[1].

IV. Vėlyvesniojo imperijos periodo testamentas. — Vėlyvesnėje imperijos gadynėje romėnai atprato nuo visų mūsų nurodytų testamento darymo formų[2]. Senąsias formas iš vienos pusės pakeitė privatinio testamento formos, tiesioginai kilusios iš testamento *per aes et libram* ir iš pretorinio testamento, o iš antros pusės senąsias formas pakeitė viešojo testamento formos, kurios leido viešajai valdžiai kištis į testamento dalykus, nes valdžios kišimasis buvo išnykęs kartu su komiciniu testamentu.

1. Privatiniai testamentai yra nunkupacinis testamentas ir trilypis testamentas.

Nunkupacinis testamentas, kaip ir pretorinis testamentas, yra testamento *per aes et libram* suprastinimas. Tai yra tik viena *nuncupatio* (pareiškimas), kuria, mancipacijai įvykus, testatorius, užuot patiekęs lenteles, žodžiu pareiškia savo paskutinę valią[3]. Pretorius pripažino galiojančiu testamentu tokį

---

nystės sritį, bet kitu atžvilgiu ji yra siauresnė, nes jos negalima taikyti ten, kur *nuncupatio* yra padaryta žodžiu (28 p., 2 išn.); jos negalima taikyti ir ten, kur, nors *nuncupatio* yra parašyta, vis dėlto lentelės neturi užtektinai antspaudų. Dar labiau negalima buvo taikyti *bonorum possessio* Cicerono laikų ediktui, pagal kurį negalima buvo padaryti testamento, nors testatoriaus mirties momentu ir galima buvo testamentą daryti. Įdomu pastebėti, kad Ciceronas karčiai prikiša Verui analoginę inovaciją, kurią šiuo atžvilgiu padarė vėlesnis ediktas. Cicero, *In Verr.,* 2, 3, 7, 16, ir P. Krueger, *Kritische Versuche,* 1876, 21—22 pp.

[1] Gajus, 2, 120.

[2] *Inst., h. t.,* 1.

[3] *Inst., h. t.,* 14. *C.,* 6, 23, *De test.,* 21, 4; 26. Mes jau sakėme (27 p., 1 išn.), kad nereikia sumaišyti testamento, daromo viena *nuncupatione,* su testamentu *per aes et libram,* kur buvo mancipacija ir *nuncupatio,* tačiau kur *nuncupatio* buvo daroma žodžiu, o ne raštu. Mes nežinome, apie kurį testamentą kalbėjo pirmykštė Gordiano konstitucija, *C.,* 6, 11, *De B. P. sec. tab.,* 2 *(C.,* 6, 36, *De cod.,* 8, 1), kuri pripažįsta, kad, nepaisant lentelių nebuvimo, šis testamentas, jei tik jis padarytas prie septynių liudininkų, civiliškai (civilinės teisės atžvilgiu) galioja ir suteikia *bonorum possessionem.*

testamentą, kurį testatorius patiekė septyniems liudininkams ir kurį liudininkai savo antspaudais patvirtino, nors visai nebūtų buvusi prieš tai padaryta mancipacija. Vėlyvesnė teisė taip pat pripažino galiojančiu testamentu tokį testamentą, kuris buvo padarytas žodžiu prie liudininkų (iš pradžios prie penkių, vėliau prie septynių liudininkų)[1]; mancipacijos ji visai nereikalavo.

Trilypis testamentas *(testamentum tripartitum),* kurį 439 metais sukūrė Teodozius II-sis ir Valentinianas III-sis[2], yra rašto testamentas, testatoriaus patiektas liudininkams (uždaras arba atviras), liudininkų pasirašytas ir paskui užantspauduotas. Justinianas sako, kad šį testamentą pavadinęs tuo vardu dėl to, kad jo formos esančios kilusios iš trijų šaltinių, būtent: 1. iš senosios civilinės teisės, pagal kurios taisykles reikalaujamas liudininkų dalyvavimas ir testamento padarymas vienu kartu, be pertraukos; šie reikalavimai buvę taikomi komiciniam testamentui ir testamentui *per aes et libram*[3]; 2. iš pretorinės teisės, iš kurios esą paimti septynių liudininkų dalyvavimo reikalavimas[4] ir reikalavimas, kad liudininkai testamentą užantspauduotų; septynių liudininkų dalyvavimas, be kitko, esąs suprastintas reikalavimas, kuriuo turėjo dalyvauti penki liudininkai, *libripens* ir *familiae emptor*[5]; 3. iš imperato-

---

[1] Justiniano nurodytą septynių liudininkų skaičių taip pat nurodo Gordianas. Tačiau šie nurodymai liečia tą testamentą, kuris, rodos, buvo laikomas kilusiu iš mancipacijos išnykimo, t. y., kuriam nebebuvo reikalingi *libripens* ir *familiae emptor.* Vadinasi, čia liudininkų skaičius sumažintas iki penkių (4 išn.).

[2] *Nov. Theod. II,* 16, 1 = *C.,* 6, 23, *De test.,* 21; *Inst., h. t.,* 3: *Ut hoc jus tripertitum esse videatur ut testes quidem et eorum praesentia uno contextu testamenti celebrandi gratia a jure civili descendant, subscriptiones autem testatoris et testium ex sacrarum constitutionum observatione adhibeantur, signacula autem et numerus testium ex edicto praetoris.*

[3] Ulpianus, *D.,* 28, 1, *Qui test.,* 21, 3.

[4] Šiuo atžvilgiu buvo laikinių pakeitimų, be abejojimo, pareinančių nuo to, kad, išnykus mancipacijai, nebebuvo reikalingas *libripens* ir *familiae emptor* dalyvavimas civilinei testamento galiai sukurti, pavyzdžiui, liudininkų skaičiaus sumažinimas iki penkių ypač tada, kada dėl testamento žodinės formos ir dėl antspaudų nebuvimo septyni liudininkai nebebuvo reikalingi valdymui *(bonorum possessio)* apsaugoti: *C. Th.,* 4, 4, *De test.,* 1; 3, 1; 7, 2; Isidorus, *Orig.,* 5, 24, 5. 6 *(C. Th.,* 4, 4, *De test.,* 3, *interp.): Testamentum juris civilis est quinque testium subscriptione firmatum: testamentum juris praetorii est septem testium signis signatum.* Tačiau Teodoziaus ir Valentiniano 439 metų konstitucija *(Nov. Theod. II,* 16, 1, 6 = *C.,* 6, 23, *De test.,* 21, 4) visiems testamentams, net padarytiems žodžiu, reikalavo septynių liudininkų dalyvavimo.

[5] Liudininkų antspaudus *(signa)* ir jų *superscriptiones* greta jų *subscriptiones* mini dar Ravenos testamentų protokolai, pavyzdžiui, žiūr.

rinių konstitucijų teisės, kuri reikalaujanti, kad testamentą pasirašytų *(subscriptio)* septyni liudininkai ir testatorius[1] arba septyni liudininkai ir *subscriptor* (pasirašytojas), jei testatorius negali rašyti[2]. Iš čia, matyti, yra kilęs gerokai mistiškas Civi-

---

474 metų protokolą *(Textes,* 815 p.), kuris sako: *Agnosco anuli mei signaculum superscriptionem meam, sed infra* (kitur *intrinsecus) subscripsi.* Savigny, *Histoire du droit romain au Moyen Age,* 2, 114—117 pp.

[1] Apie liudininkų ir testatoriaus *subscriptiones* ž. Bruns, *Kleinere Schriften,* 1882, 77—90 pp. *Subscriptionis* kilmė, tur būt, yra susijusi su aktų rašymo medžiagos pasikeitimu ir su atpratimu nuo Nerono laikais senato nutarimo nustatyto aktų uždarymo, nes nuo to laiko aktus ėmė rašyti ne vašku apteptose lentelėse, bet pergamente arba papiruse, o nauja medžiaga pašalino reikalą aktus uždaryti. Testatorius, užuot patiekęs liudininkams lenteles, kurių atvirojoje dalyje buvo parašytas tik testatoriaus vardas (29 p., 4 išn.), patiekia liudininkams testamentą, kurio apačioje prie liudininkų pasirašo jis pats ir visi dalyvaujantieji liudininkai. Tik po parašų jie padėdavo savo antspaudus ir atitinkamas *superscriptiones.* Galimas dalykas, kad liudininkų *subscriptio* buvo pirmiau vartojama, negu testatoriaus *subscriptio;* gali būti, kad liudininkai ėmė daryti savo *subscriptiones* dar tada, kada, išnykus senosioms formoms, testatorius liudininkams skaitydavo visą testamentą, kad liudininkai paskui galėtų paliudyti *(Nov. Theod.* II, 16, 1: *Testes exigunt omnimodo quae testamento continentur agnoscere);* taip pat gali būti, kad vėliau buvo sugalvota testatoriaus *subscriptio,* kurią testatorius darydavo prieš liudininkų *subscriptiones,* kad liudininkai galėtų įsitikinti, kad testamente tikrai yra pareikšta testatoriaus paskutinė valia, kad liudininkai, kaip 439 metų konstitucija sako, galėtų neskaitydami testamento sužinoti testatoriaus valią. Liudininkų parašų jau reikalavo 396 metų Arkadiaus ir Honoriaus konstitucija *(C. Th.,* 4, 4, *De test.,* 3, 1), kuri yra ankstesnės Konstantino ir Teodoziaus konstitucijos išsirutuliojimas. Priešingai, testatoriaus parašas, padėtas prie liudininkų, pirmą kartą pasirodė 439 metų konstitucijoje, kuri, rodos, nustatė šį reikalavimą: *Dum tamen testibus praesentibus testator suum esse testamentum dixerit quod offertur eique ipse coram testibus sua manu in reliqua parte testamenti subscripserit.* Nepaisant kai kurių mokslininkų teigimo, daromo be rimto pagrindo, reikia gerai atsiminti, kad nei liudininkų *subscriptiones,* net paties testatoriaus *subscriptio* nėra panašios į moderniškus parašus, susidedančius iš asmens (pasirašančio) vardo ir pavardės. Romėnų parašai yra trumpesni arba ilgesni sakiniai, kurių veiksniai yra pasirašiusiojo asmuo, o tarinys — veiksmažodis *subscripsi.* Pavyzdžiui, žiūr. sujungtinį Arediaus ir jo motinos Pelagios 572 metų testamentą, kuris yra pas Pardessus, *Diplomata,* 1, 136—141 pp., ir Mannano 572 metų testamentą, išlikusį viename Ravenos papire, kurį paskelbė Marini, *Papiri diplomatici,* 1805, 75 nr., ir kuris yra reprodukuotas pas Spangenbergą, *Tabulae negotiorum solemnium,* 1822, 121—130 pp. (dar reikia pridėti H. Marucchi, *Monumenta papyracea Latina bibl. Vaticanae,* 1895, 13 p.). — Antra vertus, žiūr. istoriją testamento, susidariusio iš graikiškai-egiptiškos ir praktinės Bizantijos teisių, P. de Francisci, *R. H. D.,* 1924, 57—82 pp.

[2] *C.,* 6, 23, *De test.,* 21, 1. Nėra būtino reikalo, kad testamentą parašytų testatorius savo ranka. Tačiau vienas Justiniano nuostatas *(C., h. t.,* 29; *Inst., h. t.,* 4), kurį panaikino novelė 119, c. 9, laikinai reikalavo, kad bent įpėdinio paskyrimas būtų parašytas testatoriaus ranka, kad tas paskyrimas būtų parašytas arba paraše *(subscriptio)* arba kitoje testamento dalyje. Priešingai, reikalavimą, kad testatorius padėtų kitokį parašą *(subscriptio),* Justinianas panaikino tuo atveju, kada testamento korpusas (tekstas) yra rašytas testatoriaus ranka, *C., h. t.,* 28, 6.

linio Kodekso testamentas, kuriame *subscriptio* pakeitė moderniškas parašas, o vieną liudininką pakeitė notaras[1].

2. Viešieji testamentai yra testamentai *apud acta condita* ir testamentai *principi oblata*. Pirmieji testamentai *(apud acta condita)* yra daromi testatoriaus žodiniu pareiškimu, padarytu teismo valdžiai arba savivaldybės organams, kurie surašo reikalingą aktą. Antrieji testamentai *(principi oblata)* yra testatoriaus daromi raštu ir perduodami imperatoriui saugoti[2].

2. Anormalinės formos, karių testamentai.

Anormalinės testamento formos yra arba griežtesnės, arba paprastesnės už normalines formas (bendrosios teisės nustatytas formas).

Šios formos esti griežtesnės, jei jomis norima labiau užtikrinti silpno asmens valios pareiškimo tikrumą. Pasak vienos Justino konstitucijos, aklo asmens testamentas turi būti pasirašytas ne bet kokio aštuntojo liudininko, bet vietos, kurioje daromas testamentas, notaro *(tabularius);* be to, liudininkams ir notarui turi būti paskelbtas testamento turinys[3]. Pagal vieną Justiniano konstituciją nebylio testamentas turi būti visas rašytas testatoriaus ranka[4].

---

[1] Civ. Kod., 976 ir t. str. Apie išlikimą testamentinių parašų rašytos teisės šaltyse XII-me ir XIII-me šimtmečiuose žiūr. Giry, *Manuel de diplomatique,* 1894, 601 p. Taip pat romėnų teisėje yra randamas vadinamasis olografinis testamentas, galiojęs be liudininkų ta sąlyga, jei jis visas yra parašytas testatoriaus ranka. Šį testamentą pripažino Valentinianas III-sis, *Nov. Valent. III,* 21(20), 2, 1: *Si holographa manu testamenta condantur, testes necessarios non putamus.* Tačiau šis testamentas nepateko į Justiniano teisę, o Civ. Kod., 970 str. holografinio testamento kilmės, matyti, reikia ieškoti testamente *inter liberos* (35 p., 3 išn.). Pagaliau kartais sulyginamas viešuoju aktu padarytas testamentas (jį numato Civ. Kod. 971 ir t. str.) arba su aklo asmens testamentu (3 išn.), arba su paprastu testamentu *apud acta* (2 išn.).

[2] Testamento *apud acta conditum* neįvedė, bet pripažino viena Teodoziaus ir Honoriaus 413 metų konstitucija, *C., h. t.,* 19, ir viena 397 metų konstitucija *(C., h. t.,* 18). Šį testamentą sudaro pareiškimas, kurį testatorius daro teismo magistratui *(C., h. t.,* 19, 1: *Actis cujuscumque judicis)* arba savivaldybės magistratui *(C., h. t.,* 19, 1; *Actis municipum)* ir magistratų parašytas aktas. Savigny, *Hist. du Droit romain,* 1, 27—28 nr. nr. Teoriją, pagal kurią šis testamentas esąs kilęs iš Graikijos, nustatė Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht,* 1891, 95 p., 4 išn.; šiandien ją (teoriją), rodos, nustatė *P. Oxy,* 106, 135 metų (Mitteis, *Chrestom,* 308) ir 107, 123 metų, kur randamas testatorius, skelbiąs šios rūšies testamentą *agoranomes* ir jį paliekąs pastarųjų rankose. Mitteis, *Hermes,* 34, 1899, 103 p. — Apie testamentą *principi oblatum* žiūr. Theodosius et Honorius, *C. h. t.,* 19.

[3] Justinas, *C.,* 6, 22, *Qui test.,* 8. Apie *tabularius* pobūdį ž. II t., 195 p., 1 išn.

[4] *C., h. t.,* 10.

Kitais atvejais testamento formos yra lengvesnės už normalines formas. Pavyzdžiui, jei testatorius apserga užkrečiama liga, tai nėra reikalo, kad liudininkai čia pat dalyvautų ir tuoj pat pasirašytų[1]; testamentui, padarytam kaime (sodžiuje), užtenka penkių liudininkų[2]; visai nereikia liudininkų testamentui, kuriuo tėvas savo turtą paprastai padalo savo vaikams[3]. Tačiau didžiausia, svarbiausia ir seniausia išimtis liečia karių testamentus *(testamentum militare)*, kurie yra laisvi nuo visokių formalumų[4].

Čia tik nurodyto testamento precedento galima ieškoti testamente *in procinctu* (22 p.), kuris apskritai jau buvo privilegijuotas testamentas, prieinamas tiktai kariams karo žygyje. Bet moderniškosios formos privilegija atsirado tik imperijos gadynėje. Teisę daryti be jokios formos testamentus kariams ėmė teikti iš pradžios (nuo Cezario laikų) tik laikiniai nuostatai, o vėliau (nuo Trajano laikų) ją suteikė vienas pastovus (nuolatinis) nuostatas, kuris buvo įterptas į gubernatorių instrukcijas *(mandata)*[5].

Šiais nuostatais kariams nebuvo taikomos jokios civilinės teisės taisyklės, kurios tvarkė testamentų formas. Karys savo paskutinę valią galėjo pareikšti bet kokiu būdu[6]; ilgainiui kariams nebuvo taikomos net tos testamentinio paveldėjimo taisyklės, kurių negalima pavadinti testamento formos taisyklėmis[7].

---

[1] *Testamentum tempore pestis: C.*, 6, 23, *De test.*, 8, kur reikia skaityti *oppresso*, bet ne *oppressos*. Apie įvairias sistemas žiūr. Windscheid, 3, 544 §, 7 išn.

[2] *Testamentum ruri conditum: C., h. t.*, 31.

[3] *Testamentum parentum inter liberos: C., h. t.*, 21, 3. Nov. 107, cc. 1, 2.

[4] *Inst.*, 2, 11, *De militari testamento. D.*, 29, 1, *De testamento militis.* Kuntze, *Cursus der Institutionen*, 2 leid., 1897, 932—936 §§. Accarias, 1, 415—416 nr. nr. Arangio Ruiz, *B. Ist. D. R.*, 18, 1907, 157, 196 pp.

[5] Ulpianus, *D., h. t.*, 1, *pr.* Apie Trajano sužaloto teksto likučius, išlikusius *P. Fay.* 10, žiūr. Mitteis, *Grundzüge*, 279 p., 1 išn., nurodymus.

[6] Vienintelis klausimas yra įrodymo klausimas. Tačiau valią galima pareikšti visomis formomis, kuriomis galima ją (valią) įrodyti, *C.*, 6 21, *De test. mil.*, 15.

[7] Pavyzdžiui, jis gali paskirti netinkamą įpėdinį (40 p., 2 išn.); jis gali mirti *partim testatus, partim intestatus* (45 p., 4 išn.); jis gali skirti įpėdinius su tikru terminu, su naikinamaisiais terminu arba sąlyga, *ex certa re* (45 p., 4 išn.); jis gali savo sūnui paskirti substitutą, nesilaikydamas pupiliarinės substitucijos taisyklių (58 p., 5 išn.); jis gali daryti antrą testamentą, neatšaukęs pirmojo (61 p., 4 išn.); jis gali nebaudžiamas ne tik nepaskirti įpėdinio ir nepašalinti savo įpėdinių ir savo *liberi* (94 p., 4 išn.), bet taip pat neteisėtai pašalinti įpėdinius nuo įpėdinystės ir jo testamentui netaikoma *querela inofficiosi testamenti* (98 p.,

Tik reikia pasakyti, kad karių padaryti privilegijuoti testamentai, pasibaigus karo tarnybai, dažnai netekdavo galios. Testamentas galiodavo visą laiką, jei karys mirdavo karo lauke arba jei jis mirdavo paskutiniais savo tarnybos metais, arba jei jį paleisdavo garbingai, bet ne jei jį už netinkamumą išmesdavo iš kariuomenės[1]. Priešingai, iki Justiniano laikų šią privilegiją duodavo visiems kariams, nepaisant ar jie buvo fronte (karo žygyje), ar garnizone. Justinianas šią privilegiją taikė tik kariams, esantiems karo žygyje. Vadinasi, jis privilegiją aprėžė[2].

B.

Testatoriaus tinkamumas.

Kad testamentas galiotų, dar neužtenka, kad jis būtų formos atžvilgiu taisyklingai padarytas. Dar reikia, kad testamento darymo momentu testatorius būtų tinkamas[3], kad jis turėtų *factio testamenti,* kaip komentatoriai sako, kad jis turėtų *factio testamenti activa,* kurią reikia skirti nuo *factio testamenti passiva* (įpėdinio ir legato gavėjo tinkamumo) ir nuo liudininkų *factio testamenti* (tinkamumo būti liudininkais).

Testamentas yra asmens valios pareiškimas, padarytas nustatytomis formomis, su tikslu sutvarkyti būsimąjį turto likimą. Vadinasi, testamento negali daryti tie asmenys, kurie, romėnų teisės akimis žiūrint, neturi turto, kurie teisiškai negali norėti ir kurie negali savo valios pareikšti taip, kaip to reikalauja teisė. Be to, neminint čia tik nurodytų atsitikimų, pozitingosios teisės taisyklės tam tikriems asmenims uždraudė daryti testamentus.

1. Kadangi testamento tikslas yra perleisti turtą, tai testamento negali daryti tie asmenys, kurie, romėnų teisės pažiūromis, negali turėti turto, būtent: vergai, peregrinai, neturintieji *jus commercii,* ir asmenys, esantieji *in patria potestate.* Tačiau čia reikia pastebėti, kad tautos vergai *(servi publici)* tu-

---

1 išn.); jis gali legatais išsemti visą savo palikimą ir įpėdiniai negali remtis *lege Falcidia.*

[1] Macerus, *D., h. t., 26; Inst., h. t., 3.*

[2] *Inst., h. t., pr.*

[3] *D., 28, 1, Qui testamenta facere possunt. Inst., 2, 12, Quibus non est permissum testamenta facere.*

rėjo teisę pusę savo *peculium* užrašyti testamentu[1]. Apie peregrinus reikia pastebėti, kad netinkamumas daryti testamentą nebuvo taikomas tiems peregrinams, kurie turėjo *commercium,* ypač latinams, ir kad net tie peregrinai, kurie neturėjo *commercium,* nors jie pagal romėnų teisę negalėjo daryti testamento ir testamentu paveldėti, vis dėlto galėjo daryti testamentą pagal savo nacionalinę teisę, jei, žinoma, ta teisė testamentą žinojo[2]. Pagaliau apie asmenis, esančius *in patria potestate,* reikia pasakyti, kad, nors sukūrus *peculium castrense, quasi-castrense* ir *bona aventicia* institucijas ir buvo aprėžtas negalėjimas turėti turto, vis dėlto *testamenti factio activa* jiems buvo suteikta gana vėlai ir tai tik iš dalies: Nerva ir Trajanas jiems suteikė teisę užrašyti testamentu *peculium castrense,* jei jie mirė karo lauke, o Adrianas ir šią sąlygą (aprėžimą) panaikino; tik Justinianas jiems suteikė teisę užrašyti testamentu *peculium quasi-castrense; bona adventicia* jie niekada negalėjo užrašyti testamentu[3].

2. Kadangi testatorius turi pareikšti savo valią, tai testamento negali daryti tie asmenys, kurie negali aiškiai ir sąmoningai pareikšti savo valios, kitaip sakant, testamento negali daryti bepročiai, išskiriant vadinamuosius šviesius protarpius *(lucida intervalla)*[4], mažamečiai[5] ir asmenys, kurie nesuvokia savo veiksnumo[6]; romėnų teisė tinkamumo nepripažino net turto aikvotojams[7].

3. Formos atžvilgiu testamento negalėjo daryti tie asmenys, kurie negalėjo dalyvauti komicinio testamento susirin-

---

[1] Ulpianus, *Reg.*, 20, 16: *Servus publicus populi Romani pro peculii parte dimidia testamenti faciendi habet jus.* Žiūr. I t., 141 p., 2 išn.

[2] Ulpianus, *Reg.*, 20, 14.

[3] *Inst., h. t., pr.* I t., 193 ir 194 pp.

[4] Ulpianus, 20, 13. Lenel, *B. Ist. D. R.*, 1924, 227—239 pp., o priešinga prasme žiūr. Solazzi, *Archivio*, 1923, 80—93 pp.

[5] Ulpianus, 20, 12. Yra pagrindų tikėti kartu su Collinet, *N. R. H.*, 1900, 371—379 pp., kad šioje srityje vyriškosios lyties asmenų amžius buvo nustatytas 14 metų ir kad tas amžius buvo pripažintas II-me šimtmetyje (Gajus, 1, 42. 2, 113); taip pat reikia tikėti, kad tekstai, kurie palaiko priešingą nusistatymą (I t., 212 p., 2 išn.) ir kalba apie vėlesnę datą (Ulpianus, *D.*, 28, 1, *Qui test.*, 5; Diocletianus, *C.*, 6, 22. *Qui fac. test.*, 4), yra interpoliuoti.

[6] *D., h. t.*, 14; 15.

[7] Ulpianas, 20, 8, turto aikvotojo netinkamumą aiškiai riša su formule *per aes et libram.* Komicinio testamento sistemos laikais jo pateisinimo reikalui žiūr. I t., 297 p., 2 išn. Justiniano gadynėje netinkamumas buvo palaikomas, visai nesistengiant jo pateisinti *(D., h. t.*, 18, *pr.; Inst., h. t.*, 2).

kimuose arba kurie negalėjo daryti nusavinimo, kuris buvo reikalingas testamentui *per aes et libram.* Šiuo atžvilgiu buvo vienas testatoriaus netinkamumas, kilęs iš pirmykščių testamento formų, ir antras testatoriaus netinkamumas, kilęs iš testamento *per aes et libram* formų[1].

Testatoriaus netinkamumas, susietas su primityviniu testamentu, visų pirma palietė moterį. Moteris nedalyvavo nei kurijų komicijose, kuriose darydavo testamentus *calatis comitiis,* nei kariuomenėje, kur būdavo daromi testamentai *in procinctu.* Tačiau, pripažinus testamentą *per aes et libram,* moteris jį (testamentą), kaip ir mancipaciją, galėjo daryti su *auctoritas tutoris.* Tačiau tai leido daryti tik išvaduotoms moterims, bet ne laisvosioms iš gimimo, kurioms, net pripažinus testamentą *per aes et libram,* buvo taikoma taisyklė, neleidžianti daryti testamento. Šią taisyklę laisvosioms moterims taikė, tur būt, dėl to, kad *auctoritas tutorum* romėnams neatrodė užtektina priemone, kuri galėtų apsaugoti moteries agnatus, kurie galėjo nebūti jos globėjais, pavyzdžiui, jei moteries vyras arba tėvas paskyrė jai testamentinį globėją. Mes jau matėme, kaip šį legalinį barierą panaikino fiducinė *coemptio* ir kaip Adriano laikų senato nutarimu, suteikiančiu laisvosioms moterims teisę daryti testamentus su globėjo *auctoritas*[2], pats dirbtinis teisės apėjimas virto bereikalingu dalyku. Nuo šio senato nutarimo laikų visos *sui juris* moterys galėjo daryti testamentus su globėjo *auctoritas* (sutikimu). Bet tai dar nebuvo paskutinis moterų teisių raidos etapas. Visiškas teisių sulyginimas pasiektas dviem įvairiais keliais. Iš vienos pusės bent tam tikrais atvejais, kada moteris, turėdama daryti testamentą su *auctoritas tutoris,* padarė be jo, pretorius (o vėliau ir Antoninas Pius) ėmė teikti moteriai *bonorum possessionem secundum tabulas,* kuri virto *b. p. cum re*[3]. Iš antros pusės *auctoritatis* reikalas išnyko drauge su moterų globa. O moterų globa, kaip mes jau žinome, nyko pamažu, būtent: iš

---

[1] Mes su forma rišame tik tuos netinkamumus, kurie drauge su ja išnyko. Vergą, svetimšalį, mažametį pašalino komicinio testamento formos; vergą svetimšalį, šeimos sūnų pašalino testamento *per aes et libram* formos. Tačiau šie asmenys ir be to buvo netinkami dėl esmės sumetimų. Jei turto aikvotojo netinkamumą pateisino testamento *per aes et libram* formos, tai vis dėlto jis buvo netinkamas ir šioms formoms išnykus (37 p., 7 išn.).

[2] Cicero, *Top.,* 4, 18. Gajus, 1, 115 a. I t., 207 p., 2 išn.

[3] Gajus, 2, 118—122.

pradžios buvo panaikinta tik vaidilučių globa[1]; imperijos periodo pradžioje buvo panaikinta globa tų moterų, kurios turėjo *jus liberorum* (tam tikro vaikų skaičiaus privilegija); o po Diokleciano gadynės (data tikrai nėra žinoma) buvo panaikinta visų moterų globa (I t., 290 p.). Justiniano laikais moterys jau nuo seniai turėjo visas teises, kurias turėjo vyrai.

Testatoriaus netinkamumas, kuris yra kilęs iš testamento *per aes et libram* formų, yra kurčių ir nebylių netinkamumas. Klasiškąja teise kurčiai negalėjo daryti testamento dėl to, kad jie negalėjo girdėti *familiae emptoris* žodžių, o nebyliai negalėjo daryti testamento dėl to, kad jie negalėjo *nuncupare* (pasakyti tam tikros formulės — *nuncupatio).* Tačiau Justiniano gadynėje ir vieni ir kiti galėjo daryti testamentus[2]; išskiriant nečius (kurčius ir nebylius), kuriems buvo taikomos specialios formos (34 p., 4 išn.).

4. Be to, pozitingoji teisė kai kuriems asmenims draudė daryti testamentus: seniausioje gadynėje testamentui daryti teisės neturėjo *personae intestabiles* (ž. I t., 262 p.); vėlesniaisiais laikais tos teisės neturėjo latinai junianai (ž. I t., 176 p.); naujausiais laikais tos teisės neturėjo kai kurie eretikai ir atskalūnai[3].

C.

Įpėdinio paskyrimas ir jo tinkamumas.

Testamente gali būti surašyti labai įvairūs nuostatai, pavyzdžiui, kaip mes jau matėme, vergų išvadavimo, globėjų paskyrimo ir įteisinimo (neteisėtai gimusių vaikų) nuostatai; taip pat, mes dar pamatysime, čia gali būti įpėdinių nuo įpėdinystės pašalinimo, legatų paskyrimo ir k. nuostatai. Tačiau būtiną testamento turinio nuostatą (dalį) sudaro tik įpėdinio paskyrimas *(institutio heredis)*[4]. Jei nėra įpėdinio paskyrimo, tai

---

[1] Aulus-Gellius, 1, 112, 9: *Virgo autem Vestalis simul est capta atque in atrium Vestae deducta et pontificibus tradita est, eo statim tempore sine emancipatione ac sine capitis minutitione e patris potestate exit et jus testamenti faciundi adipiscitur.*

[2] Ulpianus, *Reg.*, 20, 13. *Inst., h. t.*, 3.

[3] *C.*, 1, 7, *De apostat.*, 2, 4. *C.*, 1, 5, *De haer.*, 4, 5.

[4] Gajus, 2, 229 *(Inst.*, 2, 20, *De leg.*, 34): *Testamenta vim ex institutione heredis accipiunt et ob id velut caput et fundamentum intellegitur*

negali būti nė testamento. Testamentas, kuris nekalba apie įpėdinio paskyrimą, nėra testamentas. Dar labiau nėra testamento, jei įpėdiniu paskiriamas netinkamas asmuo. Vadinasi, kad testamentas galiotų, reikia šit ko: 1. įpėdinio tinkamumo būti įpėdiniu ir 2. įpėdinio taisyklingo paskyrimo.

1. Įpėdinio tinkamumas.

Testamenti factio passiva (tinkamumas būti įpėdiniu) turi būti ne tik paveldėjimo atsiradimo momentu, bet ir testamento sudarymo momentu. Sakoma[1], kad tinkamumo būti įpėdiniu testamento sudarymo momentu reikalavimas buvęs atsiminimas tų laikų, kada testamentas buvo daromas *mancipatione familiae* ir kada *familiae emptor* mancipacijos momentu turėjo galėti (būti tinkamas) įgyti turtą. Tačiau, be kitko, testamento taisyklės nelabai saugojo tų laikų tvarkos pėdsakų, nes ta tvarka būtų, pavyzdžiui, neleidusi *paterfamilias* (šeimos galvai) skirti įpėdiniais jo valdžioje esančių vaikų. Įpėdinio netinkamumai, išsirutulioję nepriklausomai, įvairiose gadynėse palietė įvairius asmenis[2].

1. Pagoniškojoje gadynėje įpėdiniais negalėjo būti *personae intestabiles,* o krikščioniškoji teisė įpėdiniais nepripažino kai kurių eretikų ir atskalūnų; taip pat pozitingoji teisė iš pastarųjų atėmė *testamenti factio activa* (39 p.) ir *testamenti factio passiva* teises.

2. Visose gadynėse įpėdiniais negalėjo būti neturėjusieji *jus commercii* peregrinai, kurie, kaip sakoma, labiau negalėję turėti *testamenti factio passiva,* negu *testamenti factio activa.* Tačiau šis dalykas nebuvo taikomas latinams; net latinams junianams buvo nustatyti specialūs nuostatai, kurie rodo, kad latinai junianai turėjo *testamenti factio*[3].

---

totius testamenti heredis institutio. Gajus, 2, 248 (*Inst.,* 2, 23, *De fideicomm.,* 2): *Inutile est testamentum in quo nemo recto jure heres instituitur.*

[1] *Inst.,* 2, 19, *De her. qual.,* 4: *Id duobus temporibus inspicitur, testamenti quidem facti, ut constiterit institutio, mortis vero testatoris, ut effectum habeat.*

[2] Čia dar reikia padaryti išimtį karių testamentams, kurių autoriai, išskiriant specialius uždraudimus, įpėdiniais galėjo skirti net tuos asmenis, su kuriais jie neturėjo *factio testamenti,* sakysime, peregrinus: Gajus, 2, 110. 111. C., 6, 21, *De test. mil.,* 5.

[3] Ulpianus, *Reg.,* 22, 2 (peregrinai), 3 (latinai junianai).

3. Tam tikrą laiką, pasiremiant *lex Voconia,* įpėdiniais negalėjo būti moterys[1]. *Lex Voconia,* 585-tų Romos gyvenimo metų plebiscitas[2], paskelbė, kad moterų negali skirti savo įpėdiniais tie Romos piliečiai, kurie priklausė pirmosios cenzo klasės, kitaip sakant, tie piliečiai, kurie turėjo 100.000 aukso asų, arba 100.000 sestercijų (maždaug 10.000 litų)[3]. Šio įstatymo tikslas buvo kovoti su prabanga ir aikvojimais. Įstatymas apsiribojo tik šių įpėdinysčių aprėžimu dėl to, kad, romėnų išmanymu, tik šitokios įpėdinystės sudarančios prabangą bei aikvojimą ir kad jos galinčios pagimdyti blogus bei sunkius padarinius. Tačiau, kalbant apie apdovanotąsias moteris, reikia pasakyti, kad įstatymas buvo taikomas visoms, išskiriant vaidilutes; vadinasi, nors kartais ir mėginama be jokių įrodymų nuneigti, jis *(lex Voconia)* buvo taikomas net testatoriaus žmonai ir dukteriai[4]; įstatymo autorių galvojimu jis turėjo būti taikomas visiems testatoriams, turintiems įstatymo numatytą turtą. Tačiau atrodo, kad įstatymo tekstas numatė tik tuos testatorius, kurie, padarius naują jų turto perkainavimą (cenzą), turėjo numatytą turtą[5]. Pasiremdami šiuo įstatymo nuostatu, interpretatoriai patį įstatymą ėmė aiškinti siauraja prasme ir priėjo išvadą, kad įstatymas neturįs būti taikomas tiems testatoriams, kurie, nors ir turėjo reikalaujamąjį turto kiekį, vis dėlto nebuvo įtraukti į pirmąją klasę[6]. Mūsų nuomone, šios interpretacijos padarinys buvo tas, kad, nykstant cenzams, pamažu ėmė netaikyti ir paties įstatymo (kaip

---

[1] Apie *lex Voconia* yra daug literatūros. Be senųjų Savigny, *Verm. Schriften,* 1, 1850, 408 ir t. pp., Giraud, *La loi Voconia,* 1841, ir Vangerow, *Ueber die lex Voconia,* 1863, monografijų, mes nurodysime studijas Hoelder, *Beiträge zur Geschichte des röm. Rechts,* 1881, 108—117 pp., ir Kahn, *Zur Geschichte des röm. Frauenerbrechts,* 1884, 25—26, 73—80 pp.

[2] Cicero, *De senectute,* 5, 14: *Caepione et Philippo iterum consulibus* (585 Romos gyvenimo metais) ...*cum ego quinque et sexaginta annos natus* (Senasis Katonas, gimęs 520 metais) *legem Voconiam magna voce et bonis lateribus suasissem.*

[3] Gajus, 2, 274. Cicero, *In Verr.,* 2, 1, 41—43.

[4] Augustinas, *De civ. Dei,* 3, 21, tai pozityviškai teigia. Ciceronas tai pripažįsta, *In Verr.,* 2, 1, 41, 104, 2, 1, 46, 111 (5 išn.).

[5] Gajus, 2, 274: *Qui centum milia aeris census est.* Cicero, *In Verr.,* 2, 1, 42, 107: *(Voconius) sanxit in posterum, qui post eos censores census esse, ne quis heredem virginem neve mulierem faceret;* 43, 111: *Annaea... pecuniosa mulier, quod censa non erat, testamento fecit heredem filiam;* 41, 104.

[6] Tai dėl to visai taip, kaip Cicerono nurodytų testamentų autoriai, *In Verr.,* 2, 1, 43, 111 (5 išn.); 41, 104. Dasumius, kuris turi daug daugiau turto už pirmosios klasės cenzą, vis dėlto, rodos, savo testamentu paskyrė keletą moterų ir savo dukterį įpėdiniais *(Textes,* 801—805 pp.).

sakoma, atprato nuo įstatymo). Gajus dar nurodo įstatymo išimtį, bet tai jis, matyti, daro tik dėl to, kad įstatymas teoriškai galiojo, kaip, sakysime, teoriškai galiojo vergų išvadavimas cenzu (ž. I t., 167 p., 4 išn.), o praktika nuo to įstatymo, kaip ir nuo išvadavimo cenzu, jau buvo nutolusi: ji (praktika), pasirėmus tais pačiais sumetimais, kurie privertė atsisakyti nuo išvadavimo cenzu, šio įstatymo visai nebetaikė.

4. *Personae incertae.* Įpėdiniais negalėjo būti netikri asmenys, kitaip sakant, tie asmenys, kurių testatorius negalėjo konkrečiai ir tiksliai suvokti[1]. Pagal senąją teisę į šių asmenų skaičių įėjo ne tik tie asmenys, kuriuos tik ateitis nustatys, bet teisiniai (juridiniai) asmenys ir *postumi* (individai, kurie testamento sudarymo metu dar nėra gimę)[2]. Tačiau besiplėsdama teisė sukūrė ir vieniems ir kitiems asmenims visą eilę sušvelninimų. — *Postumi* atžvilgiu civilinė teisė ilgainiui ėmė leisti teisėtai skirti įpėdiniais visus *postumi sui,* kitaip sakant, *heredes sui,* gimusius padarius testamentą. Iš šių asmenų atimti teisę būti įpėdiniais buvo gana sunku, nes gimusis *heres suus,* kurio testatorius nepaskyrė nei įpėdiniu, nei pašalino nuo įpėdinystės, galėjo panaikinti patį testamentą (88 p.). Pretorinė teisė suteikė *bonorum possessionem secundum tabulas* visiems *postumi,* net *postumi alieni*[3]. — Teisinių asmenų atžvilgiu *testamenti factio* nebuvo suteikta šventykloms, miestams ir draugovėms (asocijacijoms); pagoniškoji teisė principiališkai nuo šios taisyklės neatsisakė. Ji (pag. teisė) tik pripažino keletą išimčių, kilusių iš senato nutarimų ir imperatorių konstitucijų, kurie tam tikriems teisiniams asmenims rodė ypatingą palankumą[4], pavyzdžiui, tam tikroms dievybėms (reikia pastebėti, kad beveik visos favorizuojamos dievybės buvo peregrinų dievybės; tai buvo, gali būti, dėl to, kad romėnų dievybės jau buvo užtektinai aprūpintos reikalingais turto resursais)[5]. Bendriausias senato nutarimas buvo tas, kuris miestams leido būti

[1] Gajus, 2, 238: *Incerta autem videtur persona quam per incertam opinionem animo suo testator subjicit.*

[2] Asmenys, kurių nurodymas paliktas atsitikimui *(Quisquis primus ad funus meum venerit, heres esto):* Ulpianus, *Reg.,* 22, 4 (priešingai, paskyrimas, kuriame pasakyta *ex cognatis meis qui nunc sunt qui primus ad funus meum venerit,* galioja; Gajus, 2, 238). *Postumi:* Gajus, 2, 242. Miestai: Ulpianus, 22, 5, Plinius, *Ep.,* 5, 7. Šventyklos: Ulpianus, 22, 6. Diocletianus, *C.,* 6, 24, *De her. inst.,* 8.

[3] Paulus, *D.,* 37, 11, *De B. P. sec. tab.,* 3.

[4] Ulpianus, *Reg.,* 22, 6.

[5] Mommsen, *Dr. publ.,* 3, 70 p., 1 išn.

įpėdiniais savo išvaduotų vergų[1]. Tačiau krikščioniškoji teisė nuėjo daug toliau. Ji leido skirti įpėdiniais bažnyčią, visas labdaringas įstaigas, miestus[2] ir, gali būti, paskelbus Justiniano konstituciją apie netikrus asmenis, visas draugoves. — Pagaliau, kaip paprastai manoma, Justinianas tinkamais įpėdiniais pripažino tuos asmenis, kurie iki jo laikų buvo laikomi netikrais asmenimis ir kurie negalėjo būti įpėdiniais, kitaip sakant, Justinianas leido skirti įpėdiniais tuos asmenis, kurių nurodymas paliekamas atsitikimui; jis tik nustatė vieną sąlygą, kad įpėdinio parinkimas būtų sąmoningas ir kad testatoriaus mirties momentu įpėdinis jau būtų pradėtas (kad jo motina jau būtų pastojusi, apvaisinta)[3].

Visi kiti asmenys ir jų vergai turėjo *testamenti factio passiva.* Šią teisę ypač svarbu pabrėžti tiek, kiek ji lietė vergus, kuriuos įpėdiniais galėjo skirti jų šeimininkai arba tretieji asmenys[4]. Jei vergus įpėdiniais skirdavo jų šeimininkai, kuriems kartais būdavo svarbu turėti būtiną įpėdinį *(heres necessarius),* nes būtinas įpėdinis negalėdavo paniekinti testamentinių nuostatų, atsisakydamas nuo palikimo (jei palikimo neužtekdavo testatoriaus skoloms sumokėti, tai palikimas būdavo parduodamas vergo vardu), tai, senosios teisės nuostatais, įpėdinį paskyrus, testamente turėjo būti aiškiai pažymėtas vergo išvadavimas[5]; bet viena švelnesnė teorija, kurią dar pirmajame šimtmetyje palaikė teisininkas Atilicinas ir kurią pripažino Justinianas, išaiškino, kad pats įpėdiniu paskyrimo faktas savaime sakąs, jog vergas yra išvaduotas[6]. Jei vergas iki pat paveldėjimo atsiradimo momento (iki testatoriaus mirties) pasilieka savo šeimininko valdžioje, tai abidvi testamento dispozicijos gimdo savo padarinį ir vergas yra *heres necessarius;* jei dar gyvas būdamas šeimininkas išvaduoja vergą, tai ver-

---

[1] Ulpianus, *Reg.*, 22, 5.

[2] Krikščionių bažnyčia: Konstantinas, *C.*, 1, 2, *De sacrosanct. eccl.*, 1. Labdaringos įstaigos: *C.*, 1, 3, *De episcopis*, 48 (49), pavyzdžiui, miestai: Leonas, *C.*, 6, 24, *De her. inst.*, 12.

[3] Šita *de incertis personis* konstitucija yra žuvusi; tačiau Justinianas *(Inst.*, 2, 20, *De leg.*, 27) apie ją daro aliuziją ir ją su Bazilikų pagalba iš dalies restituavo *(C.*, 6, 48, *De incert. pers.*, 1).

[4] Ulpianus, 22, 7: *Servos heredes instituere possumus: nostros cum libertate, alienos sine libertate.*

[5] Ulpianus, *Reg.*, 22, 12.

[6] *Inst.*, 2, 14, *De her. inst., pr.* Be kitko, aiškiai arba tylomis, išvadavimas visada yra būtinas. Vadinasi, kaip tas pats tekstas sako, nėra teisėto paskyrimo tuo atveju, kada išvadavimas nėra galimas, pavyzdžiui, kada ištvirkusi moteris įpėdiniu paskiria savo tvirkintoją (sangulovą).

gas pasilieka įpėdiniu (žinoma, jei jis testamentu yra paskirtas), bet tik taip, kaip bet kuris trečiasis asmuo, t. y., vergas virsta *heres voluntarius,* bet ne *heres necessarius;* pagaliau, jei šeimininkas vergą, paskyręs jį savo įpėdiniu, perleidžia kitam asmeniui, tai tuo pačiu jis atšaukia vergo išvadavimą, bet vergas pasilieka įpėdiniu taip, kaip kad jį savo įpėdiniu būtų paskyręs trečiasis asmuo[1]. Iš tikrųjų, jei galima svetimą vergą išvaduoti, tai (ta sąlyga, jei svetimas asmuo su vergo šeimininku turi *testamenti factio)*[2] vergą galima apdovanoti paskyrimu įpėdiniu, kurio (paskyrimo) nauda iki paveldėjimas atsiranda eina iš rankų į rankas kartu su vergu *(hereditas ambulat cum dominio servi).* Jei vergas paveldėjimo atsiradimo momentu dar nėra laisvas, tai jis palikimą paima *jussu domini* (šeimininko įsakymu), o jei jis jau yra laisvas (išvaduotas), tai savo paties sąskaita[3]. Svetimų vergų skyrimo įpėdiniais sistema teikė įvairių patogumų: vieni patogumai lietė šeimininko interesus, kiti — vergo interesus[4].

2. Įpėdinio paskyrimas.

Įpėdinio paskyrimas *(institutio heredis)* gali būti daromas įvairiais būdais. Testatorius gali įpėdinį paskirti arba visai grynai ir paprastai, arba su tam tikromis sąlygomis. Jis gali paskirti vieną arba keletą įpėdinių. Jis gali paskirti keletą įpėdinių kartu (simultaniškai) arba vieną po kito (sukcesyviškai); nesant vienų įpėdinių, jis gali paskirti kitus įpėdinius *(substitutio vulgaris).* Visais šiais būdais testatorius gali pa-

---

[1] Gajus, 2, 188. *Inst.,* 2, 14, *De her. inst.,* 1.

[2] Ulpianus, *Reg.,* 22, 9.

[3] Gajus, 2, 189. *Inst.,* 2, 14, *De her. inst.,* 1.

[4] Vergas turi teisės naudą, nes jei jis išsivaduoja dar prieš paveldėjimui atsirandant, tai palikimą jis įgyja sau. Be to, ši sistema jam suteikia faktiškos naudos: kadangi paskyrimo likimas yra surištas su jo gyvenimu, tai visi tolesni jo šeimininkai rūpinsis, kad vergas kuo ilgiausiai gyventų. Šeimininko patogumai, kuriuos jam suteikia paskyrimas įpėdiniu ne jo, bet jo vergo, yra gausūs ir įvairūs: jei pats šeimininkas yra paskirtas įpėdiniu, tai jis principiališkai negali parduoti savo eventualios teisės, priešingai, jis gali parduoti vergą, vadinasi, ir eventualaus palikimo teisę, kuri yra surišta su vergu; jei šeimininkas asmeniškai yra paskirtas įpėdiniu ir jei jis miršta dar nepriėmęs palikimo (dar labiau, jei jis miršta anksčiau už testatorių), tai jis nieko negali palikti savo įpėdiniams; priešingai, jei vergas yra jaunesnis už asmenį, kurį paskyrė įpėdiniu, tai jis (įpėdinis) gali perleisti kartu su kitu savo turtu vergą ir paveldėjimo vilti, kurią duoda vergas; jei paskirtasis įpėdiniu šeimininkas yra *infans, furiosus,* tai, ypač senosios teisės nuostatais, jis galėjo priimti

skirti vieną arba daugelį įpėdinių pats sau arba savo vaikams, kurie negali daryti testamento *(substitutio pupillaris, quasi-pupillaris)*. Svarbiausias taisykles mes pamatysime, studijuodami vieno įpėdinio, keleto (daugelio) įpėdinių, vulgarinės substitucijos, pupiliarinės arba quasi pupiliarinės substitucijos atsitikimus[1].

I. Vieno įpėdinio paskyrimas. — Vieno įpėdinio paskyrimas yra minimumas to, kas turi būti testamente nustatyta. Įpėdinio paskyrimas formos atžvilgiu iš pradžios parėjo nuo tam tikrų taisyklių, kurios, be kitko, galiojo tik tam tikrą laiką, kurios Justiniano laikais beveik visai išnyko. Šios taisyklės, kaip ir kiekvienos valios pareiškimo taisyklės, senojoje teisėje reikalavo iškilmingų žodžių ir nacionalinės latinų kalbos vartojimo. Gajus sako, kad įpėdinį galima buvę paskirti tik šia formule: *Titius heres esto,* arba, kiek plačiau pasakius, šia formule: *Titium heredem esse jubeo;* tuo tarpu formulės *Titium heredem esse volo, instituo, facio* nebuvusios teisėtos (galiojančios). Taip pat Ulpianas pakartoja beveik tą patį dalyką[2]. Tačiau iškilmingų žodžių reikalavimą 339 metais Konstantino sūnus panaikino, o latinų kalbos vartojimo reikalavimą panaikino Teodozius II-sis 439 metais[3].

Esmės atžvilgiu testatorius dar labiau negalėjo nustatinėti įvairių sąlygų. Jis galėjo tik vieną dalyką nustatyti, būtent: nukeliamąją sąlygą *(conditio suspensiva),* prie kurios ilgainiui pritaikė netikrą terminą *(dies incertus).* Tačiau įpėdinio negalima buvo skirti nei su tikru nukeliamuoju terminu *(dies certus),* nei su naikinamuoju terminu arba naikinamąja sąlyga, nei tam tikram (aiškiai nurodytam) turtui *(ex certa re)*[4].

---

palikimą tik sulaukęs pilnų metų, tik pasveikęs, tuo tarpu jei įpėdiniu yra paskirtas tokio šeimininko vergas, tai pastarasis gali betarpiškai priimti palikimą *jussu tutoris, jussu curatoris.* — Mes apsiribojame paprastu įpėdinio paskyrimu, kada paskiriamas vergas, priklausąs vieno vienintelio šeimininko, kuris gyvena ir yra teisiškai tinkamas. Apie sunkumus, kuriuos iškelia painūs atsitikimai, kurie pareina nuo to, kad vergas priklauso kelių šeimininkų, kad vergas priklauso nelaisvio, kad jis priklauso *hereditatis jacentis,* žiūr. Accarias, 1, 335 nr.

[1] *Inst.,* 2, 14; *D.,* 28, 5, *De heredibus instituendis.*

[2] Gajus, 2, 116. 117. Ulpianus, *Reg.,* 21, 1.

[3] *C.,* 6, 23, *De test.,* 15 (339 metų); 21, 6 (439 metų). Viena Aleksandro Severo konstitucija, rodos, jau 235 metais leido daryti Egipte (235 metų *P. E. R.* pas Mitteis, *Privatrecht,* 1, 282 p., 60 išn.).

[4] *Inst., h. t.,* 9; Ulpianus, *D., h. t.,* 1, 4. Joks iš šių suvaržymų netaikomas kariams, nes jie gali numirti *partim testati, partim intestati (D.,* 29, 1, *De test. mil.,* 6; 15, 4).

Tikrai nėra žinomi sumetimai, dėl kurių negalima buvo skirti įpėdinio su tikru nukeliamuoju terminu. *Ex certa re* negalima buvo skirti įpėdinio dėl to, kad tai sugriautų paprastąją taisyklę *nemo partim testatus partim intestatus decedere potest,* ir dėl to, kad įpėdinio paskyrimas savaime verčia manyti, jog jis šaukiamas paveldėti visą palikimą. Įpėdinio negalima buvo skirti su naikinamuoju terminu arba naikinamąja sąlyga dėl to, kad tas paskyrimas turi rodyti, jog įpėdinis nuolat (visada) šaukiamas paveldėti, jog *semel heres semper heres*[1]. Tačiau, jei įpėdinis yra paskirtas su bet kuria uždrausta sąlyga, vis dėlto manoma, kad pats paskyrimas nėra niekingas. Testamento favorizavimas ir pažiūra, kad testatorius nebegali atitaisyti savo klaidos, privertė romėnus pripažinti testamentą, nors ir su uždrausta sąlyga padarytą. Pats testamentas galioja, bet negalioja uždraustoji sąlyga.

Čia mes kalbėsime tik apie neuždraustą sąlygą, apie nukeliamąją sąlygą, kuri iškelia tris pagrindinius dalykus, būtent: jos padarinius, atsitikimus, kada įpėdinio skyrimas daromas šia sąlyga, ir aplinkybes, kuriose ji laikoma įvykdyta.

1. Įpėdinio paskyrimas su nukeliamąja sąlyga visų pirma užilgina (užtęsia) testamentinio paveldėjimo atsiradimą, paskui šitoks įpėdinio paskyrimas veikia ir paveldėjimą *ab intestato.* a) Jei nukeliamoji sąlyga testatoriaus mirties momentu dar nėra įvykusi, tai pats įpėdinio paskyrimas taip pat dar nėra įvykęs: įpėdinis gali paimti palikimą tik tada, kada įvyksta sąlyga. Tačiau ilgainiui pretorius nusistatė įpėdiniui padėti, suteikiant jam laikinai (provizoriškai) *bonorum possessionem secundum tabulas*[2]. Įpėdinis, pasirėmęs pretoriaus suteikta teise, paima palikimą valdyti ir administruoti, bet drauge duoda garantiją, kad jis grąžins palikimą tiems asmenims, kurie būtų pašaukti paveldėti, jei jo (įpėdinio) nebūtų[3] arba jei nukeliamoji sąlyga neįvyktų prieš jo mirtį, kuri neleistų jam paimti palikimo; vadinasi, įpėdinis turi duoti garantiją, jei są-

---

[1] Apie šios formulės kilmę Gajus, *D., h. t.,* 89(88).

[2] *D.,* 37, 11, *De B. P. S. T.,* 6: *Hi demum sub conditione heredes instituti bonorum possessionem secundum tabulas etiam pendente conditione necdum impleta petere possunt, qui utiliter sunt instituti.*

[3] *D.,* 2, 8, *Qui satisdare cog.,* 12. *D.,* 46, 5, *De stip. praet.,* 8. Tekstai aiškiai mini tik substitutus. Teksto pritaikymas įpėdiniams *ab intestato* prieštarauja taip, kaip *cautio Muciana* srityje (49 p., 1 išn.).

lyga visai neįvyks arba jei ji neįvyks iki įpėdinio mirties. b) Nukeliamoji sąlyga savaime užtęsia paveldėjimo *ab intestato* atsiradimą, nes šis paveldėjimas atsiranda tik tada, kada paaiškėja, jog nėra testamentinių įpėdinių (69 p., 3 išn.). Paveldėjimas *ab intestato* gali atsirasti tik tuo momentu, kada įsitikinama, kad sąlyga nebepagimdys padarinių arba dėl to, kad pati sąlyga neįvyko, arba dėl to, kad testamentinis įpėdinis jau mirė. Tik šiuo momentu (sąlygos neįvykimo arba įpėdinio mirties momentu) reikia nustatyti, kuris įpėdinis yra artimiausias įstatyminis įpėdinis (70 p., 1 išn.).

2. Tačiau šiems dviem padariniams atsirasti reikia, kad tikrai būtų sąlyga, t. y., kad būtų drauge būsimas ir netikras įvykis. Reikia, kad įvykis būtų būsimas. Jei tas įvykis nėra būsimas *(Titius heres esto si Seius consul fuit, si rex Parthorum vivit)*, tai nėra nė sąlygos: testatoriaus valia respektuojama, pašalinamas testamentinis įpėdinis, jei neįvyksta faktas, nuo kurio pareina įpėdinio šaukimas, bet čia nėra sąlyginis paskyrimas, čia visai nėra įpėdinio paskyrimo. Paveldėjimas *ab intestato* atsiranda testamentinio įpėdinio paveldėjimo momentu, nepaisant kiek laiko reikia įpėdinio mirčiai konstatuoti (patikrinti). Reikia, kad įvykis būtų netikras. Jei įvykis būtinai turi įvykti *(Titius heres esto si coelum digito non tetigerit)*, tai paskyrimas yra grynas ir paprastas[1]. Pasak vyravusių sabininkų pažiūrų, jei sąlygos įvykis negalįs įvykti *(Titius heres esto si coelum digito tetigerit)*, tai laikoma, kad sąlygos nesą, kaip nesą aukščiau nurodytų sąlygų. Sabininkų pažiūra buvo taikoma net nemoralinei sąlygai, kuri teikia daugiau nepatogumų, nes čia yra pagrindo bijoti, kad apdovanotasis tos sąlygos nevykdys[2].

Priešingai, šių dviejų elementų užtenka, kad būtų sąlyga. Kartais gali galioti tokia sąlyga, kuri yra visai termino pobūdžio, nes nėra iškilmingų pareiškimų. Tai yra pažiūra, kuria romėnai rėmėsi, tur būt, netikro termino srityje norėdami nustatyti *(Titius heres esto cum Seius morietur)*, kad testamentuose netikras terminas laikomas sąlyga *(dies incer-*

---

[1] *D.*, 28, 5, *De her. inst.*, 51(50), 1.

[2] *Inst., h. t.*, 10. Gajus, 3, 98, prieštaravimą nurodė legatų srityje ir tūlas teigė (Hoffmann, *Kritische Studien im römischen Recht*, 1885, 14 p.), kad tai nebuvę išplėsta įpėdinių paskyrimams. Ulpianus, *D.*, 35, 1, *De cond. et dem.*, 3; *Obtinuit impossibiles conditiones testamento adscriptas pro nullis habendas.*

tus in testamento conditionem facit). Romėnų pažiūromis, šitoks nuostatas tariamai *(implicite)* pasakąs sąlygą, jei, terminui suėjus, įpėdinis bus gyvas. Tokio nuostato nenaikina dėl to, kad čia nėra terminas. Jis respektuojamas dėl to, kad čia yra sąlyga[1].

3. Dar lieka nurodyti, kada sąlyga laikoma įvykusia. Romėnai sako, kad šiam klausimui išspręsti daugiau reikią žiūrėti į testatoriaus valią, nekaip į žodžius, kuriais ta valia yra pareikšta[2]. Pasiremdami vos tik nurodyta pažiūra, romėnai teigia, kad jei sąlygos faktas esąs lengvas ir priklauso įpėdinio valios, tai testatoriaus valiai įvykdyti reikią, kad sąlyga įvyktų testatoriui mirus *(Titius heres esto si in Capitolium ascenderit);* bet jei sąlygos įvykimas pareinąs nuo atsitikimo, nepriklausomo įpėdinio valios, nuo rečiau pasitaikančio fakto *(si navis ex Asia venerit),* tai užtenką, kad sąlyga įvyktų testatoriui gyvam esant arba jam mirus[3]. Tūlas teigia, kad sąlygos įvykimo būdo atžvilgiu tam tikrais atvejais, nors sąlyga iš tikrųjų neįvyko, vis dėlto galima esą jos padarinius pripažinti, pripažinti sąlygos ekvivalentą. Čia dar labiau, negu tarp gyvųjų daromų aktų srityje, galima pripažinti įvykusia sąlyga, jei tos sąlygos įvykimą apgaulingu būdu sutrukdė tas asmuo, kuris iš to turi naudos (I t., 112 p., 1 išn.). Vienas tekstas pripažįsta net, kad sąlyga, kurią sudaro įpėdinio veiksmas (pavyzdžiui, sąlyga, kad įpėdinis susituoks su tam tikra moterimi), laikoma įvykusia, jei įpėdinis padaro visa tai, ką jis galėjo padaryti vykdydamas sąlygą[4]. Pagaliau viena taisyklė (ji yra svarbesnė už visas kitas taisykles, bet ji yra naujesnė, nes ją išleido tik Justiniano laikais), pasirėmusi respublikos gadynės teisininko Muciaus Scevolos pažiūra, nustatė, kad įpėdinis, paskirtas su potestatyviškai - negatyvia sąlyga, kurios įvykimą galima sužinoti tik įpėdiniui mirus *(Titius heres esto si in Capitolium non ascenderit),* gali

---

[1] Papinianus, *D.,* 35, 1, *De cond. et dem.,* 75. Priešinga prasme žiūr. Bufnoir, *Condition,* 9—14 pp. Machelard, *Dissertations de droit romain,* 1882, 542—587 pp.; Boistel, *R. gén.,* 1885, 331—343, 401—421 pp.; Accarias, 1, 324 nr., 3 p.; apie keletą sąlygų, kurios panaikina įpėdinių paskyrimą, užuot pačios išnykusios, žiūr. tą patį 325 numeri.

[2] Papinianus, *D.,* 35, 1, *De cond. et dem.,* 101, *pr.: ...Cum in conditionibus testamentorum voluntatem potius quam verba considerari oporteat.*

[3] Ulpianus, *D.,* 35, 1, *De cond. et dem.,* 2.

[4] *D.,* 28, 7, *De cond. inst.,* 23. Vangerow, 2, 435 §, 2 išn.

paimti palikimą, tik jis turi pasižadėti palikimą grąžinti, jei jis sąlygos neįvykdys *(cautio Muciana)*[1].

II. Daugelis įpėdinių. — Testatorius gali paskirti keletą įpėdinių, kaip jis gali įsūnyti keletą vaikų ir kaip jis gali palikti keletą įstatyminių įpėdinių[2]. Tai labai gerai suprantama, kada testatorius turi keletą vaikų ir kada jis gali daryti testamentą su tikslu užrašyti legatus, paskirti globėjus, padaryti testamentinius vergų išvadavimus arba paprastai kada jis daro testamentą, kad nenumirtų nepalikęs testamento. Tai taip pat gerai suprantama, kada jis (testatorius) neturi vaikų ir kada jis nori, kad jo draugai paimtų jo palikimą (Romoje tai dažniau pasitaikydavo, negu pas mus); šiuo atveju draugai, jei bus palikimo konkursas, kiekvienas turėdamas teisių visam palikimui, pastarąjį pasidalo. Šitokius įpėdinius galima skirti arba lygioms palikimo dalims paveldėti, arba nelygioms. Lygiomis dalimis paveldima, jei įpėdiniais yra paskirti svetimi

---

[1] Šios legatų taisyklės pritaikymas įpėdinių paskyrimams yra nurodytas Digestose Gajaus, *D.*, 35, 1, *De cond.*, 18; Ulpianus, *D.*, 35, 1, *De cond.*, 7, *pr.*; 1, ir Ulpiano, cituojančio Julianą, *D.*, 28, 7, *De cond. inst.*, 4, 1, vardais. Tačiau mes kartu su Scialoja, *Bull. Ist. D. R.*, 11, 1900, 265—280 pp.; Levy, *Z. S. St.*, 24, 1903, 122—151 pp., ir H. Krueger, *Mélanges Girard*, 2, 31—34 pp., tikime, kad šie tekstai yra interpoliuoti. Interpoliaciją įrodo kiekvieno teksto ypatingumai ir ją patvirtina tai, kad visi tekstai yra parinkti iš komentarų, liečiančių legatus; tuo tarpu, jei *cautio Muciana* būtų buvusi taikoma sąlyginiams įpėdinių paskyrimams, nebūtų trūkę nurodymų gausiuose komentaruose, kalbančiuose apie įpėdinio paskyrimą. Ši interpoliacija labai susilpnina interesą tyrinėti *cautio Muciana* sritį įpėdinio paskyrimo reikalui, nes čia randamos žinios tinka tik Justiniano teisei ir tai dažnai tik tai Justiniano teisei, kuri yra ankstesnė už novelių teisę, pavyzdžiui, ta žinia, kad iki novelių teisės ši *cautio* buvusi patogesnė, negu *cautio*, kurią galėjo duoti kiekvienas sąlyginis įpėdinis su tikslu gauti *bonorum possessionem secundum tabulas* (46 p., 2 išn.), tuo, kad sąlyginiai paskirtam įpėdiniui duodamoji *bonorum possessio* išnykstanti, jei sąlyga neįvykstanti; tuo tarpu (kadangi *cautio Muciana* administravimas, kuris gali paveikti sąlygos įvykimą, *D.*, 28, 7, *De cond. inst.*, 4, 1) tas asmuo, kuris, patiekęs šią *cautio*, sulaužo sąlygą, iki novelių teisė atsirado atsakydavęs tik asmeniniu skundu (Windscheid, 3, 554 §, 7 išn.; Karlowa, 2, 872—874 pp.); taip pat, pavyzdžiui, sunku sužinoti, ar paskirtas įpėdinis, kuris turi duoti *cautio Muciana* kitiems įpėdiniams, šaukiamiems paveldėti visą palikimą (jei to įpėdinio nėra) ir substitutams, taip pat turi tą *cautio* duoti, jei jis yra paskirtas visam palikimui priimti ir ar *cautio* turi duoti įpėdiniams, šaukiamiems paveldėti *ab intestato*, jei, žinoma, testamentinio įpėdinio nėra. Neigiamą nuomonę (kurią, rodos, nustatė Ulpianas, *D.*, 28, 7, *De cond. inst.*, 4, 1) pareiškė Bufnoir, *Condition*, 449 p.; Vangerow, 2, 435 §, 127—131 pp.; Dernburg-Sokolowski, 473 §, 4 išn. Priešinga prasme žiūr. Windscheid, 3, 554 §, 8 išn. Novelė 22, c. 44.

[2] *Inst.*, 2, 14, *De her. inst.*, 4.

asmenys, kurie turi lygias teises palikimui[1] arba, paprasčiau, jei testatorius, skirdamas įpėdiniais savo vaikus, kurie jau turėtų būti paties įstatymo pašaukti paveldėti, palieka lygias palikimo dalis. Nelygiomis dalimis paveldi, jei testatorius, kartais nenorėdamas legalinių proporcijų, palikimą užrašo nelygaus laipsnio descendentams, kurie, paveldėdami *ab intestato,* taip pat negautų lygių dalių. Taip pat nelygiomis dalimis paveldima, jei testatorius turi intenciją išlyginti vaikų dalis pagal jų nuopelnus palikimui, pavyzdžiui, jei testatorius nori daugiau paskirti seniausiajam savo sūnui, kuris, ilgai būdamas testatoriaus valdžioje, daug įdėjo darbo į palikimą. Tačiau dažniausiai nelygiomis dalimis paveldėdavo testatoriui svetimi asmenys (šitokių paveldėjimų labai dažnai Romoje pasitaikydavo). Svetimiems asmenims testatorius paprastai dalis paskirdavo pagal jų asmeninius nuopelnus testatoriui[2], pagal tai, kiek testatorius kurį savo prietelių mylėdavo.

Šitokie palikimo padalymo būdai testamentų srityje įgyvendino tam tikrus papročius, iš kurių labiausiai buvo paplitęs štai koks palikimo padalymo paprotys: visas palikimas laikomas vienetu *(as, libra),* padalytu į dvylika dalių *(unciae)*[3], iš kurių po vieną arba po keletą duodavo kiekvienam įpėdiniui; jei kuriam įpėdiniui nebūdavo nurodytos dalys, tai būdavo tariama, kad tas įpėdinis paveldi likusias dalis[4]. Tačiau ši si-

---

[1] C. Longino Kastoriaus testamentas, 4—6 eilutės, kur jis lygiomis dalimis skiria dvi savo verges, kurias anksčiau jis išvadavo *(Textes,* 807 p.).

[2] Romėnų papročio dalyti įpėdinystę tarp paskirtųjų įpėdinių nelygiomis dalimis, kurias šiandien galime rasti paveldėjime, kurį paveldi tolimi šalutiniai įpėdiniai, pavyzdžio reikalui mes galėtume nurodyti jau paminėtą testamentą, kur pats Ciceronas buvo liudininku ir kurio nuostatus jis praneša Atikui; šie nuostatai lietė jį (Ciceroną) ir Atiką. Pagal tekstus atrodo, kad Atikas buvo paskirtas vienam vienetui, vienai *libra,* o Ciceronas tik vienai ketvirtajai tokio vieneto daliai, *teruncius (Ep. ad Att.,* 7, 2). Kito konkretaus ir aiškaus pavyzdžio, taip pat paimto iš gyvenimo, reikalui mes nurodome Virgiliaus testamentą (Donatus, *Vita Virgilii,* 37). Šiuo testamentu Virgilius pusei palikimo paskiria įpėdiniu Valerių Prokulą (savo brolį, gimusį iš kito tėvo, vadinasi, kognatą), ketvirtajai palikimo daliai paskiria Augustą, dvyliktajai daliai — Meceną, kitoms dviem dvyliktosioms dalims — du savo draugus, kuriems paveda saugoti savo veikalų naujus leidimus, L. Varių ir Pl. Tuką: *Heredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum fratrem alio patre, ex quarta Augustum, ex duodecima Maecenatem, ex reliqua L. Varium et Plotium Tuccam.* Čia labai lengva pastebėti, kad visas palikimas tuo paskyrimu yra išsemtas, nes Prokulas gauna $^6/_{12}$, Augustas — $^3/_{12}$ ir trys likusieji — po $^1/_{12}$ kiekvienas.

[3] *Inst., h. t.,* 5; Ulpianus, *D.,* 28, 5, *De her. inst.,* 51(50), 2.

[4] Čia yra tai, kas atsitiko Virgiliaus testamente, kur L. Varius ir Pl. Tuka, paskirti *ex reliqua parte,* gavo $^2/_{12}$.

stema nebuvo būtina[1]: palikimą būdavo galima padalyti į kitokias dalis. Ypač įsigalėjo šitokia sistema: jei testatorius, paskirdamas keletą įpėdinių ir nenurodydamas jų dalių, palikdavo daugiau, negu vieną *as* arba dvylika *unciae,* tai būdavo laikoma, kad jo palikimas susideda ne iš vieno *as* dvylikos *unciae,* bet iš tiek *as* dvylikos *unciae,* kiek reikėdavo visiems testatoriaus paskirtiems įpėdiniams; paskutinio *as* liekana, kaip ir pirmuoju atveju, turėdavo tekti tiems įpėdiniams, kurie paskirti nenurodant jų dalių[2].

Romėnai testatoriui suteikė visą laisvę, nes testatorius galėdavo laisvai paskirti įpėdiniams dalis. Testatoriaus valią, jei ji būdavo neaiški, interpretuodavo pagal romėnų papročius. Tačiau šis laisvės principas galiojo tik ta viena sąlyga, kurią testatoriui (išskiriant testatorių kareivį) nustatė taisyklė *Nemo partim testatus partim intestatus decedere potest;* vadinasi, ta sąlyga, kad dalį palikimo testatorius nepaliktų įstatyminiam įpėdiniui (įpėdiniui *ab intestato).* Toliau mes pamatysime, kad kiekvienas įpėdinis, nors jam tik dalis palikimo yra paskirta, vis dėlto šaukiamas paveldėti visą palikimą tuo atveju, kada nėra kitų paskirtų įpėdinių. Tai daroma ne tik dėl to, kad to reikalauja testatoriaus valios interpretacija, bet ypač dėl to, kad tai reikalauja aukščiau nurodyta taisyklė. Ši taisyklė taip pat neleidžia aprėžti testamentinių įpėdinių dalių vien dėl to, kad jiems paskirtos dalys nesudaro viso palikimo, arba kad jie yra paskirti tik *ex certis rebus* (kada įpėdinis skiriamas tik aiškiai nurodytam daiktui paveldėti). Abiem atvejais testamentas pataisomas; taisant kiek galima prisilaikoma testatoriaus valios, bet ypač taikomas nurodytos taisyklės principas. Jei įpėdiniai yra paskirti tik *ex certis rebus,* tai respektuojama testatoriaus valia ir kiekvienam įpėdiniui atiduodama tai, kas jam testatoriaus paskirta; bet jei, kiekvienam įpėdiniui atidavus jo dalį,

---

[1] Aišku, kad buvo kitoks padalymas Cicerono nurodomajame testamente *(Ad Att.,* 7, 2), kur *libra* būtinai yra tik dalis palikimo, nes, be Atikui paskirtos *libra,* buvo dar dalis, paskirta Ciceronui.

[2] *Inst., h. t.,* 6; 8. Jei, sakysime, Virgiliaus testamentas, paskyręs įpėdinius 10 *unciae,* būtų paskyręs įpėdiniu tik L. Varių, visai nenurodydamas pastarojo dalies, tai jis būtų buvęs paskirtas įpėdiniu dviem likusioms *unciae;* jei, pavyzdžiui, Cicerono testamentas, apie kurį jis pranešė Atikui, be jiedviejų (Cicerono ir Atiko), būtų paskyręs įpėdiniu dar trečią įpėdinį, kurio dalis nebūtų buvusi nurodyta, tai trečiasis įpėdinis būtų įgijęs teises laisvosios dalies *(secunda libera)* liekanai, kitaip sakant, 9 *unciae.*

dar lieka palikimo, tai liekana išdaloma visiems įpėdiniams po lygiai[1]. Jei ta sistema, pagal kurią palikimas padalomas į vieną arba daugiau *as* dvylikos *unciae*, verčia pripažinti, kad testatorius ne visą savo palikimą paskyrė įpėdiniams, tai dalykas sutvarkomas taip, kad palikimas, kuris principiališkai susideda iš 12, iš 24 arba iš 36 *unciae*, susideda iš tiek *unciae*, kiek norėjo testatorius, iš tiek *unciae*, kiek testatorius paskyrė dalių, pavyzdžiui, iš 15 *unciae*, jei testatorius paskyrė 15 dalių; iš 10 *unciae*, jei jis paskyrė 10 dalių[2].

III. Substitutio vulgaris. — Daugelio įpėdinių paskyrimas yra pirmoji priemonė mirties *ab intestato* galimumams (šansams) sumažinti. *Substitutio vulgaris* (paprastasis substituto paskyrimas) yra antroji tos pačios rūšies priemonė[3]. Šią substituciją vadina paprastąja substitucija, kad atskirtų nuo pupiliarinės substitucijos, kuri rečiau pasitaiko ir kuri yra anormališkesnė.

Paprasčiausioji substitucijos forma yra ta, kuri leidžia skirti įpėdiniu tam tikrą individą, jei kitas individas nėra skiriamas *(Si Titius heres non erit, Stichus heres esto)*. Šitokį įpėdinio skyrimą testatorius gali kartoti tiek kartų, kiek kartų jis nori. Paprastai substitutų serijos gale skiriamas vienas iš testatoriaus vergų, kuris, testamentu išsivadavęs, virsta *heres necessarius* (būtinas įpėdinis)[4]. Tačiau, be šios paprastosios

---

[1] 45 puslapyje mes matėme, kad, jei įpėdinio paskyrimas *ex certa re* yra padarytas vienam vieninteliam įpėdiniui, toks paskyrimas laikomas grynu ir paprastu paskyrimu. Jei yra keletas įpėdinių, iš kurių tik kai kurie yra paskirti *ex certa re*, tai, pasak vienos Justiniano konstitucijos (*C.*, 6, 24, *De her. inst.*, 13), testatoriaus valia esanti vykdoma ta prasme, kad *ex certis rebus* įpėdiniai laikomi *certae rei* legatų turėtojais; bet vis dėlto, jei kiti įpėdiniai atsisakytų paveldėti, mūsų nuomone, čia pasireikštų įpėdinių kvalifikacijos taip, kaip kad jie vieni tebūtų paskirti įpėdiniais *ex certis rebus*. Tuo atveju, kada visi įpėdiniai yra paskirti *ex certis rebus*, tekstų nurodytas išsprendimas, mūsų išmanymu, yra kilęs iš *D., h. t.*, 11; 35; 79(78), *pr.* Apie paskyrimą *ex certa re* žiūr. Neuner, *Die heredis institutio ex certa re*, 1853; Th. Mommsen, *Z. R. G.*, 7, 1868, 314—318 pp. (*Ges. Schr.*, 194—198 pp.); Kuntze, *Erbeinsetzung auf bestimmte Nachlassstücke*, 1874; F. Mancaleoni, *Appunti sulla institutio ex re*, 1902.

2. *Inst., h. t.*, 7, 8. Jei, sakysime, paskutiniai du įpėdiniai tebūtų dalyvavę (figūravę) Virgiliaus testamente (50 p., 2 išn.), tai būtų reikėję pasakyti, kad palikimas, užuot susidėjęs iš 12 uncijų, susideda tik iš 10 uncijų, iš kurių Valerius Prokulas būtų paėmęs 6, Augustas — 3 ir Mecenas 1. Jei Cicerono nurodytas testamentas (50 p., 2 išn.) būtų paskyręs įpėdiniais, tik Atiką ir Ciceroną, tai Atikas būtų turėjęs teisę 12 dalių, o Ciceronas — trims dalims palikimo, padalyto į 15 uncijų, vietoje 24 uncijų.

[3] *Inst.*, 2, 15, *De vulgari substitutione; D.*, 28, 6, *De vulgari et pupillari substitutione.*

[4] *Inst., h. t., pr.*

substitucijos formos, yra painesnių formų, kuriomis stengiamasi patenkinti įvairius interesus palikimo perkėlimo ir padidinimo srityse ir kurias mes čia nurodysime[1]. Mes čia tik pastebėsime, kad vulgarinė substitucija, būdama sąlyginis įpėdinio paskyrimas, yra tvarkoma pagal sąlyginių paskyrimų taisykles tiek atžvilgiu substitucijos galiojimo sąlygų, kurios yra bet kokio paskyrimo (įpėdinio paskyrimo) sąlygos, tiek atžvilgiu jos (substitucijos) interpretacijos taisyklių, kurios yra kiekvieno sąlyginio paskyrimo įpėdinio taisyklės.

Pirmąja ideja substitucija pareina nuo visų jau mums žinomų formos ir esmės taisyklių. Tos taisyklės galioja ir testamento formos, ir testatoriaus tinkamumo, ir įpėdinio tinkamumo, ir kitais atžvilgiais. Substitucija, kaip ir pagrindinis įpėdinio paskyrimas, būtinai turi būti pažymėta testamente. Antrąja ideja sąlyga, nuo kurios pareina substitucija, interpretuojama taip, kaip kiekviena į testamentą įterpta sąlyga: sąlyga interpretuojama greičiau pagal tariamąją testatoriaus intenciją, nekaip pagal testamente pasakytus žodžius. Čia yra pagrindas, suteiktas tiksliai taisyklei, pagal kurią substitutas, šaukiamas paveldėti nesant kito substituto, taip pat yra šaukiamas paveldėti įpėdinį *(substitutus substituto, substitutus instituto)*[2]. Čia taip pat yra pagrindas kitos mažiau tikslios taisyklės, kurią nustatė Tiberius vienam atvejui, liečiančiam jo vergą Parfenių. Jei testatorius, tikėdamas vergą esant laisvą, paskiria jį savo įpėdiniu, tai laisvasis substitutas, kuris šaukiamas tik nesant įpėdinio, konkuruoja su įpėdiniu. Vadinasi, įpėdinis nepašalina substituto nuo paveldėjimo[3].

---

[1] *Plures in locum unius: Si primus heres non erit, secundus, tertius, quartus heredes sunto.* Pavyzdžių, gali būti, galima rasti Dasumiaus testamente, 11 ir t. eilutėse, o tikrai jų galima rasti C. Longino Kastoriaus testamente, 1, 10 ir t. eilutėse. — *Unus in locum plurium: Si primus, secundus, tertius heredes non erunt, quartus heres esto.* Apytikris pavyzdys yra Dasumiaus testamente, 13 eil. — *Singuli singulis: Si primus heres non erit, Maevius heres esto; si secundus heres non erit, Titius heres esto;* pavyzdžiai C. Longino Kastoriaus testamente, 1, 10 ir 12 eil., kur kiekviena įpėdinė moteris turi savo atskirus substitutus. — Pagaliau substitucija padaryta įvairiems įpėdiniams *invicem,* kur vieni įpėdiniai yra kitų įpėdinių substitutai. Žiūr. 993 pusl.

[2] Julianus, *D., h. t.,* 27; *D., h. t.,* 41, *pr. Inst., h. t.,* 3.

[3] *Inst., h. t.,* 4. Čia yra atsitikimas, kur, nepaisant bendrojo principo, substitutas konkuruoja su įpėdiniu. Tai nėra vienintelis atsitikimas. Tas pat atsitinka, jei, pavyzdžiui, dviem šeimininkams priklausomas ver-

IV. Substitutio pupillaris ir substitutio quasi-pupillaris. — Pupiliarinė ir quasi pupiliarinė substitucijos[1] taip pat yra sąlyginiai įpėdinių paskyrimai; jos yra net tokie sąlyginiai įpėdinių paskyrimai, kurie daromi paveldėjimui *ab intestato* išvengti. Tačiau jų (substitucijų) tikslas nėra suteikti testatoriui įpėdinį: jų tikslas yra suteikti įpėdinį trečiajam asmeniui, testatoriaus valdžioje esančiam asmeniui arba testatoriaus descendentui (žemutiniam giminei), kuris, testatoriui mirus, negalės daryti testamento dėl savo amžiaus arba dėl savo proto trūkumų. Testatorius, paskyręs įpėdinį, gali paskirti įpėdinį savo vaikui, kuris, nors dėl testatoriaus mirties virs *sui juris* asmenimi, vis dėlto negalės padaryti testamento dėl savo amžiaus. Savo vaikui įpėdinį testatorius skiria ypač tam atvejui, kada vaikas mirs nesulaukęs pilnų metų, kada jis mirs *pupillis;* iš čia yra kilęs *substitutio pupillaris* pavadinimas. Romėnai, pasirėmę pupiliarinės substitucijos pavyzdžiu, pripažino ascendentui teisę skirti substitutą descendentui, kuris, nors virs *sui juris* asmenimi, vis dėlto negalės padaryti testamento dėl savo proto trūkumų (beprotis). Šią substituciją romėnai pavadino *substitutio quasi-pupillaris.* Tačiau ši substitucija buvo sukurta tik vėlesnės imperatorinės teisės ir šiek tiek pastovesnė pasidarė tik Justiniano laikais. Priešingai, pirmoji substitucija yra labai originali romėnų substitucija, atsiradusi gilioje senovėje; ji sudarė bazę vienai įdomiai teisinei raidai.

1. *Pupiliarinė substitucija*[2]. Tokia pupiliarinė substitucija, kokia ji buvo Justiniano ir net klasiškojoje teisėje, yra įpėdinio paskyrimas, kurį padaro tėvas savo vaiko sąskaiton. Apie šitokį substituto paskyrimą teisininkai visai aiškiai sako, kad substitutas čia esąs šaukiamas paveldėti ne tėvo paliki-

---

gas paskiriamas įpėdiniu, bet vienas šeimininkas leidžia vergui paimti palikimą, o kitas neleidžia: čia vergo substitutui tenka pusė palikimo, kurio vergas, šeimininkui nesutikus, negalėjo paimti (*D., h. t.,* 48, *pr.*). Taip pat žiūr. Gajus, 2, 177. 178 (109 p., 2 išn.). Gali net atsitikti, kad substitutas nugali įpėdinį. Tai atsitinka tuo atveju, kai neišsigalįs (skolininkas) testatorius, paskirdamas įpėdiniu ir drauge išvaduodamas vergą, pastarajam paskiria trečiąjį asmenį substitutu. Įpėdinio paskyrimas galios, pasiremiant *legis Aeliae Sentiae* išimtimi, kuri sako, kad toks paskyrimas galioja ta sąlyga, jei testatoriui būtinai reikėjo padaryti testamentą, jei jis negalėjo mirti *intestatus;* vadinasi, jei trečiasis asmuo nenori paimti palikimo (*D.,* 28, 5, *De her. inst.* 58(57).

[1] *Inst.,* 2, 16, *De pupillari substitutione, D.,* 28, 6, *De vulgari et pupillari substitutione.*

[2] Karlowa, *R. R. G.,* 2, 875—878 pp.

mą[1], bet sūnaus, kuris yra nepriklausomas; testatorius, norėdamas paskirti savo sūnui įpėdinį, turi pirmiau sūnų pašalinti nuo įpėdinystės[2]. Vadinasi, testatorius gali paskirti įpėdinį tokiam turtui, kuris visai nėra testatoriaus turtas; testatorius savo vaiko palikimui gali paskirti vieną įpėdinį, o savo turtui kitą įpėdinį. Šiuo atžvilgiu pupiliarinė substitucija yra pozityvi tėvo teisė paskirti savo sūnui testamentinį įpėdinį; ji yra paskutinis ir labai žymus tėviškosios valdžios atributas, kuris laikosi net tėvui mirus. Tačiau negalima pasakyti, kad šitokio pobūdžio, pupiliarinė substitucija visada galiojusi; taip pat negalima pasakyti, kad šitoks ypatingas substitucijos padarinys būtų buvusi išvada iš *patriae potestatis* idejos. Priešingai, šios substitucijos išsiplėtimas tiekia tam tikrų prieštaravimų, kurie rodo, kad tą svarbą substitucija įgijo tik vėliau ir tai tik pamažu, padedant interpretatorių darbui ir papročiams[3].

Mes beveik tikime, kad šios substitucijos kilmės reikia ieškoti paprastojoje substitucijoje. Tėvas skirdavo įpėdiniu savo sūnų; paskui, kaip ir kiekvienas kitas testatorius, jis galėdavo paskirti substitutą savo sūnui, jei pastarasis mirs *ante pubertatem (Titius filius meus heres esto; si Titius filius meus moritur antequam in suam tutelam venerit, Seius heres esto)*[4].

Net normališkai, jei tik testatorius buvo bent kiek gudresnis, jis turėjo numatyti du atsitikimus, būtent: atsitikimą, kada jo sūnus numirs *ante pubertatem* (nesulaukęs pilnų metų), bet jau paveldėjęs tėvo palikimą, ir atsitikimą, kada sūnus numirs dar nepaveldėjęs palikimo. Abiem atvejais substituto paskyrimas būdavo vadinamas substitucija *(Titius filius meus mihi heres est; si filius meus heres non erit sive heres erit et*

---

[1] Ulpianus, *D., h. t.*, 10, 5: *Neque enim suis bonis testator substituit, sed impuberis.*

[2] Gajus, 2, 182.

[3] *Inst., h. t., pr.: Moribus institutum est.* Ulpianus, *D., h. t., 2, pr.: Moribus introductum est.*

[4] Pirmykštę tvarką, pagal kurią tėvas savo testamentu gali disponuoti tik savo palikimu, palikdamas jį sūnui, visų pirma galima nustatyti taisyklėmis, kurias galima išaiškinti tik tekste nurodyta pažiūra ir kurios išliko tik rutinos dėka (58 p., 1—3 išn.). Ta pačia prasme galima nurodyti Javoleno *(D., 42, 5, De reb., 28)* kalbą, dar draudžiančią kitaip išspręsti klausimą *(D., 29, 2, De A. v. O., H., 42, pr.)*; Javolenas sako, kad *hereditas et patri et filii una est.* Tą pat sako ir substitucijos formulės, vadindamos pupiliarinį substitutą šiais žodžiais: *Tum ille mihi heres esto* (Cicero, *De inv.*, 2, 42, 122. *De orat.*, 2, 32, 141; Julianus, *D.*, 37, 11, *De B. P. S. T.*, 8, 1; Modestinus, *D., h. t.*, 1, 1; Papinianus, *D., h. t.*, 41, 8).

prius moriatur quam in suam tutelam venerit, arba kiek senesnė formulė: *si vivo me morietur sive post me prius morietur quam in suam tutelam venerit, tunc Seius heres esto)*[1]. Vadinasi, testamente būdavo dvilypė substitucija *(substitutio duplex): substitutio vulgaris* tam atvejui, jei vaikas mirs anksčiau už tėvą, ir *substitutio pupillaris* tam atvejui, jei vaikas mirs nesulaukęs pilnų metų *(ante pubertatem),* bet pergyvenęs tėvą. Dvilypės substitucijos vartojimas paskutiniais respublikos laikais buvo labai paplitęs; tūlas VII-jo šimtmečio viduryje (vienoje labai žinomoje byloje) ėmė net teigti, jog antrosios substitucijos buvimas savaime tariąs pirmosios substitucijos buvimą, t. y., jei testatorius substitutą paskyrė tam atvejui, kada jo sūnus mirs nesulaukęs pilnų metų *(ante pubertatem),* tai buvo teigiama, jog testatorius paskyręs substitutą ir tam atvejui, kada sūnus mirs anksčiau už tėvą[2].

Tačiau reikia pasakyti, kad visa tai funkcionavo pagal bendrosios teisės principus apie substitucijas[3]. Tėvas, darydamas testamentą, laisvai tvarko įpėdinystės teises, žinoma, ta sąlyga, jei jis įpėdiniu visų pirma paskiria sūnų, o paskui

---

[1] Gajus, 2, 179 = *Inst., h. t., pr.*

[2] Ši byla yra *causa Curiana;* ją centumvirų teisme prieš 663 metus gynė Mucius Scevola ir garsus oratorius L. Licinius Krasas (663 metais mirė Krasas ir tais metais jis Cicerono lūpomis kalba apie bylą. Ši kalba yra Cicerono *De oratore* rašiny padėta; tikslesnė 661 metų data, kurią nurodė daugelis autorių, pavyzdžiui, Dernburg, Windscheid ir k., yra pagrįsta klaidinga kombinacija, kurią nuneigė dar Teuffelis, Pauly, *Realencyclopädie,* 4, 1846, 1061 p.). Kažkoks Koponius savo įpėdiniu paskyrė savo dar gimsiantį vaiką *(postumus),* žinoma, jei jis gims, ir pastarojo pupiliariniu substitutu paskyrė M. Kurių. Laukiamasis vaikas negimė ir tarp Koponiaus įpėdinių *ab intestato* kilo byla: įpėdinius gynė Mucius Scevola, o substitutą M. Kurių gynė advokatas L. Licinius Krasas; pagrindinis bylos klausimas buvo, ar Kuriaus naudai padaryta pupiliarinė substitucija pagimdo paprastąją substituciją (Cicero, *De orat.,* 1, 39, 180. 2, 32, 140—141. *Brut.,* 52, 194—198. *De inv.,* 42, 122. *Pro Caecina,* 18, 53. 24, 67). Pasak Cicerono, *Pro Caecina,* 18, 53. 24, 67, ir pasak Kvintiliano, *Inst. or.,* 7, 6, 9, 10, nuo to laiko, rodos, ėmusi vyrauti Kraso teorija. Šiaip ar taip, ši teorija vyravo klasiškojoje gadynėje (Modestinus, *D., h. t.,* 4, *pr.).*

[3] Šiai teorijai tūlas prikišdavo, kad ji prieštaravusi taisyklei *semel heres semper heres.* Tačiau priekaištas atkrinta, jei pripažįstama, kad pupiliarinis substitutas virsta įpėdiniu tik testatoriaus sūnui mirus, o iki to laiko įpėdiniu laikomas tik sūnus. Prieštaravimas išnyksta, jei drauge su Karlowa pripažįstama, kad senojoje gadynėje sūnus tikrai įgydavo palikimą tik sulaukęs savo pilnų metų; vadinasi, jei sūnus savo pilnų metų visai nesulaukia, tai substitutas šiuo atveju yra pirmasis testatoriaus įpėdinis. Čia labai svarbu pastebėti, kad *substitutionis duplicis* formulė, kurią mes pirmoje vietoje nurodėme, be abejojimo, nebuvo pati seniausia formulė.

paskiria pastarojo įpėdinį[1]. Pasiremiant bendrąja teise, galima buvo padaryti tą patį dalyką per kitą asmenį ta sąlyga, jei bus vartojama tinkama forma, visai nepaisant tėviškosios valdžios idejos; tai galima buvo padaryti per motinos ascendentą, per svetimą asmenį, kuris įpėdiniu skiria vaiką, jei jis (vaikas) sulauks pilnų metų, ir kuris paskiria vaikui substitutą paprastosios substitucijos arba dvilypės substitucijos būdais.

Tačiau iš šios bendrosios teisės ėjo tam tikros išvados, kurių senovėje, gali būti, niekas nelaikė nepatogumais, bet kurias vėliau labai pajuto. Bendrosios teisės nustatytas reikalavimas, kuris vertė tėvą savo įpėdiniu skirti sūnų ir jam paskirti substitutą, greičiau buvo tam tikras patogumas (pranašumas). Bet, gali būti, kad globėjo aktai, padaryti prieš įpėdiniu paskirto vaiko mirtį (jei įpėdinis buvo paskirtas su sąlyga, kad jis gyvens), turėjo būti niekingi tuo atveju, kai įpėdinis mirė[2]. Be kitko (ypač į čia tik nurodytą dalyką būdavo kreipiamas dėmesys), substitutas neturėdavo imti sūnaus paveldėjimu įgyto turto nuo tėvo mirties iki sūnaus mirties.

Ciceronas mums praneša, kad jo laikais klausimas buvęs ginčijamas[3]. Tačiau greitai buvo pripažinta, kad substitutas turėjęs teisę visam mažamečio turtui, neskiriant turto kilmės. Kai tik aukščiau nurodytas dėsnis buvo pripažintas, tai netruko padaryti ir kitas teorines išvadas, kurios, pavyzdžiui, vertė sakyti, kad tėvas nebūtinai turi skirti įpėdiniu savo sūnų, kad paskiau jam paskirtų substitutą[4], kad testamentas, kuriuo tėvas skyrė vieną įpėdinį sau ir vieną įpėdinį savo sūnui, tvarkė dvi įpėdinystes[5], pagaliau, kad šiuo atveju yra du testamentai, o ne vienas[6]. Apie pastarąją išvadą kiek daugiau abejota. Aišku, kad čia nebekalbama apie bendrąją substitucijų teisę, bet apie originalinę teisės formaciją, apie naujas teorines idejas.

---

[1] Julianus, pas Afrikaną, *D., h. t.*, 33.

[2] Karlowa, 876 p., šią išvadą atmeta; bet mes, kaip ir Pietak, *Archiv*, 68, 1875, 383 p., tikime, kad ši išvada buvo būtina.

[3] Cicero, *De inv.*, 2, 21, 62—64.

[4] Gajus, 2, 182.

[5] Gajus, 3, 180 (6 išn.). Ulpianus, *D.*, 18, 4, *De H. v. A. vend.*, 2, 2: *Alia atque alia hereditas est.*

[6] Gajus, 2, 180: *Quam ob rem duo quodammodo sunt testamenta, aliud patris, aliud filii, tamquam si ipse filius sibi heredem instituisset; aut certe unum est testamentum duarum hereditatum.* Ulpianas aiškiai pasisako už testamento vienumą, *D., h. t.*, 2, 4; *D.*, 18, 4, *De H. v. A. vend.*, 2, 2. Tačiau Gajaus kalba yra juo labiau pastebėtina, nes testamento vienumo ideja, rodos, ypač buvo sabininkų ideja. Žiūr. Javolenus, *D.*, 42, 5,

Tačiau šios teorinės idejos niekada visai nepražydo. Veikiant senajam principui, jos visada šiek tiek prieštaravo tam tikromis konkrečiomis išvadomis. Pavyzdžiui, pasiremiant įpėdinysčių dualitetu, reikėjo sakyti, kad (jei įpėdiniu ir substitutu yra paskirtas tas pats asmuo) įpėdinio vaidmuo vienos įpėdinystės atžvilgiu negali nulemti jo vaidmens antros įpėdinystės atžvilgiu, kad pagrindas, kuriuo įpėdinis pasirėmęs ima vieną palikimą, negali veikti pagrindo, kuriuo jis ima antrą palikimą. Vietoje čia tik nurodytos logiškos išvados visada būdavo pripažįstama, kad įpėdinis, priimdamas tėvo palikimą arba nuo jo atsisakydamas, savaime panaikina savo teisę pasielgti kitaip su sūnaus palikimu[1], kad vergas, kuris yra tėvo *heres necessarius,* taip pat yra sūnaus *heres necessarius*[2]. Testamentų dualitetas turėjo versti sakyti, kad tėvas gali vieną testamentą daryti be antro testamento, kad vieno testamento likimas neturi veikti antro testamento likimo. Užuot taip buvus, buvo visai kitaip, būtent: tėvas galėjo daryti sūnaus testamentą tik ta sąlyga, jei jis darė savo testamentą[3]; jei tėvo testamentas sukurti teisinių padarinių negali, tai dar labiau tų padarinių negalėjo sukurti sūnaus testamentas[4]. Platesnė raida vyko tik tais atvejais, kada tėvas būdavo karys[5].

De reb. auct. jud., 28: *Me illud maxime movet, quod praeceptoribus tuis (Javoleni) placet unum esse testamentum.*

[1] Neratius, *D.*, 29, 2, *De A. v. O. H.*, 59. Ulpianus, *D.*, 28, 6, *De subst.*, 10, 3. Justinianus, *C.*, 6, 30, *De jure delib.*, 20. Apie įvairių Ulpiano ir Modestino tendencijų nurodymus žiūr. Accarias, 1, 998 p.

[2] Ulpianus, *D., h. t., 2,* 4.

[3] Modestinus, *D., h. t.,* 1, 3: *Substituere liberis pater non potest nisi si heredem sibi instituerit.* Jam leidžiama tai daryti tik antrosiose lentelėse *(secundae tabulae),* kurios pasilieka uždarytos, jei pirmąsias atidaro (Gajus, 2, 181, kur jis taip pat persergi, kad pirmlaikinis atidarymas lentelių, kuriose yra vulgarinė substitucija, neleistų suvokti turinio tų lentelių, kuriose yra pupiliarinė substitucija); taip pat testatorius tai galėjo padaryti atskiru aktu, kuris turėjo atitikti visas testamento formalines sąlygas (Pomponius, *D., h. t.,* 16, 1): tačiau visada būdavo reikalaujama, kad testatorius pirmiau pasiskirtų sau įpėdinį (Ulpianus, *D., h. t.,* 2, 4).

[4] Ulpianus, *D., h. t.,* 10, 4: *Nec enim valet filii testamentum, nisi patris fuerit adita hereditas.* Lengva būtų nurodyti ir kitus pėdsakus senosios pažiūros, pagal kurią tėvas daro testamentą apie savo įpėdinystę. Pavyzdžiui, vienas sprendimas, pagal kurį tėvas neturi apdovanoti asmenų, kuriems (sakysime, motinai) sūnus turi duoti dalį palikimo; šį dėsnį nustatė *querelae inofficiosi testamenti* teorija *(D.*, 5, 2, *De inoff.*, 8, 5). Pavyzdžiui, taisyklės apie *diei cessio* legatų, kuriais apsunkinamas substitutas, srityje *(D.*, 36, 2, *Quando dies*, 1, ir tt.).

[5] Tik karys turi teisę daryti sūnaus (už sūnų) testamentą, nedarydamas savo paties testamento. Vadinasi, taip pat, jei jis padaro testamentą už sūnų, tai įpėdinio atsisakymas nuo tėvo palikimo neveikia sū-

2. *Substitutio quasi - pupillaris.* Amžius neleidžia daryti testamento. Taip pat testamento negali daryti beprotis, ypač jei jo beprotybė tęsiasi ilgai. Dar prieš Justinianą atskiri imperatorių nuostatai ascendentams leido skirti testamentinius įpėdinius savo descendentams, kurie buvo bepročiai. Justinianas nurodė, kad *mente capti* (bepročio) ascendentas gali daryti bepročio testamentą tuo atveju, kada beprotis, neatgaudamas proto, numiršta. Čia yra *substitutio quasi - pupillaris,* nes ji daroma bepročio atžvilgiu taip, kaip *substitutio pupillaris* daroma mažamečio atžvilgiu; čia pasinaudota pastarosios substitucijos pavyzdžiu. Tačiau daugeliu atžvilgių jiedvi nuo viena antros skiriasi: kadangi substitucijos teisė yra pagrįsta ne valdžia, bet žmoniškumu, tai ją turi visi ascendentai, neminint, žinoma, to, ką Justinianas sako apie pirmenybę, jei įvyksta konkurencija; priešingai, tas asmuo, kuris daro bepročio testamentą, skirdamas įpėdinius, turi laikytis tam tikrų taisyklių (jis turi skirti descendentus, o jų nesant, turi skirti bepročio brolius ir seseris, kitaip sakant, gimines, kurių naudai beprotis darytų testamentą, jei būtų sveikas); tik jei tokių giminių nėra, tai testatorius laisvai gali parinkti įpėdinį; pagaliau ascendentai turi teisę sikrti bepročiui įpėdinį tik ta sąlyga, jei jie bepročiui paskiria teisėtą dalį[1].

D.

Testamento niekingumo priežastys.

Kad testamentas galėtų sukurti tam tikrą padarinį, neužtenka, kad jis principiališkai būtų teisėtai padarytas. Reikia,

---

naus palikimo *(D., 29, 1, De test. mil.,* 41, 5). Vadinasi, čia yra aiškiai du testamentai ir dvi įpėdinystės. Be to, karys gali net savo emancipuotam sūnui paskirti įpėdinį *(D., 29, 1, De test. mil.,* 41, 4); jis tai gali padaryti net tuo atveju, jei sūnus mirs sulaukęs pilnų metų, pavyzdžiui, dvidešimts penkių metų amžiaus *(D., 28, 6, De subst.,* 15). Tačiau karys įpėdinį savo sūnui gali paskirti tik to turto atžvilgiu, kurį jis davė sūnui. Iš čia išeina, kad šiuo atveju taikomas jau žinomas dėsnis (45 p., 4 išn.), pagal kurį taisyklė *semel heres semper heres* kariams netaikoma. Ši taisyklė paprastam asmeniui neleido įpėdiniais skirti savo vaiką ir kitą asmenį, kuris paveldėtų tuo atveju, jei vaikas mirtų *ante pubertatem* (Gajus, 2, 184). Tačiau tą patį tikslą galima pasiekti kitais dviem būdais: Juliano, pas Afrikaną, *D., h. t.,* 33, nurodytu būdu, kada vaikas skiriamas įpėdiniu tik tuo atveju, jei jis sulauks pilnų metų, ir Gajaus, 2, 184, nurodytu būdu, kada palikimas apsunkinamas fideikomisu.

[1] *Inst., h. t.,* 1; *C., 6, 26, De impub. et aliis subst.,* 9.

kad nuo testamento padarymo momento iki testatoriaus mirties momento nebūtų įvykęs toks įvykis, kuris gali testamentą susilpninti, panaikinti jo galią[1]. Principiališkai jau nuo pat pradžios testamentas yra niekingas, jei jam trūksta esminių elementų *(injustum, non jure factum),* pavyzdžiui, kaip mes jau matėme, jei testamentas nėra padarytas pagal legalines formas, jei testamentą padarė netinkamas testatorius, jei testamente nėra taisyklingai paskirtas tinkamas įpėdinis, net jei, kaip mes pamatysime, testatorius praleido (užmiršo) vieną *heres suus,* t. y., jei testatorius jo taisyklingai nepaskyrė įpėdiniu arba nepašalino nuo įpėdinystės. Jei čia nurodytos sąlygos yra įvykdytos, tai testamentas galioja *(justum, jure factum).* Tačiau testamento galiojimą gali susilpninti ir net panaikinti *(infirmari)* vėlesnis faktas. Pasiremiant viena terminologija, kuri bent tam tikriems teisininkams atrodo techninė, testamentą galįs panaikinti *(rumpere) heredis sui* atsiradimas arba testamento atšaukimas. Testamentas gali virsti negaliojančiu *(irritum)* dėl testatoriaus *capitis deminutio*[2]. Testamento panaikinimą dėl *heredis sui* atsiradimo studijuosime toliau kartu su reikalavimu šiuos įpėdinius paskirti arba pašalinti nuo įpėdinystės. Vadinasi, čia lieka mums ištirti tik testamento atšaukimą ir jo panaikinimą (anuliavimą) dėl testatoriaus *capitis deminutio.*

1. Testamento atšaukimas.

Testamentas, skirdamasis nuo gyvųjų tarpe daromų aktų, yra tik projektas, kuris virsta aktu tik jo autoriui mirus. Anksčiau jis niekam jokios teisės nesuteikia. Paprastai sakoma, kad iš esmės testamentas visada galįs būti atšauktas[3]. Ši tie-

---

[1] *Inst.,* 2, 17, *Quibus modis testamenta infirmantur; D.,* 28, 3, *De injusto rupto irrito facto testamento.*

[2] Testamento terminologijai išaiškinti reikia štai ką pasakyti: *testamentum* yra *injustum,* jei jis iš pat pradžios *(ab initio)* yra niekingas; *irritum,* jei jį vėliau anuliavo testatoriaus *capitis deminutio; ruptum,* jei testamentas yra atšauktas arba jei atsirado *heres suus; destitutum, desertum,* jei testamentu paliko palikimo nė vienas įpėdinis nepaima arba dėl to, kad visi įpėdiniai atsisako nuo įpėdinystės, arba dėl to, kad jie išmirė, arba dėl to, kad, dar nepaėmę palikimo, jie virto netinkamais įpėdiniais.

[3] Ulpianus, *D.,* 34, 4, *De adim. leg.,* 4: *Ambulatoria est voluntas defuncti usque ad vitae supremum exitum.* Hermogenianus, *D.,* 32, *De leg., III,* 22: *Nemo eam sibi potest legem dicere ut a priore ei redecere*

sa romėnų testamentui tiko tik nuo tų laikų, nuo kurių testamentas įgijo tam tikras istorines formas, nuo paskutinių respublikos amžių[1]. Tačiau tai visai nesako, kad testamentą galima būtų buvę panaikinti bet kokiu valios pareiškimu, nepaisant jokių formų[2]. Kad žinotume, kaip Romoje galima buvo atšaukti testamentą, turime gerai atskirti civilinę teisę, pretorinę teisę ir naujesnę imperatorinę teisę.

I. Civilinė teisė. — Civilinė teisė *(jus civile)* žinojo vieną testamento atšaukimo būdą, bet ji tik tą vieną būdą žinojo. Šis būdas buvo naujo testamento padarymas. Nesileisdami į labai gilią senovę[3], mes galime pasakyti, kad testamentą *per aes et libram,* daromą mancipacijos ir *nuncupatio* būdu, galima buvo panaikinti nauju testamentu. Valios pareiškimą, kuris gimdė tam tikrus teisinius padarinius tik vartojant tam tikras formas, galima buvo panaikinti tik tas pačias formas pavartojus. Senam testamentui atšaukti reikėjo naujo testamento. Jei naujasis testamentas kalba apie visą įpėdinystę, tai jis būtinai panaikina senąjį testamentą[4].

Nors čia yra du atskiri padariniai, vienas pozityvus, antras negatyvus, vis dėlto jų negalima atskirti, nes vienas negali atsirasti be antrojo; negalima atšaukti senojo testamento, nepadarius naujo testamento; taip pat negalima padaryti naujo testamento, neatšaukus senojo testamento. Kiekviena iš šių dviejų taisyklių leidžia padaryti atskiras išvadas. Iš pirmosios taisyklės galima padaryti šias išvadas: testamentui pakeisti reikia nugalėti tuos pačius sunkumus, kuriuos reikia nugalėti darant testamentą; senajam testamentui atšaukti būtinai reikia daryti naują įpėdinio paskyrimą *(institutio here-*

---

non liceat. Net pats testatorius negali panaikinti savo teisės atšaukti testamentą; jis negali apsiimti sumokėti įpėdiniui pabaudą tuo atveju, jei jis (testatorius) atšauks testamentą.

[1] Testamento *per aes et libram,* kaip ir kiekvieno nusavinimo, negalima būdavo atšaukti tais laikais, kada tą testamentą realizuodavo mancipacija, daroma įpėdiniui (25 p.). Anksčiau komicinį testamentą atšaukti galima būdavo tik tautai pritarus (sutikus) tiek, kiek tautos pritarimas būdavo reikalingas testamentui padaryti; taip būdavo iki XII Lentelių įstatymų gadynės (20 p.).

[2] *Inst., h. t.,* 7(6): *Ex eo solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluit valere; Gajus,* 2, 151 (63 p., 1 išn.).

[3] Be abejojimo, tai būdavo daroma ir su komiciniu testamentu nuo to laiko, kada kurijos ėmė vaidinti tik liudininko vaidmenį, gali būti, net nuo dar anksčiau.

[4] Gajus, 2, 144: *Posteriore testamento quod iure factum est superius rumpitur.*

dis); mažiausiai testamento sąlygai panaikinti būtinai reikia integrališkai panaikinti visas kitas testamento sąlygas. Iš antrosios taisyklės galima padaryti šias išvadas: testatorius naujajame testamente negali pareikšti, kad kitų dalykų atžvilgiu jis palaiko senąjį testamentą; testatorius, paskyręs pirmuoju testamentu įpėdinį pusei palikimo, negali nauju testamentu paskirti kito įpėdinio antrajai palikimo pusei (jei taip testatorius padarytų, tai būtų laikoma, kad nei vienas, nei antras aprėžimas nėra padarytas); testatorius antruoju testamentu negali paskirti įpėdinio *ex certa re,* nes ši sąlyga negaliotų.

Čia, kaip mes matėme ir kitur (pavyzdžiui, sutarčių srityje), yra taikomas formalizmas, kuris tiekia patogumų ir kartu nepatogumų. Patogumas yra tas, kad dėl formalizmo testatoriaus valia pasidaro aiškesnė pačiam testatoriui ir kitiems asmenims. Kadangi formalizmas testatorių verčia perdirbti visą testamentą, tai testatorius turi progos geriau įsigilinti į tai, ką jis į testamentą deda. Taip pat teismai, kuriems nereikia derinti keleto testamentų nuostatų, daug geriau gali konstatuoti tikrąją testatoriaus valią[1]. Formalizmo nepatogumai atitinka jo patogumus. Kadangi testamento atšaukimas yra daugiau formos, nekaip valios dalykas, tai jis (atšaukimas) daugiau pareina nuo formos, nekaip nuo valios. Nepaisant aiškiai matomos testatoriaus intencijos atšaukti testamentą, vis dėlto atšaukimo gali nebūti, jei testatorius nepadaro naujo testamento arba jei jis padaro naują testamentą ne pagal reikalaujamas formas[2]. Priešingai, kartais gali būti testamento atšaukimas, nepaisant to, kad testatorius, gali būti, visai nenorėjo jo atšaukti, pavyzdžiui, jei antrasis testamentas yra taisyklingai padarytas, bet jame išnyko įpėdinio paskyrimas dėl to, kad paskirtasis įpėdinis mirė, testatoriui dar nemirus, arba kad paskirtasis įpėdinis virto netinkamu įpėdiniu. Gali būti, kad šiuo atveju testatorius norėtų, kad senasis testamentas atgimtų, bet jo noras nieko čia negali padėti, nes senasis testamentas yra galutinai atšauktas[3]. Pagaliau ši si-

---

[1] Dar galima pridurti, kad toje gadynėje, kada testamentas buvo daromas įstatymo leidimo būdu, jo viešumas teikė tą patogumą, kad tauta žinojo testamento nuostatus, kad neleido įstatymo naikinti kitais (vėliau padarytais) testamentais.

[2] *Inst., h. t.,* 7(6).

[3] Gajus, 2, 144.

stema, vieną kartą padarius testamentą, nebeleidžia pareikšti noro, kad paveldėjimas eitų *ab intestato.*

II. Pretorinė teisė. — Pretorius duoda *bonorum possessionem secundum tabulas,* jei tik yra testamentas, taisyklingai parašytas ir užantspauduotas. Iš šio dėsnio buvo padarytos tam tikros išvados.

1. Pretorius pripažino, kad testamentas yra atšauktas, jei testatorius sudraskė testamentą, sulaužė testamente padėtus antspaudus arba išbraukė įpėdinio paskyrimą, visai nepaisant ar testatorius padarė naują testamentą, ar ne[1]. Nors *jure civili* testamentas galioja, vis dėlto pretorius tuo testamentu (kuris *jure paetorio* negalioja) nesiremia ir testamentiniams įpėdiniams neduoda *bonorum possessio secundum tabulas.* Jis duoda *bonorum possessio* įstatyminiams įpėdiniams dėl to, kad nebėra testatoriaus valios, pareikštos testamentinių įpėdinių naudai *(non habet voluntatem).* Ši *bonorum possessio,* kuri iš pradžios nesaugojo įstatyminio įpėdinio nuo testamentinio įpėdinio pretenzijų (testamentinis įpėdinis visada lieka civiliniu įpėdiniu), kuri iš pradžios buvo *sine re,* ilgainiui virto *bonorum possessio cum re,* kurią nuo testamentinio įpėdinio pretenzijų ėmė saugoti apgaulės išimtis. Tai atsitiko, be abejojimo, dar prieš Gajaus laikus[2]. Vadinasi, nuo tų laikų galima buvo grįžti prie įstatyminio *(ab intestato)* paveldėjimo.

---

[1] Kadaise tūlas apie šią testamento atšaukimo priežastį manė, kad ją pripažinusi civilinė teisė dėl to, kad Digestose skirtumas tarp civilinio ir pretorinio paveldėjimų ne visur yra aiškiai pabrėžtas. Tačiau šiandien tikrai žinomas Gajaus, 2, 151, tekstas aiškiai sako, kad testamentas *jure civili* pasilieka galioje. Šit ką sako tas tekstas: *Apparet autem non posse ex eo solo infirmari testamentum quod postea testator id noluit valere, usque adeo, ut si linum ejus inciderit nihilo minus jure civili valeat. Quinetiam si deleverit quoque aut combusserit tabulas testamenti, ni(hil) ominus (non) desinent valere (quae) ibi fuerunt scripta, licet eorum probatio diffi(cilis) sit.* Žiūr. P. Krueger, *Kritische Versuche,* 1870, 1—15 pp.; prieš Schirmer, *Z. S. St.,* 7, 1, 1886, 1—15 pp.; 8, 1887, 99—108 pp., padarytus mėginimus palaikyti senąją interpretaciją, skaitant prieštaraujančius tekstui žodžius *nisi deleverit,* žiūr. galutinį nuneigimą to paties autoriaus, *Z. S. St.,* 7, 2, 1886, 91—94 pp.; 8, 1887, 109 p.

[2] Teksto, 2, 151 *a,* tęsinyje Gajus tai teigia; šis tekstas tik iš dalies yra iššifruotas; čia, gali būti, kad Gajus net kalbėjo apie priemones, kurių griebėsi imperatorinė teisė su tikslu panaikinti testamentinio įpėdinio teisę paveldėti, kad iš to turėtų naudos iždas, jei, žinoma, nebuvo įstatyminių įpėdinių (Papinianus, *D.,* 34, 9, *De his, quae ut indign.,* 12). Tai taip pat pasakė Ulpianas, *D.,* 38, 6, *Si tab. test. nullae extabunt,* 1, 8: *Si heres institutus non habeat voluntatem, vel via incisae sunt tabulae vel via cancellatae vel quia alia ratione voluntatem testator mutavit voluitque intestato decedere, dicendum est ab intestato rem habituros eos, qui bo-*

2. Toliau pretorius pripažino, kad, jei tokia buvo testatoriaus valia, antrojo testamento atšaukimas gali atgaivinti pirmąjį testamentą; tai atsitinka tada, kada testatorius, norėdamas atgaivinti pirmąjį testamentą, sudrasko antrąjį testamentą[1]. Šiuo atveju pretorius duoda *bonorum possessionem secundum tabulas* pirmojo pretorinio testamento įpėdiniui. Tačiau ši *possessio* virto *possessio cum re* daug sunkiau, nes Gajaus gadynėje dar ne visiems asmenims ji būdavo duodama[2].

III. Imperatorinė teisė. — Apskritai, pretorinė teisė leido atšaukti testamentą arba su tikslu, kad paveldėjimas eitų *ab intestato,* arba kad jis eitų ankstesniu testamentu. Imperatorinė teisė, kuri nustatė dar naujus testamento atšaukimo būdus, be kitko, praktiškai leido padaryti naują testamentą, neatšaukus senojo testamento.

Kalbant apie naujas atšaukimo priežastis, reikia pasakyti, kad viena 418 metų Teodoziaus II-jo ir Honoriaus konstitucija nustatė, jog, suėjus dešimts metų laikui, testamentai panaikinami, nes praeinąs jų laikas[3]. Justinianas, panaikindamas čia tik nurodytą testamentų *ipso jure* panaikinimo būdą, nustatė, kad, šiam laikui suėjus, testatorius gali atšaukti testamentą: šiam tikslui pasiekti testatorius turėjo apie tai pareikšti trims liudininkams arba valdžios organui *(apud acta)*[4]. Kita 439 metų Teodoziaus II-jo ir Valentiniano konstitucija nustatė, kad nepabaigtas *(imperfectum)* testamentas gali panaikinti ankstesnį testamentą, jei tik nepabaigtasis testamentas įpėdiniais skiria įstatyminius įpėdinius ir jei to testamento (nepabaigtojo) buvimą paliudija penki liudininkai[5].

---

norum possessionem acceperunt ir *D.*, 44, 4, *De d. m. et m. exc.*, 4, 10: *Heres qui non habet voluntatem per exceptionem doli repetitur.* Kruegerio teorija, pagal kurią tuos pačius padarinius pagimdytų neformalinis atšaukimas, mums atrodo dar labiau avantiuristinė.

[1] Papinianus, *D.*, 37, 11, *De B. P. sec. tab.*, 11, 2: *Voluntas... redisse intellegetur, non secus ac si quis aliud testamentum fecisset ac supremas tabulas incidisset, ut priores supremas relinqueret.*

[2] Iš tikrųjų, Gajus, 2, 148. 149, sako, kad valdymas yra *cum re,* jei pirmuoju testamentu yra paskirtas įpėdinis, kuris yra įpėdinis *ab intestato.* Vadinasi, to valdymo nėra, jei įpėdiniu yra paskirtas svetimas (pašalinis) asmuo.

[3] *C. Th.*, 4, 4, *De test.*, 6.

[4] *C.*, 6, 23, *De test.*, 27, 2.

[5] Naujasis nuostatas nenaikino senojo testamento, galiojančio *jure civili* ir net *jure praetorio,* kurias dar patvirtino Pertinakso laikais išleistas senato nutarimas *(Inst., h. t.,* 7). Tačiau konstitucija, turėdama galvoje naują testamento darymo būdą, pagal kurį antspaudas ir *subscriptiones* de-

Antra vertus, kodicilų institucija, esant tam tikroms sąlygoms, kurias mes pamatysime toliau, leido pakeisti legatą (užrašyti naują legatą arba panaikinti jau užrašytą legatą), nedarant naujo testamento. Be to, pasiremiant fideikomisų teorija, vienas Severo ir Karakalos reskriptas (įsakymas) nustatė, kad jei antrojo testamento įpėdinis yra paskirtas tik *ex certa re,* plačiau pasakius, tik vienai palikimo daliai, tai, nors pirmasis testamentas panaikinamas, vis dėlto pripažįstama, kad antrojo testamento įpėdinis apsunkinamas fideikomisu pirmojo testamento įpėdinio naudai tiek, kiek pirmojo testamento palikimas yra didesnis už antrojo testamento palikimą[1]. Viską suglaudus, galima pasakyti, kad nuo tų laikų praktiškai, pasirėmus kodicilų ir fideikomisų teorijomis, galima buvo daryti naujus testamentinius nuostatus, nepanaikinus senųjų nuostatų; kitaip sakant, galima buvo kurti pozityvius padarinius be negatyvių padarinių taip, kaip pretorinės ir naujesnės imperatorinės teisės testamento atšaukimo būdai leido kurti negatyvius padarinius be pozityvių padarinių ir kaip galima buvo atšaukti testamentą, neparašius kito testamento[2].

2. Testatoriaus capitis deminutio.

Testamentas virsta *irritum* (netikru, negaliojančiu) dėl testatoriaus *capitis deminutio maxima, media* arba *minima*[3]. Čia

---

dami testamento gale, nustatė, kad testamentas, jei ir nėra antspaudų ir parašų *(Nov. Theod. II,* 16, 5 = *C.,* 6, 23, *De test.,* 21, 2 a: *Finem autem testamenti subscriptiones et signacula testium esse decernimus. Non subscriptum namque a testibus ac signatum pro imperfecto haberi convenit),* vis dėlto atšaukia senąjį testamentą, jei tik naujasis testamentas įpėdiniu skiria asmenį, kuris yra įpėdinis *ab intestato (Nov. Theod. II,* 16, 7 = *C.,* 6, 23, *De test.,* 21, 5). Su šiuo tekstu, įterpiant į Digestas ir, gal būt, jį interpoliuojant, mėginta lyginti Ulpiano, *D., h. t.,* 2 (Lenel, 2439) tekstą, kur žodžiai *non perfecto* iš pradžios reiškė pretorinį testamentą, kuris nebuvo *rite perfectum,* nes jame nebuvo *mancipatio familiae* arba *nuncupatio.*

[1] Ulpianus, *D., h. t.,* 12, 1 (naujo įpėdinio paskyrimas su fideikomisu, *ut priores tabulae valerent). Inst., h. t.,* 3. Marcianus, *D.,* 36, 1, *Ad S. C. Trebell.,* 30(29) *(institutio ex certa re).* Dėl paskutinio teksto, kuris praneša apie Severo ir Karakalos reskriptą, ginčijamasi, ar fideikomisas kyla iš antrojo įpėdinio paskyrimo *ex certa re,* ar, be kitko, šis tekstas nereikalauja aiškios sąlygos (kliauzulės) *ut priores tabulae valeant,* apie kurią vis dėlto reskriptas nekalba.

[2] Čia taip pat reikia pastebėti, kad nuo senų laikų visa tai buvo leista kariams *(D.,* 29, 1, *De test. mil.,* 15, 1; 19, *pr.;* 36, 1).

[3] Gajus, 2, 145: *Testamenta jure facta infirmantur, veluti cum is qui fecerit testamentum capite deminutus sit.* 146: *Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicemus. Inst., h. t.,* 4.

reikia padaryti tik vieną išimtį karo nelaisvio *capitis deminutio* atžvilgiu, nes karo nelaisvio testamentas niekada negali pasidaryti *testamentum irritum* dėl to, kad, pasiremiant *postliminium,* jei jis grįžta į Romą, pripažįstama, jog jis niekada nėra buvęs nelaisvėje, o jei jis į Romą nebegrįžta, tai, pasiremiant *lege Cornelia* (I t., 256 p., 3 išn.), pripažįstama, kad jis yra miręs dar prieš savo *capitis deminutio.* Išskiriant čia tik nurodytą išimtį, testamentas virsta niekingu testamentu dėl praradimo laisvės, pilietybės arba *sui juris* asmens kvalifikacijų taip, kaip testamentas jau nuo pat jo padarymo momento yra niekingas, jei jį padarė vergas, svetimšalis arba šeimos sūnus.

Čia kyla tik vienas klausimas, kas atsitinka, jei testatorius dar prieš savo mirtį atgauna tinkamumą daryti testamentą. Civilinės teisės atžvilgiu šiuo atveju testamentas pasilieka niekingas. Tačiau pretorinė teisė šio principo griežtumą sušvelnino. Net *jure praetorio* testamentas neatgyja, jei *capitis deminutio* parėjo nuo testatoriaus laisva valia padaryto akto (pavyzdžiui, nuo adrogacijos), arba bent jei testatorius, atgavęs savo *caput,* nepareiškė intencijos testamentui atgaivinti. *Jure praetorio* testamentas atgyja, jei išnyksta testatoriaus *capitis deminutio,* kurią pagimdė ne nuo testatoriaus valios pareinąs aktas. Atgijęs testamentas, nepaisant įstatyminių įpėdinių buvimo, testamentinio įpėdinio naudai suteikia *bonorum possessionem,* kuri, tiesą pasakius, ilgai buvo *sine re. Sine re* ji buvo dar Gajaus ir Ulpiano laikais, bet vėlesniais laikais, be abejojimo, ji virto *bonorum possessio cum re*[1].

3. Įpėdinio netinkamumo atsiradimas.

Čia galima manyti apie paskutinę testamento, teisėtai padaryto, niekingumo priežastį. Ar testamentas nevirs niekingu testamentu, jei juo (testamentu) paskirtas įpėdinis, padarius testamentą, virs netinkamu įpėdiniu, jei jis virs peregrinu, pe-

---

[1] Gajaus (2, 148. 149) ir net Ulpiano *(Reg., 23, 6. D., h. t.,* 12, *pr.)* laikais ši *possessio* buvo *cum re* tik tuo atveju, kada ji buvo duodama įpėdiniui *ab intestato.* Tačiau, be abejojimo, vėlesniais laikais ji būdavo duodama visais atvejais; o Ulpiano, *D., h. t.,* 12, *pr.,* teksto įdėjimą į Digestas reikia aiškinti nesusipratimu. Šia prasme žiūr. Windscheid, 2, 563 §, 7 išn.

regrino vergu arba vergu *sine domino* (be šeimininko)? Ne, taip nebus. Net pati seniausia civilinė teisė sako, kad mažai tesveriąs įpėdinio netinkamumas, įvykęs nuo testamento padarymo momento iki paveldėjimo (įpėdinio naudai) atsiradimo momento, jei tik įpėdinis pastaruoju momentu atgaus savo tinkamumą *(capacitas)*. Vadinasi, užtenka, jei įpėdinis abiem šiais momentais yra tinkamas *(Media tempora non nocent)*[1].

E.

Testamento atidarymas.

Testamento atidarymas praktikoje buvo beveik būtina testamento vykdymo įžanga tais laikais, kada testamentas būdavo rašomas lentelėse, kurias testatorius patiekdavo liudininkams, svarstyklininkui *(libripens)* ir *familiae emptori*. Tačiau ilgainiui išnyko testamento atidarymo formos ir pats testamento atidarymas virto grynai privatiniu aktu. Bet 6 metais po Kr. testamento atidarymas buvo paverstas teisiniu aktu. Tai padarė vienas Augusto įstatymas *(lex Julia vicesimaria)*, kuris palikimus apdėjo 5% mokesčiais *(vicesima hereditatium)*[2] ir kuris kontrolės reikalams nustatė griežtas testamento atidarymo formas[3]. Testamento atidarymas turėjo būti daromas viešai[4], tur būt, pačioje mokesčių rinkimo įstaigoje[5], dalyvaujant liudininkams arba bent jų daugumui[6]. Normališkai testamentas turėjo būti atidarytas per tris ar penkias dienas po testa-

---

[1] Celsus, *D.*, 28, 5, *De her. inst.*, 60(59), 4.

[2] D. Cassius, 55, 25. Cagnat, *Impots indirects chez les Romains*, 1882, 175—226 pp. Vigie, *R. gén. de droit*, 1881, 101—130 pp.

[3] Šių formalumų santykį su naujuoju mokesčių rinkimo būdu įrodė Pauliaus dėstymo būdas, kuriuo jis rašo savo Sentencijų skyrių, pašvęstą valstybės pajamoms *(Sent.*, 4, 6, *De vicesima)*, ir testamentai, kurie rodo, kad formalumai buvo atlikti mokesčių rinkėjo biūre (5 išn.). Dėl tos pačios priežasties paveldėjimai *ab intestato* taip pat sudarė objektą pareiškimo, kuris, rodos, buvo padarytas mokesčių *(vicesima)* rinkėjo biūre. Tai įrodo vienas 237 metų Oxyrhincos paktas *(Textes*, 811—812 pp.) ir vienas 246 metų aktas, pavadintas mokesčių rinkėjo Hermopolio vardu *(Textes*, 813—814 pp.).

[4] Paulus, *Sent.*, 4, 6, 2.

[5] Tai įrodo bent Longino Kastoriaus, 2, 10 *(Textes*, 808 p.), testamentas, ir 131 metų testamentas, 2, 12, kurį citavome 29 p., 2 išn.

[6] Paulus, *Sent.*, 4, 6, 1.

toriaus mirties[1]. Visų pirma testamentą patiekdavo liudininkams, kad jie pripažintų savo antspaudus; paskui testamentą atidarydavo, jį skaitydavo *(recitare)*, padarydavo testamento nuorašą, kurį dėdavo į vietos archyvą[2] ir surašydavo testamento atidarymo protokolą[3].

Klasiškojoje gadynėje testamento atidarymas buvo dar svarbesnis, nes, be praktinės naudos, kuri tekdavo fiskui, testamento atidarymas, išleidus vadinamuosius kadukinius įstatymus, teikė naudos įpėdiniams, kurie anksčiau negalėjo paimti palikimo (vadinasi, negalėjo įgyti perleidžiamos teisės), ir legatų gavėjams *(legatarii)*, kurie savo teises galėjo perleisti *(diei cessio)* tik testamento atidarymo momentu[4]. Justiniano gadynėje jau beveik nustojo imti palaikų mokesčius. Taip pat įpėdinio teisė atsisakyti nuo palikimo ir legato *diei cessio*, kurias reikėjo daryti testamento atidarymo momentu, išnyko kartu su kitais kadukinių įstatymų nuostatais. Tačiau testamento atidarymo formalumai visada galiojo[5].

---

[1] Paulus, *Sent.*, 4, 6, 3. Tačiau pretorius testamento atidarymą atidėjo vėlesniam laikui dėl to, kad testatorius buvo nužudytas ir kad, vadinasi, reikėjo ištardyti vergus, nes to reikalavo viena taisyklė, kurią nustatė arba tik patvirtino *senatus consultum Silanianum (D., 29, 5, De S. C. Silaniano,* 1), kuris, pasak *D., h. t., pr.*, buvęs išleistas prieš 11 metus ir kuris, tur būt, buvo išleistas 10 metais, konsulaujant Juniui Silanui. Kad taisyklė nenustotų prasmės išvaduotųjų vergų atžvilgiu, tai pretorius uždraudė testatoriaus nužudymo atveju atidaryti testamentą ir priimti palikimą tol, kol nebus baigtas tardymas (Paulus, *Sent.*, 3, 5, 1. *D., 29, 5, De S. C. Silaniano,* 3, 18). Berlyno papiras, *B. G. U.*, 361 nr. (Dareste, *N. R. H.*, 1894, 583—588 pp.), rodos, net nurodo gynėjus, prašančius atidėti testamento atidarymą, kad galima būtų išaiškinti kitus nusikaltimus, kur yra įtariami velionio (testatoriaus) vergai.

[2] Paulus, *Sent.*, 4, 6, 1: *Tabulae testamenti aperiuntur hoc modo, ut testes vel maxima pars eorum adhibeatur, qui signaverint testamentum, ita ut agnitis signis, rupto lino, aperiatur et recitetur, atque ita describendi exempli fiat potestas ac deinde signo publico obsignatum in archivium redigatur, ut si quando exemplum ejus interciderit, sit, unde peti possit.* Tie patys formalumai yra aprašyti Ravenos protokoluose (3 išn.). Taip pat Longino Kastoriaus testamente, be kai kurių liudininkų ir *libripens* vardų, randame pasakyta, kad jie pripažino savo antspaudus.

[3] Penkis šios rūšies protokolų pavyzdžius, kilusius iš V-jo ir VI-jo šimtmečių, mes randame viename Ravenos papire. Vieną iš tų pavyzdžių ž. *Textes*, 815 ir t. p.

[4] Ulpianus, *Reg.*, 17, 1; 24, 30.

[5] *D., 29, 3, Test. quem. ap.; C., 6, 32, Quemadm. ap. test.*

II.

Paveldėjimas ab intestato.

Paveldėjimas *ab intestato* (įstatyminis paveldėjimas) yra tada, kada galįs turėti turto asmuo miršta, nepalikdamas testamentinio įpėdinio. Vadinasi, šio paveldėjimo nesti, kai miršta negalįs turėti turto asmuo, sakysime, vergas, peregrinas ir, tik seniau, asmuo *in patria potestate*[1]. Iš tikrųjų, pripažinimas šiems asmenims teisės turėti savo turtą verčia pripažinti jiems galėjimą palikti įpėdinystę: palikti *bona adventicia alieni juris* asmenys galėjo dar gerokai prieš Justiniano gadynę, o palikti *peculium castrense* ir *peculium quasi-castrense* šie asmenys galėjo tik Justiniano laikais; pastaroji *alieni juris* asmenų teisė yra ginčijama[2].

Kadangi paveldėjimas *ab intestato* pareina nuo testamentinio paveldėjimo nebuvimo[3], tai jis (paveldėjimas *ab intestato)* atsiranda tik tuo momentu, kada įsitikinama, jog nėra testamentinio paveldėjimo. Tas momentas gali būti palikėjo mir-

---

[1] Vergai: *C.*, 6, 59, *Communia succ.*, 4. Peregrinai: *D.*, 48, 20, *De bon. damn.*, 7, 5. Asmenys, esantieji *in patria potestate: D.*, 46, 1, *De fidejussoribus*, 11. Vaidilutės, kurios galėjo daryti testamentus (39 p., 1 išn.), priešingai, negalėjo palikti įpėdinių *ab intestato* (Labeo, pas Aul.-Gel., 1, 12, 18).

[2] *Bona adventicia: C.*, 6, 61, *De bon. quae lib.*, 3, *pr.* (žiūr. I t., 195 p., 3 išn.). *Peculium castrense: Inst.*, 2, 12, *Quibus non est permiss., pr.: Si vero intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum jure communi pertinebit* (čia tik ginčijamasi, ar ascendentai, kurie yra šaukiami paveldėti nesant descendentų ir brolių bei seserų, šaukiami *jure communi*, — seniau buvo šaukiami *jure peculii*, — ar, kaip descendentai ir broliai bei seserys, *jure hereditario;* šio klausimo praktinė svarba yra ta, kad nuo jo pareina prievolės sumokėti skolas dydis ir laikas).

[3] *Inst.*, 3, 1, *De her. q. ab int., pr.: Intestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit, aut non jure fecit, aut id quod fecerat ruptum irrituve factum est aut nemo ex eo heres extitit.*

ties momentas (jei nėra testamento, jei testamentas yra *injustum, ruptum, irritum);* taip pat jis gali būti daug vėlesnis (jei yra sąlyginis įpėdinio paskyrimas, jei yra paprastas ir grynas paskyrimas įpėdinio, kuris atsisako nuo įpėdinystės teisių arba virsta netinkamu įpėdiniu tik suėjus tam tikram laikui). Tačiau visada tik tas momentas imamas galvon, kada norima nustatyti, kuriuos įpėdinius reikia šaukti paveldėti[1].

Ab instestato šaukiamieji įpėdiniai yra velionio giminės, jo šeimos nariai. Tačiau šiuos įpėdinius šaukdavo ne visus en bloc; be to, pati sąvoka giminystės, kuri pagrindžia paveldėjimo teisę, ne visada buvo vienokia. Pirmuoju atžvilgiu nuo XII Lentelių laikų ir ypač nuo pretorinės teisės įsigalėjimo laikų, pasiremdami moderniškąja terminologija, kuri rišasi su naujesniąja romėnų teise, gimines mes galime skirti eilėmis ir laipsniais: eilės nustato grupes giminių, kuriems tenka palikimas, jei nėra kitų giminių; o laipsniai, kuriuos mes jau žinome (žiūr. I t., 198 ir 199 pp.), paprastai nustato vienos eilės narių tarpusavio pirmenybę; bet žemesnės eilės nario laipsninis (laipsnio artimumas) vis dėlto neleidžia tam nariui paveldėti pirmiau už aukštesnės eilės narius[2]. Mes jau žinome, kad civilinę giminystę, kurią pagrindžia valdžia (galia, *potestas),* pamažu pakeitė natūralinė giminystė, pagrįsta kraujo ryšiu.

Mes pamatysime, kaip paveldėjimo *ab intestato* srityje romėnai nuo vienos sąvokos priėjo prie antros sąvokos. Šiam reikalui bendrais bruožais mes paliesime keturias sistemas, būtent: grynosios civilinės teisės sistemą, pagrįstą XII Lentelių įstatymais, pretorinės teisės sistemą, imperatorinės teisės, ankstesnės už novelių teisę, sistemą ir novelių sistemą.

I. Grynosios civilinės teisės sistema. — Senosios civilinės teisės paveldėjimo sistemą, taikomą laisviesiems (iš gimimo) asmenims, sukūrė ši XII Lentelių taisyklė: *Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam*

---

[1] *Inst.,* 3, 1, *De her q. ab int.,* 7. *Inst.,* 3, 2, *De leg. adgn. succ.,* 6. *D.,* 28, 2, *De lib. et post.,* 9, 2. Vadinasi, asmuo, kuris testatoriaus mirties momentu dar gyveno, kuris todėl buvo įpėdinis *ab intestato,* galės būti įpėdiniu, tik jei jis dar gyvens palikimo atsiradimo momentu *(Inst.,* 3, 2, *De leg. adgn. succ.,* 6).

[2] Pagal XII Lentelių sistemą, pavyzdžiui, palikimas greičiau teks trečiojo laipsnio *heredi suo,* anūkui, nekaip antrojo laipsnio agnatui, broliui; pagal novelių sistemą greičiau paveldės antrojo laipsnio descendentas, anūkas, nekaip pirmojo laipsnio ascendentas, tėvas arba motina.

habeto. Si adgnatus proximus nec escit, gentiles familiam habento[1]. Kaip matome, čia yra trijų eilių (rūšių) įpėdiniai: *sui heredes, adgnati* ir *gentiles.*

1. Į pirmąją įpėdinių eilę (rūšį) įeina *sui heredes,* kurių teises XII Lentelių įstatymai laiko savaime jau esamomis teisėmis; šios eilės įpėdinių šaukimą tie patys įstatymai tik netiesioginai nurodo. *Heredes sui* yra asmenys, kurie buvo palikėjo *(de cujus)* valdžioje ir kurie dėl palikėjo mirties virto *sui juris* (savarankiais) asmenimis. Iš čia aišku, kad šitokios rūšies įpėdinių niekada negalėjo turėti moterys, nes jos niekada negalėjo savo valdžioje turėti kitų laisvųjų asmenų[2]. Šios rūšies įpėdiniais galėjo būti šit kurie asmenys: sūnūs, gimę iš santuokos arba įsūnyti; dukterys, vadinasi, ir žmona *in manu,* kuri buvo *loco filiae;* anūkai, kurių tėvas yra miręs anksčiau už senelį arba išėjęs iš senelio valdžios, nes senelio mirtis anūkus paverčia *sui juris* asmenimis. Bet tokiais įpėdiniais negalėjo būti nei anūkai, kurių tėvas pasiliko palikėjo valdžioje, nes, išnykus palikėjo (šiuo atveju senelio) valdžiai, jie (anūkai) patekdavo į savo tėvo valdžią, nei esančių tėvo valdžioje sūnų žmonos *in manu,* nes jos, išnykus uošvio valdžiai, patekdavo į savo vyro *manus*[3]. Nepaisant laipsnių artimumo, visi šios rūšies įpėdiniai paveldi; bet jei ne visi įpėdiniai yra pirmojo laipsnio, tai palikimas dalomas padermėmis *(in stirpes),* t. y., visi anksčiau mirusio arba išėjusio iš palikėjo valdžios įpėdinio descendentai gauna tik tą palikimo dalį, kurią būtų gavęs pats įpėdinis, jei nebūtų miręs arba išėjęs iš šeimos[4].

Labiausiai pastebėtinas *heredes sui* paveldėjimo požymis yra tas būdas, kuriuo šie įpėdiniai paveldi. Jie laikomi paveldėtojais ne tiek naujo turto, kiek tęsėjais jau esamos nuosavybės; jie pripažįstami greičiau savo įpėdiniais *(heredes sui),* nekaip trečiojo asmens įpėdiniais *(heredes ejus)*[5]. Tur būt, jų

---

[1] XII Lentelių, 5, 4. 5. Paulus, 8, *Ad Plautium,* 3 *(Textes,* 454 p.): *Uxor autem quae in manu mariti erat olim quidem omnimodo sua heres esset; hodie autem si... non efficitur sua heres propter senatus consultum gaetulicianum.*

[2] Gajus, 3, 51: *Numquam... feminae suum heredem habere possunt.*

[3] Gajus, 3, 1—14 *(Collatio,* 16, 2).

[4] Ulpianus, *Reg.,* 26, 2: *Aequum est enim nepotes in patris sui locum succedere et eam partem habere, quam pater eorum, si viveret, habiturus esset.*

[5] Gajus, 2, 157: *Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt et vivo quoque patre quodammodo domini existiman-*

paveldėjimas buvo seniausias[1], nes čia nereikėjo daryti išradimo, nes šis paveldėjimas buvo tik fakto pripažinimas. Šis paveldėjimas įvykdavo net tada, kada drauge gyvenantieji asmenys, net vienam asmeniui iš jų mirus, pasilikdavo drauge gyventi. Jie pasilikdavo drauge gyventi net mirus tam asmeniui, kuris patriarchinėje santvarkoje buvo jų šefas. Šefo mirtis likusiųjų asmenų teises padidina, nes jie įgyja teisę pasidalyti bendrąjį namą, kurio anksčiau jie neturėjo teisės pasidalyti. Bet tai greičiau yra anksčiau buvusios padėties tęsinys, nekaip naujos padėties sukūrimas. Padėties nepakeičia tai, kad jie (įpėdiniai) pasilaiko palikėjo turtą; padėtis pasikeistų, jei iš jų turtas būtų atimtas. Čia nenutrūksta daiktų nuosavybės tęsinys (kontinuitetas); vadinasi, trečiasis asmuo nepavogdamas negali šių daiktų paimti.

Priešingai, padėtis pasikeičia, tęsinys nutrūksta, tikrai pasikeičia nuosavybė, įpėdiniai turi paimti palikimą, nes kitaip trečiasis asmuo nepavogdamas gali jį pasisavinti tuo atveju, kada nėra *heredes sui,* kada palikimas turi tekti antrosios arba trečiosios eilės įpėdiniams.

2. Antroji eilė (ji moterims yra pirmoji eilė, nes moterys negali turėti pirmosios eilės įpėdinių) yra agnatų eilė. XII Lentelių įstatymais paveldėti gali artimiausias agnatas[2], o jei yra keletas to paties laipsnio agnatų, tai jie palikimą pasidalo lygiomis dalimis *(in capita).* Apie antrosios eilės įpėdinius šit ką reikia pasakyti: 1. XII Lentelių įstatymais iš pradžios lyties *(sexus)* atžvilgiu čia nebuvo daromas didesnis skirtumas už tą skirtumą, kuris buvo *heredes sui* tarpe (pirmosios eilės įpėdinių tarpe), bet vėliau interpretacijos būdu, veikiant tai pačiai idejai, kuri paveikė *legis Voconiae* išleidimą *(Voconiana*

---

tur. Paulus, *D.,* 28, 2, *De lib. et post.,* 11: *In suis heredibus evidentius apparet continuationem dominii eo rem perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse, quasi olim hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini existimantur... Itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur, sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur. Hac ex causa, licet non sint heredes instituti, domini sunt: nec obstat, quod licet eos exheredare, quos et occidere liceat. D.,* 48, 20, *De bon. damn.,* 7, *pr.*

[1] Apie germanų teisės analogiją žiūr. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte,* 1, 2-sis leid., 281 p.

[2] Žiūr. Lenel, *Z. S. St.,* 37, 1916, 129—135 pp.; Michon, *N. R. H.,* 45, 1921, 118—164 pp. ir *Mél. Cornil,* 2, 111—136 pp., kuriam posakis *adgnatus proximus* buvęs įterptas arba XII Lentelių įstatymų, arba ankstyvesnio papročio į paveldėjimo sistemą, kurioje iš pradžios buvo tik *heredes sui* ir *gens.*

ratione), moteriškosios lyties asmenys buvo pašalinti nuo paveldėjimo savo agnatų, tolesnių už brolio ir sesers laipsnį[1]; 2. šios eilės įpėdiniais negalėjo būti išvaduotieji ir asmenys, kurių civilinės giminystės *(adgnatio)* ryšius nutraukė emancipacija; bet juos galėjo pavaduoti patronai ir jų (patronų) civilinė padermė[2].

3. Trečiosios eilės įpėdiniai yra nariai tos genties *(gens)*[3], kurios priklausė *de cujus* (palikėjas), jei jis buvo laisvasis iš gimimo asmuo, arba kurios priklausė patronas, jei palikėjas buvo išvaduotas vergas. Šios paveldėjimo teisės dėsniai mažai yra žinomi dėl to, kad pats šis paveldėjimas anksti išnyko[4]. Gali būti, kad seniau visas palikimas en bloc tekdavo genčiai. Tūlas teigia net, kad genties paveldėjimo teisė buvusi senesnė už agnatų paveldėjimo teisę[5], nes, nesant vaikų, nesant *heredes sui,* palikimas tekdavęs visai korporacijai, kuri galėjusi būti seniausias žemės nuosavybės subjektas. Tikrai žinoma, kad respublikos periodo pabaigoje palikimas tekdavo atskiriems genties nariams[6].

II. Pretorinės teisės sistema. — Pretoriaus ediktas suteikė *bonorum possessionem ab intestato* tiems asmenims, ku-

---

[1] Paulus, *Sent.,* 4, 8, 20(22): *Feminae ad hereditates legitimas ultra consanguines successiones non admittuntur: idque jure civili Voconiana ratione videtur effectum. Ceterum lex XII Tabularum nulla discretione sexus adgnatos admittit.* Savigny pastebėjo, kad posakis *Voconiana ratio* nebūtinai verčia manyti, jog ši reforma buvo padaryta vėliau už 585 metų *lex Voconia.* Karlowa, *R. R. G.,* 2, 883 p.; Kahn, *Zur Geschichte des römischen Frauenerbrechts,* 1884, 13—24 pp.; Kuebler, *Z. S. St.,* 41, 1920, 15—43 pp.; ir abejojimai, pareikšti apie moterų teisę įgyti palikimus *ab intestato* respublikos laikais, Brassloff, *Studien zur röm. Rechtsg.,* 1, 1925, 35—129 pp.

[2] Ulpianus, *Reg.,* 27, 1—4. *Inst.,* 3, 2, *De leg. adgn. succ.,* 8.

[3] Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 2, 16 p., 1 išn.; 29 ir t. pp. Karlowa, *R. R. G.,* 2, 884 p.

[4] Ši teisė galiojo dar Verro pretoriavimo laikais (Cicero, *In Verr.,* 2, 1, 45, 115), Cezario gadynėje (Suetonius, *Caes.,* 1) ir Katulo pretoriavimo laikais (68, 119—124); taip pat vadinamoji *laudatio Turia* (I t., 270 p., 2 išn.) dar suponuoja genčių globą, kuri eina kartu su genčių paveldėjimo teise. Tačiau ši žinia yra naujausia (I-jo šimtmečio po Kr. pradžia). Gajus, 3, 17, jau sako, kad ši genčių teisė (paveldėjimo teisė) jau nebebuvusi vartojama.

[5] Žiūr. 72 p., 2 išn. Karlowa, 881 p., XII Lentelių įstatymų nuostatą, kuris leidžia agnatams paveldėti pirmiau už *gentiles,* sugretina su *edictum Chilperici,* kuris, nesant sūnaus, pirmenybę duoda velionio dukterims, broliams ir seserims prieš kaimo, kuriame gyveno palikėjas, gyventojus *(Ed. Chilperici,* 3); Glasson, *N. R. H.,* 1885, 604 p.; Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte,* 1, 2-sis leid., 281 p.).

[6] Jei to nebūtų buvę, tai Suetonius *(Caes.,* 1) nebūtų galėjęs apie Cezarį pasakyti, kad jis buvęs *gentiliciis hereditatibus multatus.*

riuos jis, atskirdamas eiles ir laipsnius, šaukė paveldėti. Vadinasi, pretorius šaukė paveldėti įvairius asmenis (įpėdinius).

1. *Unde liberi.* Šios eilės (rūšies, klasės) įpėdiniais pretorius pripažino ne tik tuos asmenis, kuriuos civilinė teisė pripažino įpėdiniais (nes jie buvo *heredes sui),* bet ir tuos asmenis, kuriuos civilinė teisė šauktų paveldėti, jei nebūtų *capitis deminutio minima;* žinoma, pretorius juos šaukė paveldėti tik ta sąlyga, jei jie (įpėdiniai) nebuvo grynai civiliniai giminės arba jei jie nebuvo naujos šeimos nariai. Vadinasi, pretorius šaukė paveldėti esančius valdžioje vaikus ir emancipuotus vaikus; taip pat jis šaukė prieš ir po emancipacijos gimusius emancipuoto asmens vaikus. Tačiau pretorius nešaukė įsūnytų vaikų, kurie anksčiau buvo emancipuoti; taip pat jis nešaukė vaikų, atiduotų įsūniais, jei tik jų įsūnytojas anksčiau neemancipavo[1].

Jei pašauktieji įpėdiniai nėra vieno laipsnio, tai jie paveldi padermėmis taip, kaip jie paveldi pagal civilinę teisę, ir, kaip ir civilinio paveldėjimo atveju, tos pačios padermės artimesnio laipsnio įpėdinis pašalina tolimesnių laipsnių įpėdinius, pavyzdžiui, tėvas pašalina sūnų. Tačiau yra vienas atsitikimas, kada vaikai gali konkuruoti su savo tėvu. Štai tas atsitikimas: palikėjo emancipuotas sūnus, kurį paveldėti šaukia pretorius, konkuruoja su savo vaikais, pasilikusiais palikėjo (šiuo atveju senelio) valdžioje, kuriuos šaukia civilinė teisė. Jei įvyksta čia nurodytas konfliktas tarp tėvo ir vaikų, tai jie, pasirėmę Juliano į ediktą įdėtu dėsniu, gauna pusiau tą palikimo dalį, kuri tenka jų padermei *(clausula nova de conjugendis cum emancipato liberis ejus)*[2]. Vadinasi, tėvas gauna vieną dalies pusę, o vaikai — antrą pusę.

2. *Unde legitimi.* Į šią įpėdinių klasę pretorius, suteikdamas *bonorum possessionem,* skiria visus asmenis, kuriuos paveldėti šaukia civilinė teisė. Pretorius įpėdinystės teises

---

[1] Ulpianus, 28, 8. Gajus, 2, 137. Ulpianus, *D.,* 38, 6. *Si tab. test. nullae,* 1, 6.

[2] *D.,* 37, 8, *De conj. cum emanc.,* 3. Yra vienas atsitikimas, kada *jure praetorio* patys *sui* turi teisę tik pusei dalies. Tai atsitinka, kada yra grynai civiliniai giminės, pavyzdžiui, išvaduoto vergo įsūnis ir žmona *in manu,* kurie pašalina patroną. Civiliniai įpėdiniai gauna tik pusę, nors jie yra pirmosios klasės įpėdiniai, o patronas antrąją palikimo pusę *(Bonorum possessio dimidiae partis),* nors jis yra antrosios klasės įpėdinis: Gajus, 3, 41.

pripažįsta ne tik *heredes sui,* bet agnatams, kurie atstovauja neemancipuotiems laisviesiems, patronui ir jo descendentams, kurie atstovauja išvaduotiesiems *ex causa mancipii,* ypač pseudo patronui ir jo descendentams, kurie atstovauja emancipuotam asmeniui[1]. Vienintelis pakeitimas (modifikacija) liečia emancipuotojo paveldėjimą. Patrono ir jo descendentų šaukimas, jei nebuvo *liberi,* nesudarė jokių nepatogumų, jis sudarė vien tik patogumus, jei fiducinės emancipacijos atveju emancipuotąjį išvadavo *parens manumissor* (žiūr. I t., 251 ir 252 pp.). Tačiau, jei emancipuotąjį išvadavo *manumissor extraneus,* tai prieš patrono ir jo descendentų *bonorum possessio unde legitimi* pretorius statė *bonorum possessio unde decem personae,* kurią davė dešimčiai artimiausių palikėjo natūralinių giminių[2].

3. *Unde cognati.* Šią *bonorum possessionem* pretorius suteikė artimiausiems laipsnio atžvilgiu kraujo giminėms, kognatams, bet tik iki 6-jo laipsnio ir iki 7-jo laipsnio pusbroliams, gimusiems iš pusbrolių *(sobrino et sobrina nati)*[3]. Čia yra labai didelė inovacija, nes pretorius šaukia visus gimines moterų, kurios, priklausydamos atskirų šeimų, pagal civilinę teisę niekad negalėdavo paveldėti; taip pat pretorius šaukia visus šalutinės linijos gimines, kuriems jų pačių arba palikėjo *(de cujus) capitis deminutio* atėmė civilinį tinkamumą (teisinumą ir veiksnumą). Tačiau kraujo giminių šaukimas buvo gana kuklus: emancipuotas brolis negalėjo paveldėti savo brolio; tolimiausias civilinis giminė nukonkuruodavo motiną, paveldint jos sūnaus turtą.

4. *Unde vir et uxor.* Toliau eina *bonorum possessio unde vir et uxor,* betarpiškai ir išimtinai taikoma laisviesiems asmenims. Čia paveldi našlys(ė), kuris(i), esant santuokai *sine manu,* civilinės teisės nėra šaukiamas paveldėti dėl to, kad jis(i) nėra giminė. Pretorius našlį(ę) šaukia paveldėti tik tada, kada nelieka giminių[4].

Šios *bonorum possessiones,* prie kurių prijungiamos dar kelios kitos, kurios yra padėtos prieš ir po *bonorum possessio*

---

[1] *D.,* 38, 7, *Unde leg.,* 2, 4.
[2] *Coll.,* 16, 9, 2.
[3] *D.,* 38, 8, *Unde cognati,* 1, 3. I t., 244 p., 3 išnašoje nurodytas papiras.
[4] *D.,* 38, 11, *Unde vir et uxor.*

unde vir et uxor, taikomos išvaduotiesiems[1], sudarė visą išsiplėtojusios teisės paveldėjimo sistemą, lygiagrečią su *hereditas legitima,* kurios nuostatais ilgainiui ėmė naudotis, jei įvykdavo konfliktas. Bet, žinoma, reikia atsiminti, kad visa pretorinės teisės sistema yra istorinio išsirutuliojimo padaras: ne visos *bonorum possessiones ab intestato* vienu kartu atsirado, dar labiau ne visos betarpiškai virto *bonorum possessiones cum re.*

1. Neminint komplikacijų, liečiančių išvaduotų vergų paveldėjimą, o kalbant tik apie normalų laisvųjų iš gimimo paveldėjimą, reikia pasakyti, kad truputi prieš respublikos pabaigą Ciceronas žinojo *bonorum possessio unde legitimi,* apie kurią jis kalba žodžiais edikto, kuris buvęs jau seniai išleistas (684 metais)[2]. Ciceronas taip pat žinojo *bonorum possessio unde cognati,* duodamą be testamento ir be įstatymo kraujo giminėms, kurios konkretų pritaikymą 688 metais[3] jis pažymėjo, bet ši *possessio,* rodos, dar nefigūravo aiškioje edikto kliauzulėje[4]. Pagaliau, nekalbėdami net apie *bonorum possessio unde vir et uxor,* mes tikime, kad Ciceronas dar tikrai nežinojo *bonorum possessio unde liberi*[5]. Priešingai, visai apytikriai ga-

---

[1] Prieš, 4-je vietoje, *tum quem ex familia patroni,* ir 5-je vietoje, *unde patronus, patrona item liberi et parentes patroni patronaeve;* po, 7-je vietoje, *unde cognati manumissoris.*

[2] *In Verr.,* 2, 1, 44, 114: *Posteaquam jus praetorium constitutum est, semper hoc juri usi sumus: si tabulae testamenti non proferruntur, tum uti quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestatus mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur..., hoc vetus edictum translaticiumque esse.* Leist, Glücko 37—38 knygų serijose, 1, 1873, 55 ir t. pp.

[3] *Pro Cluent.,* 60, 165: *Intestatum dico esse mortuum possessionemque ejus bonorum praetoris edicto huic illius sororis filio... datam. Bonorum possessio* duodama sesers vaikui, vadinasi, kognatui. Tačiau 4-je išnašoje cituojamas tekstas rodo, kad ediktas, kurio pagrindu duodamas valdymas, dar nėra tas ediktas, kuris aiškiai pažadėtų valdymą *(bonorum possessionem)* kognatams ir tik jiems vieniems.

[4] *Partit orat.,* 28, 98: *Atque ejus quidem generis finis est aequitas, quae non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnumquam ut cum... aut cum hereditatis sine lege aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis quid aequius aequissimumve sit quaeritur.* Natūrališkiausias šio teksto suderinimas su aukščiau cituotuoju tekstu yra pripažinimas, kad pretoriaus edikte, be kliauzulės apie *bonorum possessio ex testamento* (30 p., 2 išn.), ir be kliauzulės apie *bonorum possessio ex lege* (2 išn.), buvo dar trečia, mažiau griežta, kliauzulė, kuria pretorius rezervavo sau teisę tam tikrais atvejais duoti *bonorum possessionem* tam asmeniui, kuris atrodys verčiausias, gali būti, kad pretorius, pasirėmęs šia kliauzule, galėjo duoti *bonorum possessionem* kognatui Kluenciui (Cluentius). Šia prasme žiūr. Leist, 1, 63 ir t. pp.

[5] Mums rodos, kad tai labai aiškiai išeina iš Cicerono *(In Verr.,* 2, 1, 44, 114) kalbos, pasak kurios nesą jokios tarpinės *bonorum possessio*

lima pasakyti, kad jau nuo Labeono laikų[1] buvo šie trys ediktai: ediktas apie *bonorum possessio unde liberi,* ediktas apie *bon. pos. unde cognati* ir ediktas apie *bon. pos. unde vir et uxor.*

2. Kalbant apie *bonorum possessionis* padarinius, reikia pasakyti, kad, be abejojimo, tik ilgainiui pretorius ėmė duoti priemonę, kuria galima buvo atremti civilinio įpėdinio pretenzijas, jei tarp įpėdinių įvykdavo konfliktas. Iš pradžios *bonorum possessio* galėjo suteikti tik *quorum bonorum* interdikto apsaugą, kurią Ciceronas jau žinojo; kiek vėliau (tur būt, taip pat dar Cicerono laikais) prie interdikto buvo pridėta fiktyvinio, bet nuolatinio, skundo teisė, kuria įpėdinis galėjo reikalauti iš palikimo debitorių, kad jie sumokėtų savo skolas. Tačiau iš pradžios šis valdymas *(bonorum possessio ab intestato),* kaip ir testamentinė *bonorum possessio,* negalėjo šitokio įpėdinio *(bonorum possessor ab intestato)* apsaugoti nuo civilinio įpėdinio pretenzijų. Civilinis įpėdinis galėjo atimti palikimą. Konflikto negalėjo būti *bonorum possessio unde legitimi* atveju, nes čia valdymas duodamas patiems civiliniams įpėdiniams *(confirmandi juris civilis gratia);* taip pat konflikto negalėjo būti *bonorum possessio unde cognati* ir *unde vir et uxor* atvejais, nes čia valdymas duodamas dėl to, kad nėra civilinių įpėdinių *(supplendi juris civilis gratia).* Tačiau konfliktai, nekalbant apie išvaduotų vergų paveldėjimus, galėjo būti *bonorum possessio unde liberi* atveju, kada paveldėti šaukiamas emancipuotasis asmuo, kuris turėjo arba konkuruoti su *heredes sui,* arba pašalinti nuo įpėdinystės agnatus. Čia taip pat ginčas (konfliktas) iš pradžios būdavo išsprendžiamas ne valdytojų naudai. Iš pradžios jie (valdytojai, pretoriniai įpėdiniai), kaip ir pretorinio testamento paskirti įpėdiniai, turėjo tik *bonorum possessio sine re,* kuria negalima buvo atremti civilinio

---

tarp *bonorum possessio secundum tabulas* ir tarp *bonorum possessio unde legitimi.* Šia prasme žiūr. Leist. 1, 11 p., 19 išn.; priešinga prasme ž. Ad. Schmidt, *Das formelle Recht der Notherben,* 68 ir t. pp., kuris, norėdamas įrodyti, kad ankstesnėje gadynėje emancipuotas sūnus turėjęs paveldėjimo teisę, remiasi *bonorum possessione contra tabulas,* duodama patronui ir jo emancipuotiems vaikams (104 p., 4 išn.).

[1] Galima manyti, kad jau visi valdymai buvo nustatyti, jei turima galvoje, kad įsikūrusi monarchija panaikino pretoriaus aktingumą įstatymams leisti. Be kitko, jau Labeonas žinojo *bonorum possessionem contra tabulas,* duodama *liberis* (92 p., 1 išn.). Šio valdymo buvimas, mūsų išmanymu, leidžia tikėti, kad dar labiau buvo *bonorum possessio unde liberi.*

įpėdinio pretenzijų. Tačiau jų *bonorum possessio* ilgainiui virto *bon. pos. cum re,* kurią saugojo išimtis prieš civilinio įpėdinio pretenzijas. Tai atsitiko, mūsų išmanymu, gerokai prieš edikto kodifikaciją: mes tikime, kad tai įvyko kartu su *collatio* institucijos atsiradimu (vėliausiai, apie I-jo po Kr. šimtmečio vidurį), nes *collatio* rodo emancipuoto asmens konkuravimą su *heredes sui*[1] ir pirmojo asmens laimėjimą.

III. Imperatorinės teisės reformos. — Iš pradžios imperatoriai senato nutarimais, o paskui konstitucijomis tęsė pradėtąjį pretoriaus darbą, kurį, be kitko, nuo imperijos periodo pradžios pretorius keitė tik imperatoriams arba senatui pasiūlius. Tačiau šios inovacijos lietė tik pretorinę teisę. Senato nutarimai ir imperatorių konstitucijos, apie kuriuos mes čia turime kalbėti, lietė civilinę teisę: pretorinės klasės kraujo giminėms suteikė civilinių įpėdinių kvalifikacijas ir tuos įpėdinius pakėlė į aukštesnes įpėdinių klases.

Šią didelę reformą pradėjo du garsūs senato nutarimai, kurie lietė motinos ir sūnaus tarpusavio paveldėjimo teisę. *Senatus consultum Tertullianum*[2], išleistas Adrianui viešpataujant[3], suteikė motinai teisę paveldėti savo vaikus. Anksčiau motina, būdama kraujo giminė, galėjo paveldėti savo vaikus *jure praetorio* ir tai tik tuo atveju, kada nebuvo civilinių giminių. Bet ir senato nutarimas jai suteikė paveldėjimo teisę tik ta sąlyga, jei ji turės *jus liberorum* (vadinamąją vaikų teisę), bet ir šiai sąlygai esant jos teisė buvo aprėžta: ją pašalina (nustumia) *liberi, manumissor* ir *frater consanguineus* (vaikai, išvaduotojas ir kraujo brolis); ji konkuruoja su *soror consanguinea* (kraujo seserimi); ji pašalina kitus agnatus[4]. *Senatus*

---

[1] 30 metų po Kr. konsulas Kasius, miręs Vespasianui viešpataujant (ž. 102 p., 2 išn.), jau aiškiai kalba apie *collatio,* kurią emancipuotas sūnus turi duoti *heredibus suis,* su kuriais emancipuotasis konkuruoja *(D.,* 37, 6, *De coll.,* 2, 5).

[2] *Inst.,* 3, 3, *De senatus consulto Tertulliano.*

[3] *Inst., h. t.,* 2: *Quod divi Hadriani temporibus factum est.* Tačiau vienas Zonaraso tekstas, 12, 1, šį senato nutarimą nukelia į Antonino Piaus gadynę; todėl kartais teigiama, kad tas nutarimas buvęs išleistas 158 metais, kuriais buvo vienas konsulas Tertullus (Accarias, 1, 1198 p., 1 išn.). Bet šio senato nutarimo buvimą Adriano laikais įrodo vienas pozityvus tekstas: Trifoninas *(D.,* 34, 5, *De reb. dub.,* 9[10], 1) praneša apie vieną konfliktą, įvykusį tarp sūnaus įpėdinės motinos ir tėvo įpėdinių agnatų, kurį išsprendęs Adrianas. Apie mėginimą sutaikinti žiūr. Buhl, *Salvius Julianus,* 1, 1886, 22 p.

[4] Ulpianus, *Reg.,* 26, 8.

consultum Orfitianum[1], išleistas 178 metais po Kr.[2] Markui Aureliui ir Komodui viešpataujant, suteikė vaikams teisę paveldėti savo motiną: vaikai turėjo pirmenybę prieš visus agnatus. Aišku, kad abudu senato nutarimai yra labai svarbūs moralinių pažiūrų istorijos atžvilgiu, nes juodu pripažino visai naujos rūšies ryšius, rišančius motiną su vaikais. Tačiau šie nutarimai taip pat yra svarbūs paveldėjimo teisės technikos istorijos atžvilgiu, nes tie nutarimai palietė ankstesnę civilinių paveldėjimų sistemą ir skirtumą, daromą tarp civilinių ir pretorinių paveldėjimų. Kadangi ryšis, kuris riša motiną su vaikais, nepareina nuo santuokos (ž. I t., 243 ir 244 pp.), tai kalbamieji senato nutarimai pirmą kartą civiliškai leido paveldėti *ab intestato* tiems asmenims, kurie nepriklausė palikėjo *(de cujus)* civilinės šeimos, kurie gimė ne iš santuokos. Vadinasi, senato nutarimai pripažino civilinio paveldėjimo *ab intestato* teisę, kurios nepanaikino *capitis deminutio*. Pagaliau tie nutarimai pripažino, kad *jure civili* teisėtus įpėdinius gali pašalinti nuo palikimo paprasti valdytojai *(bonorum possessores)*: motiną, civilinę įpėdinę, pašalina *liberi* (vaikai)[3].

Šią paveldėjimo teisės raidą toliau plėtė vėlesnės konstitucijos. Sakysime, Valentinianas, Teodozius ir Arkadius su tam tikrais aprėžimais, kuriuos panaikino Justinianas, paveldėjimo teisę, kurią *senatus consultum Orfitianum* suteikė vaikams, išplėtė ta prasme, kad vaikai galėjo paveldėti ne tik motiną, bet ir moteriškosios linijos ascendentus[4]. Anastazius leido emancipuotiems broliams ir seserims konkuruoti su pasilikusiais valdžioje (agnatais) broliais ir seserimis, paveldint savo brolį, išskiriant aprėžimą dalies, kurią panaikino Justinianas[5]. Justinianas tą pačią teisę suteikė broliams ir seserims, kilusiems iš vienos motinos *(uterini)*, kurie, net jei nebuvo emancipuoti, buvo tik kognatai brolių ir seserų, gimusių iš kito tėvo. Šią teisę jis išplėtė net pirmojo laipsnio emancipuotų ir tik iš vienos motinos gimusių *(uterini)* brolių ir seserų descenden-

---

[1] *Inst.*, 3, 4, *De senatus consulto Orfitiano.*

[2] *Inst., h. t., pr.: Latum est Orfito et Rufo consulibus* (178 m. po Kr.). *divi Marci temporibus.*

[3] Ulpianus, *Reg.*, 26, 8.

[4] *C. Th.*, 5, 1, *De legit. hered.*, 4.

[5] *Paragr. ad Inst.*, 3, 5, *De succ. cogn.; C.*, 6, 58, *De legit. heredit.*, 15, 1 *b* (78 p., 4 išn.).

tams[1]. Jis suteikė teisę įsūniams, išskiriant *adoptionis plenae* atvejus, teisę paveldėti savo tikrąjį (natūralinį) tėvą, konkuruojant su *heredes sui* ir emancipuotais vaikais (ž. I t., 242 p.). Justinianas taip pat panaikino *senatus consulti Tertulliani* nustatytą *juris liberorum* sąlygą[2]. Jis pašalino aprėžimą, kurį nustatė *Voconiana ratio* moterų paveldėjimo teisėms aprėžti[3]. Čia galima būtų sudaryti labai ilgą sąrašą visų pakeitimų, kuriais pakeitė senąją paveldėjimo teisės sistemą. Tačiau, nepaisant visų pakeitimų, senoji sistema išliko visą laiką: išskiriant priešingą nuostatą, visada galiojo taisyklė, pagal kurią paprastas kognatas buvo šaukiamas paveldėti tik tada, kada nebuvo civilinių giminių. Net Digestų, Kodekso ir Institucijų išleidimo metu šalutinius gimines (per moteris, bet ne per vyrus), kitokius negu brolius ir seseris ir jų pirmojo laipsnio descendentus, galėjo pašalinti kad ir tolimiausias agnatas.

IV. Novelių sistema. — 543 metų 118-ji novelė, kurią papildė 548 metų 127-ji novelė, grynai atsistodama ant kraujo giminystės pagrindo, panaikino senąją paveldėjimo tvarką ir nustatė naują sistemą. 118-sios novelės esmę sudaro padalymas įpėdinių į keturias klases[4].

Pirmoji klasė yra descendentų klasė. Ji apėmė visus descendentus, nepaisant ar jie buvo *in potestate* arba ne, ar jie buvo moteriškosios arba vyriškosios linijos descendentai. Descendentai paveldi padermėmis be laipsnio sąlygos, bet kiekvienos padermės artimesnio laipsnio įpėdiniai pašalina tos pačios padermės tolimesnio laipsnio įpėdinius.

Antroji klasė yra ascendentų klasė. Ji apima tik tikruosius (tos pačios motinos ir to paties tėvo) brolius ir seseris, bet ne tik vieno tėvo *(consanguinei)* brolius ir seseris arba tik vienos motinos *(uterini)* brolius ir seseris; taip pat ši klasė apima tikrųjų brolių ir seserų vaikus. Vadinamąją dvigubo ryšio privilegiją, kurios dar nežinojo Institucijos, suteikė 84-ji novelė.

---

[1] *C.*, 6, 58, *De leg hered.*, 14, 6 (78 p., 4 išn.). 15, 1. 2. 3.

[2] *Inst.*, 3, 3, *De sc. Tertull.*, 4. Apie ankstesnius dalinius sušvelninimus ž. *C. Th.*, 5, 1, *De legit. hered.*, 1; 2; 7.

[3] *C.*, 6, 58, *De legit. hered.*, 14.

[4] Mes čia nurodysime tik bendrus šios sistemos bruožus, o smulkmenų, kurių yra labai daug ir kurios yra gana sunkios, reikalui mes galime nurodyti gausią literatūrą, kurią ši sistema paskatino ir mūsų senojoje teisėje ir svetur.

Jei yra tik ascendentai, tai palikimas tenka artimiausiojo laipsnio ascendentui, nepaisant linijos, pavyzdžiui, motina pašalina senelį ir senelę iš tėvo pusės; tačiau, jei yra keletas to paties laipsnio ascendentų, tai palikimas pirmiau padalomas linijomis, o paskui galvomis. Jei yra tik broliai ir seserys, tai palikimas dalomas tik galvomis. Jei yra broliai, seserys ir kartu ascendentai, tai palikimas dalomas galvomis tarp jų visų. Pagaliau, jei be to yra brolių ir seserų vaikai, tai jie padermėmis paima tas dalis, kurios būtų tekusios jų tėvams, konkuruojant su savo broliais ir seserimis, o išleidus 127-ją novelę, konkuruojant su ascendentais.

Trečioji klasė apima kilusius iš vieno tėvo brolius ir seseris *(consanguinei)* ir kilusius iš vienos motinos brolius ir seseris *(uterini)* ir jų pirmojo laipsnio descendentus.

Ketvirtoji klasė apima visus kitus šalutinius gimines pagal laipsnio artimumą. Čia kyla klausimas, ar šiais įpėdiniais gali būti visi šalutiniai giminės, nepaisant laipsnio tolimumo, kaip paveldėdavo agnatai, ar tik iki 6-jo ir 7-jo laipsnio (tik *sobrino nati),* kaip pagal pretoriaus ediktą paveldėdavo kognatai.

Pagaliau, nors novelių tekstai nieko nekalba apie našlio(ės) paveldėjimą, nors jos kalba tik apie giminių paveldėjimą, vis dėlto tūlas teisingai mano, kad novelės leido paveldėti našliui(ei) taip, kaip tai pripažino *bonorum possessio unde vir et uxor,* jei, žinoma, nebuvo kitų giminių.

III.

Paveldėjimas nepaisant testamento.

Paveldėjimas, kuris įvyksta nepaisant testamento, eina dviem pagrindinėmis teorijomis[1]: *exheredationis* (įpėdinio pašalinimo nuo įpėdinystės) ir *querelae inofficiosi testamenti* (ginčo dėl testamento neteisėtumo) teorijomis. Pagal pirmąją teoriją visas testamentas arba tik jo dalis negalioja (nors testamentas būtų padarytas taisyklingai: yra tinkamas testatorius ir įpėdiniu paskirtas tinkamas asmuo), jei testamente nėra aiškiai pažymėtas tam tikrų įpėdinių pašalinimas nuo įpėdinystės. Pagal antrąją teoriją, nors būtų padarytas tinkamas įpėdinių pašalinimas nuo įpėdinystės, vis dėlto galima kelti ginčą dėl testamento, jei testamentu tam tikriems asmenims nėra paskirta užtektinai turto. Šios dvi teorijos yra dvi atskiros garantijos, kurias vieną po kitos įstatymų leidėjas nustatė su tikslu aprėžti testatoriaus galią įstatyminiams įpėdiniams pašalinti nuo įpėdinystės. Pirmoji garantija, kuri yra senesnė, yra formalinė garantija, nes ji reikalauja, kad testatorius aiškiai pasisakytų, jog tam tikrą įpėdinį pašalina nuo įpėdinystės. Antroji garantija, kuri respublikos periodo pabaigoje nustatyta ne pirmajai garantijai pakeisti (pavaduoti), bet jai papildyti, yra esmės garantija, nes ji reikalauja, kad testatorius tam tikriems įpėdiniams paliktų tam tikrą palikimo minimumą, žinoma, jei testatorius neturi teisėto pagrindo įpėdiniui pašalinti.

A.

Exheredatio.

Pagal romėnų teisę tas asmuo, kuris savo valdžioje turėjo vaikų, negalėjo jų pašalinti nuo įpėdinystės paprastu apie juos

[1] Francke, *Das Recht der Notherben und Pflichttheilsberechtigten*, 1831; Fr. Schroeder, *Das Notherbenrecht*, 1, 1877; F. von Woess, *Das römische Erbrecht und die Erbanwärter*, 1811.

nutylėjimu. Jei testatorius savo vaikų neskiria įpėdiniais, tai jis turi juos aiškiai pašalinti nuo įpėdinystės, kitaip sakant, jis turi vaikus arba skirti įpėdiniais, arba juos pašalinti nuo įpėdinystės[1]. Iš pradžios šią taisyklę civilinė teisė nustatė *heredibus suis.* Vėliau pretorinė teisė ją (taisyklę) pritaikė *liberis.* Justinianas, pakeisdamas šios taisyklės padarinius, ją pritaikė ir vieniems *(heredibus suis),* ir antriems *(liberis).* Taip buvo iki novelių. Vadinasi, norėdami su šia taisykle susipažinti, mes turėsime iš eilės studijuoti tris teisines sistemas.

I. Senosios civilinės teisės sistema. — Tą principą, pagal kurį *paterfamilias* turi *heredes sui*[2] (kurie, jam gyvam esant, buvo jo valdžioje) arba paskirti įpėdiniais, arba pašalinti nuo įpėdinystės, Romos teisininkai labai aiškiai surišo su *heredes sui* paveldėjimo pobūdžiu, t. y., su pobūdžiu bendros nuosavybės, kuri priklauso *heredis sui* ir šeimos galvos *(paterfamilias).* Griežtai kalbant, *heres suus* neįgyja įpėdinystės teisių dėl tėvo mirties; jis *(heres suus)* tik įgyja daugiau teisių tai bendrai nuosavybei, kurią jis turėjo dar tėvui gyvam esant. Vadinasi, net nuo tada, kada testamentas nebebuvo įstatymo leidimo aktas, tėvas, pasirėmęs savo *patria potestate,* galėjo atimti iš *heres suus* nuosavybės teises (pašalinti nuo įpėdinystės — *exheredare)* taip, kaip jis galėjo savo vaiką užmušti, atimti jo gyvybę[3]. Bet, šiaip ar taip, *paterfamilias* turi iš vaiko nuosavybę atimti, pašalinti vaiką nuo įpėdinystės. Tėvas negali anksčiau įpėdinystės pavesti kitam asmeniui. Čia yra gryna logikos išvada iš *heredes sui* pobūdžio. Aiškaus pašalinimo reikalavimas tiekė tam tikrų patogumų įpėdinių naudai: kada dar testamentai būdavo daromi įstatymų leidimo būdu, kada testamentus, dvasininkams pasiūlius, priimdavo pati tauta, tada aiškus įpėdinio pašalinimas labiau galėdavo atkreipti tautos ir dvasininkų dėmesį, nekaip paprastas apie įpėdinius nutylėjimas; kada testamentai būdavo daromi viešai, tada šis reikalavimas galėdavo atbaidyti testatorių nuo neteisingų pašalini-

---

[1] *Inst.,* 2, 13, *De exheredatione liberorum. D.,* 28, 2, *De liberis et postumis.* Ad. Schmidt, *Das formelle Recht der Notherben,* 1862. Hoelder, *Beiträge zur Gesch. d. römisch. Erbrechtes,* 1881, 88—108 pp. *Z. S. St.,* 16, 1895, 280—299 pp.; 30, 1909, 77—86 pp.

[2] Ulpianus, *Reg.,* 22, 14: *Sui heredes instituendi sunt vel exheredandi.*

[3] Tai yra Pauliaus kalba, *D.,* 28, 2, *De liberis et postumis,* 11 (71 p., 5 išn.).

mų; šis reikalavimas vertė testatorių labiau apgalvoti įpėdinių pašalinimo sumetimus, kurių testatorius neapsvarstytų, jei tereikėtų nutylėti apie įpėdinius; pagaliau formalumai visada yra gera priemonė įpėdinių rankose, nes formalumai apsunkina patį pašalinimą dėl to, kad dažnai gali atsitikti, jog pašalinimas negalioja dėl formalios priežasties. Tačiau, mūsų išmanymu, pašalinimo formalumai buvo nustatyti ne tam, kad įpėdiniams suteiktų čia nurodytus patogumus. Šie patogumai vertė pašalinimo formalumus palaikyti ir toliau ir net pritaikyti *liberis*, ką padarė pretorinė teisė. Bet pats pašalinimas *(exheredatio)* yra kilusi iš *heredes sui* padėties. Vadinasi, pašalinimas turėjo būti tokio senumo, kokio senumo buvo pirmieji komiciniai testamentai, kurie buvo specialūs įstatymai, naikinantieji bendrąjį (generalį) įstatymą. Pašalinimas nuo įpėdinystės yra nuosavybės teisių atėmimas, kurį iš pradžios darydavo tauta, pasirėmusi savo galia įstatymams leisti, o paskui testatorius, kuriam ši galia buvo perleista[1].

Tiesa pasakius, tūlas teigė, kad reikalavimas įpėdiniams *(sui)* pašalinti buvęs nustatytas tik išleidus XII Lentelių įstatymus. Šį reikalavimą nustatę paskutinių respublikos amžių interpretatoriai, skatinami tų praktikos patogumų, kuriuos tiekė pašalinimo reikalavimas, o bendrosios nuosavybės sąvoka sudariusi tik pretekstą (vadą) šiems praktikos patogumams siekti. Tačiau šią teoriją, kuri remiasi tik vienu mažai patikimu Cicerono tekstu[2], mums rodos, nuneigia faktų visumas. Pašalinimo nuo įpėdinystės principas siekia pačius seniausius lai-

[1] Žiūr. Danz, *Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechts*, 2, 1873, 160 §. Hoelder, *Beiträge*, 88 ir t. pp. Appleton, *Testament romain*, 1903, 97—103 pp. Labiausiai paplitusi yra ta pažiūra, kuri teigia, kad *exheredationis* teoriją sukūrusi teismo praktika. Šia prasme žiūr. Schmidt, *Formelles Recht*, 3 ir t. pp., Karlowa, *R. R. G.*, 2, 875 ir t. pp., ir beveik visus prancūziškus vadovėlius.

[2] Čia yra dar kitas argumentas, kuris, mūsų išmanymu, neturi jokios svarbos. Pasak *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 120, XII Lentelių įstatymai suteikę testatoriui visišką laisvę (20 p., 1 išn.), kurią vėliau pozitingieji įstatymai ir teisės mokslas susiaurinę *(sed id interpretatione coangustatum est vel legum vel auctoritate jura constituentium)*. Tūlas, pasiremdamas šiuo tekstu, nereikalaujančiu pagal XII Lentelių įstatymus šalinti nuo įpėdinystės *heredes suos*, užmiršta, kad visa laisvė pasilieka, tik jos vykdymas pareina nuo tam tikrų formų: šeimos galvai uždėtoji prievolė prealabiškai atimti iš *sui* tai, kas jų priklausė, ne daugiau lietė jo *(paterfamilias)* laisvę šalinti nuo įpėdinystės *heredes suos*, negu būtinumas vartoti sakramentinius žodžius įpėdiniui paskirti lietė jo laisvę, kurią jam suteikė tekstas, leisdamas paskirti įpėdiniu tą asmenį, kurį testatorius nori, ir negu

kus. Tik tais seniausiais laikais pašalinimo patogumai buvo svarbūs. Jei seniausiais laikais pašalinimo institucijos nebūtų buvę, tai vargu vėliau būtų ši institucija buvusi sukurta, nes vėliau ji tiekė tik menkus ir problematiškus patogumus, kurie negalėjo paskatinti sukurti naują teisės instituciją, ypač kad pati praktika vėlesniais laikais ėjo kitokiais keliais. Naujasis teisės mokslas tik aiškiau suformulavo pašalinimo nuo įpėdinystės taisykles, kurios buvo taikomos ir tuo atveju, kada testatorius testamento padarymo momentu turėjo *heredes sui,* ir tuo atveju, kada *heredes sui* atsirado vėliau.

1. Nuo įpėdinystės pašalinimas, kuriuo testatorius, nenorėdamas *heredem suum* skirti įpėdinių, jį (įpėdinį) pašalina, turi atitikti tam tikras sąlygas. Pašalinimas turi būti šit kaip padarytas: 1. pašalinimas nuo įpėdinystės turi būti paminėtas testamente[1]; 2. pašalinimas turi būti pareikštas sakramentiniais žodžiais. Visiems *heredibus suis* pašalinti tėvas turi pavartoti (pasakyti) šitokią formulę: *Exheres esto, exheredes sunto.* Jei nuo įpėdinystės tėvas nori pašalinti pirmojo laipsnio vyriškos lyties descendentą, sūnų, kurio pašalinimas yra sunkesnis, nekaip pašalinimas dukters arba anūko[2], tai pašalinimas turi atitikti dar vieną specialią sąlygą, būtent: sūnų pa-

---

būtinumas pirmiau paskirti įpėdinį, o paskui užrašyti legatus, išvaduoti vergus ir paskirti tinkamus globėjus, lietė testatoriaus laisvę užrašyti legatus, išvaduoti vergus ir skirti globėjus. Argumentas, paimtas iš Ciceronо, yra painesnis. Visoje eilėje *De oratore,* 1, 38, 175. 57, 245, vietų, liečiančių bylą, kuri buvo sprendžiama dar Ciceronо kūdikystėje, dėl testamento, kurį tėvas, tikėdamas sūnų mirus kare, padarė iš naujo, Ciceronas sako, kad advokatas gudravojęs su XII Lentelių įstatymais, nes advokato žodžiais šie įstatymai reikalavę, kad *exheredatio* būtų *nominativa,* kad šitokios *exheredatio* reikalavimą, jau išleidus XII Lentelių įstatymus, nustačiusi viena teorija, kuri Ciceronо jaunystėje dar buvusi ginčijama. Tačiau Hoelderis atsakė, kad čia nesą kalbama apie *exheredationis* būtinumą, kad toje byloje sūnus esąs pašalintas nuo įpėdinystės (Ciceronas, 1, 38, 175 sako: *testamento exheres filius),* bet kad jis pašalintas *inter ceteros* šiais žodžiais: *Ceteri exheredes sunto;* vadinasi, pasak Hoelderio, šis Ciceronо tekstas neįrodąs, kad *exheredationis* būtinumą būtų nustatęs Ciceronо laikų teisės mokslas, bet įrodąs, kad Ciceronо laikais teisės mokslas precizavęs pašalinimo nuo įpėdinystės *(exheredatio)* formas. Ir iš tikrųjų, kaip tai pastebi Appleton, 101 p., 3 išn., Justinianas *(C.,* 6, 28, *De lib. praet.,* 4, 2) nurodo, kad reikalavimas įvardinti sūnų, pašalinamą nuo įpėdinystės *(exheredatio nominativa),* vietoje *exheredatio inter ceteros,* esąs kilęs iš centumvirų teismo.

[1] *Inst.,* 2, 25, *De codicill.,* 2.

[2] Taip pat galima pasakyti, kad *patria potestas* panaikinama sunkiau, kad sūnaus emancipacija yra painesnė, nekaip emancipacija dukters arba anūko (ž. I t., 252 p., 1 išn.).

šalinti galima tik *nominatim* (individuališkai paminint jo vardą): *Titius filius meus exheres esto,* tuo tarpu kitus įpėdinius galima pašalinti en bloc *(inter ceteros): Ceteri omnes exheredes sunto*[1]; 3. pašalinimas turi liesti visą palikimą. Iš šio reikalavimo genialūs teisininkai padarė gudrias išvadas[2], tačiau šis reikalavimas nepanaikino galimybės pašalintam nuo įpėdinystės vaikui gauti žymią palikimo dalį kitu pagrindu, pavyzdžiui, jei tėvas pašalina nuo įpėdinystės savo mažametį arba beprotį vaiką, kad pastarajam netektų rizikuoti dėl palikimo likvidavimo, ir įpėdiniu paskiria kitą asmenį, kuriam uždeda prievolę išmokėti didelį legatą, paskirtą mažamečio arba bepročio naudai *(exheredatio bona mente* — patarnaująs pašalinimas nuo įpėdinystės).

Jei visos čia nurodytos sąlygos yra įvykdytos, tai pašalinimas panaikina pašalintojo ir jo descendentų *heredis* kvalifikacijas ir suteikia testatoriui teisę laisvai disponuoti tuo turtu, nuo kurio įpėdinis yra pašalintas: šį turtą testatorius gali palikti arba svetimam asmeniui, arba kitam *heredi suo.* Priešingai, jei descendentas, kurio testatorius neskiria įpėdiniu, nėra taisyklingai pašalintas, tai pats testamentas nėra teisėtas (taisyklingas). Klausimas, kokia yra šio atsitikimo sankcija? Reikia skirti, ar nepaminėtas (užmirštas) descendentas yra sūnus, ar kitoks descendentas.

Jei nepaminėtas yra sūnus arba jei jis netaisyklingai yra pašalintas nuo įpėdinystės, tai testamentas yra niekingas *(inane, injustum)* taip, kaip jis yra niekingas, jei jis yra neformalus: jei testatorius nėra tinkamas arba jei paskirtasis įpėdinis nėra tinkamas. Visai nesvarbu, ar paskirtasis įpėdinis yra svetimas asmuo, ar asmuo, kuris yra testatoriaus valdžioje. Nesvarbu, ar pašalintasis sūnus gavo žymią palikimo dalį kitokiu pagrindu, nes šio įpėdinio nereikia apdovanoti, bet jį reikia arba paskirti įpėdiniu, arba nuo įpėdinystės pašalinti. Vadinasi, nesvarbu, ar įpėdinis miršta pirmiau už testatorių[3]:

---

[1] Gajus, 2, 127. 128.

[2] Apie kraštutinį šios idejos pritaikymą žiūr. *D., h. t.,* 19, kur Cervidius Scevola, Pauliaus cituojamas, šią idėją pateisina kita idėja, kad *exheredationes non essent adjuvandae.* Pagal tą idėją *exheredatio,* jei yra paskirtas įpėdinis ir substitutas, turi būti padaryta abiejų atžvilgiu *(D., h. t.,* 3).

[3] Gajus, 2, 123, kur jis sako, kad šią teoriją palaikę sabininkai, o ją neigę prokulininkai. Ta teorija vyravo klasiškojoje teisėje (Paulus,

logiška pažiūra niekingą testamentą verčia pripažinti niekingu testamentu, nes testamento galiojimo elementai yra būtini darant testamentą. Dėl tos pačios priežasties visada ir visur galima remtis testamento niekingumu, kada ir kur kas nors remsis nesančiu testamentu. Pagaliau dėl tos pačios priežasties šiuo testamento niekingumu gali remtis kiekvienas suinteresuotas asmuo, kitaip sakant, juo gali remtis ne tik nepaminėtas (užmirštas) sūnus, kuris remiasi testamento niekingumu, kad jo naudai paveldėjimas eitų *ab intestato,* bet ir visi tie asmenys, kurie mato bet kokią sau naudą iš to, kad paveldėjimas būtų *ab intestato,* kuris esti tada, kada nėra testamento, pavyzdžiui, kitas sūnus, kuris taisyklingai yra pašalintas nuo įpėdinystės; kitas sūnus, kuris testamentu buvo paskirtas įpėdiniu, bet kuris *ab intestato* gautų daugiau, negu jam paskirta testamentu arba dėl to, kad jam paskirta mažesnė dalis, arba dėl to, kad testatorius jo dalį apsunkino testamentiniais legatais.

Jei testamente nepaminima duktė arba žemesnio laipsnio descendentas, tai testamento niekingumo sankcija yra švelnesnė[1]. Testamentas palaikomas, bet jis pataisomas, tur būt dėl to, kad Romoje nebuvo papročio panašiems giminėms palikti visą įpėdinystę; nepaminėtasis įpėdinis, tarytum jis būtų netyčia užmirštas, gauna tam tikrą palikimo dalį, kuri sumažina dalis paskirtųjų įpėdinių, su kuriais konkuruoja nepaminėtasis įpėdinis. Nepaminėtasis padaugina įpėdinių skaičių *(jus adcrescendi):* jei įpėdiniais paskirti svetimi asmenys, tai nepaminėtajam įpėdiniui tenka pusė palikimo, o jei paskirtieji yra *sui,* tai jam tenka *pars virilis* (vyriškos lyties įpėdinio dalis)[2].

2. Jei *paterfamilias* testamento padarymo momentu ir neturi *heredes sui* arba jei jis juos taisyklingai paskyrė įpėdi-

---

D., h. t., 7) ir Justiniano laikais *(Inst., h. t., pr.).* Tačiau ginčijamas klausimas, ar panašiu atveju įpėdinis, paskirtas testamentu, kuris *jure civili* yra niekingas, gali gauti *B. P. secundum tabulas.* Vangerow, 2, 473 §. 2, ir *D.,* 28, 3, *De injust.,* 12, *pr.,* rodos, teigia, kad tuo atveju esanti *B. P. secundum tabulas,* bet kad ji virstanti *cum re* tik tuo atveju, kada testamentinis įpėdinis yra artimiausias įpėdinis *ab intestato.*

[1] Sušvelninimas padarytas, pasirėmus ta pačia pažiūra, pagal kurią *patria potestas* panaikinama lengviau (ž. I t., 252 p., 1 išn.) ir pagal kurią pašalinti nuo įpėdinystės galima mažiau precizuotais žodžiais (85 p., 2 išn.).

[2] Gajus, 2, 124. Smulkmenų ir bibliografijos reikalu žiūr. Karlowa, *R. R. G.,* 2, 890 p.

niais arba pašalino nuo įpėdinystės, tai vis dėlto vėliau gali tokių įpėdinių atsirasti. Šitokie įpėdiniai gali atsirasti iš gimimo, iš įsūnijimo, iš santuokos *cum manu* arba visai paprastai iš to, kad išnyko tas asmuo, kuris šeimoje turėjo pirmenybę paveldėti. Įstatymas, kuris reikalavo paskirti įpėdiniais arba pašalinti nuo įpėdinystės tuos asmenis, kurie testamento darymo metu jau buvo, negalėjo reikalauti pasielgti kitaip su tais asmenimis, kurie atsirado vėliau, padarius testamentą. Priešingai, tas įstatymas pastaruosius asmenis dar labiau saugojo, nekaip pirmuosius. Testamentą panaikina *heredis sui* atsiradimas, nepaisant kurios lyties ir kurio laipsnio *heres suus* atsirado[1]. Tačiau kyla klausimas, ar negalima šiuo atveju išvengti testamento panaikinimo, iš anksto jį *(heres suus)* paskiriant įpėdiniu arba pašalinant nuo įpėdinystės?

Iš pradžios atsakymas buvo neigiamas. Tų vaikų, kurie testamento padarymo momentu dar nebuvo gimę, negalima buvo teisėtai paskirti įpėdiniais, nes tai buvo netikri asmenys *(incertae personae)*. Net tinkamų asmenų, jau gimusių testamento padarymo momentu, negalima buvo nei paskirti įpėdiniais, nei pašalinti nuo įpėdinystės tol, kol tie asmenys nevirto *heredes sui*[2]. Ši sistema ypač griežta buvo tuo atveju, kada vaikas, kurio atsiradimas naikino testamentą, buvo descendentas, gimęs po *de cujus* mirties *(postumus)*, jei tas vaikas nebuvo paskirtas įpėdiniu arba pašalintas nuo įpėdinystės: šiuo atveju testamentas būdavo naikinamas ir negalima būdavo padaryti naujo testamento. Taip pat sunku būdavo tuo atveju, kada *suus* būdavo vaikas, gimęs testatoriui dar nemirus, bet

---

[1] Ulpianus, 22, 18: *Postumi quoquo liberi cujuscumque sexus omissi quod valuit testamentum agnatione rumpunt.* Niekingumas, kuris pareina nuo vėlesnio testamento panaikinimo, yra absoliutus niekingumas, tvarkomas pagal tas pačias taisykles, pagal kurias tvarkomas tas niekingumas, kuris atsirado iš pat pradžios dėl to, kad jame nepaminėtas jau gimęs sūnus, kad testamentas yra *injustum*. Panaikinti testamentą gali reikalauti kiekvienas suinteresuotas asmuo ir visada; panaikinto testamento nebegalima atgaivinti ir patvirtinti. Tačiau, pasiremiant vienu Adriano nuostatu *(D., 28, 3, De injust. test., 12, pr.)*, tikrai galima teigti, kad tuo atveju, kada testamento *postumus* miršta dar testatoriui gyvam esant, pretorius duoda *B. P. secundum tabulas* įpėdiniui, paskirtam testamentu, kuris *jure civili* yra panaikintas; ir ši *possessio* yra *cum re*. Nuo kitų įpėdinių, jei tik šie įpėdiniai *ab intestato* nebuvo pašalinti nuo įpėdinystės *liberi*, pretenzijų testamentinį įpėdinį saugojo apgaulės išimtis *(D., 44, 4, De exc. doli, 13)*.

[2] Gajus, 2, 140. 141.

gimęs arba paskirtas įpėdiniu jau padarius testamentą: šiuo atveju galima būdavo padaryti naują testamentą, bet jį reikėdavo daryti. Viena teisinė raida, kuri tęsėsi gana ilgai, kuri *postumi* (gimusių testatoriui mirus) atžvilgiu prasidėjo gana anksti ir kuri kitų įpėdinių atžvilgiu pasibaigė tik klasiškojo periodo vėlesniais laikais, pamažu pripažino testatoriui teisę ne tik skirti įpėdiniais, bet ir teisėtai šalinti nuo įpėdinystės įvairius descendentus, kurie, padarius testamentą, virto *heredes sui* arba dėl to, kad gimė, arba dėl to, kad išnyko tarpinis descendentas, kurio buvimas šiems asmenims neleido būti *heredes sui*[1]. Šią raidą pradėjo viena teorija *(postumi legitimi, Aquiliani)*, kurią paskatino vienas pozityvus imperijos periodo pradžios, gali būti, 26 metų po Kr. įstatymas, *lex Junia Vellaea*[2] *(postumi Velleiani, quasi Velleiani)*, o ją (tą raidą) užbaigė teorija, buvusi ypač didelėje Juliano įtakoje *(postumi Juliani)*. Nuo to laiko įpėdiniais galima buvo skirti įvairius *postumi;*

---

[1] Taip galima atskirti šit kokias įvairias kategorijas: — 1. *postumi legitimi,* sūnūs arba anūkai, gimę iš sūnaus, mirusio anksčiau už testatorių, kuriuos respublikos periodo pabaigos teisės mokslas jau leido skirti įpėdiniais arba šalinti nuo įpėdinystės (Ulpianus, 22, 19); — 2. *postumi Aquilini,* anūkai, gimę po mirties, bet kurių tėvas dar gyveno testamento padarymo metu ir kuriuos, kaip tai pripažino Akvilius Galas, galima buvo skirti įpėdiniais arba šalinti nuo įpėdinystės tuo atveju, kada dėl jų tėvo ankstesnės mirties jie tapo *heredes sui (D., h. t., 28, pr., 3)*; — 3. *postumi Velleiani,* descendentai, kurie gimė iš testatoriaus jau padarius testamentą, bet dar testatoriui nemirus, ir kuriuos pirmasis *legis Juniae Vellaeae* skyrius taip pat leido prealabiškai skirti įpėdiniais arba šalinti nuo įpėdinystės *(D., h. t., 29, 12)*; — 4. *postumi quasi Velleiani,* descendentai, kurie jau yra gimę, kurie, padarius testamentą, būtų tapę testatoriaus *heredes sui* dėl to, kad jų tėvas, kuris juos skyrė (buvo tarpininkas) nuo testatoriaus, mirė anksčiau už testatorių, ir kuriuos antrasis to paties įstatymo skyrius leido skirti įpėdiniais ir šalinti nuo įpėdinystės *(D., h. t., 29, 13)*; — 5. *postumi Juliani,* descendentai, kurie taip pat virto *heredes sui* dar testatoriui gyvam esant dėl to, kad jų tėvas mirė anksčiau, bet kurie yra gimę jau padarius testamentą ir kurių atžvilgiu Salvius Julianas taip pat pripažino teisę preventyviškai skirti juos įpėdiniais arba šalinti nuo įpėdinystės *(D., h. t., 29, 15)*. Gana naudinga pažinti nurodytas penkias įpėdinių kategorijas. Tačiau šių kategorijų svarba yra aprėžta, nes tolesnė teisės raida tų kategorijų nepaisė: ilgainiui teisė, nesileisdama į nurodytų kategorijų komplikacijas, pripažino, kad iš anksto galima skirti įpėdiniais arba šalinti nuo įpėdinystės visus tuos descendentus, kurie, padarius testamentą, virsta *heredes sui* arba dėl savo gimimo, arba dėl išnykimo jų ascendento, kurio buvimas neleido jiems virsti *heredes sui.*

[2] Įstatymo vardas nevisur vienaip yra mums tekęs. Tačiau, rodos, šis įstatymas vadinosi dviem vardais *Junia Vellaea.* Jo vardo dualitetas rodo, kad tą įstatymą išleido konsulai. Labai patikimai šį įstatymą tūlas (Karlowa, *R. R. G.,* 1, 620 ir t. pp.; Wlassak, *Processgesetze,* 2, 164 p., 62 išn.) priskiria dviem konsulams, L. Junius Silanus ir C. Vellaeus Tutor, kurie, tikriausiai, buvo konsulais pabaigoje metų, artimų 780 R.

taip pat juos galima buvo šalinti nuo įpėdinystės tik pagal *legis Juniae Vellaeae* nuostatus, pagal kuriuos, pašalinant nuo įpėdinystės, reikėjo išvardinti *(nominatim)* ne tik sūnus, bet visus vyriškosios lyties descendentus; kolektyviškai pašalinti nuo įpėdinystės galima buvo tik moteriškosios lyties *postumi*[1]. Tačiau ši teisinė raida nepagimdė tokio padarinio, kuriuo absoliutiškai galima būtų išvengti testamento panaikinimo, pareinančio nuo *heredes sui* atsiradimo, nes šios raidos padarinys lietė tik tuos descendentus, kurie virto įpėdiniais dėl gimimo arba dėl ankstesnės mirties asmens, kuris šiuos įpėdinius skyrė nuo testatoriaus. Ši raida visai nepalietė įsūnių (adoptuotų ir adroguotų), patekusių į *manus* moterų, įteisintų vaikų; apskritai galima pasakyti, kad ji nepalietė visų tų asmenų, kurie pateko į kito asmens (šiuo atveju testatoriaus) valdžią dėl kurios nors dirbtinio pobūdžio priežasties. Rodos, kad pagaliau teisės mokslas pripažino, jog testamento panaikinimo galima išvengti, iš anksto skiriant šiuos asmenis įpėdiniais[2], bet ne juos pašalinant nuo įpėdinystės[3].

II. Pretoriaus ediktas. — Pretorius šią sistemą išplėtė tuo, kad jis sukūrė *bonorum possessionem contra tabulas,* duodamą nepaisant testamento, kuriame nėra paskyrimo įpėdiniais arba pašalinimo nuo įpėdinystės tam tikrų descendentų[4]. Pretoriaus nustatytoji tvarka skiriasi nuo civilinės teisės tvarkos: šiedvi tvarkos skiriasi ir atžvilgiu descendentų, pašalinamų nuo įpėdinystės, ir pašalinimo nuo įpėdinystės formų atžvil-

---

g. = 27 m. po Kr. *(C. I. L.,* V, 4920—4922); šio įstatymo išleidimą tais pačiais metais pripažįsta Borghesi padarytas įstatymo atstatymas (restitucija), kuriuo pasekė Karlowa. Tačiau, pasak Arvalių užrašų, šis įstatymas negalėjęs būti išleistas tais metais *(C. I. L.,* I², 71 p.); be to 781 = 28 m. po Kr. pabaigoje konsulavę kiti konsulai; vadinasi, gali būti, šis įstatymas buvo išleistas 779 Romos gyvenimo metais, arba 26 metais po Kr. Šia prasme žiūr. Dessau, *Prosopographia imperii Romani,* II, 1897, 246 p., 548 nr.; III, 1898, 393 p., 233 nr.

[1] Ulpianas, 22, 21—23, rodos, sako, kad *exheredatio nominativa* buvusi reikalaujama tik sūnums pašalinti; be to, rodos, jis šitokį pašalinimą pripažįsta gudresniu tik anūkams pašalinti. Čia matome pretorinės sistemos įtaką. Šia prasme žiūr. Accarias, 1, 340 nr. Tačiau vienas Gajaus tekstas, 2, 134, kuris šiandien yra tikrai nustatytas, pozityviškai sako, kad tas reikalavimas esąs kilęs iš *lex Junia Vellaea.*

[2] Papinianus, *D., h. t.,* 23, 1.

[3] Ulpianus, *D.,* 37, 4, *De. B. P. C. T.,* 8, 8. Gajus, 2, 143, nurodo tik vieną išimtį, kilusią iš Adriano laikų senato nutarimo, kurią taikę *erroris causae probationi.*

[4] *D.,* 37, 4, *De bonorum possessione contra tabulas.*

giu, ir atžvilgiu sankcijos, taikomos netaisyklingam pašalinimui nuo įpėdinystės.

1. Kalbant apie descendentus, kuriuos reikia skirti įpėdiniais arba pašalinti nuo įpėdinystės, reikia pasakyti, kad pretorius šaukė paveldėti *ab intestato paterfamilias* ne tik *heredes sui,* bet ir kraujo descendentus, kurie būtų šaukiami, jei nebūtų *capitis deminutio minima,* ir kurie nepriklauso kitos šeimos. Šiuos descendentus pretorius asimiliuoja su *heredes sui,* kad galėtų reikalauti skirti įpėdiniais arba pašalinti nuo įpėdinystės ir vienus ir antrus, kad, nepaisydamas testamento, kuriuo vienas iš šių asmenų nėra paskirtas įpėdiniu arba pašalintas nuo įpėdinystės, galėtų duoti *bonorum possessionem contra tabulas.* Bet čia jau baigiasi pretoriaus darbo išplėtimas. Kognatus descendentus pretorius šaukė paveldėti savo motiną, savo motinos ascendentus: šių ascendentų paveldėjimo atžvilgiu pretorius descendentams kognatams suteikė *B. P. unde cognati;* bet jis pastariesiems šio paveldėjimo atžvilgiu nesuteikė *B. P. contra tabulas*[1]. Esant testamentui, kuris čia tik nurodytus asmenis užmiršo (nepaminėjo), *B. P. contra tabulas* gali gauti tik tie, kurie, nesant testamento, gali gauti *B. P. unde liberi.*

2. Formos atžvilgiu pretorius reikalavo, kad vardinis *(nominatim)* pašalinimas nuo įpėdinystės būtų taikomas ne tik sūnums, bet visiems vyriškosios lyties descendentams. Pagal pretoriaus nuostatus kolektyviškai pašalinti nuo įpėdinystės galima buvo tik descendentes (moteris)[2].

3. Sankcijos atžvilgiu netaisyklingas įpėdinio paskyrimas arba pašalinimas nuo įpėdinystės pagal civilinę teisę arba pagimdo testamento niekingumą, arba suteikia pašalintam įpėdiniui teisę prisijungti prie paskirtųjų įpėdinių. Pretorinės teisės nuostatais pašalintasis įpėdinis visada turi teisę prašyti *B. P. contra tabulas.*

Pozityviais tekstais ir argumentais, kuriuos patiekia *collatio* ir dar kitos institucijos, tarp *B. P. contra tabulas* ir *B. P. unde liberi* yra aiškus sąryšis; apie pirmąją *possessio* mes turime net daugiau žinių, nekaip apie antrąją; ji, kaip ir antroji, be abejojimo, buvo sukurta laikotarpyje tarp Cicerono ir La-

---

[1] *Inst.,* 2, 13, *De exhered.,* 7.
[2] Gajus, 2, 135 = *Inst., h. t.,* 3.

beono[1]; ji, kaip ir antroji, ilgainiui virto *B. P. cum re*[2]. Dar tais laikais, tur būt, pirmaisiais imperijos amžiais, kada dar nebuvo sukodifikuotas ediktas[3], ši *B. P. contra tabulas* testamento atžvilgiu ėmė kurti tokius padarinius, kuriuos nevisai blogai galima apibūdinti šiuo posakiu: *B. P.* panaikina testamentą[4]. Tai nėra absoliutus testamento niekingumas, kurio kiekvienas ir visada galėtų reikalauti, kurio negalima būtų patvirtinti, kuris naikintų visą testamentą. Tai nėra tas niekingumas, kuris testamentą padaro *injustum* (neteisėtą) dėl to, kad sūnus nepaskiriamas įpėdiniu arba kad vėliau atsiranda *postumus*. Čia greičiau tenka kalbėti apie reliatyvų (sąlyginį) niekingumą. *B. P. contra tabulas,* kuri duodama tik per tam tikrą laikotarpį, tik tam tikromis sąlygomis, tik tam tikrų asmenų naudai, panaikina tik tam tikras testamento dispozicijas (nuostatus).

a) Kadangi *B. P. contra tabulas* nekliudo testamentui būti, kadangi ji duodama tik tada, kada ji paliečia *liberi* (vaiko) teises, tai jos nėra, jei *liber* (vaikas) mirė dar nemirus testatoriui, kuris to vaiko nepaskyrė įpėdiniu. Priešingai, jei *liber* gyvena, tai atsiranda *B. P. contra tabulas* jau vien dėl to, kad yra formališkai galiojąs testamentas, kuriuo yra paskirtas tinkamas įpėdinis, visai nepaisant, kokią dalį paskirtasis įpėdinis gaus. Sakoma[5], kad *B. P. contra tabulas, contra lignum*

---

[1] Jei, kaip mes jau matėme (76 p., 5 išn.), šis ediktas nežinojo *B. P. unde liberi,* tai Cicerono laikais edikte negalėjo figūruoti *B. P.*, duodama *liberis*. Priešingai, pasak *D., h. t.*, 8, 11, *B. P.* jau žinojęs Labeonas.

[2] Mūsų išmanymu, šio valdymo *B. P. cum re* pobūdis racionališkai išvedamas iš *collatio* (3 išn.), kurią čia, kaip ir *B. P. unde liberi* srityje (78 p., 2 išn.), galima buvo taikyti emancipuotam vaikui *heredes sui* atžvilgiu, jei pastarieji vėliau galėjo iš emancipuotojo atimti palikimą, ir iš *edictum de legatis praestandis* (93 p., 4 išn.), kuris taip pat taria galutinį įgytoją. Be kitko, apie *B. P. contra tabulas* yra daugiau tiesioginių šaltinių įrodymų, nekaip apie *B. P. unde liberi,* apie kurią turime mažiau žinių. Čia mes galime nurodyti šit kokius šaltinius: Julianus, *D., h. t.*, 13, *pr.* Ulpianus, *D.*, 37, 11, *De B. P. sec. tab.*, 5, 1: *Quasi contra tabulas bonorum possessione accepta rem habere;* Leist, Glucke, 2, 21 ir t. pp.

[3] 30 metų konsulas Kasius jau žinojo *collatio* (78 p., 1 išn.).

[4] Leist, 2, 21 ir t. pp., kuriuo pasekė Danz, 2, 156 p., tačiau mano, kad tiksliau esą pasakyti, jog ši *possessio* nepanaikinanti testamento ir jog ji neužkertanti kelio paskirtajam įpėdiniui paimti palikimą, bet jog ji paskirtąjį įpėdinį *bonorum possessoris* atžvilgiu pastatanti į analoginę padėtį, kurioje esąs įpėdinis, apsunkintas universaliu fideikomisu, fideikomiso turėtojo *(fideicommissarius)* atžvilgiu, pagaliau, jog ši *possessio* jos turėtojui *(bonorum possessor)* leidžianti atimti iš įpėdinio palikimą, bet nepanaikinanti jo kvalifikacijų.

[5] Tryphoninus, *D., h. t.*, 19: *Volgo dicitur liberis datam bonorum possessionem contra lignum esse.*

testamenti, duodama tuo momentu, kada atsiranda testamentas, net dar prieš tai, kada *B. P. secundum tabulas* pasiūloma paskirtajam įpėdiniui su tikslu sužinoti, ar priims palikimą, ar ne. Nuo šio momento *B. P. contra tabulas* yra atvira ne tik užmirštojo vaiko *(liberi)* naudai, bet, *commisso per eum edicto,* ir kitų vaikų *(liberi)* naudai. Tačiau, galima sakyti, reliatyvaus niekingumo pobūdis dar pasireiškia tuo, kad aprėžiamas skaičius asmenų, kurie turi teisę remtis *B. P. contra tabulas* ir kuriems šis valdymas suteikiamas.

b) *B. P. contra tabulas* atsiranda, jei yra užmirštas (testamente nepaminėtas) vienas *liber;* ji atsiranda ir užmirštojo naudai ir kitų *liberi* naudai[1], tačiau ji *(B. P.)* neatsiranda kitų *liberi* (taisyklingai pašalintų nuo įpėdinystės), naudai, kaip tai yra civilinio paveldėjimo *ab intestato* atveju, kada tas paveldėjimas atsiranda dėl to, kad testamentas, kuriuo nepaskiriamas įpėdiniu testatoriaus valdžioje esąs asmuo, yra niekingas[2].

c) *B. P. contra tabulas* dar labiau nepanaikina viso testamento. Esančio testatoriaus valdžioje asmens nepaminėjimas testamente *jure civili* panaikina visą testamentą, tuo tarpu *B. P. contra tabulas* nepaliečia šių testamento dispozicijų: 1. dispozicijų, kurios nedaro nuostolių užmirštajam *liber,* t. y., ne tik pašalinimų nuo įpėdinystės, bet pupiliarinių substitucijų[3] ir, be abejojimo, globėjų paskyrimų; 2. dispozicijų, kurias ir paskirdamas užmirštąjį *liber* įpėdiniu testatorius tikrai būtų nustatęs: užmirštasis turi vykdyti legatus ir fideikomisus, paskirtus moterims ir tam tikriems giminėms[4], bet šių legatų ir fideikomisų visuma negali būti didesnė už kiekvieno *liberi* dalį.

---

[1] *D., h. t.,* 3, 11. Ši *possessio* duodama net įsūnytiems sūnums, kurie dar yra įsūnytojo valdžioje: *D., h. t.,* 8, 11.

[2] *D., h. t.,* 10, 5. Jei, sakysime, testatorius, turėdamas keturis *liberi,* du iš jų ir vieną svetimą asmenį paskiria įpėdiniais, vieną pašalina nuo įpėdinystės ir vieną užmiršta (nepamini testamente), tai dėl pastarojo užmiršimo atsidaro *B. P. contra tabulas,* kuria gali pasinaudoti užmirštasis ir du paskirtieji įpėdiniais, bet ne pašalintasis nuo įpėdinystės ir, žinoma, ne svetimasis asmuo, kuris yra paskirtas įpėdiniu.

[3] *D., 28, 6, De subst.,* 34, 2.

[4] *D.,* 37, 5, *De legatis praestandis contra tabulas bonorum possessione petita.* Aukščiau nurodytame pavyzdyje, jei testatorius užrašė legatus savo žmonai, vienam giminei ir dviem svetimiems asmenims, tai du paskirti įpėdiniais vaikai *(liberi)* ir vienas nepaminėtas testamente vaikas *(liber),* kurie prašė *bonorum possessionem,* turi išmokėti žmonai ir giminei legatus, kurie neturi būti didesni už kiekvieno įpėdinio dalį arba už vieną ketvirtadalį palikimo. Svetimiems legatų turėtojams įpėdiniai šiuo atveju neturi nieko mokėti.

d) Pagaliau, kadangi *B. P. contra tabulas* yra priemonė testamentui panaikinti, tai jos galima prašyti tik per labai trumpą laiką, per kurį galima prašyti kiekvienos *B. P.* (118 p., 1 išn.). Jei tas laikas yra praleistas, tai atsiranda *B. P. secundum tabulas,* kuri yra naudinga testamentu paskirtiems įpėdiniams[1].

III. Justiniano teisė. — Justinianas[2] pretoriaus nustatytąją tvarką suprastino: formos atžvilgiu jis nustatė, kad pašalinimas nuo įpėdinystės gali būti tik vardinis *(exheredatio nominativa);* o sankcijos atžvilgiu jis nustatė, kad nėra *jus adcrescendi.* Tačiau, bent iki novelių gadynės[3], jis paliko galioti dualitetą, kuris buvo tarp absoliutaus niekingumo, pareinančio nuo įpėdinystės teisių reikalavimo tuo atveju, kada įpėdiniu yra nepaskirtas *suus,* ir tarp reliatyvaus niekingumo, pareinančio nuo *B. P. contra tabulas* tuo atveju, kada įpėdiniu[4] nėra paskirtas *liber.*

B.

Querela inofficiosi testamenti.

Querelae inofficiosi testamenti sistema[5] skiriasi nuo *exheredatio* (pašalinimo nuo įpėdinystės) sistemos esmės, pritai-

---

[1] *D.,* 37, 11, *De B. P. S. T.,* 2, *pr.* Jei per aukščiau nurodytą laiką valdymo *(B. P. secundum tabulas)* nepaprašys nei paskirtieji įpėdiniai *(liberi),* nei nepaminėtasis *liber,* nurodytas 93 p., 2 išnašos pavyzdyje, tai *bonorum possessio secundum tabulas* atsidarys, bet tik dviejų paskirtų įpėdiniais *liberi* naudai ir naudai svetimo asmens, o ne nepaminėtojo *liber* ir ne naudai pašalinto nuo įpėdinystės *liber;* tačiau paėmusieji palikimą asmenys turės išmokėti visus legatus. Pagaliau, norėdami toliau tęsti šią hipotezę, mes turime pasakyti, kad jei testamentu paskirti įpėdiniai praleidžia nustatytą laiką, tai *B. P. unde liberi* atsidaro keturių *liberi* (dviejų paskirtų, vieno nepaminėto ir vieno pašalinto) naudai, bet ne naudai svetimo asmens, paskirto įpėdiniu. Šiuo atveju valdytojai neapsunkinami legatais, jei, žinoma, tos prievolės nepalieka speciali edikto kliauzulė, kurios tikslas yra kovoti su *fraus (D.,* 29, 4, *Si quis om.,* 1, *pr.;* Lenel, *Edictum,* 168 §).

[2] *C.,* 6, 28, *De liberis praet. vel exhered,* 4. *Inst., h. t.,* 5. Tuo pat metu Justinianas *(Inst., h. t.,* 5) nurodo konstituciją, pagal kurią įsūnis pasilieka savo kilmės šeimoje (šeimoje, iš kurios jis yra kilęs). Vadinasi, įsūnis turi būti pašalintas nuo įpėdinystės toje šeimoje, kurioje jis yra gimęs (ž. I t., 241 p.).

[3] Mūsų nuomone, pačią pašalinimo nuo įpėdinystės teoriją panaikino 115-ji novelė. Windscheid, *Pand.,* 3, 592 §.

[4] Justiniano reforma įpėdinių skyrimo aprėžimus paliko galioje tik civilių asmenų atžvilgiu; kariai, pasiremdami bendrąja taisykle apie testamento formas (35 p., 7 išn.), galėjo aiškiai pašalinti nuo įpėdinystės savo descendentus: iki Justiniano gadynės kariai galėjo šalinti nuo įpėdinystės savo descendentus visą jų karo tarnybos laiką, o po Justiniano gadynės jie tai galėjo daryti tik būdami karo žygyje.

[5] *Inst.,* 2, 18; *D.,* 5, 2: *De inofficioso testamento.* G. Hartmann,

kymo srities ir svarbos atžvilgiais. *Querelae inofficiosi testamenti* sistema remiasi ne nuosavybės teisės, kurią turi tam tikri descendentai bendram šeimos turtui, ideja, bet tam tikru jausmu *(officium pietatis),* kuris verčia asmenį palikti tam tikrą savo turto dalį greičiau tam tikriems savo giminėms, nekaip svetimiems asmenims, jei, žinoma, giminės nepadarė ko nors blogo palikėjui. Vadinasi, ši sistema funkcionuoja ne tik naudai tų asmenų, kurie buvo palikėjo valdžioje arba kurių nebūtų palietusi *capitis deminutio* (vyrų descendentai *per masculos),* bet naudai visų descendentų (descendentai *per feminas* ir *per masculos),* visų ascendentų ir, tam tikromis sąlygomis, brolių bei seserų. Dėl tos pačios priežasties ši sistema verčia testatorių ne tik šiuos asmenis paminėti savo testamente, bet dar juos apdovanoti (paskirti tam tikras dalis).

Querelae institucija yra papročių kilmės institucija, kilusi iš praktikos teismo, kuris, bent nuo paskutinių respublikos periodo amžių, spręsdavo įpėdinystės bylas, iškeltas *sacramentum* tvarka pas pretorių. Šis teismas buvo *centumviri* teismas[1]. Tuo metu, kada visuomenės sąžinę ėmė jaudinti testamentai, priešingi *officium pietatis*[2], šis teismas, kurio pastovus pobūdis leido lengviau nustatyti tam tikrą teisės praktiką, nekaip pavieniam teisėjui, paskirtam tik tam tikrai bylai išspręsti, norėdamas apsaugoti įpėdinius *ab intestato,* kurie atrodė neteisingai pašalinami nuo įpėdinystės, griebėsi vienos priemonės,

---

Ueber die querela inofficiosi testamenti nach klassischem Recht, 1864. Bekker, *Aktionen,* 1, 1871, 272—283 pp. Eisele, *Z. S. St.,* 15, 1894, 256—306 pp. Jobbé-Duval, *N. R. H.,* 1904, 507 p., 1907, 755—801 pp. *Mélanges Fitting,* 1, 1907, 439—464 pp. *Mélanges Gérardin,* 1907, 755—81 pp. H. Hellwig, *Erbrechtsfeststellung und Rescission des Erbschafterwerbes,* 1908, ir Mitteis, *Z. S. St.,* 31, 1910, 486—489 pp.

[1] Nėra abejojimo, kad dažnas centumvirų teismo įsikišimas į įpėdinystės reikalavimo sritį parėjo arba nuo teismo legalinės kompetencijos, arba nuo ginčo šalių pasirinkimo (žiūr. *C.,* 3, 31, *De H. P.,* 12, *pr.* ir Bethmann-Hollwego, *Z. G. R.,* 5, 1825, 368 p., 17 išn. atrastus tekstus).

[2] Iš teisinių tekstų seniausieji yra Gajaus laikų tekstai, o konstitucijos, kuriomis tekstai remiasi, siekia tik Trajano laikus *(D.,* 5, 3, *De H. P.,* 7). Bet literatūriniai tekstai dar gerokai anksčiau mini testamentus, su kuriais buvo kovojama dėl to, kad jie prieštaravo *officium pietatis* (Valerius Maximus, 7, 7, 2, prieš 705 metų sausį, 7, 8, 2, prieš 706 metus). Šių tekstų turinys nurodo testatoriaus beprotybę (Valerius Maximus, 7, 8, 2, prieš 706 metus. Quintilianus, *Inst. or.,* 9, 2, 9, 23, vėliausiai 5 metais po Kristaus).

kurią, gali būti, sukūrė panaši graikų teismų praktika[1]: *ab intestato* įpėdiniams, neteisingai pašalintiems nuo įpėdinystės, iškėlus įpėdinystės teisių bylą įpėdiniams, paskirtiems testamentu, kuris yra žalingas *(inofficiosum)* kitiems įpėdiniams, teismas patenkindavo ieškovų (įpėdinių *ab intestato)* pretenzijas dėl to, kad jis (teismas) patį testamentą pripažindavo niekingu, nes, teismo nuomone, testatorius nebuvęs viso proto, nes testamentą padaręs toks testatorius, kurio beprotybę įrodą patys testamento nuostatai[2].

Be abejojimo, tai buvo tik pretekstas, bet tai buvo pretekstas, dėl kurio vieno galėjo testamentas netekti galios. Vadinasi, šiuo pagrindu keliama dėl įpėdinystės teisių byla centumvirų teisme iš pradžios turėjo atitikti visas šių įpėdinystės bylų taisykles, kurios buvo taikomos ir bendrųjų vykdymo sąlygų atžvilgiu ir ypač atžvilgiu asmenų, kurie galėjo kelti įpėdinystės bylas centumvirų teisme. Šioms sąlygoms esant, gali būti, kad negalėjo kelti bylų tie asmenys, kurie turėjo kelti bylas provincijų gyventojams; tikrai šių bylų negalėjo kelti pretoriniai įpėdiniai, nes įstatyminių skundų proceso tvarka galima buvo kelti tik tuos skundus, kuriuos nustatė civilinis įstatymas, o visos centumvirų teismo sprendžiamos bylos buvo keliamos tik įstatyminių skundų tvarka, *per sacramentum*[3]. Jei kiek vėliau (tuo pat metu, kada *querela* parėjo nuo tikslo, kad įpėdinis gautų tam tikrą dalį) *querela* buvo atvira ir prieš provincijų gyventojus ir pretoriniams įpėdiniams[4], tai tatai įvyko dėl vėlyvesnio šalutinio išsirutuliojimo. Viena gudri teorija šį išsirutuliojimą surišo su vienu aiškiu įstatyminiu nuostatu,

---

[1] Apie *dike manias,* kuri Atėnuose buvo taikoma šalutiniams giminėms asmens, kuris neturėjo vaikų ir kuris savo turtus paliko svetimiems, žiūr. Schulin, *Das griechische Testament,* 1882, 16 p.

[2] Marcianus, *D., h. t.,* 2: *Hoc colore inofficio testamento agitur, quasi non sanae mentis fuerunt ut testamentum ordinarent;* Marcellus, *D., h. t.,* 5.

[3] Įstatyminių skundų reikalu ž. Gajus, 4, 31, 95; provincijų bylų reikalu ž. Ulpianus, *D., h. t.,* 29, 4.

[4] Šiai spragai užkišti pretorius turėjo vieną priemonę, kuria jis saugojo pretorinį įpėdinį, neteisėtai pašalintą nuo įpėdinystės, kaip ilgainiui jis ėmė saugoti pretorinį įpėdinį *ab intestato* prieš civilinį įpėdinį, paskirtą pretoriniu testamentu. Pretorius saugojamajam įpėdiniui davė *B. P.* ir jį gynė nuo civilinio įpėdinio skundo; jis tai darė arba išimtimi, jei byla buvo iškelta formulinio proceso tvarka, arba atmesdamas *legis actio,* jei civilinis įpėdinis norėjo *lege agere.* Vienas Valeriaus Maksimo, 7, 7, 5, patiektas pavyzdys rodo, kad pretorius prisidėjo prie šios pažiūros. Tačiau galutinis išsirutuliojimas nuėjo kitais keliais.

nustatytu imperijos periodo pradžioje, kad greta centumvirų teismo, sprendžiančio paprastąja tvarka *sacramentum* būdu iškeltas bylas, pastatytų kitą teismą, sprendžiantį ypatingąja (ekstraordinarine) tvarka ypač pretorinių įpėdinių keliamas bylas ir bylas, keliamas provincijų gyventojams. Gali būti, kad iš pradžios šiam teismui buvo taikomos tam tikros specialios ir naujos taisyklės; tačiau, išnykus centumvirų teismui ir apibendrinus ekstraordinarinį procesą, ėmė galioti tik tos naujosios taisyklės. Gali būti, kad net dar anksčiau šio teismo taisyklės virto bendrosiomis teismų taisyklėmis[1]. Šiaip ar taip, galutiniai principai, kurie tvarkė *querela* jos buvimo sąlygų ir jos padarinių atžvilgiais, išlaikė dvilypio *querelae* pobūdžio pėdsakus, kuriuos randame jos *(querelae)* raidoje: iš paprastojo įpėdinystės skundo, keliamo centumvirų teisme įstatyminių skundų tvarka, išsirutuliojo atskiras skundas, kurio tvarka iš dalies buvo kitokia (ypatinga).

I. Buvimo sąlygos. — *Querelae inofficiosi testamenti* buvimo sąlygas sudaro trys elementai. Kad būtų *querela,* šit ko reikia: 1. reikia, kad įpėdinis būtų *legitimus* (teisėtas), kad jis priklausytų to ratelio įstatyminių *(ab intestato)* įpėdinių,

---

[1] Eisele's pareikšta pažiūra labai gerai nurodo skirtumus su įpėdinystės reikalavimu, kurį randame naujosios teisės *querela* (101 p. 1—4, 6 išnašos); ši pažiūra paskatino kitus autorius tikėti, kad arba *querela* tam tikru momentu atsiskyrė nuo įpėdinystės reikalavimo su tikslu virsti įžangine (prealabine) instancija, arba kad *querela* niekada neturėjo įpėdinystės reikalavimo pobūdžio. Ta pati Eisele pažiūra taip pat gerai išaiškina dualitetą, kurį galima išaiškinti, reikalui esant, kitokiais sumetimais, tekstų, kurie kartais taria centumvirų teismą *(D., h. t.,* 8, 14; 10, *pr.;* 13; 15, 2; 17, *pr.; D.,* 31, *De leg., II,* 76, *pr.),* kartais vieno teisėjo teismą *(D., h. t.,* 5; 6, *pr.;* 8, 16; 17, 1). Ši pažiūra gerai suderinama su pavadinimais *querela* ir net *accusatio (D., h. t.,* 7, *pr.;* 27, *pr.),* duodama bylai kelti, ir su daug ypatingumų, pavyzdžiui, su citavimo būdu, kurį patiekia Paulius *(D., h. t.,* 7, *pr.),* ir kuris daug geriau suderinamas su byla, sprendžiama ekstraordinarine tvarka, nekaip su byla, keliama pagal *ordo judiciorum* taisykles. Pagaliau Eisele pažiūra taip pat išaiškina buvimą komentaruose *legis Glitiae,* apie kurį Gajus *(D., h. t.,* 4), kalbėdamas apie *querela,* kalba ir kuris nebuvo, kaip mūsų senieji autoriai galvojo, įstatymas, nustatęs *querela,* bet kuris buvo tas įstatymas, kuris *querela* pritaikė tiems atsitikimams, kurių negalėjo spręsti centumvirų teismas; tai buvo įstatymas, kurio buvimą įrodo *ipso jure* padarinys sprendimų, padarytų naujų teisėjų *(D., h. t.,* 8, 16). Eisele nori net pripažinti ekstraordinarinius teisėjus, paskirtus šiuo įstatymu, ypač jo skyriuje *septemviri,* apie kuriuos kalba Pauliaus fragmento rubrikos *(D., h. t.,* 7; 28, 31, *De septemviralibus judiciis).* Paprastai tikima, gali būti be reikalo (žiūr. Eisele, *Z. S. St.,* 35, 1894, 320—322 pp.), kad čia esąs žodžio *centumviralibus* iškraipymas ir kad šioje sistemoje esą ir daugiau abejotinų dalykų. Tačiau bendroji pažiūra, mums rodos, yra priimtina.

kuriems testatorius, sveikai galvodamas, turi palikti savo turto dalį, jei, žinoma, tie įpėdiniai nenuskriaudė testatoriaus; 2. reikia, kad įpėdinis neteisėtai būtų netekęs savo teisėtos dalies, kad be jokio pagrindo testamentas būtų atėmęs iš įpėdinio visą arba beveik visą palikimą, kurį įpėdinis gautų pagal įstatymą; 3. reikia, kad įpėdinis nebūtų pašalintas dėl tokios priežasties, kuri neleistų jam gauti palikimo[1].

1. Reikia būti teisėtu įpėdiniu, reikia priklausyti ratelio įstatyminių įpėdinių, kurių naudai yra sukurta *querela*. Įstatyminių įpėdinių ratelio ribos nebuvo iš anksto nustatytos. Iš pradžios centumvirų teismas, gali būti, ir kiti teismai, kurie buvo pastatyti greta šio (centumvirų) teismo, turėjo atskirai spręsti kiekvieną konkretų atsitikimą, visai nepaisydami nei įpėdinio eilės, nei jo laipsnio. Bet nuo Ulpiano laikų įstatyminių įpėdinių ratelis apėmė tik descendentus, ascendentus ir brolius bei seseris. Broliai ir seserys į tą ratelį galėjo patekti tik šiomis dviem sąlygomis: jie turėjo būti gimę iš vieno tėvo *(consanguinei)* ir jie turėjo netekti palikimo dėl to, kad jų dalys atiduotos negarbingam asmeniui *(turpis persona)*[2]. Išskiriant brolius ir seseris, nebuvo svarbu, ar tie įpėdiniai buvo agnatai arba kognatai, ar jie buvo civiliniai įpėdiniai, kurie vieni tegalėjo kelti bylas centumvirų teisme, arba pretoriniai įpėdiniai, kuriems reikėjo padaryti tam tikrą reformą, ar jie buvo šaukiami paveldėti vieni arba konkuruoti su kitais įpėdiniais. Tačiau pati sistema visą laiką išliko ištikima savo pirmajam pagrindui, pagal kurį teisėti *(legitimi)* buvo tik tie asmenys, kurie buvo šaukiami paveldėti *ab intestato* ir kuriems testamento niekingumo atveju turėjo tekti palikimas[3].

---

[1] Kadangi karių testamentams negalima buvo taikyti *querela*, tai galima pridurti, jog buvo reikalaujama, kad testatorius nebūtų miręs kare (Ulpianus, *D., h. t.*, 27, 2).

[2] Net moteriškosios linijos descendentai: Marcellus, *D., h. t.*, 5. Ascendentai: Papinianus, *D., h. t.*, 15, *pr.* Broliai ir seserys: Ulpianus, *D., h. t.*, 1; 24; Val. Max., 7, 7, 5. Aprėžimą, taikomą iš vieno tėvo gimusiems broliams ir seserims, nurodo viena Konstantino konstitucija, kuri, kaip tūlas mano, tą aprėžimą nustačiusi *(C. Th., 2, 19, De inoff. test.*, 1; pakeista versija, *C., 3, 28, De inoff. test.*, 27).

[3] Vadinasi: 1. įsūnis gali atakuoti savo įsūnytojo testamentą tik tiek, kiek jis (įsūnis) nebuvo emancipuotas, o savo natūralinio tėvo testamentą iki Justiniano gadynės jis galėjo atakuoti tik tiek, kiek įsūnytojas jį emancipavo (74 p., 1 išn.); 2. iki Justiniano gadynės sūnaus testamento apie jo *peculium castrense* visai negalima buvo atakuoti tuo pagrindu,

2. Reikia, kad įpėdinis neteisėtai būtų netekęs savo teisėtos dalies, kitaip sakant, kad jis nebūtų gavęs užtektinos palikimo dalies ir kad jis tos dalies būtų negavęs neteisėtai.

Iš pradžios, žinoma, nebuvo aiškiai nustatytos (precizuotos) priežastys, dėl kurių galima buvo teisėtai neduoti įpėdiniui dalies, t. y., nebuvo nurodytos priežastys, be kurių neteisėtai būtų pašalinami nuo įpėdinystės descendentai (per vyrus — *per masculos),* kuriuos reikėjo šalinti pagal civilinę arba pretorinę teisę, ir be kurių neteisėtai būtų apleidžiami (užmirštami) kiti teisėti descendentai (per moteris — *per feminas),* ascendentai ir broliai bei seserys. Iki Justiniano laikų tų priežasčių įvertinimas buvo pavestas teisėjams. Kadangi Justinianas apskritai mėgo reglamentuoti, tai jis 115-ja novele nustatė descendentams keturiolika, o ascendentams aštuonias priežastis, dėl kurių testatorius, nurodęs testamente bent vieną priežastį, galėjo teisėtai pašalinti nuo įpėdinystės savo teisėtus įpėdinius.

Kalbant apie dydį palikimo dalies, kuri turėjo tekti teisėtam įpėdiniui *(portio debita),* reikia pasakyti, kad tas dydis buvo daug kartų keičiamas. Iš pradžios šios dalies dydis, kaip pašalinimo nuo įpėdinystės priežastys ir kaip nustatymas įpėdinių teisėtumo, buvo pavestas teisėjų nuožiūrai. Kiekvienu konkrečiu atveju teisėjai spręsdavo, ar teisėtas įpėdinis gavo užtektiną palikimo dalį, ar ne. Kiek vėliau čia, kaip ir daugelyje kitų sričių, pasiskolinta iš 714 metų *lex Falcidia* aiškiai užfiksuoti skaičiai: nusistatyta, kad teisėtas įpėdinis, kuris neteisėtai buvo pašalintas arba užmirštas, turi gauti vieną ketvirtąją dalį tos dalies, kuri jam, kaip įpėdiniui *ab intestato,* tektų, jei nebūtų testamento. Tai buvo teisėta ketvirtoji dalis *(quarta legitimae partis)*[1]. Į šią dalį įskaitydavo visa tai, ką įpėdinis gavo iš palikėjo pastarojo mirties atveju, pavyzdžiui, fideikomisus, legatus, dovanas mirties atveju ir kitokius pa-

---

kad testamentas yra *inofficiosum* (69 p., 2 išn.); 3. moterų descendentai, kurie, būdami kognatais, galėjo būti įpėdiniais tik nesant *sui* (75 p., 3 išn.), galėjo kelti *querela* tik nesant *sui.* Tačiau pastaraji dėsnį šiek tiek užmaskavo taisyklė, pagal kurią, pasiremiant pretorinės teisės evoliucijos ideja (127 p.), pripažįsta, kad, neveikiant artimiausiam įpėdiniui, *querela* gali kelti tas asmuo, kuris šaukiamas paveldėti po neveiklaus įpėdinio *(successio in querelam: D., h. t.,* 31, *pr.;* 14).

[1] Šią dalį jau žinojo Plinius, *Ep.,* 5, 1, 9.

skyrimus[1], bet, išskiriant keletą vėlyvesnių rezervų[2], į šią dalį neįskaitydavo to, ką įpėdinis gavo iš palikėjo, pastarajam gyvam esant, pavyzdžiui, dovanų, gautų dar palikėjui nemirus[3]. Justinianas šią legalinę dalį gana keistai pakeitė. 18-ja novele jis nustatė, kad descendentas turi gauti vieną trečdalį tos dalies, kurią jis gautų paveldėdamas *ab intestato,* jei testatorius paliko mažiau, negu keturis vaikus, ir kad jis (descendentas) turi gauti pusę dalies, kurią jis gautų paveldėdamas *ab intestato,* jei testatorius paliko daugiau, negu keturis vaikus[4]; 115-ja novele Justinianas nustatė, kad, jei teisėti įpėdiniai buvo descendentai arba ascendentai, testatorius būtinai turėjo juos skirti įpėdiniais ne būtinai teisėtai daliai, bet bent kuriai palikimo daliai.

3. Pirmąsias dvi sąlygas labai gerai išaiškina įpėdinystės reikalavimo taisyklės. Čia, kaip ir daug kur kitur, teisės mokslo tikslas buvo tik precizuoti principo padarinius, liečiančius teisėtos dalies dydį, teisėtų įpėdinių konstatavimą ir jų pašalinimo priežastis. Trečiosios sąlygos pobūdis yra visiškai kitoks. Mūsų nuomone, šios sąlygos pobūdį nurodo tai, kad ypatingajai (ekstraordinarinei) *querelae* buvo nustatytos specialios taisyklės, kurios vėliau (arba kada buvo apibendrintas ekstraordinarinis procesas, arba anksčiau) buvo pritaikytos senajai *querelae.* Sakoma, kad *querela* pareina nuo tam tikrų priežasčių, kurios kyla arba iš to, kad įpėdinis iškelia negarbingą bylą, arba iš to, kad ta byla žemina gerą velionio vardą.

Iš to, kad ši byla žemina velionio gerą vardą, daroma išvada, kad šią bylą galima kelti tik tada, kada jau nebėra

---

[1] *Inst., h. t.,* 6.

[2] Vieną išimtį, liečiančią dovanojimus, padarytus ta sąlyga, kad dovanojimai palies teisėtąją dalį, rodos, jau žinojo Ulpianas, *D., h. t.,* 25, *pr.* (102 p., 2 išn.) ir tą išimtį pripažino Justinianas, *C.,* 3, 28, *De inoff. test.,* 35, 2. Zenonas taip pat išskyrė dovanojimus *propter nuptias* ir *dotis causa (C., h. t.,* 29), o Justinianas *(C., h. t.,* 30, 2) pripažino dovanojimus, padarytus su tikslu nupirkti viešąją pareigą *(ad emendam militiam).*

[3] Reikia pastebėti, kad ši dalis, būdama lygi vienam ketvirtadaliui tos dalies, kurią įpėdinis *ab intestato* gautų, yra mažesnė tiek, kiek daugiau yra įpėdinių, net jei kiti įpėdiniai savo dalies nereikalautų ir neimtų: *Exheredatus partem facit qui non queritur.* Ulpianus, *D., h. t.,* 8, 8.

[4] Tas nuostatas yra keistas dėl to, kad pagal jį kiekvienas vaikas gauna daugiau, jei yra penki vaikai ($^1/_{10}$), negu jei yra keturi vaikai ($^1/_{12}$).

kitokio teisės kelio *(ultimum adjutorium)*[1]. Iš to, kad ši byla yra negarbinga, daroma išvada, kad ją naikina visa eilė specialių priežasčių, pavyzdžiui, mirtis[2]; atsisakymas, pareinąs, sakysime, nuo testamento pripažinimo[3]; specialus įsisenėjimas *(praescriptio)*, kuris iš pradžios buvo dvejų metų, o paskui — penkerių metų[4].

II. Querelae padariniai. Skundas dėl papildymo. — *Querelae* tikslas yra panaikinti testamentą ir atidaryti kelią paveldėjimui *ab intestato*. Šis tikslas yra išvada iš tos fikcijos, kuria buvo pagrįstas centumvirų teismo įsikišimas; tas pats dėsnis tiko ir tada, kada *querela* pateko į kito teismo rankas[5]. Jei taisyklė iš dalies negalioja tuo atveju, kada yra paskirti keli įpėdiniai arba kada yra keli nepaskirti teisėti įpėdiniai[6], tai ji (taisyklė) visai galioja tuo atveju, kada yra paskirtas tik

---

[1] *Inst., h. t.*, 2. Teisėtas įpėdinis tos teisės negauna, jei jis yra paskirtas *ex asse*, nes jis turi teisę *quartae Falcidiae* prieš legatus ir *quartae Pegasianae* prieš fideikomisus (Paulus, *Sent.*, 4, 5, 5). Dar labiau jis tos teisės neturi, jei jis yra nepilnametis įsūnis *(adrogatus)*, arba adoptuotas *ex tribus maribus*, nes jis turi teisę *quartae Antoninae* arba *quartae Afinianae* (ž. I t., 239 p., 4 išn., 241 p., 3 išn.). Taip pat jis neturi tos teisės, jei jis yra *suus* arba užmirštas *liber*, nes *suus* gali reikalauti palikimo, o užmirštas *liber* gali gauti *B. P. contra tabulas*.

[2] Iki Justiniano laikų šio skundo teisė pereidavo įpėdiniams tik tuo atveju, jei skundo turėtojas jau jį buvo iškėlęs arba bent pasirengęs iškelti *(D., h. t.*, 6, 2; 7). Išimties būdu Justinianas nustatė, kad descendentai, kurie prieš savo mirtį nebuvo iškėlę šio skundo, vis dėlto jo (skundo) teisės perleidžia savo descendentams *(C., h. t.*, 34).

[3] Šis pripažinimas ypač pasireiškia tuo, kad pareikalaujamas vykdymas mandato, paskirto testamentu jam pačiam arba tam asmeniui, kurio mandato vykdytoju arba advokatu laisvu noru apsiima būti įpėdinis *(D., h. t.*, 32). Priešingai, tas asmuo, kuris *querelae* būdu atakuoja testamentą, yra laikomas negarbingu (nevertu) ir netenka tų dovanų, kurias paskyrė testatorius; tos dovanos tenka fiskui *(D., h. t.*, 8, 14).

[4] Pliniaus laikais ši *praescriptio* buvo dvejų metų *(Ep.*, 5, 1, 10). Justinianas mums sako *(C., h. t.*, 36, 2), kad kiek vėliau šis laikas buvo penkeri metai ir kad apie jo pagrindą buvę įvairių nuomonių tarp Ulpiano ir Modestino. *D., h. t.*, 8, 17.

[5] Tai teigia vienas tekstas, kuris, užuot suponavęs centumvirų teismui pavestą *querelam* (97 p., 1 išn.), aiškiai suponuoja bylą, pavestą vienam teisėjui, Ulpianus, *D., h. t.*, 8, 16: *Testamentum ipso jure rescissum est.*

[6] Tas principas, pagal kurį testamentas laikomas padarytu beprotį asmens, turėjo visiškai panaikinti testamentą, kaip testamentas panaikinamas tuo atveju, kada jame nepaminimas bent vienas *heres suus*. Mūsų nuomone, tokia turėjo būti primityvinė taisyklė. Tačiau *querelae* raida mums rodo, kad buvo pripažintas priešingas nusistatymas, prieštaraująs logikai, būtent: pusė testamento pripažįstama niekinga, o kita pusė galiojančia, kitaip sakant, pripažįstama, kad vieną pusę testamento padarė protingas testatorius, o antrą pusę — beprotis. Tai atsitinka, pavyzdžiui, šiais atvejais: 1. kada yra paskirta keletas įpėdinių, kada vie-

vienas įpėdinis arba kada tik vienas teisėtas įpėdinis nėra paskirtas. Šiuo atveju visas testamentas panaikinamas ir atsiranda viso palikimo paveldėjimas *ab intestato*. Testatorius, nepalikdamas teisėtam įpėdiniui jo priklausomos dalies, jam palieka viską, panaikina savo teisę legatams užrašyti, panaikina savo teisę išvaduoti testamentu vergus ir nustatyti kitokias šalutines dispozicijas.

Šio teisinio padarinio perspektyva vertė testatorių susirūpinti, kad jo paskutinės valios pareiškimas galiotų, kad kiekvienam teisėtam įpėdiniui paliktų tai, kas jo priklauso. Tačiau testatorius galėjo lengvai apsirikti dėl savo turto dydžio; be to, jo palikimas galėjo padidėti tiek, kad teisėtam įpėdiniui paliktoji dalis galėjo nebeatitikti būtinosios dalies *(portio debita)*. Pagal klasiškosios teisės nuostatus šitoks testamentas buvo niekingas; jis taip pat buvo *inofficiosum*, jei teisėtam įpėdiniui paskirta per maža dalis arba jei jam visai nieko nepalikta. Tačiau Bizantijos teisė nustatė, kad *querelae* negali būti ir kad teisėtas įpėdinis gali tik reikalauti papildyti jo dalį, jei testatorius, skirdamas dalį teisėtam įpėdiniui, įsakė tą dalį papildyti teisingo vyro nurodymu *(boni viri arbitratu)*, žinoma, jei paskirtoji dalis yra mažesnė už būtinąją dalį[1]. Vėliau Justinianas nustatė, kad čia tik nurodytoji kliauzulė turi būti taikoma visiems dovanojimams, liečiantiems būtinąją dalį. Vadinasi, toliau *querela* galėjo būti tik tuo atveju, kada testatorius teisėtam įpėdiniui nieko nepaliko; o jei teisėtas įpėdinis bent ką gavo iš savo giminės (testatoriaus), tai jis galėjo tik kelti bylą dėl papildymo ir reikalauti, kad būtų papildyta jo dalis[2].

---

nas iš šių įpėdinių, jo brolio nuomone, yra *turpis persona*, o kitas ne *(D., h. t., 23, pr.)*; net be to, kada dėl bet kokios priežasties byla laimima prieš vieną, bet pralaimima prieš kitą įpėdinį *(D., h. t.*, 15, 2, kur tai gali pareiti nuo sprendimų, padarytų dvejų įvairių centumvirų teismo rūmų; *D., h. t.*, 25, 1); 2. kada yra keletas teisėtų įpėdinių, visų pirma, rodos, ypač tuo atveju, kada *querela* duodama vieno įpėdinio naudai, bet neduodama kito įpėdinio naudai; be to, taip pat tuo atveju, kada vienas įpėdinis teisėtai yra pašalintas nuo įpėdinystės, o antras neteisėtai (apie prieštaravimus, liečiančius antrąjį atvejį žiūr. Windscheid, 3, 584 §, 24 išn.). Visais čia nurodytais atvejais reikia daryti išimtį iš dėsnio *nemo partim testatus, partim intestatus decedere potest;* tai nurodo ir aukščiau pažymėti tekstai. Pagaliau apie ginčijamąjį Pauliaus tekstą *(D., h. t.*, 19), kuris numato tą atsitikimą, kada tarp įpėdinių, kuriems taikoma *querela*, yra vienas *legitimus*, žiūr. A. Boyé, *R. d'Hist. D.*, 5. 1924, 464—488 pp.

[1] Constantius ir Julianus, *C. Th.*, 2, 19, *De inoff. test.*, 4.

[2] *Inst., h. t.*, 3. Pasak *D., h. t.*, 25, *pr.*, ši tvarka galiojusi nuo Ulpiano laikų. Tačiau 1-je išnašoje nurodytoji konstitucija, pagal kurią

Skundas dėl papildymo, dėl išlyginimo, kuris naujojoje teisėje praktiškai buvo tiek pat svarbus, kiek svarbi buvo *querela,* skyrėsi nuo *querela* tuo, kad jis buvo duodamas, tik jei teisėtas įpėdinis nebuvo negarbingas (nevertas). Tačiau šis skundas skyrėsi nuo *querela* atžvilgiu tų priežasčių, dėl kurių *querela* negalėjo būti: kadangi šio skundo tikslas buvo vykdyti testatoriaus valią, pataisyti testatoriaus padarytą klaidą, tai jo (skundo) nevaržė tie aprėžimai, kurie naikino *querela.* Šis skundas skyrėsi nuo *querela* ir esmės atžvilgiu, nes jis buvo ne daiktinis skundas *(querela* buvo daiktinis skundas), kuriuo savo dalies galima būtų buvę reikalauti iš kiekvieno asmens, valdančio palikimą, bet asmeninis skundas, kurį galima buvo kelti tik paskirtajam įpėdiniui. Institucijų gadynėje šis skundas labai skyrėsi nuo *querela* taip pat padarinių atžvilgiu: *querela* naikino testamentą, tuo tarpu skundas dėl papildymo testamentą palaikė; skundas dėl papildymo reikalavo tik papildyti teisėto įpėdinio dalį, tuo tarpu *querela* principiališkai naikino visą testamentą. Tačiau 115-ji novelė, aprėždama *querelae* svarbą, dar labiau sušvelnino čia nurodytąjį skirtumą. Kadangi visada buvo stengiamasi kuo mažiausiai apsilenkti su testatoriaus valia, tai tam tikrais apribotais atvejais, kur dar galima buvo taikyti *querela* (sakysime, jei testatorius nieko nepaliko bet kuriam teisėtam įpėdiniui arba jei jis nepaskyrė įpėdiniu tiesiosios linijos teisėto įpėdinio), *querela* panaikindavo tik įpėdinio paskyrimą: ji tik panaikindavo paskirtojo įpėdinio teises ir į šio įpėdinio vietą pastatydavo teisėtą įpėdinį, kuris turėjo vykdyti visas šalutines testamento dispozicijas tiek, kiek jų teko jo gautajai palikimo daliai[1].

III. Querela inofficiosae donationis, dotis[2]. — Čia išdėstytoji sistema saugojo teisėtus įpėdinius nuo paskutinės valios

---

imperatoriaus Juliano laikais šiam reikalui buvusi reikalinga aiški kliauzulė, įrodo, kad šis tekstas buvo interpoliuotas. Interpoliacijos tikslas buvęs senesnę teisę suderinti su Justiniano teise.

[1] Nov. 115, c. 3, 14; c. 4, 9. Be kitko, teisėtas įpėdinis visada greičiau norėjo turėti *querelam,* nekaip skundą dėl papildymo, nes *querela,* būdama daiktiniu skundu, įpėdiniui teikė sekimo teisę; be to, *querela* didino jo teisės objektą, o skundu dėl papildymo jis galėjo gauti tik savo dalį. *Querelae* būdu jis galėjo gauti daug daugiau, jei testamente yra mažai nuostatų.

[2] *C.,* 3, 29, *De inofficiosis donationibus;* 3, 30, *De inofficiosis dotibus.* Apie smulkmenas žiūr. Windscheid, 3, 586 § ir nurodymus.

dispozicijų. Ši sistema apėmė ir dovanojimus, daromus mirties atveju (proga), bet ji neapėmė dispozicijų, daromų tarp gyvųjų ir be atlyginimo. Šiuo atžvilgiu buvo visiška laisvė, kuri tęsėsi beveik per visą klasiškąjį periodą. Tą laisvę aprėžė imperatorinės konstitucijos, kurios *querela* išplėtė dovanojimams ir kraičio paskyrimams. Pirmąjį žingsnį, rodos, padarė viena Aleksandro Severo konstitucija[1].

Naujoji *querela* leido įskaityti į turtą, iš kurio teisėtas įpėdinis turėjo gauti būtinąją savo dalį, net tuos turtus, kuriuos testatorius *(de cujus),* dar gyvas būdamas, kam nors perleido be atlyginimo; ši *querela* taip pat leido skųstis, jei perleistasis turtas lietė jo (teisėto įpėdinio) būtinąją dalį. Naujoji *querela* buvo duodama tiems patiems asmenims, kuriems buvo duodama senoji *querela;* ji, kaip ir senoji, parėjo nuo tos pačios sąlygos, kad pašalinimas nuo įpėdinystės būtų neteisėtas, ir nuo tų pačių priežasčių, dėl kurių įpėdinis negalėjo paveldėti[2]. Tačiau naujoji *querela* nekūrė tų padarinių, kuriuos kūrė senoji *querela* (pastaroji naikindavo visus nuostatus, kurie lietė būtinąją dalį): teisėtas įpėdinis galėjo reikalauti panaikinti tarp gyvųjų padarytas dispozicijas tik tada, kada, panaikinus paskutinės valios (testamento) dispozicijas, neužteko palikimo būtinajai daliai papildyti; be to, senesnes dispozicijas įpėdinis galėjo reikalauti panaikinti, tik panaikinus naujesnes; pagaliau pagal vyravusią tvarką[3] naujoji *querela* ne būtinai panai-

---

[1] *D.*, 31, *De leg., II,* 87, 3.

[2] Apie asimiliaciją žiūr. Constantius, *C.*, 3, 29, *De inoff. don.*, 9. Apie teisėto pašalinimo būtinumą žiūr. Nov. 72, c. 5, ir apie pašalinimo priežasčių identiškumą ypač žiūr. *C., h. t.*, 4; 6. Aleksandro Severo konstitucija (1 išn.), be to, reikalauja apgaulingos dovanotojo intencijos, kurią taip pat mini *C., h. t.*, 1; 8. *F. V.*, 270, ir kurioje kai kurie interpretatoriai mato specialią sąlygą, taikomą *querelae,* keliamai dėl dovanojimų arba dėl kraičio paskyrimų. Tačiau joks tekstas, kuris mini apgaules, apie tai nekalba, o kiti tekstai duoda *querelam,* visai nereikalaudami tokios sąlygos *C., h. t.*, 2—7. *F. V.*, 271. 280. 282.

[3] Rodos, kad Aleksandras Severas laikėsi kitokios pažiūros (1 išn.); bet, pasak *C.*, 3, 29, *De inoff. don.*, 8, *pr.* ir *C.*, 3, 30, *De inoff. dot.*, 1, vėliau jis nuo tos pažiūros atsisakęs.

[4] Reikia atsiminti, kad tėvai, kuriuos saugojo pašalinimo nuo įpėdinystės ir *querelae* teorijos, nėra vieninteliai asmenys, kuriuos šaukia paveldėti, nepaisant testamento. Nekalbant apie vieną ketvirtadalį palikimo, kuris skiriamas neturtingai našlei ir kuris jai tenka, nepaisant priešingos kliauzulės (Nov. 53, c. 6), reikia dar nurodyti patrono teisę gauti palikimą, nepaisant išvaduotojo priešingų parėdymų. Čia mes, kaip ir kitur, paliksime šalyje išvaduotojo paveldėjimą. Tačiau būtinai reikia

kindavo visą dovanojimą, o tik jį sumažindavo[1], žinoma, jei dovanos paliesdavo būtinąją įpėdinio dalį.

---

pažymėti, kad *bonorum possessio dimidiae partis*, duodama patronui ir jo descendentams, net emancipuotiems, nepaisant išvaduotojo testamento, gali būti, yra seniausias *B. P. impugnandi juris civilis gratia* atsitikimas; šiuo atveju *bonorum possessio* yra *cum re*. Tai matome iš to, kad Ciceronas, *In Verr.*, 2, 1, 48, rodos, pripažįsta, jog pagal Vero edikta, kurio inovacijos nesudaro šios *B. P.* pripažinimas, bet jos suteikimas patrono descendentui, *bonorum possessio* suteikianti teisę galutinai atimti turtą (palikimą) iš testamentinio įpėdinio. Apie patrono teisę ir apie *actiones Fabiana* ir *Calvisiana*, kurias pretorius duoda patronui prieš tuos išvaduoto vergo aktus, kurie yra padaryti tarp gyvųjų ir kuriais išvaduotasis gali padaryti *fraus* patrono paveldėjimo teisėms (*actio Fabiana* duodama tuo atveju, kada išvaduotas vergas miršta palikęs testamentą, o *actio Calvisiana* duodama tada, kada išvaduotasis miršta nepalikęs testamento), žiūr. Ad. Schmidt, *Das Pflichttheilsrecht des Patronus und des Parens Manumissor*, 1858; Leist, 37—38 Glücko knygų serijose, 5, 1879, 425—566 pp.

PALIKIMO PRIĖMIMAS IR JO IŠSIŽADĖJIMAS.

Tuo momentu, kada miršta testatorius, grynai ir paprastai paskirtam įpėdiniui atsiranda palikimas; taip pat tuo momentu, kada, nepadaręs galiojančio testamento, miršta palikėjas, įpėdiniui *ab intestato* atsidaro palikimas; čia nurodytu momentu palikimas atsiranda ir jį gali priimti įpėdiniai. Tačiau tai dar nesako, kad įpėdiniai visada palikimą priima arba kad jie visada tą palikimą turi priimti. Palikėjo mirties momentu atsiranda palikimas. Palikimo atsiradimą romėnai vadino *delatio hereditatis*. Yra įpėdinių, kuriems palikimo priėmimas sutampa su palikimo atsiradimu *(delatio)* ir kurie palikimo negali išsižadėti. Taip pat yra įpėdinių, kurie gali palikimo išsižadėti, kurie palikimą įgyja tik jį priimdami. Vadinasi, mums teks drauge studijuoti palikimo priėmimo ir jo išsižadėjimo būdus ir padarinius. Paskui mes nurodysime tuos proceso kelius, kuriais gali eiti priėmę palikimą įpėdiniai ir kurie sudaro palikimo priėmimo sankciją.

A.

Palikimo priėmimo ir jo išsižadėjimo būdai[1].

Yra įpėdinių, kurių atžvilgiu visai nekyla palikimo priėmimo ir jo išsižadėjimo būdų klausimas, kurie negali palikimo išsižadėti, kuriems palikimo priėmimas *ipso jure* įvyksta tuo momentu, kada jų naudai atsiranda palikimas. Šie įpėdiniai yra būtini *(necessarii)* įpėdiniai plačiąja šio posakio prasme. Jų yra dvi kategorijos; abi kategorijas sudaro asmenys, kurie, palikėjui gyvam esant, buvo pastarojo namų valdžioje. Į pirmąją kategoriją įeina asmenys, kurie buvo *in patria potestate* (tėvo valdžioje) arba *in manu* (vyro valdžioje); šiuos įpėdinius

[1] *Inst.*, 2, 19, *De heredum qualitate et differentia. D.*, 29, 2, *De acquirenda vel omittenda hereditate.*

vadina savaisiais, arba savaisiais ir būtinaisiais įpėdiniais *(heredes sui, heredes sui et necessarii)*[1]. Į antrąją kategoriją įeina asmenys, kurie buvo *in dominica potestate* arba *in mancipio* (viešpaties valdžioje); juos visai trumpai vadina būtinaisiais įpėdiniais *(heredes necessarii)*[2].

Heredes sui skiriasi nuo *heredes necessarii* tuo, kad *heredes necessarii* gali paveldėti tik testamentu (vadinasi, jie gali būti tik testamentiniais įpėdiniais), bet, tarp kitko, jie gali būti įpėdiniais ir vyro ir moteries, tuo tarpu *heredes sui* gali paveldėti ir testamentu ir *ab intestato,* bet jie gali būti įpėdiniais tik vyro, nes moteris negali turėti *heredis sui.* Ir vieni ir kiti įpėdiniai yra *necessarii* plačiąja to žodžio prasme (būtinieji įpėdiniai). Jie palikimą įgyja *ipso jure,* net jei jie patys to nežino, net jei jie nesugeba pareikšti savo valios, jei tik, žinoma, pergyvena palikimo atsiradimo momentą, palikėjo mirties momentą. Šitokio dėsnio motyvas, tur būt, buvo tas, kad *heredes sui* paveldi tą turtą, kuriame jie jau gyveno, kuris tam tikru būdu jau jų buvo (71—72 pp.). *Heredes necessarii* yra, matyti, dėl to, kad velionis savo valia juos pastatė į tokią padėtį tų turtų atžvilgiu, kuriuose jie jau gyveno.

Tačiau tik aukščiau nurodytieji įpėdiniai yra būtini įpėdiniai. Visi kiti asmenys, kuriuos paveldėti šaukia civilinė teisė *(heredes extranei, voluntarii)*[3] ir kuriems pretorinė teisė suteikia *bonorum possessionem,* pavyzdžiui, emancipuoti sūnūs, kuriems pretorius duoda *B. P. unde liberi*[4], palikimą įgyja pareikšdami savo valią; jie gali palikimo išsižadėti. Vadinasi, tik šių (pastarųjų) įpėdinių atžvilgiu reikia nustatyti, kaip jie gali palikimą priimti arba jo išsižadėti.

1. Palikimo priėmimas.

Kad palikimo priėmimas galiotų, reikia jį priimti pagal nustatytas formas; taip pat reikia, kad jį priimtų tinkamas asmuo ir tinkamu laiku.

---

[1] Gajus, 2, 156. 157. 159.
[2] Gajus, 2, 153. 160.
[3] Gajus, 2, 161.
[4] Ulpianus, *D.*, 37, 1, *De B. P.*, 3, 3.

I. Priėmimo formos. — Reikia skirti civilinio palikimo priėmimo formas *(aditio hereditatis)* nuo pretorinio palikimo priėmimo formų *(bonorum possessionis petitio).*

1. Civilinio palikimo priėmimo formos, laikantis jų chronologinės atsiradimo tvarkos, yra *cretio, gestio pro herede* ir *nuda voluntas*[1],

a) *Cretio.*[2] *Cretio* (kilusi iš *cernere)* yra žodinis pareiškimas, padarytas sakramentiniais žodžiais[3] ir dalyvaujant liudininkams[4]. Galimas dalykas, kad seniau ši iškilminga palikimo priėmimo tvarka buvo vienintelė tvarka, taikoma testamentiniams ir net visokiems įpėdiniams[5]. Klasiškojoje epochoje ši tvarka buvo prieinama ir vieniems ir kitiems įpėdiniams[6]. Tačiau šios tvarkos turėjo laikytis tik tie įpėdiniai,

---

[1] Gajus, 2, 167 (6 išn.).

[2] Danz, *Gesch. d. röm. Rechts,* 2, 1873, 174 §. Karlowa, *R. R. G.,* 2, 896—898 pp. ir nurodymai. Levy-Bruhl, *N. R. H.,* 38, 1914—1915, 153—183 pp. Buckland, *R. d'Hist. D.,* 3, 1922, 239—276 pp.

[3] Gajaus, 2, 166, patiekta formulė, taikoma paskirtam *cum cretione* įpėdiniui, yra šit kokia: *Quod me P. Mevius testamento suo heredem instituit, eam hereditatem adeo cernoque.* Trumpesnė formulė: Ulpianus, *Reg.,* 22, 28. Ši formulė turėjo būti paskelbta žodžiais. Gajus, 2, 166: *Cernere id est haec verba dicere.* Žiūr. du Egipto 170 metų dokumentus, kalbančius apie *aditio cum cretione, Textes,* 809—911 pp.

[4] Varro, *De l. L.,* 6, 81: *Itaque in cretione adhibere jubent testes.* Cicero, *Ad Att.,* 13, 46, 3: *Ex eo cognovi cretionem Cluvii (o Vestorium negligentem!) liberam cretionem, testibus praesentibus, sexaginta diebus.* Autunos fragmentas, 42 *(Textes,* 360 p.): *Debet ergo adhibere amicos quibus praesentibus haec verba dicat.* Tiesa pasakius, pirmieji du tekstai, liesdami tik testatoriaus parėdymus, kurie įsako dalyvauti liudininkams, neįrodo pozityviškai, kad tai būtų visur reikalinga: o trečiasis tekstas liudininkų dalyvavimo reikalauja tik įrodymo reikalui. Tačiau mums rodos, kad to dalyvavimo reikalavo pati akto prigimtis (pobūdis).

[5] Rodos, sunku yra patikėti, kad tokia formalinė sistema, kokia buvo senosios teisės sistema, būtų dariusi išimtį tokiam svarbiam aktui, koks buvo įpėdinystės priėmimas. Antra vertus, gausybė naujosios teisės būdų čia, kaip ir kitur, greičiau yra sugretinimo padarinys, nekaip jau drauge galiojusios tvarkos apibendrinimas, kuris prieštarauja senosios teisės formų paprastumui. Vadinasi, mes netikime, kad *cretio* būtų kilusi iš testatorių papročių, bet, priešingai, tikime, kad testatoriai savo testamentuose tik specialiu būdu reguliavo *cretio,* kurios seniau jie turėjo laikytis, jei norėjo, kad įpėdinis, testamentinis arba *ab intestato,* priimtų palikimą. Tačiau reikėtų pasiklausti, ar *cretio,* padaryta be jokio paskyrimo *cum cretione,* neturėjo būti įvykdyta per tam tikrą laikotarpį ir ar šimto dienų laikotarpis, taikomas testamentinei *cretio,* nebuvo paimtas iš bendrosios teisės.

[6] Gajus, 2, 167, pakalbėjęs apie testamentu paskirtus įpėdinius *cum cretione,* tęsia toliau, šitaip sakydamas: *At is qui sine cretione heres institutus sit aut qui ab intestato legitimo jure ad hereditatem vocatur potest aut cernendo aut pro herede gerendo vel etiam nuda voluntate suscipiendae hereditatis heres fieri.*

kuriems tam tikras įsakymas uždėjo prievolę šitokia tvarka priimti palikimą per tam tikrą laiką, paprastai per šimtą dienų[1]; į šį šimtą buvo įskaitomos arba visos dienos *(cretio continua)*, arba dažniausiai tik tos dienos, kuriomis *cretio* galima padaryti *(dies utiles)*; o pastarosios taip pat galėjo būti skaitomos arba *ratione cursus* (tik darbo dienos), arba *ratione initii* (laikas pradedamas skaityti tik nuo pirmosios darbo dienos). Šią *cretio* vadino *cretio vulgaris*[2]. Ilgainiui imta pripažinti, kad ši tvarka yra būtina tik *cretio perfecta* atveju, t. y., tuo atveju, kad įpėdinį *cum cretione* paskelbdavo pašalintu nuo įpėdinystės, jei jis per nustatytą laiką nepadarydavo *cretio*[3]. Justiniano laikais *cretio* jau nebebuvo vartojama[4].

b) *Pro herede gestio.* Palikimas priimamas *pro herede gerendo*, t. y., darant tokius aktus, iš kurių matyti, kad įpėdinis elgiasi su palikimu taip, kaip šeimininkas, pavyzdžiui, įpėdinis nusavina palikimą arba ieško teismo keliu skolos iš palikimo debitorių[5].

---

[1] Šitaip skamba Gajaus, 2, 165, ir Ulpiano, *Reg.*, 22, 27, patiekta formulė: *Titius heres esto cernitoque in diebus centum proximis, quibus scies poterisque: nisi ita creveris exheres esto.* Gajus, 2, 170, sako, kad testatorius, pasirėmęs civiline teise, galėjęs nustatyti ilgesnį arba trumpesnį laiką, tačiau, jei tas laikas buvęs nustatytas ilgesnis, tai pretorius jį galėjęs sutrumpinti.

[2] 1-je išnašoje pacituotoji formulė yra *cretionis vulgaris* formulė. *Cretio vulgaris* buvo pavadinta taip dėl to, kad ji buvo dažniausiai vartojama: čia skaitomos tik tos dienos, kada paskirtasis įpėdinis sužinojo, kad jį šaukia paveldėti, ir kada jis galėjo padaryti *cretio* (II t., 429 p., 3 išn.). Iš *cretionis continuae* formulės išmetami žodžiai *quibus scies poterisque;* vadinasi, laikas čia imdavo eiti nuo palikimo atsiradimo dienos, visai nepaisant, ar įpėdinis žinodavo apie palikimo atsiradimą ir ar jis galėdavo *cernere*. Gajus, 2, 171—173. Ulpianus, *Reg.*, 22, 31—32.

[3] 108 p., 6-je išnašoje cituotosios formulės *cretio* yra *cretio perfecta. Cretio* yra *imperfecta*, jei joje tik paprastai sakoma: *Si non creveris, Mevius heres esto.* Antruoju atveju pripažinta, kad įpėdinis, priimdamas palikimą nustatytu laiku *negotiorum gestionis* būdu, įgyja palikimą, konkuruodamas su substitutu, ir kad jis, pasirėmęs viena Marko Aurelius konstitucija, substitutą pašalina (Ulpianus, *Reg.*, 22, 34; Gajus, 2, 177. 178).

[4] Tūlas tekstas sako, kad *cretionem* 407 metais panaikinusi viena Teodoziaus, Honoriaus ir Arkadiaus konstitucija. *C.*, 6, 30, *De jure delib.*, 17: *Cretionum scrupulosam sollemnitatem hac lege penitus amputari decernimus.* Tačiau, laikantis patikimesnės versijos, patiektos *C. Th.*, 8, 18, *De bonis maternis*, 8, 1, galima pripažinti, kad *cretio* visiškai buvo panaikinta išimtinai palikimams, paliekamiems esantiems valdžioje vaikams, ir kad tas panaikinimas ėjo lygiagrečiai su *bona adventicia* organizacijos išsirutuliojimu, kurio pėdsakus randame ir anksčiau *(C. Th., h. t.*, 1; 2; 4; 5; P. Krueger, Z. S. St., 37, 1916, 553 p.) ir vėliau *(C. Th.*, 4, 1, *De cretione*, 1). 112 p., 3 išn. ir 112 p., 5 išn. Vadinasi, bendras *cretio* panaikinimas galėjo įvykti tik tada, kada Justinianas pakeitė šią konstitucija.

[5] *Inst., h. t.*, 7. Tačiau šie aktai nesudarė *aditio hereditatis*, jei pa-

c) *Nuda voluntas*[1]. Palikimo priėmimas *nuda voluntate* pareina nuo valios pareiškimo, pavyzdžiui, įpėdinis, darydamas bet kurį aktą, pareiškia esąs įpėdinis ir elgiasi kaip įpėdinis. Justiniano laikais šis palikimo priėmimas buvo vadinamas aiškiuoju palikimo priėmimu, kuris galiojo (veikė) greta vadinamo tyliojo priėmimo, pareinančio nuo *gestio pro herede*.

2. Pretorinės teisės nuostatais, palikimo priėmimas, kuris buvo būtinas *bonorum possessio* įgyti, buvo daromas magistratui adresuojamu prašymu ir magistrato leidimu *(bonorum possessionis petitio, agnitio)*[2]. Seniau šis prašymas turėjo būti rašomas sakramentiniais žodžiais ir adresuojamas aukštesniajam magistratui: Romoje miesto pretoriui, provincijoje gubernatoriui. Krikščioniškoji teisė nustatė, kad prašymą galima rašyti bet kuriais žodžiais ir kad prašymą galima adresuoti bet kuriam magistratui[3]. Atsakymą magistratas duodavo tuoj pat, visai nesigilindamas į prašyme nurodytus faktus[4]. Magistratas tuoj pat suteikdavo *bonorum possessionem,* bet ta sąlyga, kad prašymas atitiktų edikto reikalavimus, kurių magistratas netikrindavo, bet palikdavo teisę suinteresuotiems asmenims ginčyti *bonorum possessionem (B. P. edictalis).* Kai kuriais atvejais magistratas darydavo bendrą prašymo patikrinimą *(causae cognitio)* ir, išklausęs suinteresuoto asmens prieštaravimus, skelbdavo dekretą (įsakymą, nutarimą). Tai buvo vadinamoji *B. P. decretalis*[5]; ji, tur būt, rodo primityvinės sistemos pėdsakus.

šauktasis iš anksto pareikšdavo valią nepriimti palikimo arba jei jis tą savo intenciją įrodydavo vėliau *(D., h. t.,* 20, *pr.,* 1). Dar apie svarbą *testationis,* padarytos įpėdinio *de cujus* laidojimo momentu, žiūr. Taubenschlag, *Z. S. St.,* 38, 1917, 255—262 pp.

[1] Gajus, 2, 167 (108 p., 6 išn.). Apie patikėtiną *gestionis pro herede* ankstesnumą už *nuda voluntas,* kaipo įpėdinystės priėmimo būdą, ž. Karlowa, *R. R. G.,* 2, 905—907 pp.

[2] Konkretūs 249 metų pavyzdžiai, *Textes,* 814—815 pp., ir 258 metų, *P. Oxy,* IX, 1201.

[3] Senoji tvarka: *Inst.,* 3, 9, *De B. P.,* 10, parafrazė. Naujoji tvarka, kurią 339 metais nustatė Konstantino sūnūs: *C.,* 6, 9, *Qui admitt, ad B. P.,* 9. Kai kurie autoriai tvirtina, kad Justiniano laikais *bonorum possessionem* galima buvę įgyti, visai nedarant pareiškimo jokiam magistratui, paprastu valios pareiškimu, nesilaikant jokios formos *(Inst.,* 3, 9, *De B. P.,* 12).

[4] Ulpianus, *D.,* 37, 1, *De B. P.,* 3, 8, ir ypač Bazilikų skolija, 45, 2, 29.

[5] Pagrindiniai *B. P. decretalis* atvejai yra šie: — 1. *B. P.,* provizoriškai suteikiama motinai dar būsimo vaiko, kuris bus įpėdinis, *D.,* 37, 9, *De ventre in possessionem mittendo et curatore ejus;* šią *B. P.,* jau žinojo Ser. Sulpicius ir Labeonas *(D., h. t.,* 1, 24. 28; apie rūpintoją žiūr. I t.,

II. Sąlygos, liečiančios priėmėją (akceptantą). — Kadangi palikimo priėmimas yra priėmėjo valios pareiškimas, kuriuo arba pats sau, arba jo valdžioje esantiems asmenims įgyja palikimo aktyvą ir drauge pasyvą, tai palikimas įgyjamas šit kokiomis sąlygomis: 1. palikėjas gali priimti palikimą tik grynai ir paprastai[1]; 2. palikimą akceptantas gali priimti tik ta sąlyga, kad jis (akceptantas) turėtų valią — akceptantas negali būti nei mažametis, nei beprotis — ir kad jis žinotų, jog jam palikimas tenka[2]; 3. galėjimo apsiimti atžvilgiu[3], jei akceptantas yra *sui juris* asmuo, bet negalįs apsiimti vienas, tai jis turi gauti savo globėjo arba rūpintojo pritarimą, o jei jis yra asmuo *in potestate,* tai jis turi gauti pritarimą savo *paterfamilias (jussum patris aut domini),* kuriam pereina pasyvas ir drauge aktyvas[4]; 4. senosios teisės nuostatais, priėmėjo valios pareiškimas turėjo būti padarytas jo paties asmeniškai, niekas jos negalėjo pavaduoti; 5. pagaliau visai kitokiu atžvilgiu nuo tam tikros gadynės, jei priėmėjas buvo testamentinis įpėdinis, tai jis turėjo turėti specialų tinkamumą palikimui priimti *(jus capiendi, capacitas),* kuris skyrėsi nuo *factio testamenti.* Tik dvi paskutines sąlygas reikia šiek tiek paaiškinti.

1. Senosios civilinės teisės nuostatais, palikimą priimti turėjo pats įpėdinis[5]. Kadangi tai buvo asmeninis aktas, tai niekas negalėjo pavaduoti įpėdinio, priimančio palikimą. Jei

---

308 p., 3 išn.); — 2. *B. P.*, duodama *edicti Carboniani* pagrindu nepilnamečiui, kurio kilmė yra ginčijama, laukiant pabaigos bylos, kuri atidedama nepilnametystės laikui *(D.*, 37, 10, *De Carboniano edicto);* ji jau buvo žinoma Labeonui, *D., h. t.*, 9, ir, tur būt, ją sukūrė vienas iš Papirii Carbones VII-jo šimtmečio pretorių, ypač jei, nepaisant tam tikrų reiškinių *(D., h. t.*, 3; jos vieta edikte: Lenel, *Edictum,* 148 §), jos nelaikome vėlesne už *B. P. contra tabulas;* Schmidt, *Formelles Recht d. Notherben,* 70 p., 13 išn.; H. Krueger, *Z. S. St.*, 45, 1925, 50—56 pp.; — 3. *B. P.*, duodama bepročio rūpintojo prašymu tol, kol bepročio liga neleidžia jam pačiam prašyti; o bepročio mirtis šią teisę panaikina (2 išn.).

[1] *D.*, 29, 2, *De A. vel. O. H.*, 51, 2. *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 77.

[2] Vaikas, beprotis: *D., h. t.*, 9 (apie *infans* apibūdinimą žiūr. I t., 265 p., 1 išn.); 63. Sustiprėjusi valia: Papinianus, *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 76 (Lenel, 314); gausūs pritaikymai tekstuose, pavyzdžiui, *D., h. t.*, 17, *pr.;* 19; 32, 2.

[3] Mažametis negalėjo priimti palikimo be *auctoritas tutoris (D., h. t.*, 8, *pr.),* taip pat pagal naujausios teisės reikalavimus palikimo negalėjo priimti nepilnametis, kuris buvo rūpinamas, be *consensus curatoris (C.*, 5, 37, *De adm. tut.*, 26). Priešingai, pripažintas turto aikvotojas tai galėjo padaryti be svetimos pagalbos *(D., h. t.*, 5, 1).

[4] Gajus, 2, 87. *D., h. t.*, 6, *pr.* 873 p.

[5] Net vergas, *D.*, 36, 1, *Ad S. C. Trebell.*, 67(65), *pr.*

palikimas turi tekti mažamečiui *(infans)* arba bepročiui, tai jie palikimo negali priimti tol, kol nevirsta pilnamečiais arba kol nepasveiksta[1]. Jei toks įpėdinis miršta anksčiau, tai palikimas jam žūsta. Šį dėsnį, kurio griežtai laikėsi senosios teisės principai, ypač *cretio* principai, mažiau respektavo pretorinės teisės principai, pagal kuriuos *bonorum possessionis* prašymas buvo bendrai proceso aktas, o proceso aktams daryti, rodos, formulinė sistema leido naudotis atstovais. Atstovauti galėjo veiksnaus asmens mandato vykdytojas[2], *infans* (mažamečio) tėvas, nepilnamečio globėjas[3], bet kiek sunkiau atstovauti galėjo rūpintojas bepročio, kuris galėjo gauti *bonorum possessionem* tik laikinai, tik *B. P. edictalem*[4]. Reikia pasakyti, kad naujoji teisė pretoriaus pripažintą sistemą, pagal kurią neveiksnų asmenį galėjo pavaduoti kitas asmuo *bonorum possessio* gauti, pritaikė palikimo priėmimui: tėvas ir globėjas galėjo pavaduoti *infans* (mažametį)[5], bet nei tėvas, nei globėjas negalėjo pavaduoti nepilnamečio; taip pat nei tėvas, nei globėjas negalėjo pavaduoti bepročio[6]; be to, mandato vykdytojas negalėjo pavaduoti veiksnaus asmens.

2. Be *testamenti factio,* testamentiniai įpėdiniai turėjo turėti *jus capiendi* šiais pagrindiniais atvejais.

a) Teisiškai svarbiausias atvejis buvo garsiųjų kadukinių įstatymų atvejis. Kadukiniais įstatymais buvo pavadinti Agusto

---

[1] Tačiau Justinianas, *C.*, 5, 70, *De cur. fur.*, 7, 3, kalba apie ginčus, kurie teisininkų buvę keliami dėl klausimo, ar beprotis galėjo priimti palikimą arba prašyti *B. P.* Bet visos aplinkybės rodo, kad buvo pripažintas neigiamas nusistatymas.

[2] *D.*, 37, 1, *De B. P.*, 3, 7.

[3] Globėjas tai galėjo daryti iki nepilnametystės pabaigos, o tėvas tik iki *infantiae* pabaigos: *D.*, 37, 1, *De B. P.*, 7, 2; 8. Tai štai dėl ko viena 405 metų konstitucija, liečianti šį klausimą *(C. Th.*, 8, 18, *De bon. mat.*, 8, *pr.)*, ir viena 426 metų konstitucija *(C.*, 6, 30, *De jure delib.*, 18, *pr.)* šioje srityje pakeitė momentą, nuo kurio vaikas galėjo kalbėti, kai jis suėjo septynerius metus amžiaus (I t., 265 p., 1 išn.).

[4] *D.*, 37, 3, *De B. P. furioso*, 1.

[5] Tai yra objektas 405 ir 426 metų konstitucijų (3 išn.), kurios šiuo atveju taiko tas pačias taisykles *aditioni hereditatis* ir *B. P.* Reikia pažymėti šios inovacijos santykį su daliniu *cretionis* panaikinimu, kurį padarė pirmoji konstitucija ir kurį taip pat numatė kita antrosios konstitucijos dalis, *C. Th.*, 4, 1, *De cretione*, 1. 109 p., 4 išn.

[6] Inovacija, Justiniano paskelbta iškilmingais žodžiais *(C.*, 5, 70, *De curat. fur.*, 7, 3. 7, 8), apsiriboja autorizavimu ir net išradimu rūpintojų, kurie, jei palikimas yra įpėdiniui naudingas, prašytų už beprotį *B. P.*, kurios nauda nebuvo tikresnė už naudą *B. P. decretalis*, kurią anksčiau pretorius, *causa cognita*, davė (110 p., 5 išn.).

laikais išleisti 736 metų *lex Julia* ir 762 metų *lex Papia Poppaea*[1], kurių tikslas buvo kovoti su celibatu ir padidinti gimimų skaičių. Iš vienos pusės šie įstatymai reikalavo[2], kad vyrai nuo 25 iki 60 metų amžiaus, o moterys nuo 20 iki 50 metų amžiaus gyventų santuokoje[3], iš antros pusės tie įstatymai reikalavo, kad vyrai turėtų bent vieną teisėtą vaiką, o moterys bent tris vaikus, jei jos buvo iš gimimo laisvos moterys *(ingenuae),* ir bent keturis vaikus, jei tai buvo išvaduotos vergės[4]. Vadinasi, išskiriant išimtis, kylančias iš legalinio leidimo *(solidi capacitas,* kuri buvo suteikta ypač kognatams iki 6-jo laipsnio ir kitiems artimiems giminėms[5]) ir iš individualios

---

[1] Tūlas šiuos įstatymus dažnai jungia ir vadina kolektyviu vardu *lex Julia et Papia.* Apie skirtumą, kuris yra galimas tik iš dalies, tarp pirmojo ir antrojo įstatymų nuostatų žiūr. P. Joers, *Ueber d. Verhältniss der Lex Julia de marit. ord. zur Lex Papia Poppaea,* 1882. *Legis Papiae Poppaeae,* kuris buvo balsuojamas konsulaujant šiems konsulams 762 Romos gyvenimo metais (9 metais po Kr.), data nėra ginčijama. Tūlas teigia, kad *lex Julia de maritandis ordinibus* buvęs išleistas 757 metais, nes pirmoji Augusto pastanga 736 metais nuėjusi niekais. Tačiau pirmoji nevaisinga pastanga, apie kurią daro aliuziją, sakysime, Propercius, 2, 7 (728—729 metais: Teuffel, 2. 246 §, 3 išn.; Schanz, 2, 1, 178 p., Fr. Plessis, *Etudes sur Properce,* 1884, 220—224 pp.), įvyko 726 metais, o tą tiesą, kad įstatymas buvo išleistas 736 metais (Dion. Cassius, 54, 16; *Mon. Ancyr. Gr.,* 3, 11, 21), patvirtina ne tik *juris liberorum* koncesija, šio įstatymo 745 metais suteikta Livijai (Dion., 55, 2), bet ypač senato nutarimo nuostatas, išleistas 737 metais gegužės 23 dieną, apie pasaulinius žaidimus, kuriuose apskritai negali dalyvauti asmenys, kurie *lege de marita(ndis ordinibus tenentur):* žiūr. tekstą ir komentarą, kurį patiekė Mommsen, *Ges Schr.,* 8, 1913, 592 p. Tos žinios, kuriomis remiamasi, kada norima įrodyti, jog įstatymas buvęs išleistas 757 metais (Suetonius, *Aug.,* 34; Dion. Cassius, 56, 17), priešingai, rodo, kad tuo laiku jau buvo įstatymas, kurį Augustas ryžosi pabrėžti, o tai padaryta 762 metu *lege Papia Poppaea.* Karlowa, *R. R. G.,* 1, 617 p.

[2] Hartmann, *Z. R. G.,* 5, 1866, 219—255 pp. Mes nurodome tik tuos sprendimus, kurie mums atrodo geriausi, ir visai nesileidžiame į ginčų smulkmenas.

[3] Ulpianus, *Reg.,* 16, 1. Anksčiau tinkamumas grįždavo asmenims, sukakusiems 60 arba 50 metų amžiaus, net jei šie asmenys niekada nebuvo susituokę. Šį dėsnį panaikino vienas senato nutarimas, kurį išleidus kiti senato nutarimai ėmė reguliuoti klausimą, kiek vėlesnė santuoka galioja: Ulpianus, 16, 3. 4. (pritaikymas su mažais pakeitimais yra padarytas Idiologo Gnomone, 27—30, 32 str.: Th. Reinach, *N. R. H.,* 1919, 599—601 pp.). Laikas, per kurį persiskyrusi arba našlė moteris galėjo neturėti vaikų: Ulpianus, 14, 1.

[4] Vyrai: *D.,* 50, 16, *De V. S.,* 148. Vienas Nerono laikais padarytas senato nutarimas nustatė, kad įsūniai nebus imami domėn (Tacitus, *Ann.,* 15, 19). Moterys: Paulus, *Sent.,* 4, 9, 1. 7. Pasak kitos nuomonės (Accarias, 1, 1006 p.), net moterims užtekę turėti vieną teisėtą vaiką.

[5] Kognatai iki šeštojo laipsnio ir iš vienos motinos arba iš vieno tėvo gimę *(sobrino nati)* iki septintojo laipsnio: *F. V.,* 216. 217; suvestiniai: *F. V.* 218. 219. Yra ir daugiau išimčių, pavyzdžiui, karių įpėdiniai: Gajus, 2, 111.

magistrato malonės[1], šie įstatymai šit kaip veikė: santuokos amžiaus asmenys, kurie nebuvo susituokę *(caelibes)*, visai neturėjo teisės priimti palikimo; susituokę vyrai, bet neturį vaikų *(orbi)*, o taip pat susituokusios moterys, bet neturinčios reikalaujamo vaikų skaičiaus, galėjo gauti tik pusę jiems tenkančio palikimo; gali būti, kad našliai ir persiskyrusieji, bet turintieji vaikų, taip pat galėjo gauti tik pusę jiems tenkančio palikimo *(patres solitarii)*[2]. Be to, šie įstatymai iš dalies palietė susituokėlių, kurie iš tos santuokos neturėjo gyvenančių vaikų, teises paveldėti vienas antrą; šios teisės aprėžimo dydis parėjo nuo mirusiųjų vaikų arba gimusiųjų iš kitos santuokos vaikų skaičiaus[3]. Įstatymo nustatytam tikslui pasiekti ir daliai arba visai *jus capiendi* įgyti (teisei gauti palikimą) užteko per šimtą dienų nuo palikimo atsiradimo momento *(delatio)* pasielgti pagal įstatymo taisykles[4]. Pirmuosius suvaržymus panaikino Konstantinas, o suvaržymus, liečiančius susituokėlių tarpusavio paveldėjimo galėjimą, panaikino Honorius ir Teodozius II-sis[5].

b) Kiek senesnis suvaržymas, *legis Juniae* (ž. I t., 176 p.) nustatytas atžvilgiu latinų junianų, kurie turėjo *factio testamenti passiva*, bet kurie negalėjo *capere hereditatem* (paimti palikimo), jei, žinoma, per šimtą dieną nuo paveldėjimo atsiradimo jie nevirto piliečiais, išsilaikė iki Justiniano gadynės (ž. I t., 176 p., 5 išn.). Justinianas, paversdamas šiuos išvaduotuosius išvaduotaisiais piliečiais, aukščiau nurodytą aprėžimą panaikino (ž. I t., 177 p., 4 išn.).

III. Palikimo priėmimo laikas. — Nuo kurio momento pa-

---

[1] Apie visus arba tik dalinius dispensus, kuriuos iš pradžios suteikė senatas (pavyzdžiui, Livijai, 113 p., 1 išn.), o paskui imperatorius (pavyzdžiui, Suetoniui, Plinius, *Ep. ad Traj.*, 2, 94), žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 5, 166—167 pp.

[2] *Caelibes:* Gajus, 2, 286. *Orbi, orbae:* Gajus, 2, 286 *a. Pater solitarius:* Ulpianus, *Reg.*, 13 (rubrika).

[3] Našlys(ė) galėjo turėti *solidi capacitas*, kaip 6-jo laipsnio kognatai, jei jis mažiau kaip prieš šešis mėnesius neteko vaiko, arba jei jis neteko nepilnamečio vaiko, arba jei jis neteko dviejų vaikų, sukakusių bent 9 dienas amžiaus, ir galėjo vienas iš antrojo gauti vieną dešimtadalį palikimo, prie kurio pridedamas dar vienas dešimtadalis kiekvienam velionio vaikui arba vaikui, gimusiam iš kitos santuokos (iš čia yra kilęs pavadinimas *lex decimaria)*, ir vieną trečdalį naudotis. Ulpianus, *Reg.*, 15; 16.

[4] Ulpianus, *Reg.*, 17, 1. 22, 3. *D.*, 31, *De leg., II*, 52.

[5] *C.*, 8, 57(58), *De infirm. poen.*, 1; 2.

likimą galima priimti? Iki kurio momento tai galima padaryti?

1. Įpėdinis gali priimti palikimą ne anksčiau, kaip paveldėjimas atsiranda asmeniškai įpėdinio naudai[1].

2. Apie nustatymą to momento, po kurio įpėdinis nebegali priimti palikimo, reikia nurodyti daug smulkmenų.

Principiališkai palikimas, atsiradęs tam tikro įpėdinio naudai, jo laukia. Įpėdinis turi teisę paimti palikimą tada, kada jis nori. Iki priėmimo momento palikimas guli *(hereditas jacet)*, jis yra be šeimininko *(sine domino)*[2]. Iš šios padėties kylančius nepatogumus romėnai sušvelnino su pagalba fikcijos, būtent: jie sugalvojo fikciją, pagal kurią pripažįstama, kad velionis valdo palikimą būsimojo įpėdinio naudai; vadinasi, įpėdiniai vergai, pasinaudodami savo viešpaties, kuris jau yra miręs, asmenybe, galėjo daryti sau naudingus aktus[3]. Tačiau šitokia padėtis kenkė ir velionio geram atminimui, nes galėjo atrodyti, kad jis buvo neišsigalįs skolininkas, be to, jam nebuvo atliekamas namų kultas, ir kreditoriams, nes jie nežinojo, kam reikia kelti bylą, ypač senojoje gadynėje, kada vykdymas buvo kreipiamas tik į asmenį, ir pagaliau tiems asmenims, kurie buvo šaukiami paveldėti po neveiklaus įpėdinio, būtent: substitutams, įpėdiniams *ab intestato* ir kitiems. Neaiškios padėties tęsimą aprėžė tam tikru skaičiumi palikimo praradimo priežasčių, kurios ne visos buvo išgalvotos šiam tikslui.

---

[1] *D.*, 29, 2, *De A. v. O. H.*, 21, 2. Šis palikimo atsiradimas akceptanto naudai galėjo būti daug vėlesnis, nekaip bendras palikimo atsiradimas, pareinąs nuo mirties arba testamento atidarymo, pavyzdžiui, įpėdiniui *ab intestato*, kuris paveldi, jei nėra testamentinių įpėdinių, *bonorum possessori*, kuris šaukiamas paveldėti, jei nėra vieno arba keleto kitų įpėdinių. Vadinasi, kartais pretorius leisdavo anksčiau prašyti *B. P.* tam tikram asmeniui, kuris buvo šaukiamas, nesant kito asmens *(D.*, 38, 17, *De S. C. Trebell.*, 1, 1); o krikščioniškoji teisė suteikė bendrą leidimą prašyti palikimo *(C.*, 6, 9, *Qui admitti ad B. P.*, 9).

[2] *Hereditas jacet: D.*, 43, 24, *Quod vi aut clam*, 13, 5. Gajus, 1, 8, *De D. R.*, 1, *pr.*, sako, kad palikimo daiktai yra be šeimininko. Apie *hereditas jacens* ž. Jhering, *Abhandlungen des römischen Rechts*, 1, 1831; A. Pernice, *Labeo*, 1, 358—375 pp.; Cuq, *Institutions jurid.*, 2, 578—583 pp.

[3] Iš pradžios, rodos, romėnai laikėsi tos pažiūros, kad priėmusis palikimą įpėdinis buvo laikomas priėmusiu nuo *de cujus* mirties dienos; šią pažiūrą jau palaikė Kasius, o jai prieštaravo Prokulas *(D.*, 45, 3, *De stip. serv.*, 28, 4); ją randame ir vėliau (Florentinus, *D.*, 29, 2, *De A. v. O. H.*, 54). Tačiau, kad galima būtų pasiekti visą ir betarpį padarinį, Julianas pasiūlė greičiau pripažinti, kad *hereditas non heredis personam sed defuncti sustinet (D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 33, 2; 34). Pagaliau imta laikytis abiejų pažiūrų, kurios buvo taikomos pagal reikalą (Modestinus, *D.*, 45, 3, *De stip. serv.*, 35).

bet kurias taikė ir daugino tam tikslui, kad, suėjus tam tikram laikui, įpėdinis, kuris nepasinaudojo savo teise priimti palikimą, prarastų teises palikimą priimti.

a) Senąja civiline teise, palikimo priėmimo teisė išnykdavo dėl šių priežasčių: 1. dėl įpėdinio mirties *(hereditas non adita non transmittitur)*[1]; 2. dėl vėliau atsitikusio jo (įpėdinio) asmens netinkamumo: ypač paskirtasis įpėdinis turėjo turėti *factio testamenti* ne tik nuo testamento padarymo ir įpėdinystės atsiradimo momentų, bet ir nuo palikimo priėmimo momento *(inspectio trium temporum);* ir tuo tarpu kai laikinio netinkamumo atsiradimas tarpe pirmųjų dviejų momentų (testamento darymo ir įpėdinystės atsiradimo momentų) jam nieko nekenkė, netinkamumo atsiradimas tarp įpėdinystės atsiradimo ir palikimo priėmimo galutinai naikino jo teisę palikimui priimti[2]; 3. toliau dėl praleidimo *cretionis* laiko[3], jei įpėdinis buvo paskirtas *cum cretione;* ši priežastis greičiau ir dažniau pasitaikydavo, negu mirties ir netinkamumo atsitikimų priežastys; 4. pagaliau dėl *usucapio pro herede* (įsisenėjimo)[4], kuriuo kiekvienas asmuo, pirmas paėmęs palikimą ir jį išvaldęs vienerius metus, net neturėdamas nei teisėto pagrindo, nei geros sąžinės, įgydavo nuosavybės teises palikimui, kurio pašauktasis įpėdinis nepriėmė[5]. Gajus visai aiškiai tvirtina, kad šis įsisenėjimas ir leistasis užvaldymas, kuris sudarė įsisenėjimo pradžią, buvę sugalvoti tam, kad galima būtų priversti įpėdinius paimti savo dalis[6]. Bet greičiau reikia tikėti, kad

---

[1] Justinianus, *C.*, 6, 51, *De cad. toll.*, 1, 5: *Hereditatem enim, nisi fuerit adita, transmitti nec veteres concedebant nec vos patimur.*

[2] *Inst.*, 2, 19, *De her. qual.*, 4. *D.*, 28, 5, *De heredibus instituendis*, 50 (49), 1. Tačiau, pasak Schulz, *Z. S. St.*, 35, 1914, 112—118 *pp., inspectio trium temporum* buvusi pripažinta tik Justiniano teisės.

[3] Gajus, 2, 166. Apie *cretio imperfecta* ž. Gajus, 2, 178. Reikia atsiminti, kad palikimo praradimo priežastis seniau buvo taikoma visiems įpėdiniams, jei pripažįstama, kad iš pradžios skundas visada turėdavo būti keliamas *cretione* ir per tam tikrą laikotarpį (108 p., 5 išn.).

[4] Gajus, 2, 52—56. Jhering, *Scherz und Ernst in der Jurisprudenz*, 1884, 137—171 pp.

[5] Įsisenėjimo negalėjo būti *heredis sui* ir *heredis necessarii* atžvilgiu (kaip jau žinome, jau nuo seniai šis dėsnis buvo nustatytas *heredis sui* atžvilgiu, Diocletianus, *C.*, 7, 2, *De us. pro her.*, 2, o du Gajaus pasažai, kuriuos iššifravo Studemundas, 2, 58; 3, 201, šį dėsnį nustatė *heredis necessarii* atžvilgiu), nes šių įpėdinių atžvilgiu palikimas nebuvo daiktas *sine domino* ir toki palikimą paimant padaroma *furtum* (Gajus, 3, 201).

[6] Gajus, 2, 55.

iš pradžios *usucapio pro herede* ir *occupatio* buvo visai natūralios išvados iš principo, pagal kurį pirmasis užvaldytojas (okupantas), nepadarydamas *furtum,* galėjo pasiimti daiktą, kuris neturėjo šeimininko *(res sine domino),* ir iš principo, kuris leido įgyti pratęstu valdymu, visai neturint teisėto pagrindo ir geros sąžinės, daiktus, kuriuos okupantas paėmė be *furtum*[1]. Taip pat reikia tikėti, kad teisininkų visas vaidmuo buvo įsisenėjimo pritaikymas įpėdinystei su tikslu priversti paimti palikimą tą asmenį, kurio naudai palikimas tenka[2]. Pagaliau visai yra patikėtinas dalykas, kad, įsisenėjimą pritaikius įpėdinystei, įsisenėjimo įvykimas panaikindavo įpėdinio teisę palikimui priimti.

b) Pretorius, nepanaikindamas nė vienos iš čia tik nurodytų priežasčių, kurios naikino įpėdinio teisę palikimui priimti, ir turėdamas tam tikrą intenciją priversti įpėdinius paimti palikimą, nustatė dvi naujas priežastis: vieną priežastį nustatė *bonorum possessori,* o antrą — civiliniam įpėdiniui.

Pretorius, norėdamas pašauktuosius asmenis priversti greitai priimti *bonorum possessionem,* nustatė, jog *bonorum possessionis* priėmimo laikas tęsis tik tam tikrą trumpą laiką. Visiems *bonorum possessores* pretorius pritaikė tą sistemą, kuri buvo kilusi iš įpėdinio paskyrimo *cum cretione* ir kuri buvo taikoma įpėdiniams, paskirtiems *cum cretione vulgari.* Kad įpėdinis gautų *bonorum possessionem,* tai jis turėjo jos paprašyti per tam tikrą laiką nuo to momento, nuo kurio jis galėjo prašyti *(tempus utile* ne tik *ratione initii,* bet ir *ratione cursus).*

---

[1] Pirmuoju klausimu žiūr. II t., 26 p., 4 išn., o antruoju klausimu žiūr. I t., 392 p., 1 išn.

[2] Logiškai galvojant, greičiau reikėtų pasakyti, kad įsisenėjimas buvo taikomas palikimo daiktams. Teorija, kuri tuoj pat atsirado, kai buvo išleisti XII Lentelių įstatymai, dvasininkų teorija be didelio vargo galėjo teigti, kad įsisenėjimas esąs taikomas pačiam palikimui, nes dvasininkai turėjo didelę galią, paremtą tautos teisiniu neišmanymu (obskurantizmu) ir mažai išlavintas teisinis supratimas sunkiai tegalėjo atskirti palikimą nuo tų daiktų, kurie sudaro palikimą (29 p.). Iš čia išeina, kad net nekilnojamųjų daiktų įsisenėjimas įvykdavo per vienerius metus. Tačiau, priešingai, užvaldytojas, kuris įsisenėjimu pasidarė *heres,* turėjo atlikti *sacra* dvasininkams reikalaujant, nes čia glūdėjo dvasininkų kontrolės esmė; taip pat užvaldytojas turėjo atsakyti už palikėjo skolas prieš palikėjo kreditorius, kurie galėjo reikalauti iš užvaldytojo taip, kaip ir iš palikėjo. Kadangi įsisenėjimas valdytoją paverčia įpėdiniu, o ne atskirų palikimo daiktų savininku, tai palikėjo kreditoriai galėjo savo skolas ieškoti iš kiekvieno palikimo daikto, nors užvaldytojas būtų paėmęs tik dalį palikimo.

Šis laikas, kaip dažnai būdavo *cretionis* laikas, apėmė šimtą dienų; bet tiesiosios linijos descendentams išimties būdu buvo duotas kiek ilgesnis laikas, vieneri metai[1].

Čia dar reikia paminėti įpėdinius, paskirtus *sine cretione* arba šaukiamus paveldėti *ab intestato*. Jų reikalui pretorius sukūrė vadinamąją *spatii deliberandi* (apsigalvojimo laikas) instituciją[2]. Kreditoriams ir, gali būti, kitiems suinteresuotiems asmenims pretorius suteikė teisę atsivesti pas jį įpėdinį, kuris nepriėmė savo dalies, ir paklausti, *an heres sit,* ar jis priima savo palikimą, ar ne. Jei įpėdinis nenori tuojau pat atsakyti, tai jis turi prašyti pretorių, kad šis duotų jam laiko pagalvoti ir nusistatyti; pretorius šiam reikalui paprastai duodavo šimtą dienų laiko *(spatium deliberandi)*[3]. Jei per tą laiką įpėdinis neduoda atsakymo ir jei jis nepriima palikimo, tai pretorius laiko jį atsisakiusiu nuo palikimo. Tiesa, įpėdinio tylėjimas nepanaikina jo civilinių įpėdinystės teisių, bet dalykai eina *jure praetorio* taip, kaip kad įpėdinis būtų atsisakęs nuo palikimo[4].

c) Justiniano gadynėje randama viena nauja palikimo praradimo priežastis, būtent: naikinamasis trisdešimts metų įsisenėjimas *(praescriptio),* kurį visiems asmeniniams ir daiktiniams skundams 424 metais nustatė Teodozius II-sis (ž. I t., 391 p., 1 išn.) ir kuris buvo taikomas palikimo reikalavimams, kaip ir kitiems skundams. Tačiau toje gadynėje buvo daug priežasčių, kurios tuo metu išnyko arba žymiai sušvelnėjo. *Usucapio pro herede,* kurią dar prieš respublikos gadynės pabaigą ėmė laikyti veikiančia *res hereditarias* (palikimo daiktus), bet ne pačią *hereditatem*[5] (įpėdinystę) ir kuri todėl ne-

---

[1] *Inst.,* 3, 9, *De B. P.,* 9.

[2] Gajus, 2, 167; *D.,* 28, 8; *C.,* 6, 30: *De jure deliberandi.* Dedekind, *Das Deliberationsrecht des Erben,* 1870.

[3] Gajus, 2, 167. *D., h. t.,* 1, 1. 2; 2. *C., h. t.,* 9. Net pats įpėdinis savo valia galėjo prašyti *spatium deliberandi (D., h. t.,* 5, *pr.),* kad jis galėtų surašyti į inventorių paveldimus popierius ir k.

[4] Pardavimas palikimo, jei nėra kitų įpėdinių: Gajus, 2, 167. Palikimo atsiradimas kitų įpėdinių naudai, kurie savo rėžtu buvo klausiami ir kurie galėjo prašyti *spatium deliberandi: D., h. t.,* 10. *D.,* 29, 2, *De A. vel O. H.,* 69.

[5] Gajus, 2, 54. Šio pasikeitimo laikas yra ginčijamas. Mūsų nuomone, tai buvo padaryta jau Muciaus Scevolos, 621 metų konsulo, laikais, kada dėl šios priežasties kitokiais nuostatais buvo aprėžtas pontifikų ediktas, nes juo (ediktu) galima buvo uždėti prievoles *sacra* tik įpė-

panaikindavo įpėdinio teisės priimti palikimą, jei jam buvo iš to bent kokia nauda, Adrianas panaikino vienu senato nutarimu, kuris leido kelti bylą dėl palikimo grąžinimo, *rescissa usucapione;* bylą įpėdinis galėjo kelti palikimo valdytojui[1]. Markas Aurelius palikimo daiktų usurpaciją laikė viešuoju nusikaltimu *(crimen expilatae hereditatis)*[2]. *Cretionis* jau nebebuvo (109 p., 4 išn.). Teisių praradimas dėl mirties visada pasiliko galioje, bet buvo padaryti kai kurie sušvelninimai: Teodozius šią priežastį sušvelnino naudai descendentų, kurių tėvas negalėjo priimti palikimo dėl to, kad nebuvo atidarytas testamentas *(transmissio Theodosiana);* Justinianas prailgino laiką įpėdiniams, kurių tėvas, miręs nesuėjus vieneriems metams nuo palikimo atsiradimo momento, nepriėmė palikimo *(transmissio Justinianea)*[3]. Priežastys, pareinančios nuo įpėdinio laikinio netinkamumo, pasiliko nepaliestos. Tačiau dvi pretorinės priežastys buvo iš pagrindų pakeistos. Suėjimas laiko, per kurį įpėdinis galėjo gauti *bonorum possessionem,* nebeteko tos griežtos sankcijos, kurią jis kadaise turėjo: įpėdinis ir vėliau dar galėjo prašyti *B. P.,* jei jis anksčiau tai nepadarė dėl apsileidimo, dėl užmiršimo ir dėl kitų priežasčių[4]. Apie *spatium deliberandi* reikia pasakyti, kad Justinianas, kuris pakeitė laiką, be kitko, panaikino laiko praleidimo padarinius, nes jis nustatė, kad įpėdinis, kuris dėl klaidos anksčiau nepaėmė palikimo, gali vėliau priimti palikimą, nors tai ir prieštaravo romėnų teisės logikai[5]. Viską suglaudę, mes galime pasakyti, kad, išskiriant pašauktojo įpėdinio mirtį, įvykusią po metų palikimui atsiradus, ir vėliau įvykusį to asmens (įpėdinio) netinkamumą, Justiniano laikais teisę priimti palikimą panaikindavo tik trisdešimts metų *praesciptio.*

---

diniui ir tam, kuris gavo didžiausią palikimo dalį (Cicero, *De leg.,* 2, 48, 49).

[1] Gajus, 2, 57.

[2] Marcianus, *D.,* 47, 19, *Expil. her.,* 1.

[3] *Transmissio Theodosiana: C.,* 6, 52, *De his qui ante apertas tabulas,* 1. *Transmissio Justinianea: C.,* 6, 30, *De jure delib.,* 19. Apie šiuos du ir kitus mažiau svarbius atsitikimus *(transmissio ex capite restitutionis in integrum, ex capite infantiae),* Dernburg-Sokolowski, 546 § ir nurodymai.

[4] *C.,* 6, 9, *Qui admitti ad B. P.,* 8.

[5] *C.,* 6, 30, *De jure del.,* 22, 14 *a.* Tos pačios konstitucijos 22 ir 13 eilutės nustato, kad gali būti devynių mėnesių laikas, jei tą laiką suteikia magistratas, o jei tą laiką suteikia imperatorius, tai jis gali būti vienerių metų.

2. Palikimo išsižadėjimas. In jure cessio hereditatis.

Jei įpėdinis, kuris nėra *heres necessarius* (būtinas), gyvendamas Romoje, kurį laiką nepriima palikimo, tai savaime jis atsisako (išsižada) nuo palikimo, jei, žinoma, per nustatytą laiką teisėtai nepriima palikimo, išskiriant Justiniano padarytą išimtį asmeniui, kuris leidžia sueiti *spatium deliberandi.* Net iki Justiniano laikų įpėdinis, norėdamas išvengti visų ginčų, dažnai gana gudriai susilaikydavo nuo aiškaus atsisakymo. Nuo to momento, kada įpėdinio naudai atsirado palikimas, jis, jei tik nebuvo paskirtas *cum cretione*[1], galėjo bet kuria forma atsisakyti nuo palikimo. Tačiau iš esmės jis galėjo atsisakyti nuo palikimo tik tomis sąlygomis, kuriomis jis galėjo palikimą priimti[2]. Vienintelis skirtumas buvo tas, kad *jure praetorio* ir *jure civili* tėvas ir globėjas galėjo priimti palikimą už jų valdžioje esančius vaikus, bet nei tėvas, nei globėjas negalėjo palikimo išsižadėti už jų valdžioje esančius vaikus.

Antra vertus, dar galima būtų pridurti, kad iki Justiniano gadynės vienas aktas, visai neįeidamas į palikimo išsižadėjimo sąvoką ir nekurdamas išsižadėjimo padarinių, pašalindavo nuo įpėdinystės įpėdinį, kurį šaukė paveldėti civilinė teisė. Šis aktas buvo *in jure cessio hereditatis,* kuriuo įpėdinis *ab intestato,* dar nepriėmęs palikimo, perleisdavo įpėdinystės teises trečiajam asmeniui[3]. Jei šis *in jure cessionis* aktas, kurį įpėdinis daro trečiojo asmens naudai (čia simuliuojamas trečiojo asmens palikimo reikalavimas) paprastosios *in jure cessionis* forma (ž. I t., 378 p., 4 išn.), yra daromas jau įpėdiniui priėmus palikimą, tai jis (aktas) gimdo šiuos padarinius: visi kūniškieji daiktai tenka trečiajam asmeniui, bet panaikinami palikimo kreditai ir įpėdinis yra atsakingas už palikimo skolas[4]. Jei

---

[1] Gajus, 2, 169. Tuo atveju, kada jis yra paskirtas *cum cretione,* jis gali, nepaisant priešingos valios pasireiškimo, priimti palikimą iki šiam laikui sueinant (Gajus, 2, 168).

[2] *D., 29, 2, De A. vel O. H.,* 18: *Is potest repudiare qui et adquirere potest.*

[3] Gajus, 2, 34—37. 3, 85—87. Ulpianus, *Reg.,* 19, 11—15. Žiūr. Michon, *N. R. H.,* 1921, 152—159 pp.; Garaud, *R. H. D.,* 1922, 141—190 pp. Apie išsigimusią formą, kuria ši institucija yra išreikšta Sirų romėnų knygoje, L 12. 84, Esmein, *Mélanges,* 415 p.

[4] Antoninus Caracalla, *C.,* 7, 75, *De rev. his,* 1. Tas pačias taisykles prokulininkai taikė *in jure cessio,* kurią darė būtinas įpėdinis, o sabininkai tokią *in jure cessio* pripažino niekinga.

in jure cessio daro testamentinis įpėdinis dar nepriėmęs palikimo, tai ji *(in jure cessio)* yra niekinga. Tačiau, jei *in jure cessio* daro nepriėmęs palikimo įpėdinis *ab intestato* trečiojo asmens naudai, tai ji *(in jure cessio)* panaikina įpėdinio *ab intestato* kvalifikacijas ir jos tenka trečiajam asmeniui[1].

B.

Palikimo priėmimo ir išsižadėjimo padariniai.

1. Palikimo išsižadėjimo padariniai.

Pagrindinis palikimo išsižadėjimo arba, dar plačiau pasakius, pašauktojo įpėdinio išnykimo padarinys yra tas, kad atidaromas kelias toms teisėms, kurias pašauktojo buvimas aprėžia arba pašalina. Dėl atsisakymo nuo palikimo pasireiškia šit kokios teisės: 1. dalių padidėjimo teisė; 2. substitucijų teisė; 3. paveldėjimo *ab intestato* teisė; 4. įpėdinių laipsnių ir net klasių devoliucijos (pasikeitimo) teisė; 5. valstybės, arba fisko teisė paveldėti, jei nėra įpėdinių.

I. Dalių padidėjimas. — Dėl to paties palikimo konkuruoja du arba daugiau to paties rango įpėdinių, turinčių lygias teises ir vienas iš jų išnyksta. Likusiųjų įpėdinių dalys turi šiek tiek padidėti. Tai yra palikimo dalių padidėjimas *(jus adcrescendi).* Racionališkai jo bazę sudaro paveldėjimas *ab intestato,* nes čia eventuališkai šaukiamas kiekvienas įpėdinis visam palikimui paveldėti. Kadangi įpėdinystė yra nedalomas vienetas, tai reikia, kad *de cujus* (palikėjas) visai būtų įpėdinių atstovaujamas. Jei tuo pačiu metu yra šaukiami paveldėti keli įpėdiniai, tai kiekvienam gali tekti tik dalis palikimo *(concursu partes fiunt);* tačiau jei vienas iš pašauktųjų įpėdinių išnyksta, tai likusiems įpėdiniams turi tekti ir ta dalis, kuri turėjo tekti išnykusiam įpėdiniui: čia yra greičiau dalių nepamažėjimas, negu jų padidėjimas. Testamentinio paveldėjimo srityje padidėjimas remiasi valia testatoriaus, kuris, paskirdamas keletą įpėdinių, matyti, norėjo, kad kiekvienas įpėdinis eventuališkai paveldėtų visą palikimą; tačiau, be to, šis padidėjimas remiasi taisykle, pagal kurią *de cujus* negali mirti *partim testatus partim intestatus.* Jei įpėdinis testamentu yra paskirtas tik daliai

[1] Ulpianus, *D.*, 44, 4, *De doli ex.*, 4, 28.

palikimo, tai jam turi tekti visas palikimas, nes testatorius turi būti visai atstovaujamas. Vadinasi, *jus adcrescendi* veikimo negali panaikinti net pats testatorius, nors jis aiškiai įpėdiniams paskirstytų dalis (ž. 6 p., , išn.).

Apskritai, padidėjimo, arba greičiau nepamažėjimo, principas abiejų paveldėjimų (testamentinio ir *ab intestato)* atvejais yra eventualus šaukimas kiekvieno įpėdinio visam palikimui paveldėti. Abiem atvejais atsiranda tie patys padariniai, būtent: padidėjimas įvyksta *ipso jure,* be naujo palikimo priėmimo, vien dėl to, kad jau vieną kartą palikimas yra priimtas. Vadinasi: 1. padidėjimas įvyksta *portioni,* o ne *personae.* Vakuojanti dalis prisijungia prie jau įgytos dalies, nors priėmusis vieną dalį asmuo nerodo jokio aktualumo vakuojančiai daliai priimti, nors nėra naujo priėmimo[1]; 2. padidėjimas yra būtinas, nes jis įvyksta ne tik įpėdiniui nežinant, bet ir jam nesutinkant[2]; 3. pagaliau logiškai padidėjimas yra *sine onere:* įgytojui nereikia išvaduoti vergų ir sumokėti legatų, kuriais buvo apsunkintas išnykusis įpėdinis, nes įgytojas iš tikrųjų neima apsunkintojo dalies, jis tik pasilaiko savo dalį, kurią apsunkintojo konkurencija būtų sumažinusi[3]. Tačiau tai pakeitė viena kritikuotina teisinė raida, įvykusi dar prieš respublikos pabaigą[4].

Senąją teoriją, kuri buvo labai paprasta, supainiojo kadukiniai įstatymai. Šie įstatymai ne tik nuskriaudė *caelibes, orbi* ir *patres solitarii,* bet ji dar rekompensavo (teikė atlyginimą) susituokusius vyrus, turinčius vaikų. Šiam tikslui pasiekti įstatymai skyrė tris negaliojančių dispozicijų kategorijas,

---

[1] Pavyzdžiui, jei yra trys to paties laipsnio įpėdiniai ir jei du iš jų priima palikimą, tai trečiojo įpėdinio dalis padidina pirmųjų dviejų dalis, nors vienas iš jų dviejų būtų tuo metu miręs *(D., 38, 16, De suis,* 9). Vergas, kuris yra paskirtas įpėdiniu kartu su kitu asmenimi, priima palikimą *jussu domini,* o paskui jis nusavinamas arba išvaduojamas; antrasis įpėdinis išnyksta; išnykusio įpėdinio dalis tenka senajam vergo šeimininkui, bet ne išvaduotajam vergui arba naujajam jo šeimininkui *(D., 29, 2, De A. v. O. H.,* 80, 2).

[2] *D., 29, 2, De A. v. O. H.,* 53, 1. Tačiau buvo pripažintas sušvelninimas tuo atveju, kada negalima buvo numatyti dalies padidėjimo, t. y., tuo atveju, kada padidėjimas parėjo nuo *in integrum restitutio,* kurią gavo vienas iš įpėdinių, nepaisant kad jis savo dalį jau gavo; šiuo atveju padidėjimas laikomas neįvykusiu *(D., h. t.,* 61).

[3] Šia prasme žiūr. Celsus, *D., 31, De leg., II,* 29, 2, ir Julianus, kurį cituoja Ulpianas, *D., 31, De leg., II,* 61, 1.

[4] Šia prasme žiūr. Ulpianus, *D., 31, De leg., II,* 61, 1. 125 p., 3 išn.

būtent: 1. *pro non stirpis* dispozicijų kategoriją, t. y., dispozicijos, kurios buvo niekingos nuo pat jų nustatymo momento, pavyzdžiui, paskyrimas įpėdinio, kuris testamento padarymo metu jau buvo miręs; 2. *in causa caduci* dispozicijų kategoriją, t. y., dispozicijos, kurios iš pradžios galiojo, bet kurios virto niekingomis dar testatoriui esant gyvam, pavyzdžiui, paskyrimas įpėdinio, kuris mirė dar testatoriui esant gyvam; 3. *caduca* dispozicijų kategoriją, t. y., dispozicijos, kurios galiojo iki pat testatoriaus mirties, bet kurios atkrito arba dėl to, kad įpėdinis neturėjo *jus capiendi,* arba dėl to, kad jis neįgijo palikimo dėl bet kurios priežasties, sakysime, dėl mirties, dėl palikimo išsižadėjimo ir k.[1]

Deja, padidėjimo teisė pasilieka dispozicijų *pro non stirpis* atžvilgiu[2]; ji pasilieka net *caduca* ir *in causa caduci* dispozicijų atžvilgiu tų asmenų naudai, kurie turi *jus antiquum,* t. y, ascendentų ir descendentų iki 3-jo laipsnio naudai[3]. Tačiau, išskiriant tai, kas čia nurodyta, *caduca* ir *in causa caduci* pagal dalių padidėjimo taisykles netenka likusiems įpėdiniams *(coheredes);* teisė reikalauti palikimo, *jus caduca vindicandi,* visų pirma tenka *heredes patres,* t. y., susituokusiems ir turintiems vaikų vyrams, testamentu paskirtiems įpėdiniais; paskui, jei nėra *heredes patres,* ta teisė tenka *legatarii patres*[4], t. y., turintiems vaikų legatų gavėjams; pagaliau, jei nėra nei *heredes patres,* nei *legatarii patres,* ši teisė tenka valstybės iždui, *aerarium*[5], kurį vėliau pakeitė privatinis imperatoriaus iždas *(fiscus principis)*[6], išski-

---

[1] Šiuo būdu visus tris terminus aiškiai užfiksavo Justinianas, *C.*, 6, 51, *De cad. toll.*, 1, 2. Tačiau pas mus gana dažnai sakoma, kad *caduca* apėmę tik tuos nuostatus, kurie virtę niekingais tarp palikėjo mirties ir testamento atidarymo dėl to, kad tie įstatymai panaikindavę paveldėjimo teisę, nepripažindami palikimo priėmimo (68 p., 4 išn.), bet ne dėl to, kad tie įstatymai būtų naikinę paveldėjimo teises tų asmenų, kurie tik vėliau atsidurtų *in causa caduci.*

[2] *C.*, 6, 51, *De cad. toll.*, 1, 3.

[3] Ulpianus, *Reg.*, 18, 1. Pasak aukščiau nurodytos teorijos, turintieji *jus antiquum* asmenys įgyją tik *in causa caduci.*

[4] Gajus, 2, 207.

[5] Gajus, 2, 286 *a.*

[6] Ulpianas, 17, 2, sako, kad, pasiremiant viena Karakalos konstitucija, fiskas atsidurdavęs ne tik *aerarium,* kuri fiskas, gali būti, jau buvo pakeitęs (Hirschfeld, *Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten,* 1905, 115 — 117 pp.), bet, rodos, vietoje pačių *patres, servato jure antiquo liberis et parentibus.* Reikėtų pripažinti, kad *jus patrum,* kuri laikinai buvo panai-

riant premiją, duodamą asmeniui, nurodžiusiam tokį palikimą *(delator)*[1].

Ši teisė buvo pagrįsta arbitrine baze, kuri visai skyrėsi nuo dalių padidėjimo bazės. Vadinasi, ši teisė taip pat buvo tvarkoma visai kitokiomis taisyklėmis. Kadangi šis įgijimas buvo naujas įgijimas, tai įgyjama *personae*, o ne *portioni;* jis (įgijimas) buvo laisvas, pareinąs nuo įgytojo valios; jis tekdavo drauge su apsunkinimais[2].

Visi aprėžimai, kuriuos nustatė kadukiniai įstatymai viengungiams *(caelibes)*, bevaikiams *(orbi)* ir susituokėliams, V-jo šimtmečio pradžioje buvo panaikinti (114 p., 5 išn.). Tačiau *jus caduca vindicandi* vis dėlto pasiliko galioti *caduca* ir *in causa caduci* atžvilgiu. Čia tik nurodytoji teisė buvo panaikinta ir senoji dalių padidėjimo teisė, kurią turėjo likusieji įpėdiniai, buvo visai atgaivinta tik 534 metais; tai padarė Justinianas[3].

II. Vulgarinės substitucijos atsiradimas. — Testamentinio paveldėjimo srityje, pirmos eilės paskirtajam įpėdiniui atsisakius, pasireiškia teisė antros eilės įpėdinio *(substitutus)*, kuris šaukiamas paveldėti tada, kada išnyksta pirmos eilės įpėdinis, žinoma, jei *substitutus* yra tinkamas, ypač jei jis tuo momentu dar gyvena. Substitucija gali būti padaryta paprasta forma, kada vienam įpėdiniui paskiriamas vienas įpėdinis. Tačiau substitucija gali būti labai painiomis formomis padaryta; aiškindami šias painias substitucijos formas, Romos teisininkai ypač gerai parodė savo genialumą[4].

---

kinta, jiems vėl buvo tuojau grąžinta (gali būti, kad ją grąžino Marcianas; D. Cassius, 78, 12), nes ši teisė išliko iki Justiniano gadynės.

[1] Tacitus, *Ann.*, 3, 25. 28. Šios premijos dydį Neronas užfiksavo ketvirtadaliu (Suetonus, *Ner.*, 10). Pasak vienos Trajano konstitucijos, šis dydis siekęs pusę naudai to netinkamo įpėdinio, kuris pats tai paskelbė *(D., 49,* 14, *De jure fisci,* 13).

[2] Ulpianus, *Reg.*, 17, 3: *Caduca cum suo onere fiunt.*

[3] *C.*, 6, 51, *De cad. toll.*, 1. Anksčiau šiuos įstatymus mėgino pašalinti įvairiomis priemonėmis, iš kurių kai kurias pripažino leistinomis: *substitutio invicem*, 125 p., 1 išn.; paskyrimas įpėdiniu asmens ta sąlyga, kad jis gaus *jus capiendi, D.*, 28, 5, *De her. inst.*, 63(62), *pr.;* iš kurių kai kurias panaikino įstatymai: adopcija, kurią panaikino vienas senato nutarimas, išleistas Nerono laikais (113 p., 4 išn.); fideikomisas, kuris parėjo nuo kadukinių įstatymų, nes to reikalavo *senatus consultum Pegasianum* (Gajus, 2, 286), ir t. t. Accarias, 1, 376 Nr.

[4] *Inst.*, 2, 15, *De vulg. subst.*, 1. Ž. 53 p., 1 išn.

Iš visų įvairių hipotezių teisiškai yra įdomiausia padarinių hipotezė: jei yra keletas paskirtų įpėdinių ir jei kiekvienam įpėdiniui yra paskirtas įpėdiniu *(substitutus)* arba trečiasis asmuo, arba kiti įpėdiniai *(heredes substituti invicem)*, tai *substitutus* įgyja palikimą ne *jure adcrescendi*, bet *jure hereditario*. Iš čia išeina, kad, dar neišleidus kadukinių įstatymų, reikėjo gyventi ir būti tinkamu tuo metu, kada išnykusio įpėdinio dalis ėmė vakuoti. Ypač iš čia išeina, kad, jau išleidus kadukinius įstatymus, netinkamo įpėdinio daliai gauti užteko galėti virsti įpėdiniu, turėti *jus adcrescendi*, kurią, be susituokusių ir turinčių vaikų asmenų, galėjo turėti asmenys, *solidi capacitatem*, kurią pusei dalies turėjo *orbi, orbae* ir *patres solitarii;* tuo tarpu, jei nebūtų substitucijos, vakuojančioms dalims įgyti reikėtų turėti *jus caduca vindicandi* arba bent *jus antiquum*[1].

Čia tik nurodyta pažiūra verčia tikėti, kad substitucijos įgijimas, kuris skiriasi nuo dalių padidėjimo, turėjo būti laisvas įpėdiniui, kuriam tuo pačiu metu buvo paskirtas *substitutus*. Tūlas teigė, kad tas įgijimas buvęs priverstinas[2].

Ilgainiui buvo pripažinta, kad substitucijos atveju įgijimas esąs *cum onere*, kad *substitutus* turįs įvykdyti tas prievoles, kurios buvo uždėtos įpėdiniui[3]. Šis dėsnis dalių padidėjimui buvo pritaikytas tik vėliau.

III. Paveldėjimo ab intestato atsiradimas. — Jei nėra paskirtų įpėdinių arba substitutų, tai atsiranda paveldėjimas *ab intestato* naudai artimiausių giminių, kurių šaukimas ir tinkamumas paveldėti įvertinamas tuojau pat.

IV. Įpėdinių laipsnių ir eilių devoliucija (successio ordinum et graduum). — Jei artimiausias įpėdinis *ab intestato* nepriima palikimo, tai palikimas atsiranda naudai kito asmens, kuris šaukiamas paveldėti tada, kada nėra artimiausio įpėdinio. Tai yra devoliucija *(successio):* eilių (klasių) devoliucija *(suc-*

---

[1] Žiūr., pavyzdžiui, substitucijos, kurią vieni įpėdiniai daro kitiems įpėdiniams *invicem*, padarinių atžvilgiu, nesant kadukinių įstatymų, *D.*, 38, 16, *De suis et leg. hered.*, 9 ir, tiems įstatymams esant, *C.*, 6, 51, *De cad. toll.*, 1, *pr.*

[2] *D.*, 29, 2, *De A. v. O. H.*, 35, *pr.* Interesas blogo paveldėjimo atveju, kada substitutas gauna didesnę palikimo dalį, negu jis gautų, jei įvyktų padidėjimas.

[3] Ulpianas *(D.*, 31, *De leg., II.* 61, 1) remiasi vienu Severo ir Karakalos reskriptu, kad šia prasme galėtų tą pačią taisyklę pritaikyti padidėjimui (122 p., 4 išn.).

cessio ordinum) yra tada, kada, nesant vienos eilės įpėdinių, šaukiami paveldėti tolesnės klasės įpėdiniai; laipsnių devoliucija *(successio graduum)* yra tada, kada, nesant artimesnio laipsnio įpėdinių, šaukiami paveldėti tos pačios eilės tolimesnių laipsnių giminės. Devoliuciją iš laipsnio į laipsnį ir iš eilės į eilę naujoji romėnų teisė pripažino taip plačiai, kaip mūsų teisė tai pripažįsta. Tačiau romėnų teisėje devoliucija buvo pritaikyta tik pamažu, progresyviškai, veikiant pretoriaus edikto įtakai; o senoji civilinė teisė jos (devoliucijos) visai nežinojo.

1. Senoji civilinė teisė absoliutiškai nežinojo nei eilių, nei laipsnių devoliucijos *(in legimis hereditatibus successioni locus non est)*[1]. Devoliucijos negalima buvo taikyti tada, kada paveldėjo tik *heredes sui,* nes jie paveldėjo *ipso jure* ir negalėjo atsisakyti nuo palikimo. Taip pat ne daugiau devoliuciją galima buvo taikyti tada, kada velionis palikdavo tik *heredes voluntarii,* agnatus arba *gentiles:* negalėjo vykti nei devoliucija iš laipsnio į laipsnį, kad tolimesnis agnatas galėtų paveldėti, jei nebuvo artimesnio agnato, nei devoliucija iš eilės į eilę, kad, nesant agnatų, galėtų paveldėti *gentiles.* Mūsų nuomone, šio dėsnio įrodymas yra XII Lentelių įstatymų tekstuose ir komentaruose, kuriuos parašė teisininkai, šiuos tekstus aiškindami[2]. Jei nėra artimiausio įpėdinio *ab intestato,* tai niekas nešaukiamas paveldėti jo vietoje. Tik dėl to *in jure cessio* perkelia įpėdinystės teises, kad tas teises perleidžia įpėdinis *ab intestato,* kurio nesant, niekas kitas nebuvo šaukiamas

---

[1] Paulus, *Sent.,* 4, 8, 21(23).

[2] Neminint laipsnių devoliucijos, vykstančios toje pačioje gentyje, kur galėjo būti žinoma tik tiek, kiek palikimas kolektyviškai tekdavo genčiai (73 p., 5 išn.), reikia pasakyti, kad XII Lentelių įstatymai, nesant *heredum suorum,* šaukė paveldėti tik *proximus agnatus,* kas pašalina laipsnių devoliuciją agnatų klasėje, o genti šaukė paveldėti tik tada, kada nebuvo agnatų, kas pašalina agnatų klasės devoliuciją į genčių klasę. Šitaip tuos įstatymus aiškino ne tik Gajus, 3, 12. 22, bet Paulius, 4, 8, 21(23) ir net Justinianas, *Inst.,* 3, 2, *De leg. adgn. succ.,* 7. Kalbant apie tekstus, kuriais tūlas remiasi norėdamas įrodyti, kad jei tai buvę klasiškosios gadynės teisėje, tai nevisada taip buvę (Accarias, 1, 425 nr.), reikia pasakyti, kad jei šie tekstai ką nors įrodo, tai tik tą dalyką, kad senoji pažiūra, kuri neigė devoliuciją, kiek vėliau buvo ginčijama, veikiant pretoriaus įtakai, kuri tą devoliuciją pripažino (127 p., 2 išn.). Tačiau šie tekstai neturi jokios įrodomosios galios. Tas tekstas, kuriuo ypač remiamasi, tariamasis Pauliaus Sentencijų, 4, 8, 21, pasažas, nėra Pauliaus tekstas, bet *legis Romanae Wisig. (Textes,* 423 p., 3 išn.) glosė, kuri sako, kad *jure Gallico* palikimas tenka *proximi,* jei *legitimi* per šimtą dienų nepaima palikimo; vadinasi, ši glosė bloga kalba taikosi prie *edictum successorium.*

paveldėti; bet tų teisių negali perleisti testamentinis įpėdinis, kurio nesant, šaukiamas įpėdinis *ab intestato* (120 p.).

2. Pretorinė teisė, kurios tikslas buvo padidinti šaukiamųjų skaičių, tam tikru ediktu *(edictum successorium)*[1] pripažino devoliuciją. Šiuo ediktu *bonorum possessio,* kuri per tam tikrą laiką siūloma artimiausiam įpėdiniui, pastarajam atsisakius, yra siūloma drauge ir kitiems įpėdiniams[2]. Kaip ediktas atidaro kelią *B. P. secundum tabulas,* jei niekas neprašo *B. P. contra tabulas,* ir kaip jis atidaro kelią *B. P. unde liberi,* jei pašauktieji priimti *B. P. secundum tabulas* įpėdiniai nepriima (93 p., 3 išn.); lygiai taip tas ediktas pripažino klasių devoliuciją, kad galėtų pasiūlyti *B. P. legitimis,* jei nėra *liberi,* ir kad galėtų pasiūlyti *B. P. cognatis,* jei nėra *legitimi;* tas ediktas taip pat pripažino laipsnių devoliuciją, bet tik kognatų klasėje, o ne *liberi* ir *legitimi* klasėse, kad galėtų pasiūlyti *B. P.* tolimesniam kognatui, jei nėra artimesnio kognato[3]. Tačiau reikia pastebėti, kaip mes jau matėme kalbėdami apie *B. P. contra tabulas* ir *secundum tabulas,* kad tas pats asmuo gali būti šaukiamas keletą kartų priimti *B. P. ab intestato*[4] .

3. Imperatorinė teisė iki Justiniano laikų principiališkai pripažino dvi sistemas, būtent: civilinės teisės sistemą, kuri

---

[1] *D.,* 38, 9, *De successorio edicto.*

[2] *D., h. t.,* 1, 10; *Inst.,* 3, 9, *De B. P.,* 10.

[3] Negali būti laipsnių devoliucijos *B. P. unde liberi,* nes paveldėti šaukiami tik *liberi,* kurie buvo betarpiškoje testatoriaus valdžioje arba jie čia buvo ir nesant *capitis deminutio minima;* šiaip ar taip, labiau nutolę descendentai nebeturėjo *liberi* kvalifikacijų. Dar labiau negalėjo būti devoliucijos *legitimi* klasėje, nes *legitimi* buvo šaukiami paveldėti tik civilinės teisės, o civilinė teisė nepripažino devoliucijos (tačiau Gajus, 3, 28, kitaip rodo). Priešingai, devoliucija funkcionavo kognatų klasėje. Jei palikėjas palieka vieną brolį *(uterinus)* ir vieną sūnų, kilusį iš kito brolio *(uterinus),* tai, broliui neprašant per tam tikrą laiką *B. P.,* ši atsidaro anūko naudai.

[4] *Suus* nepriima *B. P. unde liberi; B. P.* pereina *legitimis;* tačiau *suus* vėl pirmoje eilėje šaukiamas priimti *B. P. unde legitimi:* vadinasi, jei jis gailisi savo padaryto žygio ir net jei jis praleidžia *B. P. unde legitimi* terminą, tai jis gali gauti *B. P. unde cognati (D., h. t.,* 1, 11: *Poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi).* — Be kitko, tai visai nesako, kad individas, nepriėmęs anksčiau pasiūlytos *B. P.,* naujojoje *B. P.* vaidins tokį pat patogų vaidmenį. Su broliu agnatu, kuris vienas šaukiamas priimti *B. P. unde legitimi,* konkuruos jo brolis *capite minutus,* kuris jam yra tik kognatas, jei norės gauti *B. P. unde cognati.* Anksčiau mirusiojo sūnaus vaikas (palikėjo anūkas), kuris konkuruoja su savo dėde (palikėjo sūnumi) *B. P. unde liberi* ir *B. P. unde legitimi* atvejais, yra šaukiamas priimti *B. P. unde cognati* tik tada, kada jo dėdė, būdamas artimesnio laipsnio, praleidžia ir naują jam suteiktą terminą palikimui priimti.

nežinojo devoliucijos, ir pretorinės teisės sistemą, kuri devoliuciją pripažino. Vis dėlto senato nutarimuose *(senatus consultum Tertullianum* ir *senatus consultum Orfitianum)* randame pirmąjį civilinį pritaikymą pretorinio principo. Pasiremiant pirmuoju senato nutarimu *(s. c. Tertull.)*, palikimas duodamas tam asmeniui, kurį šis nutarimas šaukia paveldėti, jei nėra artimesnio priėmėjo (akceptanto). Pasiremiant abiem senato nutarimais, palikimas duodamas kitiems įpėdiniams, jei pašauktieji nuo palikimo atsisako[1].

Justinianas, pripažindamas laipsnių devoliuciją agnatų klasėje, šia kryptimi padarė naują žingsnį[2]. Bet, rodos, savo kodekse, ankstyvesniame už paveldėjimo apibendrinimą, Justinianas toliau nėjo[3]. Priešingai, novelių teisėje jis visai pripažino devoliuciją: jei pašauktasis paveldėti įpėdinis atsisako tai padaryti arba tampa netinkamu įpėdiniu, tai kiekvienoje klasėje įvyksta laipsnių devoliucija, o jei vienos klasės įpėdiniai išsibaigia, tai palikimas tenka kitos (tolesnės) klasės įpėdiniams, ir t. t.

V. Vakuojančio palikimo atidavimas iždui. — Pagal senosios teisės taisykles, vakuojantį palikimą, kurio niekas nepriėmė, galėjo užvaldyti pirmasis okupantas, kuris *usucapione pro herede* virsdavo palikimo savininku, bet kuris tuo pačiu metu virsdavo ir įpėdiniu, kuris turėjo atsakyti už palikimo skolas ir atlikti *sacra* (116 p.). Kol palikimo niekas neužvaldydavo, tol kreditorius neturėdavo jokios teisės savo kreditui, jis galėdavo tik užvaldyti palikimą taip, kaip ir kiekvienas kitas asmuo. Kiek vėliau pretorius, leisdamas ieškoti iš turto, suteikė kreditoriams įvedimą į valdymą *(missio in possessionem)*, kad kreditoriai galėtų parduoti turtą asmens, kuris mirdamas nepaliko įpėdinių. Tačiau, išskiriant kreditorių teisę parduoti palikimą ir okupanto teisę tą palikimą užvaldyti, iki

---

[1] Motina paveldi, jei palikimo išsižada įpėdiniai, kurie nustumia motiną *(D.*, 38, 17, *Ad S. C. Tert. et Orf.*, 2, 9). Pirmuoju atveju atsisakius motinai, o antruoju — vaikams taikoma *jus antiquum (D.*, 38, 17, *Ad S. C. Tert. et Orf.*, 1, 9; 2, 20).

[2] *Inst.*, 3, 2, *De leg. adgn. succ.*, 7.

[3] Nors artimiausias *heres suus* praktiškai gali išnykti dėl to, kad jis nepriima palikimo, vis dėlto mums rodosi, kad Justinianas, nesant šio įpėdinio, nepripažino nei klasių, nei laipsnių devoliucijos, kad paveldėti galėtų tolesnis descendentas. *C.*, 6, 14, *Unde lib.*, 3.

pat respublikos periodo pabaigos vakuojantis palikimas niekam nebūdavo perduodamas.

Leges Julia et Papia Poppaea tokį palikimą paskyrė iždui, *aerarium,* kurį, kaip ir *caduca* srityje, pakeitė fiskas[1]; nuo IV-jo šimtmečio pirmiau už fiską eidavo įvairios korporacijos, kurių velionis (palikėjas) priklausė[2]. Tačiau čia nebuvo paprasta konfiskacija be apsunkinimų. Fiskas, pavyzdžiui, turėdavo atiduoti legatus ir fideikomisus taip, kaip tai turėdavo padaryti įpėdiniai[3]; taip pat fiskas turėdavo sumokėti palikėjo skolas, bet tik tiek, kiek fiskas gaudavo aktyvo[4]. Iš čia buvo padaryta išvada, kad fiskas galėjęs atsisakyti nuo palikimo[5]. Net išleidus kadukinius įstatymus, niekas negalėjo priimti palikimo asmens, kuris nepaliko įpėdinių. Išeičiai iš šios padėties priemonę išrado Markas Aurelius. Norėdamas užkirsti kelią palikimo pardavimui, kuris panaikintų testamentinius vergų išvadavimus, Markas Aurelius pripažino teisę išvaduotam vergui arba trečiajam asmeniui priimti palikimą, žinoma, ta sąlyga, jei pastarieji duos kreditoriams garantiją, kad skolos bus sumokėtos *(addictio bonorum libertatum servandorum causa)*[6].

2. Palikimo priėmimo padariniai.

Palikimo priėmimas gimdo bendrus padarinius, nepaisant ar palikimą priima vienas įpėdinis arba keli įpėdiniai. Tačiau tuo atveju, kada palikimą priima keli įpėdiniai, atsiranda specialių padarinių, kuriuos gimdo tas įpėdinių daugis.

I. Bendrieji padariniai. — Įpėdinis, priėmęs palikimą, tęsia palikėjo asmenį: jei vienas įpėdinis priima visą palikimą, tai jis tęsia visą palikėjo asmenį, o jei keli įpėdiniai priima palikimą, tai kiekvienas iš jų tęsia palikėjo asmenį tik savo dalies

---

[1] Gajus, 2, 150. Ulpianus, *Reg.*, 28, 7. Tacitas, *Ann.*, 2, 48, kalbėdamas apie savo laikų teisę, gali būti, mini substituciją jau praktikuotą Tibero laikais.

[2] Kurijos paveldėjo dekurionų turtus *(C. Th.*, 5, 2, *De dec.*, 1); klasiškojoje gadynėje legionai paveldėjo kareivių turtus *(D.*, 28, 3, *De injust.*, 6, 7, *in fine); navicullariorum* ir *fabricensum* kolegijos, t. y., maisto transporto ir valstybės ginklų dirbtuvių darbininkų sąjungos paveldėjo savo narius *(C.*, 6, 62, *De her. dec.*, 1; 5); bažnyčios ir vienuolynai paveldėjo kunigus ir vienuolius *(C.*, 1, 3, *De ep.*, 20).

[3] Julianus, *D.*, 30, *De leg., I*, 96, 1.

[4] Javolenus, *D.*, 49, 14, *De jure fisci*, 11.

[5] Apie evoliuciją, kuri įvyko nuo Labeono laikų iki *edictum perpetuum* suredagavimo, žiūr. Callistratus, *D.*, 49, 14, *De jure fisci*, 1, 1.

[6] *Inst.*, 3, 11, *De eo cui libertatis causa bona addicuntur.*

atžvilgiu. Priėmęs palikimą įpėdinis virsta savininku palikėjo daiktų (kūniškųjų) taip, kaip ir savo daiktų; jis virsta kreditorium palikėjo kreditų, kaip savo kreditų; jis taip pat virsta debitorium palikėjo skolų, kaip savo skolų, dar plačiau pasakius, jis virsta debitorium visų apsunkinimų, kurie tenka palikimui; žinoma, visa tai įpėdiniui tenka proporcingai jo priimtai daliai[1]. Šis dėsnis tinka, nepaisant ar įpėdinis turi būtinai paveldėti *(necessarius),* ar laisva valia *(voluntarius):* pirmuoju atveju jis negali atsisakyti nuo palikimo, antruoju — gali; pirmuoju atveju palikimui įgyti nereikalingas jo priėmimas, antruoju — tas priėmimas yra reikalingas; tačiau, priėmus palikimą, abiem atvejais padėtis yra visai ta pati. Naujausios teisės nuostatais, tas dėsnis taip pat tiko, nepaisant ar įpėdinis buvo civilinis įpėdinis *(heres),* ar pretorinis įpėdinis *(bonorum possessor)*[2]: pirmasis buvo civilinis savininkas, civilinis kreditorius ir civilinis debitorius, o antrasis buvo pretorinis savininkas, pretorinis kreditorius ir pretorinis debitorius. Skirtumas buvo tik skundų teisės atžvilgiu. Bet naujausioje teisėje, kur *B. P.* buvo duodama nepaisant civilinės teisės, mūsų nuomone, kiekviena *bonorum possessio* buvo *cum re*[3]. Iš čia išeina, kad esmės skirtumas tarp civilinių ir pretorinių įpėdinių ilgai-

---

[1] Julianus, *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 62 (5 p., 2 išn.). Pomponius, *D.*, 29, 2, *De A. v. O. H.*, 37.

[2] Ulpianus, *D.*, 37, 1, *De B. P.*, 2: *In omnibus enim vice heredum bonorum possessores habentur.*

[3] Šis rezultatas buvo pasiektas progresyviškai transformuojant *B. P.*, duodamas *impugnandi juris civilis gratia,* kurios iš pradžios be abejojimo visos buvo *sine re,* į *B. P. cum re,* kurias realizuodavo jų turėtojui duodama išimtis prieš civilinio įpėdinio skundą. Pirmoji *B. P. impugnandi juris civilis gratia,* kuriai čia tik nurodytą išimtį suteikė, gali būti, buvo *B. P. contra tabulas,* duodama patronui prieš išvaduoto vergo testamentą; ši *B. P.* virto *cum re,* tur būt, Cicerono laikais (104 p., 4 išn.). Tur būt, kad *B. P. contra tabulas* ir *unde liberi,* kuri buvo duodama išėjusiems iš *patria potestas descendentams* (92 p., 3 išn.), buvo pakeista dar prieš edikto kodifikaciją, Kasiaus laikais. Kalbama, kad vėliau Adrianas *cum re* padaręs *B. P. secundum tabulas,* kuri buvusi duodama tuo atveju, kada testamentas tapdavęs niekingu *jure civili* dėl atsiradimo *heredis sui,* kuris miręs anksčiau už *de cujus* (88 p., 1 išn.). Kitais atvejais reformą padarė Antoninas Pius, pavyzdžiui, naudai įpėdinio, kuris buvo paskirtas testamentu, galiojančiu tik *jure praetorio;* šitoks įpėdinis lengvai galėjo konkuruoti su civiliniu įpėdiniu *ab intestato* (31 p., 1 išn.). Šią reformą Antoninas Pius vėliausiai padarė atžvilgiu *B. P. ab intestato,* kuri buvo duodama nepaisant testamento, panaikinto tik *jure praetorio* dėl materialinio lentelių panaikinimo (63 p., 2 išn.). Ji (reforma) taip pat dar prieš Severų gadynę buvo padaryta atžvilgiu *B. P. secundum tabulas,* kuri buvo duodama nepaisant testamento, vėliau panaikinto *jure praetorio* dėl tos pačios priežasties (64 p., 1 išn.). Tačiau Severų laikais dar buvo

niui išnyko. Visur ir visada įpėdinis palikimo priėmimo būdu virsdavo velionio turto šeimininku, kuriam tekdavo to turto aktyvas ir jo pasyvas.

Iš tikrųjų, įpėdinis nepaveldi valdymo visų tų turtų, kuriuos valdė velionis[1]. Tik jei įpėdinis yra *bonorum possessor*, tai jis gali prašyti valdymo interdiktų, kurie įrodo, kad iki tol dar įpėdinis nevaldo palikimo. Kad įpėdinis virstų valdytoju, jis turi įgyti valdymą. Tačiau jis nepaveldi palikėjo valdymo teisių, jis paveldi visas palikėjo teises. Įpėdinystės priėmimas suteikia įpėdiniui visą kūniškų ir nekūniškų daiktų palikėjo aktyvą, o taip pat uždeda jam palikėjo pasyvo prievoles, prie kurių reikia dar pridėti *sacra*, legatų ir fideikomisų prievoles.

Neminint čia legatų ir fideikomisų, su kuriais mes toliau susidursime, reikia pasakyti, kad charakteringas romėnų paveldėjimo bruožas yra uždėjimas įpėdiniui prievolės *sacra*, velionio namų kulto ir velionio protėvių kulto prievolės. Protėvių kultas yra institucija, kuri ypač yra susirišusi su patriarchine tvarka. Nors, gali būti, šiuo kultu negalima aiškinti visos juridinės istorijos[2], nors tas vienas kultas neparodo aukšto niveau pirmųjų žmonių, kurie jį (kultą) praktikavo[3], vis dėlto,

---

bent vienas tikras *B. P. sine re* atvejis, būtent, *B. P.*, duodama pagrindu testamento, panaikinto *jure civili* dėl *capitis deminutio* palikėjo *(de cujus)*, kuris vėliau vėl virto tinkamu testatorium *(D., 28, 3, De inj. test.*, 12, 66 p., 1 išn.). Tačiau, nepaisant šio teksto dėl neapsižiūrėjimo įterpimo į Digestas, mūsų nuomone, Justiniano laikais visos *B. P. impugnandi juris civilis gratia* virto *cum re*. Mes manome, kad jau nuo seniai *B. P. sine re* galėjo būti tik vienoje kitokio pobūdžio hipotezėje, kuri jokiu būdu nerodo, kad civilinė teisė būtų buvusi galingesnė už pretorinę teisę. Jei vienas iš įpėdinių, kuris šaukiamas priimti civilinį palikimą ir kartu priimti *B. P.*, nenori priimti *B. P.*, tai *B. P.* gali gauti įpėdinis, kuris be to jos nebūtų galėjęs gauti (sakysime, tas įpėdinis, kuri *edictum successorium* šaukia tik tada, kada nėra kitų įpėdinių) arba kuris be to galėtų gauti tik dalį (tas, kuris šaukiamas paveldėti drauge su kitais įpėdiniais). Tačiau atsisakymas nuo *B. P.* nepanaikina įpėdinio teisės remtis savo kvalifikacijomis ir prašyti civilinio palikimo; vadinasi, *B. P.* yra *sine re* pirmuoju atveju visam palikimui, o antruoju atveju tik jo daliai (Gajus, 3, 37—38. Scevola, *D.*, 37, 6, *De coll. bon.*, 10; Windscheid, 3, 532 §, 6 išn.).

[1] *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 23, *pr.* (Javolenus); 30, 5 (Paulus).

[2] Šį perdėjimą, jei nurodytume tik tą veikalą, kuris nurodė jo (perdėjimo) kraštutiniausią formą, galėtume sulyginti tik su Fustel de Coulanges knyga apie *Citée antique*, 14-sis leid., 1895. Priešinga prasme R. Jhering, *Les Indo-Européens avant l'histoire*, 60—67 p.; A. Piganiol, *Essai sur les origines de Rome*, 1917, 87—92 pp.

[3] Dar Jhering, 55—56 pp.; 50 p. Jheringo argumentacija, pagrista kai kurių indoeuropiečių grupių palaikomo barbariškumo likučiais, yra perdėta, ypač jei pašalinama klaida, kuria pasirėmęs Jheringas mano, kad

rodos, kad šis kultas indoeuropiečių tautose nuo labai seniai buvo įėjęs į paprotį. Romėnai, kurie laikėsi labiausiai ištobulintos patriarchinės tvarkos, praktikavo labai aiškaus pobūdžio namų kultą. Šis kultas buvo pagarbos pareiškimas visai protėvių eilei, kurios gale dėl mirties atsidūrė pats palikėjas[1]. Tačiau namų kultas pas romėnus įgijo tokį pobūdį, kokio pirminės sistemos logikoje visai nebuvo. Tuo tarpu kai seniau prievolė gerbti protėvius išimtinai lietė tik descendentus, romėnų teisė (kuri gana anksti pripažino ne tik tai, kad paveldėjimas, jei jis eina *ab intestato,* gali tekti ir kitiems giminėms, o ne vien descendentams, bet ir tai, kad tautos balsavimu paveldėjimas gali tekti svetimam asmeniui, pavyzdžiui, testamentinio paveldėjimo atveju) taip pat pripažino, kad *sacra* prievolė uždedama įpėdiniui, nepaisant kas jis yra: ne tik agnatui arba genties nariui, kurie vis dėlto yra giminės, bet ir svetimam testamentiniam įpėdiniui. Namų kulto prievolė buvo gana sunki prievolė[2], kurios vykdymą prižiūrėdavo dvasininkai *(pontifices);* šį kultą reikia skirti nuo senojo šeimos kulto, kurio prievolė tekdavo tik descendentams. Namų kulto prievolė uždedama tam, kas ima palikimą, o iš čia buvo padaryta išvada, kad namų kulto prievolė turi tekti tam, kas gauna palikėjo turto, nors ir nebūtų įpėdinis. Pastaruosius dėsnius nustatė du pontifikų ediktai, iš kurių ankstesnysis buvo išleistas dar prieš P. Muciaus Scevolos gadynę[3].

Toliau įpėdinis atsako už palikėjo skolas. Apie šią prievolę, kurios seniau nežinojo, nes, jei buvo tokia gadynė, kada prievolės buvo surištos su asmenimi, tai prievolės nei aktyviškai, nei pasyviškai[4] nepereidavo kitam asmeniui, XII Lentelių

Zimmerio *(Altindisches Leben,* 1879) patiektas vaizdas ir iš Rig-Vedos paimti bruožai vaizduoja primityvinę arijų būklę.

[1] Apie šį kultą Marquardt, *Culte chez les Romains,* 1, 372—375 pp.; 2, 75 p. H. Steuding, pas Roscheri, *Ausführliches Lexikon der griech. und röm. Mythologie,* 2, 1895, 2316—2323 pp. Aust, *Religion der Römer,* 1899, 225—232 pp. Wissowa, *Religion und Kultus der Römer* (I v. Muller, *Handbuch,* V, 4), 1902, 191—193 pp.

[2] Tad štai kodėl posakis, *hereditas sine sacris* vartojamas laimės prasme (Festus, v° *Sine sacris hereditas,* Bruns, *Fontes,* 2, 40 p.).

[3] Cicero, *De leg.,* 2, cc. 19—21. Paskutiniais laikais apie tekstą ž. Burckhard, *Z. S. St.,* 9, 1888, 286 ir t. pp. ir Kuebler, *Z. S. St.,* 11, 1890, 37 ir t. pp. Taip pat žiūr. Karlowa, *R. R. G.,* 2, 901—904 pp.

[4] Šia prasme Esmein, *N. H. R.,* 1887, 48—61 pp.; Cuq, *Institutions des Romains,* 1, 248—251 pp.

tekstai sako, kad ji tekdavusi įpėdiniui[1]. Tur būt, kaip ir prievolė *sacra,* palikėjo skolų sumokėjimo prievolė iš pradžios buvo taikoma tik *heredibus suis,* o vėliau buvo pritaikyta visiems įpėdiniams. *Heredibus suis* tai galėjo būti labai lengvai pritaikyta dėl to, kad jie buvo laikomi bendrais savininkais. Keista net atrodo tai, kad senoji romėnų teisė šią transmisiją (skolų perėjimą įpėdiniui) taikė tik prievolėms, kilusioms iš leistų aktų, iš sutarčių, bet ne prievolėms, kilusioms iš nusikaltimų.

Pagaliau įpėdinis įgyja aktyvą, kuriame nuo XII Lentelių išleidimo laikų figūravo velionio kreditai. Kreditai aktyve figūravo daugiau, negu skolos, nes čia nebuvo skirtumo tarp kreditų, kilusių iš leistų aktų, ir kreditų, kilusių iš nusikaltimų[2]. Palikimo aktyvo taip pat priklausydavo palikėjo daiktinės teisės, išskiriant asmeninius servitutus. Į aktyvą įeidavo taip pat ir ypač įvairūs kūniškieji daiktai, kurie buvo palikėjo.

Nuo palikimo priėmimo momento, kuris teoriškai buvo retroaktyvus (atgal veikiąs), nes tuo momentu teorija pripažino palikėjo mirties momentą[3], palikėjo turtas susijungia su įpėdinio turtu. Nuo to momento tėra vienas vienintelis turtas, turįs savo aktyvą ir pasyvą. Vadinasi, tie teisiniai ryšiai, kurie anksčiau buvo tarp palikimo ir įpėdinio turto, sakysime, skolos ryšiai, išnyksta dėl įvykusios *confusio* (ž. II t., 426 p.). Vadinasi, ypač vieno turto kreditoriai neturi pirmenybės teisės reikalauti, kad tik jiems būtų sumokėta iš to turto, o ne kito turto kreditoriams, nes tik vienas yra debitorius, kuris turi sumokėti ir vieno ir antro turto skolas. Pirmasis dėsnis, abiejų turtų aktyvų susijungimo dėsnis, nustato, kad palikėjo kreditoriai turi konkuruoti su įpėdinio kreditoriais net to turto atžvilgiu, kuris buvo jiems (palikėjo kreditoriams) užstatytas; taip pat įpėdinio kreditoriai, kurie turėjo paėmę daiktines garantijas, turėjo konkuruoti su palikėjo kreditoriais. Antrasis dėsnis, abiejų turtų pasyvų susijungimo dėsnis, nustato, kad įpėdinis turi atsakyti už palikėjo skolas taip, kaip jis turi atsa-

---

[1] Diokletianas, *C.*, 2, 3, *De pactis, 26 (XII Tabl.*, 5, 9) pozityviškai sako, kad pagal XII Lentelių įstatymus palikėjo *aes alienum* tarp įpėdinių padalomas *ipso jure;* vadinasi, tenka įpėdiniams.

[2] Gordiano konstitucija tvirtina *(C.*, 3, 36, *Fam. erc.*, 6 [XII *Tab.*, 5, 9]), kad dar XII Lentelių įstatymai buvę nustatę, jog kreditai *ipso jure* turėję būti padalyti tarp įpėdinių. Apie retai pasitaikančius kreditus, kurie nepereidavo įpėdiniams, žiūr. II t., 428 p., 2 išn.

[3] Žiūr. 115 p., 3 išn. Pasak šios pažiūros, vergas galėjęs teisėtai įgyti ir stipuliuoti (daryti sutartį) savo būsimojo šeimininko naudai.

kyti už savo skolas, kad įpėdinis visu savo turtu ir asmenimi turi atsakyti už visas skolas, kad jis turi atsakyti už palikėjo skolas ne tik įgytuoju paveldėjimo keliu turtu, bet ir *in infinitum, ultra vires hereditatis*[1]. Ši garsioji romėnų teisės taisyklė, kurią priėmė mūsų moderniškoji teisė ir kuri, gali būti, turi istorinį pagrindą[2], yra logiška išvada iš turtų sujungimo pasyvo atžvilgiu, kaip palikėjo kreditorių konkurencija su įpėdinio kreditoriais yra išvada iš dviejų turtų sujungimo aktyvo atžvilgiu. Tačiau ilgainiui imtasi įvairių priemonių, kad galėtų išvengti labiausiai pasireiškiančių nepatogumų aktyvo ir pasyvo atžvilgiais[3].

1. Įpėdinio kreditorių apsaugojimas nuo aktyvo sujungimo *(separatio bonorum)*[4]. Jokių priemonių nebuvo sugalvota įpėdinio kreditoriams apsaugoti nuo tų nuostolių, kurie galėjo atsirasti dėl to, kad neišsigalintį palikimą priėmė išsigalįs arba mažiau neišsigalįs įpėdinis. Be abejojimo, palikimo kreditorių konkurencija neleido įpėdinio kreditoriams gauti viso jų kredito arba mažino jų gaunamas dalis (dividendus). Tačiau įpėdinio kreditoriams nebuvo pripažinta teisė skųstis šia padėtimi. Tie kreditoriai žinojo, kad jų debitorius, užsidėdamas naujas prievoles, galės jų padėtį pabloginti. Tas pat atsitinka tada, kada įpėdinis priima palikimą[5].

---

[1] Ulpianus, *D.*, 29, 2, *De A. v. O. H.*, 8, *pr.*: *Hereditas autem quin obliget nos aeri alieno, etiam si non sit solvendo, plus quam manifestum est.*

[2] Esmein, *N. R. H.*, 1887, 61 p.

[3] Tai nėra vieninteliai dviejų turtų sujungimo pakeitimai. Čia dar galima būtų, pavyzdžiui, nurodyti suteikimą įpėdiniui skundo teisių, kuriomis jis galėjo reikalauti atiduoti jam palikimo daiktą, kaip dalį masės, skirtinos nuo jo (įpėdinio) turtų; čia net galima būtų nurodyti nuostatus, liečiančius įpėdinio *indignitatem* (negarbingumą), kuri romėnų pažiūromis neužkirsdavo tokiam įpėdiniui kelio palikimui įgyti, bet kuri leido iš tokio įpėdinio atimti palikimą vėliau *(ereptoria, erepticia bona)*, kad tas palikimas, be kitko, kartu su palikimo prievolėmis tektų arba *aerarium*, o kiek vėliau fiskui, arba tam tikriems privatiniams asmenims, kas rečiau atsitikdavo. Toliau (146 ir t. pp.) mes studijuosime proceso būdus, kuriais būdavo saugojamos paveldėjimo teisės. Kalbėdami apie teoriją *indignitatis*, kurią nustatė kadukiniai įstatymai ir kurią toliau plėtė daugelis imperatorinių konstitucijų, mes pasitenkinsime nurodę tik *D.*, 34, 9, *De his quae ut indignis auferuntur* ir komentarus, kurie yra arba bendruose veikaluose, arba W. Eck, *Indignität und Enterbung*, 1894, monografijoje.

[4] *D.*, 42, 6, *De separationibus.* G. Baviera, *Studi e documenti*, 1899, 3—59 pp. *Commodum separationis*, 1901. S. Solazzi, *B. Ist. D. R.*, 11, 1899—1900, 248—264 pp.; 13, 1900—1901, 247—271 pp. Fadda, *Concetti fondamentali*, 2, 348—409 pp.

[5] *D., h. t.*, 1, 2. Tačiau abejotinas rezervas, padarytas apgaulės atvejui, *D., h. t.*, 1, 5.

Priešingai, pretorius atėjo į pagalbą kreditoriams išsigalinčio arba mažiau neišsigalinčio palikimo, kurį priėmė neišsigalįs įpėdinis[1]. Tūlas teigia, kad tai buvę padaryta dėl to, kad įpėdinio kreditoriai negalėję turėti daugiau teisių už jų debitorių, kurį spaudę palikėjo kreditoriai, o ypač dėl to, kad praktiškai labiau reikėję bijoti to atsitikimo, kada neišgalįs įpėdinis paimdavo išsigalintį palikimą, negu to atsitikimo, kada išsigalįs įpėdinis paimdavo neišsigalintį palikimą. Norėdamas apsaugoti palikėjo kreditorius, kuriems gresė nuostoliai dėl įpėdinio neišsigalėjimo, ypač jei įpėdinio kreditoriai pareikalauja parduoti jo turtus, pretorius palikėjo kreditoriams suteikė teisę reikalauti atskirti abi turto mases, atskirti palikimą nuo bankrutuojančio įpėdinio turto *(separatio bonorum)*.

Atskyrimo, kurį teikė magistratas, sąlygos buvo šit kokios: 1. kad būtų patiektas magistratui prašymas ir kad tas prašymas būtų magistrato leistas[2]; 2. kad atsakymas būtų galimas: jo negali būti, jei palikimas jau yra perleistas kitam asmeniui (nusavintas), jei faktiškai nebegalima žinoti, kurie daiktai yra palikimo daiktai, jei yra suėjęs labai ilgas laikas, penkeri metai[3]; 3. pagaliau, kad kreditoriai nebūtų įpėdinio pripažinę savo debitorium, pavyzdžiui, darydami su juo novaciją, priimdami jo duodamą garantiją[4].

Kalbant apie atskyrimo padarinius, reikia pasakyti, jog atskyrimas teisiškai atgaivina *de cujus* (palikėją), kad jo kreditoriams galima būtų sumokėti skolas, kad čia negalėtų konkuruoti įpėdinio kreditoriai. Atskyrimas paraližiuoja vieną iš palikimo priėmimo padarinių, bet jis nepanaikina paties palikimo priėmimo: jis nepanaikina įpėdinio teisės pasilikti įpėdiniu, ypač nepanaikina įpėdinio teisės tam turtui, kuris lieka, sumokėjus palikėjo skolas; taip pat atskyrimas nepanaikina įpėdinio kreditorių teisės ieškoti iš palikimo likučių. Painesnis yra klausimas, ar palikėjo kreditoriai, jei jų skoloms sumokėti neužtenka atskirto palikimo, gali reikalauti iš įpėdinio, kad jis jų skolų likučius sumokėtų savo turtu, ar palikėjo kredito-

---

[1] Ši privilegija taip pat buvo duota legatų turėtojams (Julianus, *D., h. t.*, 6, *pr.)*.

[2] Ulpianus, *D., h. t.*, 1, *pr.*, 14.

[3] Ulpianus, *D., h. t.*, 1, 12 *(confusio)*; 1, 13 (penkerių metų laikas), Papinianus, *D., h. t.*, 2 (nusavinimas).

[4] Ulpianus, *D., h. t.*, 1. 10. 11. 15.

riai gali to reikalauti, jei nekonkuruodami su įpėdinio kreditoriais, tai bent tada, kada pastarųjų pretenzijos jau yra patenkintos. Rodos, kad romėnai į šį klausimą atsakė neigiamai. Jie vadovavosi ta pažiūra, kad palikėjo kreditoriai galėjo reikalauti atskirti palikimą tik tada, kada jie įpėdinio nepripažino savo debitorium. Tiesa, Papinianas pasiūlė pripažinti, kad palikėjo kreditoriai galėtų reikalauti sumokėti jų skolos likučius, jau sumokėjus įpėdinio skolas, kaip įpėdinio kreditoriai, sumokėjus palikėjo skolas, galėjo reikalauti sumokėti jų skolas. Tačiau šis Papiniano pasiūlymas buvo paremtas tik lygybės principu; vėliau šį pasiūlymą atmetė Ulpianas ir Paulius, kuris, rodos, kaip tik turėjo galvoje Papiniano principą[1].

2. Įpėdinio apsaugojimas nuo pasyvo sujungimo *(separatio bonorum, jus abstinendi, beneficium inventarii).* Įpėdiniui apsaugoti nuo palikimo skolų *ultra vires* buvo sugalvotos kelios priemonės, būtent: *separatio bonorum,* kurią ediktas suteikė *heredi necessario; jus abstinendi,* kurią ediktas suteikė *heredi suo,* ir *beneficium inventarii* (inventoriaus privilegiją), kurią Justinianas suteikė visiems įpėdiniams.

a) Pretorius tame pačiame edikto skyriuje, kuriame jis palikėjo kreditoriams suteikė teisę reikalauti padaryti *bonorum separatio,* kad išvengtų aktyvo sujungimo, leido vergui, kuris buvo *heres necessarius,* prašyti atskirti turtą, kad galėtų išsisukti iš palikėjo skolų. Vergas taip pat turėjo prašyti magistratą, kad atskirtų palikimą[2]. Padarinių atžvilgiu *separatio* neužkerta vergui kelio pasilikti įpėdiniu, galėti atsakyti prieš palikėjo kreditorius: palikėjo turtas parduodamas vergo vardu. Bet *separatio* suteikia vergui tą patogumą, kad jam nereikia atsakyti nei savo asmenimi, nei turtu, kurį jis gaus vėliau[3].

b) Kitu edikto nuostatu, kuris, rodos, jau buvo Antano vartojamas dar prieš respublikos pabaigą[4], pretorius suteikė *jus abstinendi heredibus suis* (saviems įpėdiniams), su kuriais sulygino net esančius *in mancipio* asmenis, nors pastarieji ir

---

[1] Papinianus, *D., h. t.,* 3. Ulpianus, *D., h. t.,* 1, 17. Paulus, *D., h. t.,* 5.
[2] Ulpianus, *D., h. t.,* 1, 18.
[3] Gajus, 2, 153—155.
[4] Cicero, *Philipp.,* 2, 16, 42. Antano tėvas M. Antonius Creticus, pasak Cicero, *In Verem,* 3, 91, 216, miręs 684 metais.

buvo *heredes necessarii*[1]. Nors ši privilegija leido nemokėti skolų tik *ultra vires,* tačiau ji buvo daug energingesnė priemonė. Padarinių atžvilgiu ši privilegija leido įpėdiniui nedalyvauti byloje atsakovu; taip pat įpėdinis galėjo nesutikti, kad palikimas būtų parduodamas jo vardu[2]. Sąlygų atžvilgiu šios privilegijos nereikėjo prašyti. Ji savaime buvo taikoma nepilnamečiui, nors pastarasis ir būtų buvęs įsikišęs į palikimo reikalus; taip pat ji buvo taikoma pilnamečiui įpėdiniui, bet ta sąlyga, jei jis dar nebuvo įsikišęs į palikimo reikalus[3]: kol įpėdinis, net jei jis buvo pilnametis, neįsikišo į palikimo reikalus, tol jis galėjo atsisakyti dalyvauti byloje, kurią palikėjo kreditoriai jam iškėlė. Vadinasi, pretorius pritaikė įpėdiniui *spatium deliberandi* (laiką apgalvoti); pretorius suteikė palikėjo kreditoriams teisę pašaukti įpėdinį į teismą ir jį paklausti, ar jis sutinka būti atsakovu, ar jis nori gauti laiko dar pagalvoti, jei, žinoma, jis nenori leisti parduoti palikimą už skolas[4].

Čia tik nurodytoji institucija *(jus abstinendi)* gerokai sulygino *heredes sui* su *heredes voluntarii.* Bet ji buvusio skirtumo nepanaikino. Be to, susilaikymas *(jus abstinendi)* skyrėsi nuo palikimo išsižadėjimo tuo, kad susilaikymą galima buvo atšaukti: įpėdinis, kuris pasinaudojo susilaikymo privilegija, per tam tikrą laiką, Justiniano gadynėje per trejus metus, galėjo galvoti ir nusistatyti kitaip[5]. Pagaliau, tuo tarpu, kai testamentu paskirto įpėdinio nuo palikimo atsisakymas panaikindavo patį testamentą, susilaikymas nominališkai palikdavo testamentą galioje: susilaikymas neužkirsdavo kelio popiliarinei substitucijai ir vergų išvadavimams, kurie pasilikdavo galioje[6].

c) Čia pretoriaus darbas ir baigėsi. Jis nesaugojo laisvojo įpėdinio *(heres voluntarius)* nuo palikimo priėmimo; taip

---

[1] Gajus, 2, 158—160.

[2] Gajus, 2, 158: *Ut potius parentis bona veneant; D., 29, 2, De A. v. O. H.,* 57, *pr.: Ut, quamvis creditoribus hereditariis jure civili teneantur, in eos actio non detur.* Lenel, *Edictum,* 418 p., 8 išn. *(Edit,* 2, 156 p., 3 išn.).

[3] Gajus, *D.,* 29, 2, *De A. v. O. H.,* 57, *pr.: Impuberibus quidem, etiamsi se immiscuerint hereditati, praestat abstinendi facultatem, puberibus autem ita, si se non immiscuerint.*

[4] Ulpianus, *D.,* 28, 8, *De jure delib.,* 7; 8. Paulus, *D.,* 11, 1, *De interrog.,* 12, *pr.*

[5] *C.,* 6, 31, *De repud. her.,* 6, 1.

[6] Papinianus, *D.,* 28, 6, *De vulg. subst.,* 12. Ulpianus, *D.,* 40, 4, *De manum. test.,* 32.

pat jis nesaugojo būtinojo įpėdinio *(heres necessarius)* nuo jo įsikišimo į palikimo reikalus. Įvykus čia nurodytoms sąlygoms, įpėdinis turėjo atsakyti *in infinitum* (be jokio aprėžimo), išskiriant *in integrum restitutio,* kurią dėl paprastojo įžeidimo (turto atžvilgiu) pretorius davė tik vienu atveju nepilnamečiui, neturinčiam 25 metų. Tačiau teigiama, kad Adrianas tą privilegiją suteikęs pilnamečiui įpėdiniui ir kad Gordianas ją pritaikęs visiems kariams[1]. Tačiau čia nebuvo išimtis iš įpėdinio prievolės atsakyti visu savo turtu už palikėjo skolas; čia buvo tik palikimo priėmimo aprėžimas.

531 metais Justinianas nustatė, kad toliau kiekvienas įpėdinis turės atsakyti tik *intra vires hereditatis* (tik tiek, kiek gaus aktyvo) šiomis sąlygomis: 1. jei per du mėnesius įpėdinis, sužinojęs apie jam paskirtą palikimą, dalyvaujant notarui *(tabuliarius)* ir liudininkams, padarys inventoriaus sąrašą, kuris patikrins palikėjo kreditoriams visą palikimo aktyvą; 2. jei įpėdinis neprašys *spatium deliberandi,* kuris Justiniano laikais buvo laikomas nereikalingu dalyku[2].

II. Išvados iš to, kad yra keletas įpėdinių (padalymas, collatio). — Jei testamentinį arba pretorinį palikimą vietoje vieno įpėdinio priima keletas įpėdinių, tai tie padariniai, kurie atsiranda viso palikimo atžvilgiu vieno įpėdinio asmenyje, atsiranda kiekvieno įpėdinio asmenyje jo dalies atžvilgiu. Kiekvienas įpėdinis savo dalies atžvilgiu tęsia palikėjo asmenį, virsta kūniškųjų daiktų savininku, kreditų kreditorium ir skolų debitorium. Net galima jo daliai pritaikyti tas pačias priemones, kuriomis kovojo su turtų sujungimu tiek su tikslu neleisti konkuruoti palikėjo kreditoriams su įpėdinio kreditoriais, tiek su tikslu apsaugoti patį įpėdinį nuo atsakomybės *in infinitum* už palikėjo skolas.

Čia užtenka atsiminti, kad, nors prievolės pasyviškai ir aktyviškai *ipso jure* yra dalomos, kūniškųjų palikimo daiktų atžvilgiu visi įpėdiniai turi bendros ir nedalomos nuosavybės teises. Šį nedalumą gali pašalinti arba geruoju padarytas įpėdinių pasidalymas, kuris realizuojamas perleidžiant viens kitam savo teises (tai gali atsitikti tik tada, kada visi įpėdiniai su tuo sutinka), arba, jei jie geruoju nesutinka, tai gali padaryti

---

[1] *Inst.*, 2, 19, *De her. qual.*, 6.
[2] *C.*, 6, 30, *De jure delib.*, 22. *Inst.*, 2, 19, *De her. qual.*, 6.

teismas. Pastaruoju atveju keliama *familiae erciscundae* byla; čia teisėjas, pasirėmęs šios bylos dvilypiu pobūdžiu, gali nuteisti kiekvieną įpėdinį ir turi teisę perkelti nuosavybę bei *adjudicatio* būdu sukurti daiktines teises[1].

Priešingai, reikia nurodyti vieną instituciją, kuri tam tikriems įpėdiniams suteikia teisę naudotis tokiomis vertybėmis, kurios neįeina į palikimo masę; ši institucija suteikia įpėdiniams teisę pareikalauti iš kitų įpėdinių, kad jie į palikimo masę įneštų *(conferre in medium)* tam tikrą savo turtą, o tik paskui dalyvautų palikimo pasidalyme. Tai yra *collatio* institucija, kuri buvo visai svetima senajai *jus civile,* kurią sukūrė pretorius savo ediktu ir kuri pasiliko naujojoje imperatorinėje teisėje, bet čia ji vaidino naują vaidmenį[2].

1. *Pretorinė teisė.* Pretoriaus ediktas kalba apie dviejų rūšių *collatio,* būtent: apie *collatio bonorum,* arba *collatio emancipati,* kuri buvo originalus tipas, ir apie *collatio dotis,* kuri buvo imitacija.

a) *Collationis bonorum* (turto įnešimo) įgyvendinimas buvo išvada iš teisės paveldėti *paterfamilias.* Šią teisę pretorius suteikė išėjusiems iš *paterfamilias* valdžios descendentams, kurie jų tėvo mirties momentu dar nebuvo įėję į kitą šeimą, ypač emancipuotiems vaikams. Pretorius šiuos asmenis šaukė paveldėti drauge su pasilikusiais valdžioje, su *heredes sui.* Jei *paterfamilias* mirdavo *ab intestato,* tai pretorius emancipuotiems įpėdiniams duodavo *B. P. unde liberi,* o jei jis *(paterfamilias)* palikdavo testamentą, kuriuo jis savo emancipuotų vaikų nei paskirdavo įpėdiniais, nei pašalindavo nuo įpėdinystės, tai pretorius pastariesiems duodavo *B. P. contra tabulas.* Tačiau, tuo tarpu, kai *heredes sui,* kurie pasiliko palikėjo valdžioje, neturėjo savo turto ir galėjo įgyti turtą tik savo tėvui, išėję

---

[1] Žiūr. II t., 302—304 pp. Ypač seniau galėdavo atsitikti, kai visi įpėdiniai, ypač visi vieno palikėjo descendentai, gyveno bendrai, nesidalydami palikimo *(consortium:* II t., 236 p., 1 išn.). Tačiau palikimo padalymo senumą paliudija buvimas XII Lentelių įstatymuose skundo, vadinamo *actio familiae erciscundae* (II t., 302 p., 3 išn.); tą senumą taip pat paliudija pati paveldėjimo sistema, kuri laikė, kad po vienu stogu gyvena tik vienas *sui juris* asmuo, apsuptas visos eilės *alieni juris* asmenų; vadinasi, pasak šios sistemos, *sui juris* asmeniui mirus, *alieni juris* sudarą kiekvienas savo *domus,* o šiam reikalui padalomas palikimas.

[2] *D.,* 37, 6, *De collatione bonorum;* 37, 7, *De dotis collatione. C.,* 6, 20, *De collationibus.* Fein, *Das Recht der Collation,* 1842. Leist, 37 ir 38 Glücko knygų serijose, 3, 1875, 201—494 pp.

iš tėviškosios valdžios descendentai, kurie tuo būdu virto *sui juris* asmenimis, galėjo įgyti patys sau. Būtų neteisinga, jei šie descendentai galėtų dalyvauti įgijimuose tų descendentų, kurie pasiliko valdžioje, ypač jei pastarieji nieko negalėtų gauti iš pirmųjų. Kad tokio neteisingumo nebūtų, pretorius, suteikdamas jiems (emancipuotiems) *B. P.*, lyg kad jie nebūtų buvę *capite minuti*, kartu uždėjo jiems prievolę, lyg kad jie nebūtų buvę *capite minuti*, leisti pasilikusiems valdžioje įpėdiniams pasinaudoti jų (emancipuotų) turtu, kitaip sakant, pretorius įsakė emancipuotiems vaikams įnešti į palikimo masę tai, ką jie įgijo[1]. Jei pretorius emancipuotiems vaikams suteikia *B. P.*, tai jis jiems taip pat uždeda prievolę padaryti *collatio bonorum*, kurią jau žinojo teisininkas Kasius, 30-tų metų po Kr. konsulas[2].

Pasiremiant viena sistema, kurią, be abejojimo, nustatė pretoriaus sukurti papročiai, bet kurios įtaka visai reališkai veikė įpėdinių paskyrimą, *collatio bonorum* buvo daroma pagal pretoriaus edikto nuostatus[3]. Tai buvo daroma ne faktiškai įnešant emancipuotojo daiktus į palikimo masę ir ne atskaitant iš emancipuotojo dalies tai, ką jis pats turėjo įnešti į palikimo masę, bet darant verbalinę sutartį *(cautio, satisdatio)*, kurią turėjo garantuoti laiduotojai[4]; laidavimas buvo duodamas įpėdiniams, kurie turėjo teises emancipuoto įpėdinio turtui. — Kadangi *collatio* buvo paremta išimtinai tais nuostoliais, kuriuos galėtų turėti *heredes sui*, jei būtų pašalinta *capitis deminutio*, kad emancipuotasis galėtų *heredes sui* darbu padidintą palikimą pasidalyti, ir jei *heredes sui* nieko negalėtų gauti iš emancipuoto įpėdinio turto, tai *collatio bonorum* buvo taikoma tik tais atvejais, kada įpėdiniai paveldėdavo savo *paterfamilias;* vadinasi, ascendentą iš tėvo pusės, bet ne moterį ir ne ascendentą iš motinos pusės, nes tik tėvo valdžioje esantieji asmenys padidina palikimą, nes dėl *capitis deminutio* emancipuotojo įpėdinio įgijimai nebepadidina palikimo. — *Collatio* turi padaryti tik iš tėviškosios valdžios išėjusieji descendentai, ku-

---

[1] Ulpianus, *Coll.*, 16, 7, 2. Tas pats, *D., h. t.*, 1, *pr.*
[2] Paulus, *D., h. t.*, 2, 5. Ž. 78 p., 1 išn.
[3] Apie šį ediktą ž. Lenel, *Edictum*, 144 §.
[4] Ulpianus, *D., h. t.*, 1, 9: *Jubet autem praetor ita fieri collationem, ut recte caveatur: caveri autem per satisdationem oportere Pomponius ait.* Tik ekvivalento pagrindu vėliau (gana lengviai) buvo pripažinti kiti du būdai.

rie reikalauja *B. P. unde liberi* arba *B. P. contra tabulas.* Jos *(collatio)* nereikia daryti nei tiems įpėdiniams, kurie atsisako nuo įpėdinystės teisių, nei tiems, kurie reikalauja *B. P. ex testamento*[1]. Pirmiesiems ši prievolė neuždedama dėl to, kad jie nedaro *heredibus suis* nuostolių; o antriesiems ši prievolė neuždedama ne dėl to, kad jie išėjo iš tėviškosios valdžios, tuo tarpu *heredes sui* toje valdžioje pasiliko, bet dėl to, kad testatorius juos (emancipuotuosius) paskyrė įpėdiniais taip, kaip jis galėjo įpėdiniu paskirti svetimą asmenį ir kaip jis galėjo paskirti tik viena *heredem suum,* o kitų neskirti. — Toliau ne visi įpėdiniai turėjo daryti *collatio:* ją turėjo daryti tik tie emancipuoti įpėdiniai, kurių konkuravimas su kitais įpėdiniais padarytų šiems nuostolių[2], jei nebūtų padaryta *collatio,* bet ne kiti emancipuoti įpėdiniai[3]; *collatio* turėjo būti daroma tik *heredibus suis* ir tai tik tų *sui* naudai, kurių dalis sumažintų emancipuoto įpėdinio konkuravimas[4]. Pagaliau, kadangi

---

[1] Atsisakymas: Paulus, 3 išn. Testamentas: *C., h. t.,* 1; 9.

[2] Tai pasako ši maksima: *Ei confertur cui aufertur.*

[3] Vadinasi, nelaikoma, kad *capitis deminutio* nėra absoliučiai įvykusi, kad fiktyviškai emancipuoto įpėdinio turtas patektų į palikimo masę, dalomą tarp visų įpėdinių, kaip tai verstų manyti posakiai *in commune conferre, in medium conferre.* Priešingai, kadangi emancipuotasis neturi teisės *collationi,* tai jis negali pasinaudoti kitų emancipuotųjų įnešimais *(collationes),* nes kitų įnešimai ne tik nepadidina jo gaunamosios dalies, bet jie net nesumažina iš jo reikalaujamojo įnešimo, kuri jis turi duoti *suis.* Vadinasi, kaip to reikalauja pats *collatio* principas, ne tik turtingas emancipuotasis, kuris, priimdamas menką palikimą, pasidaro dėl palikimo priėmimo neturtingesnis, nes jis įneša daugiau, nekaip pats gauna, bet pats *collatio* būdas yra toks, kad, jei yra keletas emancipuotų, kiekvieno emancipuoto gaunamoji dalis yra mažesnė už įpėdinio gaunamąją dalį (sakysime, yra vienas *heres suus* ir du emancipuoti, kurie kiekvienas turi po 300: kiekvienas emancipuotasis, be savo palikimo dalies, gaus po pusę savo turto, 150; *suus,* be savo palikimo dalies, gaus po pusę emancipuotųjų turto, 150+150; yra du *heredes sui* ir du emancipuoti, kiekvienas turis po 300: kiekvienas emancipuotasis, be savo palikimo dalies, gaus vieną trečdalį savo įnešimo, nes du trečdaliai teks *heredibus suis,* vadinasi, 100; kiekvienas *suus,* be savo dalies, gaus po vieną trečdalį iš abiejų emancipuotųjų turto, vadinasi, 100+100. Ulpianus, *D., h. t.,* 1, 24; Paulus, *D., h. t.,* 2, 5). Paulius sako, kad emancipuotieji negali skųstis, nes jie esą laisvi priimti palikimą arba nuo jo atsisakyti. Tačiau čia iškreipiamas klausimas, nes mums yra svarbu sužinoti, ar teisinga yra čia nurodyta kalkuliacija tada, kada palikimas yra priimamas. Šis atskiro apskaičiavimo būdas, kuris, pasak Pauliaus, siekęs Kasiaus laikus, mūsų nuomone, buvo nustatytas teorijos dėl to, kad tai padaryti paskatino pati *collationis* procedūra, nes *collatio* buvo daroma individuališkai kiekvienam įpėdiniui *cautione.*

[4] Vadinasi, jei emancipuotojo dalyvavimas nesumažina nė vieno *suus* paveldimosios dalies (sakysime, emancipuotasis eina *B. P. contra tabulas,* o *suus* buvo paskirtas tik pusei palikimo), tai emancipuotasis neturėjo daryti *collatio;* jei tas dalyvavimas sumažina tik kai kurių *sui*

nuostolius sudarė tai, kad emancipuotas įpėdinis, užuot įgijęs šeimai *(domus)*, įgijo sau pačiam, tai *collatio* lietė visą tai, kas sudarė nuostolius, kitaip sakant, visą emancipuotojo turtą, įvertintą tuo momentu, kada dėl likusiųjų valdžioje įpėdinių padėties pasikeitimo jau nebebuvo šiems daromi nuostoliai, t. y., *de cujus* (palikėjo) mirties momentu[1].

b) *Collatio dotis* yra rafinuotesnis, beveik gudrus tos pačios idejos išreiškimas. Be *manus* ištekėjusi duktė pasilieka *in patria potestate:* viską įgyja savo tėvui *(paterfamilias)*. Tačiau yra viena jos teisė įgyti sau, o ne savo *paterfamilias:* tai yra jos teisė kraičiui kol tęsiasi santuoka, o santuokai išnykus, ši teisė gali pavirsti kreditu, kuriuo galima reikalauti grąžinti jos kraitį. Vis tiek, ar tas kraitis yra *dos profecticia* (gautas iš tėvo), ar jis yra *dos adventicia* (gautas iš kiekvieno kito asmens), teisė šiam kraičiui niekada nepereina tėvui; ji visada yra dukters teisė. Vadinasi, šio kraičio atžvilgiu ištekėjusi duktė santykyje su likusiais *paterfamilias* valdžioje *sui* ir *suae* yra tokioje padėtyje, kokioje yra emancipuotas vaikas savo turto atžvilgiu. Ištekėjusi duktė, kaip ir emancipuotas sūnus, turi atlyginti nuostolius, kuriuos ji padaro likusiems valdžioje įpėdiniams, su jais konkuruodama įgyjant palikimą, jei jie iš savo pusės negali gauti tai, ką ištekėjusi duktė turi. Pretorius ištekėjusiai, bet pasilikusiai *in patria potestate* dukteriai, kuri prašė *B. P. unde liberi* arba *B. P. contra tabulas,* uždėjo prievolę padaryti *collatio dotis*[2]. Kadangi *collatio dotis* buvo pagrįsta tuo pačiu principu, kuriuo buvo pagrįsta *collatio bonorum,* tai ji buvo tvarkoma tomis pačiomis taisyklėmis ir atžvilgiu asmenų, kurie turėjo padaryti *collatio,* ir atžvilgiu tvarkos, kuria *collatio* buvo daroma.

2. *Imperatorinė teisė.* Naujesnioji imperatorinė teisė transformavo *collatio* teoriją. Šeimos teisės evoliucija beveik

---

dalis (sakysime, jei emancipuotas tėvas konkuruoja su savo vaikais, pasilikusiais valdžioje pagal ediktą *de conjungendis cum emancipato liberis ejus,* ž. 74 p., 2 išn.), tai jis turi daryti *collatio* tik nuskriaustiesiems: Ulpianus, *D.,* 37, 8, *De conj. cum em. lib.,* 1, 13.

[1] Ulpianus, *Reg.,* 28, 4: *Bona quae moriente parte habuerunt.* Taip pat čia įskaitomi ir tie turtai, kurių jis nebevaldo dėl apgaulės: *D., h. t.,* 1, 23.

[2] Pasak Ulpiano, *D., h. t.,* 1, *pr.: Quamquam ita demum ad collationem dotis praetor cogat filiam si petat bonorum possessionem* (ž. 145 p., 4 išn.), iš *collatio* buvusi nustatyta pretoriaus ediktu. Pasak Gordiano, *C., h. t.,* 4, ji *(collatio)* buvusi taikoma ir *dos adventicia,* ir *dos profecticia.*

niekais pavertė senąją *collatio emancipati.* Bet, priešingai, imperatorinė teisė, pasirėmus viena ideja, kurios užuomazga nesąmoningai jau glūdėjo *in collatione dotis,* tikrai sukūrė naują *collatio,* paremtą visai kitokiu principu. Šią *collatio* interpretatoriai pavadino *collatio descendentium;* iš jos tiesioginai yra kilę moderniškieji santykiai.

a) Kadangi *collatio emancipati* buvo pagrįsta nelygybe, dėl kurios vieni *heredes sui* negalėjo įgyti sau, o kiti įpėdiniai (emancipuoti) galėjo tai padaryti, tai jos *(collatio)* sritis turėjo progresyviškai siaurėti dėl to, kad progresyviškai buvo pripažįstamos teisės esantiems valdžioje asmenims įgyti sau. Kai buvo pripažintas *peculium castrense,* tai emancipuotas vaikas neturėjo daryti *collatio* tų daiktų, kurie būtų įėję į šį *peculium,* jei emancipuotasis būtų pasilikęs tėvo valdžioje. Kai dar vėliau buvo pripažintas *peculium quasi-castrense,* tai emancipuotajam dar labiau nereikėjo įnešti į palikimo masę tų daiktų, kurie būtų įėję į šį *peculium*[1]. Kai maždaug tuo pat metu buvo pripažinta, kad net vaikai, kurie yra *in patria potestate,* gali sau įgyti motinos palikimą, užuot jį įgiję savo tėvui, tai jie tuo pačiu neteko teisės reikalauti, kad emancipuotasis padarytų tokių įgijimų *collatio.* Vadinasi, kiekvienas naujas *patrimonii adventicii* padidėjimas mažino sąrašą tų turtų, kuriuos emancipuotasis turėjo įnešti į palikimo masę. Galima būtų net manyti, kad Justiniano gadynėje jau nebeliko turtų, kuriuos būtų reikėję įnešti į palikimo masę, kad senoji *collatio* išnyko drauge su teisių skirtumu (pasilikusių valdžioje ir emancipuotų asmenų) nuosavybei įgyti. Mūsų nuomone, vis dėlto tokia pažiūra būtų klaidinga bent laikams, ankstesniems už novelių gadynę. Dviem atvejais pasilikę valdžioje vaikai nebuvo tokioje padėtyje nuosavybės įgijimo atžvilgiu, kokioje padėtyje buvo emancipuoti vaikai, būtent: *bona adventicia* santaupos tekdavo tėvui, o ne jo valdžioje esantiems vaikams; šie vaikai negalėdavo teisėtai įgyti dovanų iš savo *paterfamilias,* pastarajam esant gyvam. Vadinasi, emancipuotas vaikas turėjo įnešti į palikimo masę tas santaupas, kurios, jei jis būtų valdžioje, būtų susidariusios iš *bona adventicia;*

[1] Ulpianus, *D., h. t.,* 1, 15, kur teisininkas kalbėjo tik apie *peculium castrense,* kuris vienas toje gadynėje tebuvo ir kuri pritaikė naujajai teisei, prikergiant prie jo *peculium quasi-castrense.*

taip pat jis turėjo padaryti *collatio* tų dovanų, kurias jis gavo iš *paterfamilias*[1]. Tačiau tai buvo viskas, kas Justiniano kodekse liko iš senosios *collatio*. Novelių teisėje, tur būt, jos visai neliko[2].

b) Priešingai, tuo metu atsirado kita *collatio*, kurią imperatorinė teisė, pasirėmusi visai kitokiu principu, progresyviškai sukūrė. Tai buvo *collatio descendentium*, kurią turėjo daryti descendentai visiems kitiems įpėdiniams, paveldint kiekvieną ascendentą. Šios *collatio* pagrindą sudarė tarp gyvųjų padaryti dovanojimai, gauti iš šių descendentų; ji buvo pripažinta ne dėl to, kad padidintų kitų įpėdinių paveldimąsias dalis, bet dėl to, kad emancipuotam įpėdiniui suteiktų teisę paveldėti.

Šiai *collatio* (kuri buvo pagrįsta ne įvairių įpėdinių kitokiomis teisėmis nuosavybei įgyti, bet ta prezumpcija, kad ascendentas, lygiai mylėdamas descendentus, norėjo palikti visiems lygias dalis) sukurti užteko tik apibendrinti tai, kas visai atsitiktinai jau vienu *collatio dotis* atveju buvo, būtent, *collatio dotis profecticiae* atveju, kada tėviškoje valdžioje buvusi duktė įnešdavo į tėvo palikimo masę savo kraitį, kurį buvo gavusi iš tėvo. Tačiau iš pradžios tai buvo tik atsitiktinis reiškinys. Ši *collatio dotis profecticiae* buvo tik *collationis bonorum* principo pritaikymas; abi šios *collationes* buvo tvarkomos pagal tas pačias taisykles. Šią *collatio* reikėjo daryti tik paveldint *paterfamilias;* jos, sakysime, nereikėjo daryti tada, kada paveldėdavo ascendentą (iš motinos pusės), kuris buvo davęs kraitį *(dos adventicia)*. Iš pradžios ją turėjo daryti tik duktė, kuri norėjo gauti *B. P. ab intestato*. Ją reikėjo daryti tik naudai *heredis sui,* kuris, jei nebūtų *collatio,* konkuruodamas su dukterimi, turėtų nuostolių. *Collatio* lietė tik kraitį, bet ne kitokias dovanas. Pagaliau, kaip ir *collatio bonorum,* ji buvo daroma tam tikru pasižadėjimu *(cautione)*.

---

[1] Išimtį, liečiančią dovanojimus, aiškiai padarė Labeonas, *C., h. t.,* 17, *in fine*. Išimties, liečiančios *bona adventicia* sutausojimus, joks formalus Justiniano kompiliacijų tekstas nepaminėjo. Tačiau ta išimtis išplaukia iš paties principo ir ją patvirtino Bazilikos, 41, 7, 36.

[2] Čia yra labiausiai paplitusi pažiūra. Mūsų išmanymu, šios pažiūros stipriausią pagrindą sudaro tas pastebėjimas, kad *collatio emancipati* turėjo daryti tik asmenys, veikiantieji pagal *B. P. unde liberi,* kurią tikrai panaikino 118 novelė, arba pagal *B. P. contra tabulas,* kurią, tur būt, panaikino 115 novelė.

Beveik visa tai panaikinus, imperatorinė teisė sukūrė naują *collatio*. Atžvilgiu asmenų, kuriems turėjo būti daroma *collatio*, jau Gordianas nustatė, kad ją *(collatio)* reikia daryti ne tik *heredibus suis*, kurių atžvilgiu tegali būti keliamas nelygybės nuosavybei įgyti klausimas, bet ir emancipuotiems asmenims, kuriems *collatio* daroma tik su tikslu palaikyti lygybės idėją[1]. Atžvilgiu paveldėjimų, kuriems daroma *collatio*, 472 metais Leonas nustatė, kad *collatio* reikia daryti paveldint kiekvieną ascendentą[2]. Atžvilgiu turtų, kuriuos reikėjo įnešti į palikimo masę, tas pats imperatorius *collatio* išplėtė kraičiui, kuris buvo duotas descendentei, dovanoms, gautoms santuokos proga, o Justinianas dar pridėjo dovanas, gautas tarnybos proga *(ad emendam militiam)*, tačiau principiališkai *collatio* netaikė kitokioms dovanoms *(donationes simplices)*[3]. Kalbant apie pagrindą, kuriuo buvo reikalaujama, kad norįs priimti palikimą asmuo padarytų *collatio*, reikia pasakyti, kad nuo tų laikų, kada Antoninas Pius reformavo senąją *collatio dotis*[4], turėjo daryti *collatio*, nepaisant ar jis, priimdamas palikimą, rėmėsi pretorine teise, ar civiline teise. Tačiau iki Justiniano gadynės *collatio* turėjo daryti tik įpėdiniai *ab intestato*, o Justinianas savo 16-ja novele, be kitko nelabai vykusiai,

---

[1] *C., h. t.*, 4. Teorinį išsirutuliojimą parodo konstitucija, nurodydama, kad po tam tikrų ginčų buvo priimta taisyklė, pagal kurią emancipuotieji broliai ir seserys turėjo įnešti gautąją *dos profecticia*, bet ne *dos adventicia*. *Collatio dotis adventiciae*, kurią, pasak to teksto, turėję duoti tik vieni *sui*, nebebuvusi jiems priverstina tada, kada buvo sukurta *bona adventicia* institucija (ž. I t., 194—196 pp.).

[2] *C., h. t.*, 17. Be kitko, konstitucija įsako daryti *collatio* tik paveldint ascendentus, bet ne šalutinius gimines ir descendentus, nes čia paveldėjimo pažangos idėja yra daug mažiau natūrali. Priešingai, Civ. Kod. 843 str. tą prievolę uždeda visiems įstatyminiams įpėdiniams.

[3] Leo, *C., h. t.*, 17. Justinianus, *C., h. t.*, 20. Be kitko, *de cujus* gali panaikinti tuos pranašumus, kuriuos gimdo *collatio*. (Nov. 18, c. 6). Priešingai, neminint dovanų, duotų emancipuotam sūnui, iš kurio *sui* reikalauja *collatio bonorum*, išimties būdu turi būti įneštos paprastos dovanos (144 p., 2 išn.) šiais atvejais: 1. kada testatorius aiškiai tai įsako; 2. kada gavusis paprastą dovaną reikalauja, kad kitas emancipuotas įneštų įneštiną dovaną, nes šiuo atveju laikoma, kad reikalaujantysis pastaraji nori apdovanoti: *C., h. t.*, 20, 3(1). Civ. Kod. 843 straipsnis reikalauja įnešti ne tik visokias dovanas, bet ir legatus, kurių dispenso prezumpcija buvo pripažinta tik 1898 metais. Šis reikalavimas yra mažiau pagrįstas.

[4] Ulpianus, *D.*, 37, 7, *De coll. dot.*, 1, *pr.*, kur jis Antoninui Piui priskaito ne, kaip paprastai sakoma, *collatio dotis* nustatymą, bet jos pritaikymą dukteriai, kuri, pasitenkindama civilinio įpėdinio kvalifikacija, nereikalauja *B. P.*

šią prievolę uždėjo testamentiniams įpėdiniams[1]. Pagaliau verbalinę sutartį, kuri buvo reguliari senosios *collatio* priemonė, rodos, pakeitė fakto santykiai, ypač įpėdiniui, kuris turėjo padaryti *collatio,* duodant mažesnę palikimo dalį tada, kada buvo dalomas palikimas tarp įpėdinių[2].

C.

Palikimo priėmimo sankcija. Įpėdinių skundai.

Priimdamas palikimą, įpėdinis virsta savininku kūniškųjų palikėjo daiktų, kreditorium palikėjo kreditų ir debitorium jo debitų. Jei paveldi vienas įpėdinis, tai jis paveldi visą palikimą, o jei paveldi keletas įpėdinių, tai kiekvienas paveldi dalį viso palikimo. Jei įpėdinis yra civilinis įpėdinis, tai jis paveldi *jure civili,* o jei jis yra *bonorum possessor,* tai jis paveldi *jure praetorio.* Savo teisėms vykdyti įpėdinis, žinoma, su aukščiau nurodytais skirtumais, turi tas skundų teises, kurias turėjo palikėjas; taip pat jis turi atsakyti už palikėjo skolas taip, kaip pats palikėjas turėjo atsakyti. Tačiau, be kitko, tiems patiems palikėjo kūniškiems daiktams reikalauti ir kreditams išieškoti įpėdinis turi tam tikrų skundų, kurių neturėjo palikėjas, nes šie skundai yra susiję su įpėdinio kvalifikacijomis, jei įpėdinis paveldi *jure civili,* ir su *bonorum possessoris* kvalifikacijomis, jei jis paveldi *jure praetorio.*

I. Civilinė įpėdinystė (hereditatis petitio). — Civilinė teisė žinojo tik vieną šios rūšies skundą; bet tas skundas buvo labai svarbus ir labai senas. Tai buvo įpėdinystės reikalavimo skundas *(hereditatis petitio, vindicatio generalis)*[3]. Nuo įstatyminių skundų laikų[4] šiuo bendruoju skundu įpėdinis, pasirėmęs savo kvalifikacijomis (įpėdinio kvalifikacijomis), užuot kėlęs bylas kaip savininkas arba kaip kreditorius, galėjo, jei

---

[1] Nov. 18, c. 6.

[2] Ši sistema, kurią imperijos gadynės teisininkai laikė galima senajai *collatio (D., 37, 6, De coll. bon.,* 1, 11. 12), buvo vienintelė sistema, kurią pripažino galiojančia 472 metų Leono konstitucija (ž. 145 p., 2 išn.).

[3] *D., 5, 3, De hereditatis petitione.* Francke, *Exegetisch-dogmatischer Commentar über den Pandektentitel De H. P.,* 1864. A. Leinweber, *Die hereditatis petitio,* 1899.

[4] Gajus, 4, 17, sako, kad tuo metu jau buvusi daroma bylininkų tarpusavio *vindicatio* dėl vieno iš palikimo daiktų.

tik norėjo, kelti įpėdinystės bylą kiekvienam asmeniui, kuris savinosi visą arba tik dalį palikimo. Ir nuo formulinio proceso gadynės tie atsakovai, kuriems įpėdinis iškėlė paprastu pagrindu bylas (nuosavybės arba kredito pagrindu), tam tikrais atvejais, pasirėmę viena išimtimi *(exceptio ne praejudicium hereditati fiat)*[1], galėjo priversti įpėdinį, kad jis jiems iškeltų bendrąją įpėdinystės bylą, kurioje nekeliamas nuosavybės arba kredito, kurie atsirado iš palikimo, klausimas, bet keliamas tiesioginis įpėdinystės klausimas.

Petitio hereditatis, kaip ir *rei vindicatio,* buvo daiktinis civilinis skundas, kuris iš pradžios buvo keliamas *sacramentum in rem* tvarka, paskui *sponsio* tvarka, o pagaliau petitorinės formulės tvarka. Tiesa, šias fazes ji perėjo lėčiau, negu *rei vindicatio*[2]. Mūsų nuomone, iš pradžios, tur būt, nebuvo didelio skirtumo tarp *vindicatio generalis,* kuria galima buvo reikalauti pripažinti įpėdinystės teises, ir *vindicatio rei singularis,* kuria galima buvo reikalauti priteisti atskirus daiktus[3]. Tačiau ir objekto skirtumo (čia objektą sudarė turtas, turto visumas, o ne atskiras daiktas)[4] užteko, kad šiam skundui ne tik jo įrodymo, bet ir sąlygų bei padarinių atžvilgiu būtų su-

---

[1] Gajus, 4, 133; *D., h. t.,* 5, 2; *D.,* 44, 1, *De exc.,* 13. Dernburg, *Ueber das Verhältnis der H. P. zu den erbschaftlichen Singularklagen,* 1851.

[2] Iš vienos pusės, įpėdinystės byloms, pavedamoms centumvirų teismui (95 p., 2 išn.), daug ilgiau buvo taikomas *sacramentum, sacramentum in personam* forma *sponsionis* procedūros, pavedamos centumvirų teismui (ž. I t., 432 p., 2 išn.); iš antros pusės, Cicernas, kuris jau žinojo petitorinę formulę revendikacijos srityje (ž. I t., 432 p., 1 išn.), rodos, dar tos formulės nežinojo įpėdinystės bylose, apie kurias jis kalba, *In Verr.,* 2, 1, 45, 115, tik *legis actio sacramenti in rem* ir procedūros *per sponsionem* srityse. Įpėdinystės proceso istorija būtų daug originalesnė, jei drauge su Dernburgo pažiūra, kurią be naujo patikrinimo priėmė Jobbé-Duval, *N. H. R.,* 1905, 10 p., 5 išn., pripažintume, kad Romoje įpėdinystės bylos niekada nebuvo iškeltos petitorine formule pas *judex unus.* Tačiau šią teoriją, kuri yra pagrįsta išimtine kompentencija centumvirų teismų įpėdinystės byloms spręsti, mums rodos, nuneigia tekstai, pavyzdžiui, žiūr. *D.,* 5, 3, *De H. P.,* 40, 4 (Paulus); 57 (Neratius); 58 (Scaevola). Apie petitorinės formulės atstatymą ž. Lenel, *Z. S. St.,* 46, 1926, 1—18 pp.; *Edictum,* 65 §.

[3] Įrodymus liečiąs skirtumas neturėtų labai bauginti, nes jei en bloc reikalaujami visi daiktai, užuot juos pareikalavus atskirai, tai įvyksta tas pats fenomenas, kuris įvyktų, sakysime, revendikuojant visą gyvulių bandą, kur daroma *vindicatio* ir *conravindicatio* vieno avino, kaip įpėdinystės byloje vieno iš palikimo daiktų (Gajus, 4, 17).

[4] Čia jau yra esminis skirtumas tarp *vindicatio rei singularis* ir *vindicatio gregis,* kur banda lieka ta pati, nors avinai pasikeitė. Tas skirtumas yra dar didesnis, kada vietoje *universitas facti,* kaip tai yra

kurtos tam tikros esminės taisyklės, kurios galėjo liesti ir ieškovo ir atsakovo interesus. Matyti, kad šio skundo kūrėjai norėjo, jog jis būtų greičiau keliamas, negu revendikacijos skundas, ir greičiau, negu atskiri palikėjo skundai[1].

Klasiškojoje gadynėje šių esminių taisyklių bazę sudarė vienas senato nutarimas, padarytas 129 metais po Kr., Adrianui viešpataujant. Interpretatoriai jį pavadino konsulų, kurie jį pasiūlė priimti imperatoriaus Adriano sąskaita, vardu, bet, kaip tūlas tiki, jis (senato nutarimas) buvęs pavadintas teisininko Juventiano Celzo vardu, *senatus consultum Juventienum.* Šis senato nutarimas yra garsus tuo, kad jis daro skirtumą tarp geros sąžinės valdytojo, kuris turėjo atsakyti tiek, kiek jis iš palikimo pralobo, ir blogos sąžinės valdytojo, kuris turėjo grąžinti visa tai, ko palikimui trūko[2]. Tačiau, nors tūlas tiki, kad, išskiriant kai kuriuos smulkmenų pakeitimus, senato nutarimas tik ratifikavęs (patvirtinęs) tai, kas jau nuo seniai papročių teisės buvę sukurta, vis dėlto, mes manome, kad ši sistema nebuvo senesnė už Adriano gadynę[3]. Šio nutarimo pagrindinis skirtumas, daromas tarp geros sąžinės valdytojo,

---

banda, ginčijamasi dėl *universitas juris,* kaip tai yra įpėdinystės atveju, nes įpėdinystė apima ne tik kūniškuosius daiktus, bet ir kreditus, aktyvą ir kartu pasyvą, kurie labai lengviai gali pasikeisti ir susikomplikuoti.

[1] Atsakovui daug patogiau, jei tiesiogiai, o ne netiesiogiai, išsprendžiamas įpėdinystės klausimas, jei vienu kartu išspredžiami visi tarp jo ir ieškovo keliami ginčai, jei iš jo priteisiamos tik vieną kartą bylinėjimosi išlaidos, o ne kelis kartus, kaip tai esti keliant atskiras bylas. Taip pat ieškovas turi atitinkamus patogumus; be kitko, jis turi tą patogumą, kad jis, įrodydamas esąs įpėdinis, gali atimti visus palikimo daiktus iš valdytojo *pro herede* arba *pro possessore;* jam visai nereikia įrodyti, kad velionis turėjo nuosavybę (151 p., 3 išn).

[2] Senato nutarimo tekstas, išleistas *vindicationis caduci* proga; šią *vindicatio* iškėlė fiskas ir ją patiekė Ulpianas, *D., h. t.,* 20, 6 (bizantiniai teksto pakeitimai, padaryti kitokia prasme: pasak Messina Vitrano, *B. Ist. D. R.,* 20, 1908, 230—243 pp. ir Fliniaux, *R. H. D.,* 2, 1923, 82—117, 187—209 pp., kuriam žodžių *ante litem contestatam* pakeitimas žodžiais *post petitam hereditatem* leidęs Justinianui apibendrinti taisyklę apie geros sąžinės valdytojus su blogos sąžinės valdytojais, įvykus *litis contestatio;* o pasak Denoyez, 3 išn., kuriam, iš vienos pusės, nebuvę jokio sąryšio tarp *senatus consultum Juventianum* ir įsisenėjimo *pro herede* panaikinimo ir, iš antros pusės, *senatus consultum Juventianum,* kuris jau buvo išplėstas, jau buvęs naudojamas kompiliatorių, kad nustatytų aprėžtą geros sąžinės valdytojo atsakomybę esamuoju pralobimu ir ypač kad pasunkintų blogos sąžinės valdytojo padėtį, nustatant *dolus pro possessione est).*

[3] Lammfromm, *Zur Geschichte der Erbschaftsklagen,* 1887; Mitteis, *K. V. I.,* 31, 1889, 68—71 pp.; Denoyez, *Le senatus-consulte Juventien,* tezė, Strasburgas, 1926. Šią tvarką, kuri vėliausiai buvo nustatyta

kuris dėl savo klaidos neturi atlyginti nuostolių, ir blogos sąžinės valdytojo, kurio nereikia pasigailėti dėl to, kad neteisėtai pasiėmė palikimo daiktą, iki Adriano gadynės turėjo susidurti su viena nenugalima kliūtimi, būtent: su *usucapionis pro herede* institucija, pagal kurią kiekvienas valdytojas (geros ir blogos sąžinės), paimdamas svetimą palikimą, nepadarydavo jokio neleistino veiksmo. Galima net pastebėti tekstuose pėdsakus ankstesnės tvarkos, kur bendros taisyklės, paremtos vienu principu, buvo taikomos visoms įpėdinystės byloms. Senoji tvarka neteko prasmės ir naujoji sistema pasidarė galima tik tada, kada Adriano laikais buvo išleistas senato nutarimas, panaikinąs *usucapionem pro herede*. Šis senato nutarimas kartais sumaišomas su *senatus consultum Juventianum*, kuris, mūsų nuomone, tikrai skyrėsi nuo ano, bet kuris buvo būtina ano nutarimo įžanga[1].

1. *Hereditatis petitionis buvimo sąlygos.* — Įpėdinystės reikalavimo *(hereditatis petitionis)* buvimo sąlygos, kaip ir revendikacijos buvimo sąlygos, liečia reikalavimo objektą ir du subjektus (aktyvinį ir pasyvinį).

a) Įpėdinystės bylos objektą sudaro ne vienas arba daugelis palikimo kūniškųjų daiktų, bet pati įpėdinystė, kitaip sakant (ne tik pagal išsirutuliojusios teisės ir Justiniano teisės nuostatus, bet ir pagal klasiškosios teisės ir net pagal ankstesnės už *senatus consultum Juventianum* teisės nuostatus), šį objektą sudaro abstrakcija, nepriklausąs savo konkrečių elementų turtas, kurio viso arba tik dalies reikalaujama grąžinti iš to asmens, kuris šį turtą geruoju negrąžina. Vadinasi, įpėdinystės bylą galima kelti ne tik dėl kūniškųjų palikimo daiktų, dėl kurių galima būtų kelti revendikacijos bylą, bet ir dėl palikimo kreditų, dėl kurių galima būtų kelti tik asmeninius skundus, ir ypač dėl gausybės kitokių pretenzijų, kurioms, kadan-

---

imperijos pradžioje, paliudija visa eilė ankstyvesnių už senato nutarimą literatūros likučių, pavyzdžiui, šeštoji Juliano Digestų knyga (Lenel, 73—89), kuri per nesusipratimą pateko į Digestas, ypač į vėlesnių teisininkų citatas.

[1] Gajus, 2, 57. Žiūr. 119 p., 1 išn. Mūsų nuomone, senato nutarimas skyrėsi nuo *senatus consultum Juventianum* visų pirma dėl to, kad antrojo tekste, kurį mes turime, nieko panašaus nėra, paskui dėl to, kad sumaišyti antrąjį nutarimą su pirmuoju yra tas pat, kas yra sumaišyti padarinį su priežastimi.

gi palikimas yra gyvas ir kintąs turtas, patenkinti nebuvo tam tikrų skundų[1].

b) Pozityviniu atžvilgiu ieškovas turi būti civilinis įpėdinis; iš čia išeina, kad, jei, sakysime, ieškovas nori atsiimti įpėdininį daiktą, ieškovui reikia įrodyti tik įpėdinio teises, bet jam nereikia įrodyti nuosavybės teisių, kurias jis turėtų įrodyti, iškėlęs revendikacijos bylą. Be to, negatyviniu atžvilgiu galima pasakyti, kad, kaip ir revendikacijos atveju, jis neturi valdyti daikto, tačiau, atsimenant tai, kad įpėdinystės byla keliama ne tik dėl kūniškųjų daiktų, bet ir dėl nekūniškųjų daiktų, reikia pastebėti, kad tikrojo valdymo klausimas gali kilti tik pirmuoju atveju (kūniškųjų daiktų atveju) ir kad antruoju atveju (nekūniškųjų daiktų atveju) valdymo nebuvimas atitinka pretenzijos nepatenkinimą.

c) Tas pačias pastabas reikia padaryti atsakovui, kuris yra įpėdinystės bylos subjektas tik ta sąlyga, jei jis valdo palikimą[2]. Tačiau šiam reikalui užtenka tik teisinio valdymo *(possessio juris)*, kuris skiriasi nuo faktinio valdymo *(possessio rei)*[3], pavyzdžiui, atsakovas, neigdamas įpėdinio kvalifikacijas, atsisako sumokėti skolas, kurias jis buvo skolingas palikėjui, atsisako grąžinti įpėdiniui tai, ką jis iš palikėjo buvo paėmęs[4]. Tačiau neužtenka *possessionis juris aut facti*, kad valdytojas galėtų būti atsakovu įpėdinystės byloje. Valdytojas gali būti atsakovu tik tuo atveju, jei jis valdo *pro herede, pro possessore: pro herede* jis valdo tada, kada jis gera arba bloga sąžine save laiko įpėdiniu, kada jis atsisako grąžinti palikėjo daiktą arba sumokėti skolą dėl to, kad jis pretenduoja

---

[1] Iš tų sumetimų, kuriems nebuvę kitokių skundų arba kuriems kitokie skundai buvę sunkiai pritaikomi, mes nurodysime ne tik vergų įgijimus, kuriais jie įgydavo *hereditas jacens*, ne tik daiktus, kuriuos turėjo velionis, nors nebūdamas tų daiktų savininku (sakysime, apsaugai paimtus daiktus, pasiskolintus arba išsinuomotus daiktus), ir kuriuos įpėdiniui rūpėjo paimti, nes jis buvo atsakingas prieš daiktų savininką, bet ypač tas vertybes, kurios palikime, laikomame vienetu, galėjo pakeisti kitas vertybes, turtus įgytus su palikimu, pinigus, kuriuos sudaro įpėdininių kreditų pajamos, pinigus, kuriuos sudaro įpėdininių daiktų pardavimas tiek, kiek atsakovas turi atsakyti pagal taisykles, liečiančias grąžintinas sumas ir galiojusias prieš ir po senato nutarimo.

[2] Leonhard, *Der Erbschaftsbesitz*, 1897; W. Stintzing, *Beiträge zur römisch. Rechtsgeschichte*, 1901, II, *Ueber das possidere pro possessore;* H. Krueger, *Grünhut's Z.*, 28, 1901, 772—778 pp. 29, 1902, 502—523 pp. Lenel, *Z. S. St.*, 46, 1926, 1—18 pp.

[3] Ulpianus, *D., h. t., 9.*

[4] Ulpianus, *D., h. t.*, 13, 15; 16. Žiūr. 151 p., 2 išn.

būti įpėdiniu[1]; *pro possessore* jis valdo tada, kada jis nesiremia jokiu pagrindu, kada jis atsisako grąžinti palikimą, bet negali nurodyti jokio pagrindo, kuriuo jis tai daro[2]. Pirmuoju atveju vienintelis logiškai galimas ieškinys yra įpėdinystės ieškinys, kadangi ginčijamasi, iš tikrųjų, tik tuo klausimu, kas yra įpėdinis (katras bylininkas yra įpėdinis). Antruoju atveju logiškai turi būti tam tikra speciali byla, kurią galėjo kelti palikėjas (velionis) ir kurią įpėdinis gali laimėti tik įrodęs, kad jis yra savininkas. Įpėdinio padėtis šioje byloje yra blogesnė už palikėjo padėtį dėl to, kad įpėdinis negali gauti net tų valdymo interdiktų, kuriuos turėjo palikėjas. Šiai padėčiai išvengti įpėdiniui buvo suteikta įpėdinystės skundo teisė. Įpėdinystės bylą ieškovas gali laimėti, jei jis įrodo, kad jis yra tikras įpėdinis. Vadinasi, šią bylą įpėdinis gali laimėti taip, kaip palikėjas galėjo laimėti valdymo interdiktą, įrodydamas savo valdymo teises[3]. Įpėdinystės byla, keliama valdytojams *pro herede* ir *pro possessore,* be kitko, buvo keliama net baudžiamuoju pagrindu prieš *ficti possessores:* jei byla buvo keliama tam, *qui dolo desiit possidere,* tai buvo remiamasi *senatus consulto Juventiano,* o jei ji buvo keliama tam, *qui liti se obtulit,* tai, be abejojimo, buvo remiamasi tik Justiniano teise[4].

2. *Hereditatis petitionis padariniai.* Įpėdinystės reikalavimo padarinys nebuvo toks pat prieš išleidžiant *senatus con-*

---

[1] Ulpianus, *D., h. t.,* 11, *pr.* Kitoks apibūdinimas yra Gajaus, *Inst.,* 4, 144.

[2] Ulpianus, *D., h. t.,* 11, 1; 12; 13, *pr.,* 1. Galima būtų manyti, kad tai buvo taikoma taip pat *possessioni juris,* kada jis, nesiremdamas jokiu pagrindu, atsisako sumokėti; tačiau Ulpianas, *D., h. t.,* 42, sako, kad galima esą reikalauti įpėdinystės iš debitoriaus tik tada, kada debitorius pats pretenduoja būti įpėdiniu.

[3] Čia yra aiškus jo pranašumas, kuris tam tikru atžvilgiu atsveria nepranašumą negalėti paveldėti palikėjo valdymo interdiktus. Dažnai tai aiškinama istoriškai *usucapionis pro herede* institucija teigiant, kad, kol tęsiasi įsisenėjimas, valdytojas be pagrindo buvęs pats valdytojas *pro herede,* palikimo aspirantas.

[4] Antrojo atsitikimo reikalui žiūr. I t., 435 p., 1 išn., 2 punktą. Pirmojo atsitikimo reikalui buvo teigiama, kad ši taisyklė, kurią nustatė senato nutarimas, *D., h. t.,* 20, 6, *c;* 25, 2, jau buvusi taikoma įpėdinystės reikalavimams dar prieš senato nutarimą (A. Pernice, *Labeo,* 2, 258 p., 16 išn.). Tačiau šiai pažiūrai paremti nurodomi tekstai, mums rodos, greičiau liečia nusavintus daiktus, už kuriuos, nepaisant įpėdinystės intereso, turėjo atsakyti valdytojas, jei daiktai dar tebebuvo ir jei įsisenėjimas nebuvo įvykęs, vis tiek ar valdytojas buvo geros ar blogos sąžinės (ž. 152 p., 1 išn.). Čia reikia, kad nusavinimas būtų padarytas bloga valia, o prievolė pasilieka, nepaisant daikto žuvimo. Žiūr. 148 p., 2 išn.

sultum Juventianum ir jį išleidus. Šis padarinys, apskritai kalbant, buvo grąžintinų daiktų vertės suma, kuri petitorinėje formulėje sudarė objektą *arbitratus judicis,* kurio neįvykdžius, buvo daromas nuteisimas; ši suma procese *per sponsionem* sudarė objektą kredito, sankcionuojamo kilusiu iš stipuliacijos *pro praede litis et vindiciarum* skundu, o procese *per sacramentum in rem* ši suma sudarė *praedes litis et vindiciarum* prievolės objektą.

Prieš išleidžiant *senatus consultum Juventianum* teisės mokslas, pasirėmęs bendruoju įpėdinystės reikalavimo bylos pobūdžiu, sukonstruavo sistemą, pagal kurią palikimo valdytojas, kuris norėjo šį palikimą įgyti *usucapionis pro herede* būdu, buvo laikomas tam tikros rūšies administratorium, kuris, kol dar neįvyko įsisenėjimas, turėjo grąžinti ne tik tuos palikimo daiktus, kuriuos jis dar turėjo, bet jis turėjo grąžinti patį palikimą tokį, koks jis turėjo būti, jei valdytojas būtų gerai administravęs. Ši sistema ypač aiškiai pasireiškė atžvilgiu nusavinimų, kuriais valdytojas perleido palikimo daiktus. Jei palikimo daiktas nežuvo ir jei dar nesuėjo įsisenėjimo laikas, tai valdytojas, kuris savo asmens naudai nusavino daiktą, turėjo įpėdiniui sumokėti to daikto vertę. Priešingai, esant toms pačioms sąlygoms, valdytojas, kuris nusavino daiktą palikimo naudai, turėjo sumokėti įpėdiniui tik tą kainą, kurią jis gavo[1]. Tačiau čia nurodytos išvados buvo tik pritaikymas bendrojo skirtumo, pagal kurį tariamasis įpėdinis, kuris prieš įpėdinį iki įsisenėjimo *pro herede* buvo atsakingas už palikimo reikalų vedimą, turėjo tikrajam įpėdiniui atiduoti pelną, kuris atsirado gerai reikalus vedant, ir atlyginti nuostolius, kurie atsirado blogai reikalus vedant. Teisė pripažino, kad tariamasis įpėdinis, paimdamas palikimą, pasiėmė ir atsakomybę už palikimą. Ši atsakomybė atrodė labiau pateisinama, jei ji tam tikru atžvilgiu balansavosi su įsisenėjimo šansais. Ta atsakomybė buvo dedama visiems valdytojams lygiai: ir tiems valdyto-

---

[1] Skirtumą labai aiškiai pritaikė pirkimui-pardavimui Julianas, *D., h. t.,* 20, 2, taip pat Javolenas, *D., h. t.,* 48, ir Labeonas, pas Ulpianą, *D., h. t.,* 18, *pr.* Tą skirtumą randame ir kituose tekstuose. Tačiau reikėtų įrodyti tik izoliuotą Oktaveno nuomonę, kuri stengėsi visokiems nusavinimams pritaikyti taisykles, saugojančias nusavinimą, daromą įpėdinystės interesui apginti, kur prievolė aprėžiama gautąja kaina *(D., h. t.,* 18, *pr.),* ir Juliano pastangas *(D., h. t.,* 33, 1) neleisti pralobti gautąja kaina tam, kuris pardavė palikimo daiktą savo naudai.

jams, kurie buvo pašaukti pasinaudoti įsisenėjimu *pro herede*, ir tiems, kurių atsakomybę naikino įsisenėjimas[1].

Senato nutarimas apie įsisenėjimo *pro herede* panaikinimą sudarė naują padėtį. *Senatus consultum Juventianum*, pasirėmęs čia tik nurodyta padėtimi, padarė skirtumą tarp geros ir blogos sąžinės valdytojų. Kadangi blogos sąžinės valdytojas nebeturėjo leisto pagrindo palikimui savintis, tai jam taikė visus senesnės tvarkos griežtumus, bet jam netaikė nė vieno tos tvarkos patogumo; jam visais atvejais taikė taisykles tų operacijų, kurias valdytojas darė savo naudai. Priešingai, geros sąžinės valdytojui sušvelnino senosios tvarkos griežtumus; jam buvo taikomos taisyklės tų operacijų, kurias valdytojas padarė paties palikimo naudai; jis turėjo atsakyti tik tiek, kiek jis iš palikimo pralobo. Žinoma, šį nusistatymą paveikė ta blogybė, kuri kilo iš įsisenėjimo *pro herede* panaikinimo, nes, matyti, senato nutarimo autoriai norėjo, kad įpėdinis, kuris nieko nelaimi, bent nieko nepralaimėtų[2].

Iš daugybės šio skirtumo, kurį darė teisininkai, pritaikymų mes kalbėsime tik apie tuos pritaikymus, kurie lietė palikimo žuvimą arba pabloginimą, vaisius, nusavinimus ir išlaidas. — 1. Palikimo daiktų žuvimo arba pablogėjimo atveju geros sąžinės valdytojas neatsakydavo už nieką, net jei žuvimas arba pablogėjimas parėjo nuo valdytojo išaikvojimo, turto naikinimo ir ypatingo apsileidimo. Priešingai, blogos sąžinės valdytojas, pasiremiant jam taikomos atsakomybės teorija, turėdavo atsakyti už daikto žuvimą arba jo pablogėjimą ne tik tuo atveju, kada tas žuvimas arba pablogėjimas parėjo nuo jo *dolus* (apgaulės), bet ir tada, kada tai atsitiko dėl jo klaidos, arba apsileidimo[3]. Tačiau mes netikime, kad jis būtų

---

[1] Skirtumo pritaikymas ne pardavimams, bet valdytojo pirkimams: Julianus, pas Ulpianą, *D., h. t.*, 20, 1. Pritaikymas bendrojo principo, kad valdytojas turi atsakyti už žalą, padarytą savo netaisyklingomis operacijomis tuo atveju, kada jis nepardavė nenaudingo vergo: Julianus, pas Ulpianą, *D., h. t.*, 33, 1; tuo atveju, kada jis, kultivuodamas *contra consuetudinem veri domini*, pablogino žemę: Julianus, *D., h. t.*, 54. 2. Gali būti, kad taip pat tuo atveju, kada jis užmiršo paimti vaisius: Julianus, pas Ulpianą, *D., h. t.*, 20, 2.

[2] *D., h. t.*, 20, 6, *c.*

[3] Geros sąžinės valdytojas: Ulpianus, *D., h. t.*, 25, 11. Blogos sąžinės valdytojas: Ulpianus, *D., h. t.*, 25, 2; 31, 3; 18, *pr.* (kur jis taiko tik blogos sąžinės valdytojui tą dėsnį, kurį prieš senato nutarimą Labeonas taikė be jokio apribojimo).

turėjęs atsakyti už daikto žuvimą, pareinantį nuo atsitikimo, žinoma, jei nebuvo nusikalstamo užilginimo, kuriuo jis pasilaikė palikimo daiktą. — 2. Palikimo vaisių klausimas reguliuojamas palikimo nedalumo principu, t. y., taisykle *fructus augent hereditatem,* kuri vaisius sulygina su kitomis palikimo vertybėmis[1]. Vadinasi, neminint vaisių, atsiradusių jau įvykus *litis contestatio,* blogos sąžinės valdytojas turėjo atsakyti už tuos vaisius, kuriuos jis paėmė ir kuriuos jis turėjo paimti, nes jis valdė paimtus vaisius arba juos per apgaules perleido kitam, o taip pat per apgaules jis kitų vaisių nepaėmė. Geros sąžinės valdytojas turėjo atsakyti už paimtus vaisius taip, kaip ir už kitus paimtus vaisius, žinoma, jei jis dar tuos vaisius turi, bet jis neturėjo atsakyti nei už tuos vaisius, kuriuos jis suvartojo, nei už tuos, kuriuos jis užmiršo paimti. — 3. Kalbant apie nusavinimus, reikia pasakyti, kad geros sąžinės valdytojas turėjo atsakyti tiek, kiek jis pralobo; vadinasi, jis turėjo atiduoti įpėdiniui gautąją už daiktą kainą. Blogos sąžinės valdytojas, žinoma, turėjo atsakyti bent tiek, kiek turėjo atsakyti geros sąžinės valdytojas; vadinasi, jis turėjo atiduoti gautąją už daiktą kainą, jei ta kaina didesnė už tikrąją daikto vertę, bet jei tikroji daikto vertė buvo didesnė už gautąją kainą, tai blogos sąžinės valdytojas turėjo įpėdiniui sumokėti tą vertę[2]. Tačiau kilo klausimas, ar šituo pat būdu nereikėjo padaryti tolesnės išvados iš to principo, kad geros sąžinės valdytojas atsakė tik už tai, kuo jis pralobo, ar, jei valdytojas nusavino daiktą su garantija, tas principas nepanaikino tikrojo įpėdinio teisės kelti trečiajam asmeniui (daikto įgytojui) revendikacijos bylą. Tūlas, norėdamas įrodyti trečiojo asmens teisę atremti tikrojo įpėdinio pretenzijas ir tuo būdu norėdamas įrodyti praktinę tariamojo įpėdinio nusavinimų galią, remiasi vienu tekstu, kuris, mūsų išmanymu, čia minimąjį dėsnį įrodo tik Justiniano teisės atžvilgiu, bet ne klasiškosios teisės atžvilgiu[3]. — 4. Pagaliau, kadangi geros sąžinės valdytojas

---

[1] Ulpianus, *D., h. t.,* 20, 3.

[2] Geros sąžinės valdytojas: Ulpianus, *D., h. t.,* 23, *pr.* Blogos sąžinės valdytojas: Paulus, *D., h. t.,* 36, 3.

[3] Ulpianus, *D., h. t.,* 25, 17. Šis tekstas iškelia klausimą, ar tikrasis įpėdinis galėjo revendikuoti, nepaisant išimties *ne praejudicium hereditati fiat,* kuria rėmėsi pirkėjas pardavėjo teisėmis, jei geros sąžinės valdytojas iš gautosios už parduotą daiktą kainos nepasipelnė ir jei, vadi-

turėjo atsakyti tik tiek, kiek jis iš palikimo pralobo, ir kadangi išlaidos sumažina jo turtą (nepralobsta), tai jis galėjo pasilaikyti visas išlaidas, net smaguriavimo išlaidas. Blogos sąžinės valdytojas, kaip ir revendikacijos bylos atsakovas, galėjo pasilaikyti tik būtinas išlaidas; be to, kadangi blogos sąžinės valdytojas buvo laikomas administratorium, tai jis galėjo pasilaikyti naudingas išlaidas[1]. Reikia atsiminti, kad nei geros sąžinės valdytojui, nei blogos sąžinės valdytojui nereikėjo dėti į formulę apgaulės išimties, kurią jie būtų galėję priversti tikrąjį įpėdinį atskaityti nuo ieškinio sumos padarytas išlaidas. Be abejojimo, Justinianas, netiksliai įpėdinystės reikalavimo skundą pavadindamas geros sąžinės skundu, turėjo galvoje aukščiau pasakytą dėsnį. Priešingai, kaip paprastai tikima, revendikacijos skundo formulėje turėjo būti padėta apgaulės išimtis[2].

II. **Bonorum possessio.** — Kadangi *bonorum possessor* nebuvo įpėdinis, tai jis negalėjo kelti nei tų skundų, kuriuos

---

nasi, iš valdytojo nebuvo galima įpėdinystės skundu reikalauti sumokėti padarytus nuostolius pralobimo pagrindu. Jis (tekstas) atsako: *et puto posse res vindicari, nisi emptores regressum ad bonae fidei possessorem habent.* Labiausiai pas mus pakrikusi teorija iš to padaro išvadą, kad įpėdinio reikalavimą galima buvę atremti išimtimi, žinoma, jei nusavinimas buvęs padarytas be garantijos. Tačiau ši teorija visada susidurdavo su tam tikrais pasipriešinimais, kurie yra gerai pagrįsti. Visų pirma yra kiti tekstai, kurie, rodos, verčia manyti, kad revendikacija buvo galima prieš geros sąžinės valdytojo pirkėją (*D., h. t.*, 13, 4; 16, 7). Toliau teksto redakcija, kuri pastato revendikacijos principą, nėra labai gerai suderinama su išimtimi, kuri būtų svarbesnė už pačią taisyklę, nes pardavimai dažniausiai būdavo garantuojami. Pagaliau šitoks išsprendimas verčia tikėti, kad geros sąžinės valdytojas, iškėlus jam įpėdinystės bylą, turi grąžinti tik tai, ką jis turi, be to, nors čia yra visai kitas dalykas, net jo klaida negali sumažinti jo turto; deja, priešingą išsprendimą randame keliose vietose, sakysime, 25-me fragmente tos dalies, kuri yra aukščiau (pavyzdžiui, žiūr. 25, 12). Čia nurodyti sumetimai vertė šį tekstą įvairiais būdais keisti, pavyzdžiui, vietoje *nisi* skaityti *licet* (Francke, 154 ir t., 302 ir t. pp.), teigiant, kad čia, kaip ir kitur, kur pasitaiko žodis *nisi*, norėta pasakyti *bent* vietoje *išskirtant* (Serafini, *Archivio*, 20, 1878, 403—425 pp.). Tačiau tokias pataisas nuneigia Florencijos rankraštis ir Bazilikos, o pats vertimas atrodo gerokai netikslus. Priešingai, mes labiau manome, kad patikėtinesnė nuomonė yra Mommseno, kurią priėmė Gradenwitz, *Interpolationen*, 79—80 pp., pagal kurią galas *nisi*... *habent* esąs interpoliuotas. Bet šiuo atveju ji paliudija Justiniano teisę. Be kitko, teksto tęsinys suteikia pirkėjui išimtį tuo atveju, kada pardavėjas gali gintis įpėdinystės byloje lyg kad jis dar valdytų daiktą, ir tuo atveju, kada įpėdinis pareikalavo iš pardavėjo grąžinti gautąją daikto kainą. Žinoma, jei pirkėjas įgijo daiktą įsisenėjimu, tai įpėdinis negalėjo išreikalauti daikto revendikacijos skundu.

[1] Paulus, *D., h. t.*, 38.

[2] *Inst.*, 4, 6, *De act.*, 28; *C.*, 3, 31, *De P. H.*, 12, 3.

galėjo kelti palikėjas (velionis) ir kurie tekdavo įpėdiniui, nes įpėdinis virsdavo palikimo daiktų savininku ir palikimo kreditų kreditorium, nei *actio in rem generalis* (bendros bylos dėl įpėdinystės teisių), kuri buvo ankštai susijusi su įpėdinio kvalifikacija. Tačiau kadangi *bonorum possessor* pamažu (progresyviškai) buvo sulyginamas su įpėdiniu, tai kitokiomis proceso priemonėmis jam buvo suteikta teisė, kuri praktiškai buvo lygi su įpėdinio teise.

1. *Interdictum quorum bonorum. Interdictum quod legatorum.* Seniausioji teisinė priemonė, kurią teikė *bonorum possessori,* be abejojimo, buvo *interdictum quorum bonorum*[1] (interdiktas *adipiscendae possessionis),* kuriuo *bonorum possessor* galėjo paimti valdyti kūniškuosius palikimo daiktus, kuriems valdyti pagrindą sudarė magistrato duodama *bonorum possessio.* Šį interdiktą jau Ciceronas žinojo[2]. Interdiktas buvo sukurtas tam, kad jis *bonorum possessori* leistų vaidinti įpėdinystės byloje atsakovo vaidmenį, nes šis vaidmuo buvo patogesnis už ieškovo vaidmenį; be to, jei nebuvo civilinio įpėdinio arba jei civilinis įpėdinis nereikalavo atiduoti palikimo, tai šis interdiktas padėdavo valdytojui įgyti palikimą įsisenėjimu.

Kadangi interdiktas *quorum bonorum* tik leido įgyti valdymą, tai jo objektu galėjo būti tik kūniškieji palikimo daiktai ir tai tik tie, kurių *bonorum possessor* dar nebuvo valdęs[3]. Toliau šį interdiktą galėjo gauti tik tas asmuo, kuris, iš vienos pusės, buvo gavęs *bonorum possessionem,* o iš antros pusės, kuris šiam valdymui turėjo teisę[4]. Pagaliau, kalbant apie šio interdikto atsakovą, reikia pasakyti, kad principiališkai šis interdiktas galėjo būti taikomas, žinoma, tik valdytojui, nes interdikto tikslas buvo atimti valdymą. Tačiau šio interdikto neduodavo prieš visus valdytojus: jį duodavo tik prieš tą val-

---

[1] *D.,* 43, 2, *Quorum bonorum.* Gajus, 44, 144. *Inst.,* 4, 15, *De interd.,* 3.

[2] *Ep. ad fam.,* 7, 21, kur jis klausiasi Trebaciaus apie formulę *si bonorum Turpiliae possessionem Q. Caepio praetor* (Brutus, Cezario užmušėjas, savo dėdės Serviliaus Caepio įsūnis ir 710 metų miesto pretorius) *ex edicto suo mihi dedit.*

[3] Jau valdytieji daiktai: Gajus, 4, 144. Nekūniškieji daiktai: Paulus, *D., h. t.,* 2.

[4] Reikia turėti *B. P. ex edicto.* Abu terminai jau buvo nurodyti Cicerono formulėje (ž. 2 išn.) ir juodu yra interdikto tekste, *D., h. t.,* 1, *pr.*

dytoją, kuriam galima būdavo kelti įpėdinystės bylą, kurioje jis vaidino atsakovo vaidmenį; jį duodavo prieš valdytoją *pro herede* ir prieš valdytoją *pro possessore,* prie kurių, tur būt, išleidus senato nutarimą apie *usucapionis pro herede* panaikinimą, dar pridėjo tą valdytoją, kuris čia nurodytais pagrindais valdė, bet neįgijo įsisenėjimu *pro herede;* dar vėliau, veikiant *senatus consultum Juventianum* sukeltam judėjimui, prie šių valdytojų pridėjo dar tą valdytoją, kuris per apgaules nustojo valdęs daiktą[1]. Interdikto *quorum bonorum* negalima buvo taikyti tiems valdytojams, kurie valdė kitokiais specialiais pagrindais. Prieš šiuos valdytojus buvo sugalvotas naujas ir specialus interdiktas, *interdictum quod legatorum,* kuris vėliau buvo pritaikytas civiliniam įpėdiniui, bet kuris buvo sugalvotas *bonorum possessoris* naudai, kad jis galėtų atsiimti palikimo daiktus iš tų asmenų, kurie, pretenduodami būti legatų turėtojais *(legatarii),* paėmė tuos daiktus, kitaip sakant, kurie valdė *pro legato*[2].

Pagrindinis interdikto *quorum bonorum* sunkumas lietė jo padarinius. Ginčijamasi, ar tas interdiktas buvo bendra priemonė, kurios negalima buvo atremti įrodymais iš esmės ir kuri šių įrodymų nereikalavo, ar jis buvo galutinė priemonė, kurios rezultatas, jei tik jis buvo paremtas tikrais įrodymais, nebeleido tuo pačiu klausimu ir tarp tų pačių šalių kelti

---

[1] Interdikto tekstas, *D., h. t.,* 1, *pr.* Kai kurie autoriai teigia, kad prieš senato nutarimą interdiktas *quorum bonorum* buvęs duodamas *usucapio pro herede* pagrindu prieš tą asmenį, kuris įgijo tekste nurodytu įsisenėjimu; šie autoriai pažymi, kad dėl *edictum successorium* laikų kombinacijos *B. P.* galima buvę gauti ir pasiremti interdiktu tik tada, kada trečiasis asmuo jau turėjo užtektinai laiko įgyti įsisenėjimu *pro herede.* Apie Bizantijos teisės išplėtimą žiūr. 158 p., 1 išnašą.

[2] *D.,* 43, 3, *Quod legatorum.* Ubbelohde, 43—44 Glücko knygų serijose, 3, 1891, 140—190 pp. Šį interdiktą įpėdiniui suteikė daugelis Digestų tekstų; bet tai yra interpoliacijos. Jo aprėžimą *bonorum possessor* nustatė grynas *F. V.,* 90 tekstas ir viena citata interdikto likučio, kurį užmiršo interpoliuoti, *D., h. t.,* 2, 1. Lenel, *Edictum,* 228 §. Bendroji ir galutinė to dėsnio funkcija buvo ta, kad jis leido įpėdiniui atsiimti tuos daiktus, kurie užrašyti legato būdu ne tik su tikslu suteikti įpėdiniui skundo teisę, bet ir palengvinti legato vykdymą tik tiek, kiek lieka aktyvo, atskaičius *quarta Falcidiana;* gali būti, kad šiuo atžvilgiu tas dėsnis buvo naudingas ir *bonorum possessori.* Tačiau tas dėsnis ypač papildė interdiktą *quorum bonorum* daiktams, valdytiems *pro legato.* Žiūr. Ulpiano interpoliuotą tekstą, *D., h. t.,* 1, 4 (Lenel, 1467). Prieš pastangas atgaivinti senąją teoriją, pasak kurios interdiktas *quod legatorum* principiališkai priklausęs įpėdinio ir kurią sukūrė Lotmar, *Z. S. St.,* 31, 1910, 89—158 pp., žiūr. įtikinančias Lenelio, *Mélanges Girard,* 2, 63—84 pp. ir E. Perrot, *Etudes Girard,* 1, 171—209 pp., pastabas.

naujos bylos. Mūsų nuomone, neminint šalutinių sunkumų, pareinančių nuo vėlesnių pakeitimų ir nuo kitokių priemonių konkuravimo[1], šis interdiktas buvo galutinė priemonė tik tuo atžvilgiu, kuriuo atžvilgiu ji buvo vartojama, tik *bonorum possessionis* atžvilgiu. Ši priemonė tikrai nebuvo provizorinė tik tiek, kiek tai lietė patį *B. P.* faktą, bet ne *B. P.* pagrindą; priešingai, ji buvo tik provizorinė priemonė dėl to, kad čia nebuvo sprendžiamas įpėdinystės klausimas, kad interdikto laimėjimu negalima buvo atremti įpėdinystės reikalavimo (pretenzijos) ir kad atsakovas, turėdamas civilinio įpėdinio kvalifikacijas, negalėjo atremti interdiktu keliamos pretenzijos[2].

2. *Fiktyviniai skundai dėl įpėdinio kvalifikacijų. Hereditatis petitio possessoria.* Interdiktas *quorum bonorum* tam tikru atžvilgiu *bonorum possessoribus*, kurie nebuvo civiliniai įpėdiniai *(B. P. supplendi, impugnandi juris civilis gratia)*, pavaduodavo įpėdinystės bylą *(hereditatis petitio)*, nes tas interdiktas, kaip ir įpėdinystės byla, leido *bonorum possessori* reikalauti, kad valdytojas bendrai atiduotų visus palikimo kūniškuosius daiktus; be to, kadangi šis interdiktas papildė

---

[1] Bizantijos teisėje interdiktas yra provizorinis ne tik tuo, kad jis gana natūrališkai buvo neapeliuojamas *(C. Th.*, 11, 36, *Quor. app.*, 22), bet ir tuo, kad, tiesa gerokai pakeitus senąją sistemą, interdiktas buvo duodamas prieš visus tuos asmenis, kurie bet kuriuo pagrindu buvo priėmę įpėdininio daikto valdymą, jei tik jie negalėjo įrodyti, kad yra daikto savininkai (Honorius ir Arcadius, *C. Th.*, 4, 21, *Quor. bon.*, 1, sutrumpinimas *C.*, 8, 2, *Quor. bon.*, 3). Apie Symmako, *Rel.*, 16 = *Ep.*, 10, 29(36). Kipp, *Festgabe für Windscheid*, 1888, 67—74 pp., ir apie Bizantijos teisę aplamai Ubbelohde, 43 ir 44 Glücko knygų serijose, 3, 1881, 92—122 pp. Mes manome, kad interdiktas *quorum bonorum* taip pat suėjo į konfliktą tam tikrais atžvilgiais su kitokios rūšies provizorine priemone, su *missio in possessionem scripti heredis*, kurią nustatė Adrianas su tikslu užtikrinti sumokėjimą *vicesima hereditatis* ir kurią, net išnykus šitam mokesčiui, palaikė Justinianas. *Missio*, apie kurią čia kalbama, buvo duodama įpėdiniui, paskirtam testamentu, galiojančiu išorinės formos atžvilgiu, kad įpėdinis galėtų paimti valdymą tų kūniškųjų daiktų, kuriuos mirties momentu valdė palikėjas, ta sąlyga, kad, pasak Adriano, įpėdinis jos *(missio)* paprašys per vienerius metus nuo testamento atidarymo ir kad jis sumokės nustatytą mokestį; Justiniano laikais įpėdinis galėjo prašyti *missio* tol, kol nebuvo suėjęs trisdešimties metų įsisenėjimas. Paulus, *Sent.*, 3, 5, 14—18; Justinianus, *C.*, 6, 33, *De ed. de Hadr. toll.*, 3.

[2] *B. P.* suteikimo ir teisės ją gauti įrodymas yra 156 p., 4 išn., *C.*, 8, 2, *Quor. bon.*, 1. Galėjimą ją *(B. P.)* kelti civiliniam įpėdiniui nustatė jos pirmykštis tikslas ir Gajus, 4, 144; galėjimas vėliau kelti įpėdinystės bylą yra matomas iš jos pačios *(B. P.)*; taip pat žiūr. *D.*, 5, 2, *De inoff.*, 16, 1. Interdikto galutinį pobūdį palaikė Savigny, *Verm. Schr.*, 2, 1849, 291—320 pp.; o provizorinį interdikto pobūdį randame įvairiose formulėse.

valdymo interdiktus, tai juo *bonorum possessores,* visai neįrodinėdami palikėjo nuosavybės teisių, galėjo laimėti prieš valdytojus *pro possessore.* Šį interdiktą net papildė interdiktu *quod legatorum,* kad *bonorum possessores* galėtų laimėti prieš valdytojus *pro legato,* kuriems negalima buvo kelti įpėdinystės bylos. Tačiau šių priemonių negalima buvo vartoti tuo atveju, kada trečiasis asmuo valdė kitokiu pagrindu palikimo kūniškąjį daiktą; civilinis įpėdinis šiuo atveju galėjo pasinaudoti petitoriniais palikėjo skundais, revendikacija, Publiciano skundu ir k. Ypač šių priemonių negalima buvo vartoti tuo atveju, kada ginčo objektą sudarė nekūniškieji daiktai, sakysime, kreditai, kuriuos civilinis įpėdinis galėjo išreikalauti ir asmeniniais palikėjo skundais ir įpėdinystės byla. Jei *bonorum possessori* tekdavo griebtis šių priemonių (interdiktų priemonių), tai jis virsdavo paprastu kūniškųjų daiktų įgytojum: jam netekdavo nei palikimo kreditų, nei jo debitų; jis nepaveldėdavo aktyvo ir pasyvo visumos. *Bonorum possessoris* padėtį pakeitė: iš pradžios fikcijos pagalba aktyviškai ir pasyviškai jam suteikė visus daiktinius ir asmeninius skundus, kurie aktyviškai ir pasyviškai pereidavo civiliniam įpėdiniui; paskui jo naudai buvo sukurta *hereditatis petitio possessoria,* kuri buvo simetrinė su *hereditatis petitio civilis.*

Pretorius *bonorum possessorem* sulygino su įpėdiniu: *bonorum possessori* jis leido remtis įpėdinio kvalifikacijų fikcija *(ficto se herede)* ir kelti palikėjo skundus; tuo pačiu metu jis leido palikėjo kreditoriams remtis ta pačia fikcija ir reikalauti, kad *bonorum possessor* sumokėtų palikėjo skolas[1]. Ši inovacija, kuri, rodos, buvo padaryta Labeono laikais[2], žinoma, nebebuvo reikalinga *bonorum possessoribus,* kurie jau virto civiliniais įpėdiniais. Tačiau ši inovacija *bonorum possessores* pavertė civiliniais įpėdiniais, nes ji pirmiesiems leido aktyviškai ir pasyviškai paveldėti palikėjo skundų teises. Reikia atsiminti, kad niekas nevertė šią inovaciją tetaikyti tiems *bono-*

---

[1] Gajus, 4, 34; 3, 81. Lenel, *Edictum* 183 p. (sulygink su *Edit,* 1, 207 p.).

[2] Labeonas, *D.,* 37, 1, *De B. P.,* 3, 1, iš tikrųjų pripažista galimybę *B. P.* palikimo, kuriame nėra kūniškųjų daiktų; gi kol nebuvo pripažinta *hereditatis petitio possessoria,* tol *bonorum possessor,* turėdamas interdiktą *quorum bonorum* tik kūniškiems daiktams (ž. 156 p., 3 išn.), galėjo vykdyti kreditus tik tais fiktyviniais skundais.

rum possessoribus, kurių *B. P.* nuo to laiko virto *B. P. cum re:* trečiųjų asmenų atžvilgiu visi *bonorum possessores* turėjo lygias teises palikėjo skundams. Tik tuo atveju, kada *B. P.* buvo *sine re,* reikėjo sutvarkyti sąskaitą tarp *bonorum possessores* ir civilinio įpėdinio, jei pastarasis buvo iškėlęs bylą dėl įpėdinystės teisių.

Antroji reforma sukūrė *hereditatis petitionem possessoriam*[1], kurią suteikė *bonorum possessori* tomis pačiomis sąlygomis, kuriomis civilinis įpėdinis turėjo *hereditatis petitionem:* šį skundą galima buvo kelti valdytojams *pro herede* arba *pro possessore;* reikėjo, kad valdytojai būtų *possessores facti* arba *juris;* šiuo skundu galima buvo reikalauti atiduoti visokias vartybes, kurias apėmė įpėdinystės skundas[2]. Šio skundo formulė nėra žinoma. Ginčijamasi, nuo kada šis skundas ėmė galioti. Yra autorių, kurie teigia, kad šis skundas galėjęs atsirasti tik Justiniano laikais, nes, girdi, šio skundo negalėję būti tol, kol *B. P.* buvusi *sine re*[3]. *Hereditatis petitionem possessoriam* pretoriaus ediktas galėjo sukurti dar tada, kada Julianas dar nebuvo sukodifikavęs edikto[4]. Tačiau, šiaip ar taip, šis skundas jau tikrai galiojo Juliano gadynėje[5] ir jis (skundas) nebuvo labiau nesuderinamas su *B. P. sine re,* nekaip skundai, pagrįsti fiktyvinėmis įpėdinio kvalifikacijomis. Jei *bonorum possessor sine re* šitą skundą kėlė civiliniam įpėdiniui, tai šis tą skundą galėjo atremti išimtimi[6]. Tačiau tai

---

[1] *D.,* 5, 5, *De possessoria hereditatis petitione.*

[2] Gajus, *D., h. t.,* 2.

[3] Šia prasme ypač žiūr. Leist, 37 ir 38 Glücko knygų serijos, 2, 283—300 pp.

[4] Jos buvimą Juliano edikte tvirtino Lenelis, *Edictum,* 1. 205 p.; tačiau nuo šio savo tvirtinimo Lenelis dabar atsisakė ir pareiškė, kad negalįs būti įrodytas jos buvimas nei edikto laikais, nei klasiškojoje gadynėje, *Edictum,* 180—182 pp.

[5] Ubbelohde, 43 ir 44 Glücko knygų serijose, 1, 1889, 122 ir t. pp. Žinoma, norint įrodyti šio skundo buvimą klasiškojoje teisėje, neužtenka pasiremti dviem *D., h. t.,* tekstais, nes yra didelis klausimas, ar šiuodu tekstai nėra interpoliuoti. Šiuodu patys tekstai nėra įtikiną: galimas dalykas, kad iš pradžios juodu lietė ypatingus palikėjo skundus, iškeltus *bonorum possessor, ficto se herede.* Tačiau, neminint to, kad menkai patikėtinas dalykas yra sukūrimas bendro *bonorum possessori* taikomo skundo, Digestose randame du tekstus, kurie kalba tik apie *hereditatis petitio possessoria:* vienas tekstas yra Juliano, *D.,* 37, 4, *De B. P. contra tabulas,* 13, *pr.;* o antras patiekia tik Juliano nuomonę, *D.,* 37, 10, *De Carb. ed.,* 3, 13.

[6] Neminint šio skundo taikymo kreditams, čia buvo skirtumas tarp šio skundo, kada jis buvo sukurtas greta interdikto, ir interdikto *quorum bonorum.* Ir skundas ir interdiktas buvo sukurti tų pačių asmenų naudai

visai nesako, kad *bonorum possessor* būtų negalėjęs šio skundo kelti kiekvienam asmeniui (net įpėdiniui); taip pat tai nesako, kad *bonorum possessor sine re* būtų negalėjęs jo kelti kiekvienam trečiajam asmeniui.

---

ir prieš tuos pačius asmenis. Ubbelohde, 120—152 pp., turėdamas galvoje tai, kas čia tik buvo pasakyta, teigia net, kad atsakovas, kuris pretendavo pasilaikyti palikimą, galėjęs atremti interdiktą *quorum bonorum*, reikalaudamas, kad jam būtų iškelta *hereditatis petitio possessoria*.

LEGATAI IR FIDEIKOMISAI

Tas asmuo, kuris gali sutvarkyti savo turto reikalus net tam laikui, kada pats asmuo bus jau dingęs, turi teisę testamentu paskirti sau įpėdinį, t. y., nurodyti asmenį, kuris palikėją paveldės ir pasyvo ir aktyvo atžvilgiais, kuris taip pat turės atlikti palikėjo namų kultą. Be to, palikėjas specialiu pagrindu[1] gali apdovanoti tam tikrus asmenis, kurie netęsia palikėjo asmens, kuriems nereikia atsakyti už palikėjo skolas, kuriems taip pat principiališkai neuždedamos religinės prievolės. Senoji teisė žinojo tik vieną šios rūšies dovanojimą, kurį vadino legatu *(legatum);* legatą skirdavo tik testamentu; legato prievolė apsunkindavo tik testamentinį įpėdinį[2]. Nuo Augusto gadynės atsirado kitas dovanojimas, fideikomisas *(fideicommissum),* taip pat daromas specialiu pagrindu. Fideikomisas nebūtinai turėjo būti paskirtas testamentu; jis (fideikomisas) galėjo apsunkinti kiekvieną asmenį, kuris bet ką gavo iš palikimo. Čia nurodytų dovanojimų nuostatai, kurie iš pradžios griežtai skyrėsi[3], pamažu buvo derinami, o Justinianas šiuos nuostatus galutinai suvienodino[4]. Visų pirma mes čia išdėstysime šių dovanojimų buvimo sąlygas ir jų padarinius;

---

[1] Legatai ir fideikomisai, kurie Romoje buvo labai praktiški, užima daug vietos *Inst.*, 2, 20—24 ir *Dig.*, 30—36 knygose. Iš komentarų mes nurodysime Glücko kolekciją, kurią pradėjo Arndts, 3 tom., 1868—1878, kurią tęsė Salkowski, 1 tom., 1889 ir kuri dar nėra užbaigta; taip pat nurodysime C. Ferrini veikalą *Teoria generale dei legati e dei fidecommissi*, 1889. Artimą kodicilų sritį *(Inst.*, 2, 25, *De codicillis; D.*, 29, 7, *De jure codicillorum* Glücko knygose palietė Feinas, 2 tom., 1851—1853.

[2] Labiausiai žinomi du legatų apibūdinimai yra Florentino, *D.*, 30, *De leg., I*, 116, *pr.: Legatum est delibatio hereditatis, qua testator ex eo, quod universum heredis foret, alicui quid collatum velit,* ir Modestino, *D.*, 31, *De leg., II*, 36: *Legatum est donatio testamento relicta.* Taip pat ž. Ulpianą (3 išn.).

[3] Ulpianus, *Reg.*, 24, 1: *Legatum est, quod legis modo, id est imperative, testamento relinquitur. Nam ea, quae precativo modo relinquuntut, fideicommissa vocantur.* Reg., 25, 4.

[4] Vadinasi, *Inst.*, 2, 20, *De leg.*, 1, Modestino apibūdinime (ž. 2 išn.) žodį testamento jis pakeičia žodžiais *a defuncto.*

toliau mes studijuosime atskirai du nuostatus, kurie, visai įeidami į legatų ir fideikomisų sritį, praktiškai yra susiję su nelygiais įpėdinių paskyrimo laipsniais: dalinis legatas ir įpėdininis fideikomisas.

A.

Legatų ir fideikomisų buvimo sąlygos.

1. Legatų buvimo sąlygos.

Kad legatas sukurtų tam tikrus padarinius, reikia, kad legatas būtų paskirtas teisėtai ir kad jo nepaliestų niekingumo priežastis.

I. Elementai, kurie reikalingi, kad legatas galiotų. — Būtinos legato galiojimo sąlygos yra formos sąlygos, kurios ilgainiui sušvelnėjo, ir drauge esmės sąlygos, kurios buvo daug patvaresnės.

A. Formos, kurios buvo taikomos legatams, lietė aktą, kuriuo reikėjo paskirti legatą, akto vietą, kurioje turėjo būti užrašytas legatas, ir žodžius, kuriais legatas buvo skiriamas.

1. Legatą paskirti galima buvo tik testamentu arba, tai galiojo tik imperijos gadynėje, kodicilais, testamento patvirtintais.

Kadangi legato paskyrimas buvo testamentinis nuostatas (dispozicija), tai racionališkai legatą, kaip ir kitas testamentines dispozicijas (sakysime, įpėdinio paskyrimą, įpėdinio pašalinimą, vergų išvadavimą arba globėjo paskyrimą), galima buvo paskirti tik testamentu. Tuo metu, kada atsirado pirmieji tekstai[1], ši taisyklė buvo labai griežtai taikoma; mūsų nuomone, nėra jokio pagrindo tikėti, kad dar senesnė teisė tuo atžvilgiu būtų buvusi mažiau griežta[2]. Vienintelis mums žinomas šios taisyklės pakeitimas, kuris sušvelnino pirmykštės sistemos

---

[1] Modestino (žiūr. 162 p., 2 išn.) ir Ulpiano (žiūr. 162 p., 3 išn.) apibūdinimai yra suderinti su visais padavimais.

[2] Cuq, *Institutions*, 1, 120—131 pp., pasirėmes viena XII Lentelių interpretacija, kurią aukščiau (ž. 21 p., 2 išn.) jau atmetėme, tačiau tvirtino, kad anksčiau galima buvę paskirti legatą be testamento, kuriuo paskiriamas įpėdinis, ir kad šis reikalavimas buvęs nustatytas tik vėliau. Mums atrodo, kad Cuq nuomonė nesutinka su bendra romėnų teisės formalizmo eiga. Cuq nuomonė yra pripažinimas to, kad testatorius galėjo arba daryti testamentą, kuriuo nebuvo pavedamas visas palikimas, jei

griežtumą, buvo padarytas imperijos periodo pradžioje, kada buvo pripažinti testamentiniai kodicilai, kuriais, jei tik juos patvirtino anksčiau arba vėliau padarytas testamentas, galima buvo paskirti legatus[1].

2. Jei legatas užrašomas testamentu, tai tas užrašymas turėjo būti padėtas po įpėdinio paskyrimo, nes be įpėdinio paskyrimo negalėjo būti legato[2]. Šią taisyklę, kuri iš pradžios buvo absoliuti, aprėžė kodicilų pripažinimas, nes kodicilais galima buvo užrašyti legatą. Ilgainiui, panaikinus formalizmą, šią taisyklę visai panaikino.

3. Legatus užrašyti reikėjo sakramentiniais žodžiais, nes kitaip šie užrašymai buvo niekingi. Klasiškųjų teisininkų gadynėje buvo keturios formulės, keturių rūšių legatai[3]. Be abejojimo, ne visos šios rūšys buvo vienokio senumo. Tačiau, mūsų nuomone, pagrindinės dvi legatų rūšys siekia tuos laikus, kada testamentai buvo daromi įstatymų keliu, nes tik įstatymo galia gali išaiškinti jų padarinius[4]. Pirmasis legatas buvo le-

---

anksčiau padarytas legatas, nepaisant naujo testamento, galiojo, arba panaikinti pirmąjį testamentą kitokiu aktu, negu testamentu, jei legatas užrašytas vėliau. Legatui įrodyti reikėdavę labai aiškių liudininkų parodymų. Mes netikime, kad tokie parodymai būtų buvę. Mūsų prasme žiūr. Appleton, *Testament*, 58 p., 1 išn. Wlassak, *Z. S. St.*, 21, 1910, 210 ir 216 pp.

[1] Kodicilus skiria į kodicilus *ab intestato*, duodamus įpėdiniui *ab intestato*, ir testamentinius kodicilus, duodamus testamentiniam įpėdiniui; pastaruosius dar dalo į kodicilus testamento patvirtintus ir nepatvirtintus, iš kurių tik patvirtintuose kodiciluose gali būti legatai. Pirmieji kodicilai, kuriais buvo užrašyti fideikomisai ir kuriuos galiojančiais pripažino Augustas, buvo L. Lentulo kodicilai, testamentu patvirtinti ir Augusto pripažinti; mūsų nuomone, tas patvirtinimas įvyko suformuluojant ideją, kuri vėliau dažnai buvo pareiškiama, kad patvirtinti kodicilai sudarę testamento dalį. Tai dar nereiškė, kad kodicilais galima būtų buvę užrašyti legatus, nes *Inst., loc. cit.*, sako, kad Lentulo duktė sumokėjo tai, ko ji nebūtų turėjusi sumokėti, jei ji būtų vykdžiusi legatus, kurie buvo pažymėti kodiciluose. Tačiau tai turėjo privesti prie tvarkos, kurią nurodė Gajus, 2, 270 *a*, kurioje kodicilais užrašyti ir patvirtinti legatai galiojo. Kodicilų, kuriais užrašomi legatai, ir prealabinių testamento kliauzulių, kuriomis tie kodicilai patvirtinami, pavyzdžius galime rasti Dasumiaus testamente, 120—121, 125 ir t. eilutėse; dar aiškiau šis dalykas yra pasakytas Longino Kastoriaus testamente, 2, 2. 9. 10. 15 ir t. t.

[2] Ulpianus, *Reg.*, 24, 15: *Ante heredis institutionem legari non potest, quoniam vis et potestas testamenti ab heredis institutione incipit.*

[3] Gajus, 2, 192. Ulpianus, *Reg.*, 24, 2.

[4] Žiūr. 18 puslapį. Ginčijamasi, kuris iš dviejų legatų yra senesnis. Labiausiai paplitusi pažiūra (Karlowa, *R. R. G.*, 2, 169 p.; Wlassak, *Z. S. St.*, 31, 1910, 198—220 pp.; taip pat žiūr. Lenelio darbą, nurodytą 17 p., 1 išn.) teigia, kad pirmasis legatas buvęs legatas *per vindicationem*, kuris, sakoma, esąs paprastesnis ir griežtesnis; taip pat jis buvęs vienintelis legatas, kur buvusi *delibatio hereditatis*. Kita pažiūra (Hoelder, 72 p.) teigia, kad senesnis esąs legatas *per damnationem;* iš vienos pusės ši pa-

gatas *per vindicationem,* kurio formulę testatorius vartodavo tada, kada jis norėdavo legato turėtojui *(legatarius)* perkelti savo daikto nuosavybės teisę arba jam suteikti daiktinę teisę, pavyzdžiui, *ususfructus* teisę; šiam legatui vardą davė, matyti, daiktinis skundas *(rei vindicatio, vindicatio servitutis),* kuris būdavo duodamas legato turėtojui[1]. Antrasis legatas buvo legatas *per damnationem,* kurį testatorius vartodavo tada, kada jis norėdavo savo įpėdinį apsunkinti skola, kurią jis nustatydavo legato turėtojo naudai. Šio legato atveju testatorius paskelbdavo prieš įpėdinį *damnationem,* kuri, kaip *nexum* ir *legis Aquiliae* nusikaltimo atvejais, pagimdydavo *manus injectionem* prieš *damnatus* (įpėdinį)[2]. Tačiau, be šių dviejų pagrindinių formų, buvo dar dvi formos, kurios, be abejojimo, buvo vėlesnės ir kurios sudarė pagrindinių formų variantus. Čia buvo *legatum sinendi modo,* kuriuo įpėdinis nebuvo verčiamas bet ką daryti, o tik susilaikyti, leisti paimti iš palikimo tam tikrą daiktą; šis legatas buvo legato *per damnationem* variantas[3]. Pagaliau paskutinis legatas buvo *legatum per praeceptionem,* kuriuo testatorius įsakydavo paimti iš palikimo tam tikrą daiktą kol dar palikimas nebuvo padalytas. Vadinasi, atrodo, kad šis legatas galėjo būti užrašytas tik vienam iš įpėdinių *(coheredes),* kuris tą savo teisę galėjo įvykdyti *familiae erciscundae* skundu (skundas dėl palikimo padalymo). Čia nurodytą pažiūrą teigė sabininkai; bet prokulininkai, kurių teorija vyravo, teigė, kad šis legatas galėjęs būti paskirtas net pašaliniam (ne įpėdiniui) asmeniui ir kad jis (legatas) pagimdydavęs padarinius legato *per vindicationem,* kurio variantas buvęs kalbamasis legatas *per praeceptionem*[4].

žiūra nurodo archaišką pobūdį aktų, kuriuos sankcionavo *manus injectio,* o iš antros pusės ji nurodo principo *successor in iniversum jus* pakeitimą, kurį padaręs legatas *per vindicationem,* bet ne legatas *per damnationem.* Klausimo svarba netenka reikšmės, jei drauge su mumis pripažįstama, kad abudu legatai siekia komicinio testamento laikus.

[1] Gajus, 2, 193. 194. Ulpianus, 24, 3. Formulė: *Titio dominem Stichum do lego;* taip pat pripažįstamas ir formulės sušvelninimas *do, lego, sumito, capito, sibi habeto.*

[2] Gajus, 2, 201. Ulpianus, 24, 4. Formulė: *Heres meus Stichum servum meum Titio dare damnas esto,* greta kurios dar pripažįstami šie žodžiai: *Dato, facito, heredem meum dare jubeo.*

[3] Gajus, 2, 209. Ulpianus, *Reg.,* 24, 5. Formulė: *Heres meus damnas esto sinere L. Titium hominem Stichum sumere atque sibi habere.*

[4] Gajus, 2, 216. 217. 221. Ulpianus, *Reg.,* 24, 6. Formulė: *L. Titius hominem Stichum praecipito,* Bernstein, *Z. S. St.,* 15, 1894, 26—144 pp.

Kiekvienos formulės, kaip ir įpėdinio paskyrimo formulės, žodžiai turėjo būti vartojami be jokių pakeitimų, nes kitaip pati formulė virsdavo niekinga formule. Tačiau, kaip ir įpėdinio paskyrimo atveju, formalizmas, kuris buvo griežtai taikomas nekintamajai dispozicijos (nuostato) daliai, nebuvo taikomas kintamajai jos daliai, kuri kiekvienu konkrečiu atveju būdavo užpildoma ir kuri buvo palikta laisvai testatoriaus nuožiūrai. Formalizmas nebuvo taikomas legato turėtojui *(legatarius)* paskirti, kaip ir įpėdinio nurodymas galėjo būti daromas bet kuriais žodžiais[1]. Taip pat legato užrašymas, kaip ir įpėdinio paskyrimas, galėjo būti daromas tam tikromis sąlygomis: čia galėjo būti nukeliamoji sąlyga ir netikras terminas (laikas)[2], kuris, išnykus esminėms kliūtims, galėjo būti net tikras nukeliamasis terminas[3]. Be kitko, reikia pasakyti, kad, išskiriant vieną arba porą rezervų (sakysime, *legatum poenae nomine*)[4], čia nebuvo palankiai interpretuojamos negalimos arba neleistos sąlygos, nes, esant tokiai sąlygai, buvo pripažįstama, kad toks testatoriaus nuostatas yra grynas ir paprastas, o ne niekingas (ž. 172 p., 3 išn.).

Kalbant apie nekintamąją (pagrindinę) dispozicijos dalį, reikia pažymėti, kad, nepaisant, senosios tvarkos formalizmo, nuo 439 metų šią dalį galima buvo išreikšti bet kuriais žodžiais[5], nes tų metų konstitucija panaikino paskutinės valios pareiškimo sakramentinius žodžius (170 p., 6 išn.).

B. Esmės sąlygos, kurios buvo reikalingos, kad legato užrašymas imtų galioti, lietė legato subjektus, legato objektą

---

[1] *Inst.*, 2, 20, *De leg.*, 29. 30. 31.

[2] Su sąlyga nereikia sumaišyti *modus*, kurį sutinkame dažniau legatų srityje, nekaip įpėdinio paskyrimo srityje ir kuriuo disponentas uždeda prievolę apdovanotajam ką nors padaryti, nesurišdamas dovanos su prievolės įvykdymu. Apie būdus, kurie buvo vartojami *modus* įvykdymui užtikrinti (laidavimas, viešosios valdžios įsikišimas ir k.), žiūr. Pernice, *Labeo*, 3, 1, 32—79 pp.

[3] Priešingai, iki Justiniano laikų legatas, padarytas su terminu arba naikinamąja sąlyga, buvo niekingas; Justinianas šį legatą pripažino ir uždėjo prievolę legato gavėjui garantuoti laidavimu, kad daiktas, įvykus numatytam įvykiui, bus grąžintas: *C.*, 6, 37, *De leg.*, 26.

[4] *Legatum poenae nomine relictum*, kurio tikslas buvo nubausti įpėdinį, jei jis padarys tam tikrą veiksmą, bet ne apdovanoti legato gavėją, iki Justiniano laikų buvo niekingas (Ulpianus, 24, 17). Justinianas nustatė, kad legatas galios, kad čia bus tik sąlyginis legatas, jei tik testatorius tuo legatu nenorėjo priversti įpėdinį padaryti kokį nors nemoralų arba neleistą veiksmą, kurio atveju legatas yra niekingas *(Inst.*, 2, 20, *De leg.*, 36).

[5] Donatuti, *B. Ist. D. R.*, 34, 1925, 185—223 pp.; S. Riccobono, *Mél. Cornil*, 2, 348—374 pp.

ir vieną teorinę taisyklę, kurią pavadino ją nustačiusio teisininko Katono vardu, *regula Catoniana* (Katono taisyklė).

1. Tuo tarpu kai įpėdinio paskyrimo atveju figūruoja du asmenys, testatorius ir įpėdinis, legato užrašymo atveju figūruoja trys asmenys, būtent: testatorius, asmuo, kuriam užrašomas legatas *(legatarius)* ir įpėdinis, t. y., asmuo, kuris apsunkinamas legatu. Testatorius (disponentas), žinoma, turi turėti *testamenti factionem activam.* Apdovanotasis *(legatarius)* turi turėti *testamenti factionem passivam*[1]. Pagaliau legatu gali būti apsunkintas tik testamentu paskirtas įpėdinis[2]. Tačiau tuo tarpu kai palikėjo skolos *ipso jure* padalomos tarp visų įpėdinių, keleto įpėdinių atveju legatais gali būti apsunkinti visi įpėdiniai arba tik jų dalis, o kiti įpėdiniai gali būti ir neapsunkinti legatais[3].

2. Principiališkai legato objektą gali sudaryti kiekviena nauda, duodama legato turėtojui. Nurodant tik pačius ryškiausius pavyzdžius, kuriuos patiekia ypač gausi šios srities literatūra (literatūros gausumą ypač paskatino gausi praktika, kuri Romoje labai gerai buvo išplėsta)[4], reikia pasakyti, kad legato objektais Romoje galėjo būti visas palikimas bendrai, jau atsiradęs palikimas, vergo *peculium,* tam tikra palikimo dalis *(partitio legata)*[5]. Legato objektu galėjo būti kūniškas daiktas, kuris galėjo būti nustatytas arba *in genere*[6], arba *in specie.* Pastaruoju atveju legato objektas būdavo aiškiai individualizuojamas ir net, jei tik testatorius to norėdavo, legato objektu galėjo būti svetimas daiktas[7]. Pagaliau legato objektu

---

[1] *Inst.,* 2, 20. *De leg.,* 24.

[2] Ulpianus, *Reg.,* 24, 20. 21.

[3] Neratius, *D.,* 30, *De leg., I.* 124, net mano, kad jei legatų prievolė uždedama įvairiems įpėdiniams nurodant jų vardus, tai norima pakeisti proporcingas gaunamoms palikimo dalims prievoles padalymu lygiomis dalimis. Priešinga prasme Paulus, *D.,* 45, 2, *De duobus reis,* 17.

[4] *Inst.,* 2, 20, *De leg.,* 4-23; *D.,* 30-34. Mes čia nurodome tik pačius pagrindinius dalykus.

[5] *Legatum peculii:* 177 p., 2 išn.; bandos legatas: 177 p., 2 išn.; vienos palikimo dalies legatas: 188 p., 2 išn.

[6] Nors kartais gana sunku padaryti skirtumą, vis dėlto nereikia rūšies legato sumaišyti su legatu, kuriuo testatorius paveda legato gavėjui pasirinkti daiktą iš testatoriaus palikimo *(legatum optionis),* kuris anksčiau suteikdavo išimtinę ir neperleidžiamą legato gavėjui teisę, bet kuri, įvykus tam tikriems pakeitimams, Justinianas buvo pripažinęs perleidžiamu *(Inst., h. t.,* 23). Bernstein, *Z. S. St.,* 1, 1880, 151 ir t. pp.

[7] Trečiajam asmeniui priklausomo daikto legatas galioja ta sąlyga, jei jis padarytas tinkamomis formomis, bet, kaip sako naujoji teisė, jei

galėjo būti nekūniškas daiktas, sakysime, servitutas, bet kuri daiktinė teisė, įpėdinio veiksmas[1], ypač gi jau esama prievolė, kurią gali užrašyti arba kreditorius trečiajam asmeniui *(legatum nominis),* arba kreditorius debitoriui *(legatum liberationis),* arba pagaliau debitorius kreditoriui *(legatum debiti);* pastarąjį legatą galima buvo užrašyti tik ta sąlyga, kad kreditorius iš to užrašymo turėtų kokį nors patogumą (pavyzdžiui, jei kreditas yra termininis arba sąlyginis)[2].

Bet, nors principiališkai visus čia nurodytus patogumus tiekė laisvas objekto pasirinkimas, vis dėlto legatui užrašyti negalima buvo pasinaudoti kiekviena iš keturių forma. Kiekviena legato forma buvo vartojama tik tam tikroje srityje, už kurios ribų ta forma netiko. Legatas *per vindicationem* tiesioginai perkeldavo testatoriaus nuosavybę arba šiaip daiktinę teisę apdovanotajam *(legatarius).* Vadinasi, šią formą galima buvo vartoti tik užrašant daiktus, kurių civilinis savininkas buvo testatorius. Principiališkai testatorius turėjo būti užrašomojo daikto savininku testamento padarymo momentu arba bent testatoriaus mirties momentu, jei buvo užrašomi daiktai, kuriuos galima sverti, matuoti, skaičiuoti[3]. Legato *per praeceptionem* objektu ir sabininkų pažiūromis, pasak kurių čia esanti suteikiama vienam įpėdiniui teisė pasiimti daiktą dar nepadalius palikimo, ir prokulininkų pažiūromis, pasak kurių šis legatas esąs legatas *per vindicationem,* galėjo būti tik velionio

---

testatorius žinojo, kad daiktas buvo trečiojo asmens, ir jei legato gavėjas tai įrodo: *Inst., h. t.,* 4. Gérardin, *N. R. H.,* 1887, 709—724 pp. Toki pat skirtumą daro, atsižiūrint į testatoriaus žinojimą, kada daiktas, kuris užrašomas legatu, yra apsunkintas hipotekos arba naudojimosi teise (bet ne daiktiniais servitutais); jei testatorius tai žinojo, tai įpėdinis, išvadavęs apsunkintą daiktą, turi atiduoti legato gavėjui, o priešingu atveju įpėdinis turi atiduoti tokį daiktą, koks jis yra: *Inst., h. t.,* 5.

[1] Įpėdinio veiksmas: *Inst., h. t.,* 21. Servitutai: I t., 470 p., 1 išn. Apie naudojimosi teisės legatus žiūr. 178 p., 2 ir 4 išnašos.

[2] *Legatum nominis: Inst., h. t.,* 21. — *Legatum liberationis: Inst., h. t.,* 13. Istorinė H. Kruegerio studija, *Grünhuts Z.,* 21, 1894, 289—338 pp. — *Legatum debiti: Inst., h. t.,* 14; Julianus, *D.,* 34, 3, *De lib. leg.,* 11. Justiniano gadynėje šis legatas beveik visada būdavo patogesnis, nes jis perkeldavo užrašyto daikto nuosavybę, jei debitorius buvo to daikto savininkas, ir suteikdavo kreditoriui hipoteką. Žiūr. 183 p.

[3] Gajus, 2, 196. Ulpianus, 24, 7. Vadinasi, *legatum per vindicationem,* kuriuo užrašomas vienas palikėjo daiktas, kiekvieno įpėdinio atžvilgiu galioja tik tiek, kiek jis liečia to įpėdinio paveldimąją dalį; jis yra niekingas, jei įpėdinis nėra užrašyto daikto savininkas, pavyzdžiui, jei legatu apsunkinami du įpėdiniai, bet jei tik pirmąjį įpėdinį legatas gali paliesti: Paulus, *Sent.,* 3, 6, 2.

nuosavi daiktai[1]. Kadangi legatas *sinendi modo* verčia įpėdinį tik susilaikyti nuo veiksmo, tai jo (legato) objektu negali būti svetimas daiktas, tačiau tuo objektu galėjo būti ir palikėjo daiktas ir įpėdinio daiktas, o taip pat, kaip vėliau buvo pripažinta, tuo objektu galėjo būti debitoriaus, kuris skolingas palikimui, prievolės panaikinimas[2]. Pagaliau net paties legato *per damnationem* pritaikymo sritis iš pradžios turėjo būti gana aprėžta, nes kitaip nebūtų buvęs reikalingas legatas *sinendi modo*. Vadinasi, legatas *per damnationem* buvo taikomas tik tiems kreditams, kuriuos galima buvo vykdyti *manus injectionis* būdu[3]. Tačiau šio legato pritaikymo sritis ilgainiui buvo labai išplėsta: jį galima buvo taikyti visur, kur galima buvo kalbėti apie apdovanotojo *(legatarius)* kreditą. Šį legatą buvo galima vartoti ne tik velionio daiktams, kuriuos galima buvo užrašyti ir kitais legatais, bet ir įpėdinio daiktams, kuriuos anksčiau galima buvo užrašyti tik legatu *sinendi modo*. Taip pat šį legatą buvo galima vartoti debitoriaus skolai panaikinti, kurią anksčiau galima buvo panaikinti tik legatu *sinendi modo*. Pagaliau šį legatą buvo galima vartoti ten, kur negalima buvo vartoti kitų legatų, pavyzdžiui, šiuo legatu galima buvo užrašyti įpėdinio veiksmą, kredito teisę, debito prievolę, svetimą daiktą ir k.[4]

Vadinasi, galėdavo atsitikti, kad testatorius padarydavo niekingą legatą dėl to, kad jis pasirinkdavo blogą formulę, tuo tarpu testatorius, pasirinkęs geresnę formulę, galėdavo padaryti galiojantį legatą, pavyzdžiui, jei testatorius svetimą daiktą užrašė legatu *per vindicationem*, o ne legatu *per damnationem*. Šį nepatogumą, kurio testatorius anksčiau galėjo išvengti, padarydamas greta legato *per vindicationem* legatą *per damnationem*[5], Nerono laikais panaikino *senatus consultum*

---

[1] Gajus, 2, 220. Ulpianus, *Reg.*, 24, 11.

[2] Paulus, 3, 6, 11.

[3] Žiūr. 165 p., 2 išn. Atrodo, kad dar labiau tas legatas negalėjo būti taikomas daiktams, kurie negalėjo būti kviritinės nuosavybės objektu, sakysime, provincijų žemėms ir *possessionibus agri publici* (Ulpianus, *Reg.*, 24, 9: *Res populi)*.

[4] Gajus, 2, 202—203. Ulpianus, *Reg.*, 24, 8. Paulus, *Sent.*, 3, 6, 10. 17.

[5] Atrodo, kad teisininkas nedaro aliuzijos apie šią priemonę (Gérardin, *N. R. H.*, 1887, 714 p.). Tačiau įrodymas, kurį žinojo ir romėnai, yra antrojo šimtmečio pradžios ir pabaigos testamentuose, kuriuose matome, kad testatorius tą patį legatą daro *per vindicationem* ir kartu *per*

Neronianum, kuris nustatė, kad kiekvienas dėl netinkamos formulės pavartojimo niekingas legatas turi būti laikomas legatu *per damnationem (optimum genus legandi)*[1].

Katono taisyklė[2], kurią suformulavo arba Katonas Senasis, arba greičiau jo sūnus, nustatė, kad kiekvienas legatas, kuris dar nesukūrė padarinių, jei testatorius mirė testamento padarymo momentu, vėliau tų padarinių sukurti nebegalėjo[3]. Ši taisyklė, kurios nustatymo motyvai yra gana neaiškūs, suponuoja legatą, užrašytą tinkamam asmeniui ir liečiantį tinkamą daiktą, bet fakto kliūtis neleidžia legato įvykdyti dėl staigios testatoriaus mirties, pavyzdžiui, legatas, kuriuo užrašomas apdovanotajam tuo metu apdovanotojo priklausomas daiktas[4]; legatas, padarytas vergui, kuris tuo metu priklauso legatu apsunkinto įpėdinio[5]. Net jei testatorius miršta tuojau pat, vis dėlto pati šios taisyklės prigimtis (esmė) rodo, kad šios taisyklės negalima taikyti tiems legatams, kurių padariniai turi pasireikšti tik kiek vėliau, sakysime, sąlyginiams legatams[6]. Nepaisant kai kurių smulkmenų, Katono taisyklė apskritai nebuvo taikoma įpėdinių paskyrimams[7].

---

damnationem (Dasumiaus testamentas, 125 eilutė; Longino Kastoriaus testamentas, 1, 13—16; 1, 17—22; 2, 17—18).

[1] Gajus, 2, 197 Ulpianus, *Reg.*, 24, 11 *a.*

[2] *D.*, 34, 7, *De regula Catoniana.* Machelard, *Dissertations de droit romain,* 1882, 469—541 pp.; I. Lambert, *La règle Catonienne,* tezė, Lionas, 1925.

[3] Celsus, *D., h. t.*, 1, *pr.: Catoniana regula sic definit: quod si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum, quandocumque decesserit, non valere.*

[4] *Inst., h. t.*, 10. Šis legatas negalėjo sukurti padarinio, jei testatorius mirė tuojau pat, nes negalima įgyti naujos teisės tam daiktui, kurio savininkas jau yra; taip pat padarinio nesukuria, nors testatoriaus mirties dienoje legato gavėjas nustotų buvęs daikto savininku ir galėtų racionališkai vėl virsti to daikto savininku arba kreditorium.

[5] Legatas negali sukurti padarinio, jei testatorius tuojau pat miršta, nes daiktą įgytų mirties momento šeimininkas, kuris kaip tik yra apsunkintasis įpėdinis; priešingai, jei dar anksčiau vergas būtų pakeitęs savo šeimininką, tai legatas turėtų tekti naujajam šeimininkui; pagal *regula Catoniana* to negalėjo būti: *Inst., h. t.*, 32. Tas pats išsprendimas negalėtų būti pritaikytas legatui, kuris užrašytas paskirto įpėdiniu vergo šeimininkui, nes, nors testatorius būtų miręs tuojau pat, legatas tektų šeimininkui, bet palikimas tektų kitam asmeniui, jei vergo šeimininkas pasikeistų prieš priimant palikimą *(Inst., h. t.*, 33; 178 p., 2 išn.).

[6] Sąlyginiai legatai: Ulpianus, *D.*, 30, *De leg., I*, 41, 2. Legatai, kurių *dies cedit,* apskritai negali būti mirties momentu (178 p., 2 išn.): Papinianus, *D., h. t.*, 3. Apie ginčus tarp sabininkų ir prokulininkų žiūr. Gajus, 2, 244.

[7] *D., h. t.*, 3; 4.

II. Niekingumo ex post facto priežastys. — Legato niekingumo priežastys, dėl kurių teisingai užrašytas legatas vėliau gali virsti niekingu legatu, sudaro legato atšaukimas, jo kadukiškumas ir jo sumažinimas, kuris gali atsitikti tuo atveju, kada jo objektą sudaro įpėdiniui rezervuotoji palikimo dalis, kurią nustatė *lex Falcidia.*

1. Legato atšaukimas gali būti arba tikrasis atšaukimas *(ademptio),* arba legato perleidimas *(translatio)*[1].

Iš pradžios legato atšaukimas, kaip ir jo užrašymas, turėjo būti padarytas iškilmingais žodžiais, simetriniais su legato paskyrimo (užrašymo) žodžiais; legatą galima buvo atšaukti tik testamentu ir menkiausiam legatui atšaukti reikėjo daryti naują testamentą. Kiek vėliau buvo pripažinta, kad legatą galima atšaukti ne tik testamentu, bet ir testamentiniais kodicilais[2], ir kad *jure praetorio* legatą galima atšaukti net be testamento ir be kodicilų, vien paprastais faktais, kurie rodo legato atšaukimo aplinkybes. Pretorius pripažino, kad legatą panaikina ne tik materialinis išbraukimas, testamente padarytas, kuris taip pat panaikina ir įpėdinio paskyrimą, bet ir vėliau kilęs tarp testatoriaus ir apdovanotojo ginčas (susipykimas); taip pat legatą panaikina užrašyto daikto nusavinimas: pasak vienų teisininkų, kiekvienas nusavinimas, o pasak Celso, kurio pažiūra vyravo, tik nusavinimas, padarytas su intencija panaikinti legatą[3].

Legato perleidimas, kuris yra analoginis su novacija, įvyksta tada, kada vietoje senojo legato tinkama forma užrašomas naujas legatas[4].

2. Legatas visai išnyksta: 1. visų pirma kartu su testamentu, jei testamentas vėliau yra panaikintas, jei jis (testa-

---

[1] *Inst.*, 2, 21, *De ademptione legatorum et translatione; D.*, 34, 4, *De adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis.*

[2] Ulpianus, *Reg.*, 24, 29. *Inst.*, *h. t.*, *pr.*

[3] Ištaisymas: *D.*, *h. t.*, 16: 17. Vėliau įvykęs susipykimas: *D.*, *h. t.*, 3, 11; 22. Pasak vienos seniausios teorijos, kuriai atstovavo Gajus, 2, 198, bet koks nusavinimas; pasak kitos naujesnės teorijos, priskiriamos Celzui ir pripažintos Justiniano, *Inst.*, 2, 20, *De leg.*, 12, nusavinimas, padarytas su tekste nurodyta intencija, pavyzdžiui, nesant būtino reikalo. Apie nusavinimo pobūdį žiūr. dvi monografijas: Albertario, *Studi di Pavia*, 5-ji metai, 5-tas tomas, 1919, ir Messina Vitrano, *Annali di Perugia*, 32, 1920, 4 ser., 2 tom.

[4] Paulus, *D.*, 34, 4, *De adim, leg.*, 6, *pr.*

mentas) pasidaro *irritum* arba *destitutum*[1]; 2. legatą panaikina legato turėtojo *(legatarius)* mirtis ir netinkamumas, įvykęs prieš *diei cessio* (177 p., 2 išn.); 3. žuvus daiktui[2]; 4. jei užrašytąjį daiktą legato gavėjas dovanai įgyja *(concursus duarum causarum lucrativarum:* II t., 425 p., 4 išn.); 5. jei neužtenka palikimo aktyvo, nes įpėdinis principiališkai už legatus atsako tik tiek, kiek lieka gryno aktyvo[3].

3. Išleidus *lex Falcidia,* legatas iš dalies išnykdavo, jei visų legatų suma būdavo didesnė už tris ketvirtadalius palikimo aktyvo[4]. Senoji sistema nenustatė jokios ribos, kuri būtų apribojusi testatoriaus teisę užrašyti legatus; taip pat ši sistema nerezervavo jokios dalies paskirtam įpėdiniui. Vadinasi, legatai galėjo praryti visą aktyvą. Čia tik nurodyta padėtis naikino įpėdinio interesą paimti palikimą ir todėl dažnai įpėdiniai palikimo išsižadėdavo, o tai kenkė ir palikėjo atminimui ir patiems legatų gavėjams, nes palikimo išsižadėjimas naikindavo ir legatus[5].

Nuo respublikos laikų testatoriaus teisę užrašyti legatus aprėžė du įstatymai, apie kuriuos Gajus, tiesa be reikalo, sako, kad šiuodu įstatymai buvę išleisti aukščiau nurodytam nepatogumui išvengti. Tai buvo tarp 550 ir 585 metų išleistas *lex Furia testamentaria,* kuris, išskiriant keletą asmenų, uždraudė užrašyti daugiau kaip 1000 asų ir kuris baudė tą legato gavėją, reikalaujantį sumokėti per didelį legatą, nes toks legato gavėjas turėjo grąžinti keleriopai. Antrasis įstatymas, išleistas 585 metais, buvo *lex Voconia,* kuris, uždrausdamas pirmosios klasės piliečiams įpėdiniais skirti moteris, kartu uždraudė, gali būti, tik tos klasės, o gali būti, ir visiems piliečiams užrašyti legatais daugiau kaip gauna paskirtasis

---

[1] Reikia tik pažymėti, kad pretoriaus ediktas saugojo legato gavėją, jei paskirtasis įpėdinis, norėdamas panaikinti legatus, apgaulingu būdu atsisako priimti palikimą su tikslu tą palikimą priimti *ab intestato* arba jį perleisti kitam įpėdiniui, įpėdiniui *ab intestato* arba substitutui (Ulpianus, *D.*, 29, 4, *Si quis omissa causa,* 1, *pr.* 13; 4, 1). Taip pat reikia atsiminti, kad imperatorinė teisė pripažino, jog legato prievolė drauge su vakuojančia dalimi pereina substitutams (125 p., 3 išn.) arba, jei įvyksta dalių padidėjimas, kitiems įpėdiniams (122 p., 4 išn.).

[2] *Inst.*, 2, 20, *De leg.*, 16.

[3] Ulpianus, *D.*, 36, 1, *Ad S. C. Trebell.*, 1, 17.

[4] *Inst.*, 2, 22, *De lege Falcidia. D.*, 35, 2, *Ad legem Falcidiam.*

[5] Gajus, 2, 224.

įpėdinis[1]. Įstatymo tikslas buvo užkirsti kelią legatais pašalinti įpėdinius.

Tačiau šiedviejų įstatymų neužteko, nes, pasiremiant pirmuoju įstatymų *(lex Furia)*, galima buvo užrašinėti po 1000 asų ir tuo būdu išsemti visą palikimą, jei tų užrašymų buvo daug; antrojo įstatymo neužteko dėl to, kad to įstatymo *(lex Voconia)* įpėdiniui užtikrinta dalis galėjo būti visai nežymi tuo atveju, kada nebuvo nė vieno didelio legato, bet kada buvo daug mažų legatų. 714 metais, triumvirato laikais, plebiscitinis *lex Falcidia* sukūrė praktiškesnę sistemą. Šio įstatymo tikslas, tur būt, buvo visai atsitiktinis, nes juo norėta apdėti mokesčiais testamentinius palikimus karo reikalams; taip pat norėta tas pajamas užtikrinti[2]. *Lex Falcidia* suteikė įpėdiniui vieną ketvirtadalį gryno aktyvo; kitaip sakant, šis įstatymas įpėdiniui užtikrino *quartam Falcidiam,* o testatoriui uždraudė legatais užrašyti daugiau, kaip tris ketvirtadalius *(ne plus civi Romano legare liceat quam dodrantem).* Iki Justiniano gadynės ši sistema buvo taikoma visiems testamentiniams paveldėjimams, išskiriant karių testamentinius paveldėjimus. Pagal šią sistemą įpėdinis, pasirėmęs savo paskyrimu *(jure hereditario),* turėjo gauti gryną vieną ketvirtadalį palikimo arba dalies palikimo, jei jis buvo paskirtas įpėdiniu tik daliai palikimo. Justinianas pripažino dvi naujas išimtis: jis leido testatoriui iš šios sistemos išvaduoti legato gavėją; be to, Justinianas panaikino įpėdinio teisę remtis šia sistema, jei įpėdinis nepadarė inventoriaus[3]. Tačiau visai kitais atvejais ši sistema galiojo ir Justiniano laikais. Jei suma visų legatų, kuriais buvo apsunkintas įpėdinis, buvo didesnė kaip trys ketvirtadaliai to palikimo, kuriam buvo paskirtas įpėdinis, tai *ipso jure* testatoriaus mirties momentu visi legatai turėjo sumažėti proporcingai legatų dydžiams[4].

---

[1] Gajus, 2, 225-226. Apie *legis Furiae* sankciją *manus injectio pura* būdu žiūr. Gajus, 4, 23 (Senn, *Leges perfectae,* 88—98 pp.). Einant išskirtų giminių klasifikacijos sistema, jis yra, tur būt, vėlesnis už 550-tų metų *lex Cincia* (Girard, *Mélanges,* 1, 101 p.) ir jis yra ankstesnis už 585 metų *lex Voconia.* Apie pastarojo įstatymo datą žiūr. 41 p., 2 išn.

[2] Gajus, 2, 227. Data ir įstatymo proga: D. Cassius, 48, 33. Tekstas: *D., h. t.,* 1, *pr.,* su Grandenwitzo pataisomis, *Z. S. St.,* 14, 1893, 116—117 pp.

[3] Kariai: *D.,* 29, 1, *De test. mil.,* 17, 4. Justiniano išimtys: Nov. 1, c. 2, 2.

[4] Sumažinimas vietoje visos teisės *(ipso jure: D., h. t.,* 73, 5), o iš to išeina, kad legato *per vindicationem* gavėjas, kurio legatas yra paties-

2. Fideikomisų buvimo sąlygos.

Iš pradžios fideikomisai *(fidei commissa)*[1] buvo tik paprasti prašymai, neturį jokios teisinės galios, kuriuos galima buvo vykdyti tik geru noru. Vadinasi, tada negalima buvo kalbėti apie fideikomisų galiojimo sąlygas. Tačiau nuo Augusto laikų ši padėtis pasikeitė. Augustas ėmė skirti administracijos šefus, konsulus, kuriems pavedė prižiūrėti, kad fideikomisai būtų vykdomi, bent tam tikroms aplinkybėms esant. Tuo būdu pamažu fideikomisai buvo pripažinti administracijos, kurią iš pradžios vykdė konsulai, o paskui, pareinamai nuo reikalo svarbos, šios administracijos funkcijos buvo pavestos specialiems pretoriams, kurių skaičius Klaudiui viešpataujant buvo du, o Titas tą skaičių sumažino iki vieno[2]. Nors fideikomisai išlaikė savo laisvesnį pobūdį, vis dėlto jie parėjo nuo tam

---

tas, virsta savininku tik vienos nedalomos dalies, kad legatų *per vindicationem* arba *per damnationem* gavėjas, jei jam užrašytas tam tikras daiktas, kuris turi būti sumažintas, ir jei jis pareikalaus atiduoti visą daiktą, padarys *plus petitio*. Sumažinimas įvyksta mirties dieną, o iš to išeina, kad vėliau įvykę padidėjimai arba pablogėjimai neturi reikšmės (*D., h. t.*, 73, *pr.)*. — Sumažėjimas įvyksta tada, kada kiekvienas įpėdinis netenka savo ketvirtadalio *jure hereditario*, o iš čia išeina, kad sumažėjimo negali pašalinti nei legatai, nei dovanojimai, kuriais jį galėjo apdovanoti palikėjas *(D., h. t.*, 91, *pr.)*. — Pagaliau, kadangi kiekvienas įpėdinis individuališkai turi teisę savo ketvirtadaliui, tai, nors legatai ir nėra didesni kaip trys ketvirtadaliai viso palikimo, vis dėlto vyksta sumažėjimas tada, kada bent vienam įpėdiniui netenka ketvirtadalio (Gajus, *D., h. t.*, 77). Tačiau susidaro sunkumas tuo atveju, kada vienas iš įpėdinių nepriima savo dalies ir kada kitas įpėdinis tą dalį paima drauge su prievole mokėti legatus pagal naujosios teisės sistemą apie dalių padidėjimą su prievolėmis (135 p., 2 išn.). Kyla klausimas, ar tokiu atveju ketvirtadalis apskaičiuojamas atskirai (individuališkai), sumažinant legatus, jei bent viena dalis yra apsunkinta daugiau kaip trimis ketvirtadaliais, arba bendrai (en bloc), sumažinant tik tada, jei visa legatų suma yra didesnė kaip trys ketvirtadaliai viso priimto palikimo. Rodos, kad romėnai atsižiūrėdavo į tai, ar legatai apsunkindavo atsisakiusiojo įpėdinio dalį, ar kito kurio įpėdinio dalį; pirmuoju atveju apskaičiuodavo atskirai, o antruoju — bendrai (Gajus, *D., h. t.*, 78; apie šį klausimą ir apie kitus šios rūšies sunkumus žiūr. Vangerow, 2, 535 §). Kalbant apie tai, kaip sužinoti, ar *lex Falcidia* sumažina legatus ir kiek juos sumažina, reikia pasakyti, kad iš eilės apskaičiuodavo visą aktyvą, atmesdavo pasyvą, apskaičiuodavo legatus ir darydavo dviejų masių sulyginimą; apie šias mases tekstai ir interpretatoriai patiekia daug smulkmenų (pastaruoju laiku apie sunkumus, pareinančius nuo sąlygų, kalba Pampaloni, *D. Ist. D. R.*, 21, 1909, 180—204 pp.; Vassalli, *B. Ist. D. R.*, 26, 1914, 52-89).

[1] *Inst.*, 2, 24, *De singulis rebus per fideicommissum relictis.*

[2] Augusto intervencija: *Inst.*, 2, 23. *De fideicomm, her.*, 1. Klaudius ir Titas: Suetonius, *Claud.*, 23; Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 32. Kompetencijos paskirstymas pagal taksą: Quintilianus, *Inst.*, 3, 6, 70. Mommsen, *Dr. public*, 3, 118—119 pp.

tikrų įstatymo nustatytų sąlygų, kurios fideikomisus suartino su legatais.

Kalbant apie fideikomisų esmės sąlygas, reikia pasakyti, kad pati fideikomisų esmė, kaip ir legatų esmė, reikalavo leisto objekto ir trijų subjektų, būtent: asmens, kuris užrašo fideikomisą (disponentas), asmens, kuris apsunkinamas, ir asmens, kuris fideikomisu apdovanojamas. Bet, tuo tarpu kai legatu galima buvo apsunkinti tik testamentinį įpėdinį, fideikomisu galima buvo apsunkinti kiekvieną asmenį, kuris gavo bent kokią palikimo dalį, pavyzdžiui, legato gavėją, fideikomiso gavėją, net įpėdinį *ab intestato*[1]. Iš čia yra kilusi kodicilinė kliauzulė, dedama į testamentą tam, kad, jei testamentas bus niekingas, kodicilas galiotų *ab intestato* ir apsunkintų įstatyminį įpėdinį fideikomiso pagrindu[2]. Antra vertus, legatas visada suponavo testatoriaus ir apdovanotojo (legato gavėjo) *testamenti factio,* o fideikomisus seniau galėjo užrašyti neveiksnūs asmenys, peregrinai; taip pat fideikomisus galima buvo užrašyti neveiksniems asmenims, peregrinams, *caelebi, personae incertae.* Tačiau įstatymai greit nustatė taisykles apie asmenų netinkamumą. Šios taisyklės buvo analoginės su jau galiojusiomis taisyklėmis legatų srityje[3].

Griežtai kalbant, galima pasakyti, kad fideikomisams nebuvo nustatytos jokios formos. Juos galima buvo paskirti (užrašyti) visokiais būdais, net žodžiu, net tylomis, o ypač nepatvirtintais kodicilais, kuriuos galima buvo visaip redaguoti[4]. Tačiau vėliau, kada sustiprėjo fideikomisų institucija, krikščioniškoji teisė nustatė, kad fideikomisus galima užrašyti tik dalyvaujant tam tikram skaičiui liudininkų, kurie buvo rei-

---

[1] Legato ir fideikomiso gavėjai: Gajus, 2, 271. Įpėdinis *ab intestato:* Ulpianus, *Reg.,* 25, 4. Iš čia yra kilusi šeimos fideikomisų galimybė, verčianti įpėdinį perleisti savo descendentams, kurie perleis savo descendentams (žiūr. I t., 370 p., 3 išn.).

[2] Paulus, *D.,* 28, 1, *Qui test.,* 29, 1. Ulpianus, *D.,* 29, 1, *De test. mil.,* 3. Pavyzdys Ravenos 474 metų protokole, *Textes,* 815 p. Taip pat Longino Kastoriaus testamentas, 1, 13-16 eilutės, *Textes,* 807 p.

[3] Apdovanotasis: *Senatus consultum Pegasianum caelibes* ir *orbi* reikalui; senato nutarimai, išleisti Adriano laikais, peregrinams ir *personae incertae:* Gajus, 2, 285-287. Tačiau latinai junianai, pavyzdžiui, galėjo priimti fideikomisus, bet ne legatus: Ulpianus, *Reg.,* 25, 7. — Palikėjas: Ulpianus, *Reg.,* 25, 4. Tačiau Ulpianus, *D.,* 32, *De leg., III,* 1, 1. 5.

[4] Ulpianus, *Reg.,* 25, 3. 9. Paprastai fideikomisas buvo daromas *verbis praecativis: Fidei committo, rogo, peto, volo, mando* ir k. (Gajus, 2, 249. Paulus, *Sent.,* 4, 1, 5, Ulpianus, *Reg.,* 25, 2).

kalingi testamentui padaryti. Vadinasi, dalyvaujant penkiems arba septyniems liudininkams[1].

Pagaliau fideikomisų niekingumo priežastys pasidarė artimos legatų niekingumo priežastims. Fideikomisus taip pat galėjo atšaukti testatorius, pakeisdamas savo valią[2]; juos galėjo panaikinti vėliau įvykęs šalies netinkamumas, įpėdinio nupuolimas[3]. Išleidus *senatus consultum Pegasianum,* fideikomisai buvo sumažinami, nes testamentinis įpėdinis turėjo gauti vieną ketvirtadalį savo įstatyminės dalies; o išleidus vieną Antonino Piaus konstituciją, tas sumažinimas buvo daromas net įstatyminio įpėdinio naudai[4].

3. Justiniano padaryta legatų ir fideikomisų asimiliacija.

Kadangi teisinė raida iš vienos pusės švelnino legatų galiojimo sąlygas, o iš antros pusės ta pati teisinė raida fideikomisų galiojimo sąlygas aštrino (darė griežtesnes), tai Justiniano laikais iš esmės beveik išnyko tarp legatų ir fideikomisų skirtumas. Tik vienas skirtumas liko: legatu galima buvo apsunkinti tik testamentinį įpėdinį, o fideikomisu galima buvo apsunkinti kiekvieną asmenį, kuris bent šį tą buvo gavęs iš palikimo. Justiniano konstitucijos, kuri legatus ir fideikomisus suliejo į vieną instituciją, tikslas, žinoma, buvo tą skirtumą panaikinti[5], visiškai asimiliuoti legatus su fideikomisais jų galiojimo sąlygų atžvilgiu, būtent, kad formos atžvilgiu legatus ir fideikomisus galima būtų užrašyti ir testamentais ir kodicilais raštu arba žodžiu, dalyvaujant penkiems liudininkams[6].

---

[1] Konstantinas kodicilų *ab intestato* ir Teodozius II-sis visų kodicilų reikalu *(C. Th.,* 4, 4, *De test. et cod.,* 1; 7, 2) įsakė, kad jie turi būti daromi prie penkių arba septynių liudininkų, kaip testamentai (32 p., 1 išn.). Kai penkių liudininkų skaičius buvo panaikintas testamentams (32 p., 4 išn.), tai Justinianas tą skaičių liudininkų paliko kodicilams ir ta prasme interpoliavo Teodoziaus II-jo konstituciją. *C.,* 6, 36, *De codicill.,* 8, 3.

[2] Ulpianus, *D.,* 34, 4, *De adim. leg.,* 3, 11. Seniau buvo tvirtinama, kad kodicilus atšaukdavęs testamentas, kuris kodicilų netvirtindavęs, bet vėliau šis dalykas buvęs pavestas testatoriaus valiai.

[3] Apsunkintojo atsisakymas: *D.,* 29, 4, *Si quis om.,* 17.

[4] Gajus, 2, 254. Paulus, *D.,* 35, 2, *Ad leg. Falcid.,* 18, *pr.*

[5] *Inst.,* 2, 20, *De leg.,* 3. *C.,* 6, 43, *Comm. leg.,* 2.

[6] *C.,* 6, 36, *De codic.,* 8, 3 (ž. 1 išn.). Tačiau reikia tik nurodyti Justiniano konstituciją *(Inst.,* 2, 23, *De fideic. her.,* 12), pagal kurią tas asmuo, kuris pretenduoja, kad velionis betarpiškai jo naudai apsunkinęs įpėdinį ir kuris prisiekia, kad jis ne bereikalo reikalauja įvykdyti prievolę (*jus jurandum calumniae),* galėjo priversti įpėdinį įvykdyti prievolę, jei

B.

Legatų ir fideikomisų padariniai.

Yra skiriami du pagrindiniai legatų ir fideikomisų priėmimo momentai, būtent: momentas, kada atsiranda priėmimo teisė *(dies cedit)*, ir momentas, kada galutinai įvyksta priėmimas *(dies venit)*.

1. Dies cedens.

Romoje legatų ir fideikomisų buvimas parėjo nuo to, ar legatu arba fideikomisu apsunkintas įpėdinis priimdavo palikimą, ar nuo jo atsisakydavo. Vadinasi, išskiriant būtinąjį įpėdinį, kuris negalėjo atsisakyti nuo palikimo, norint sužinoti, ar legatas arba fideikomisas galioja, ar ne, reikėjo palaukti tol, kol įpėdinis priims palikimą arba nuo jo atsisakys. Logiškai galvojant, reikėjo net pasakyti, kad iki palikimo priėmimo legatai ir fideikomisai negalėjo sukurti daugiau padarinių testatoriui mirus kaip jie sukūrė testatoriui esant gyvam. Tačiau respublikos laikų teisininkai, gindami legatų turėtojų reikalus, išgalvojo *diei cessionis* teoriją, kuri vėliau buvo pritaikyta fideikomisams ir pagal kurią legatų paskyrimo nuostatai ėmė kurti tam tikrus padarinius, net dar įpėdiniui nepriėmus palikimo[1].

Pagrindinis *diei cessionis* tikslas, kuriam buvo sugalvota pati teorija, buvo padaryti perleidžiamą *(transmissibilis)* teisę, kad, nors apdovanotasis mirtų dar nepriėmus palikimo, legatų ir fideikomisų gavėjams nereikėtų pasiimti riziką, kadukinių įstatymų nustatytą, kuri galėjo pareiti nuo pavėlinto palikimo priėmimo. Be to, šis įstatymas turėjo du šalutinius tikslus, būtent: kad aiškiai būtų nurodyti apdovanotieji asmenys, jei jie buvo *alieni juris*, ir kad aiškiai būtų užfiksuojami dovanojamieji daiktai, jei jie galėjo keistis (gyvulių kaimenės, *peculii* legatas)[2].

įpėdinis atsisako prisiekti, kad to nežinojęs *(quod nihil tale a testatore audivi)*.

[1] *D.*, 36, 2, *Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat.*

[2] Perleidžiamumas: Ulpianus, *D., h. t.*, 5, *pr.* — Naudotojas dovanų, skiriamų *alieni juris* asmeniui: Ulpianus, *D., h. t.*, 5, 7. — Legato pastovumas: *Inst.*, 2, 20, *De leg.*, 20.

Diei cessionis momentas principiališkai yra palikėjo (disponento) mirties momentas. Kadukiniai įstatymai šį momentą nukėlė į testamento atidarymo momentą. Tačiau, išnykus kadukiniams įstatymams, Justinianas šį momentą grąžino į jo senąją vietą[1]. Bet reikia pastebėti, kad kadangi legato padarinys yra aiškinamas velionio valios interpretacijos būdu legato gavėjo naudai, tai *diei cessio* neįvyksta palikėjo mirties momentu, jei testatorius pareiškia priešingą valią, užrašydamas legatą su sąlyga arba su netikru terminu (bet ne su tikru terminu); taip pat *diei cessio* neįvyksta, jei ankstyvumas legato gavėjui būtų nenaudingas (*ususfructus, usus* ir *habitationis* legatai) arba jei tas ankstyvumas legato gavėjui būtų kenksmingas (legatas, kuris užrašytas išvaduotam arba testamentu užrašytam vergui)[2]. Jei legatas yra užrašytas su sąlyga, tai *diei cessio* įvyksta sąlygai įvykus[3]; jei legatu yra užrašyta teisė naudotis bet kokiu daiktu iki legato gavėjo gyvos galvos, tai *diei cessio* įvyksta palikimo priėmimo momentu[4]; taip pat šiuo momentu įvyksta *diei cessio,* jei legatas yra užrašytas išvaduotam arba testamentu užrašytam (leguotam) vergui[5].

2. Priėmimas ir išsižadėjimas (dies veniens).

Romėnų teisė, kuri legatų ir fideikomisų padariniams leido pasireikšti dar nepriėmus palikimo, kad jie (legatai ir fideiko-

---

[1] Ulpianus, *Reg.*, 24, 31. Justinianus, *C.*, 6, 51, *De cad. toll.*, 1, 1 *c*(1).

[2] Jei *dies cedit* legato, užrašyto testamentu išvaduotam vergui arba užrašyto legatu trečiajam asmeniui, įvyksta mirties dieną, tai vergas, kuris sau pačiam arba savo naujam šeimininkui įgyja tik tada, kada jis išsivaduoja arba virsta naujojo šeimininko nuosavybe priimant palikimą, įgyja legato mirties dieną savo šeimininkui, vadinasi, įpėdiniui: tuo būdu *diei cessio* ankstyvumas, kadangi jis panaikina legatą, yra kenksmingas, užuot buvęs naudingas. Tas ankstyvumas yra nenaudingas naudojimosi, *habitationis* ir *ususfructus* teisėms, nes jos, kadangi negali būti perleistos, nesukuria savo didelių padarinių. Tas ankstyvumas, kaip sakoma, galėtų net kenkti *ususfructus* teisei, kurią panaikina *capitis deminutio,* įvykusi po *diei cessio (F. V.*, 62), ir kurios *diei cessio* įvykimas anksčiau už palikimo priėmimą yra kenksmingas. Šios teisės panaikinimas dėl įvykusios *capitis deminutio,* šiaip ar taip, buvo priežastis, dėl kurios paprastai *ususfructus* teisę užrašydavo *in singulos annos, menses, dies,* kad galima būtų turėti tiek legatų, turinčių atskiras *dies cedens.*

[3] Sąlyga: Ulpianus, *D., h. t.*, 5, 2. Tikras terminas: *D., h. t.*, 5, 1; 2, *pr.* Priešingai, *diei cessio* neužsitęsia dėl apsunkinto įpėdinio sąlyginio paskyrimo *(D., h. t.*, 7, 1. 3. 4).

[4] Šiuo atžvilgiu Labeonas *ususfructus* legatą laikė grynu ir paprastu legatu; tačiau priešinga nuomonė, kurią pasiūlė Julianas, vyravo (Ulpianus, *F. V.*, 60; *D., h. t.*, 2; 3).

[5] Ulpianus, *D., h. t.*, 7, 6; 8.

misai) galėtų virsti *transmissibiles (dies cedit),* dar viena prasme legatus ir fideikomisus laikė priimtais *(dies venit)* legato gavėjo naudai net dar jų nepriėmus. Be kitko, žinoma, legatų ir fideikomisų gavėjai galėjo nuo šios savo teisės atsisakyti, nepriimti legatų arba fideikomisų. Visų pirma mes čia tuojau išdėstysime bendrąsias legatų ir fideikomisų priėmimo ir išsižadėjimo taisykles, nurodydami bendrąją jų svarbą, o paskui paliesime tas painiavas (komplikacijas), kurios atsiranda iš to, kad yra keletas apdovanotųjų.

I. **Bendrosios taisyklės.** — Romėnų teorijos dėsniais, legatų ir fideikomisų gavėjai, net nedarydami specialaus priėmimo akto, įgyja teisę ir gali reikalauti ją vykdyti tada, kada įpėdinis įgyja palikimą, arba jį (palikimą) priimdamas, arba *ipso jure,* jei, žinoma, legatai arba fideikomisai yra užrašyti grynai ir paprastai, o jei legatai arba fideikomisai yra užrašyti su sąlyga arba su terminu, tai jų gavėjas teisę įgyja tada, kada įpėdinis priima palikimą ir kada įvyksta sąlyga arba terminas[1].

---

[1] Paprasti ir gryni nuostatai: Modestinus, *D.,* 31, *De leg., II,* 32, *pr.* Sąlyginiai ir termininiai nuostatai: Pomponius, *D.,* 31, *De leg., II,* 45, 1: *Nec pertinet ad nos legatum antequam dies veniat vel condicio existat.* Atsimintina šit kas: — 1. termino atžvilgiu, kad jei terminas atideda ne tik reikalavimą, bet pačios teisės buvimą, kada legatas užrašytas su netikru terminu (kuris yra tolygus sąlygai, arba kada legatas, kuriuo perleidžiama nuosavybė, užrašomas su tikru terminu; ž. I t., 384 p., 1 išn.), tai logiškai reikia manyti (legato, kuris gimdo kreditą atveju, jei jis užrašytas su tikru terminu), kad yra atidedamas tik prievolės reikalavimas ir kad teisė įgyjama tik įvykus *aditio hereditatis* (ž. II t., 105 p., 4 išn.); čia nurodytas skirtumas mums atrodo teisingas, bet jis nėra aiškiai pasakytas tekstuose, Pomponius, *D.,* 35, 1, *De condicionibus,* 1, 1; — 2. sąlygos atžvilgiu, kad sprendimai, pripažinti *dies cedit* ir *dies venit* srityse, verstų legatus, padarytus negatyvine sąlyga, pareinančia nuo legato gavėjo valios *(si in Capitolium non ascenderit),* laikyti įgytais legato gavėjo tik jo mirties momentu. Tačiau kaip tik šiam atsitikimui buvo nustatyta *cautio Muriana,* kuri, kaip mes jau 49 p., 1 išnašoje matėme, buvo interpoliacijos būdu išplėsta įpėdinio paskyrimams ir kurios reikalu mes galime nurodyti Hugo Kruegerio studiją, *Mélanges Girard, 2,* 1—34 pp., kur yra nurodyta senesnė bibliografija. Jei įpėdinis jau priėmė palikimą, tai legato gavėjas, patiekdamas laidavimą grąžinti, jei jis sutrukdys sąlygos įvykimą, gali reikalauti išduoti legatą. Pasak Justiniano Nov. 22, c. 43, šią taisyklę nustatęs Q. Mucius Scevola, be abejojimo, 659 metų konsulas. Tačiau ši taisyklė toli gražu nevisada vaidino tą patį vaidmenį. Gali būti, kad Mucius šią taisyklę nustatė tik legatams, kuriuos vyras užrašydavo savo žmonai ta sąlyga, kad ji neištekės už kito vyro; Justinianas sako, kad vienas *legis Juliae miscellae* nuostatas šią taisyklę iš dalies pavertęs nenaudinga taisykle kalbamiems legatams; kitaip sakant, be abejojimo, tai padarė *leges Julia* ir *Papia Poppaea,* kuris leido žmonai ištekėti, pasilaikant legatą, bet tik su sąlyga tai padaryti iš

Pagal šią teoriją, kurią legato *per vindicationem* atveju neigė prokulininkai, bet kuri vyravo[1], apdovanotasis legatus ir fideikomisus įgyja *ipso jure*, net jam pačiam nežinant[2]. Apdovanotasis gali legatų ir fideikomisų išsižadėti ir tuo atveju jis laikomas niekada neįgijusiu[3]. Tačiau, jei apdovanotasis nenori išsižadėti savo teisės, tai jam nėra reikalo daryti atskiro priėmimo akto; jam užtenka tik teisiškai vykdyti savo teisę prieš įpėdinį. Bet tos teisės nebuvo vienokios prieš Justinianą ir po Justiniano. Antra vertus, prieš Justiniano gadynę šios teisės skyrėsi pareinamai nuo to, ar čia buvo legatai, ar fideikomisai; be to, šios teisės skyrėsi ir legatų formų atžvilgiu.

a. *Gadynė prieš Justinianą.*

1. *Legatų padariniai.* Kadangi legatas *per vindicationem* legato gavėją paversdavo užrašyto daikto savininku ir suteikdavo jam užrašytąsias teises, tai legato objektui išreikalauti legato gavėjui duodavo daiktinio skundo teises, pavyzdžiui, jei

---

pradžios per vienerius metus, o paskui tik per dvejus našlavimo metus: be to, ta našlė turėjo prisiekti, kad ji eina į santuoką, norėdama turėti vaikų. Tačiau laidavimas (gal būt anksčiau, o gal būt tik klasiškosios teisės laikais, buvo pritaikytas visoms negatyvinėms sąlygoms, kurių netikrumas turėjo tęstis iki apdovanotojo mirties ir kurios sudarė tikrąją laidavimo sritį; *D.*, 35, 1, *De cond.*, 73). Vadinasi, laidavimas buvo svetimas sąlygoms, kurios vertė ko nors nedaryti trečiojo asmens atžvilgiu (nesusituokti, neišvaduoti), kas gali įvykti prieš trečiojo asmens mirtį (*D., h. t.*, 106). Tačiau yra tekstų, kurie rodo, kad laidavimas buvo beveik vienu balsu pripažintas net tada, kada jo pašalinimas atrodė priešingas testatoriaus intencijai (*D., h. t.*, 72, *pr.*, 1) arba moralei (pavyzdžiui, verčiant užmušti vergą: *D., h. t.*, 7, *pr.*). Justinianas laidavimą išplėtė visoms potestatyviškai negatyvinėms sąlygoms ir šia prasme interpoliavo daug tekstų (pavyzdžiui, *fr. D., h. t.*, 18 ir 7, *pr.*, kuriuos 49 puslapyje pirmoje išnašoje mes nurodėme esant interpoliuotus).

[1] Gajus, 2, 195—200. Prokulininkai, laikydami legatą įgytu legato gavėjo tik tada, kada gavėjas pareiškia savo valią įgyti, pripažino, kad daiktas, kuris yra *res nullius* iki legatą priimant, yra *res nullius* tarp legato *aditio* ir priėmimo vis tiek, ar legatas yra paprastas ir grynas, ar legatas yra sąlyginis. Sabininkai teigė, kad sąlyginio legato atveju nuo *aditio* iki sąlygai įvykstant legatas priklausė įpėdinio su naikinamąja sąlyga taip, kaip, sakysime, tai atsitinka testamentu išvaduoto su sąlyga vergo atveju, *statuliber* atveju. Nors Gajus ir sako kitaip, vis dėlto sabininkų teorija vyravo ir ji pateko į Justiniano kompiliacijas. Paprasto ir gryno legato reikalu žiūr., pavyzdžiui, Pomponius, *D.*, 8, *Quemadm. serv.*, 19, 1; sąlyginio legato reikalui žiūr. Ulpianus, *D.*, 7, 1, *De usuf.*, 12, 5. Šiandien apie ginčo istoriją, kuri yra daug painesnė, negu paprastai manoma, žiūr. Wlassak, *Z. S. St.*, 31, 1910, 196—321 pp.

[2] Marcellus, *D.*, 28, 1, *Qui test.*, 16, 1. Papinianus, *D.*, 31, *De leg., II*, 77, 3.

[3] Ulpianus, *D.*, 30, *De leg., I*, 44, 1. Išvados: *D.*, 30, *De leg., I*, 38, 1; 86, 2. Kadangi atsisakymas nuo įpėdinystės yra nusavinimas, tai be *auctoritas tutoris* to padaryti negali mažametis, Ulpianus, *D.*, 27, 9, *De reb. eor.*, 5, 8.

užrašydavo nuosavybę, tai legato gavėjui suteikdavo revendikacijos skundo teisę[1]. Šiuo skundu legato gavėjas galėjo reikalauti atiduoti jam ne tik daiktą, bet ir jo vaisius, atsiradusius priėmus palikimą[2], jis tai galėjo reikalauti ne tik iš įpėdinio, bet ir iš kiekvieno daikto laikytojo; persekiojimo teisės atžvilgiu jam nereikėjo bijoti nei nusavinimų, nei daikto apsunkinimų, padarytų su įpėdinio sutikimu; o pirmenybės teisės atžvilgiu jam nereikėjo bijoti įpėdinio kreditorių konkurencijos. Priešingai, legato gavėjas, nepaisant ar jis bylą kėlė įpėdiniui, ar kitam kuriam asmenui, galėjo reikalauti atiduoti tik tokį daiktą, koks tas daiktas buvo: išskiriant daikto laikytojo nusikaltimus, legato gavėjas negalėjo reikalauti atlyginti nei už daikto žuvimą, nei už jo pabloginimą.

Legatas *per damnationem* suteikdavo legato gavėjui asmeninį skundą, *actio ex testamento,* griežtosios teisės skundą, kuris skyrėsi nuo *condictiones.* Keldamas šį skundą, ieškovas turėdavo nurodyti bylos pagrindą. Įstatyminių skundų gadynėje šis skundas buvo keliamas *manus injectionis* būdu; tam tikrais atvejais šis skundas išlaikė savo pirmykštį pobūdį, nes *adversus infitiantem* galima buvo reikalauti atlyginti dvigubai. Čia įpėnis buvo debitorius, kurio nuosavybę panaikindavo tik atsitiktinis daikto žuvimas; o kiek vėliau buvo pripažinta, kad įpėdinis principiališkai turi daiktą saugoti taip, kaip geras administratorius *(culpa levis in abstracto)*[3]. Tačiau įpėdinis čia buvo griežtosios teisės debitorius, kuris neturėjo atsakyti už daikto vaisius, atsiradusius prieš iškeliant jam bylą, ir kuris net neturėjo atsakyti už piniginių paskolų procentus, atsiradusius iškėlus bylą[4]. Be kitko, kadangi legato gavėjas buvo tik paprastas kreditorius, tai jis bylą galėjo kelti tik įpėdiniui, bet ne kitiems daikto laikytojams (neturėjo persekiojimo teisės);

---

[1] Gajus, 2, 194. Žiūr. 165 p., 1 išn.

[2] Žinoma, išskiriant teisę vaisiams, kuri galėjo pareiti nuo geros sąžinės, įpėdiniui, kaip ir trečiajam asmeniui, šis sprendimas yra toks, kuris mums atrodo pareina nuo pačių principų (Africanus, *D.,* 41, 1, *De A. R. D.,* 40). Bent Justiniano teisės atžvilgiu šiam sprendimui prieštaravo Gordianas (žiūr. 4 išn.).

[3] Skundas, nurodąs savo pagrindą, kuriuo reikalaujama dvigubai *adversus infitiantem:* ž. II t., 282 p., 1 išn. Atsakomybė už kaltę: ž. II t., 340 p., 4 išn. Reikalauti dvigubai Justinianas leido tik labdaringų legatų atveju *(ad pias causas),* kur nusikaltimas įžiūrimas vien dėl to, kad prileidžiama iki bylos *(Inst.,* 4, 6, *De act.,* 19; 26).

[4] Vaisiai: Gordianus, *C.,* 6, 47, *De usufr. et fruct. leg.,* 4. Procentai: Gajus, 2, 280.

taip pat, logiškai galvojant, legato gavėjas neturėjo pirmenybės teisės prieš kitus įpėdinio kreditorius. Tačiau, jei legatas buvo užrašytas su sąlyga arba su terminu, tai pretorius legato gavėjui suteikė teisę reikalauti padaryti *bonorum separationem* (tai galėjo padaryti palikėjo kreditoriai) ir teisę reikalauti iš įpėdinio pasižadėjimo, garantuoto laiduotojų, kad sumokės legatą *(cautio legatorum)*[1].

Kalbant apie kitus du legatų variantus, štai ką reikia pasakyti: legatas *sinendi modo,* kaip ir legatas *per damnationem,* gimdė testamentinį skundą *(actio ex testamento),* kuriuo tačiau niekada negalima buvo reikalauti atlyginti dvigubai ir kuriuo, kaip paprastai tikima, galima buvę reikalauti sumokėti tuos procentus, kurie atsirado užilginus prievolės vykdymą[2]; legatas *per praeceptionem,* pasak sabininkų, taip pat gimdęs kredito prievolę, kurią sankcionavęs skundas *familiae erciscundae,* kuriuo niekada negalima buvę reikalauti atlyginti dvigubai ir kur klaida buvusi vertinama *in concreto;* pasak prokulininkų, legatas *per praeceptionem* buvęs legatas *per vindicationem,* kuris gimdęs daiktinio skundo teisę[3].

Tačiau ne tik šalutinių, bet ir dviejų pagrindinių legatų kategorijų atžvilgiu ilgainiui turėjo sušvelnėti demarkacijos linija. Visų pirma šią liniją veikė *senatus consultum Neronianum,* kuris *actionem ex testamento* (testamentinį skundą), kaip legatą *per damnationem,* leido remti kitokios rūšies legatu, niekingu formos atžvilgiu; iš čia buvo padaryta išvada, kad kitokiu galiojančiu legatu apdovanotas asmuo galėjo, jei tik

---

[1] *Separatio bonorum:* 135 p., 1 išn. *Cautio legatorum: D.,* 36, 3, *Ut legatorum seu fideicommissorum servandorum causa caveatur.* Šio laidavimo buvimą respublikos periodo pabaigoje jau paliudijo Ofilius, *D., h. t.,* 1, 15. Formulės atstatymas ž. Lenel, *Edictum,* 287 §. Reikia pasakyti, kad procedūra, kuria legato gavėjas galėjo priversti įpėdinį duoti laidavimą, buvo tokia: jei įpėdinis atsisako duoti laidavimą, tai legato gavėjas galėjo gauti iš pretoriaus *missio in possessionem legatorum servandorum causa* palikimo turtų, kuriuos laikė legatu apsunkintas įpėdinis; ši *missio* leido legato gavėjui saugoti palikimą greta su įpėdiniu, be to, *missio* gimdė *pignus praetorium (D.,* 36, 4, *Ut in poss. leg.,* 5, *pr.; C.,* 6, 54, *Ut in poss.,* 3). — Be to, Antoninas Karakala nustatė, kad jei legato gavėjui neišduodamas legatas per šešis mėnesius iškėlus teisme bylą, tai legato gavėjas galėjo reikalauti perduoti jam paties įpėdinio turto valdymą, kad to turto vaisiais jis galėtų apmokėti savo legatą *(Missio Antoniniana: D., h. t.,* 5, 16—21. 23—25. *C.,* 6, 54, *Ut in poss.,* 6).

[2] *Actio incerta ex testamento:* Gajus, 3, 213. Procentai: 2, 280.

[3] Gajus, 2, 219—222.

jis iš to turėjo naudos, pasinaudoti legatu *per damnationem*[1]; vadinasi, jei legato gavėjas norėjo, tai visi legatai kūrė legato *per damnationem* padarinius, tačiau pats legatas *per damnationem* tiekė tam tikrų pranašumų. Toliau šią demarkacijos liniją naikino paprotys tą patį daiktą užrašyti legatu *per damnationem* ir drauge legatu *per vindicationem* (169 p., 5 išn.); šitoks paprotys leido legato gavėjui bent pasirinkti legatą. Šis paprotys veikė dar nepanaikinus legato formulių ir jas panaikinus. Pagaliau, panaikinus legatų formules, šią demarkacijos liniją dildė ta aplinkybė, kad negalima buvo tiksliai žinoti, ko norėjo testatorius. Tačiau, išskiriant čia tik nurodytus rezervus, iki pat Justiniano gadynės išsilaikė skirtumas bent tarp legato *per damnationem,* kuris gimdė tik kredito teisę, ir legato *per vindicationem,* kuris vienas, jei. žinoma, jis buvo padarytas teisėtai, tegimdė daiktinio skundo teisę.

2. *Fideikomisų padariniai.* Legatų ir fideikomisų padarinių skirtumas taip pat išsilaikė iki Justiniano laikų. Ypač proceso atžvilgiu buvo skirtumas, kuris išnyko dar kiek prieš Justiniano gadynę. Bylos dėl legatų buvo sprendžiamos paprastąja civilinio proceso tvarka, o bylos dėl fideikomisų, kuriuos reikėjo vykdyti tik su administracinės valdžios pagalba, visada sudarė tik *cognitionis extra ordinem* objektą, sprendžiamą administracijos valdininkų[2]. Tačiau tarp legatų ir fideikomisų buvo ir esmės skirtumų: fideikomisai visada gimdė tik kredito teisę, kurią, tiesą pasakius, naujesnioji klasiškoji teisė saugojo nuo įpėdinio nusavinimų, nes fideikomiso gavėjui suteikė *missionem in possessionem* prieš trečiąjį asmenį, blogos sąžinės įgytoją[3]; be to, fideikomisu apsunkintas asmuo visada turėjo mokėti procentus, atsiradusius užilginus prievolės vykdymą[4].

b. *Justiniano gadynė.* Legatų ir fideikomisų sistemą Justinianas pakeitė ir suprastino šitokiu būdu: — 1. viena

---

[1] Julianus, *D.*, 30, *De leg., I,* 84, 13; Papinianus, *D.*, 31. *De leg., II,* 76, 8.

[2] Gajus, 2, 278. Žiūr. 174 p., 2 išn.

[3] Paulus, *Sent.*, 4, 1, 15, Scaevola, *D.*, 31, *De leg., II,* 89, 7. Ši *missio in rem,* kurios nereikia sumaišyti su *missio in possessionem hereditatis* (žiūr. 182 p., 1 išn.), kuri buvo išplėšta legatams ir fideikomisams (*D.*, 36, 3, *Ut leg.*, 14, *pr.),* Justiniano buvo panaikinta, *C.*, 6, 43, *Comm. leg.*, 3, 2. Žiūr. Salkowski, pas Glücką, 618—660 pp.

[4] Gajus, 2, 280.

529 metų[1] konstitucija jis nustatė, kad tik vienas yra legatas, kurio padariniai jungia legato *per vindicationem* ir legato *per damnationem* padarinius, kuris visada duoda asmeninio skundo teisę ir kuris kiekvieną kartą, kada yra galimas nuosavybės perleidimas, taip pat duoda daiktinio skundo teisę[2]; — 2. ta pačia konstitucija Justinianas, be asmeninio skundo prieš legato debitorių ir be daiktinio skundo užrašytam daiktui išreikalauti, suteikė legato gavėjui hipotekos skundą *(actio hypothecaria),* kuriuo legato gavėjas galėjo reikalauti iš palikimo; drauge Justinianas nustatė legato gavėjo naudai hipoteką, apsunkinančią kilnojamąjį ir nekilnojamąjį palikimo turtą, kurį priėmė įpėdiniai; hipoteka lietė visų priėmusių palikimą įpėdinių turtą proporcingai jų prievolėms sumokėti legatą[3]; — 3. nė dviem mėnesiams nepraslinkus po aukščiau nurodytos konstitucijos, Justinianas sujungė legatus su fideikomisais, palikdamas tik gerąsias abiejų ypatybes, pavyzdžiui, visi legatų nuostatai (dispozicijos) sukūrė daiktinius ir hipotekinius skundus, o visi fideikomisų nuostatai suteikė teisę užilginimo (moratoriniams) procentams[4].

II. Keletas apdovanotųjų. — Kaip testatorius gali paskirti keletą įpėdinių, taip jis gali keleto asmenų naudai užrašyti legatus ir fideikomisus, kuriais užrašomas tas pats daiktas. Tačiau šių užrašymų taisyklės kitėjo tiek pagal pačių legatų ir fideikomisų prigimtį, tiek pagal tam tikras gadynes. Kitėjimas vyko tuo atveju, kada visi apdovanotieji naudojosi

---

[1] *C.*, 6, 43, *Comm. leg.*, 1; santrauka yra *Inst., h. t.*, 2: *Ut omnibus legatis una sit natura et, quibuscumque verbis aliquid derelictum sit, liceat legatariis id persequi non solum per actiones personales, sed etiam per in rem et per hypothecariam.*

[2] Nepaisant Justiniano bendrų terminų, šis skundas natūrališkai gali būti tik tada, kada legatu įgyjama daiktinė teisė. Vadinasi, šio skundo negali būti nei tada, kada testatorius užrašo legatu svetimą daiktą, nei tada, kada, sakysime, testatorius užrašo kreditą, išvadavimą, įpėdinio veiksmą.

[3] Priešingai, Civ. Kod. 1017 straipsnio žodžiais kiekvienas įpėdinis atsako asmeniškai už savo dalį ir porciją, o hipotekiškai atsako už visą. Ginčijamas klausimas, ar Romoje įpėdinis, kuris prieš padalant palikimą hipotekiškai atsakė tik už savo dalį, įvykus padalymui, neatsako hipotekiškai savo turtais, tekusiais jam į dalį ir įkeistais už jo paties ir kitų įpėdinių skolą.

[4] *C.*, 6, 43, *Comm. leg.*, 2; santrauka yra *Inst., h. t.*, 3. Visada reikia atsiminti, kad asimiliacija legatų su ypatingais fideikomisais nepanaikino skirtumo tarp testamentinio išvadavimo ir laisvės fideikomiso (žiūr. I t., 168 p., 2 išn.).

jų naudai padarytais užrašymais, ir tuo atveju, kada kai kurie apdovanotieji tuo nesinaudojo.

1. Jei naudojasi visi apdovanotieji, tai reikia skirti testatoriaus nuostatus, perkeliančius daikto nuosavybę, pavyzdžiui, klasiškojoje gadynėje legatai *per vindicationem* ir *per praeceptionem,* nuo tų nuostatų, kurie gimdo tik prievoles, pavydžiui, toje pačioje gadynėje legatas *per damnationem,* legatas *sinendi modo* ir fideikomisai.

Legato *per vindicationem* arba *per praeceptionem* atveju[1] legatas, kuriuo užrašomas visas vienas daiktas keliems asmenims (žinoma, ne tada, kada viena daikto dalis užrašoma vienam asmeniui, o kita dalis kitam, kada, vadinasi, yra dviejų atskirų daiktų legatas), nenurodant užrašomų dalių, o tai gali būti padaryta arba vienu nuostatu *(conjunctim: Titio et Seio hominem Stichum do lego),* arba dviem atskirais nuostatais *(disjunctim: Titio hominem Stichum do lego. Seio hominem Stichum do lego),* perkelia kiekvienam apdovanotajam nuosavybę, kuri būtų visa (pilna), jei tik vienas būtų apdovanotasis, bet kurią aprėžia kitų apdovanotųjų buvimas *(concursu partes fiunt).* Vadinasi, visi apdovanotieji yra bendri savininkai, kaip bendri savininkai yra visi tie, kurie bendrai įgyja vieną kūnišką daiktą[2].

Kalbant apie kitus nuostatus, reikia pažymėti, kad čia, kaip ir kitur, galima dalyti. Jei tas pats daiktas sudaro legato *per damnationem,* legato *sinendi modo* arba fideikomiso objektą, paskirtą (užrašytą) keletui asmenų *(conjunctim),* tai pagal prievolių padalymo tarp kreditorių principą kiekvienas apdovanotasis yra atskiras savo dalies kreditorius *(damnatio partes facit)* taip, kaip kad palikėjas tą dalį būtų pažadėjęs sutartimi. Priešingai, jei kiekvienam apdovanotajam daiktas yra užrašytas atskirai *(disjunctim),* tai kiekvienas apdovanotasis įgyja atskirą kredito teisę daiktui taip, kaip kad palikėjas būtų

---

[1] Iš daugelio apdovanotųjų kylanti painiava dar labiau susipainioja *praelegatum* atveju, t. y., kada, kaip senasis legatas *per praeceptionem,* apdovanojamas vienas iš įpėdinių, kurie apsunkinami legatu: šio legato reikalu mes galime tik nurodyti Vangerow, 2, 523 §.

[2] Legatas *per vindicationem:* Ulpianus, *Reg.,* 24, 12: *Si duobus eadem res per vindicationem legata sit, sive conjunctim velut Titio et Seio hominem Stichum do lego", sive disjunctim velut Titio hominem Stichum do lego. Seio eundem hominem do lego", jure civili concursu partes fiebant.* Gajus, 2, 199. Legatas *per praeceptionem:* Gajus, 2, 223.

tą patį daiktą pažadėjęs keliems asmenims; čia legato *per damnationem* ir fideikomiso atvejais apsunkintasis (įpėdinis) kiekvienam apdovanotajam turėjo atiduoti patį daiktą arba sumokėti jo ekvivalentą; dėl legato formulės buvo ginčijamasi, ar legato *sinendi modo* atveju įpėdinio atsakomybės nenaikino daikto atidavimas vienam iš apdovanotųjų[1].

Šis taisyklių įvairumas, būdamas išvada iš įvairumo nuostatų, perkeliančių nuosavybę arba gimdančių prievoles, išskiriant interpretacijos sunkumus, kurie paskatino panaikinti formalizmą, išsilaikė iki pat Justiniano, kuris nustatė, kad ir legatai ir fideikomisai kuria legato *per vindicationem* padariniį[2].

2. Legato *per damnationem,* legato *sinendi modo* ir fideikomisų atvejais, jei vieno iš apdovanotųjų trūko, įpėdinio atsakomybė išnykdavo tiek, kiek jis šiam apdovanotajam turėjo duoti[3]. Tačiau legato *per vindicationem* arba legato *per praeceptionem* atvejais, kada užrašomas visas daiktas, likusis legato gavėjas virsta savininku viso užrašyto daikto absoliutiškai taip, kaip likusis įpėdinis, išnykus kitiems įpėdiniams, virsta savininku viso palikimo dėl to, kad išnyko tie asmenys, kurių konkurencija varžė jo teises[4]. Čia įvyksta padidėjimas, arba, geriau pasakius, nesumažėjimas, kuris, kaip ir įpėdinystės srityje (122 p.), yra būtinas, kuris iš pradžios, išskiriant truputį anormalinę *ususfructus* legato sritį, buvo be apsunkinimo (be prievolės) ir kuris tenka *portioni* (daliai), o ne *personae* (asmeniui)[5].

Tačiau padidėjimo sistemą legatų srityje, kaip ir įpėdinystės srityje, pakeitė kadukiniai įstatymai. Tiesa, senoji si-

---

[1] Legatas *per damnationem:* Ulpianus, *Reg.,* 24, 13. Gajus, 2, 295. Legatas *sinendi modo:* Gajus, 2, 215. Fideikomisas: *F. V.,* 85, *in fine.*

[2] *C.,* 6, 51, *De cad. toll.,* 1, 11.

[3] Žiūr. 1 išnašoje cituotus tekstus.

[4] Ulpianus, 24, 12 (tęsinys): *Non concurrente altero pars ejus alteri adcrescebat.* Gajus, 2, 199.

[5] *D.,* 35, 1, *De cond.,* 25, 1; 30. *Ususfructus* srityje padidėjimas įvyksta ne tik, kaip nuosavybės srityje, tada, kada kitas legato gavėjas išnyksta prieš įgyjant teisę, bet ir tada, kada jis tą teisę yra įgijęs, o vėliau ją praradęs, pavyzdžiui, dėl mirties arba dėl nesinaudojimo savo teise (*D.,* 7, 2, *De usufr. adcresc.,* 1, 3 = *F. V.,* 77). Be kitko šituo padidėjimu pasinaudoja net toks legato gavėjas, kuris jau yra praradęs savo *ususfructus* dalį, pavyzdžiui, jei jis konfesoriniu skundu reikalauja visos išimtinės, tuo tarpu jis teturėjo dalį tos išimtinės, *quia ususfructus non portioni sed homini adcrescit* (Paulus, *D.,* 44, 2, *De exc. rei jud.,* 14, 1). Apie kitas smulkmenas žiūr. Vangerow, 2, 554 §; Windscheid, 3, 645 §.

stema funkcionavo nuostatams *pro non scriptis* ir naudai tų asmenų, kurie turėjo *jus antiquum*, o taip pat *ususfructus* legatams[1]. Tačiau, išskiriant *ususfructus* legatus, *caduca* ir *in causa caduci* asmenims, kurių atžvilgiu padidėjimas neįvykdavo, jei legato gavėjas turėdavo *jus antiquum*, šią sistemą pakeitė *jus caduca vindicandi*, pagal kurią čia dar įgyjama *ipso jure*, bet įgyjimas jau buvo laisvas, be apsunkinimų ir tekdavo *personae*, o ne *portioni*. Kalbant apie asmenis, kuriems tekdavo vakuojančios legatų dalys, reikia pasakyti, kad tai buvo šie asmenys: visų pirma *colegatarii patres*, kitaip sakant, pasak vyravusios interpretacijos[2], legato gavėjai *patres* (asmenys, turį vaikų), kuriems legatas užrašytas tuo pačiu nuostatu, kuriuo jis buvo užrašytas išnykusiam legato gavėjui, šaukiant paimti legatus vienus po kitų susituokėlius legato gavėjus, kurie anksčiau turėjo legato padidėjimo teisę *(conjuncti re et verbis)*, ir legato gavėjai, šaukiami tuo pačiu nuostatu paimti įvairias dalis, kurie anksčiau neturėjo legato padidėjimo teisės *(conjuncti verbis tantum)*; paskui, nesant čia tik nurodytų asmenų, legatai tekdavo *heredibus patribus*; tik nesant *heredes patres*, legatai tekdavo *legatariis patribus*, su kuriais sulygino tuos asmenis, kuriems *disjunctim* buvo užrašytas tas pats daiktas ir kurių naudai anksčiau tekdavo padidėjimas *(conjuncti re tantum)*.

Justinianas, kuris panaikino paskutinius kadukinių įstatymų pėdsakus ir kuris sujungė legatus su fideikomisais, nustatė, kad padidėjimas gali būti tuo atveju, kada legatas yra užrašytas nepažymint dalies; bet jis nustatė, kad tas padidėjimas yra laisvas (pareinąs nuo legato gavėjo valios) ir apsunkintas palikėjo prievolėmis, jei legatas buvo užrašytas *conjunctim*, o jei jis buvo užrašytas *disjunctim*, tai būtinas ir be apsunkinimų[3]. Nėra jokio įrodymo, kad, nepaisant logikos

---

[1] Žinoma, mes pripažįstame tuos principus, kuriuos jau nurodėme 122 puslapyje; juos mes pripažįstame arba atžvilgiu *pro non scriptis*, tvarkomus senuoju padidėjimu, nuo to momento, kada likusieji legato gavėjai turėjo *solidi capacitas*, arba *caduca* ir *in causa caduci* atžvilgiu, kurie, mūsų nuomone buvo priklausomi tada, kada kitas legato gavėjas turėjo *jus antiquum*. *Ususfructus* pasiliko priklausomas senųjų taisyklių, nes nebūdamas perleidžiamas jis negalėjo suteikti *jus patrum*.

[2] Paulus, *lib.*, 6, *ad legem Juliam et Papiam*, *D.*, 32, *De leg.*, *III*, 89; *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 142.

[3] *C.*, 6, 51, *De cad. toll.*, 1, 11; santrauka yra *Inst.*, 2, 20, *De leg.*, 8.

dėsnių, būtų buvęs pripažintas padidėjimas tuo atveju, kada legatas buvo užrašytas nepažymint dalies[1].

C.

Dalies legatas ir palikimo fideikomisas.

I. Dalies legatas. — Testatorius, užuot užrašęs aiškiai nustatytą daiktą arba jo vertę, galėjo užrašyti tam tikrą dalį savo turto, savo palikimo *(partitio, partitio legata)*[2]. Šitoks užrašymo (legato) būdas, kuris, tur būt, buvo sugalvotas apeiti *lex Voconia,* draudžiančiam pirmosios klasės piliečiams įpėdiniais skirti moteris, galėjo pasiekti savo tikslą dėl to, kad, nors šiuo būdu užrašoma palikimo dalis, vis dėlto šis būdas yra specialus įgijimo būdas, kad palikimo dalies legato gavėjas, kaip ir visi kiti legatų gavėjai, paveldi specialiu pagrindu ir kad šitokio legato gavėjo atžvilgiu tik įpėdinis palikimą gauna universaliu pagrindu. Vadinasi: 1. dalies legatas, kaip ir kiti testamentiniai nuostatai, turi atkristi (išnykti), jei testamentu paskirtas įpėdinis miršta arba išsižada įpėdinio teisių dar nepriėmęs palikimo; 2. aiškiai nurodyto daikto legato gavėjas, norėdamas, kad jam užrašytas daiktas būtų išskirtas iš bendros palikimo masės, gali kelti palikimo padalymo bylą arba, jei kas ginčija jo teises, jis gali kelti įpėdinystės bylą, tuo tarpu palikimo dalies legato gavėjas, nebūdamas gavėju legato *per vindicationem,* o tik gavėju legato *per damnationem,* bet norėdamas atsiimti savo dalį, gali jos reikalauti tik asmeniniu *ex testamento* skundu; čia buvo ginčijamasi, ar, iškėlus šį skundą, įpėdinis legato gavėjui turėjo atiduoti užrašytą dalį

---

[1] Pauliaus tekstai (žiūr. 187 p., 2 išn.), kuriuose tikėta rasti priešingą įrodymą ir kurių įtaka gali būti dar pastebėta Civ. Kod. 1044—1045 straipsniuose, kaip ir jų nurodytas skirtumas tarp legato gavėjų, susituokusių *re et verbis, re tantum* ir *verbis tantum,* išimtinai lietė arbitrinę kadukinių įstatymų sistemą, kurią Justinianas panaikino; į Digestas šie tekstai pateko tik per neapsižiūrėjimą.

[2] Ulpianus, *D.,* 36, 1, *Ad S. C. Trebell.,* 23(22), 5. Dalies legatą, jau visai išsirutuliojusį, žinojo Trebatius, Cascellius, Ofilius, *D.,* 28, 6, *De vulg. subst.,* 39, *pr.* Ulpianus, *Reg.,* 24, 25, nurodo dažnai pasitaikantį atsitikimą, kada legatu užrašoma pusė palikimo, tačiau čia pat pastebima, kad legatu galima taip pat užrašyti ketvirtą arba trečią palikimo dalį; štai jo formulė: *Heres meus cum Titio hereditatem meam partitor, dividito.* Praktiškas pavyzdys yra *laudatio* Murdijos, kuri Augusto laikais *omnes filios aeque fecit heredes, partitione filiae data (Textes,* 822 p.); Cicero, *Pro Caecina,* 4, 12.

natūra, ar jis galėjo ją sumokėti pinigais[1]; 3. šis legato gavėjas nėra labiau palikimo kreditų kreditorius, negu palikimo skolų debitorius: įpėdinis ir legato gavėjas, prieš sutvarkant kreditų ir skolų sąskaitas, kiek kuriam turi tekti, daro tarpusavio stipuliacijas, kuriomis įpėdinis pasižada legato gavėjui atiduoti tai, kas jam turi tekti iš įpėdinio išieškotų palikimo kreditų, o legato gavėjas pasižada grąžinti savo dalį išlaidų, kurias įpėdinis išleis, apmokėdamas palikimo skolas *(stipulationes partis et pro parte)*[2].

II. Palikimo fideikomisas[3]. — Legatu, užuot juo užrašius atskirus daiktus, galima užrašyti tam tikrą palikimo dalį. Taip pat fideikomisu, užuot juo užrašius atskirus daiktus, galima užrašyti tam tikrą palikimo dalį arba net visą palikimą[4]. Čia yra palikimo fideikomisas, kuris, kaip ir dalies legatas, iš pradžios buvo paprastas palikėjo parėdymas specialiu pagrindu, kurio atžvilgiu tik apsunkintasis šiuo fideikomisu įpėdinis palikimą įgydavo universaliu pagrindu, tik įpėdinis tęsė palikėjo asmenybę. Tačiau pamažu šio fideikomiso pobūdis pasikeitė.

Nekalbant apie ankstesnius už Augustą laikus[5], kada fideikomisas neturėjo jokios teisinės galios, reikia pasakyti, kad vėlesniais laikais, kada teisiškai buvo pripažintas fideikomisas, palikimo fideikomiso gavėjas *(fideicommissarius)* paveldėjo tik specialiu pagrindu ir kad jis įpėdinio atžvilgiu turėjo tik kredito teisę, kurią turėjo dalies legato gavėjas, pasirėmęs legatu *per damnationem*. Fideikomiso gavėjo, kaip ir legato gavėjo, teisė išnyksta, jei fideikomisu apsunkintas įpėdinis nepriima palikimo, jei jis nuo to palikimo atsisako. Fideikomiso gavėjas, kaip ir legato gavėjas, įgyja palikimo daiktus, tik jei įpėdinis jam perleidžia tų daiktų nuosavybės teises. Pagaliau, kadangi fideikomiso gavėjas, kaip ir legato gavėjas, įgyja palikimo prievoles, tai jis, kaip ir legato gavėjas, turi daryti su įpėdiniu tarpusavio stipuliacijas, kurių tikslas yra suteikti fideikomiso gavėjui palikėjo kredito teises ir uždėti palikėjo

---

[1] Pomponius, *D.*, 30, *De leg., I*, 26, 2.
[2] Ulpianus, *Reg.*, 25, 15.
[3] *Inst.*, 2, 23, *De fideicommissariis hereditatibus.*
[4] Iš tikrųjų, jis neparėjo nuo *lex Voconia*, draudžiančio legatu užrašyti daugiau pusės, o nuo *lex Falcidia* jis parėjo tik dėl *senatus consultum Pegasianum* (ž. 176 p., 4 išn.). Formulę žiūr. pas Gajų, 2, 250.
[5] Septintojo šimtmečio (Romos gyvenimo) pavyzdys: Cicero, *De finibus*, 2, 18, 58.

prievoles; jei fideikomisas yra dalies palikimo fideikomisas, tai daromos *stipulationes partis et pro parte;* o jei fideikomisas yra viso palikimo (universalinis) fideikomisas, tai daromos *stipulationes emptae et venditae hereditatis,* kurios yra daromos pirkėjo ir pardavėjo stipuliacijų pavyzdžiu[1]. Ši sistema, pagal kurią, kaip dažnai sakoma, fideikomiso gavėjas yra *loco emptoris* (pirkėjo vietoje), tiekia trejopus nepatogumus, būtent: čia yra supainiojamas kūniškųjų daiktų ir prievolių perleidimo reikalas; ir įpėdinis ir fideikomiso gavėjas neturi jokios garantijos, kad vienas antram išsigalės sumokėti skolas; įpėdinis, išsižadėdamas palikimo, gali panaikinti fideikomisą.

Vienas Nerono laikais padarytas senato nutarimas, tur būt 56 metų *senatus consultum Trebellianum*[2], panaikino pirmuosius du nepatogumus. Šis senato nutarimas, užuot fideikomiso gavėją pastatęs *loco emptoris,* pastatė jį *loco heredis,* nes jis nustatė, kad paprastas palikimui grąžinti susitarimas *(restitutio),* padarytas tarp įpėdinio ir fideikomiso gavėjo, perkelia *jure praetorio* fideikomiso gavėjui, kaip maždaug *bonorum possessori,* ir kūniškųjų daiktų nuosavybę ir kreditus bei skolas; be to, pasirėmus tuo susitarimu, išimties būdu *(exceptio restitutae hereditatis)* galima paraližiuoti, ir įpėdinio naudai ir jo nenaudai, įpėdinystės skundus *(actiones hereditatis),* o taip pat tuos skundus perleisti fideikomiso gavėjui, kuriam aktyviškai ir pasyviškai tenka *actiones utiles* (fiktyvinės formulės būdu), tolygios su specialiniais įpėdinystės skundais, ir vienas bendras skundas, tolygus su *hereditatis petitio (here-*

---

[1] *Stipulationes emptae et venditae hereditatis,* padarytos įvykus simuliuotam įpėdinystės pardavimui už aiškiai nustatytą kainą: Gajus, 2, 252. *Stipulationes partis et pro parte:* Gajus, 2, 254. 257.

[2] *D.,* 36, 1, *Ad S. C. Trebellianum.* Gajus, 2, 253. *Inst., h. t.,* 4. Tekstas: *D., h. t.,* 1, 2. Pasak Ulpiano, kuris tiksliausiai nurodo šio nutarimo datą *(D., h. t.,* 1, 1), tas nutarimas buvęs išleistas rugpiūčio 25 dieną, Neronui valdant (nuo 54 m. spalių mėnesio iki 68 m. birželio mėnesio), konsulaujant Senekai ir Trebeliui Maksimui; kitaip sakant, ne, kaip rodo senoji ir tikrai klaidinga konjunktūra, 62 metais, bet 56 m. rugpiūčio 25-tą dieną arba 55 m. rugpiūčio 25-tą dieną, tur būt, 56 m. rugpiūčio 25-tą dieną, nes Trebelius Maksimas buvo konsulu prieš 61 metus, kada jis vykdė konsulines funkcijas (Tacitus, *Ann.,* 14, 46), o konsulatas bent nuo 57 m. rugpiūčio mėnesio iki 60 m. buvo užimtas kitų šiandien žinomų asmenų. *Prosop., III,* 335 p.

ditatis petitio fideicommissaria)[1]. Tačiau paskutinis nepatogumas vis dar laikėsi.

Vienas Vespasiano laikais išleistas senato nutarimas[2], *senatus consultum Pegasianum,* pritaikydamas fideikomisams *lex Falcidia,* paskatino fideikomisu apsunkintą įpėdinį priimti palikimą. Drauge šis senato nutarimas, jei *lex Falcidia* pritaikymas nepriviliotų įpėdinio priimti palikimą, suteikė fideikomiso gavėjui teisę su magistrato pagalba priversti įpėdinį priimti palikimą[3]. Tačiau, tur būt, kadangi buvo pripažinta, kad įpėdinio atsikirtimas ketvirtadaliu palikimo (jam turėjo tekti vienas ketvirtadalis) galėjo sumažinti tik legatą, tai buvo sakoma, kad jei įpėdinis, priimdamas palikimą, rėmėsi savo teise vienam ketvirtadaliui palikimo, tai neįvykdavęs teisių perleidimas pagal *senatus consultum Trebellianum* ir kad palikėjo teisės ir skundai tekdavę įpėdiniui, kuris darydavęs su fideikomiso gavėju stipuliacijas *partis et pro parte*[4]; taip pat vyravusi teorija pripažino, kad tas pats dalykas atsitikdavęs, net jei įpėdinis, turėdamas teisę vienam ketvirtadaliui palikimo, nepasilaikydavęs tos dalies, išskiriant tik tai, kad visą palikimą liečiančios stipuliacijos buvusios stipuliacijos *emptae et venditae hereditatis*[5]. Vadinasi, galima pasakyti, kad pirmuoju atveju fideikomiso gavėjas vėl atsidurdavo *loco legatarii,* o antruoju atveju — *loco emptoris.* Iš čia išeina, kad, kaip ir *senatus consulti Trebelliani* tvarkai esant, fideikomiso gavėjas atsidurdavo *loco heredis,* tik jei testatorius vieną ketvir-

---

[1] Grąžinimas paprastu susitarimu: Ulpianus, *D., h. t.,* 38(37), *pr.* Išimtis: Julianus, *D., h. t.,* 28(27), 7. *Hereditatis petitio fideicommissaria;* Ulpianus, *D.,* 5, 6, *De fideicommissaria hereditatis petitione,* 1. *Actiones hereditariae utiles:* Ulpianus, *D., eod. tit.,* 3, 2. Fiktyvinė formulė: tariamoji Teofilio parafrazė, 2, 23, 4. Lenel, *Edictum,* 68 §.

[2] Pasak Gajaus, 2, 254, ir pasak Justiniano, *Inst., h. t.,* 5, senato nutarimas buvęs išleistas konsulaujant dviem nežinomiems konsulams (Pegasus ir Pusio); pasak Justiniano, jis buvęs išleistas Vespasiano laikais (69 m. — 79 m.). 73 metų po Kr. data, kuri kartais nurodoma, nėra niekuo paremta.

[3] Pirmosios nuomonės reikalui žiūr. Gajus, 2, 254; antrosios nuomonės reikalui žiūr. Gajus, 2, 258. Ulpianus, *Reg.,* 25, 16. Ilgainiui grąžinimas buvo laikomas įvykusiu tuo atveju, kada jis negalėjo įvykti dėl to, kad *fiduciarius* mirė visai nepriėmęs arba jis mirė anksčiau už palikėją: Macianus, *D.,* 29, 1, *De test. mil.,* 14. Justinianus, *C.,* 6, 49, *Ad S. C. Trebell.,* 7, 1 b. 1 c.

[4] Gajus, 2, 254. 257. Ulpianus, 25, 14.

[5] Gajus, 2, 257. Priešinga prasme Paulus, *Sent.,* 4, 3, 2.

tadalį palikimo paskyrė įpėdiniui[1] arba jei įpėdinis palikimą priėmė tik magistratui įsakius[2].

Justinianas atgaivino paprastąją tvarką, nes jis nustatė, kad fideikomiso gavėjas visada turi būti *loco heredis* ir kad, vadinasi, išnyko reikalas daryti stipuliacijas tarp įpėdinio ir legato gavėjo; bet vis dėlto Justinianas paliko įpėdiniui teisę gauti vieną ketvirtadalį palikimo ir leido fideikomiso gavėjui išsisukti iš įpėdinio nuožiūros[3]. Kadangi fideikomisai buvo sujungti su legatais, tai, mūsų nuomone, šias taisykles pritaikė dalies legatams ir kartu palikimo fideikomisams. Priešingai, būtų labai klaidinga tikėti, kad šios taisyklės visai panaikinusios skirtumą tarp testamentu paskirtojo įpėdinio ir įpėdinio, kurį vadino fideikomisiniu įpėdiniu *(heres fideicommissarius)*. Justinianas, sujungęs legatus su ypatingaisiais fideikomisais, nesujungė įpėdinio paskyrimo su palikimo fideikomisu. Tiesa, skirtumas buvo sušvelnintas. Bet tas skirtumas niekada neišnyko[4].

---

[1] Gajus, 2, 255. Ulpianus, 25, 14.
[2] Gajus, 2, 257. Ulpianus, 25, 16.
[3] *Inst., h. t.*, 7.
[4] Net Justiniano laikais, pavyzdžiui, įpėdinį galima buvo paskirti tik testamentu, o fideikomisą galima buvo užrašyti kodicilais; įpėdinį galima buvo skirti tik tam tikromis sąlygomis, o fideikomisą galima buvo užrašyti visomis tomis sąlygomis, kurios buvo taikomos legatams; principiališkai įpėdinio teises galima buvo perleisti tik priėmus palikimą, tuo tarpu fideikomisą galima buvo perleisti nuo *dies cedit*, nuo to momento, kada atsirado palikimas. Atvirkščiai, pavyzdžiui, testamentu paskirto įpėdinio dalį galėjo sumažinti tik įpėdiniai *ab intestato* ir testamentinis įpėdinis turėjo teisę, nepaisydamas apdovanotųjų specialiu pagrindu, pasilaikyti vieną ketvirtadalį palikimo, tuo tarpu fideikomiso gavėjas šios teisės neturėjo, o jo dalį galėjo sumažinti testamentis įpėdinis.

DOVANOJIMAI IR DISPOZICIJOS SANTUOKOS PROGA.

I.

Dovanojimai.

Dovanojimas[1], teisine prasme[2], yra aktas, kuriuo vienas asmuo darosi neturtingesnis, kad apdovanotų kitą asmenį, t. y., kad perduotų dalį savo turto kitam asmeniui, kuris darosi turtingesnis. Dovanojimo elementai yra dovanotojo turto sumažėjimas, apdovanotojo turto padidėjimas ir intencija apdovanoti *(animus donandi)*[3]. Kai kurie interpretatoriai prie šių elementų prikergia net apdovanotojo priėmimą[4]. Tačiau, esant

---

[1] *Inst.*, 2, 7; *D.*, 39, 5: *De donationibus.*

[2] Platesne prasme dovanojimo vardu vadina kiekvieną materialinį patogumą, suteiktą kitam asmeniui grynu dosnumu. Papinianus, *D., h. t.*, 29, *pr.* Tai šia prasme dovanojimais yra laikomi legatai, depozitas, paveldėjimas, suteiktis ir paskola iki pareikalavimo.

[3] *Animus donandi:* Julianus, *D., h. t.*, 1, *pr.* (žiūr. Pringsheim, *Z. S. St.*, 42, 1921, 273—327 pp.). Dovanotojo turto sumažėjimas, apdovanotojo pralobimas: Ulpianus, *D.*, 24, 1, *De donat. int. vir. et ux.*, 5, 8. Todėl nebus dovanojimo, dėl nebuvimo dovanotojo turto sumažėjimo, ne tik legatų, depozito priėmimo ir paskolos bei suteikties atvejais, bet ir tuo atveju, kada atsisakoma priimti palikimą, kad jis tektų kitam asmeniui (Ulpianus, *D.*, 24, 1, *De don. int. vir. et ux.*, 5, 13. 14); taip pat nebus dovanojimo, dėl apdovanotojo nepralobimo, kada kreditoriui duodamas laidavimas arba hipoteka (Ulpianus, *D.*, 38, 5, *Si quid in fraud.*, 1, 19); dėl *animus donandi* nebuvimo nebus dovanojimo tada, kada asmuo sumoka savo natūralinę skolą (Ulpianus, *D., h. t.*, 19, 4), jei ta skola nėra didesnė už racionalų kieki ir jei ji padaryta pagal įpročių reikalavimus (Pomponius, *D.*, 24, 1, *De don. int. vir.*, 31, 8). Ginčijamas klausimas yra, ar taip pat reikia dėl to paties pagrindo nelaikyti dovanojimais dovanojimų, daromų su atlyginimu apskritai (Papinianus, *D., h. t.*, 27), arba bent dovanojimų, padarytų vieno asmens kitam asmeniui už gyvybės išgelbėjimą (Paulus, *D., h. t.*, 34, 1). Visais tais klausimais žiūr. Baron, *Pand.*, 68 §, o paskutiniu klausimu — Regelsberger, *Pand.*, 1, 620 p.

[4] Labiausiai paplitusi pažiūra (Windscheid, 2, 365 §, 5 išn. ir nurodymai) šią ketvirtą sąlygą prikergia dėl to, kad gana daug tekstų, rodos, reikalauja apdovanotojo valios dalyvavimo (Cicero, *Top.*, 8, 37; Ulpianus, *D., h. t.*, 19, 2, ir ypač *D.*, 12, 1, *De R. C.*, 18). Tačiau yra tekstų, kurie dovanojimais laiko dosnumus, daromus vienašaliais aktais, pavyzdžiui, sve-

čia nurodytiems elementams, visada yra dovanojimas, nepaisant kuria tvarka jis yra realizuojamas. Dovanojimas gali būti padarytas perleidžiant nuosavybę, sukuriant arba panaikinant servitutą, perleidžiant kreditą ir panaikinant prievolę *(dare, obligare, liberare)*[1]. Visais šiais atvejais, išskiriant dovanojimą sukuriant prievolę, kurios sukūrimo susitarimą Justinianas pavertė įstatyminiu paktu *(pactum legitimum* ž. II t., 276 p.), dovanojimai buvo daromi bendrosios teisės formomis, kuriomis buvo daromi tokie pat aktai su atlyginimu. Šiuo atžvilgiu dovanojimai nebuvo skirtini teisiniai aktai, kurie būtų turėję savo ypatingus sudarymo būdus, kaip, sakysime, legatai turėjo. Dovanojimo aktų teisinis originalumas parėjo tik nuo specialių esmės sąlygų, kurios ilgainiui buvo pritaikytos aktams, daromiems dovanojimo pagrindu. Šios esmės sąlygos tarpusavyje skyrėsi pareinamai nuo to, ar dovanojimas buvo daromas tarp gyvųjų, ar mirties atveju, kitaip sakant, ar dovanojimas neparėjo arba parėjo nuo to, kad apdovanotasis gyveno ilgiau už dovanotoją[2].

A.

Dovanojimai tarp gyvųjų.

Tik dovanojimams tarp gyvųjų taikomos taisyklės principiališkai parėjo nuo romėnų nepasitikėjimo aktais, kurie nebuvo

---

timos skolos sumokėjimas, laisvas atsisakymas nuo servituto teisių nesinaudojant tomis teisėmis ir k.; čia nematyti jokios aliuzijos, kad būtų reikalaujama apdovanotojo valia (pavyzdžiui, Ulpianus, *D.*, 24, 1, *De don. int. vir.*, 5, 6. 7; 7, 7). A. Pernice, Z. *S. St.*, 1888, 217 p., 2 išn. Šiaip ar taip, tas priėmimas Romoje buvo tik bet kokios valios dalyvavimas ir neturėjo dirbtinės priėmimo formos pobūdžio, kurios reikalauja Civ. Kod., 932 ir t. straipsniai.

[1] Dažniausiai pasitaikąs atsitikimas, kurį tiesiogiai numatė *lex Cincia* žodžiais *donare, capere* (ž. 195 p., 3 išn.) ir dėl kurio sumetimų Justinianas *(Inst.*, 2, 7) apie dovanojimus kalba nuosavybės teorijoje, be abejojimo, buvo tas atsitikimas, kada dovanojimas buvo daromas perkeliant nuosavybę. Konkretūs pavyzdžiai: *Textes*, 829—833 pp. Tačiau, žinoma, dovanojimą taip pat galima padaryti sukuriant prievolę (ž. 198 p., 3 išn.), perleidžiant kreditą *(F. V.*, 263; 199 p., 4 išn.), panaikinant prievolę (Ulpianus, *D., h. t.*, 17; 199 p., 1 išn. ir 199 p., 3 išn.), sukuriant arba panaikinant daiktinę teisę (Papinianus, *D.*, 8, 4, *Comm. praed.*, 17) ir, dar plačiau pasakius, darant visokias operacijas, kurios gali atitikti esmės sąlygas, nurodytas 193 p. 3 išnašoje.

[2] *Inst., h. t., pr.*

tarpusavio aktai, kurie vienai šaliai tiekė tik gryno pelno, o antrai šaliai tik grynų nuostolių[1]. Todėl dovanojimams buvo taikomos siaurinančios (limitatyvinės) bendrosios teisės taisyklės: dovanų dydžio atžvilgiu buvo taikomos taisyklės, kurios draudė dovanoti daugiau kaip nustatytą kiekį; asmenų atžvilgiu buvo uždrausta tam tikriems asmenims dovanoti; padarinių atžvilgiu dovanojimai dažnai pareidavo nuo tam tikrų dovanojimo atšaukimo priežasčių.

1. Dovanų dydis.

Romėnų teisė prieš perdaug didelius dovanojimus iš eilės pavartojo tam tikras priemones, kurios, be kitko, tur būt, ne visada buvo vartojamos tuo pačiu būdu; tai buvo dvi garantijų sistemos, būtent: *legis Cinciae* sistema ir registravimo sistema.

I. Legis Cinciae sistema. — *Lex Cincia de donis et muneribus* buvo 550 Romos gyvenimo metų plebiscitas[2], kuris, tur būt, buvo pats pirmasis įstatymas, atskyręs dovanojimus *(dona)* nuo kitų aktų, nes jis dovanojimams pritaikė specialias taisykles. Tas įstatymas, išskiriant tam tikrus asmenis, uždraudė dovanoti ir priimti dovanas *(donare, capere)*[3], didesnes už tam tikrą taksą. Įstatymas skyrė dvi dovanojimų rūšis, būtent: dovanojimus, kurių objektai nebuvo didesni už nustatytą taksą (ši taksa, be kitko, nėra tikrai žinoma; taip pat nežinoma, ar tai buvo aiškiai nustatyta tam tikra cifra, ar tam tikra proporcinga turto dalis), ir dovanojimus, kurių objektai buvo didesni už nustatytą taksą *(ultra modum)*. Įstatymas taip pat skyrė dvi asmenų rūšis, būtent: asmenis, kuriems šis įstatymas buvo taikomas *(personae non exceptae)*, ir asmenis, kuriems dėl tam tikrų motyvų, sakysime, giminystės arba kitokių ryšių, jis nebuvo taikomas *(personae exceptae)*[4]. Vadinasi, šis įstaty-

---

[1] Cicero, *De off.*, 2, 15, o ypač 2, 15, 54 ir Karlowa, 2, 2, 585 p.

[2] Pasak pirmojo teksto, *legem Cinciam de donis et muneribus*, kaip ji vadina Ciceronas *(De or.*, 2, 71, 286. *De senect.*, 4, 10), pasiūlęs tribūnas M. Cincius Alimentus; o pasak antrojo teksto, jis buvęs išleistas konsulaujant Tuditanui ir Cethegui. Šio įstatymo sistema ypač paaiškėjo atradus *F. V.*, kurie patiekė visą eilę tikslių žinių, kurias buvo nurodę kiti šaltiniai ir interpoliuoti Digestų tekstai.

[3] Įstatymo citatą, kurią nurodė Paulius, žiūr. *F. V.*, 298.

[4] Vieną, gali būti ne visą, sąrašą (Paulus, *Sent.*, 5, 11, 6) patiekė *F. V.*, 298—300 pp. Šis sąrašas apima: kognatus iki 5-jo laipsnio ir *sobrini* bei *sobrina* iki 6-jo laipsnio; tuos asmenis, kurie juos turi savo val-

mas draudė tik dovanojimus *ultra modum,* daromus *personae non exceptae*[1].

Tačiau įdomiausias dalykas yra įstatymo sankcija. Mūsų nuomone, *lex Cincia* nėra nei *lex perfecta,* kuris draudžia aktą ir, jei aktas jau padarytas, skelbia aktą nesamą, nei *lex minus quam perfecta,* kuris draudžia aktą ir, jei aktas jau padarytas, jo nepanaikindamas, skiria bausmę tam asmeniui, kuris aktą padarė. *Lex Cincia* yra *lex imperfecta,* kuris draudžia patį aktą ir daugiau nieko[2]. Įstatymo dispozicija neturėjo sankcijos arba, tikriau pasakius, sankcijos klausimas buvo paliktas teismo ir mokslo interpretacijai.

Kalbant apie būdą, kuriuo ši sankcija buvo vartojama, reikia pasakyti, kad labai rimtų sunkumų ji teikė iš pat pradžios, kada buvo paskelbtas įstatymas, kada galiojo tik vienas įstatyminių skundų procesas, nes magistratas negalėjo palaikyti įstatymo respekto nei suteikdamas skundą, nei jo neduodamas. Mes manome, kad sankciją surado teisės mokslas, kuris, nepanaikindamas akto, kurio nenaikino įstatymas, ir neskirdamas bausmės, kurios įstatymas nenumatė, suteikė perdaug didelio dovanojimo autoriui (dovanotojui) vadinamąjį atieškojimo skundą, *condictio,* pagrįstą neteisėtu apdovanotojo pralobimu, kada pastarasis vertė vykdyti uždraustą dovanojimą[3].

---

džioje arba kuriuos jie turi savo valdžioje; sužieduotinius; susituokėlius; mažamečius; patroną; bet kurio laipsnio kognatus, kuriuos apdovanojo kraičio paskyrimo pagrindu, ir t. t.

[1] Dovanojimams, kurių objektai nebuvo didesni už nustatytą taksą, šis įstatymas buvo svetimas; pasak Pauliaus, *Reg.,* 1, šis įstatymas buvęs taikomas, *si plus donatum est,* ir pasak tekstų apie *porsonae exceptae,* tiems asmenims leista ne tik dovanoti, bet ir dovanoti *in infinitum* (Paulus, *Sent.,* 5, 11, 6. *F. V.,* 304). Paskutiniai tekstai kartu įrodo, kad įstatymas buvo svetimas dovanojimams, padarytiems *personae exceptae.*

[2] Ulpianus, *Reg.,* 1, kur tekstas yra sužalotas, bet kur, pasak išlikusių žodžių, būtinai kalbama apie *lex Cincia.* Tas pats autorius *(Reg.,* 2) *legis minus quam perfectae* pavyzdžiui cituoja *lex Furia testamentaria* (173 p., 1 išn.). Mūsų nuomone, reikia dar pridėti *lex Marcia de foeneratoribus* (ž. II t., 162 p., 4 išn.) ir *lex Furia de sponsu,* kiek jis liečia padalymą (ž. II t., 470 p., 1 išn.), tuo tarpu *lex Plaetoria* (ž. I t., 300 p., 5 išn.), mūsų nuomone, yra *lex imperfecta. Leges perfectae* pavyzdžiui galima nurodyti 757 metų *lex Aelia Sentia* (I t., 169 p.), *lex Fufia Caninia* (ž. I t., 169 p., 5 išn.), 714 metų *lex Falcidia* (ž. 976 p., 1 išn.) ir, gali būti anksčiau, 585 metų *lex Vaconia* (ž. 41 p., 5 išn. ir 173 p., 1 išn.), *lex Cornelia de apdromissoribus* (II t., ž. 464 p., 5 išn.) ir *lex Furia de sponsu* tiek, kiek jis liečia laidavimo panaikinimą per dvejus metus (ž. II t., 477 p., 4 išn.). F. Senn, *Leges perfectae, imperfectae, minus quam perfectae,* tezė, Paris, 1902. Mitteis, *Privatrecht,* 1, 246—249 pp.

[3] Įstatymas jo promulgacijos laiku negalėjo būti sankcionuotas formulinio proceso laikų mechanizmo; iš tikrųjų, jis tikrai yra ankstyvesnis

Formulinio proceso gadynėje pretorius, įgydamas naujos valdžios teismo srityje, pasirėmė ta pačia pažiūra, kuria rėmėsi mokslas, nes jis suteikė dovanotojui *legis Cinciae* išimtį[1]. Ši išimtis tiek, kiek dovanotojas dar palaikė santykį su dovanojimo objektu ir kiek dovanojimas dar nebuvo visiškai realizuotas *(perfecta)*, suteikė dovanotojui teisę atsisakyti toliau daryti uždraustą aktą, atremti apdovanotojo pretenzijas kiek-

---

už *lex Aebutia* ir prieš pastarojo įstatymo gadynę magistratas negalėjo apdovanotojo skundo sustabdyti nei išimtimis, kurių dar nebuvo (Gajus, 4, 108), nei jokiu kitu tolygiu būdu, nes kitaip išeitų, kad magistratas turėjo valdžią atmesti skundus, o tos valdžios magistratas dar neturėjo. Vadinasi, ta sistema, pagal kurią tribūnas Cincius sukūręs šį mechanizmą įstatymui sankcionuoti, užuot naikinus aktą *ipso jure*, kad būtų užtikrinta dovanotojui galimybė apgalvoti (Accarias, 2, 794 p., 1 išn.), mūsų nuomone, yra anachronizmas. Antra vertus, mums atrodo, kad pripažinimas, jog prieš sukuriant išimtis įstatymo respektas buvęs užtikrintas tribūnų įsikišimu (Cuq, *Institutions*, 1, 1-sis leid., 560 p., 3 išn.; 2-sis leid., 193 p., 2 išn.), yra klausimo iškreipimas, bet ne išsprendimas; nes tribūnai turėjo teisę įsikišti į skundus, kilusius iš dovanojimų, kurie jiems atrodė kritikuotini; jie šią teisę turėjo prieš įstatymą išleidžiant ir jį išleidus; be to, jie nebuvo priversti tai daryti įstatymą išleidus labiau, negu jo neišleidus. Mes manome, kad čia, kaip ir kitais atvejais, kur vėliau buvo vartojamos išimtys, įstatymas galėjo būti apsaugotas tik skundu. Mes manome, kad čia šis skundas buvo skundas, kuriuo reikalaujama grąžinti daiktą, kuris nuo gana senų laikų be jokio skirtumo buvo duodamas, kad nukentėjusis galėtų atieškoti tai, kuo kitas asmuo neteisėtai pasipelnė (ž. II t., 284 ir t. pp.), kuris, pavyzdžiui, pusę šimtmečio vėliau *lege Calpurnia repetundarum* buvo suteiktas valdiniams, kad jie galėtų reikalauti grąžinti tai, ką jie neteisėtai buvo davę valdžios administratoriams, ir kuris nuo *leges Silia et Calpurnia* laikų buvo keliamas *condictio* būdu. Šia prasme žiūr. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 587 p., ir ypač *Legisaktionen*, 347—352 pp. *Repetundae* reikalui dar reikia pridėti 202 p., 1 išn. Pasak teisingo Karlowa pastebėjimo, šis skundas neužkerta įstatymui kelio būti *lex imperfecta*, kuris nepagimdo nei akto niekingumo, kaip tai padaro *lex perfecta*, nei uždeda nusižengėliui bausmės, kaip tai padaro *lex minus quam perfecta*. Šis įstatymas pasireiškia kaip labai natūralus *condictionis* principų reiškinys, kuris, nors susikūręs formulinio proceso laikais, nustačius naują sistemą, dar kai kuriais atvejais pritaikomas; šie pritaikymai yra greičiau kadaise išnykusios tvarkos likučiai, nekaip nauji lopai, kuriais lopoma visai kitokia klasiškosios teisės sistema. Nustebinti gali tik tai, kad, kas mums neatrodo abejotina, *condictio* buvo pašalinta kitais atvejais. Tačiau ir tą keistą reiškinį galima išaiškinti (žiūr. 200 p., 1 išn.).

[1] Ši išimtis visai natūrališkai buvo pripažinta čia, kaip ir *legis Plaetoriae* srityje (ž. I t., 300 p., 5 išn.), pavyzdžiui, naudai to asmens, kuris turėjo skundą, paremtą moderniška ideja, pagal kurią teisė reikalauti grąžinti duoda teisę nemokėti. Paulius *(F. V.*, 310) mums sako, kad šią išimtį galima buvę pakeisti išimtimi *in factum*, kurią Rudorffas *(De jurisdictione ed.*, 290 §, 1 išn.) surišo su Pauliaus nurodytu skirtumu, buvusiu šio įstatymo laikais *(D.*, 1, 3, *De leg.*, 29), tarp akto, padaryto prieš įstatymą, ir akto, padaryto nusižengiant šiam įstatymui; pasak paprastesnės Huschkes sistemos, kuria pasekė Lenelis *(Edictum*, 513 p., 7 išn. = *Edit*, 2, 262 p., 10 išn.) šis įstatymas, kuris buvęs išleistas piliečiams, buvęs išplėstas latinams ir peregrinams.

vieną kartą, kada pastarasis kėlė dovanotojui bylą arba kada jis norėjo teisme atsikirsti dovanojimo išimtimi ir apskritai kada apdovanotasis turėjo kreiptis į teismą, kad priverstų įvykdyti dovanojimo aktą.

Legis Cinciae išimtimi negalima buvo pasiremti dovanotojui mirus, t. y., šia išimtimi negalėjo remtis dovanotojo įpėdiniai *(morte Cincia removetur)*[1]. Bet iki dovanotojo mirties momento šia išimtimi prieš apdovanotąjį galėjo atsikirsti dovanotojas ir net, kaip tūlas mano, tretieji suinteresuoti asmenys, sakysime, laiduotojai, gali būti, net įgytojai *(exceptio quasi popularis)*[2]; atsikirsti galima ir išimties forma ir, reikalui esant, replikos bei duplikos forma. — Pavyzdžiui, išimties forma galima atsikirsti tada, kada dovanojimas yra padarytas verbaline arba literaline sutartimi ir kada apdovanotasis asmeniniu skundu *(actio personalis)* reikalauja sumokėti tam tikrą sumą; taip pat kada dovanojimas yra padarytas perleidžiant nuosavybę ir kada apdovanotasis kelia revendikacijos bylą dovanotojui, kuris yra daikto valdytojas, kaip tai gali atsitikti, sakysime, mancipacijos be daikto perdavimo atveju; taip pat kada byla keliama dovanotojui, kuris vėl valdo daiktą, kaip tai gali atsitikti, sakysime, tada, kada dovanojamas kilnojamas daiktas, kurį dovanotojas per tam tikrą laiką gali atsiimti interdiktu *utrubi*[3]. — Replikos forma ši išimtis funkcionuoja tada, kada dovanojimą sudaro nuo skolos atleidimas, realizuojamas paktu *de non petendo,* ir kada dovanotojas, kuris iškelia bylą dėl dovanotos skolos, atsikerta *replicatione legis Cinciae* prieš apdovanotojo nurodomą pakto išimtį; taip pat kada dovanojimas yra padarytas perleidžiant nuosavybę ir kada

---

[1] Papinianus, *F. V.*, 259. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 587 p., mano, kad ši taisyklė siekianti patį įstatymą. Tačiau tas būdas, kuriuo ta taisyklė buvo panaudota apgaulės replikai, nukreiptai prieš įpėdinio išimtį, kada dovanotojas nebuvo pakeitęs savo nusistatymo, verčia manyti, kad čia buvo greičiau sušvelninimas, vėliau padarytas, *F. V.*, 259 (Papinianus). 266 (Ulpianus). 312 (Diocletianus).

[2] Ulpianas *(F. V.*, 266) mums sako, kad šią nuomonę, kurią prokulininkai palaikę, sabininkai neigę; tačiau ją jau buvo priėmęs sabininkas Javolenas *(D., h. t.*, 24).

[3] Prievolės reikalui ž. Paulus, *F. V.*, 311, sugretintas su 310, Javolenus, *D., h. t.*, 24. Kilnojamųjų daiktų dovanotojas gali tuos daiktus per šešis mėnesius atsiimti interdiktu *utrubi,* kurį laimi tas, kuris ilgesnį metų laiką valdė. Šia priemone galėjo pasinaudoti taip pat tas asmuo, kuris, perduodamas kilnojamus daiktus, įvykdė dovanojimą, padarytą sukuriant prievolę.

dovanotojas, kuris *traditio* būdu perdavė *res mancipi,* revendikuoja tą daiktą ir *legis Cinciae* replika paraližiuoja apdovanotojo *rei donatae et traditae* išimtį[1]. — Pagaliau *legis Cinciae* išimtis funkcionuoja duplikos forma tada, kada *res mancipi* buvo perduotas paprastos *traditio* būdu, jei tas daiktas dėl kokios nors priežasties vėl pateko į dovanotojo rankas, pavyzdžiui, jei buvo perduotas kilnojamas daiktas, kurį dovanotojas interdiktu *utrubi* atsiėmė atgal, ir kada apdovanotasis iškelia *actio Publiciana* ir prieš dovanotojo *justi dominii* (dovanotojas tebėra civilinis savininkas) išimtį atsikerta *rei donatae et traditae* replika, kurią neutralizuoja dovanotojo *duplicatio legis Cinciae*[2].

Tačiau *legis Cinciae* išimtis negalėjo apsaugoti dovanotojo tada, kada nebuvo būdų, kuriais būtų galėjęs pasinaudoti tokios ar kitokios formos išimtimi, pavyzdžiui, nuosavybės perleidimo atveju, kada apdovanotasis įgijo civilinę nuosavybę ir kartu valdymą, kurio dovanotojas jokiomis bendrosios teisės priemonėmis negalėjo atimti; taip, dovanotojas nieko negalėjo padaryti, jei buvo dovanota skola ir jei tas dovanojimas buvo padarytas *acceptilatio* būdu[3]. Vadinasi, reikėjo dovanotojui suteikti skundą, kuris, kaip ir *condictio* įstatyminių skundų gadynėje, būtų pagrįstas paties dovanojimo neteisėtumu. Išskiriant du ar tris atsitikimus[4], formulinio proceso gadynėje do-

---

[1] *Exceptio pacti* ir *legis Cinciae* reikalui žiūr. Papinianus, *D.*, 20, 6, *Quib. mod.*, 1, 1 (Lenel, 657), kur teisininkas iš pradžios turėjo nurodyti pagrindą, dėl kurio *legis Cinciae* replikos, kuria rėmėsi dovanotojo įpėdinis, neparaližiavo apgaulės duplika, paremta mirtimi. *Rei mancipi traditionis* atveju išimties ir replikos taikymas pareina nuo pačių principų.

[2] Čia taip pat nuo principų pareina išimties, replikos ir duplikos taikymas; dovanotojo mirties atveju *legis Cinciae* dupliką galėjo net neutralizuoti apgaulės triplika.

[3] Diocletianus, *C.*, 8, 43(44), *De acceptil.*, 2. Dar labiau niekada negalėjo pasinaudoti išimtimi tas asmuo, kuris dovanojo, sumokėdamas svetimą skolą, apsiimdamas būti debitorium apdovanotojo vietoje, perleisdamas jam kreditą novacijos arba *litis contestationis* būdais.

[4] Ulpianas (*F. V.*, 266) duoda *condictio* tam asmeniui, kuris įvykdė dovanojimą *ultra modum*, padarytą pasižadėjimo būdu; tačiau atrodo, kad šiuo atveju yra duodama *condictio indebiti*, vadinasi, turint galvoje sumokėjimą, padarytą per klaidą. Priešingai, kiti du tekstai, apie kurių interpretaciją, tiesą pasakius, yra daug ginčų (pastaruoju laiku žiūr. Duquesne, *Mélanges Girard*, 1, 89—417 pp. ir Ad. Berger, *K. V. I.*, 16, 1914, 96—98 pp.), nieko nesuponuodami, pozityviškai duoda *condictio* dovanotojui, kuris negali turėti išimties. Tuo atveju, kada dovanotojas novacijos būdu vietoje apdovanotojo apsiima būti debitorium, vienas Pauliaus tekstas (*D.*, 44, 4, *De exc. doli*, 5, 5) dovanotojui duoda prieš apdovanotąjį

vanotojui tokio skundo teisės nedavė. Mūsų išmanymu, šios teisės dovanotojui nedavė dėl to, kad teisės mokslas dovanojimus mėgino suderinti su *condictiones* teorija, kuri, išskiriant aukščiau nurodytus atsitikimus, *legi Cinciae* priešingus dovanojimus ilgainiui paliko šalyje[1] ir tuo būdu iš esmės visai pakeitė šio įstatymo svarbą. Vadinasi, įstatymą, kuris draudė daryti perdaug didelius dovanojimus, teorija praktiškai pavertė įstatymu, nustatančiu dovanojimams specialias formas.

II. Registravimo sistema. — Registravimas[2], dovanojimų įrašymas į viešuosius registrus[3], taip pat buvo svarbi formalinė garantija, kurios reikalavo dovanojimams. Tačiau iš pat pradžios registravimas šio pobūdžio visai neturėjo. Šį formalumą, kuris jau anksčiau praktikoje buvo taikomas dovanojimams, kaip ir kitiems aktams[4], dovanojimams be jokių dy-

---

condictio, kuria jis gali išsisukti nuo skolos mokėjimo arba pareikalauti sugrąžinti jau sumokėtą skolą. Tuo atveju, kada dovanotojas novacijos būdu savo kreditą prieš trečiąjį asmenį perleidžia apdovanotajam, vienas Celso tekstas, *D.*, 39, 5, *De don.*, 21, 1 (Lenel, 237), taip pat dovanotojui duoda prieš apdovanotąjį *condictio*, kurią kompiliatoriai, norėdami tekstą suderinti su registravimo sistema, visai paprastai supainiojo dar su vienu skundu, kuriuo reikalaujama sugrąžinti tą sumą, kurios debitorius dar nesumokėjo. Galima būtų pripažinti buvimą tokio skundo, pavyzdžiui, tuo atveju, kada sumokama skola už kitą asmenį, kur padėtis susidaro tokia pati ir kur tekstų nebuvimą galima išaiškinti tuo, kad menkai turėta žinių, gal būt, tų žinių visai neturėta; taip pat *acceptilatio* atveju, kur Diokleciano konstitucija galėjo būti pakeista (ž. 199 p., 3 išn.). Jei išimtimi negalima buvo remtis, tai mums atrodo negalimas dalykas, kad formulinio proceso gadynėje būtų galėjusi *condictio* veikti naudai visų tų asmenų, kuriuos anksčiau saugojo išimtis, nes tada dovanojimas galėtų būti galutinai padarytas tik dovanotojo mirtimi.

[1] Šis teorinis išsirutuliojimas, progresyviškai skirdamas kategorijas *condictionum*, pareinančių nuo specialių sąlygų, užuot palaikius vieną vienintelę *condictio*, visur pritaikomą, ilgainiui pakeitė senosios *condictio* sritį daugeliu mažų sričių, kurių sienos nebuvo tobulai nustatytos, bet tarp kurių pasiliko tuščios vietos; todėl teko susiaurinti visą *condictio* lauką (sritį), panaikinti tuos atsitikimus, kurie neįėjo nė į vieną naująją sritį (ž. II t., 287 p., 1 išn.).

[2] Herbert Pernice, *Zur Lehre von der Insinuation der Schenkungen*, 1882; G. Cornil, *Etude sur la publicité de la propriété en droit romain*, 1890, 72—91 pp.

[3] Registravimą, kuris yra tik pritaikymas dovanojimui dėsnio, taikomo daugeliui kitų aktų, sudaro viešosios valdžios konstatavimas apie akto buvimą; šis konstatavimas turi oficialinę įrodomąją galią *(fides publica)*; konstatuoti gali toks magistratas, kuris turi *jus acta conficiendi*, o šią teisę turėjo visi teismo magistratai ir ypač savivaldybių magistratai. Registravimas atliekamas skaitant aktą *(recitatio, professio)* ir jį integrališkai įrašant į registrą *(insinuatio)*. Karlowa, *R. R. G.*, 1, 1002 p.; Stouff, *N. R. H.*, 1887, 254 p.

[4] Žiūr., pavyzdžiui, 229 metų Aleksandro Severo konstituciją, *F. V.*, 266 *a*.

džio sąlygų nustatė pirmiau Konstantas Chloras, o paskui Konstantinas, kuris prie šio formalumo prijungė dar visą eilę šalutinių formalumų[1]. Tačiau nuo to laiko, be abejojimo, vienintelis formalumo tikslas buvo įrodymo ir viešumo reikalai[2]. Priešingai, Justiniano gadynėje, kada formalumas buvo reikalaujamas tik dovanojimams, kurių objektas buvo didesnis kaip tam tikra suma (galutinai buvo nustatytas 500 auksinių)[3], šis formalumas, galima sakyti, pakeitė *legis Cinciae* sistemą, kuri beveik nebebuvo vartojama[4]. Tiesa, abi sistemas visą laiką skyrė tam tikri skirtumai, kurie visų pirma reiškėsi dovanų dydžiu, o paskui ir ypač sankcija, kuri naujosios sistemos buvo energingesnė ir geriau apgalvota, nes ši sankcija naikino aktą, bet jį naikino tik tiek, kiek dovana buvo didesnė už legalinę taksą[5].

---

[1] Constantinus, *C. Th.*, 3, 5, *De spons.*, 1: *Pater noster nullam voluit liberalitatem valere si actis inserta non esset.* Ginčijamas klausimas, ar Konstanto Chloro nuostatas buvo taikomas tik dovanojimams tarp *personae non exceptae*, ar visiems. Šiaip ar taip, visus aktus registruoti reikalavo jo sūnus Konstantinas, kuris, be kitko, įsakė laikytis ir kitų formalumų, vėliau ar anksčiau panaikintų, būtent: surašymas rašto nurodant aplinkybes, perdavimas dovanoto daikto dalyvaujant liudininkams-kaimynams *(traditio advocata vicinitate)* ir k.; *C. Th.*, 8, 12, *De don.*, 1; 3; *F. V.*, 249. Apie vėlesnius pakeitimus ž. H. Pernice, 9—10 pp. Taip pat apie registracijos nebuvimą IV-jo šimtmečio Prenestos užraše žiūr. *N. R. H.*, 1904, 265—266 pp., kitokios interpretacijos yra pas Cuq, *N. R. H.*, 267—268 pp. ir Mitteis, *Z. S. St.*, 25, 1904, 377 p.

[2] Tikslas apsaugoti įrodymą jau buvo tas, dėl kurio praktika ėmė vartoti registravimą, kol jis dar nebuvo priverstinas. Viešumo ideją, kurios reikalavo trečiųjų asmenų interesai, nustatė vienas Konstantino *(C. Th.*, 8, 12, *De don.*, 3) įsakymas, pagal kurį registruoti reikia ne pas bet kurį magistratą, bet pas tą magistratą, kur yra dovanojamasis daiktas. Dovanotojo apsaugojimo nuo neapgalvotų veiksmų atžvilgiu registracija buvo dvejopai vartojama: dovanojimams, daromiems pagal *lex Cincia*, kol tas įstatymas veikė (žiūr., pavyzdžiui, Constantinus, *C., Th.*, 8, 12, *De don.*, 4), ir kitiems dovanojimams Konstantino nustatytais formalumais.

[3] Teodozius II-sis ir Valentinianas III-sis *(C. Th.*, 3, 5, *De spons.*, 13) leido dovanoti be registracijos, jei dovanojimas buvo daromas *ante nuptias* ir jei dovana nebuvo didesnė už 200 auksinių. Justinianas tą nuostatą pritaikė visiems dovanojimams, pakeldamas dispensuotos dovanos sumą iš pradžios iki trijų šimtų auksinių *(C.*, 8, 53(54), *De don.*, 34, pr.), paskui iki 500 auksinių *(C., h. t.*, 36, 3); be to, jis leido neregistruoti tam tikrų dovanojimų, nepaisant dovanojamos sumos (dovanojimai, daromi santuokos proga ir skiriant kraitį, išperkant nelaisvius, atstatant sugriautą namą ir k.).

[4] Nov. 162, c. l.

[5] *C., h. t.*, 34, 1. 2. Nuosavybės perleidimo atveju yra nedalumas.

2. Asmenys, kuriems galima dovanoti.

Asmenų atžvilgiu[1] buvo du pagrindiniai dovanojimų aprėžimai, būtent: *lex Cincia* uždraudė bylininkams dovanoti savo advokatams ir kiek vėliau paprotys nustatė, kad susituokėliai negali vienas antram dovanoti.

1. Vienas *legis Cinciae* nuostatas, kurio tikslas buvo kovoti su naujais praktikos reiškiniais, atsiradusiais dėl naujų socialinių gyvenimo sąlygų, uždraudė priimti dovanas už ginamąsias kalbas tiems asmenims, kurie teismuose kalbėdavo už kitus *(ad causam orandam)*[2]. Tačiau tas nuostatas, daug kartų atnaujinamas[3], bet vis mažai paisomas, galutinai buvo pa-

---

[1] Galima nurodyti ir kitus atsitikimus, pavyzdžiui, *lex Publicia*, kurį citavo Makrobas *(Sat.*, 1, 7, 33), uždraudė išvaduotiems dovanoti savo patronams kitokius daiktus, negu vaško žvakes *(cerei)*, pavyzdžiui, ypač 605 metų *lex Calpurnia de repetundis*, kuriuo pasekė tiek daug kitų įstatymų apie *repetundae*, kuris uždraudė magistratams imti dovanas iš savo valdinių *(pecunias capere:* Marcianus, *D.*, 48, 11, *Ad leg. Jul. de repet.*, 1, *pr.* Cicero, *De leg.*, 3, 20, 46. *In Verr.*, 2, 3, 30, 71. c. 40, 91. c. 94, 218 ir kiti tekstai, kuriuos citavo Mommsen, *Droit pénal*, 3, 11 p., 4 išn.) ir kuris, vadinasi, leido dovanotojams reikalauti tas dovanas sugrąžinti *(pecunias repetere: Auct. ad Her.*, 1, 11, 20. Cicero, *Div. in Caec.*, 5, 18, ir pastabos, kurias nurodė Mommsen, *Droit pénal*, 12 p., 1 išn.). Tačiau *lex Publicia* būtų svarbus, tik jei jis būtų ankstyvesnis už *lex Cincia* (šia prasme ž. Cuq, *Inst.*, 1, 191 p., 4 išn.); deja, mums rodos, kad priešingą išvadą reikia padaryti dėl to, kad patronai dar buvo *personae exceptae* (195 p., 3 išn.). Priešingai, kaip teisingai pastebėjo Mommsenas, *lex Calpurnia* yra ankštai susijęs su *lex Cincia*, kurio principus jis išplečia ir kurio pirmąją sankciją jis pritaiko; mes net netikime, kad šio įstatymo suorganizuota kova, kaip to nori vyraujanti pažiūra, kuria dar pasekė Mommsenas, būtų buvusi pavesta didžiojo jury baudžiamajam teismui, kuris vėliau sprendė kyšių *(repetundae)* bylas. Šiuo klausimu žiūr. Girard, *Mélanges*, 1, 104 p., 3 išn., ir ypač H. F. Hitzig, *Die Herkunft d. Schwurgerichtes im römischen Strafprozess*, 1909. Nuo 631—632 metų *lex Acilia criminis pecuniarum repetundarum* istorija buvo svetima privatinei teisei.

[2] Tacitus, *Ann.*, 11, 5, 13), 42. 15, 20. Titus Livius, 34, 4. Mommsen, *Droit pénal*, 3, 2—3 pp. Iš Tacito, *Ann.*, 13, 42: *Poenaque Cinciae legis adversum eos qui pretio causas oravisent*, galima būtų drauge su Karlowa, *R. R. G.*, 2, 256 p., padaryti išvadą, kad šiuo atžvilgiu įstatymas buvo *lex minus quam perfecta*, baudžiąs tą asmenį, kuris priėmė atlyginimą. Tačiau Tacitas gali paprastai kalbėti apie Augusto inovaciją (ž. 3 išn.), o pirmykštė sankcija, kaip kitu atžvilgiu kalba įstatymas, galėjo būti skundas, kuriuo reikalaujama tik grąžinti tai, kas buvo duota. Čia matyti net panašumas į *repetundae* sritį, kur 631—632 metų *lege Acilia* grąžintinoji suma buvo padidinta dvigubai *(Textes*, 41 p.).

[3] Būtent Augustas, kuris, pasak D. Cassius, 54, 18, 737 metais davęs balsuoti įstatyminį nuostatą *(senatus consultum? legis Juliae de judiciis* nuostatą? ž. *Z. S. St.*, 34, 1913, 308 p., 2 išn. ir 309 p., 1 išn.), suteikiantį prieš advokatą skundą, kuriuo galima buvo reikalauti grąžinti keturis kartus tiek, kiek jis buvo gavęs.

naikintas imperijos gadynėje, kada honoraro galima buvo reikalauti *extra ordinem* (ž. II t., 247 p.), bet honoraras negalėjo būti didesnis už tam tikrą taksą[1].

2. Kiek vėliau papročio sukurta taisyklė uždraudė dovanojimus tarp susituokėlių (vyro ir moteries). Uždraudimo tikslas buvo pašalinti suvedžiojimus ir prievartas, kurie galėjo pareiti nuo dovanojimų[2]. Be abejojimo, šitos minties skatinama taisyklė, kuri suponavo susituokėlių valios nebuvimą, uždraudimui pritaikė pačią energingiausią sankciją: dovanojimo aktas buvo laikomas nesamu; jei dovanojimas daromas nuosavybės perleidimu, tai nuosavybė nelaikoma perleista; jei dovanojimas daromas sutartimi, tai pati sutartis laikoma neįvykusia; jei dovanojama *acceptilatio* būdu, tai laikoma, kad skola nėra panaikinta[3].

Tačiau ši žiauri taisyklė buvo taikoma tik tada, kada buvo tikras dovanojimas tarp tikrų susituokėlių. Jos netaikė tada, kada nebuvo santuokos; vadinasi, jos netaikė konkubinato dalyviams. Taip pat jos netaikė tada, kada dar santuoka nebuvo įvykusi; vadinasi, jos netaikė sužieduotiniams. Pagaliau šios taisyklės netaikė ir tada, kada dovanojimo padariniai turėjo pasireikšti tik santuokai išnykus: dovanojimams mirties atveju, dovanojimams *divortii causa, exilii causa.* Be to, ypač čia buvo griežtai analizuojami dovanojimo elementai, kad iš uždraudimo galėtų išsisukti tos dispozicijos, kurios nerodė apdovanotojo praturtėjimo, dovanotojo turto sumažėjimo ir grynos apdovanojimo intencijos (sakysime, paprastos dovanėlės, dovanos duotos vyrui *honoris causa)*[4].

---

[1] Apie Klaudiaus laikais aiškiai nustatytą 10.000 sesterciju (apie 1080 litų) taksą ir apie kitas smulkmenas ž. De Ruggiero, *Dizionario epigrafico,* 1, 1894, 120—121 pp.

[2] *D.,* 24, 1, *De donationibus inter virum et uxorem,* Gradenwitz, *Ungültigkeit obligatorischer Rechtsgeschäfte,* 1887, 191—256 pp.; Dumont, *Les donations entre époux en droit romain,* tezė, Paris, 1928. Vėlesnį už *lex Cincia,* pagal kurį susituokėliai dar figūravo tarp *exceptae personae,* uždraudimą nustatė paprotys *(mos).* Pasak Ulpiano *(D., h. t.,* 1), tas uždraudimas buvęs padarytas, kad išvengtų dažnai pasitaikomų suviliojimų, o Afrikanas (pas Paulių, *D., h. t.,* 2) dar priduria, kad tai buvę padaryta, kad neleistų norinčiam atsiskirti susituokėliui už pinigus nusipirkti taiką.

[3] Ulpianus, *D., h. t.,* 3, 10. Nuosavybės perleidimo atveju, pavyzdžiui, dovanotojas turi revendikacijos teisę tiek, kiek dar daiktas tebėra, o daiktui išnykus, jis turi *condictio:* Ulpianus, *D., h. t.,* 5, 18.

[4] Konkubinato dalyviai: Ulpianus, *D., h. t.,* 3, 1; sužieduotiniai: Modestinus, *D., h. t.,* 27. Dovanojimas mirties atveju: Gajus, *D., h. t.,* 10;

Pagaliau susituokėlis, tebemylėdamas savo susituokėlį ir norėdamas, kad uždraustas dovanojimas galiotų, galėjo dovanų objektą užrašyti jam legato būdu[1]. Čia pasakyta mintimi pasirėmęs[2], 206 metais išleistas senato nutarimas, kurį pasiūlė Karakala *(oratio Antonina)*, iš tikro nepanaikino susituokėlių dovanojimų niekingumo, bet nustatė, kad niekingas dovanojimas gali virsti galiojančiu *(convalescentia)*, jei dovanotojas mirs santuokoje, nepakeitęs savo valios kito susituokėlio (apdovanotojo) atžvilgiu[3].

3. Dovanojimų padariniai. Atšaukimo priežastys.

Aktas, kuris perkelia nuosavybę arba kitokią teisę, gimdo kreditą, naikina daiktinę arba asmeninę teisę, ir kuris padarytas dovanojimo pagrindu, jei tą aktą daro tinkamas asmuo ir jei dovanos dydis nėra didesnis už legalinę taksą, principiališkai kuria tuos pačius padarinius, kuriuos sukurtų aktas, padarytas su atlyginimu[4].

---

divortii causa: Ulpianus, *D., h. t.*, 11, 11; *exilii causa:* Paulus, *D., h. t.*, 43; *honoris causa:* Gajus, *D., h. t.*, 42. Paprastos dovanos: Pomponius, *D., h. t.*, 31, 8. — Priešingai, šios taisyklės pritaikymo sritį labai išplėtė Muciaus Scevolos *praesumptio Muciana*, pagal kurią visi žmonos įgijimai, jei nėra priešingų įrodymų, yra įgijimai, gauti iš vyro *(D., h. t.*, 51).

[1] *D., 32, De leg., III*, 33, 1; *D.*, 34, 2, *De aur. argent.*, 13, ir Esmein, *Mélanges*, 49—54 pp.

[2] Ulpianus, *D., h. t.*, 32; 1: *Quasi testamento sit confirmatum quod donatum est.*

[3] Ulpianus, *D., h. t., 32, pr.* 1. 2. Dovanojimas bus niekingas, jei apdovanotasis mirs anksčiau už dovanotoją, jei dovanotojas gailėsis arba atsiskirs; bet jei nė viena iš šių sąlygų neįvyks, tai dovanojimas ims galioti. Čia yra priešingumas Civ. Kod., 1906 str. sistemai, pagal kurią susituokėlių tarpusavio dovanojimai galioja, bet yra atšaukiami.

[4] Šitaip, mūsų nuomone, evikcijos garantijos ir dovanojimo su naikinamuoju terminu srityse taikoma tik bendroji teisė. — 1. Evikcijos atveju dovanotojas, kuris dovanojo *traditionis, in jure cessionis* arba *mancipationis nummo uno* būdais, neatsako už garantiją dėl to, kad šie aktai neuždeda garantijos prievolės *(D.*, 39, 5, *De don.*, 18, 3); dovanotojas, kuris sutartimi apsiėmė garantuoti, atsako tos sutarties pagrindu: *C.*, 8, 44(45), *De ev.*, 2; apie Pauliaus, *Sent.*, 5, 11, 5, ž. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 590 p.; dovanotojas, kuris svetimu daiktu sumokėjo rūšies dovaną, padarytą verbaline sutartimi, atsako ta sutartimi pagristu skundu taip, kaip kad būtų nesumokėjęs *(D.*, 30, *De leg.*, 1, 45, 1; 46); dovanotojas, kuris apgavo, atsako pagal apgaulės skundą *(D., h. t.*, 18, 3). — 2. Justiniano paliudijimu *(C.*, 6, 37, *De leg.*, 26) ir *C.*, 8, 54(55), *De don. quae sub mod.*, 2, versija apie Diokleciano konstituciją, kurios pirmykštė forma, patiekta *F. V.*, 283, tokiu atveju nusavinimą pripažino esant niekingą, dovanojimo su naikinamuoju terminu atveju Justiniano laikais nuosavybė, suėjus terminui, *ipso jure* grįždavusi nusavintojui taip, kaip tai atsitikdavo pardavimo

Tačiau reikia pažymėti, kad jei dovanojimo aktas yra padarytas nustatant prievolę, tai dovanotojas, kuriam apdovanotasis iškelia bylą dėl prievolės vykdymo, turi vadinamąją išsigalėjimo privilegiją, kuri jam leidžia mokėti tik tiek, kiek jis išsigali[1]; ypač pamažu buvo pripažintos dovanojimų srityje atšaukimo priežastys, kurios nebuvo pripažintos srityje tokių pat aktų, daromų su atlyginimu.

Bendroji teisė, o ne specialios taisyklės, leido atšaukti dovanojimus dėl apsiimtų prievolių nevykdymo. Jei dovanojimas padarytas su tam tikru apsunkinimu *(donatio sub modo)*, tai buvo pripažinta (žinoma, ne be kai kurių svyravimų)[2], kad dovanotojas, kaip ir perleidėjas su atlyginimu be tiesioginio skundo, kuriuo galėjo reikalauti, kad apdovanotasis įvykdytų apsiimtą prievolę dovanotojui arba net dovanotojo nurodytam trečiam asmeniui[3], galėjo, jei prievolė geruoju nebuvo vykdoma, reikalauti grąžinti tai, ką jis be pagrindo buvo davęs. Dovanotojas tai galėjo padaryti *condictio* būdu[4], prie kurios naujoji teisė, bent tais atvejais, kada dovanojimas buvo padarytas apsiimant duoti alimentus, pridėjo dar daiktinį skundą *(actio realis utilis)*[5]. Be to, klasiškosios teisės nuostatais patronų dovanojimus savo išvaduotiems vergams galėjo savo laisva va-

---

naikinamąja sąlyga (ž. II t., 425 p., 2 išn.) ir legato su naikinamuoju terminu (ž. 166 p., 3 išn.) atvejais. Šių dviejų konstitucijų identiškumas, kaip jau mes sakėme (ž. I t., 426 p., 1 išn.), rodos, neturi sukelti abejojimo, nes jų datos, asmenys, kuriems jos skiriamos, ir pirmieji sakiniai yra identiški.

[1] Ši privilegija, kuri ypač plačia prasme suteikta, jam leidžia mokėti apsiimtąją sumą tik iš gryno aktyvo, atskaitant tai, kas jam yra būtina pragyventi (Paulus, *D.*, 42, 1, *De re jud.*, 19, 1).

[2] Apie šiuos svyravimus, kilusius iš dovanojimo, kaip nedalomo akto, sąvokos, žiūr. A. Pernice, *Labeo*, 3, 196 ir t. pp.

[3] Skundas, kuriuo priverčiama vykdyti prievolę, iš pradžios galėjo būti paremtas tik aiškia apsiėmusiojo stipuliacija. Kiek vėliau, be to, buvo pripažinta *actio praescriptis verbis*, kuria galima buvo priversti vykdyti prievolę, apsiimtą dovanotojo naudai (ž. II t., 252 p., 2 išn.) ir net vykdyti prievolę, apsiimtą trečiojo asmens naudai; be to, trečiojo asmens naudai buvo leidžiama taip pat pasinaudoti skundu *ex stipulatu* (ž. II t., 82 p., 2 išn.).

[4] *C.*, 4, 6, *De cond. ob caus.*, 3 (Valerianus); 8 (Diocletianus).

[5] Valerianus, *C.*, 8, 54(55), *De don. quae sub mod.*, 1. Šią konstituciją, leidžiančią *impetrare vindicationem utilem, qua dominium pristinum restituatur*, kuri yra viena iš aiškiausių *vindicationes utiles* (ž. I t., 441 p., 3 išn.) pavyzdys, daugumas kitų šalių romanistų taikė tik alimentų prievolei, kurią ji numato. Mūsų autoriai, įžiūrėdami čia nuosavybės grįžimo dėl naikinamosios sąlygos įvykimo pritaikymą, įstatymo dėsnius apibendrino; tačiau tai galėjo būti Justiniano laikais, bet tikrai to nesakė pirmykštė įstatymo forma.

lia panaikinti patys patronai, t. y., dovanotojai[1]. Čia nurodytas atšaukimo atsitikimas išnyko, bet jis pagimdė dvi naujas dovanojimų atšaukimo priežastis, kurios taip pat buvo taikomos tik dovanojimams. Postklasiškoji teisė, panaikindama bendrąją patronų atšaukimo teisę, šią teisę palaikė (tiesa, ši teisė nei aktyviškai, nei pasyviškai nebuvo perleidžiama, t. y., ji galiojo tik *inter primas personas)*[2]: iš vienos pusės, šią teisę palaikė tam, kad atsiradę patrono vaikai galėtų aprėžti jo teisę dovanoti išvaduotiems vergams[3]; iš antros pusės, šią teisę palaikė tam, kad apdovanotasis būtų dėkingas. Vėliau šią teisę pritaikė visiems dovanojimams[4].

B.

Dovanojimai mirties atveju.

Dovanojimai mirties atveju[5] *(mortis causa donationes, capiones)*[6] yra dovanojimai, kurie daromi turint galvoje, kad dovanotojas mirs anksčiau už apdovanotąjį. Šiuos dovanojimus

---

[1] Philippus, *F. V.*, 272 (Diocletianus, *F. V.*, 313). Beveik visai teisingai galima sakyti, kad seniau tas pat buvo dovanojimų, padarytų emancipuotam vaikui, kada jį apdovanojo *parens manumissor*, atveju.

[2] Tai sakoma nedėkingumo atveju, *C.*, 8, 55(56), *De rev. don.*, 10, 2, ir tai, be abejojimo, taip pat teisinga vėliau gimusio vaiko atveju.

[3] Konstancas ir Konstantas *(C., h. t.*, 8 = *C. Th.*, 8, 13, *De rev. don.*, 3).

[4] Paskutinė Filipo konstitucijos versija (ž. 1 išn.), patiekta *C., h. t.*, 1 ir, gali būti anksčiau, vienas tos pačios rūšies nuostatas, liečiąs emancipuotojo dovanojimus emancipuotajam, sako, kad išvaduotajam duotą dovaną galima atšaukti, tik *si ingratus sit (C. Th.*, 8, 13, *De rev. don.*, 2). Tačiau, nepaisant vieno Papiniano teksto *(D., h. t.*, 31, 1), kurio interpoliaciją įrodo *F. V.*, 254, šią dovanojimo atšaukimo priežastį visiems dovanojimams pritaikė tik Justinianas, kuris nustatė to atšaukimo motyvus, *C., h. t.*, 10 (kur jis be reikalo nurodo prievolių nevykdymą, kuriuo gali remtis net įpėdinis; žiūr. 205 p., 4 išn.).

[5] *D.*, 39, 6, *De mortis causa donationibus. Inst.*, 2, 7, *De donat.*, 1. Glasson, *Etude sur les donations a cause de mort*, 1870; Cugia, *Indagini, l'espressione mortis causa*, Naples, 1910; F. Senn, *La donation a cause de mort*, 1914 ir *N. R. H.*, 1913, 169—201 pp.; Biondo Biondi, *Appunti intorno alla donatio mortis causa*, 1914.

[6] Jie yra vadinami pirmuoju vardu, žiūrint į juos iš dovanotojo pusės, o antruoju vardu, žiūrint į juos iš apdovanotojo pusės, kas sutinka su terminologija, kurią jau vartojo *lex Cincia* (ž. 195 p., 3 išn.). Tačiau kitokia prasme jie sudaro atskirą *mortis causa capionum* grupę, kuri, kalbant teisininkų kalba, apima visus įgijimus, įvykusius dėl vieno asmens mirties, nepaisant ar tie turtai yra paties velionio, ar trečiojo asmens; bet šie turtai neįeina nei į palikimą, nei į fideikomisus. Apie bendrąją sąvoką Gajus, *D., h. t.*, 31, o apie skirtumą tarp dovanojimų mirties atveju ir kitų *mortis causa capiones* Marcellus, *D., h. t.*, 38.

būtinai panaikina ankstyvesnė apdovanotojo mirtis; taip pat arba natūrališkai, arba, gali būti, būtinai juos gali atšaukti dovanotojas savo nuožiūra[1]. Čia glūdi gilus skirtumas, kuris šiuos dovanojimus padarinių atžvilgiu aiškiai skiria nuo dovanojimų tarp gyvųjų. Todėl šiems dovanojimams nebuvo taikomi tie patys suvaržymai nei dovanos dydžio, nei asmenų atžvilgiais: šiuos dovanojimus galėjo tarpusavyje daryti susituokėliai (203 p., 4 išn.) ir pats dovanojimų pobūdis neleido jiems taikyti *lex Cincia.* Bet užtat šis dovanojimų pobūdis juos priartina prie testamentinių dispozicijų, daromų specialiu pagrindu, prie legatų, kurių taisykles gana anksti norėjo pritaikyti dovanojimams. Todėl šiems dovanojimams buvo pritaikytos siaurinančios *legis Furiae* ir *legis Voconiae* dispozicijos, o klasiškoji teisė jiems taikė net *legis Falcidiae* dispozicijas. Tinkamumų priimti dovanas atžvilgiu šiems dovanojimams pritaikė kadukinius įstatymus[2]. Justinianas šiuos dovanojimus dar ir kitais atžvilgiais priartino prie testamentinių nuostatų, pavyzdžiui, jis leido neregistruoti dovanojimų, kurių objektai buvo didesni kaip penki šimtai auksinių; be to, jis reikalavo, kad šie dovanojimai būtų daromi dalyvaujant penkiems liudininkams, kas buvo reikalinga darant kodicilus[3]. Tačiau, nepaisant čia perdėto teigimo[4], Justinianas vis dėlto šių dovanojimų

---

[1] Todėl sakoma, kad dovanotojas stato save aukščiau už apdovanotąjį, ir apdovanotąjį stato aukščiau už įpėdinį *(Inst., h. t.,* 1; Paulus, *D., h. t.,* 35 2). Ankstyvesnė apdovanotojo mirtis (bet ne paprastas nepergyvenimas): *D., h. t.,* 32; 26. Atšaukiamumas: *D., h. t.,* 16; 30 (Senn, 56—57 pp.). Šiandien dažnai sakoma, kad dovanotojas galis atsisakyti nuo atšaukimo teisės ir kad dėl to dovanojimas mirties atveju nevirstąs dovanojimu tarp gyvųjų *(D., h. t.,* 13, 1; 35, 4); tačiau priešingoji tradicinė teorija taip pat remiasi tekstais *(D., h. t.,* 42, 1; 16; 30) ir ypač pačiomis dovanojimo taisyklėmis (autorizacija, vartojama susituokėlių tarpe: 203 p., 4 išn.; išsisukimas iš registracijos: 3 išn.; pareinamumas nuo palikimo įsigalėjimo: 2 išn.). Labbé sur Ortolan, 2, 734—736 pp.

[2] *Leges Furia* ir *Voconia mortis causa capiones* laikė legatais (Gajus, 2, 225. 226), o *lex Falcidia,* kuris, liesdamas *hereditas,* iš pradžios jiems buvo svetimas, kaip sako mums Gordianas, *C.,* 8, 56(57), *De m. c. d.,* 2, 2, vėliau Severų buvęs išplėstas. Vienas senato nutarimas kadukinius įstatymus pritaikė dovanojimų priėmimams (Paulus, *D., h. t.,* 35, *pr.);* juos pritaikė dovanojimams *m. c.,* kurių pagrindinis tikslas buvo išsisukti iš šių įstatymų uždraudimų (Senn, 105—108 pp.). Šie dovanojimai galiojo tik gryno aktyvo atžvilgiu: Julianus, *D., h. t.,* 17.

[3] *C., h. t.,* 4. Tiksli teksto prasmė yra labai ginčijama. Smulkmenų reikalu žiūr. Vangerow, 2, 563 §; Senn, 159—160 pp.

[4] Justinianas mums sako *(Inst., h. t.,* 1; *C., h. t.,* 4), kad asimiliacija senųjų teisininkų buvusi ginčijama. Vienas Ulpiano tekstas *(D., h. t., 37, pr.),* kuris atrodo tai daro, be abejojimo, numatė tik *juris capiendi* sriti.

nesuliejo su legatais; ypač dovanojimai, bet ne legatai, neparėjo nuo įpėdinio buvimo[1]; be to, dovanojimai visada turėjo savarankius nustatymo būdus ir specialias niekingumo priežastis, kurias tvarkė kitokios taisyklės.

1. *Dovanojimo sudarymas.* Dovanojimas mirties atveju, atsižiūrint į turtą, kurį dovanotojas paskiria apdovanotojui, daromas tais pačiais aktais, kuriais daromi dovanojimai tarp gyvųjų. Čia dar reikės kalbėti apie kiekvieno akto paprastuosius sudarymo būdus, nenurodant net, kad čia tikrai yra taikoma Justiniano inovacija, pagal kurią dovanojimo susitarimas pavirsta teisėtu susitarimu, kurį reikia vykdyti dėl paprasto susitarimo. Tačiau dovanojimus mirties atveju skiria tas požymis, kad jie visada yra sąlyginiai. Čia gali būti nukeliamoji sąlyga, aiškiai arba tylomis išreikšta pagal akto pobūdį; šiuo atveju akto padarinys (pavyzdžiui, daikto nuosavybės perleidimas, dovanotojo prievolės nustatymas, apdovanotojo prievolės panaikinimas) užsitęsia iki dovanotojo mirties[2]. Taip gali atsitikti ypač vienu atveju, kuris, rodos, yra seniausias dovanojimo mirties atveju atsitikimas; šis atsitikimas turėtas galvoje ir pačios teorijos kūrėjų, t. y., atsitikimas, kada dovanojimas pareina nuo ankstesnės dovanotojo mirties ne tik absoliutiniu atžvilgiu, bet ir reliatyviniu atžvilgiu: kada sąlygą sudaro tam tikras įvykis, kuris dabar vyksta, sakysime, dovanotojo mirtis mūšyje, ligoje[3]. Daug dažniau, nekaip dovanojimas pareina nuo dovanotojo mirties pavojuje arba nuo bet kokios jo mirties, gali būti naikinamoji sąlyga, kada nuosavybės perleidimas, prievolės nustatymas arba jos panaikinimas įvyksta dabar, bet jis turės būti laikomas neįvykusiu, jei ap-

---

apie kurią jis ten kalba. Justinianas savo Kodekse kalba, lyg kad asimiliacija būtų absoliuti. Dar tiksliau jis sako *(Inst.)*, kad ji įvykstanti *fere per omnia.*

[1] Dovanojimai skiriasi nuo legatų dar tuo, kad dovanojimų padariniai pasireiškia net tada, kada apdovanotasis nepergyveno dovanotojo, jei tik apdovanotasis nemirė anksčiau už tokį dovanotoją, kuris, neturėdamas *testamenti factio,* galėjo disponuoti savo turtu (ž. 207 p., 1 išn.), pavyzdžiui, sūnus savo *peculium* atžvilgiu, jei buvo tėvo sutikimas *(D., h. t.,* 25, 1). Pagaliau dėl pačių tų dovanojimų formų jie (dovanojimai) gali sukurti visus padarinius (209 p. 1 išn.), tuo tarpu legatai to padaryti niekada negali tol, kol legato davėjas yra gyvas. Kiti skirtumai yra ginčijami.

[2] Ulpianus, *D., h. t.,* 2, *in fine;* 29. Marcellus, *D.,* 40, 1, *De manum.,* 15, *in fine.*

[3] *Inst., h. t.,* 1. Ulpianus, cituodamas Julianą, *D., h. t.,* 2, *in fine.*

dovanotasis mirs anksčiau už dovanotoją arba jei dovanotojo noras pasikeis[1].

2. *Dovanojimo kadukingumas.* Jei dovanojimas buvo padarytas nukeliamąja sąlyga, tai labai lengva padaryti dovanojimo atšaukimo arba apdovanotojo ankstesnės mirties išvadas. Akto padariniai gali pasireikšti tik sąlygai įvykus. Bet sąlyga neįvyko. Nepasireiškė jokie padariniai. Nuosavybė niekada nebuvo perleista, kreditas niekada nebuvo atsiradęs, skola niekada nebuvo panaikinta[2].

Priešingai, jei dovanojimas buvo padarytas naikinamąja sąlyga, tai nuosavybė buvo perleista, kreditas atsiradęs, skola panaikinta; vadinasi, čia reikia panaikinti atsiradusius padarinius. Perleistai nuosavybei grąžinti, atsiradusiam kreditui panaikinti arba panaikintai prievolei atgaivinti dovanotojas, be specialių skundų, kurie galėtų būti pagrįsti, pavyzdžiui, aiškia verbaline sutartimi arba galiojančiu fiducijos susitarimu[3], turi dar *condictio,* kuri yra tik bendrosios teisės pritaikymas ir dėl kurios tenka net stebėtis, kad yra nurodyti kai kurie abejojimai[4].

Bet, be kitko, kalbant apie dovanojimus, padarytus perleidžiant nuosavybę, reikia paklausti, ar ilgainiui nebuvo dovanotojui suteikti daiktinio skundo pranašumai, pavyzdžiui, teigiant, kad, įvykus sąlygai, dovanotojui *ipso jure* nuosavybė grįžta. Čia, kaip ir pirkimo-pardavimo naikinamąja sąlyga atveju, daiktinio skundo suteikimas nusavintojui Justiniano gadynėje mums neatrodo abejotinas[5]. Tačiau, nepaisydami tekstų,

---

[1] Ulpianus, *D., h. t.,* 2; 29. Paulus, *D., h. t.,* 35, 4.

[2] Tai šį klausimą liečia Julianus, *D., h. t.,* 14.

[3] Fiducijos susitarimas: II t., 169 p., 1 išn. (atrodo net, kad fiducinis nusavinimas *m. c.* buvo seniausioji *donationis mortis causa* forma, kuri paveikė pačią *donationis mortis causa* teoriją, ž. Senn, 40—60 pp.). Priešingai, *actio in factum,* kurią greta *condictio* suteikė Julianas *(D., h. t.,* 18, 2), nėra *actio praescriptis verbis* (ž. II t., 254 p., 2 išn.).

[4] Julianus, *D., h. t.,* 18, 1. Ulpianus, *D., h. t.,* 37, 1. Paulus, *D., h. t.,* 35, 3: *Ned dubitaverunt Cassiani quin condictione repeti possit,* verčia tikėti, kad prokulininkai svyravę. Šį pažiūrų skirtumą tūlas aiškina teigdamas, kad arba prokulininkai nuo tų laikų davę daiktinį skundą, 210 p., 1 išn. (H. Krueger, *Z. S. St.,* 12, 1891, 171 p.), arba kad greičiau ginčas apie analogiją su legatais tarp dviejų mokyklų lietęs naikinamąjį arba nukeliamąjį sąlygos pobūdį; kadangi prokulininkai gynė nukeliamąjį sąlygos pobūdį, nes tik šiuo atžvilgiu galima kalbėti apie analogiją su legatu *per vindicationem,* tai jie negalėjo užstoti *condictio,* apie kurią galima kalbėti tik naikinamosios sąlygos atveju (Erman, *Z. S. St.,* 13, 1893, 219 p., 2 išn.).

[5] Šia prasme galima remtis Justiniano paliudijimu *(C.,* 6, 37, *De leg.,* 26, 1) ir interpoliuotais tekstais, nurodytais tolesnėje išnašoje.

kurių daugumas aiškiai yra interpoliuoti ir kurių mažiausiai įtartinas tekstas pasiūlo tik tokį išsprendimą, bet neparodo to išsprendimo triumfo[1], mes netikime, kad klasiškoji teisė šitokį skundą nusavintojui būtų davusi.

---

[1] Čia mes susiduriame su dviem sistemomis, kurios tvirtina, kad bent *traditio* atveju nuosavybės grįžimas *ipso jure* visose srityse buvęs pripažintas klasiškojoje teisėje; pasak vienos sistemos, tai pripažinusi nusistovėjusi doktrina (ž. II t., 423 p., 1 išn.), o pasak kitos sistemos, tai pripažinusi tik izoliuota Marcelo ir Ulpiano teorija (ž. II t., 424 p., 1 išn.). Be kitko, šiuo klausimu reikia nurodyti dar dvi naujesnes sistemas. Appletonas, pasirėmęs bendra ideja, jau nurodyta I t., 445 p., 5 išn., pripažįsta, kad nusavintojas čia, nepaisydamas nusavinimo, pasilaiko *actio Publiciana*, kurią gali paraližiuoti *justi dominii* išimtis, jei tas skundas iškeliamas dar neatšaukus akto arba net jį jau atšaukus, jei skundas keliamas trečiajam asmeniui (vadinasi, nėra sekimo teisės), tačiau nusavintojas gali paraližiuoti *justi dominii* išimtį apgaulės replika, jei skundas keliamas apdovanotajam arba jo įpėdiniams jau įvykus naikinamajai sąlygai. Pasak Krueger, *Z. S. St.*, 12, 1891, 171 p. ir Erman, *Z. S. St.*, 13, 1892, 219—221 pp., tai būtų magistrato dekretu suteikta *vindicatio utilis*, kurią turėtų dovanotojas. — Tekstuose *(D., h. t.*, 37, 1) Ulpianas cituoja Julianą, kuris sakąs, kad dovanotojas turėsiąs *condictio pretii si hoc donator elegerit. Alioquin et ipsum servum restituere compellitur.* Tas pats Ulpianas *(D., h. t.*, 30) sako, kad dovanotojas, kuris gailinasi, *condictionem vel utilem actionem habet.* Pagaliau Ulpianas *(D., h. t.*, 29), patiekęs vindikacijos reikalu tam tikrus išsprendimus, kylančius iš principo, veikiančio dovanojimus nukeliamąja sąlyga, prieina prie naikinamosios sąlygos atsitikimo ir sako: *Potest defendi in rem competere donatori, si quid horum contigisset* (jei dovanotojas pergyvens pavojų), *interim autem ei cui donatum est. Sed et si morte praeventus sit is cui donatum est, adhuc quis dabit in rem donatori.* Pirmojo teksto interpoliaciją įrodė jo sugretinimas su grynuoju Juliano tekstu *(D., h. t.*, 19, *in fine).* Apie antrąjį tekstą reikia pasakyti, kad *actio utilis*, apie kurią jis kalba, turi būti daiktinis skundas ir, mūsų nuomone, čia reikia greičiau matyti *vindicatio utilis*, negu *actio Publiciana*, kurios tekstai šitaip nevadina; bet mums, kaip ir A. Pernice *(Labeo*, 3, 267 p., 4 išn.), rodos, kad tai yra interpoliacijos padarinys, ypač turint galvoje daug daugiau abejotiną to paties Ulpiano kalbą *(D., h. t.*, 29). Vadinasi, lieka tik 29-tas fragmentas, kur daiktinis skundas, kuris, kaip matyti iš teksto pradžios, nėra *actio Publiciana*, yra nurodytas tik su didžiausiais rezervais *(potest defendi... adhuc quis dabit).* Griežtai kalbant, gali būti, kad Ulpiano mintyje, jei tekstas nėra interpoliuotas (ž. Mancaleoni, *Contributio alla storia della R. V. utilis*, 1900, 23 p., 1 išn.; R. von Mayr, *Z. S. St.*, 26, 1905, 94—100 pp.; Collinet, *N. R. H.*, 1910, 168—173 pp.), nepaisant tam tikrų kalbos sunkumų (Erman, 221 p., 1 išn.: Mancaleoni, 26 p.), yra *vindicatio utilis*, kurią jis pataria pretoriui suteikti. Kompiliatorių galvojimu, čia yra tikras daiktinis skundas, pagrįstas nusavinimo panaikinimu, kad, norint realizuoti *donatio mortis causa*, galima būtų vartoti dovanojimo susitarimą su grąžinimo susitarimu (Senn, 98—101 pp.).

II.

Dispozicijos, daromos santuokos naudai.

Dispozicijos, daromos santuokos naudai, užima vidurį tarp paprastų dovanojimų ir aktų, daromų su atlyginimu. Iš tų dispozicijų yra žinomos šios: *dos* (kraitis), t. y., nuo labai senų laikų moteries arba jos sąskaita duodamos vyrui dovanos, turint galvoje šeimos išlaikymo išlaidas, ir naujesnėje teisėje praktikuojama *donatio propter nuptias*, t. y., tokios pat vyro arba jo sąskaita duodamos dovanos moteriai. Kadangi čia yra dovanojimai, tai šios dispozicijos mena (suponuoja) davėjo turto sumažėjimą be tam tikro ekvivalento. Bet, bent *dos* atveju, dovanų gavėjas nepasipelno be jokio atlyginimo, nes gavėjui dovanos duodamos tam tikram tikslui, kurio dėliai įstatymų leidėjas į šias dovanas žiūri su pasitikėjimu, o ne be jo.

A.

Kraitis.

Kraitis *(dos)*[1], moteries dovana, duota vyrui šeimos išlaikymo reikalams *(donatio marito delata ad onera matrimonii sustinenda)*[2], iškelia šiuos tris klausimus: kaip kraitis *(dos)* paskiriamas, kokios vyro teisės šiam turtui esant santuokai ir kokios moteries teisės santuokai išnykus? Tačiau pastaraisiais dviem klausimais romėnų teisės taisyklės labai keitėsi ir keitė-

---

[1] *D.*, 23, 3, *De jure dotium.* Du pagrindiniai veikalai apie *dos* apskritai yra Bechmann, *Das römische Dotalrecht*, 2 t., 1863—1867, ir Czyhlarz, *Das römische Dotalrecht*, 1870. Be to, žiūr. Gide, *Condition de la femme*, 2-sis leid., 499—542 pp. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 190—232. Esmein, *N. R. H.*, 1893, 145—171 pp. S. Solazzi, *La restituzione della dote*, 1899. A. Pernice, *Z. S. St.*, 20, 1899, 130—131 pp.

[2] *D., h. t.*, 76: *Nisi matrimonii oneribus serviat, dos nulla est. D.*, 49, 17, *De castr. pec.*, 16, *pr.: Dos... matrimonio cohaerens oneribus ejus ac liberis communibus... confertur.* Apie šios idejos tikrąjį senumą ž. Gradenwitz, *Mélanges Gérardin*, 1907, 283—298 pp.

si simetriškai. Kraičio grąžinimo prievolė, kuri ne visada slėgė vyrą, buvo jam uždėta tik palaipsniui ir, savaime suprantama, jo valdžios aprėžimas, kuris turėjo užtikrinti kraičio grąžinimą, galėjo įvykti tik tokiu pat būdu. Todėl mes šiuos klausimus studijuosime istorine tvarka; visų pirma mes studijuosime primityvinę sistemą, kur kraitis jau buvo, bet kur vyras kraitį gaudavo be jokios prievolės jį grąžinti ir kur, vadinasi, vyro valdžia, kurią jis gaudavo įgydamas kraitį, visai nebuvo aprėžta; paskui studijuosime vėlyvesnės teisės sistemą, kur vyras visada gaudavo kraitį, bet kur jis tam tikrais atvejais turėdavo jį grąžinti ir kur, vadinasi, vyro valdžia kraičio atžvilgiu jau buvo šiek tiek aprėžta; pagaliau studijuosime Justiniano teisės sistemą, kur vyras visada turėdavo grąžinti kraitį, kur, vadinasi, jo valdžia dar labiau buvo aprėžta ir kur imta net teigti, kad vyras šioms dovanoms (kraičiui) neįgyjąs nuosavybės teisių.

1. Senosios teisės sistema.

Kraitis *(dos)* buvo žinomas dar senajai romėnų teisei; jis buvo vartojamas ir santuokoje *sine manu* ir santuokoje *cum manu*. Esant santuokai *cum manu,* jei moteris buvo *sui juris* asmuo, vyras *conventione in manum* įgydavo visą moteries turtą taip, kaip įsūnytojas įsūnijimo aktu įgydavo visą įsūnio turtą[1]. Jei moteris buvo *alieni juris,* kuri negalėjo turėti savo turto, tai kraitį sudarė tie turtai, kuriuos galėjo ypač duoti jos *paterfamilias,* turėdamas galvoje dukters santuoką bei ištekėjusios moteries materialinius reikalus ir tai, kad *conventio in manum* nutraukia moteries įpėdinystės ryšius su jos *paterfamilias,* kuris dėl to galėjo norėti savo dukteriai atiduoti dalį dabar. Bet kadangi pati moteris nieko negali įgyti, tai visa jos dalis tenka jos vyrui. Tačiau abiem atvejais šie vyro įgyti turtai susimaišo su vyro turtais taip, kaip ir kitų jo valdžioje esančių asmenų įgijimai ir kaip jo asmeniškai įgyti turtai. Iš moteries įgytiems turtams valdyti nenustatoma jokia atskira tvarka nei esant santuokai, nei santuokai išnykus. Jei santuoka išnyksta dėl moteries mirties, tai kraitis neišskiriamas iš vyro turto, kad jį (kraitį) galėtų paveldėti, sakysime, mirusios moteries senoji

[1]. Cicero, *Top.*, 4, 23: *Cum mulier viro in manum convenit, omnia quae mulieri fuerunt, viri fiunt dotis nomine.* Paulus, *F. V.*, 115.

šeima. Kraitis pasilieka nuosavybėje vyro, kuris, be kitko, visada turi pakelti šeimos išlaikymo išlaidas; tik iš vyro gali paveldėti iš santuokos gimusieji vaikai. Jei santuoka išnyksta dėl vyro ankstesnės mirties, tai našlė moteris, kuri yra *loco filiae,* paveldi kraitį, kaip ir kitus savo vyro turtus, drauge su descendentais.

Esant santuokai *sine manu,* ne būtinai tenka vyrui visa tai, ką turi žmona ir kuo ją jos *paterfamilias* nori apdovanoti. Kadangi žmona pasilieka savo senojoje šeimoje, tai ji pasilaiko savo turtą, jei ji to turto turi[1]. Tačiau, turint galvoje šeimos išlaikymo išlaidas ir vaikus, paprastai vyrui perduodama tai, kas jam tektų, jei santuoka būtų *cum manu*[2]. Kaip ir santuokoje *cum manu,* turtai perduodami vyrui kraičio pagrindu, pavyzdžiui, jei moteris yra *alieni juris,* tai kraitį duoda jos *paterfamilias,* jei ji yra *sui juris,* tai kraitį duoda ji pati, o tretieji asmenys kraitį duoda nepaisydami, ar ji yra *sui,* ar *alieni juris.* Jei kraitį duoda ascendentas iš tėvo pusės, tai jis yra vadinamas *dos profecticia (a patre profecta),* o jei kraitį duoda pati moteris arba trečiasis asmuo, tai jis yra vadinamas *dos adventicia (aliunde quam ex patris)*[3]. Kraitį galima duoti visais tais būdais, kuriais galima dovanoti[4]: perleidžiant nuosavybę arba

---

[1] Vadinasi, nuo to laiko galima pastatyti tikruosius *sui juris* moteries turtus, *paraferna (D.,* 23, 3, *De pact. dot.,* 9, 3), *res extra dotem constitutae (D.,* 35, 2, *Ad l. Falc.,* 95, *pr.),* prieš *dos,* prieš *ferne,* prieš *res dotales.*

[2] Vyro įgijimo, kuris būtinai įvykdavo santuokos *cum manu* atveju, imitacija, mūsų nuomone (kaip mes jau matėme I t., 223 p.), yra tolimesnės kraičio skyrimo sistemos raktas. Mums rodos, kad prieštarauja istorinei tiesai ir kartu 211 p., 2 išnašoje nurodytiems paliudijimams ta paplitusi teorija, kuri tvirtina, kad kraitis esąs kilęs tik iš santuokos *sine manu* (ž. Bechmann, 102 ir t. pp.) arba kad bent kraitis esąs tik *conventio in manum* atveju, kada išteka esanti tėvo valdžioje duktė (Gide, 505—508 pp.).

[3] Ulpianus, *Reg.,* 6, 3. Logiškai *profecticia* galima laikyti tik tą *dos,* kurią *paterfamilias* paskyrė esančiam valdžioje asmeniui. Tačiau romėnų teisė tokiu turtu vadina kiekvieną *dos,* kurią vyriškieji ascendentai iš tėvo pusės paskyrė, pavyzdžiui, net emancipuotai dukteriai (Ulpianus, *D., h. t.,* 5, 11).

[4] Formulė *dos datur dicitur aut promittitur* (ž. II t., 134 p., 4 išn.) numato tik pačius paprasčiausius būdus, kurių tarpe, be kitko, galima pastebėti, kad net pati *dictio dotis,* pareinamai nuo konkretaus atsitikimo, gali realizuoti kredito perdavimą (Ulpianus, *Reg.,* 6, 2) arba atsisakymą nuo skolos (žiūr. II t., 134 p., 7 išnašoje cituotus tekstus). *Constitutio dotis* akceptiliacijos būdu: *D., h. t.,* 43, *pr.* 1; atsisakymo nuo *ususfructus* būdu: *D., h. t.,* 78, *pr.;* kredito perleidimo būdu: *C.,* 4, 10, *De O. et A.,* 2 (ž. II t., 438 p., 3 išn.).

nustatant daiktinę teisę, perleidžiant kreditą arba apsiimant sumokėti skolą, panaikinant prievolę arba daiktinę teisę. Taip pat, kaip ir dovanojimų srityje, kiekvienam būdui vartojama atskira bendrosios teisės tvarka, kuri sukuria atitinkančius bendrosios teisės padarinius, išskiriant šią dvilypę pastabą: kad kraičiui paskirti verbaline sutartimi, be paprastosios sutarčių formos, išsirutuliojo speciali kraičio paskyrimo forma, pavadinta *dictio dotis* (ž. II t., 134 p.), ir kad kiekviena kraičio paskyrimo operacija, jei ji daroma prieš santuoką[1], pareina nuo sąlygos, kad santuoka įvyks (sąlyga *si nuptiae sequuntur*)[2].

Dėl aukščiau nurodyto reiškinio kraičio paskyrimo forma buvo iškraipyta, ko visai nebuvo santuokoje *cum manu*[3]. Tačiau turtai, kurie sudarė kraičio objektą, ir toliau visada įeidavo į vyro turtą taip, kaip ir kiti jo įgijimai; iš žmonos gautiems turtams visai nebuvo nustatyta atskira valdymo tvarka nei santuokai esant, nei jai išnykus. Be to, reikia pažymėti, kad čia dar nebuvo prasmės pašalinti principinius padarinius, kurie pakitėtų santuokai išnykus, vis tiek ar santuoka išnyktų dėl vyro arba dėl žmonos mirties. Jei pirmiau miršta žmona, tai vienas vyras, kuriam pasilieka kraitis ir kuris visada turi rūpintis šeima, gali kraitį, kaip ir kitus savo turtus, perleisti vaikams. Jei pirmiau miršta vyras, tai žmona, griežtai kalbant, nėra vyro įpėdinė, kaip tai yra santuokoje *cum manu*. Tačiau, jei našlė pasiima savo kraitį, tai vaikai iš jos negali atimti, nes vaikai dar labiau nėra jos įpėdiniai. Vyras visada gali, jei jam atrodo, kad aplinkybės to reikalauja, užrašyti savo žmonai legatą, pavyzdžiui, išimtinę *(ususfructus)*, jei žmona yra beturtė; vyras taip pat gali jai užrašyti jos pačios įneštą kraitį *(legatum dotis)*, jei nėra motyvų, dėl kurių jis norėtų kraitį perleisti savo

---

[1] Tai yra normalus atsitikimas; tačiau Romoje kraitį galima buvo paskirti arba ji padidinti net santuokos metu: Paulus, *F. V.*, 110; *Sent.*, 2, 21 *b*, 1.

[2] Čia, kaip ir dovanojimo mirties atveju, galėjo būti nukeliamoji arba naikinamoji sąlyga. Jei kraitis skiriamas *dationis* būdu, tai, jei nėra priešingo įrodymo, pripažįstama, kad nuosavybė tuojau pat perleidžiama ir kad, įvykus naikinamajai sąlygai, kraičio davėjas *condictio* būdu gali reikalauti grąžinti kraitį (Callistratus, *D., h. t.*, 8). Priešingai, suponuojama, kad pasižadėjimas ir *acceptilatio*, padaryta *dotis causa*, visada daroma nukeliamąja sąlyga *si nuptiae sequuntur* (Ulpianus, *D., h. t.*, 21; 43).

[3] Ši kraičio skyrimo forma galėjo būti nustatyta išleidžiant kraičio skyrimo taisykles. Žiūr. 219 p., 1 išn.

įpėdiniams, pavyzdžiui, jei įpėdinių tarpe nėra iš santuokos gimusių vaikų[1].

Aplamai, nepaisant kokia buvo santuoka, *cum manu* ar *sine manu,* bendrosios teisės išvados buvo visai patenkinančios: tos išvados buvo visada suderintos su kraičio tikslu[2]; be to, padavimas mums rodo, kad per penkis su viršum amžius nei atskiri asmenys, nei įstatymų leidėjai nepagalvojo apie jų pakeitimą[3].

2. Klasiškoji sistema. Kraičio grąžinimo pasižadėjimas. Actio rei uxoriae.

Primityvinė sistema, paimta iš pačios teisės taisyklių kombinacijos, pasirodė netobula tik naujoms aplinkybėms atsiradus: ypač padidėjusi reikšmė santuokos panaikinimo būdų, kurių mes galėjome neminėti, dėstydami primityvinę sistemą, ir persiskyrimų pagausėjimas. Romėnų teisė visada leido persiskirti ir, be abejojimo, Romoje visada pasitaikydavo persiskyrimų. Tačiau senovėje buvo perdaug mažai persiskyrimų, kad būtų pasireiškusi bet kuri įtaka piniginėms santuokos taisyklėms[4]. Priešingai, persiskyrimai labiau pagausėjo nuo tada, kada romėnai pripažino pagarsėjusį Sp. Karviliaus Rugos (Sp. Carvilius Ruga) persiskyrimą, įvykusį VI-jo šimtmečio pradžioje[5]. Labai padaugėjo skaičius moterų, kurios, pasiekusios normalų santuokos amžių, persiskyrimu įgijo laisvę; reikėjo pasirūpinti, kad jos lengviau galėtų antrą kartą susituokti. Šiam reikalui buvo mėginta parūpinti būtinų lėšų, suteikiant joms teisę reikalauti grąžinti kraitį, o kad tai galėtų įvykti, jos turėjo daryti tam tikrą sutartį su pirmuoju vyru.

---

[1] Apie šį įprotį žiūr. Esmein, *Mélanges,* 43 ir t. pp.

[2] Čia yra tai, ką išreiškia formulė, kurią pakartojo Paulius *(D., h. t.,* 1), tuo metu, kada ji nebuvo visai teisinga: *Dotis causa perpetua est et cum voto ejus qui dat ita contrahitur ut semper apud maritum sit.* Gide, 502 p.

[3] Aul.-Gel., 4, 3, 1: *Memoriae traditum est, quingentis fere annis post Romam conditam nullos rei uxoriae neque actiones neque cautiones in urbe Roma aut in Latio fuisse.*

[4] Tik galėjo atsitikti, kad vyras, kuris prieš atsisakant nuo santuokos turėjo pasiklausti draugų patarimo (Val. Max., 2, 9, 2) ir to patarimo laikytis, nusistato pasilaikyti sau kraitį arba jį visą ar tik dalį žmonai grąžinti; taigi mums rodos,. kad Katonas kalba apie šį *judicium domesticum* (pas Aul.-Gel., 10, 23, 4).

[5] Servius Sulpicius, *De dotibus,* cituojamas Aul.-Gel., 4, 3, 2. Žiūr. I t., 217 p., 4 išn.

Kaip beveik visada atsitinka, taip ir čia inovaciją iš pradžios pradėjo praktika, ypač suinteresuotų asmenų gudrumas[1]. Kad priverstų vyrą, kuris susituokdamas įgydavo kraitį, tą kraitį grąžinti santuokai išnykus, tai vyro įgijimo aktas būdavo daromas drauge su sutartine prievole. Tuo momentu, kada vyras įgydavo kraitį, jis turėdavo verbaline sutartimi apsiimti kraitį grąžinti. Šią sutartį romėnai vadino *cautio rei uxoriae*. Yra įvairių nuomonių apie šios sutarties redakciją: dažnai manoma, kad iš pradžios jos *(cautio)* objektą galėjusi sudaryti nenustatyta kraičio dalis, kurią palikdavę nustatyti teisėjui[2]; mūsų nuomone, *cautio* greičiau turėjo turėti aiškiai nustatytą objektą, patį kraitį *(res uxoria)*, kitaip sakant, jei kraitį sudarė pinigai, tai ir *cautio* objektas buvo pinigai, o jei kraitį sudarė kitas aiškiai nustatytas daiktas, tai tas daiktas sudarė ir *cautio* objektą. Gali būti, kad reikia tikėti, jog toje gadynėje jau buvo įsigalėjęs paprotys kraitį įvertinti pinigais ir jog vyras, kuris apsiimdavo grąžinti kraitį, virsdavo kreditorium ne kraičio, bet jo vertės[3]. Šiaip ar taip, kredito objektas kiekvienu konkrečiu atveju pareidavo nuo stipuliacijos žodžių. Tas pats dėsnis buvo taikomas *cautio* veikimo sąlygoms: stipuliacija galėjo numatyti arba tik persiskyrimo atsitikimą,

---

[1] Servius Sulpicius, *loc. cit.*

[2] Ši plačiai žinoma pažiūra principiališkai remiasi vienu Boeciaus *(In Top.*, 6, 17, 65) paliudijimu, pasak kurio, pasižadėjimas, padarytas tokiais žodžiais, kurie labai primeną *actionis rei uxoriae* formulę, esąs daromas teisingai kraičio daliai, jei santuoka panaikinama persiskyrimu. Tačiau ši pažiūra susiduria su rimtais priekaištais, kuriuos suformulavo Esmein, 147 ir t. pp. Visų pirma ši pažiūra mažai suderinta su senosios teisės papročiais, kurių sutartys greičiau pagimdo aiškią prievolę, kurios objektas yra tikras ir dažniausiai išreiškiamas pinigais. Toliau ši pažiūra verčia pripažinti, kad padarius seniausiąją stipuliaciją, gimdančią beveik tokį pat kreditą, koks yra *actionis rei uxoriae* kreditas, buvusi sugalvota nauja grąžinimo stipuliacija, žinoma tik klasiškajai teisei, kuri yra visai kitokia. Greičiau reikia tikėti, kad autorius, kuris aprašė senąją *cautio rei uxoriae* ir iš kurio Boecius kopijavo, visai paprastai ir klaidingai atvaizdavo *actio rei uxoriae* ir kad verbalinė grąžinimo sutartis iš pradžios buvo griežtesnė, korektiškesnė, normalesnė, kurią sutinkame ir klasiškojoje teisėje.

[3] Šitokia tvarka, kuri dažnai pasitaikydavo klasiškojoje teisėje, gerai žinojusioje šią tvarką *(D., h. t.*, 10, 5: *Aestimatio venditio est;* 15: *Non simplex venditio... sed dotis causa;* Windscheid, 2, 494 §, 11 išn.), yra labai gerai suderinta su senosios teisės nusistatymu duoti pirmenybę kreditams, kurių objektas yra pinigais apskaičiuota suma. Tai daryti buvo net būtinas reikalas, jei *cautio rei uxoriae* buvo pripažinta tais laikais, kada verbalinės sutarties objektu galėjo būti tik pinigų sumos (ž. II t., 129 p., 1 išn.) ir kada kitokiais būdais galima buvo duoti į kraitį kitokias vertybes.

arba bet kokį santuokos panaikinimą. Tai buvo praktikos kūrinys. Praktika savo nuožiūra šį teisės institutą sukūrė, neišeidama iš bendrosios teisės taisyklių nustatytų rėmų.

Tačiau galėjo atsitikti, kad šalys nesugebėjo apsirūpinti skundais, paremtais sutartimi. Į šį dalyką įsikišo viešoji valdžia, norėdama atidaryti antrąjį kelią, kuris buvo anormalesnis. Tai buvo *actio rei uxoriae,* duodama žmonai, kad ji galėtų pareikalauti iš vyro tai, kas jai teisingai turėjo tekti iš kraičio *(quod aequius melius erit)*[1]. Tai buvo skundas, apie kurį naujieji tekstai teigia, kad tai buvęs geros sąžinės skundas, kuris, tiksliau pasakius, iš pradžios buvo *actio in bonum et aequum concepta*[2], kuris todėl, mūsų išmanymu, buvo pretorinis skundas, kaip ir visi skundai *in bonum et aequum conceptae*[3], ir kuris, kadangi tai buvo pretorinis skundas, mūsų nuomone, galėjo atsirasti tik po *lex Aebutia*[4]. Šį įstatymą išleidus, pretorius kalbamąjį skundą suteikė persiskyrusiai žmonai, kuri, pasirėmusi baudžiamuoju pagrindu, galėjo reikalauti grąžinti kraičio dalį, teisėjo pasiūlytą[5]. Paskui, dar prieš respublikos

---

[1] Cicero, *Top.*, 17, 66: *In arbitrio rei uxoriae in quo est quod ejus aequius melius erit. De off.*, 3, 15, 61. Apie formulės atnaujinimą ž. Lenel, *Edictum,* 113 §.

[2] Šį skundą į geros sąžinės skundų tarpą padėjo Justinianas *(Inst.*, 4, 6, *De act.*, 29) ir net jau Gajus (4, 62). Tačiau šis skundas nefigūruoja Muciaus Scevolos geros sąžinės skundų sąraše (ž. II t., 172 p., 1 išn.); taip pat jis nefigūruoja kituose Cicerono sąrašuose, pavyzdžiui, *De nat. deor.*, 3, 30, 74. Gajus, *D.*, 4, 5, *De cap. min.*, 8, dar tiksliau sako, kad jis (skundas) esąs *actio in bonum et aequum concepta.*

[3] Šį paprastą ir lemiantį argumentą iškėlė Esmein, *N. R. H.*, 1893, 152 ir 164 pp. Ta plačiai žinomoji teorija, kuri *cautio rei uxoriae* reikalui pripažįsta Boeciaus patiektąją redakciją, dažnai tvirtina, kad *actio rei uxoriae* kylanti iš šios savaime suprantamos *cautio.* Kita teorija tvirtina, kad šį skundą nustačiusi mokslinė interpretacija, imituodama tai, ką anksčiau darė pats vyras *in judicio domestico* (ž. 215 p., 4 išn.). Kitus nurodymus ž. pas. Esmein, 146—171 pp.

[4] Esmein, 165 ir t. pp., jau buvo priverstas tikėti priešingai, nes jis turėjo galvoje tuos paliudijimus, kurie rodė, kad VI-jo šimtmečio pabaigoje ir VII-jo šimtmečio pradžioje kraitį turėjo grąžinti vyro įpėdiniai: 594 metais Pauliaus Emiliaus įpėdiniai (Polybius, 18, 18, 6. 32, 8, 4; Diodorus, 31, 26; Plutarchus, *Vita,* 4, 5 ir t.); 633 metais K. Grakcho įpėdiniai *(D.*, 24, 3, *Sol. matr.*, 66, *pr.;* Plutarchus, *Vita,* 17, 4). Tačiau, mūsų nuomone, joks įtikinąs sumetimas neverčia pripažinti, kad šie tekstai labiau liečia *actio rei uxoriae,* negu *cautio rei uxoriae* arba *legatum dotis* (pirmasis tekstas). Antrajame tekste *(D.*, 24, 3, *Sol. matr.*, 44, *pr.),* kur Katonas minimas po Nervos, kaip tai pastebi Esmein, tur būt, yra klaida. Mums greičiau galima būtų prikišti kitą Katono citatą (Aul. - Gel., 10, 23, 3); tačiau *judex,* apie kurį citata kalba, mūsų nuomone, yra vyras, kuris pats yra perskyrimo *judex domesticus* (ž. 215 p., 4 išn.).

[5] Baudžiamojo pobūdžio, pagimdžiusio skundo teisę, naudai argumentus surinko Esmein, 161 ir t. pp.

gadynės pabaigą[1], ediktas, o gal būti įstatymas[2], šį skundą pritaikė ir tam atsitikimui, kada vyras mirė pirmiau už žmoną, vadinasi, kada bausmės nebegalėjo būti. Šios formos skundas laikėsi greta stipuliacijos skundo visą tolesnės raidos laiką.

Susidarius naujajai tvarkai, kurią sukūrė aukščiau nurodyti du skundai, vyrai Romoje, kurių teisės kitose šalyse buvo kitokios[3], pasiliko kraičio savininkais. Tačiau greta vyro esamos ir tikros teisės atsirado eventuali ir mažiau tikra žmonos teisė[4]: vyras turėjo grąžinti kraitį. Sistema, kuri anksčiau buvo reziumuojama vyro įgijimu kraičio, kraičio paskyrimu, vėliau buvo reziumuojama dviem terminais: kraičio paskyrimu ir jo grąžinimu. Vadinasi, kad geriau būtų užtikrintas kraičio grąžinimas santuokai išnykus, iškilo klausimas, ar nereikia aprėžti vyro valdžios dar santuokai tebesant[5]. Šis klausimas paskatino Augustą duoti balsuoti *lex Julia de fundo dotali,* arba tiksliau pasakius, duoti balsuoti *legis Juliae de adulteriis* skyrių apie dotalinę (pasoginę) žemę. Šiuo įstatymu buvo uždrausta vyrui nusavinti Italijos dotalinį nekilnojamąjį turtą be žmonos sutikimo[6]. Tuo būdu romėnų kraičio tvarka įgijo trečią esminį požymį: kraitis, tinkama tvarka paskirtas prieš susituokiant arba susituokus, santuokai esant buvo vyro

---

[1] Skundą, duodamą tėvui, jei duktė yra anksčiau mirusi, kuriuo jis galėjo reikalauti grąžinti *dos profecticia,* jau žinojo Ser. Sulpicius, miręs 711 metais *(D., 23, 3, De J. D., 79)*; šio skundo teorinė raida taip pat yra svetima nusikaltimo idėjai; tas skundas yra vėlesnis už pritaikymą pergyvenusiai žmonai (našlei).

[2] Šios aiškiai suvokiamos nuomonės negali sukompromituoti parodoksališkai perdėta forma, kurią jai suteikė Voigt, *Die lex Moenia de dote,* 1866, restituuodamas vardo, datos ir konteksto atžvilgiais tariamąjį 568 metų *lex Moenia de dote.*

[3] Pavyzdžiui, Graikijoje; tat šia graikų teise, kuri skiriasi nuo romėnų teisės, reikia aiškinti Egipto prefekto Tiberiaus Aleksandro ediktą *(Textes,* 174—176 pp.), pripažįstantį žmoną kraičio savininke (1. 25). Apie šią graikų *ferne* tvarką ir apie atitinkančią *paraferna* sąvoką, kuri skiriasi nuo graikų teisės, žiūr. Mitteis, *Grundzüge,* 219—224 pp., o nuo to laiko žiūr. G. Gastelli, *Paraferna nei papiri greco-egizi e nelle fonti romane,* 1913 = *Scritti giur.,* 1—94 pp.

[4] Čia teisininkai, turėdami galvoje šią eventualinę teisę ir žmonos pranašumus, santuokai esant, dotalinių turtų, paskirtų šeimos reikalams, atžvilgiu, kalba apie žmonos nuosavybę kraičiui (Ulpianus, *D.,* 4, 4, *De min.,* 3, 5: *Dos ipsius filiae proprium patrimonium est,* Tryphoninus, *D.,* 23, 3, *De J. D.,* 75: *Quamvis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est).*

[5] Paulus, *D.,* 23, 3, *De J. D.,* 2: *Rei publicae interest mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possunt.*

[6] Paulus, *Sent.,* 2, 21 *b,* 2: *Lege Julia de adulteriis cavetur, ne dotale praedium maritus invita uxore alienet.* Įstatymo datą žiūr. I t., 225 p., 4 išn.

nuosavybė, bet ši vyro teisė skyrėsi nuo paprastos jo nuosavybės teisės, nes santuokai išnykus jis turėjo grąžinti iš žmonos gautąją nuosavybę.

1. Čia mes nebeturime nieko pridėti prie kraičio paskyrimo būdų[1].

2. Kalbant apie vyro valdžią santuokai tebesant, reikia pasakyti, kad ji buvo aprėžta tik tiek, kiek ją aprėžė *lex Julia*[2]. Vadinasi, vyras turėjo visas teises, kurias jam suteikė nuosavybė ne tik kilnojamiems kraičio daiktams ir provincijų nekilnojamiems daiktams[3], bet ir Italijos nekilnojamiems daiktams, duotiems į kraitį, įvertintą pinigais[4], nes pagal taisyklę, pagal kurią įvertinimas buvo lygus pardavimui, vyras buvo debitorius kainos, o ne parduoto daikto. Priešingai, neįvertintų Italijos kraičio žemių jis neturėjo teisės nusavinti; jas nusavinti vyras galėjo tik žmonai padedant. Be žmonos jis negalėjo padaryti jokio nusavinimo nei tiesioginio, nei netiesioginio, nei viso turto, nei jo dalies: vyras negalėjo leisti panaikinti nuosavybės įsisenėjimu[5], taip pat negalėjo jos perleisti mancipacijos būdu; dar labiau jis negalėjo žmonos kraičio apsunkinti nei išimtine *(ususfructus)*, nei šio turto įkeisti (hipotekuoti). Hipotekos atžvilgiu randamas net specialus griežtumas, kurį, kaip tūlas mano, nustatęs *lex Julia*, bet kuris, mūsų nuomone, parėjo nuo kombinacijos *legis Juliae* su uždraudimu moterims daryti intercesiją (laiduoti svetimas skolas)[6].

---

[1] Žiūr. 213—214 pp. Reikia tik atsiminti štai kas: 1. kad nuo imperijos pradžios tam tikri tėvai legališkai buvo priversti duoti žmonai kraitį (ž. II t., 311 p.); 2. kad tuo atveju, kada kraitis skiriamas sukuriant prievolę, tam tikri skyrėjai naudojasi išsigalėjimo privilegija *(D., h. t.*, 84; *D.*, 24, 3, *Solut. matr.*, 17, *pr.* 1); 3. kad kreditorių teisės reikalauti panaikinti debitoriaus apgaulingus veiksmus, kurie įžeidžia kreditorių teises, pritaikymas kraičio paskyrimui susiduria su sunkumais, pareinančiais nuo to, ar tai daroma dovanai, ar už atlyginimą (žiūr. II t., 53 p., 2 išn.); 4. kad evikcijos garantijos atžvilgiu kraičio paskyrimas iškelia tuos pačius klausimus, kuriuos iškelia dovanojimas (žiūr. 204 p., 4 išn.), nors nusistatymai šiais klausimais ir nėra vienoki. Gérardin, *N. R. H.*, 1896, 5—17 pp.

[2] *D.*, 23, 5, *De fundo dotali.*

[3] *Inst.*, 2, 8, *Quib. al. licet, pr.* Išplėtimą, kuri abejodamas nurodė Gajus, 2, 63, pašalino Sinajaus frag. 5 *(Textes*, 612 p.).

[4] Africanus, *D., h. t.*, 11.

[5] Paulus, *D.*, 50, 16, *De V. S.* 28, *pr.* Lenel, *Edictum*, 186 p., 6 išn. *(Edit*, 1, 212 p., 2 išn.). Priešingai, prasidėjęs įsisenėjimas eina toliau *(D., h. t.*, 16). Uždraudimas dar labiau netaikomas varu padarytiems nusavinimams *(D., h. t.*, 1, *pr.; D.*, 23, 3, *De J. D.*, 78, 4).

[6] Justinianas *(Inst.*, 2, 8, *Quib. al. licet, pr.)* tą nuostatą riša su *lex Julia*, bet jo paliudijimas vieno niuanso skirtumo atžvilgiu turi mažai ver-

Vyras negalėjo įkeisti nekilnojamojo žmonos turto dėl to, kad *lex Julia,* kuris draudė nusavinti visą arba dalį daikto, neleido to turto hipotekuoti[1]; jis negalėjo šio turto įkeisti net žmonai sutinkant, nes tie nuostatai, kurie moterims uždraudė daryti intercesijas, neleido žmonai duoti savo vyrui sutikimą dėl to, kad žmonos atsisakymas nuo savo teisės vyro naudai sudarė intercesiją[2]. Jei įstatymas būtų peržengtas, tai nusavinimą, daiktinės teisės nustatymą, paliestų toks niekingumas, kuris nustatytas žmonos interesui apsaugoti ir kuris, vadinasi, išnyktų, jei išnyktų tas žmonos interesas; tai atsitiktų, jei vyras pasilaikytų kraitį[3]; tačiau vyras, santuokai tebesitęsiant, gali pasiremti šiuo niekingumu, arba nenorėdamas perduoti nusavinto nekilnojamo daikto, arba norėdamas tą daiktą atsiimti atgal, jei jis jau buvo perduotas.

3. Ypač reikia apsistoti ties prievole grąžinti daiktą[4]. Jei yra aiški verbalinė sutartis, kuri sako, kad *dos* yra *recepticia*[5], tai prievolę grąžinti sankcionuoja *actio ex stipulatu,* o jei verbalinės sutarties nėra, tai šią prievolę sankcionuoja *actio rei uxoriae,* nepaisant ar kraitis yra *dos adventicia* arba *dos profecticia.*

Šiuos du skundus, nepaisant jų objektų tapatumo[6], visada skyrė dideli skirtumai, kurie parėjo nuo jų principų dualiteto. *Actio ex stipulatu* buvo skundas, kilęs iš griežtosios teisės stipuliacijos sutarties. Vadinasi, visais atžvilgiais šis skundas buvo tvarkomas pagal paprastųjų griežtosios teisės skundų

---

tės ir Gajus, 2, 63, Paulius, *Sent.*, 2, 21 *b*, 2, kalba tik apie bendrą uždraudimą nusavinti.

[1] Tai yra viskas, ką sako vienas Gajaus tekstas (*D., h. t.,* 4), kuriuo kartais remiamasi Justiniano kalbai pagristi; pasak Justiniano, įstatymas uždraudęs *ne marito liceat obligare aut alienare.*

[2] Žiūr. II t., 505 ir t. pp. Šis klausimas neturi didelės istorinės svarbos, nes moteries intercesija už vyrą jau buvo uždrausta Augusto (žiūr. II t., 506 p., 1 išn.). Bet iš esmės tas klausimas yra svarbus tuo atveju, kada draudimas daryti intercesiją nėra taikomas, pavyzdžiui, dėl to, kad dalykas interesuoja moterį (žiūr. II t., 507 p., 2 išn.); mes manome, kad šis klausimas yra įdomus ir proceso atžvilgiu.

[3] Marcianus, *D., h. t.,* 17. Papinianus, *D.,* 41, 3, *De usurp.,* 42.

[4] *D.,* 24, 3; *C.,* 5, 18: *Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.*

[5] Ulpianus, *Reg.,* 6, 5. Jei *dos* skiriama perleidžiant nuosavybę, tai, be kitko, seniau tą rezultatą pasiekti galima buvo fiduciniu nusavinimu (žiūr. II t., 169 p., 2 išn.), o vėliau tai galima buvo padaryti bevarde sutartimi (žiūr. II t., 262 p., 3 išn.).

[6] Vienas ir antras skundas liečia tikrą daiktą, jei į kraitį yra duotas tikras daiktas; skundai liečia kiekybę arba pinigų sumą, jei į kraitį yra duoti daiktai, traktuojami *in genere* arba pinigų suma, arba jei tai padaryta įvertinant pinigais.

principus; čia visai nereikėjo rūpintis nei reikalais, kurie lietė kraičio grąžinimą, nei painiava, kurią vyrui galėjo sudaryti griežčiausis šios teisės vykdymas. *Actio rei uxoriae* buvo skundas, kuris iš pradžios buvo baudžiamoji *in bonum et aequum conceta actio,* bet kuris ilgainiui dėl mažai žinomos raidos virto civiliniu geros sąžinės skundu. Šio skundo formulė liepė teisėjui įsakyti grąžinti tik tiek, kiek to reikalavo moralė ir teisingumas, nes tik moralė ir teisingumas paskatino sukurti patį skundą. *Actio ex stipulatu* atveju kraitis, sudarydamas paprasto kredito objektą, visada turėdavo būti grąžintas betarpiškai ir integrališkai, visai nepaisant ar žmonai buvo kitokiu pagrindu užtikrinti pranašumai, visai nesuteikiant žmonai, nors ji ir iškėlė bylą, pirmenybės prieš kitus kreditorius. Priešingai, antrojo skundo *(actio rei uxoriae)* atveju nevisada grąžinamas kraitis, ne visada grąžinamas visas kraitis, ne visada kraitis grąžinamas betarpiškai, grąžinimas nekumuliuojamas (nejungiamas) su testamentiniais patogumais, kuriuos vyras suteikė savo žmonai. Bet užtat tą grąžinimą garantuoja privilegija, kuri daug greičiau ir aiškiau apriboja vyro valdžią, kurią aprėžė *lex Julia*[1].

a) *Dos recepticia* visada turi būti grąžinta; šio kraičio negali pasilaikyti nei vyras, nei jo įpėdiniai[2]. Vyras, kuris verbaline sutartimi apsiėmė grąžinti kraitį santuokai išnykus, yra debitorius netikro termino *(dies incertus)* skolos, kurią jis, terminui suėjus, visada turi grąžinti pačiam stipuliantui arba jo įpėdiniams, vis tiek ar tas stipuliantas yra pati žmona, ar trečiasis asmuo. Tik ilgainiui, iškreipus verbalinės sutarties taisykles, kai kuriais atvejais buvo pripažinta, kad stipuliacija gali pagimdyti kreditą kitam asmeniui, ne pačiam stipuliantui, pavyzdžiui, žmonai (ž. II t., 82 p., 6 išn.).

---

[1] Žinoma, tai nėra vieninteliai skirtumai. Vyras, būdamas kraičio debitorius, pavyzdžiui, atsako pagal *actio rei uxoriae* ir už *culpa levis (in concreto,* pasak Dig.), jei skolos objektą sudaro tikras daiktas (žiūr. II t., 338 p., 2 išn.); skundui *ex stipulatu* reikia taikyti verbalinės sutarties taisykles (žiūr. II t., 340 p.). Priešingai, nors tūlas ir ginčija, vis dėlto mes tikime, kad vieno ir antro skundo atvejais yra teisinga, kad žmona, kol dar santuoka tęsėsi, negalėjo teisėtai reikalauti grąžinti *dos,* išskiriant tam tikrus atsitikimus, kuriuos užfiksavo įstatymas, gali būti *lex Papia Poppaea (C.,* 5, 19, *Si dos constante matrimonio),* bet kad žmona turėjo teisę reikalauti iš anksto grąžinti *dos,* jei vyras pasidarė neišsigalinčiu skolininku *(D., h. t.,* 24, *pr.).*

[2] Valerianus, *C.,* 5, 18, *Sol. matr.,* 5; Justinianus, *C.,* 5, 13, *De r. u. act.,* 1, 4.

Priešingai, kreditas, kurį sankcionuoja *actio rei uxoriae*, vargiai yra sąlyginis kreditas. Jis gali gimti arba negimti. Šį kreditą pagimdo ne sutartis, padaryta kraičio paskyrimo momentu. Jį pagimdo santuokos panaikinimas, kuris iš pradžios tam tikrais atvejais buvo laikomas baudžiamu dalyku, paskui kitais atvejais santuokos panaikinimas vertė leisti atsiimti kraitį, kad moteriai palengvintų antrą santuoką, pagaliau paskutiniu atveju tas panaikinimas leido atsiimti kraitį dėl to, kad kraičio funkcijos jau buvo pasibaigusios. Jei santuoka panaikinama persiskyrimu arba ankstesne vyro mirtimi, tai moteris savo kraičiui atsiimti turi *rei uxoriae* skundą[1], kuris, būdamas anksčiau pagrįstas vyro nusikaltimu, o vėliau žmonos prievole vėl susituokti, priklausė žmonos, nepaisant ar kraitį davė pati žmona, ar kitas asmuo. Šį skundą, net jei žmona buvo savo ascendento valdžioje, pastarasis galėjo iškelti tik su jos pagalba *(adjuncta filiae persona)*[2]; tačiau šį skundą panaikindavo žmonos mirtis, įvykusi prieš debitoriaus įspėjimą sumokėti skolą[3]. Jei santuoką panaikina ankstesnė žmonos mirtis, tai *actio rei uxoriae* gali iškelti jos tėvas ir reikalauti grąžinti kraitį, jei kraitis yra *dos profecticia* ir jei tėvas, kuris davė kraitį, pergyvena savo dukterį, nes šiuo atveju kraičio funkcija yra pasibaigusi[4]. Tačiau, išskiriant čia tik nurodytą atsitikimą, jei kraitis yra *dos adventicia* arba jei jis yra *dos profecticia,* bet jei kraičio davėjas yra miręs, tai pergyvenęs savo žmoną vyras pasilaiko kraitį, nes tas įvykis, kuris pagimdo jo skolą, neįvyko[5].

b) Iškėlus *actio ex stipulatu* ir suėjus mokėjimo terminui, pasižadėjusis (debitorius) negali pasinaudoti vadinamuoju malonės laiku (terminu) daugiau, negu kitokios verbalinės

---

[1] Ulpianus, *Reg.*, 6, 6.

[2] Ulpianus, *Reg.*, 6, 6. Paulus, *D.*, 24, 3, *Solut. matr.*, 3, 3. Esmein, 161 p.

[3] Ulpianus, *Reg.*, 6, 7. Esmein, 159 p., tiki net, kad dėl baudžiamojo pobūdžio šis skundas seniau nebūdavęs taikomas vyro įpėdiniams. Priešingai, šio skundo nepanaikinusi *capitis deminutio* (Gajus, *D.*, 4, 5, *De cap. min.*, 8).

[4] Ulpianus, *Reg.*, 6, 4. Pomponius, *D.*, 23, 3, *De J. D.*, 6, sako, kad nenorėta, jog tėvas turėtų skausmą, netekdamas savo dukters ir kartu *dos*. Galima būtų net rimčiau pasakyti, kad tėvas turėjo prievolę duoti savo dukteriai *dos,* ką nustatė moralinė taisyklė, kurią *lex Julia* pavertė teisine taisykle (ž. II t., 311 p.).

[5] Ulpianus, *Reg.*, 6, 4, 5.

skolos atveju[1]. Iškėlus *actio uxoriae,* vyras, kurį kai kurių daiktų betarpiškas grąžinimas galėtų varžyti (sakysime, daiktų, kurių jis neturi laikyti natūra, kurie traktuojami *in genere),* jei tik jis to negali padaryti ne iš savo kaltės, gauna kraičiui grąžinti laiko: jis gali tuos daiktus grąžinti per trejus metus *(annua, bima, trima die)*[2].

c) Debitorius, iš kurio stipuliacijos skundu reikalaujama grąžinti kraitį, turi visą kraitį atiduoti[3]. Jis, kaip ir kiekvienas kitas debitorius, turi sumokėti visą savo skolos sumą, visai nepaisant jo resursų ir kitų kreditų, kurių jis galėtų pareikalauti iš žmonos arba jos įpėdinių. Jis gali turėti kreditų, labai ankštai susijusių su santuoka ir net su kraičiu. Pavyzdžiui, jei žmona, išeidama iš vyro namų, paėmė daiktų, kurie yra vyro, tai vyras gali kelti *actio rerum amotarum*[4]; jei santuokai tebesant žmona yra gavusi iš vyro uždraustų dovanų, tai vyras, pareinamai nuo konkretaus atsitikimo (203 p., 3 išn.), asmeniniu arba daiktiniu skundu gali reikalauti dovanas grąžinti; pagaliau, jei persiskyrimą paveikė blogas žmonos elgesys, tai vyras galėjo iškelti menkai žinomą skundą, *judicium de moribus,* kuris, mūsų išmanymu, iš pradžios buvo baudžiamasis pretorinis skundas, simetrinis su *actio rei uxoriae.* Tas skundas buvo duodamas vyrui prieš žmoną, kaip *actio rei uxoriae* buvo duodama žmonai prieš vyrą; to skundo, kaip ir pastarojo, objektas, kurį nustatė kraitis, kadaise galėjo apimti (praryti) visą kraitį, bet vėliau jis galėjo paliesti tik kraičio

---

[1] Justinianas *(C.,* 5, 13, *De r. u. a.,* 1, 7) sako, kad jis turi grąžinti *ilico.*

[2] Ulpianus, *Reg.,* 6, 8. Šie terminai iš pradžios buvo nustatyti kraičiui perduoti, ką turėjo padaryti kraičio davėjas; vėliau jie buvo pritaikyti kraičio grąžinimui, bet kada tai buvo padaryta, tikrai nėra žinoma; vėliausiai tai galėjo būti padaryta gadynėje *leges Julia* ir *Papia Poppaea,* apie kuriuos daroma aliuzija, kada kalbama apie *statutum legibus tempus,* apie *tempus legibus datum* (Proculus, *D.,* 23, 4, *De pact. dot.,* 17; Paulus, *D.,* 3, 14, *De pact.* 27, 2). Vyras teisę čia turėjo tik tada, kada persiskyrimas įvyko be jo kaltės. Terminas buvo sutrumpintas iki šešių mėnesių, jei vyro kaltė buvo maža *(mores leviores),* o jei kaltė buvo didelė *(mores graviores),* tai terminas buvo visai panaikintas (Ulpianus, *Reg.,* 6, 13). Be to, jei dėl paties kraičio pobūdžio jis turėjo būti grąžintas tuojau pat, tai, pasak to paties teksto, vyras turėjęs atsakyti šešis arba aštuonis kart tiek, kiek buvo vertas kraitis; tai parėję nuo kaltės.

[3] *C.,* 5, 13, *De r. u. a.,* 1, 7: *Ilico et in solidum.*

[4] *D.,* 25, 2, *De a. rer. amot.* Žiūr. I t., 224 p., 1 išn. Esmein, *Mélanges,* 27—30 pp., ir Lenel, *Edictum,* 115 §.

dalį[1]. Vyras galėjo turėti dar ir kitokių kreditų. Tačiau kol nebuvo pripažinta *compensatio ex dispari causa* (skolos įskaitymas), tol šie vyro kreditai negalėjo atleisti jo nuo prievolės grąžinti kraitį. Jis galėjo iškelti tik atskirą skundą.

Turint galvoje baudžiamąjį skundo pobūdį, galima manyti, kad iš pradžios taip buvo ir *actionis rei uxoriae* atveju[2]. Tačiau romėnai, turėdami galvoje teisingumą, ilgainiui žmonai ėmė duoti *actio rei uxoriae* tik tiek, kiek vyras galėjo sumokėti *(in id quod facere potest)*[3]. Be to, tos pačios idejos skatinami, romėnai suteikė vyrui teisę atskaityti nuo skolos visas savo teises, kurias jis turėjo prieš savo debitorių[4]: vyras, užuot kėlęs *judicium de moribus,* galėjo atskaityti tam tikrą sumą *propter mores, propter liberos*[5]; užuot kėlęs skundą, reikalaudamas grąžinti dovanas, jis galėjo atskaityti *propter res donatas;* užuot kėlęs *actio rerum amotarum,* jis galėjo atskaityti *propter res amotas;* pasirėmęs padarytomis išlaidomis, kurios nepagrindė atskiro skundo, jis galėjo atskaityti *propter impensas*[6]; pagaliau kiek kitokia, negu čia tik nurodyta, prasme jis galėjo

---

[1] Šis baudžiamasis aktyviškai ir pasyviškai neperleidžiamas skundas *(C. Th.,* 3, 13, *De dot.,* 1), kurį visada, kaip sakoma, vyras keldavęs žmonai (žiūr., pavyzdžiui, Gajus, 4, 102: *Cum de moribus mulieris agitur)* ir kuriam išspręsti VII-jo šimtmečio viduryje Marius jau buvęs pakviestas būti teisėju (Val. Max., 8, 2, 3. Plutarchus, *Vita,* 38), seniau galėjo apimti visą kraitį (tie patys tekstai: Plinius, *N. H.,* 14, 13, 90), o kiek vėliau, tur būt, buvo aprėžtas viena kraičio dalimi (5 išn.); apie šį skundą kalba Esmein, *N. R. H.,* 1893, 153, 155 pp. Lenel, *Edictum,* 116 §.

[2] Tai, pavyzdžiui, rodos, pasireiškė byloje, kurią sprendė Marius (1 išn.), kur vyro *judicium de moribus* ir žmonos *actio rei uxoriae* buvo pasiųsti tam pačiam teisėjui.

[3] *C.,* 5, 13, *De r. u. a.,* 1, 7. Modestinus, *D.,* 42, 1, *De re jud.,* 20. Priešingai, vyro įpėdiniai yra nuteisti *in solidum.*

[4] Ulpianus, *Reg.,* 6, 9.

[5] Šie išskaitymai, kurių dydis iš pradžios, be abejojimo, nebuvo nustatytas ir kurie, kaip ir išskaitymas iš *judicium de moribus,* galėjo tam tikrais atvejais apimti visą *dos,* vėliau buvo užfiksuoti, tur būt, tuo pačiu laiku: išskaitymui *propter mores* (Ulpianus, *Reg.,* 6, 12) buvo nustatytas mažos kaltės atveju $^1/_8$ maksimumas *(mores leviores),* o didelės kaltės atveju *(mores graviores:* paleistuvavimas) $^1/_6$ maksimumas; išskaitymas *propter liberos* (Ulpianus, *Reg.,* 6, 10) buvo taikomas šis maksimumas: kiekvienam vaikui po vieną šeštadalį kraičio, bet visi išskaitymai negalėjo sudaryti daugiau pusės kraičio. Ginčijamas klausimas, ar tie išskaitymai sujungiami visai arba tik iš dalies.

[6] Ulpianus, *Reg.,* 6, 14—17. *D.,* 25, 1, *De imp. in res dot.,* Sinajaus fragm., 8. 9 *(Textes,* 609—610 pp.). A. Pernice, *Labeo,* 2, 1, 386—388 pp. Be abejojimo, šito išskaitymo proga buvo nustatytas skirtumas tarp būtinų, naudingų ir prabangos išlaidų: šį skirtumą padarė Ulpianas. Būtinosios išlaidos, kurios *minuunt ipso jure dotem* (žiūr. II t., 404 p., 3 išn.), visada sumažina skolą. Naudingųjų išlaidų atžvilgiu, padarius įvairius

atskaityti *propter liberos,* pasiremdamas tuo, kad jis turėjo išlaikyti paliktus pas jį vaikus, jei *dos* buvo *profecticia* ir jei kraitį grąžinti reikalavo buvusios žmonos tėvas, kuris pergyveno savo dukterį[1]. Čia nurodyta sistema yra dotalinių atskaitymų (pasilaikymų) sistema. Reikia atsiminti, kad yra dvi šios sistemos kategorijos. Pirmieji atskaitymai, atskaitymai *propter liberos* ir *propter mores,* kurie pakeičia *judicium de moribus* ir kurie, kaip ir *judicium de moribus,* būdami moralinio pobūdžio, priklauso vyro, bet ne jo įpėdinių; šiuos atskaitymus galima daryti tik persiskyrimo atveju. Kiti atskaitymai, būdami daugiau piniginio pobūdžio, pereina vyro įpėdiniams ir juos galima daryti visada, kada *rei uxoriae* skundu reikalaujama grąžinti *dos*[2].

d) Jei santuoka nutrūko dėl mirties vyro, kuris testamentu ką nors paliko savo žmonai (našlei), tai įpėdiniai, turėdami sumokėti savo motinai užrašytąjį legatą, be to, turi dar grąžinti kraitį, jei kraičio grąžinimas buvo pažadėtas verbaline sutartimi[3]. Priešingai, nesant verbalinės sutarties, žmona, pasirėmusi ediktu *de alterutro,* gali tik pasirinkti arba kreditą, sankcionuotą *rei uxoriae* skundo, arba kreditą, kurį pagimdė legatas, užrašytas vyro, norėjusio atsilyginti už žmonos kraitį[4].

---

variantus, buvo pripažinta, kad vyras turi teisę daryti tas išlaidas, tik veikdamas su žmonos sutikimu (Paulus, *D., h. t.,* 8; Javolenus, *D.,* 23, 5, *De fund. dot.,* 18). Tačiau ir be to vyras, jei žmona neleidžia tų išlaidų atskaityti, gali tai padaryti, jei tik tas atskaitymas nepablogina daikto. Ši taisyklė buvo taikoma net prabangos išlaidoms (Ulpianus, *D., h. t.,* 9, kurio tikrumą paliudijo Sinajaus fragm. 9). Apie interpoliacijas, kurių pagalba Justinianas vyrui suteikė skundą reikalauti grąžinti naudingas išlaidas, žiūr. F. Schulz, *Z. S. St.,* 34, 1913, 57—106 pp., kur jis pripažįsta ir kitas interpoliacijas, kurios, mums rodos, nėra nustatytos prabangos išlaidų sričiai (nepaisant Sinajaus fragmento) ir būtinųjų išlaidų sričiai.

[1] Čia kiekvienam vaikui atskaitoma vienas penktadalis, nenurodant jokio maksimumo (Ulpianus, *Reg.,* 6, 4).

[2] Paulus, *D.,* 24, 3, *Solut. matr.,* 15, 1. Ciceronas *(Top.,* 4, 19) jau nurodo atskaitymo *propter liberos* aprėžimą tuo atveju, kada persiskyrimas įvyksta dėl žmonos kaltės. — Tuo klausimu, kam tenka kraičio vaisiai panaikinus santuoką, kalba Bonfante, *Scritti giur.,* 1, 72—100 pp.

[3] *C.,* 5, 13, *De r. u. act.,* 1, 3 *a.*

[4] *C. Th.,* 4, 4, *De test.,* 7, *pr.; C.,* 5, 13, *De r. u. act.,* 1, 3 *a. Legatum dotis,* kurį seniau vyras užrašydavo savo pergyvenusiai jį žmonai (ž. 215 p., 1 išn.), iš tikrųjų pakeitė tą patį vaidmenį, kurį vaidino *actio rei uxoriae,* kurią tuo pačiu atveju žmonai suteikė naujoji teisė. Žmona galėjo pasirinkti senąją arba naująją sistemą, bet ji negalėjo sujungti abiejų privilegijų. Esmein, *Mélanges,* 56—58 pp.; taip pat žiūr. 43—48 puslapius apie skirtumą, padarytą tada, kada buvo pripažinta *actio rei uxoriae,* tarp *legatum dotis,* kuris jau nebebuvo reikalingas, ir *legatum pro dote,* kuris galėjo būti daug patogesnis.

e) Pagaliau, kadangi *actio ex stipulatu* yra paprastas turto skundas, kuris, rodos, dėl jokių motyvų negali duoti pirmenybės stipuliantui prieš kitus kreditorius, tai šio skundo turėtojas, kaip ir kiti kreditoriai, gali gauti tik dividendą (dalį kredito), jei pasyvas yra didesnis už aktyvą[1]. *Rei uxoriae* skundą sankcionavo *privilegium inter personales actiones*[2], kuri suteikė skundo turėtojui pirmenybę prieš chirografinius vyro kreditorius, kuri iš tikrųjų suteikė privilegijos turėtojui dar daugiau dėl to, kad tas skundas buvo kombinuojamas su *lex Julia.*

Dėl pačios savo prigimties privilegija leidžia žmonai ir tik jai vienai[3] atsistoti priešakyje paprastųjų kreditorių to turto atžvilgiu, kuris liko nuo patenkintų (apmokėtų) hipotekinių kreditorių; nors vyras būtų neišsigalįs skolininkas, jei tik vyro rankose yra pasilikęs laisvas kraitis arba jei vyro turte yra bet kokia materialinė vertybė, lygi žmonos kredito dydžiui, tai vis dėlto privilegija liepia žmonos skolą sumokėti pirmiausia. Tačiau, pasirėmusi *lege Julia,* žmona, kurios kraitį sudarė nekilnojamas turtas, visada vyro turte gali rasti savo nekilnojamą turtą, kuriam nusavinti ji nėra davusi sutikimo. Jei vyras pasirėmė nusavinimo niekingumu, kad nereikėtų daiktą perduoti arba jau perduotąjį atsiimti, tai žmona atranda daiktą natūra, kaip kad tas daiktas niekada nebūtų buvęs nusavintas, ir, pasirėmusi aukščiau nurodyta privilegija, ji turi pirmenybę prieš kitus kreditorius pareikalauti, kad jai būtų perduota daikto nuosavybė. Jei vyras daiktą perleido trečiajam įgytojui, tai įgytoją galima priversti šį daiktą grąžinti į vyro turtą revendikacijos skundu, kuris, kaip ir nekilnojamo daikto nuosavybė, santuokai išnykus, nepereina žmonai, bet kuriuo žmona pirmiau už kitus kreditorius gali reikalauti grąžinti daiktą. Vadinasi, šiuo skundu moteris gali veikti ne kaip daikto savininkas, bet kaip turįs privilegiją kreditorius, kuris, nepaisydamas paprastųjų kreditorių, gali reikalauti patenkinti savo pretenzijas parduodant debitoriaus turtą[4].

---

[1] Ypač niekas neįrodo, kad *actio ex stipulatu* būtų suteikusi *privilegium,* o *actionis rei uxoriae* novacinės stipuliacijos atveju privilegijos išnykimas greičiau verčia tikėti priešingai *(D.,* 46, 2, *De nov.,* 29).

[2] Apie įvedimo datą žiūr. Kuebler, *Mélanges Girard,* 2, 59—60 pp.

[3] *C.,* 7, 74, *De privilegio dotis,* 1.

[4] Čia yra pritaikymas revendikacijos, duotos, pavyzdžiui, žmonai, *D.,* 31, *De leg., II,* 77, 5. Reikia net tikėti, kad, kaip ir kredito perleidimo

3. Justiniano gadynė.

Tos tvarkos, kurią mes čia aukščiau išdėstėme, pagrindiniai bruožai išsilaikė iki Justiniano. Kalbant apie kraičio skyrimo būdus, galima atsiminti, kad paprastąjį kraičio skyrimo susitarimą pavertė sankcionuotu susitarimu Teodozius II-sis (ž. II t., 277 p., 1 išn.). Tačiau nei vyro valdžia, nei kraičio grąžinimo taisyklės nebuvo pakeistos[1], išskiriant pinigines bausmes, to paties Teodoziaus II-jo uždėtas susituokėliams, kuriems buvo uždėta baudžiamoji atsakomybė už persiskyrimą[2].

Tačiau jau nuo labai seniai ši sistema buvo netekusi savo racionalinių pagrindų. Tas principas, pagal kurį pergyvenęs savo žmoną vyras laikė kraitį, kad jis tektų iš santuokos gimusiems vaikams, neteko savo reikšmės tada, kada vaikas galėjo paveldėti savo motiną (78—79 pp.). Priešingai, principas, pagal kurį pergyvenusi savo vyrą arba atsiskyrusi žmona galėjo atsiimti kraitį, kad galėtų antrą kartą susituokti, dar labiau neteko pagrindo tada, kada įsigalėjo krikščioniškoji teisė, kuri nebuvo palanki antrajai santuokai. Pastaroji pažiūra privertė panaikinti *actio rei uxoriae,* o pirmasis principas privertė tą skundą apibendrinti, pasakyti, kad vyrui, kuriam kraičio reikėjo tik santuokos metu, reikėjo gauti tik teisę tuo turtu naudotis, o ne nuosavybę. Šia mintimi Justinianas pasekė, bet nepadarė iš jos visų išvadų. Jis apibendrino vyro prievolę grąžinti kraitį, jis tą prievolę sustiprino, jis aprėžė vyro valdžią kraičiui, bet jis neatėmė iš vyro kraičio nuosavybės.

---

srityje (ž. II t., 438 p.), žmona čia turėjo gauti revendikaciją, kaip *actio utilis,* jei ji neturėjo revendikacijos, kaip *actio mandata.*

[1] Tačiau apie tam tikras laikines pastangas, anksčiau darytas veikiant graikų teisės įtakai, atimti iš našlio kraičio naudą žiūr. Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht,* 247—255 pp.

[2] Ši konstitucija, kurią 449 metais išleido Teodozius ir Valentinianas *(C.,* 5, 17, *De repudiis et jud. de moribus sublato,* 8), neliečia persiskyrimo, padaryto tarpusavio sutikimu, bet ji nustato, kad, Kodekso žodžiais kalbant, tuo atveju, kada santuoka panaikinama vieno susituokėlio valia, tas susituokėlis, kuris be motyvų skiriasi arba kuris antram susituokėliui duoda teisėtą pagrindą atsiskirti, praranda antrojo susituokėlio naudai *dos* ir kartu dovanas *propter nuptias.* Tačiau, pasak tiksliau nurodytos Sirų romėnų knygos versijos, Teodoziaus II-jo konstitucija iš žmonos, dėl kurios kaltės naikinama santuoka, atimama tik *donatio propter nuptias* (R II, 44; L 29) ir tik Leonas nustatė, kad tokia žmona praranda kartu *dos* ir *donatio* (R II, 51; L 92).

Mes tikime, kad vyras visada įgydavo kraičio nuosavybę[1]. Tačiau viena 530 metų konstitucija, kuri geriausiai įrodo, jog vyras buvo savininkas, atėmė iš vyro teisę nusavinti kraitį, nors tam nusavinimui pritartų ir pati žmona, jei, žinoma, kraitį sudarė nekilnojamas turtas[2].

Priešingai, nuo to laiko vyras visada turėdavo grąžinti kraitį. Ta pačia 530 metų[3] konstitucija Justinianas apibendrino prievolę grąžinti kraitį ypatinga tvarka. Jis panaikino *actio rei uxoriae:* be to, jis nustatė, kad žmonos naudai visada preziumuojama kraičio stipuliacija. Vadinasi, visada galėjo būti vartojama *actio ex stipulatu,* prie kurios Justinianas prikergė tik pagrindinius pranašumus, paimtus iš *actio rei uxoriae* geros sąžinės pobūdžio, ir tą naują skundą laikė (kvalifikavo) geros sąžinės skundu. Tuo būdu Justinianas į šį mišinį sudėjo *actio ex stipulatu* ir *actio rei uxoriae* taisykles. a) Kraičio grąžinimo atžvilgiu vyras niekada negali jo pasilaikyti, nepaisant santuokos panaikinimo priežasties: kraitį visada turi grąžinti pats vyras arba jo įpėdiniai[4]. b) Kraičio grą-

---

[1] Mūsų senosios teisės interpretatoriai pripažino ir dar šiandien tvirtina (ypač žiūr. Labbé sur Ortolan, 3, 939—944 pp.), kad principiališkai vyras neįgijąs nuosavybės teisės, o įgijąs tik naudojimosi teisę dotaliniu turtu, kad taip nustačiusi 529 metų konstitucija (*C.*, 5, 12, *De J. D.*, 30), kurioje Justinianas sako, kad jei *dos* priklauso vyro *secundum legum subtilitatem,* tai žmonos ji priklauso *ex naturali jure;* todėl ši konstitucija leidžia žmonai reikalauti grąžinti dar neišaikvotą kraitį, o tai padaryti ji gali daiktiniu revendikacijos skundu ir hipotekiniu skundu (žiūr. 229 p.). Tai, kaip sakoma, yra įrodymas, kad nuo to laiko vyras kraičiui turėjo tik *ususfructus* teisę, kuri jam leido įgyti nuosavybę pagal *quasi ususfructus* taisykles tuo atveju, kada kraitį sudarė pinigai arba suvartojami daiktai, vadinasi, taip pat kada kraitis įvertinamas pinigais, tačiau normališkai kraitį sudarydavo tam tikras individualizuotas daiktas (kilnojamas arba nekilnojamas), o žmona turėjo nuosavybę, kurią pripažino prigimties teisė ir kurią sankcionavo revendikacija. Iš tikrųjų, Justiniano frazeologija neužginčija teisinės vyro nuosavybės daugiau, negu klasiškųjų teisininkų analoginiai išsireiškimai (ž. 218 p., 4 išn.), ir mes jau matėme, kad revendikacijos skundas tenka žmonai tada, kada panaikinama santuoka, nors žmona santuokos metu visai nebuvo savininkė (ž. 227 p., 1 išn.). Tačiau lemiąs įrodymas, kad 529 metų konstitucija žmonos nepadarė kraičio savininke, yra 530 metų Justiniano konstitucija, kuri uždraudė vyrui nusavinti kraitį net tuo atveju, kada žmona tam nusavinimui pritarė (jei kraitį sudarė nekilnojamieji daiktai): nėra reikalo uždrausti asmeniui nusavinti turtą, kuris yra ne jo.

[2] *Inst.*, 2, 8, *Quib. al., pr. C.*, 5, 13, *De r. u. act.*, 1, 15 *b.*

[3] *Inst.*, 4, 6, *De act.*, 29. *C.*, 5, 13, *De rei uxoriae actione in ex stipulatu actionem transfusa et de natura dotibus praestita.*

[4] Jei yra aiškus susitarimas, tai kraitis turi būti grąžintas trečiajam asmeniui, kuris jį davė: *C., h. t.*, 1, 13 *b.* Jei *dos* yra *profecticia* ir, rodos, jei tėvas turi *patria potestas* ištekėjusiai savo dukteriai, tai, žmonai

žinimo momento atžvilgiu Justinianas panaikino skirtumą, kuris buvo daromas *actio rei uxoriae* srityje, bet vietoje šio skirtumo jis nustatė mažiau pagrįstą skirtumą tarp kilnojamojo turto, kurį reikėdavo tuojau pat grąžinti, ir nekilnojamojo turto, kurį vyras galėdavo grąžinti per vienerius metus. c) Grąžintino kraičio dydžio atžvilgiu vyras visada turėjo išsigalėjimo privilegiją, bet jis negalėjo daryti atskaitymų. d) Ediktą *de alterutro* Justinianas panaikino[1]. e) Pagaliau kraičio grąžinimo garantijos atžvilgiu dar 529 metais Justinianas nustatė, kad žmona gali savo nuožiūra gauti ir revendikacijos skundą ir privilegijuotos hipotekos skundą[2], kuriuo žmona, turėdama pirmenybę prieš visus kreditorius, net hipotekinius, gali reikalauti sumokėti jos kreditą iš tam tikrų kraičio daiktų, iš dar esamų turtų *(si tamen extant);* kitaip sakant, pasak vienos pažiūros, iš visų turtų, kurie materiališkai dar tebėra, o pasak kitos pažiūros, iš tų turtų, kurie sudaro vyro turto dalį, bet ne iš tų, kuriuos vyras teisėtai nusavino[3]. 530 metų kon-

---

anksčiau mirus, kraitis grąžinamas jos tėvui: *C., h. t.,* 1, 13 *c.* Taip pat visada kraitis grįžta tėvui, *adjecta filiae persona,* jei žmona yra tėvo valdžioje, bet jei tėvui nėra uždėta prievolė duoti dukteriai tokį pat kraitį naujos santuokos atveju, ką numatė nov. 97, c. 5. Visais kitais atvejais kraitis grįžta žmonai arba jos įpėdiniams.

[1] Epocha: *C., h. t.,* 1, 7 *a.* Edikto *de alterutro* panaikinimas: *C., h. t.,* 1, 3 *a.* Išsigalėjimo privilegija: *C., h. t.,* 1, 7. *Inst.,* 4, 6, *De act.,* 37. Atskaitymų panaikinimas: *C., h. t.,* 1, 5. Tik Justinianas *(Inst.,* 4, 6, *De act.,* 37) pastebi, kad būtinosios išlaidos *ipso jure* sumažina kraitį, o naudingųjų išlaidų atveju bent prieš žmoną jis duoda *actio mandati* arba *actio negotiorum gestorum,* pareinamai nuo to, ar žmona pritarė toms išlaidoms.

[2] *C.,* 5, 12, *De J. D.,* 30. Dviprasmė Justiniano kalba sukėlė daug abejojimų. Vieni, pasak kurių žmona pasiliekanti *dotis* savininkė ne tik santuokos metu, bet ir jai išnykus, tvirtino, kad Justinianas suteikęs žmonai tik revendikacijos skundo teisę. Kiti tvirtino, kad Justinianas žmonai suteikęs hipotekos skundo teisę. Mūsų nuomone Justinianas leido žmonai pasirinkti *vindicatio,* kuri jau buvo žmonai suteikta *actionis utilis* pagrindu išnykus santuokai, kaip tat anksčiau jau buvo taikoma tuo atveju, kada į *dos* buvo paskirta Italijoje esanti žemė, ir hipotekos skundą, kuris buvo būtinas žmonai, kad ji turėtų pirmenybę prieš vyro hipotekinius kreditorius. Kitus nurodymus žiūr. pas Windscheid, ž. 503 §, 4 išn.

[3] Pasak pirmosios teorijos, žmona galinti kelti du skundus net tretiesiems įgytojams turto, kurį vyras gali nusavinti dėl to, kad tą turtą sudaro kilnojamieji daiktai arba suvartojamieji daiktai, arba net nuo 529 metų ir nekilnojamieji daiktai, kuriuos vyras nusavina žmonai sutikus. Pasak antrosios teorijos, žmona tuos skundus galinti iškelti vyrui tik tiek, kiek yra likę nenusavintų arba neteisėtai nusavintų daiktų. Tačiau žmona gali nepaisyti visų dalinių nusavinimų, pareinančių nuo hipotekos. Jokių dotalinių daiktų nuo to laiko vyras negalėjo hipotekuoti dėl to, kad buvo preziumuojama žmonos hipoteka, kuriai galėtų susidaryti nuostoliai.

stitucija, atimdama iš vyro teisę nusavinti nekilnojamąjį kraičio turtą net pačiai žmonai sutinkant, suteikė žmonai legalinės hipotekos teises kitiems vyro turtams; šios hipotekos data buvo laikoma susituokimo diena[1]. Nauja 531 metų konstitucija šią hipoteką pavertė privilegijuota hipoteka, kuri apėmė visus vyro turtus ir kuri turėjo pirmenybę prieš visas kitas vyro turtui uždėtas hipotekas, net hipotekas, nustatytas prieš santuokai įvyksiant[2].

B.

Donationes propter nuptias.

Sakoma, kad *donatio ante nuptias,* kuri Justiniano gadynėje virto *donatio propter nuptias,* seniesiems teisininkams visai nebuvusi žinoma ir kad ją tvarkiusios imperatorių konstitucijos[3]. Tačiau jos kilmės reikia ieškoti paprotyje, paplitusiame visoje senovėje, pagal kurį vyras prieš santuoką duo-

---

[1] *C.*, 5, 13, *De r. u. act.*, 1, 1 *b* (1). Vis tiek kokia prasmė žodžių *si tamen extant* būtų, yra galimas dalykas, kad žmona, kuri yra savo *dotis* grąžinimo kreditorius, iš *dos* nebuvo visai atmokėta, pavyzdžiui, kada *dos* žuvo dėl vyro kaltės, kada *dos* sudarė pinigai, ir t. t. Gi kitų vyro turtų atžvilgiu iki tol žmona turėjo tik *privilegium inter personales actiones,* kas neužkirto kelio hipotekiniams vyro kreditoriams nukonkuruoti žmoną. 530 metų konstitucija suteikė žmonai (net tų dotalinių kreditų atžvilgiu, kurie atsirado santuokos metu) hipoteką, kurios nustatymo diena buvo laikoma susituokimo diena ir kurios pagalba žmona galėjo ieškoti iš visų vyro turtų, nukonkuruodama hipotekinius vyro kreditorius ir trečiuosius įgytojus, atsiradusius jau santuokai esant. Sakoma, kad ši žmonos hipoteka, kur lyg iš anksto nustatoma vėlesniems kreditams, sunaikinusi susituokusių vyrų kreditingumą. Civ. Kod. 2135 str., 2 p. — Dar žiūr. P. Noailles. *Annales de l'Univ. de Grenoble,* 30, 1918, 451—509 pp.; 31, 1919, 161—218 pp., kuriam 537 metais išleistoji 61 novelė, kuri lietė Justiniano 530 metais absoliutų uždraudimą nusavinti dotalinius turtus, suteikė žmonai teisę leisti vyrui nusavinti nekilnojamus dotalinius turtus ta sąlyga, kad tas leidimas (sutikimas) po dvejų metų būtų atnaujintas ir kad vyro turte būtų užtektinai daiktų, kuriais vyras galėtų sumokėti savo prievoles žmonai. Apie šios (61) novelės tikslus viduriniais amžiais pas romanistus ir kanonistus žiūr. Boyé, *R. H. D.,* 1924, 473—514 pp.

[2] *C.*, 8, 17(18), *Qui pot.*, 12. Tai yra garsioji *Adsiduis* konstitucija, kuri, kaip sakoma, pirmiau sunaikinusi vedusių vyrų kreditą, paskui ir nevedusių.

[3] *Inst.*, 2, 7, *De don.*, 3. *C.*, 5, 3, *De donationibus ante nuptias vel propter nuptias et sponsaliciis.* Esmein, *Mélanges,* 58—70 pp.; Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht,* 256—312 pp. *Grundzüge,* 224—226 pp.; Monnier, *Mélanges Gérardin,* 1907, 446 ir t. pp.; Collinet, *Etudes historiques,* 145—152 pp.

davo dovanas savo būsimajai žmonai[1]. Tačiau šias dovanas tvarkė bendrosios teisės dovanojimų taisyklės. Toje gadynėje, kada *donatio ante nuptias,* kuri ypač buvo labai paplitusi rytinėje imperijos dalyje, virto atskiru teisės institutu, jos *(donationis)* tikslas buvo apsaugoti žmonos interesus persiskyrimo, įvykusio dėl vyro kaltės, ir ankstesnės vyro mirties atvejais. Iš tikrųjų, *donatio* paprastai būdavo daroma pasižadėjimu, kurio vyras nevykdydavo tebesant santuokai[2] ir privatiniais susitarimais bei pozityvinės teisės nuostatais vyras to pasižadėjimo galėdavo nevykdyti, jei santuoka nutrūkdavo dėl žmonos kaltės arba dėl jos mirties, bet tą pasižadėjimą turėdavo vykdyti vyras ir jo įpėdiniai, jei persiskyrimas įvykdavo dėl vyro kaltės arba santuoka nutrūkdavo dėl jo mirties[3].

Dar prieš Justiniano laikus ši dovana, kurią vyras duodavo žmonai, atsidūrė tam tikroje simetrijoje su kraičiu, kurį žmona duodavo vyrui[4]. Tačiau Justinianas labai pabrėžė šių

---

[1] Apie šį įproti, kuris pats yra liekana senos tvarkos, kada vyras pirkdavo žmoną, daug nurodymų yra pas Mitteis, 265—289 pp. Keltų teisės reikalui dar pridėkite Collinet, *Revue celtique,* 1896, 320—329 pp.; Arbois de Jubainville, *La famille celtique,* 1905, 113—145 pp.

[2] Seniau vyras savo dovanas duodavo prieš kraičio paskyrimą, o žmona jam grąžindavo kraičio pagalba tas dovanas atgal: *C., h. t.,* 1; 14, ir dar 439 metais: *C.,* 5, 9, *De sec. nupt.,* 5, 1. Kiek vėliau paprastas pasižadėjimas, kurį realizuodavo tik panaikinus santuoką, buvo numatytas konstitucijos, kuria Justinianas išimties būdu suteikė žmonai teisę reikalauti dovanų dar santuokai tebesant tuo atveju, kada vyras buvo neišsigalįs skolininkas (žiūr. 232 p., 1 išn.). Esmein, 56—58 pp.

[3] Tai buvo padarinys įpročio grąžinti vyrui kraičio pagrindu gautus iš jo daiktus, kuriuos jis perdavė, darydamas *donatio propter nuptias;* tai atsitikdavo tuo atveju, kada santuoka išnykdavo dėl susituokėlio mirties (žiūr. 2 išn.). Be to, įstatymų keliu Teodozius II-sis tą rezultatą, pasak kodekso konstitucijos, pagal kurią *donatio ante nuptias* prarandąs kaltasis susituokėlis (ž. 227 p., 2 išn.), užtikrinęs persiskyrimo atveju, o pasak Sirų romėnų knygos paliudijimo (R II, 44), kur tuo klausimu nurodoma viena Teodoziaus II-jo nežinoma konstitucija, tas rezultatas būdavęs pasiekiamas abiem atvejais. Apie šią konstituciją ir apie paskesnius Leono pakeitimus žiūr. Mitteis, 308—309 pp.

[4] Be aukščiau nurodytų Teodoziaus II-jo ir Leono konstitucijų, galima nurodyti: dar vieną Leono 468 metų konstituciją, sakančią, kad našlė žmona prarandanti tokią *donationis ante nuptias* dalį, kokią būtų turėjęs vyras, jei jis būtų pergyvenęs savo žmoną, *dotis* atžvilgiu *(C.,* 5, 14, *De pact. conv.,* 9); konstitucijas, uždedančias vyro tėvui duoti *donatio* tada, kada žmonos tėvas turi duoti *dos (C.,* 5, 11, *De dot. prom.,* 7, 2); vieną Justiniano konstituciją, leidžiančią dovanas didinti ir net jas skirti santuokos metu *(C., h. t.,* 19).

institutų asimiliaciją. Pavyzdžiui, Justiniano laikų teise dovana galėdavo būti padidinta arba naujai paskirta, nors santuoka jau buvo įvykusi; iš čia yra kilęs ir naujas pavadinimas *donatio propter nuptias;* dovanų dydis būtinai turėdavo būti lygus su kraičio dydžiu; kol tęsėsi santuoka, tol dovanas sudarantieji turtai negalėjo būti nusavinti taip, kaip ir kraitį sudarantieji turtai, o santuokai išnykus dovanas saugojo hipotekos[1].

---

[1] Dovanų paskyrimas santuokos metu: Justinianus, po Justino, *C., h. t., 20.* Dovanų dydis lygus su *dotis* dydžiu: Nov. 97, c. 1. Negalėjimas nusavinti nekilnojamojo turto: Nov. 61 (P. Noailles, *Annales de l'Université de Grenoble,* 30, 1918, 453 ir t. pp.). Hipoteka (ne privilegijuota), kuri uždedama vyro turtui: *C.,* 8, 17(18), *Qui pot.,* 12, 8(2). Be to, žmona galėjo net anksčiau reikalauti atiduoti dovanas, kaip ir *dos,* tuo atveju, kada vyras virsta neišsigalinčiu skolininku *(C.,* 5, 12, *De J. D., 29),* ir ši dovanojimą, kaip ir *dos* paskyrimą, galima buvo padaryti be registracijos (Nov., 119, c. 1; precedentai: 201 p., 2 išn.).

KETVIRTOJI KNYGA

CIVILINIS PROCESAS.

Mūsų moderniškoje teisėje civilinis procesas siekia vieno bylininko teisę pripažinti prieš antrą bylininką; tai daro teisėjas, kuris yra valstybės valdininkas. Reikia pasakyti, kad beveik tokio pat pobūdžio buvo pačios paskutinės gadynės romėnų procesas[1], ekstraordinarinis procesas. Nuo šio proceso jau gerokai skyrėsi formulinis procesas, kur ginčus spręsdavo paprastas asmuo, kuriam magistratas patiekdavo mažutę programą *(formula),* nurodydamas to asmens uždavinį. Dar labiau skyrėsi įstatyminių skundų procesas, kur taip pat gana anksti bylas ėmė perdavinėti privatiniams asmenims spręsti, bet kur, užuot bylą iškėlus tam tikra formule, bylą iškeldavo iškilmingos šalių kalbos, labai dažnai lydimos sakramentinių veiksmų, kurias šalys sakydavo magistratui. Tačiau ir pats seniausias įstatyminių skundų procesas jau buvo istorinio išsirutuliojimo padarinys. Civilinio proceso kilmės reikia ieškoti paprotyje, pagal kurį kiekvienas darė savo teismą, kiekvienas savo nuožiūra ir savo jėgomis saugojo savo teisę, kurią asmuo dėjosi turįs, kiekvienas savo jėgomis stengėsi atitaisyti jam padarytą skriaudą. Vadinasi, šio papročio pagrinde glūdi sąvoka, labai artima kerštо sąvokai, su kuria mes susipažinome kalbėdami apie nusikaltimų sistemos šaltinį ir kuri yra tik dalis pirmosios sąvokos.

Šitokia tvarka visą laiką Romoje išsilaikė viešosios teisės srityje valstybės teisės atžvilgiu. Visose gadynėse romė-

---

[1] Du senieji pagrindiniai veikalai apie civilinį romėnų procesą yra Bethmann-Hollweg, *Der römische Civilprozess,* 3 tom.: 1, *Legis actiones,* 1864; 2, *Formulae,* 1865; 3, *Cognitiones,* 1866, ir trumpesnis veikalas Keller, *Der römische Civilprozess und die Actionen,* 6-sis leid., 1883 (prancūzų vertimas, padarytas Capmas, 1870 metais; 6-sis vokiečių leidimas yra geresnis dėl to, kad jame yra priedėliai, Wacho padėti išnašose). Pastarąjį veikalą dabar pakeitė veikalas L. Wenger, *Institutionen des römischen Zivilprozessrechts,* 1925. Dar pridėkite Emilio Costa, *Profilo storico del processo civile romano,* Roma, 1918. Daug klausimų, susijusių su proceso istorija, yra išstudijuota Bekker, *Die Aktionen des römischen Privatrechts,* 2 tom., 1871—1873. Tai yra sritis, kurios reikėtų padaryti bendrą reviziją.

nų valstybė pati darė sau teismą atžvilgiu privatinių asmenų, su kuriais valstybę rišo įvairūs interesai[1]. Taip buvo dėl labai paprasto motyvo: dėl to, kad iš vienos pusės valstybei nebuvo reikalingas asmuo, kuris ją teistų, o iš antros pusės nebuvo nieko, kas būtų stovėjęs aukščiau už valstybę, kas būtų galėjęs neleisti valstybei daryti savo teismo. Nebuvo jokio autoriteto, kurio valstybė būtų turėjusi prašyti išspręsti ginčą.

Priešingai, tas aukštesnis autoritetas buvo privatinių asmenų atžvilgiu. Laikui bėgant valstybė apsiėmė tiekti privatiniams asmenims teisėtumą, kurio dėl savo silpnumo privatiniai asmenys negalėjo apsaugoti; kartu valstybė uždraudė privatiniams asmenims patiems daryti teismus.

Antrojo tikslo valstybė ėmė siekti gana vėlai, kada romėnų teisė jau buvo gerokai paėjėjusi istorijos keliu, kada prasidėjo tam tikras judėjimas, kuris, gali būti, niekada nebuvo baigtas. Šio judėjimo pradžią sudarė respublikos periodo pabaigos įstatymai, kurie ne tik leido, bet ir įsakė privatiniams asmenims kreiptis su skundais į teismus, o nepaklusniuosius asmenis, kurie savavališkai elgdavosi, ėmė bausti baudžiamomis ir net civilinėmis bausmėmis, sakysime, kredito praradimu *(decretum Marci)*, arba nuosavybės netekimu[2].

---

[1] Svetimų valstybių atžvilgiu tai yra savaime suprantama ir nuo to laiko niekas nepasikeitė. Jei valstybė jaučiasi įžeista ir jei ji negauna satisfakcijos, tai ji pradeda karą (Gajus, 3, 94). Tačiau tai taip pat teisinga, kalbant apie Romos valstybės santykius su jos piliečiais. Klausimas, ar valstybės santykius su atskirais piliečiais Romoje tvarkė paprastas procesas, kadaise buvo daugiau ginčijamas, nekaip dabar. Romoje su valstybe negalima buvo bylinėtis. Kiekvienas magistratas, pasirėmęs savo autoritetu, galėjo daryti su piliečiais tokius aktus, kurie sudarytų bylai pagrindą, jei tie aktai būtų padaryti tarp piliečių; cenzorius pats paima iš piliečio daiktą, visai nekeldamas bylos, jei tik jam atrodo, kad daiktas yra valstybės; kvestorius, visai nekeldamas bylos, išieško iš piliečių valstybės skolas. Tiesą pasakius, jei kyla ginčas, magistratas pats patikrina faktus, bet tai jis daro tik kaip garbingas asmuo, bet neina į teismą. Įrodymas, kad tais atvejais nebuvo šios rūšies ginčams taikomas paprastas civilinis procesas, yra tas, kad magistratas ginčą iššiūri tik vykdymo atžvilgiu, bet to ginčo visai neliečia teisiniu atžvilgiu. Heyrowski, *Rechtliche Grundlage der Leges contractus*, 1881, 62—74 pp.; Mommsen, *Droit public*, 1, 193—212 pp., o priešinga prasme Goeppert, *Z. R. G.*, 4, 1864, 254—262 pp.

[2] Teisė patiems spręsti savo ginčus per visą respublikos periodą buvo nepaliesta ir tos teisės vykdymo nebaudė nei viešosiomis, nei privatinėmis bausmėmis. Priešingai, *lex Julia de vi publica et privata*, kuri, mūsų nuomone, išleido Augustas (ž. I t., 396 p., 3 išn.), baudė viešosiomis bausmėmis tuos asmenis, kurie smurtu norėjo įvykdyti savo teisę *(D., 48, 7, Ad leg. Jul. de vi priv.*, 5; 8. Paulus, *Sent.*, 5, 26, 4). Paskui, imperijos gadynėje viena Marko Aureliaus konstitucija *(decretum Marci)* bau-

Pirmąjį rezultatą valstybė pasiekė daug greičiau; bet ir jis keitėsi. Kaip ir nusikaltimų srityje, čia ėjo evoliucija. Dar nepanaikinus teisės daryti sau teismą, socialinė grupė, kolektyvas, tvarkomas papročių, nusistatė sau taisykles, kurios turėjo apsaugoti kolektyvą ir kurias jo nariai turėjo vykdyti. Tačiau šios taisyklės tuojau pat nevirto teisminėmis taisyklėmis: tur būt, visur susikūrė vadinamos procedūros, bet nebuvo bylų. Tas procedūras sudarė apeigos, pagal kurias privatinis asmuo, kurio buvo įžeista teisė, stengėsi savo teisę realizuoti: jei privatinis asmuo, neturėdamas teisės, vartodavo apeigas, tai būdavo baudžiamas[1]; bet jei jis tai darydavo teisėtai, tai įgydavo ypatingų pranašumų. Romoje ir kitur randame šitokių procedūrų tipų[2]. Tačiau visos šios procedūros ilgainiui virto teisminėmis procedūromis plačiąja šio žodžio prasme, tikrais procesais, kur visada galima buvo iškelti vieną klausimą, ar tos procedūros buvo panaudotos teisingai arba neteisingai. Kiek šito klausimo negalima buvo iškelti, tiek tos procedūros buvo ir pasiliko neteisminės procedūros. Jos virto bylinėjimosi būdais, procedūromis su bylomis tada, kada galima buvo iškelti kalbamąjį klausimą, kaip tai atsitiko su to-

---

dė kredito praradimu kreditorių, kuris, net nevartodamas smurto, pats vykdė savo kreditą, panaudodamas debitoriaus turtą (šiek tiek kitokios versijos yra *D.*, 48, 7, *Ad leg. Jul. de vi priv.*, 7, ir *D.*, 4, 2, *Q. m. c.*, 13); kiek vėliau dar viena 389 metų Valentiniano, Teodoziaus ir Honoriaus konstitucija baudė nuosavybės praradimu tą asmenį, kuris jėga atsiėmė savo daiktą iš valdytojo (žiūr. I t., 404 p., 2 ir 3 išnašos). Tačiau čia nurodyti nuostatai liečia išimtinai tai, ką galima būtų pavadinti agresyvine privatine teisdaryste, kuria stengiamasi sudaryti naują faktinę padėtį, atitinkančią asmens teisę. Tie nuostatai visai nepalietė privatinės defenzyvinės teisdarystės, kuria stengiamasi atremti puolimus, atkreiptus prieš asmens teisę, pavyzdžiui, kada ginamas valdymas nuo to asmens, kuris tą valdymą trukdo (*C.*, 8, 4, *Unde vi*, 1). Be to, atrodo, kad savo teisei realizuoti buvo leidžiama pavartoti jėgą *vis major* atveju, kada taisyklinga juridikcija reikiamu laiku nėra prieinama, pavyzdžiui, rodos, kad kreditorius, nepaisydamas *decretum Marci*, gali paimti debitoriaus daiktą, jei debitorius nori pabėgti (*D.*, 42, 8, *Quae in fraud.*, 10, 16). Toli gražu ne visais klausimais yra visų vienokia nuomonė. Be Windscheid, 1, 123 § ir Dernburg-Sokolowski, 112 §, žiūr. O. Wendtt, *Das Faustrecht oder Besitzvertheidigung*, 1883, ir Von Thur, *Der Nothstand im Civilrecht*, 1888.

[1] Pavyzdžiui, tas asmuo, kuris be reikalo pasinaudojo privatine procedūra, labai dažnai būdavo baudžiamas ta bausme, kuria būtų nubaustas jo priešininkas, jei būtų pastarajam iškelta byla teisme. Ši ideja Romoje beveik visiškai išnyko; bet ji labai aiškiai pasireiškė germanų procese (Sohm, *Procédure de la loi salique*, pranc. vert., 1873, 4, 21, 210 pp.). O liaudyje ta pažiūra laikosi dar iki pat šiandien.

[2] Griežtai kalbant, romėnų teisėje, kaip ir kitur, galima pastebėti viešumo formas, kuriomis turi veikti tas asmuo, kuris vartoja leistą kerštą, pavyzdžiui, prieš vietoje pagautą vagį (XII Lentelių, 8, 13; A. Pernice,

mis procedūromis, iš kurių išsirutuliojo seniausieji romėnų įstatyminiai skundai[1].

Labeo, 2, 1, 78—80 pp.). Galima būtų ypač nurodyti pavogto daikto ieškojimo tvarką (Romoje krata *lance licioque)*, kuri vykdoma be teisėjo ir be bylos; vagimi laikomas tas asmuo, pas kurį atrandamas pavogtas daiktas (žiūr. II t., 29 p., 3 išn.). Paskui taip pat galima nurodyti *manus injectio* ir *pignoris capio* procedūras, kuriomis kreditoriai naudojosi užstatui paimti ir pačiam debitoriui suimti, visai nekeldami teisinio ginčo ir nekviesdami teismo organų. Gali būti, kad reikėtų nurodyti net šalių tvirtinimus, kuriais paremiamas *sacramentum*, kuris galėjo prasidėti šalių tvirtinimais, padarytais ne teisme, bet tikslu užtikrinti teisės tikrumą. Kitur, pavyzdžiui, kreditoriaus stovėjimo prie debitoriaus durų tvarka, kurią randame keltų, indų ir persų teisėse (Sumner Maine, *Etudes sur l'hist. des inst. primitives*, pranc. vert., 1880, 367—378 pp.).

[1] Taip Romoje išsirutuliojo *pignoris capio*, kur jau buvo įmanomas procesas (236 p., 1 išn.), *manus injectio* ir *sacramentum*, kurie ne tik procesui kelią atidaro, bet ir vyksta magistrato akivaizdoje. Priešingai, kol nebuvo įgyvendintas formulinis procesas, tol nebuvo nei viešosios valdžios dalyvavimo, nei galimo proceso, ne tik tada, kada vagis pagaunamas *in flagranti*, bet ir tada, kada kratant *lance licioque* pas vagį atrandamas daiktas; tuo tarpu kitur ši pavogto daikto ieškojimo procedūra sudarė tiltą į teisminę revendikacijos procedūrą.

ĮSTATYMINIŲ SKUNDŲ PROCESAS.

A.

Bendroji charakteristika.

Gajus, kurio Institucijos yra pagrindinis šaltinis įstatyminiams skundams studijuoti[1], mums praneša, kad buvę penki įstatyminiai skundai, būtent: *sacramentum, judicis postulatio, condictio, manus injectio* ir *pignoris capio*[2]. Čia pat Gajus tvirtina, kad visi penki skundai turėję bendrų požymių. Tai buvusios procedūros, pozityvinio įstatymo nustatytos (legalinės procedūros), nes pagal vieną aiškinimą jų pavadinimas kilęs iš to, kad šiuos skundus galima buvę kelti tik pasirėmus aiškiais įstatymo žodžiais[3]. Tai buvo procedūros, pareinančios nuo nustatytos formos, formalinės procedūros, nes Gajus sako, kad pagal kitą interpretaciją čia reikėdavę vartoti paties

---

[1] Gajus, 4, 11—32. Be veikalų, nurodytų 235 p., 1 išn., žiūr. Karlowa, *Der römische Civilprocess zur Zeit der Legisaktionen*, 1872. Girard, *Org. judiciaire*, 1, 15—20, 38—45, 56—104, 167—252 pp. E. Weiss, *Studien zu den röm. Rechtsquellen*, 1914, 9—62 pp. Įstatyminių skundų procesas, kurio atžvilgiu Gajus buvo papildytas daugeliu teisinių, literatūrinių ir epigrafinių tekstų, yra tas procesas, kuri, be kitko, yra naudingiausia sulyginti su archaiškais procesais, vartotais kitose šalyse. Mes ypač nurodysime: germanų proceso reikalui Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, 1, 2-is leid., 20—24 §§; 2, 97 ir t. §§; senojo prancūzų žodinio proceso reikalui to paties autoriaus veikalą, perspausdintą *Forschungen zur Geschichte des Deutschen und französischen Rechtes*, 1894, 260—289 pp. (laisvas vertimas *R. crit. de législation*, 38, 1871—1872); senojo indų proceso reikalui Kohler, *Altindisches Prozessrecht*, 1891; o apskritai proceso reikalui nurodysime šį veikalą: Post, *Grundriss der etnoligischen Jurisprudenz*, 2, 1895, 452—586 pp. Taip pat daug naudingų informacijų galima rasti Daresto *Etudes d'histoire du droit*.

[2] Gajus, 4, 12: *Lege autem agebatur modis quinque: sacramento, per judicis postulationem, per condictionem, per manus injectionem, per pignoris capionem.*

[3] Gajus, 4, 11: *Actiones, quas in usu veteres habuerunt, legis actiones appellabantur, vel ideo quod legibus proditae erant (quippe tunc edicta praetorum, quibus complures actiones introductae sunt, nondum in usu habebantur).*

įstatymo žodžius, kadangi kitaip atlikti veiksmai buvę niekingi[1]. Pagaliau, skirdamosis nuo daugelio kitų formalinių ir net legalinių procedūrų, tai buvo ne tik teisminės procedūros, kurios ginčo atveju pasibaigdavo byla, bet ir, išskiriant vieną išimtį, procedūros, kur šalys ginčydavosi teismo valdžiai dalyvaujant, nes kitoje vietoje Gajus mums sako, kad buvęs ginčijamas klausimas, ar *pignoris capio* galėjusi būti įterpta į kitų procedūrų tarpą, kadangi ji *(pignoris capio)* galėdavusi įvykti bet kurią dieną, nedalyvaujant priešininkui ir magistratui[2].

Kadangi tai buvo legalinės procedūros, tai įstatyminiai skundai, kad apsaugotų jų sankcionuojamas teises, galėjo būti paremti tik aiškiu įstatymu *(nulla legis actio sine lege).* Tai visai nesako, kad šiuos skundus vieną gražią dieną sukūrė savo nuožiūra pozityvinio įstatymo autorius. Išskiriant *condictio* ir, gal būt, *judicis postulatio,* kurios yra naujesnės, kitos *actiones* yra ilgos papročių raidos kūrinys, sukurtas dar prieš XII Lentelių įstatymus ir išplėstas visame Laciume, rodos, net už jo ribų[3]. Tačiau šią tradicinę praktiką, šias papročių *actio-*

---

[1] Gajus, 4, 11 (tęsinys): *Vel ideo quia ipsarum legum verbis accommodatae erant et ideo immutabiles proinde atque leges observabantur.* Taip pat žiūr. Gajus, 9, 29 (2 išn.).

[2] Gajus, 4, 29: *Ex omnibus autem istis causis certis verbis pignus capiebatur, et ob id plerisque placebat hanc quoque actionem legis actionem esse; quibusdam autem contra placebat, primum quod pignoris capio extra jus peragebatur, id est non apud praetorem, plerumque etiam absente adversario, cum allioquin ceteris actionibus non aliter uti possent quam apud praetorem praesente adversario, praeterea quod nefasto quoque die, id est quo non licebat lege agere pignus capi poterat.* Pasak Gajaus, *pignoris capio* buvusi vienintelė procedūra, vykstanti be magistrato dalyvavimo, kurią pavadinę *legis actionis* vardu. Tačiau, šiaip ar taip, tai nebuvo vienintelė tų laikų neteisminė procedūra. Be kratos *lance licioque* (žiūr. II t., 29 p., 3 išn.), galima būtų dar nurodyti *nuntiatio operis novi* (žiūr. I t., 336 p., 1 išn.), kuri, rodos, dar prieš sutvarkant ją ediktu, buvo jau žinoma senajai civilinei teisei (Bekker, *Aktionen,* 1, 46—49 pp.; Karlowa, *R. R. G.,* 2, 471—479 pp.); gali būti, kad taip pat nurodytina yra procedūra, vartojama *damni infecti* srityje, dar prieš pripažįstant pretorinę stipuliaciją (ž. 274 p., 4 išn.), Wlassak, *Processgesetze,* 1, 1888, 249—250, 258 ir t. pp.

[3] Pasak pozitingų tekstų, *legis actiones* bendrai, o ypač *manus injectio,* buvusios žinomos ne tik latinų įstatymams (žiūr. Lucerijos užrašą, *Textes,* 25; Salpensos lentelę, 28 c., *Textes,* 112 p.), bet ir susifederavusio Bantijos miesto (Lukanijoje) įstatymui, 24—25 eilutės *(Textes,* 29 p.). Vienas etruskų sarkofagas Corneto, kurį aprašė Helbig, *Bull. dell'inst. di. corr. arch.,* 1866, 90—91 pp., pasak šiuo autoriu pasekusio Voigt, *XII Tafeln,* 1883, 1, 617 p., rodąs *manus injectio;* bet, mūsų nuomone, jis greičiau rodo *vindicatio in servitutem.* Žiūr. *Org. jud.,* 1, 283 p., 1 išn.

nes sankcionavo XII Lentelių įstatymai, kurie paprotinę praktiką pavertė legaline *legis actionum* praktika.

Antra vertus, kadangi tai buvo formalinės procedūros, tai jos suponavo vartojimą sakramentinių formų, kurių nesant pats veiksmas virsdavo niekingu veiksmu; ypač buvo reikalaujamas vartojimas iškilmingų žodžių, kurie buvo pasakyti įstatyme, suteikiančiame skundo teisę. Bet ir tai nebuvo grynas XII Lentelių įstatymų kūrinys. Vykstant vienam reiškiniui, kuris vyko ne tik Romoje ir Italijoje, bet kurį randame germanų teisėje ir senajame žodiniame prancūzų procese, dar prieš XII Lentelių laikus paprotys nustatė ritualą, kurio reikėjo laikytis, žodžius, kuriuos reikėjo sakyti, gestus, kuriuos reikėjo daryti savo teisei apsaugoti. Įstatymams reikėjo tik aiškiai precizuoti jau nusistovėjusią praktiką, aiškiai užrašyti skundų žodžius *(ipsarum legum verbis accommodatae),* nuo kurių taisyklingo ištarimo parėjo paties skundo padarinys[1].

Tačiau, be šių skundų legalinio ir formalinio pobūdžio, kurį rodo pats jų pavadinimas, įstatyminiai skundai buvo teisminės procedūros. Ne visos šios procedūros galėjo pasibaigti byla, kaip kai kurios neteisminės procedūros Romoje ir kitur galėjo pasibaigti byla. Išskiriant *pignoris capio,* šios procedūros buvo griežtai teisminės ta prasme, kad jos vykdavo ne tik priešingai šaliai dalyvaujant, bet ir dalyvaujant teismo valdžiai, o labai senais laikais net dalyvaujant dviem teismo autoritetams, iš kurių vienas dalyvaudavo iškeliant bylą, o antras išspręsdavo ginčą. Tai yra dalykas, kurį reikia labiausiai pabrėžti.

I. Procedūra in jure. Magistratai, laikas, vieta, formos. — Išskiriant *pignoris capio, legis actio* turi įvykti tarp dviejų suinteresuotų šalių, dalyvaujant magistratui, teismo posėdžių dieną ir, galima pridurti, posėdžių vietoje.

Actio reikalauja dviejų šalių dalyvavimo: prašytojo (ieškovo, skundėjo) pretenzija gali būti patenkinta tik ta sąlyga, jei atsakovas (kaltinamasis), savo veiksmo liudininkas, ieško-

---

[1] Pasak malbergiškių glosių, tas asmuo, kuris reikalavęs atiduoti jam bulių, rodos, turėjo bulių vadinti ne paprastu vardu, bet legaliniu vardu, t. y., kaimenės vadu (viršininku). Senasis prancūzų procesas reikalavo, kad šalys be jokių pertraukimų ir pakeitimų pasakytų nustatytas kalbas. Romoje tas asmuo, kuris kėlė senąją *actio de arboribus succisis* (žiūr. II t., 58 p., 2 išn.) ir kurio buvo iškirsti vynmedžių krūmai, turėjo sakyti drauge su įstatymu *arbores,* o ne *vites.* Gajus, 4, 11 sako, kad

vui pritars arba atsisakys duoti atsakymą. Kiekviena šalis turi vaidinti savo asmeninį vaidmenį. Vadinasi: 1. nei vienos, nei antros šalies vaidmens negali vaidinti trečiasis asmuo *(nemo alieno nomine lege agere potest)*[1]; 2. jei nėra antros šalies[2], tai negali būti procedūros, nes *legis actio* galima iškelti tik esant vadinamam priešininkui.

Tačiau *actio* tarp šalių gali įvykti tik teisme. Ieškovas negali pradėti bylos visur, kur jis randa atsakovą; tai galima buvo daryti kitur ir, gali būti, seniau galima tai buvo daryti Romoje, kol dar nebuvo galutinai susikristalizavusios *legis actiones*. Romoje reikėjo, kad šalys bylinėtųs teisme, dalyvaujant kompetentingam magistratui, tada ir toje vietoje, kada ir kur teismas posėdžiauja. Vadinasi, jei pačios aplinkybės neverčia šalių atvykti į teismą[3], tai ieškovas turi teisę priversti atsakovą atvykti į teismą. Čia kalbamos gadynės šaukimo forma buvo *in jus vocatio*[4], t. y., pakvietimas eiti kartu į teismą, o jei geruoju atsakovas neidavo, tai ieškovas galėdavo jį varu atsivesti, žinoma, jei atsakovas neduodavo laiduotojo *(vindex)*[5]. Kalbant apie magistratus, į kuriuos šalys turėda-

---

vienas bylininkas, kuris pasakęs *vites*, užuot pasakęs *arbores*, pralaimėjęs bylą taip, kaip keltų įstatymu būtų pralaimėjęs tas bylininkas, kuris būtų pasakęs bulius, užuot pasakęs kaimenės vadas, arba taip, kaip senojo prancūzų proceso nuostatais būtų pralaimėjęs bylą tas bylininkas, kuris dėl apsirikimo arba dėl ištarimo ydos būtų pavartojęs vieną žodį vietoje kito žodžio. Žiūr. Sohm, *Procédure de la loi salique*, pranc. vert., 1873, 162—172 pp. (tačiau Brunner, *Deutsche Rechtsgesch.*, 1, 2-sis leid., 433 p., 28 išn.); Brunner, *Forschungen*, 266—272 pp.

[1] Ulpianus, *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 123, *pr.* Gajus, 4, 82.

[2] Gajus, 4, 29 (žiūr. 240 p., 2 išn.): *Praesente adversario.*

[3] Tai, mums rodos, atsitinka *legis actio per manus injectionem* atveju, kur *in jus vocatio*, rodos, nėra atskiras originalus aktas. Žiūr. 255 p., 1 išn.

[4] XII Lentelių, 1, 1—3. Asmuo, kuris nori iškelti kitam asmeniui bylą, prisitaiko savo priešininką surasti ne namie ir pastarajam pasiūlo eiti drauge su juo į magistratą. Priešininkas (atsakovas) turi eiti į magistratą drauge su jam pasiūliusiu tai padaryti asmenimi. Jei atsakovas nesutinka eiti drauge, tai ieškovas čia pat esančius asmenis kviečia būti liudininkais *(ni it, antestamino)*; paskui ieškovas atsakovą suima *(igitur em capito)*, o jei dar atsakovas priešinasi, tai ieškovas vedasi jį prievarta, jėga *(si calvitur pedemve struit, manum endo jacito)*.

[5] XII Lentelių tekstas, kurį mes turime, nekalba apie *vindex* įsikišimą ir todėl buvo tvirtinama, kad tuo metu dar nebuvę tokios tvarkos, kuria galima būtų buvę priversti atsakovą eiti drauge su *in jus vocatio* autorium. Žiūr. Demelius, *Z. S. St.*, 2, 1881, 1—13 pp. Schlossmann, *Z. S. St.*, 24, 1903, 279—288 pp. *Grünhuts Z.*, 1905, 218. Tačiau tą tvarką, kuri funkcionavo formulinio proceso gadynėje, galima suprasti tik kaip pritaikymą tvarkos, nusistovėjusios įstatyminių skundų laikais. Vadinasi, bendrai pripažįstama, kad *vindex* įsikišimas siekia anuos laikus (todėl

vo kreiptis, reikia pasakyti, kad jie laikui bėgant keitėsi. Jei tą pačią dieną byla nebūdavo baigiama, tai ieškovas galėdavo pareikalauti, kad jam būtų vėl laiduota *(vades, vadimonium)*[1].

Juris dictio, teisė spręsti bylas *(legis actiones)*[2] seniausioje gadynėje priklausė karaliaus, kurio rankose buvo visa val-

---

jam reikia taikyti tinkamumo taisykles, nurodytas 255 p., 4 išn.). Ginčijamas tik jo *(vindex)* pobūdis. Pasak vienos nuomonės, jis įsikišdavęs tik kaip teismo atstovas, kurio buvimas, rodos, nėra suderintas su įstatyminių skundų taisyklėmis. Pasak kitos nuomonės, *vindex* galėjęs sulaikyti tikrąją *manus injectio,* rizikuodamas pats patekti į *manus injectio.* Pasak tos nuomonės, kuri mums atrodo geriausia, *vindex* dėl paties savo akto, pastatomo prieš *in jus vocatio,* ieškovo atžvilgiu atsiduriąs atsakovo padėtyje, kuris turįs eiti su ieškovu į magistratą ir kuris savo asmenimi duoda ieškovui garantiją iki tol, kol atvyks atsakovas arba kol ieškovas bus patenkintas. Šia prasme žiūr. Lenel, *Z. S. St.,* 25, 1904, 252—254 pp., kuris anksčiau tai pačiai sistemai buvo suteikęs truputį kitokią formą, nes jis teigė, kad *vindex* duodavęs magistratui pasižadėjimą (Lenel, *Z. S. St.,* 2, 1881, 43 ir t. pp. *Edictum,* 1-sis leid., 54 p., 4 išn., kuriuo pasekė P. Maria, *Le vindex,* tezė, Paris, 1895, 201—233 pp.). Dar žiūr. *Edictum,* 67 p.

[1] Funkcija: Gajus, 4, 184. Ypatingas šios garantijos davimo būdas įstatyminių skundų procese; žiūr. II t., 459 p., 2 išn. Kalbant apie prievartos priemones, reikia pasakyti, kad jos buvo simetrinės su *in jus vocatio.* Kaip debitorius buvo varomas į teismą jėga, jei jis geruoju nėjo, taip, tur būt, jis buvo uždaromas, jei jis tinkamu būdu nepasižadėjo grįžti į teismą. Šiai pažiūrai paremti galima nurodyti Plautą *(Persa,* 2, 4, 18) ir ypač bendrą panašumą į tiesą.

[2] Po imperijos gadynės teisininkų moderniškieji interpretatoriai ėmė skirti malonės jurisdikciją *(jurisdictio voluntaria, legis actio),* kitaip sakant, teisę dalyvauti *in legis actione,* kurią šalys vykdo tik tikslu atsiekti tam tikrą rezultatą, laisvai susitartą, sakysime, *in jure cessio, adoptio, emancipatio* ir k. (žiūr., pavyzdžiui, *D.,* 1, 16, *De off. procons., 2, pr.;* 3), ir ginčo jurisdikciją *(jurisdictio contentiosa;* žiūr. *D.,* 1, 16, *De off. procons., 2, pr.),* kuri yra teisė dalyvauti tikrose ginčo bylose, sprendžiant jas pačiam *(judicare)* arba uždedant prievolę kitam asmeniui jas išspręsti *(judicare jubere;* žiūr. *D.,* 2, 1, *De jurisd.,* 13, *pr.,* tariamasis *lex Rubria,* c. 19—23); toliau tie interpretatoriai, pastatydami prieš tikrąją ginčo jurisdikciją, skyrė *imperium,* kurio pagrindu magistratas be tam tikros bylos leido įsakymus *(missiones in possessionem, interdicta, restitutiones in integrum);* vadinasi, prieš *jurisdictio* yra pastatomas *imperium mixtum cui jurisdictio inest (D.,* 2, 1, *De jurisd.,* 3), nuo kurio skiria net *imperium merum,* kuris yra visai svetimas jurisdikcijai, ir *jus gladii,* teisė bausti už didžiuosius nusikaltimus. Tačiau tie čia nurodyti skirtumai, kurie liečia civilinę jurisdikciją, yra istorinės diferenciacijos padarinys. *Jurisdictio,* kaip galia daryti būrimus *(auspicia),* vadovauti ginkluotoms jėgoms, veikti su tauta ir senatu, yra išvada iš *imperium,* t. y., iš aukštesniųjų magistratų bendrosios galios. Vadinasi jurisdikcija integrališkai priklausė karaliaus, nes jis galėjo spręsti tikruosius ginčus ir dalyvauti keliant fiktyviniius skundus; be to, jis galėjo tuos ginčus spręsti pats asmeniškai arba juos pavesti kitam asmeniui išspręsti. Priešingai, ikūrus respubliką, magistratams buvo įsakyta parinkti teisėją, bet ne patiems spręsti bylas (žiūr. I t., 38 p., 1 išn.), todėl buvo atskirta galia *judicare,* kurios magistratas nebeturėjo, nuo galios *judicare jubere,* kurią magistratas turėjo. Toliau,

džia. Susikūrus respublikai, ši teisė teko konsulams, kurie, vienas ir antras, įgijo visą karaliaus civilinę valdžią[1]. Kiek vėliau, 388 metais dėl įvykusios funkcijų diferenciacijos konsulai pasilaikė tik vadinamą malonės jurisdikciją *(juris dictio voluntaria)*, o visa ginčų jurisdikcija, teisė spręsti vadinamas tikrąsias bylas, teko naujam magistratui, kurį pavadino pretorium, kuris nuo to laiko virto tikruoju civilinio teismo šefu, tikruoju ir beveik vienintelių teismo autoritetu[2]. Tiesa, greta pretoriaus 388 metais atsirado kuruliniai edilai, kurie, gali būti, nuo įstatyminių skundų gadynės turėjo aprėžtą jurisdikciją, ir 512 metais atsirado peregrinų pretorius, kilusiems tarp peregrinų ir romėnų ginčams spręsti, kuris ilgainiui ėmė galėti asistuoti pretoriui; taip pat beveik tuo pačiu laiku atsirado provincijų gubernatoriai, kurie šalia savęs turėjo kvestorius edilų funkcijoms atlikinėti[3]. Tačiau, be aprėžimų, kylančių iš edilų kompetencijos, ir be aprėžimų, kylančių iš vėliau atsiradusio peregrinų pretoriaus kompetencijos, pretorius, kurį, skirdami nuo peregrinų pretoriaus, ėmė vėliau vadinti miesto pretorium, principiališkai buvo vienintelis magistratas, kuriam dalyvaujant Romoje ir Italijoje turėjo būti sprendžiamos visos *legis actiones* taip, kaip naujesniais laikais gubernatoriui dalyvaujant buvo sprendžiamos provincijos bylos. Ši sistema bylininkams, kurie tik labai toli Italijoje ir provincijoje galėjo rasti

---

sukūrus pretūrą, buvo atskirta *jurisdictio voluntaria* nuo *jurisdictio contentiosa*, paliekant tik pirmąją konsulams, tuo tarpu antroji teko pretoriui. Pagaliau skirtumas tarp *jurisdictio contentiosa* ir *imperium mixtum*, kuris ypač buvo išplėstas savivaldybių magistratams (žiūr. toliau), taip pat siekia tą gadynę, kada, mūsų nuomone, tik *jurisdictio contentiosa* buvo pavesta kuruliniams edilams. *Org. jud.*, 1, 173 p., 1 išn. ir 228 p., 1 išn.

[1] Apie konsulų jurisdikciją (o decemvirato laikais apie decemvirus) žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 1, 215 p.

[2] Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 27. Titus Livius, 6, 42. 7, 1. Malonės jurisdikciją, kuri buvo pavesta konsulams (Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 116 p.), taip pat turėjo visi aukštesnieji magistratai (Mommsen, *Dr. publ.*, 1, 217 p., 1 išn.).

[3] Kurulinių edilų reikalui žiūr. Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 26; Titus Livius, 6, 42. Edilų civilinė jurisdikcija įstatyminių skundų laikais mums atrodo tikra ne dėl skundų, liečiančių pirkimą-pardavimą (žiūr. II t., 222 p., 3 išn.), bet ypač dėl *praes (sacramenti)*, kurią jiems suteikė Plautas, *Menaechm.*, 4, 2, 22—28; *N. R. H.*, 1893, 796 p., 1 išn. ir *Org. jud.*, 1, 218—232 pp. Peregrinų pretoriaus reikalui (tas institutas buvo sukurtas 512, o ne 507 metais) Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 28; Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 224—226 pp.; Girard, *Org. jud.*, 1, 206—218 pp. Gubernatorių, kuriems buvo pavesta valdyti provincijas, kada buvo įsteigtos 527 metais Sicilijos ir Sardinijos pretūros, reikalui žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 308 p. Kvestorių reikalui žiūr. Gajus, 1, 6.

kompetentingą magistratą, buvo nepatogi ir todėl tuos nepatogumus reikėjo prašalinti: pretorius tam tikrose Italijos vietose paskyrė tam tikrus teismo prefektus *(praefecti jure dicundo),* kurie, pasirėmę jiems suteikta pretoriaus valdžia, vietose sprendė bylas[1]; o gubernatoriai, patys asmeniškai arba per delegatus periodiškai važinėdami per didesnius provincijos miestus ir darydami sesijas *(conventus),* tuos nepatogumus prašalino ir provincijoje[2].

Vietos atžvilgiu *legis actio,* kuri, išsiplėtus valstybės teritorijai, galėjo būti keliama Italijos prefektūrose, o provincijose dalyvaujant gubernatoriui, ir kuri, tur būt, principiališkai turėjo būti keliama Romoje[3], turėjo būti keliama viešai prie magistrato audiencijų sosto. Malonės jurisdikcija galėjo būti

---

[1] Festus, V° *Praefecturae.* Mommsen, *Dr. publ.,* 1, 254 p., 4; 318—320 pp., 6, 2, 194—197 pp. ir Girard, *Org. jud.,* 1, 295—305 pp.

[2] *Kornemann,* Pauly-Wissowos, žod. 4, 1, 1900, V° *Conventus.* Tur būt, reikia į tą gadynę nukelti vieną instituciją, kuri pasireiškė imperijos laikų Egipto papiruose ir Verrinės tekstuose, rišančiuose tą instituciją su galutiniu statutu, kurį 622 metais konsulas P. Rupillus nustatė Sicilijos provincijai ir kuri, be abejojimo, yra tokia pat senumo, koks senumo yra gubernatoriaus teismas, su kuriuo ji yra čia surišta, kaip būtina įžanga (praeliminaras). Tai yra sistema, kurios laikėsi šiose, gali būti, ir dar kitose provincijose sprendžiant bylas, kurios *conventus* metu buvo keliamos pas gubernatorių arba pas jo paskirtus asmenis, teisėjus. Pagal šią sistemą bylos, kurias spręsdavo gubernatorius sesijų metu tam tikra tvarka, burtais nustatyta *(sortiri dicas),* turėjo būti sprendžiamos šiek tiek prieš balsavimus (Sicilijoje trisdešimts dienų anksčiau); pasak papirų, ieškovas savo pretenzijas turėjęs išdėstyti raštu ir jį (raštą) turėjęs įteikti vietos valdžios organams; šį raštą vietos organai paskelbdavę atsakovui, kad pastarasis laike *conventus* atvyktų pas gubernatorių vaidinti atsakovo vaidmens; be abejojimo, iškelta byla turėjo būti įrašyta į sesijos darbų programą, ką Verrines vadino *dicas scribere.* Sicilijos reikalui žiūr. Cicero, *In Verr.,* 2, 2, 15, 37. 38. 17, 42; Egipto reikalui žiūr. išskaičiuotus ir klasifikuotus dokumentus Mitteis, *Berichte von Leipzig,* 1916, 61—126 pp., iš kurių vieni reikalauja paskelbti priešininkui įteiktąjį raštą, o kiti reikalauja bylą įrašyti į registrą, graikiškai pavadintą *katakhorismos,* tik vienas 99 metų *B. G. U., 226 (Chrestom.,* 50) dokumentas reikalauja paskelbti ir kartu įrašyti į registrą. Tiesa pasakius, Mitteis, kuris pirmasis nurodė dviejų mechanizmų tapatybę, laikydamas *katakhorismos* sesijų programa, *Hermes,* 30, 1895, 572—579 pp. 32, 1897, 644—649 pp., neseniai iškėlė abejojimą apie *dicarum scriptio* sąvoką *(Z. S. St.,* 29, 1908, 470 p.) ir neigė santykį tarp *katakhorismos* ir *conventus (Berichte von Leipzig,* 69—76 pp.; F. Zucker, *Philologus,* 69, 1910, 449—465 pp.). Tačiau pirmuoju klausimu mes tikime drauge su Fliniaux, *N. R. H.,* 1909, 535—549 pp. ir Stenwenter, *Studien zum römischen Versäumnisverfahren,* 1914, 110—113 pp., kad tuos abejojimus galima pašalinti; o antruoju klausimu mes tikime, kad jei *katakhorismos* neturėjo jokio net parengiamojo santykio su *conventus* vaidmenimi, tai dar mažiau patikėtinas yra santykis šaukimų su šio vaidmens parengimu. Mitteis, *Berichte,* 84 p., ir *Grundzüge,* 37 p.

[3] Mommsen, *Dr. publ.,* 1, 217 p.; Wlassak, *Processgesetze,* 2, 253 ir t. pp.

vykdoma ir kitur. Bet tikroji ginčo jurisdikcija galėjo būti vykdoma tik posėdžiaujant magistratui *pro tribunali*, jam sėdint estradoje, kur buvo padėtas magistrato kurulinis sostas (kėdė), kuris Romoje posėdžiaujančių magistratų seniau turėjo būti Komiciume[1].

Pagaliau laiko atžvilgiu magistratas turi posėdžiauti tinkamu laiku. Ne tik naktį magistratas negali posėdžiauti[2], bet ir kiekvieną dieną. Magistratas gali tarti sakramentinius žodžius, kuriuos į jo lūpas deda įstatymas *(do, dico, addico)*[3] tik tam tikromis dienomis arba tam tikrais momentais tų dienų, kurias nustatė kalendorius. Šis kalendorius buvo religinis, politinis ir teisminis. Nors mums kalendorių perdavė tik respublikos periodo pabaigos dokumentai, bet esminiai jo bruožai siekia karalių periodą. Kalendorius neleido magistratams skelbti tam tikrų sakramentinių žodžių tais momentais, kada karalius, vienintelis religijos, teismo ir administracijos šefas, būdavo užimtas kitais reikalais ir rūpesčiais[4].

Tačiau būtinai reikia gerai suprasti magistrato vaidmenį. Magistratas neteisia. Beveik per daug būtų pasakyta, jei sa-

---

[1] Tribunolas, kurulinis sostas: Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 33—35 pp. A. Pernice, *Z. S. St.*, 16, 1895, 138—142 pp. *Comitium:* Varro, *De l. L.*, 5, 155; Aulus Gellius, 20, 1, 47. *Org. jud.*, 1, 183—186 pp.

[2] *Lex Plaetoria* pas Cenzoriną, *De die nat.*, 24, 3 (Bruns, *Fontes*, 1, 45 p.; *Org. jud.*, 1, 182 p., 2 išn.).

[3] Varro, *De l. L.*, 6, 30. Macrobus, *Sat.*, 1, 16, 4. Gali būti, kad būdavo sakoma, pavyzdžiui, žodis *dare* teisėjui paskirti, žodis *addicere* daiktui arba asmeniui priteisti tam asmeniui, kuris to reikalavo, jei priešininkas neginčijo, žodis *dicere* priteisti *vindiciae*.

[4] Apie šių dienų paskirstymą žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 426—427 pp., ir ypač *C. I. L.*, I², 289—296 pp. Visų pirma kalendorius išskiria nuo 50 iki 60 dienų, pažymėtų raide *N(nefas)*, kada negalėjo būti nei susirinkimų, nei bylų dėl to, kad karalius buvo užimtas religinėmis atgailos ceremonijomis; paskui apie 50 kitokių dienų, pažymėtų raidėmis *N* ir *P*, kurios, mūsų nuomone, yra tokios pat dienos tik su švenčių skirtumu: pastarosios dienos buvo paskirtos linksmoms šventėms, o pirmosios — liūdnoms šventėms, vienos iš jų buvo *dies nefasti hilares*, o kitos *dies nefasti tristes* (Festus, V° *Nefasti dies).* Taip pat negalėjo būti sprendžiamos bylos *dies comitiales*, pažymėtos raide *C*, jei buvo daromi susirinkimai, nes karalius, magistratas, dalyvaudamas tautos susirinkime, negalėjo tuo pat laiku dalyvauti *legis actio*. Priešingai, bylas galima buvo spręsti dienomis, pažymėtomis raide *F(fas)*, kurios buvo tikros teismo dienos, kurių buvo apie 40 ir kurių sąrašas vėliau buvo daug kartų padidintas. Be kitko, bylas galima buvo spręsti susirinkimų dienomis, jei tie susirinkimai faktiškai nebuvo šaukiami; dviem testamentinių susirinkimų dienomis, pasibaigus susirinkimui; kitą kurią dieną, pasibaigus ceremonijai *(quando stercus delatum fas);* kitų dienų, pažymėtų raidėmis *F P (fasti principio?)*, rytais, prieš prasidedant ceremonijai; tam tikromis dienomis *(dies intercisi)*, pažymėtomis raidėmis *E N*, vidurdieniais, pertraukomis tarp dviejų aukojimo fazių.

kytume, kad magistratas suorganizuoja bylą. Magistratas, dalyvaudamas byloje, suteikia tik tam tikrą būtiną autentiškumą šalių aktams, ypač ieškovo aktams. Kaip ir neteisminėje procedūroje, ieškovas, įvykdydamas *legis actio,* realizuoja savo teisę, kurią jis gali iš tikro realizuoti tik vieną kartą *(bis de eadem re ne sit actio)*[1], bet kuri reguliariškai įvykdyta betarpiškai patenkina prašytojo pretenziją; jei, žinoma, ji neiškelia jokių ginčų, o jei iškyla taisyklingas ginčas, tai prasideda byla[2]. Magistrato vaidmuo yra dalyvauti, jei ne pasyviškai, tai bent mechaniškai[3]. Magistratas čia turi būti, tarti tuos žodžius, kuriuos tarti jam įsako įstatymas. Bet tai beveik viskas. Magistratas negali nei skundo suteikti, jei įstatymas to skundo nesuteikia, nei, mūsų išmanymu, to skundo neduoti (*denegere legis actionem),* jei įstatymas tą skundą duoda[4]; gi jei

---

[1] Šią taisyklę mes jau nurodėme II t., 377 p., 1 išn. ir 398 p. Tūlas labai bendrai naikinamąjį padarinį, kylantį iš tos taisyklės, laiko nuo tos gadynės surištu su *litis contestatio,* apie kurią Festus, *Ep.,* V° *Contestari litem (contestari litem dicuntur duo aut plures adversarii, quod ordinato judicio utraque pars dicere solet: Testes estote)* kalba, kaip apie pakvietimą dalyvaujančių būti liudininkais, kas, kaip paprastai manoma, atsitikdavę baigiantis stadijai *in jure,* paskyrus teisėją. Tačiau šią pažiūrą labai smarkiai puolė Wlassak, *Die Litiscontestation im Formularprozess,* 1889, 79—83, 69—77 pp., kuris pastebėjo, kad Verius Flakas kalba apie savo laiką teisę, vadinasi, apie formulinio proceso gadynės teisę, ir kad būtų nelogiška kviesti liudininkus tik paskyrus teisėją tokiam aktui, kuris pagal *legis Pinariae* (žiūr. 261 p., 4 išn.) jau buvo įvykdytas prieš trisdešimt dienų. Tačiau žiūr. Collinet, *N. R. H.,* 26, 1902, 529—552 pp. Jei, kaip tai atrodo teisinga, liudininkų kvietimas, apie kurį Augusto laikais kalba Verius Flakas, buvo įstatyminių skundų gadynėje, tai jis turėjo būti dar prieš *legis actio;* be to, ne dėl liudininkų kvietimo, bet dėl įvykdymo *legis actio,* kurią kvietimas lydi, panaikinama teisė. Šiaip ar taip, reikia pastebėti, kad mūsų teisėje tik sprendimas užkerta kelią šalims kelti naują bylą, patiekiant teismui jau išspręstą klausimą; romėnų gi teisėje, kaip ir daugelyje kitų archaiškų teisių, teisę kelti naują bylą panaikina pats iškilmingumas, kuriuo pradedama byla, nepaisant ar sprendimas buvo paskelbtas, ar ne.

[2] Taisyklė, pagal kurią *confessus pro judicato habetur (D.,* 42, 2, *De conf.,* 1), yra tik sumodernintas senosios sistemos išreiškimas; priešingai, originali tos sistemos fizionomija rodo, kad sprendimas reikalingas buvo tik tuo atveju, kada buvo taisyklingas neigimas teisės to asmens, kuris kėlė bylą; siekiamasis padarinys betarpiškai pasireiškia prieš *confessus* ir prieš tą atsakovą, kuris nesigina *uti oportet.* Demelius, *Die Confessio im römischen Civilprozess,* 1880, 39—110 pp. A. Giffard, *La confessio in jure,* tezė, Paris, 1900, 4—49 pp. P. Collinet, *N. R. H.,* 29, 1905, 170—174 pp. ir Giffard, *N. R. H.,* 1905, 449—476 pp., atsakymas.

[3] Cicero, *Pro Mur.,* 12. 26.

[4] Apie tuos du klausimus žiūr. Girard, *Org. jud.,* 1, 68—70, 195—198 pp.; *Mélanges,* 1, 70—74, 74—76, 114—174 pp., o priešinga prasme paskutiniu laiku žiūr. Wlassak, *Z. S. St.,* 25, 1904, 81—188 pp.; 28, 1907,

prasideda ginčas, tai taip pat ne magistratas jį sprendžia. Atsižiūrint į pagrindinį padalymą, kuris sudaro dviejų pirmųjų taisyklingo proceso sistemų esminį požymį, kuris, pasak padavimo, buvęs padarytas pirmųjų Romos įkūrėjų, turėjusių galvoje demokratinį tikslą (ž. I t., 38 p., 1 išn.), ir kuris, šiaip ar taip, jau buvo XII Lentelių įstatymų laikais, *in jure* iškeltas magistratui dalyvaujant ginčas turėjo būti sprendžiamas *in judicio,* kur veikė kitas autoritetas. Magistrato uždavinys pasibaigia paskyrimu teisėjo, kurį dažniausiai pasirinkdavo pačios šalys.

II. Procedūra in judicio. Teisėjai, vieta, laikas, formos. — Autoritetas, kuris sprendžia bylą *in judicio* yra arba nuolatinė kolegija, arba vienas ar daugiau teisėjų, paskirtų tam tikrai bylai spręsti.

Tam tikrais atvejais, kurie mums atrodo seniausi, byla būdavo perduodama vienam teisėjui spręsti. Tai būdavo paprastai vienas teisėjas *(unus judex),* kurį dėl jo kompetencijos vadindavo kartais *judex,* kartais *arbiter*[1]. Jei šalys susitardavo.

1—115 pp. Lenel, Z. S. St., 30, 1909, 329—354 pp. Pasak Gajaus, 4. 11 (ž. 239 p., 3 išn.), magistratas neturėjęs teisės duoti skundų, kurių prieš *lex Aebutia* įstatymas nedavė; mūsų nuomone, čia nurodytas dėsnis nuneigia visas sistemas, kurios pripažino prieš *lex Aebutia* skundus, neturinčius legalinio pagrindo, vis tiek ar tie skundai būtų buvę keliami pretorinių skundų forma (žiūr. II t., 170 p., 4 išn.), ar jie būtų buvę keliami geros sąžinės skundų forma (žiūr. II t., 170 p., 4 išn.), ar vėliau uždraustąją *arbitria honoraria,* kurie nėra aiškiai nustatyti, forma (Cuq, 1, 169, 225, 285—286 pp., 2, 733 pp. Mitteis, 1, 46—53 pp.; žiūr. *Mélanges,* 153, 158 pp.), ar dar kitokių skundų formomis (paskutiniu laiku žiūr. Lenel, Z. S. St., 30, 1909, 344—354 pp., ir *Mélanges,* 172—174 pp.). Ir atvirkščiai, ta pati idėja, mūsų išmanymu, prieš *lex Aebutia* nedavė magistratui teisės atsakyti tą skundą, kurį davė įstatymas. Visi tie tekstai, kuriais remiama priešinga pažiūra, tikrai nėra senesni už *lex Aebutia.* Tas tekstas, kuriuo kadaise dažniausiai buvo remiamasi (Val. Max., 7, 7, 3) ir kuris lietė *bonorum possessionem,* duodamą paprastos kraujo giminystės pagrindu, kad kraujo tėvas galėtų kelti bylą prieš testamentą savo sūnaus, išėjusio iš tėvo valdžios, be abejojimo, yra parašytas septintojo šimtmečio pabaigoje. *Mélanges,* 90 p., 2 išn., 139 p., 2 išn. Apie kitus tekstus, kuriais tūlas rėmėsi vėliau, mūsų išmanymu, taip pat be reikalo, žiūr. *Mélanges,* 139—143 pp.

[1] Skirtumą padarė dar XII Lentelių, 2, 2. 9, 3, ir tas skirtumas, gali būti, yra suderintas su skirtumais bylų *lites* ir *jurgia (Org. jud.,* 1, 95 p., 1 išn.). Tas skirtumas vėlesnėje gadynėje lietė didesnę valdžią, suteiktą arbitrui (Festus, V° *Arbiter: Arbiter dicitur judex, quod totius rei habeat arbitrium et facultatem* ir ypač Cicero, *Pro Roscio, com.,* 4, 10 ir t.). Tačiau arbitro vardas etimologiškai, rodos, greičiau reiškė teisėją, kuris vyksta į ginčo vietą, kaip to reikalavo šalis bylos, kuri anksčiau būdavo pavedama arbitrams (žiūr., pavyzdžiui, 249 p., 2 išn.), o antroji prasmė galėjo atsirasti iš įvertinimo teisės, kurią turėjo šie teisėjai. Eisele,

tai jos visai laisvai galėdavo pasirinkti teisėją; jei šalys nesusitardavo, tai teisėjas būdavo imamas iš sąrašo, kurio sudėtis keitėsi pagal politinius pasikeitimus (šioje gadynėje į sąrašą įėjo senatoriai), bet pats teisėjo parinkimas iš sąrašo pareidavo tik nuo šalių, nes ieškovas siūlydavo atsakovui teisėjus tol, kol atsakovas vieną iš pasiūlytų asmenų priimdavo[1]. Kai kuriais atvejais byla būdavo perduodama keliems teisėjams, paprastai trims *(tres arbitri)*[2], kuriuos, tur būt, rinkdavo analoginiu būdu. Pagaliau, gali būti, nuo įstatyminių skundų gadynės byla galima būdavo perduoti vadinamiems *recuperatores* (trečiųjų teismų teisėjams), kurie sudarydavo kolektyvų teismą; teisėjais magistratai skirdavo gana didelį asmenų skaičių, kurį šalys sumažindavo savo pareiškiamais atmetimais[3].

Šitokios buvo teismų kolegijos: 1. *centumviri*[4], paimti iš tribų arba, mažiau tikrai, tribų išrinkti asmenys, kurie sudarė tribunolą iš šimto penkių narių. Iš kiekvienos tribos į tribunolą patekdavo po tris asmenis; tai verčia manyti, kad šis teismas atsirado tik 513 metais, kada tribų skaičius buvo padidin-

---

Beiträge zur römischen Rechtsgeschichte, 1896, 1—12 pp. — Žinoma, nereikia maišyti šio arbitro, kuris yra magistrato paskirtas teisėjas jau prasidėjus bylai, su *arbiter ex compromisso*, kurį geruoju šalys pasirinkdavo, visai nesikreipdamos į magistratą (žiūr. II t., 276 ir 277 pp.).

[1] Festas sako, kad ieškovas *procat iudicem*, o Ciceronas sako, kad ieškovas *fert iudicem;* atsakovas gi jį priima, *sumit iudicem*, arba jį atmeta, *iudicem ejerat*, prisiekdamas nesitikįs iš jo sulaukti teisingo sprendimo. Festus, V° *Procum;* Cicero, *De orat.*, 2, 65, 263. 2. 70, 285 ir t. Cicero, *Pro Cluent.*, 43, 120; vadinasi, sako, jog senieji romėnai nenorėję, kad ir mažiausios vertės byla būtų sprendžiama to teisėjo, kurio abi šalys nepriėmė.

[2] Du tikriausi atsitikimai yra *actionis finium regundorum* arbitrai (žiūr. II t., 306 p., 1 išn.) ir *falsae vindiciae* arbitrai (žiūr. I t., 428 p., 4 išn.). Prieš kitų atsitikimų pripažinimą ž. Wlassak, *Processgesetze*, 2, 285—298 pp.

[3] Apie *recuperatores* Festas (V° *Reciperatio)* kalba, kad jų institutą įvedusios bylos, kylančios tarp piliečių ir peregrinų; mes netikime, kad įstatyminių skundų laikais jiems būtų buvusios pavestos piliečių bylos; tačiau, mūsų nuomone, jie galėjo spręsti savo kompetencijos bylas, keliamas *legis actio* būdu, pavyzdžiui, *repetundae* srityje (ž. 255 p., 2 išn.), ginčus tarp piliečių ir latinų (žiūr. I t., 156 p., 2 išn.), kuriems, pasak Denys, 6, 95, buvę taikomi 261 metų latinų sąjungos nuostatai. Jų paskyrimą *sortitio* ir *rejectio* būdais paliudijo, pavyzdžiui, agrarinis 643 metų įstatymas, 1. 37; taip pat žiūr. ediktą apie Venafrumo vandentiekį, *Textes*, 188 p., *in fine*. Apie juos ž. Wlassak, *Processgesetze*, 2, 298—328 pp. Eisele, *Beiträge*, 37—75 pp. Girard, *Org. jud.*, 1, 99—104 pp.; Wenger, Pauly-Kroll-Witte, Ia, 1914, 405—434 pp., V° *Reciperatio*.

[4] Kritiško tekstų ir sistemos, liečiančių centumvirus, išaiškinimo reikalui žiūr. Wlassak, Pauly-Wissowoj, 3, 2, 1899, V° *Centumviri*, ir O. Martin, *Le tribunal des centumvirs*, tezė, Paris, 1904.

tas iki trisdešimt penkių[1], nors kartais tūlas ir teigia, kad šis teismas siekiąs Romos įsikūrimo laikus[2]. Teigiama, kad šie teismai ypač spręsdavę įpėdinystės bylas, bet nėra jokių įrodymų, kad šio teismo kompetencija būtų buvusi apribota įpėdinystės bylomis arba kad ji būtų buvusi išimtinė kompetencija[3]; 2. *decemviri stlitibus* (arba *litibus) judicandis,* kurios tikrai rinko ir kurie respublikos periodo pabaigoje sprendė ginčus dėl laisvės[4]. Kai kuriais *manus injectionis* atvejais teisdavo vadinami *triumviri capitales* (mirties triumvirai)[5]. Priešingai, mes netikime, kad civilinius ginčus, keliamus *legis actio* būdu, kada nors būtų sprendę pontifikai[6].

Šie autoritetai galėdavo posėdžiauti tam tikromis dienomis, kuriomis negalėdavo posėdžiauti magistratai. Tačiau ne kiekvieną dieną šie autoritetai galėdavo posėdžiauti: apskritai

---

[1] Festus, Ep., V° *Centumviralia judicia.*

[2] Prieš jų senumą žiūr. *Org. jud.,* 1, 23 p., 2 išn. Pirmoji žinia, kuri chronologiškai parodo centumvirų buvimą, kaip tai pažymėjo Martin, 5 p., yra byla, kurią dėl savo padėties iškėlė 617 metų konsulas C. Hostilius Mancinus, autorius sutarties su numantinais, be abejojimo, tuojau neįvykęs jo išdavimas, nutartas 618 metais (Cicero, *De or.,* 1, 56, 238; 1, 40. 181. 182).

[3] *Hereditatis petitionis* reikalui žiūr. 147 p., 2 išn. ir tekstus, kurie rodo, kad jų kompetencija nebuvo išimtinė. Quintilianus, *Inst. or.,* 5, 10, 115: *Alia apud centumviros, alia apud privatum judicem in iisdem quaestionibus ratio,* taip pat visai natūrališkai tvirtina, kad centumvirų kompetencija tose pačiose srityse konkuravusi su *unius judicis* kompetencija. Priešingai, Cicerono patiektas sąrašas klausimų *(De or.,* 1, 38, 173), duodamų spręsti centumvirams, rodo, kad jie, be *hereditatis petitionis* bylų, sprendė visas arba tik dalį daiktinių bylų. Tiesa pasakius, buvo mėginta (paskutiniu laiku Jobbé-Duval, *N. R. H.,* 1904, 537—577 pp.; 1905, 1—48 pp.) išaiškinti jų kompetenciją visose čia nurodytose srityse, tvirtinant tų bylų sąryšį su *hereditatis petitionis* bylomis ir nurodant, kad šios bylos atstojusios kai kurias atskiras bylas (žiūr. 150 p., 1 išn.). Tačiau tai būtų nesuprantama, sakysime, kodėl visų čia nurodytų atskirų bylų pavyzdžių tarpe nebuvo nė vienos bylos, liečiančios asmenines teises.

[4] Mommsen, *Dr. publ.,* 4, 314—318 pp. Mommsenas, identifikuodamas juos su Tito Liviaus (3, 56) *judices decemviri,* tvirtina, kad jų instituto sukūrimas siekiąs 305 Romos gyvenimo metus. Neminint šios identifikacijos, kuri mums atrodo klaidinga, šis institutas buvo sukurtas tik VII-jo šimtmečio pradžioje. Girard, *Mélanges,* 1, 76 p., 2 išn.; *Org. jud.,* 1, 23 p., 2 išn., 83 p., 2 išn. Bylos dėl laisvės: Cicero, *Pro Caec.,* 33, 97. *De domo,* 29, 78.

[5] Plautus, *Persa,* 1, 2, 17—24. Mommsen, *Droit public,* 4, 307 p., 1 išn., ir Girard, *Org. jud.,* 1, 177—178 pp.

[6] Labai įvairiomis formomis buvo palaikoma priešinga nuomonė, kuri buvo remiama daugiau iš anksto padarytu nusistatymu, nekaip tekstais. Byla, kurioje Ciceronas pasakė savo ginamąją kalbą *De domo,* nebuvo civilinė byla, bet buvo administracinė byla, kurioje pontifikai nepadarė net sprendimo, o tik pareiškė savo nuomonę konsului. Pomponiaus *(D.,* 1, 2, *De O. J.,* 2, 6) nurodymas, be kitko neaiškus, pasak kurio kas-

jie neposėdžiaudavo viešųjų žaidimų dienomis, o taip pat vynuogių ir javų valymo metu; tuo būdu teismo metai *(rerum actus)* buvo padalyti į žiemos ir vasaros sesijas *(menses hiberni, aestivi)*, kurias skyrė rudens ir pavasario didieji žaidimai[1]. Teismai posėdžiaudavo viešai; *unus judex* paprastai posėdžiaudavo Komiciume arba Forume[2]. Tačiau, skirdamosi nuo to, kas būdavo *in jure, in judicio* formalizmas beveik absoliutiškai nebuvo paisomas. Bylą galima buvo spręsti net šalims nedalyvaujant. Jei vienas iš bylininkų be pateisinamos priežasties neatvykdavo į teismą, tai iki pietų (12 val.) jo laukdavo, o po pietų jis pralaimėdavo bylą[3]. Jei į teismą atvykdavo abi šalys, tai tuojau prasidėdavo šalių kalbos, kur visada, rodos, leisdavo dalyvauti advokatams, o paskui patikrindavo įrodymus, apie kurių patikrinimą nerandame jokių teisės taisyklių. Teisėjas tą pačią arba kitą dieną, jei iki saulėleidžio negalėdavo pabaigti bylos, nes saulei leidžiantis reikėdavo pabaigti posėdį[4], padarydavo sprendimą *(sententia)*, kuris išreikšdavo teisėjo nuomonę jam patiektuoju klausimu. Čia baigdavosi teisėjo uždavinys; sprendimo vykdymu, jei tas sprendimas būdavo ieškovui palankus, turėdavo pasirūpinti pats ieškovas, žinoma, jei jis nebūdavo patenkintas vien sprendimo paskelbimu.

B.

Įvairios legis actiones.

1. Pignoris capio.

Pignoris capio[5], plačiausiąja šių žodžių prasme, yra tada, kada kreditorius be teismo sprendimo paima daiktą debito-

---

met buvęs prirenkamas vienas pontifikų kolegijos narys, kuris *praeesset privatis*, išaiškinamas patariamuoju pontifikų vaidmenimis; pontifikų dalyvavimas bylose išaiškinamas įvairiomis priežastimis, o ypač ta priežastimi, kad pontifikai saugojo senuosius karališkojo teismo archyvus (žiūr. I t., 67 p.).

[1] Wlassak, Pauly-Wissowoj, 1, 1893, 332—334 pp.

[2] XII Lentelių, 1, 7: *In comitio aut in foro.*

[3] XII Lentelių, 1, 8: *Post meridiem praesenti litem addicito.* P. Petot, *Le défaut in judicio dans la procédure ordinaire romaine*, tezė, Paris, 1912.

[4] XII Lentelių, 1, 9: *Solis occasus suprema tempestas esto.*

[5] Gajus, 4, 26—29, 32. (Paul Collinet, *Etude sur la saisie privée*, tezė, Paris, 1893, 33—78 pp. Sumner Maine, *Etudes sur les inst. primitives*, 1880, 309—378 pp.).

riaus, kuris nemoka skolos. Čia yra prievartos priemonė, kuri visai natūrališkai skatina žmones ja naudotis, kuri tam tikra prasme iki šiol laikosi liaudies sąmonėje ir kuri plačiau arba siauriau veikė daugelį mažai pažengusių pirmyn šalių įstatymus[1]. Ši priemonė buvo vartojama beveik visur, kur teismo organizacija neaprėžė kreditoriaus iniciatyvos.

Romos valstybė, kuri nesileido, kad kas kitas ją teistų, šia prievartos priemone naudojosi taip, kaip ir kitomis priemonėmis. *Pignoris capio* Romoje buvo tam tikra viešosios prievartos priemonė: ją vartojo magistratai, kad kiekvieną asmenį priverstų klausyti savo įsakymų; iš nepaklusniųjų asmenų magistratai liepdavo savo tarnautojams paimti tam tikrus daiktus, kuriuos, jei pasipriešinimas ir toliau tęsdavosi, liepdavo sunaikinti[2].

Priešingai, privatinis asmuo šia archaiška procedūra principiališkai beveik negalėdavo pasinaudoti. Privatiniam asmeniui šia priemone leisdavo pasinaudoti tik tam tikrais išimtinais atvejais, kada šią priemonę, mūsų nuomone, galima būdavo pavadinti ne senosios privatinės *pignoris capio* liekana, bet viešosios *pig. capio* pavedimu.

Pignoris capio būdavo leidžiama šiais atvejais: 1. karo srityje kareiviams savo algai išieškoti *(aes militare)* ir, jei kareiviai buvo raiteliai, arklio kainai išieškoti *(aes equestre)*, o taip pat arklio maistui gauti *(aes hordearium)* iš asmenų, kurie valstybei turėjo atlikti čia nurodytas prievoles; 2. finansų srityje valstybės mokesčių nuomininkams ieškant iš mokesčių mokėtojų, kurie pasivėlino tuos mokesčius sumokėti; šią teisę jiems suteikdavo daromoji su cenzorium sutartis *(lex censoria)*; 3. pagal XII Lentelių įstatymus religijos srityje kreditams, kilusiems iš pirkimo-pardavimo ir nuomos sutarčių kulto reikalams, kurie civiliškai dar nebuvo priverstini[3].

---

[1] Collinet, 7—29 pp. Ypač žiūr. 21—29 pp., Arbois de Jubainville darbų reziumė apie airių teisę.

[2] Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 1, 183—184 pp.

[3] Gajus, 4, 27—28 pp. Vienintelė sritis atsitikimų, kada pavedimas savaime nėra aiškus, yra religinė sritis, kur *pignoris capio* vartojama, kad gautų kainą už parduotą gyvulį, paskirtą aukai, arba kad gautų nuompinigius, numatytus išleisti aukoms. Mūsų nuomone, pavedimas gali pareiti ne, kaip kartais tvirtinama, nuo pontifikų teisės paimti daiktą, kurios prieš atskirą privatinį asmenį dar nebuvo, bet nuo karaliaus, kuris buvo vyriausias kunigas ir kartu vyriausias magistratas, teisės paimti daiktą;

Tas asmuo, kuriam buvo pavesta padaryti *pignoris capio*, galėjo ją daryti taip, kaip ir pavedėjas, net neturėdamas *jus*, net nesant priešininko, net ne teismo dieną. Tačiau jis, skirdamosi nuo magistrato, ją turėjo daryti *certis verbis*, kas aiškiai parodo norą užkirsti įtarimams kelią, atskirti leistą veiksmą nuo plėšikavimo[1].

Kadangi šitokia procedūra buvo galima privatinių asmenų tarpe, bet ne tarpe valstybės ir privatinio asmens, tai privatinio asmens *pignoris capio* padarinių atžvilgiu skyrėsi nuo magistrato *pignoris capio* tuo, kad privatinio asmens *pignoris capio* galėjo pagrįsti atskirą bylą dėl paimto daikto. Pats paėmėjas galėjo iškelti bylą ir reikalauti, kad daiktas iš jo būtų atpirktas[2].

2. Manus injectio.

Manus injectio[3], plačiausiąja tos sąvokos prasme, buvo procedūra, kuria kreditorius magistrato akivaizdoje suimdavo debitorių ir, jei čia pat trečiasis asmuo, vadinamas *vindex*, jo neišvaduodavo, nusivesdavo į savo namų kalėjimą, kur jį kalindavo per šešiasdešimt dienų, kurioms pasibaigus kreditorius

---

šios teisės karalius neteko tada, kada buvo atskirta civilinė valdžia nuo religinės valdžios; dėl pastarojo valdžių atskyrimo ši teisė buvo suteikta privatiniams suinteresuotiems asmenims; tai padarė pozitingas įstatymas, būtent, XII Lentelių įstatymas. Vieną *pignoris capionis* atsitikimą, kuri praleido Gajus, statybos srityje nurodė *senatus consultum de pago Montano (Textes,* 130 p.), kurio *pignoris capio*, pastatyta greta *manus injectio*, galėjo būti tik privatinė *pignoris capio*, tur būt, *pignoris capio popularis. Pignoris capio*, kurią imperijos laikais *lege metalli Vipascensis (Textes,* 119 ir t. pp.) suteikė įvairiems asmenims (reikia dar pridėti literatūrą, nurodytą pas Schönbauer, *Z. S. St.*, 45, 1925, 352—390 pp.; 46, 1926, 181—215 pp.), tam tikra prasme yra *pignoris capionis publicanorum* dubletas; čia yra magistratų *pignoris capionis* pavedimas; tačiau čia nėra *legis actio per pignoris capionem*. Apie teoriją, kuri pripažįsta *pignoris capionis* buvimą *damni infecti* atveju, žiūr. 274 p., 2 išn., *in fine*.

[1] Gajus, 4, 29 (ž. 240 p., 2 išn.).

[2] Tai rodo Gajus, 4, 32, pagal kurį formalinės sistemos laikais valstybės pajamų ir išlaidų nuomininkams duodamas fiktyvinis skundas, kuriuo reikalaujama sumokėti pinigų sumą, kuri priverstų apdėtąjį mokesčiais asmenį išsipirkti užstatą *(pignus luere deberet)*, jei buvo *pignoris capio* (ž. 298 p., 2 išn.).

[3] Apie *legis actio per manus injectionem* mes žinome iš gausių dokumentų, kuriuos mums patiekė ne tik Gajus, 4, 21—25, bet ir XII Lentelių tekstas, 3, 1—6, kurio terminus ir analizę mums patiekė Aulus Gelius, 20, 1, 42—52, ir pagaliau *legis coloniae Genetivae*, c. 61 *(Textes,* 90 p.), kuris parodo šio skundo pritaikymą dar 710 metais ir kurio tekstą labai pravartu sugretinti su XII Lentelių tekstu.

galėdavo debitorių užmušti arba parduoti į vergovę *(trans Tiberim).* Gana anksti *manus injectio* ėmė laikyti geriausiąja sprendimų vykdymo tvarka[1]. *Manus injectio,* būdama teisminė procedūra, vykstančia magistratui dalyvaujant, galėdavo pasibaigti byla, jei tik *vindex* taisyklingai užginčydavo *manus injectio* teisėtumą. Tačiau *manus injectio* galėjo virsti sprendimų vykdymo tvarka tik tada, kada atsirado kitos *legis actiones,* pagal kurias galėjo išspręsti ginčus. Anksčiau *manus injectio* buvo priemonė apsaugoti kreditams, kurie ją betarpiškai gimdydavo; gali būti, kad *manus injectio* buvo tas įstatyminis skundas, kuris geriausiai parodo, kaip galėjo susidaryti byla iš senųjų procedūrų be bylų, kaip teisminė procedūra pakeitė neteisminę procedūrą, kilusią iš gryno keršto.

Byla gali prasidėti tik įsikišus vindeksui, kurio nesant nei nustatyti formalumai, nei magistrato dalyvavimas negalėjo užkirsti kelio atsakovo nužudymui arba jo pardavimui į vergovę, nes pats atsakovas negalėjo gintis. Magistrato dalyvavimas areštuojant (suimant) debitorių yra tik anksčiau arba vėliau prie procedūros prikergtas dalykas, kuris pačiai procedūrai turėjo suteikti teisminės procedūros pobūdį, bet kurį galima ir atmesti, visai nepadarant logikos spragos. Ir vartojamieji gestai ir sakomos kalbos, kurie sudarė procedūros ritualą, parodo tik elgesį žmogaus, kuris, tikėdamas kito žmogaus esąs nuskriaustas, suima savo priešininką, dažniausiai iš netyčių užpultą, bet kuris nuo savo veiksmo turi susilaikyti tada, kada įsikiša trečiasis asmuo, kuris jį atakuoja tokiu pat būdu ir kuris perkelia lygsvarą, nes du stoja prieš vieną.

I. Formos. — Visa *manus injectio* procedūra, nuo jos pradžios iki pat pabaigos, apima šias tris fazes: *legis actio,* tikrąja prasme, vykstančią magistrate; tolesnių šešiasdešimt dienų fazę; pagaliau galutinę fazę, kada debitorius nužudomas arba parduodamas į vergovę.

1. *Manus injectio* prasideda tik suėjus trisdešimt dienų nuo skolos mokėjimo termino arba nuo teismo sprendimo[2].

---

[1] Ypač pasak Gajaus komentaro ir pasak Festo, V° *Reus,* ši pažiūra jau buvusi XII Lentelių pažiūra, nes XII Lentelių tvarkė *sacramenti* procedūrą dar prieš *manus injectio.*

[2] XII Lentelių, 3, 1: *Aeris confessis rebusque jure judicatis, XXX dies justi sunto.*

Suėjus tam laikui, kreditorius turi teisę padaryti *manus injectio*[1]: jis gali vesti debitorių į magistratą[2], kuriam dalyvaujant kreditorius deda ranką ant debitoriaus ir sako sakramentines kalbas, rodančias skolos sumą, jos pagrindą ir tai, kad skola nėra sumokėta[3]. Šioms kalboms debitorius negali pasipriešinti, reikalaudamas leisti įrodyti, kad *manus injectio* yra padaryta be reikalo. Ieškovą gali sulaikyti (jam pasipriešinti) tik šie du faktai: skolos sumokėjimas ir vindekso įsikišimas. Tekstai sako, kad abu faktai galutinai išvaduoją suimtąjį debitorių[4]. Tačiau skolos sumokėjimas panaikina kreditoriaus teisę, tuo tarpu šios teisės, žinoma, savaime nepanaikina vindekso įsikišimas. Tiesa, tas įsikišimas gali atleisti debitorių ir nieko jo vietoje nepastatyti tik tada, kada *manus injectio* buvo padaryta be reikalo; bet įsikišimas turi uždėti prievolę vindeksui, jei jis įsikišo, nusižengdamas prieš įstatymus. Nutrauktoji procedūra su debitorium iš tikrųjų tęsiama su vindeksu, iš kurio, jei jis buvo įsikišęs be reikalo, kreditorius galėjo pareikalauti sumokėti dvigubą skolą[5]. Kuriomis formomis ir kuriuo pagrindu

---

[1] XII Lentelių, 3, 2: *Post deinde manus injectio esto.* Ši formulė tais pačiais žodžiais yra pakartota *in lege coloniae Genetivae*, c. 61, ir Lucerijos užraše (*Textes*, 25 p.). Vadinasi, šią formulę galima laikyti techninkine formule, kuria buvo pavadinta *legis actio per manus injectionem*, pastatant ją prieš kitus atsitikimus, kur buvo suteikta teisė pavartoti jėgą ir kur teisinė kalba vartoja artimus, bet kitokius išsireiškimus, pavyzdžiui, tuo atveju, kada priešinasi *in jus vocatus* (ž. 242 p., 4 išn.).

[2] XII Lentelių, 3, 2 (tęsinys): *In jus ducito.* Mes manome, kad visai be reikalo Kellerio vertėjas išplėtė *in jus vocatio* formą. Įstatymas būtų pasakęs *in jus vocato*, o ne *in jus ducito*. Toliau nebūtų galima išaiškinti, dėl ko *in jus ducito* buvo po *manus injectio esto*. Įstatymas būtų turėjęs pasakyti, kad atsakovą reikia pakviesti į magistratą ir kad ten galima padaryti *manus injectio*. Įstatymas sako atvirkščiai, kad reikia padaryti *manus injectio*, bet kad reikia *in jus ducere*, nes tuo tarpu kai *in jus vocatio* atveju reikėjo suteikti ieškovui teisę atvesti atsakovą į magistratą, kad čia jam galėtų iškelti bylą, tuo tarpu čia reikia priversti kreditorių, kuris savo kredito pagrindu turi teisę atvesti debitorių, kad jis atvestų debitorių į magistratą, užuot jį nusivedus tiesiog pas save, kaip, gali būti, anksčiau kreditorius taip darydavo.

[3] Gajus, 4, 21 (sprendimo atveju): *Qui agebat sic dicebat: „Quod tu mihi judicatus (sive „damnatus") es sestertium decem milia, quandoc non solvisti, ob eam rem ego tibi sestertium decem milium judicati manum injicio", et simul aliquam partem corporis ejus prohendebat.*

[4] XII Lentelių, 3, 3: *Ni judicatum facit aut quis endo eo vindicit, secum ducito. Lex col. Gen.*, 61: *Ni vindicem dabit judicatumve faciet, secum ducito.* Vadinasi, pinigiškai *vindex* vaidina tokį vaidmenį, kokį vaidmenį vaidina debitorius, kurį jis išvaduoja: XII Lentelių, 1, 4. *Lex col. Gen.*, 61.

[5] Ši *vindex* skolos suma nuo seniai buvo pripažinta dėl tam tikrų labai patikimų sumetimų. Tie atsitikimai, kada seniau būdavo daroma

kreditorius galėjo reikalauti sumokėti dvigubą skolą, tikrai nėra žinoma[1]; mes manome, kad čia buvo baudžiamasis neteisėto įsikišimo pagrindas[2].

Priešingai, jei nei skola sumokama, nei vindeksas įsikiša, tai kreditorius, gavęs magistrato *addictio,* vedasi su savim debitorių. Magistrato *addictio* buvimas, tiesa pasakius, yra paliudytas tik vėlesnėje už XII Lentelių gadynėje[3].

2. Nuo *addictio* momento prasideda šešiasdešimt dienų laikotarpis, kurį debitorius yra laikomas kreditoriaus namų kalėjime. XII Lentelių įstatymai nurodo, kokio sunkumo turi būti retežiai, kuriais sukaustomas debitorius, koks turi būti duodamas kaliniui išlaikymas (maistas). Tačiau debitorius nėra vergas, jis visada yra savo turto valdovas; jis gali prašyti, kad jam duotų maisto iš jo turto; jis gali taikytis su savo kreditorium tol, kol nėra suėjęs nustatytas laikas. Antra vertus, viena XII Lentelių dispozicija, kurią nuo labai seniai tūlas lygina su simetrinėmis keltų įstatymo dispozicijomis, įsako kreditoriui, kad baigiantis šešiasdešimt dienų laikui tris iš eilės turgadienius išvestų debitorių ir balsiai paskelbtų skolą ir jos dydį taip,

---

manus injectio ir kada, vadinasi, kreditoriaus padarytą *manus injectio* galėdavo pašalinti tik *vindicis* įsikišimas, pavyzdžiui, sprendimo atsitikimai (ž. 254 p., 2 išn.), *depensi* atsitikimai (ž. II t., 473 p., 2 išn.), *legis Aquiliae* atsitikimai (ž. II t., 36 p., 4 išn.), formulinio proceso gadynėje buvo tie atsitikimai, kada *lis infitiando crescit in duplum* (ž. 283 p., 1 išn.); iš čia aiškiai matyti, kad kadaise iš *vindex,* kuris tik vienas galėjo neigti skolą, taip pat būdavo priteisiama dvigubai. Nepaisant tam tikrų ginčų (Maria, *Vindex,* 166—180 pp.), mes tikime, kad šiandien šį dėsnį aiškiai nustatė pozitingas *legis coloniae Genetivae* tekstas: *Si quis in eo vim faciet ast ejus vincitur, dupli damnas esto.*

[1] Mes pasitenkinsime pasakę, kad tai yra byla, kuri, kaip ir visos kitos galimos bylos, padalius bylos eigą į dvi fazes, turėjo būti perduota kitam asmeniui, bet ne magistratui ir kad tam tikrais atvejais bylas spręsdavo baudžiamasis triumvirų teismas (ž. 250 p., 5 išn.).

[2] Dažnai aiškiau arba ne taip aiškiai *vindicis* prievolė aiškinama reprezentacijos ideja. Tačiau čia yra principas, kad *nemo alieno nomine lege agere potest* (ž. 242 p., 1 išn.); čia mes, priešingai, turėtume *legis actio,* kur galima būtų *agere* tik *alieno nomine.* Antra vertus, tai neišaiškintų prievolės atsakyti dvigubai. Mūsų nuomone, *manum depellere,* ką daro *vindex,* yra formalus aktas, simetrinis su *manum injicere,* ką daro ieškovas, kuris, jei jis tai daro neturėdamas teisės, padaro nusikaltimą. *Vindex* ginčija savo vardu, todėl šis dėsnis pašalina reprezentacijos negalimumo priekaištą; *vindex* ginčija klausimą, ar jis padaro nusikaltimą, o tai išaiškina bausmę *in duplum.*

[3] *Secum ducito* vienu balsu sako XII Lentelių įstatymai ir *lex coloniae Genetivae,* visai neminėdami *addictio,* kuri tikrai buvo antrojo įstatymo laikais, bet kurios galėjo nebūti pirmųjų įstatymų (XII Lent.) laikais.

kad tretieji asmenys galėtų sužinoti tikrąją padėtį ir išpirkti debitorių[1].

3. Toliau kreditorius gali debitorių užmušti arba parduoti į vergovę *(trans Tiberim)*. XII Lentelių įstatymai numato net tą atsitikimą, kada yra keli kreditoriai ir kada jie gali pasidalyti debitoriaus lavoną. Tūlas šį nuostatą norėjo aiškinti figūrine prasme, bet kitoje vietoje esąs nuostatas yra labai aiškus ir neleidžia taip aiškinti. Nužudyto arba parduoto į vergovę debitoriaus turtas, be abejojimo, tenka kreditoriui, o jei yra keli kreditoriai, tai jiems visiems[2].

Tačiau ir seniausiais laikais šios kraštutinės priemonės romėnai labai retai kada griebdavosi. Be abejojimo, įvairiausi susitarimai tarp kreditoriaus ir debitoriaus, padaryti per šešiasdešimt dienų, dažniausiai trumpą laikymą pakeisdavo ilgesniu laikymu, kol debitorius sumokėdavo visą skolą. 428 metų *lex Poetelia Papiria* (ž. II t., 121 p., 2 išn.), kuris panaikino *nexum* vykdomąją galią, taip pat atėmė iš kreditorių teisę užmušti arba parduoti į vergovę savo debitorius. Mes manome, kad tas pats įstatymas panaikino ir šešiasdešimt dienų laikymą kreditoriaus kalėjime[3].

II. Manus injectio atsitikimai. — Gajus, pasirėmęs vėlyvesnės teisės pažiūromis, pagal kurias *manus injectio,* kuri daroma teismo sprendimui įvykdyti, esanti tikroji *manus injectio,* dalo *manus injectio* atsitikimus į tris kategorijas, būtent: tie atsitikimai, kada *manus injectio* daroma teismo sprendimu *(manus injectio judicati);* tie atsitikimai, kada *manus injectio* daroma lyg kad būtų buvęs sprendimas *(manus injectio pro*

---

[1] XII Lentelių, 3, 3. 4. 5 (reziumė Aulus Gellius, 20, 1, 46. 47). Pasak keltų įstatymų (58, *De chrene cruda),* neišsigalįs *wergeld* debitorius keturis kartus iš eilės kreditoriaus apkaltinamas ir, jei niekas neateina jo išpirkti, *de vita sua componit.*

[2] Aulus Gellius, 20, 1, 47: *Tertiis autem nundinis capite poenas dabant aut trans Tiberim peregre venum ibant,* o apie tą atsitikimą, kada yra keletas kreditorių, XII Lentelių, 3, 6, sako: *Tertiis nundinis partis secanto. Si plus minusve secuerunt, se fraude esto.* Apie paskutinį atsitikimą žiūr. Jhering, *Scherz und Ernst,* 1885, 232—243 pp., o apie paralelines skandinavų įstatymų dispozicijas žiūr. Kohler, *Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz,* I-sis leid., 1884, 30 p.

[3] Todėl *lex coloniae Genetivae* kalba dar apie retežius: *Jure civili vinctum habeto;* bet tas įstatymas jau nebekalba nei apie mirtį, nei apie vergovę.

judicato)[1]; tie atsitikimai, kada *manus injectio* daroma be teismo sprendimo *(manus injectio pura).* Pastaruoju atveju atsakovas turi teisę ginčyti aktą, turi teisę būti pats savo vindeksu[2], tik jis, jei neteisėtai ginčija, gali būti nubaustas sumokėti dvigubą skolą. Tačiau, nekalbant apie tuos atsitikimus, kada *manus injectio* buvo galima be sprendimo dėl to, kad atsakovas taisyklingai neužginčijo kitos ieškovo *legis actio* (kada atsakovas ją pripažino arba nesigynė *uti oportet),* tur būt, iš pradžios *manus injectio* galima buvo remti tam tikrais kreditų aktais, kurie buvo pripažinti savaime aiškiais, sakysime, *nexum, legatum per damnationem*[3], o tik paskiau atsirado *manus injectio,* paremta sprendimu, padarytu pagal kitas *legis actiones,* kurių anksčiau dar nebuvo. Vadinasi, tik žiūrint moderniškosios teisės akimis galima manyti, kad *manus injectio* pagrindė sprendimas. Reikia žinoti, kad *legatum per damnationem* ir *nexum* dar prieš teismo sprendimą pagrindė *manus injectio,* o *confessio*

---

[1] Pasak Senn, *Leges perfectae,* 1902, 79—84 pp., šis terminas, derinant jį su pirmykšte žodžio *pro* prasme, iš pradžios turėjęs reikšti *manus injectio,* padarytą sprendimo pagrindu (sprendimas vertė sumokėti tai, ko buvo reikalaujama). Pagrindinis šiai teorijai, kuri visai gerai suderinta su *legis Publiliae* (II t., 473 p., 4 išn.) ir *legis Furiae de sponsu* (žiūr. II t., 470 p., 1 išn.) taisyklėmis, priekaištas yra Lucerijos užraše (ž. 259 p., 1 išn.).

[2] Gajus, 4, 21—24. Mitteis, *Z. S. St.,* 22, 1901, 114—117 pp., neigė, kad *manus injectionis purae* atsakovas turėjęs atsakyti *in duplum;* Mitteis čia remiasi šaltinių šiuo klausimu tylėjimu ir drauge Ulpiano *(Reg.,* 1, 2) tekstu, pagal kurį *legis Furiae* skundas iš pat pradžios buvęs *in quadruplum.* Tačiau Gajus, kalbėdamas apie pirmąsias *manus injectiones purae* ir apie *lex Vallia,* nurodo skirtumą tarp senosios ir naujosios *manus injectio:* naujosios *manus injectio* atveju galima esą *manum depellere* ir *pro se lege agere,* tuo tarpu senosios atveju to negalima esą padaryti ir reikią duoti *vindex;* čia Gajus, kaip nuo labai senų laikų buvo pripažinta, aiškiai suponuoja, kad naujosios *manus injectio* atveju atsakovas yra savo *vindex,* kuris, jei jo pasipriešinimas nepateisinamas, turi atsakyti *in duplum,* kaip ir senasis *vindex.* Ne Ulpiano, bet jo sugadintų *Regulae* reziumė kalbos atžvilgiu mes kartu su gerai žinoma teorija tikime (paskutiniu laiku ž. Senn 88—98 pp., ir nurodymus), kad *in quadruplum,* apie kurį ten kalbama, pareina nuo padauginimo iš dviejų; ten kalbama apie *legis Furiae manus injectionem,* o legato gavėjas, padaręs *manus injectionem ex testamento,* gauna dvigubai (ž. 181 p., 3 išn.). Iš čia aišku, kodėl nebereikia stebėtis iš Diokleciano kalbos *(C.,* 3, 35, *De leg. Aq.,* 5), pagal kurią *actio legis Aquiliae* esąs skundas *in duplum* visai trumpai; kuri *legem Aquiliam* mini 4-je konstitucijoje ir juo paremtą skundą vadina *in duplum adversus infitiantem;* taip pat Gajus, 3, 127, visai trumpai vadina *in duplum actio depensi,* kurią, 4, 9. 171, mini kaip skundą *in duplum adversus infitiantem.*

[3] *Confessio in jure* (ir nebuvimas apsigynimo *uti oportet);* 247 p., 2 išn. *Nexum:* II t., 117 p., 3 išn. Legatas *per damnationem:* 173 p., 1 išn.

in jure (pripažinimas) pagrindė *manus injectio* tik tada, kada sprendimas ją pagrindė arba bent tol, kol sprendimas ją grindė.

Sprendimo imitacijos mintis kiek daugiau tinka *manus injectiones pro judicato,* kurios, pasak Gajaus, *lege Publilia* buvusios duodamos *sponsori* prieš pagrindinį debitorių, o *lege Furia de sponsu* jos buvusios duodamos *sponsori* ir *fidepromissori Italiae,* kurie sumokėjo kreditoriui daugiau, negu jų dalims teko skolos[1].

Kalbant apie *manus injectio pura,* reikia pasakyti, kad ją iš pradžios atskiri įstatymai davė tam tikriems kreditoriams, pavyzdžiui, nežinomos datos *lex Marcia* šią *manus injectio* suteikė debitoriams, atieškantiems neteisėtai sumokėtus procentus; 550—585[2] metų *lex Furia testamentaria* ją suteikė įpėdiniui, atieškančiam legatą, kuris buvo didesnis už nustatytą taksą. Paskui *lex Vallia,* kuris, būdamas naujesnis už *lex Aebutia,* bet senesnis už *lex Furia testamentaria,* buvo išleistas tarp VI-jo šimtmečio pusės ir VII-jo šimtmečio pirmojo trečiadalio, visas *manus injectiones* pavertė (transformavo) *manus injectiones purae,* išskiriant tik tas, kurios buvo duodamos *judicatum* (žinoma, jei būdavo pripažinimas arba jei nebūdavo taisyklingo atsikirtimo), ir *depensum* atvejais[3]. Tai buvo labai didelis *manus injectio* sušvelninimas, bet tai nepanaikino pranašumo tų kreditų, kuriuos saugojo *manus injectio,* nes kreditorius, nekeldamas iš anksto bylos, galėdavo padaryti *manus injectio,* galėdavo savo kreditą vykdyti be teismo sprendimo, tuo tarpu kreditoriai, kurie neturėjo nei *manus injectio,* nei *pignoris capio,* prieš pradėdami vykdyti savo kreditus, turėdavo naudotis kitokiomis procedūromis *(legis actiones)* ir kelti bylas.

---

[1] Gajus, 4, 22; II t., 470 p., 1 išn. ir 473 p., 2 išn. Gajus sako, kad *manus injectio pro judicato* buvusi nustatyta daugelio įstatymų *ex multis causis.* Galima nurodyti *manus injectio pro judicato popularis,* kurią VII-jo šimtmečio pirmojoje pusėje statybos sričiai nustatė Lucerijoje, be abejojimo, imituodami romėnų įstatymą (ž. 240 p., 3 išn.). Nežinoma, ar *manus injectio,* kurią *lex Aquilia* davė *damni injuria dati* srityje (žiūr. II t., 37 p., 1 išn.), ir ar *manus injectio,* kurią *senatus consultum de pago Montano* suteikė statybos srityje *(Textes,* 130 p.), buvo *manus injectiones pro judicato,* ar *manus injectiones purae.*

[2] Gajus, 4, 23. Žiūr. II t., 162 p., 4 išn., taip pat žiūr. 173 p., 1 išn.

[3] Gajus, 4, 25. Appleton, *Z. S. St.,* 26, 1905, 6 ir t. pp., tiki, kad ji galėjusi būti vėlesnė už *lex Aebutia.* Paprastai tuo niekas netiki ir mes netikime.

3. Sacramentum.

Sacramentum buvo *legis actio generalis,* kuria ieškovas turėdavo naudotis visada, kada jam įstatymas, nenurodydamas procedūros, suteikdavo skundo teisę[1]. Istoriškaisiais laikais *sacramentum* buvo lažybos, daromos valstybės naudai. Lažybų objektą sudarė ginčijamoji teisė, o ginčijamoji suma kitėjo nuo 50 iki 500 asų[2], pareinamai nuo ginčo svarbos. Iš pat pradžios *sacramentum,* tur būt, sudarė priesaika, kurią duodavo abi šalys ir kuri atvesdavo karalių, civilinių ir religinių reikalų vyriausiąjį šefą, patikrinti katra šalis prisiekė teisingai ir katra turi sumokėti pabaudą už neteisingą priesaiką[3]. Kiek vėliau, tur būt, kada buvo atskirta civilinė valdžia nuo religinės valdžios, kas atsitiko Romai virtus respublika[4], buvo panaikinta

---

[1] Gajus, 4, 13: *Sacramenti actio generalis erat; de quibus enim rebus ut aliter ageretur lege cautum non erat, de his sacramento agebatur.* Paskutiniu laiku žiūr. R. v. Mayr, *Mélanges Girard,* 2, 171—200 pp., ir Berger, *K. V. I.,* 16, 1914, 125—127 pp., pastabas.

[2] Ginčo suma buvo nustatyta penkiasdešimt arba penki šimtai asų pareinamai nuo to, ar ginčo objektas buvo didesnis už 1000 asų, ar ne: Gajus, 4, 14. 16. Varro, *De l. L.,* 5, 180. Pralošusio pinigus įgyja valstybė: Gajus, 4, 13. Šitą išsireiškimo būdą, kurį bendrai visi pripažino ir kuris mums atrodo teisingas, kritikavo Jobbé-Duval, *Etudes sur l'histoire de la procédure civile,* 1896, 19—22 pp.

[3] Šią sistemą ypač išplėtojo Danz, *Der sacrale Schutz,* 1857, 151—221 pp., ir Karlowa, *Civilprozess,* 14—33 pp. Pas mus tą sistemą priėmė Cuq, *Institutions,* 1, 145 p., ir, pasak teisingos Eisele, *Beiträge,* 1896, 218 p., pastabos, jis (Cuq) visada laimis naujų šalininkų. Ši sistema gerai yra suderinta su priesaikos ideja, kurią nurodo žodis *sacramentum* (Titus Livius, 32, 38. Festus V° *Sacramento,* ir *Epitome,* V° *Sacramentum).* Ta sistema yra suderinta su vartojimu aukoms *sacramentum,* kuri, tur būt, sudarė gyvulių galvos (10 jaučių arba 10 avinų), kol dar tai nebuvo paversta pinigais (Cicero, *De Rep.,* 2, 35, 60, ir Mommsen, *Dr. publ.,* 3, 78 p., 4 išn.); tas vartojimas yra tikras senosios gadynės atžvilgiu (Festus, V° *Sacramentum: Consumebatur in rebus divinis)),* jis taip pat buvo galimas vėlesnėje gadynėje. Ta sistema yra suderinta su padėjimu, kurį seniau, pasak Varono dėdavo *ad pontem (De l. L.,* 5, 180), kur, tur būt, reikia skaityti *ad pontificem,* bet kur, net nekeičiant teksto, prasmė nėra kitokia, turint galvoje pontifikų santykį su Subliciaus tiltu (Mommsen, *Dr. publ.,* 3, 78 p., 3 išn.). Visų pirma ta sistema yra vienintelė, kuri, mūsų nuomone, išaiškina, dėl ko viešoji valdžia, kuri nesirūpino sužinoti savininką arba kreditorių, laikė savo pareiga ieškoti, katro *sacramentum* yra *justum,* katro *injustum.* Tai buvo gudrios privatinės iniciatyvos surasta priemonė priversti karalių, civilinį ir religinį šefą, spręsti privatinius ginčus, nudažytus religinių nusikaltimų spalva. Iš tikrųjų, iš pradžios karalius galėdavo įsikišti į privatinių asmenų ginčą tik tada, kada abi ginčo šalys susitardavo į jį kreiptis. Tačiau tas kreipimasis virto būtinu dalyku tada, kada asmuo, kuris atsisakė dalyvauti byloje, buvo laikomas *confessus.*

[4] Mes manome, kad be vilties yra pastangos norėti suprasti Varono ir Festo tekstus ta prasme, kad tie tekstai rodą religinį *sacramentum*

priesaika, paliekant tik bausmę už tikėjimo laužymą; ši bausmė virto paprasta proceso bausme, kurią iš pradžios reikėdavo mokėti iš anksto, o paskui tik pasižadėti mokėti; pasižadėjimą mokėti turėdavo garantuoti laiduotojui *(praedes sacramenti)*[1]. Tačiau reikia pažymėti, kad čia dar neprasidėdavo byla. Visa ši procedūra, nors ji ir labiausiai būtų teisminė, priversdavo bylinėtis tik tada, kada ieškovo pretenziją tinkamais žodžiais ginčydavo atsakovas.

Asmeninių teisių srityje[2] ieškovas iškilmingai tvirtindavo savo kreditą, gal būt, nurodydamas kredito pagrindą[3]. Atsakovas, nenorėdamas būti *confessus,* nenorėdamas pamatyti kaip betarpiškai ieškovas įgys teisę padaryti jam *manus injectio,* norėdamas iškelti bylą, turėdavo ieškovui atsakyti, ginčydamas ieškovo pretenzijas, tur būt, iškilmingai tas pretenzijas neigdamas ir neigdamas simetriniais žodžiais. Tada ieškovas kviesdavo atsakovą prie *sacramentum* ir atsakovas atsakydavo ta pačia formule. Toliau, įmokėjus arba pažadėjus įmokėti *sacramentum,* iš pradžios tuojau pat rinkdavo teisėją, o paskui, išleidus *lex Pinaria* (tikrai nežinoma išleidimo data), atidėdavo bylą trisdešimčiai dienų ir *vadimonium* būdu šalys pažadėdavo šiam laikui suėjus atvykti į magistratą teisėjo rinkti[4]. Pagaliau, suėjus laikui ir išrinkus teisėją, šalys

---

pobūdį Varono ir Ver. Flako laikais. Be kitko, tai, ką sako Gajus, 4, 14, apie sumažinimą *sacramentum* sumos iki 50 asų *causa liberalis* atveju, ką nustatė XII Lentelių, rodos, jau suponuoja įvykusią sekuliarizaciją. H. Krueger, *Gesch. der cap. dem.,* 1, 1887, 212 p., sekuliarizaciją stato tarp XII Lentelių ir karalystės žuvimo. Mums atrodo, kad ta sekuliarizacija yra išvada iš valdžių paskirstymo, įvykusio išvijus karalius.

[1] Prealabinis depozitas: Varro, 5, 180. *Praedes sacramenti:* Gajus, 4, 13. 16. Pasak Festo, V° *Sacramentum (Textes,* 26 p.), išieškojimą vykdę *triumviri capitales.* Mommsen, *Dr. publ.,* 4, 308 p.; Jhering, *Scherz und Ernst,* 1-sis leid., 1884, 212—219 pp.; Girard, *Org. jud.,* 1, 178 p., 4 išn.

[2] Kadangi Gajaus tekste yra spraga, tai procedūra, kuri asmeninėje srityje vyksta iki iššaukiant į *sacramentum,* žinoma tik iš kitų informacijų, be kitko, gana tikrų ir paimtų iš bendrų žinių arba iš analogijos su *sacramentum in rem.*

[3] Šiam reikalui paprastai nurodoma Valeriaus Probo, 4, 1, formulė: *Aio te mihi dare oportere.* Ginčytinas ir abejotinas yra klausimas, ar ieškovas nurodydavo savo teisės pagrindą. Pirmąja prasme žiūr. Baron, *Condictionen,* 1881, 190 p.; antrąją prasme — Pernice, *Labeo,* 3, 1, 226 p., 2 išn.

[4] Gajus, 4, 15. Eisele, *Beiträge,* 222 p., ne be pagrindo pastebi, kad tuo būdu galima buvę šalių naudai duoti laiko pagalvoti tada, kada *sacramentum* buvo sekuliarizuotas, tuo tarpu anksčiau reikėję kuo greičiausiai priversti šalis padaryti atgailos auką. Įstatymo nurodytos tikros datos, mūsų nuomone, yra savavališkos.

darydavo vadinamą *comperendinatio,* kuria jos viena antrai apsiimdavo poryt *(in diem tertium sive perendinum)* atvykti pas teisėją[1].

Daiktinių teisių srityje pagrindiniai ginčo bruožai buvo tie patys, išskiriant kai kuriuos niuansus ir komplikacijas, kuriuos mes jau nurodėme kalbėdami apie revendikaciją[2], pavyzdžiui, simuliacija kovos dėl daikto, kurią sustabdo magistratas; taip pat daikto perdavimas vienai iš ginčo šalių laikinai valdyti, patiekiant garantiją *praedes litis et vindiciarum*[3], o ypač vie-

---

[1] Gajus, 4, 15. Festus, V° *Res comperendinata.* Petot, *Défaut in judicio,* 115—128 pp.

[2] Gajus, 4, 16. 17. Aulus Gellius, 20, 10. Cicero, *Pro Mur.,* 12, 26. *Actio in rem,* pasak paties pavadinimo, yra skundas, taikomas daiktui taip, kaip *actio in personam* yra taikomas asmeniui. *Actio in rem* yra skundas, kur tas asmuo, kuris atsinešė į magistratą daiktą, atsivedė gyvulį arba vergą, kad galėtų pasakyti esąs to daikto savininkas ir kuris tvirtino *(vindicatio),* o tas tvirtinimas nebuvo sulaikytas kito asmens, pretenduojančio būti savininku, tvirtinimu *(contravindicatio),* pasiima daiktą taip, kaip tas asmuo, kuris padarė *manus injectio* savo debitoriaus asmeniui ir kurio negalėjo sulaikyti *vindicis prieštaravimas,* pasiima debitorių. Žiūr. Bechmann, Pflueger ir Gradenwitz veikalus, kuriuos mes nurodėme I t., 428 p., 1 išn. ir 429 p., 1 išn. Pasak Gajaus patiektos *sacramentum* lentelės, taikomos daiktinių skundų, kuriais ieškomi kilnojami daiktai, sričiai, ieškovas, laikydamas rankoje lazdą *(festuca, vindicta),* kuri, pasak Gajaus, vaizduojanti kardą, laimėjimo simbolį, laikydamas daiktą, pavyzdžiui, vergą, ir paliesdamas jį lazda, sako: *Hunc ego hominem ex jure quiritium meum esse aio secundum suam causam* (trys žodžiai yra abejotinos prasmės). *Sicut dixi ecce tibi vindictam imposui.* Priešininkas sako ir daro tą pat. Pretorius įsako šalims apleisti daiktą šiais žodžiais: *Mittite ambo hominem.* Paskui ieškovas klausia atsakovą, dėl ko jis jį pertraukė: *Postulo anne dicas qua ex causa vindecaveris,* o atsakovas atsako: *Jus feci sicut vindictam imposui.* Į tai pirmasis replikuoja *Quando tu injuria vindicavisti, D* (arba *L) aeris sacramento te provoco.* Antrasis atsako: *Et ego te.* Ši *in ipsam rem* procedūra, nustatyta tais laikais, kada nuosavybės objektu galėjo būti tik kilnojami daiktai, susidūrė su tam tikrais sunkumais, nes ją reikėjo išplėsti nekilnojamiems daiktams, kurių negalima buvo atsinešti į magistratą. Pasak mažai suderintų Gajaus, 4, 17, Cicerono, *Pro Mur.,* 12, 26, ir Aulo Geliaus, 20, 10, žodžių, buvusios vartojamos įvairios šlubuojančios sistemos. Pasak Aulo Geliaus, visų pirma būdavę einama prie paties nekilnojamo daikto; pasak Cicerono, magistratas įsakydavęs šalims eiti prie nekilnojamojo daikto, kad ten šalys galėtų padaryti visą arba dalį *legis actionis,* rodos, nedalyvaujant magistratui; paskui tas ceremonijas prisimindavę ir pakartodavę magistrato akyvaizdoje, turėdami dalį daikto, pavyzdžiui, žemės šmotą, kaip sako Gajus, kuris nekalba apie vykimą prie daikto.

[3] Apie *vindiciae* priskyrimą žiūr. I t., 428 p. Kyla klausimas, ar prie *vindiciae* nereikėjo priskaityti *deductio quae moribus fit,* kurią nekilnojamų daiktų srityje nurodė Ciceronas *(Pro Tull.,* 8, *Pro Caec.,* 1, 7. 8. 11), kur viena šalis simuliuota jėga *(vis ex conventu)* išvaro antrąją šalį iš žemės sklypo. Pasak vienos teorijos, kuri siekia Savigny laikus, tai buvęs būdas susitarimu paskirti *vindiciae* išvijusiam asmeniui. Pasak antros teorijos, kurią sukūrė Kelleris ir kurią, sugretindamas su graiku

toje teigimo ir neigimo, kuriais pradedama byla, pastatymas dvigubo ginčijamosios teisės teigimo *(vindicatio, contravindicatio)*, kurių nesant daiktas perduodamas be bylos tam bylininkui, katras teigia turįs teisę, sakysime, teigia, kad jis yra daikto savininkas.

Ir daiktinės teisės ir asmeninės teisės srityse vieną kartą prasidėjusi byla, jei tik ji prasidėjo tinkamais šalių teigimais ir įvykdymu kitų nustatytų formų, yra sprendžiama *in judicio*, kur teisėjas paskelbia, katros šalies *sacramentum* yra *justum* ir katros *sacramentum* yra *injustum*[1]. Tačiau čia, kaip ir visur, teisėjo uždavinys pasibaigia: teisėjui nereikia rūpintis, kad faktai būtų suderinti su jo sprendimu, pavyzdžiui, kada asmeninės teisės srityje teisėjas paskelbia, kad kreditoriaus *sacramentum* yra *justum*, arba kada daiktinės teisės srityje jis paskelbia, kad *sacramentum* yra *justum* tos šalies, katra daikto nevaldo.

Mes jau sakėme, kaip daiktinės teisės srityje ne tiesiogiai, bet labai gerai buvo užtikrintas sprendimo vykdymas *praedes* būdu (ž. I t., 429 p., 1 išn.). Asmeninės teisės srityje sprendimo vykdymą užtikrino kreditoriaus teisė, pabaigus *legis actio sacramenti*, kuri jo kreditą pavertė vykdytinu kreditu, kelti *legis actio per manus injectionem*, kuria tas sprendimas vykdomas. Tačiau reikia atsiminti, kad šią naują *legis actio* nevisada galima buvo tiesiogiai iškelti, pasirėmus vien teismo sprendimu *(sententia)*. *Manus injectio* suponuoja pinigų sumos kreditą. Gi paskelbimo, kad ieškovo *sacramentum* yra *justum*, neužtenka *manus injectio* duoti, jei kredito objektą sudaro ne pinigai, bet kitokie daiktai. Reikalinga dar tarpinė likvidacijos procedūra *(arbitrium liti aestimandae)*[2], apie ku-

---

teise, parėmė Mitteis, *Z. S. St.*, 23, 1902, 274—300 pp., *deductio* turėjusi tikslą sukurti tą pati padarinį procedūroje *per sponsionem*. Pasak trečios teorijos, kuri buvo labai paplitusi (ž. Saleilles, *N. R. H.*, 1892, 245—313 pp., ir čia nurodytus autorius), *deductio* liečianti bylos apie interdiktą *uti possidetis* užuomazgą (Gajus, 4, 70). Pagaliau, pasak dar vienos teorijos, kuri yra naujausia (ž. Boegli, *Ueber Ciceros Rede für A. Caecina*, 1906, kuriuo pasekė C. Chabrun, *N. R. H.*, 1908, 5—27 pp.), *deductio* liečianti bylos apie interdiktą *unde vi* užuomazgą.

[1] Cicero, *De domo*, 29, 78: *Si decemviri sacramentum in libertatem injustum judicassent. Pro Caecina*, 33, 97: *Sacramentum justum judicaverunt.*

[2] *Arbitrium liti aestimandae*, kurį nurodė Valerius Probus, 4, 10, savo rinkinio sutrumpinimų dalyje, liečiančioje įstatyminius skundus, *re-*

rią yra daug neaiškumų, bet kurios būtinumas įrodo, kad *manus injectio* buvo senesnė už *sacramentum*. Jei abi procedūros būtų buvusios sukurtos tuo pačiu metu, tai jiedvi būtų susiliejusios, jų nebūtų reikėję rišti tarpinės procedūros ryšiu; jei abi procedūros nebuvo vienokio senumo, tai senesnė negalėjo būti *sacramentum* procedūra, kurios vienos savaime negalėjo užtekti ir iš kurios negalėjo kilti sankcija, *manus injectio*. Vadinasi, būtinai tik *manus injectio* galėjo būti viena, nes ją palaikė tie pagrindai, kurie leido daryti *manus injectio* net be teismo sprendimo[1].

4. Judicis postulatio.

Judicis postulatio[2], kuri, be abejojimo, yra naujesnė už *sacramentum*, bet kuri, rodos, jau buvo žinoma XII Lentelių laikais[3], kaip rodo pats pavadinimas, buvo ne kas kita, kaip magistratui adresuotas iškilmingas prašymas duoti teisėją. Kadangi apie *judicis postulatio* mes turime tik labai mažai žinių, tai jos pritaikymo sritis yra ginčytina. Pasak dar ir dabar paplitusios teorijos, *judicis postulatio* turėjusi atidaryti kelią būsimiesiems geros sąžinės skundams[4]. Mūsų išmanymu, *judicis postulatio* turėjo būti vartojama tais atvejais, kada reikėdavo greičiau reguliaminą nustatyti, nekaip ginčą išspręsti (padalymas, sienų nustatymas, *arbitrium liti aestimandae)*, ir kada, vadinasi, negalima būdavo nei teigti, nei neigti, nes tai

---

petundae srityje, kuri iš pradžios gimdė *legis actio sacramenti in personam*, paliudijo *lex Acilia repetundarum*, 58 ir t. eilutės.

[1] Šia prasme žiūr. Bekker, *Aktionen*, 1, 19 ir t. pp.; Z. *S. St.*, 23, 1902, 12—13 pp.; Z. *S. St.*, 30, 1909, 15 p. Galima pažymėti, kad laisva institucija, sukurta atvirai tam tikslui, kurio jis siekia, yra senesnė už dirbtinę instituciją, praktikų aplinkiniais keliais sukurtą.

[2] Vienintelės žinios yra patiektos Gajaus, 4, 12, kuris sako, kad tai esanti viena iš *legis actionum*. Toliau Gajus, 4, 20, sako, kad esą nežinoma, dėl ko buvo nustatyta *condictio* tiems atsitikimams, kur anksčiau galima buvę kelti bylą *per sacramentum* arba *per judicis postulationem*. Valeriaus Probo, 4, 8, patiekta formulė sako, kad *judicis postulatio* galima įterpti į *legis actiones: Te praetor judicem arbitrumve postulo uti des*. Ad. Schmidt, Z. *S. St.*, 2, 1881, 245—264 pp.

[3] Rodos, kad šis skundas jau buvo pripažintas tose srityse, kurios nurodytos 265 p., 1 išnašoje.

[4] Šių skundų, nustatytų *sine lege*, mūsų nuomone, nebuvo dar įstatyminių skundų laikais (žiūr. II t., 169 p., 3 išn.). Antra vertus, Gajus, 4, 20, įrodo, kad *judicis postulatio* buvo taikoma taip pat griežtosios teisės skundų atvejais.

priklausė *sacramentum*[1]. Galimas dalykas, kad *judicis postulatio* atveju teisėjas padarydavo ne tik sprendimą, kaip *sacramentum* atveju, bet ir uždėdavo piniginę pabaudą debitoriui. atsakovui. Be to, *judicis postulatio,* tur būt, būdavo vartojama tais atvejais, kada ieškovas, užuot pirmiau kėlęs *sacramentum,* o paskui *arbitrium liti aestimandae,* vienoje byloje galėdavo gauti *condemnatio,* apimančią ir teisės pripažinimą ir jos likvidavimą *(actio furti nec manifesti, actio rationibus distrahendis, actio de pauperie, actio de tigno juncto* ir k.)[2].

5. Condictio.

Legis actio per condictionem[3], kuri tikrai buvo naujesnė už anksčiau nurodytas *actiones,* sukūrė įstatymai, kurių išleidimo datos nėra žinomos[4]: *lex Silia* ją pripažino piniginių paskolų srityje, o *lex Calpurnia* kitokių aiškiai nurodytų daiktų paskolų srityje tais atvejais, kada, kaip sako Gajus, anksčiau galima buvę kelti bylas *sacramentum* arba *judicis postulatio* būdais. Vadinasi, *condictio* kūrėjai neturėjo tikslo apsaugoti naujus kreditus. Pranašumas, dėl kurio šalys bevelijo pasinaudoti naująja procedūra, užuot pasinaudojusios senosiomis procedū-

---

[1] Padalymas: II t., 300 ir t. pp. Sienų bylos: II t., 305 ir t. pp. *Arbitrium liti aestimandae* tiek *sacramentum in personam* atveju (ž. 263 p., 2 išn.), tiek XII Lentelių, 12, 3 atveju, kuris, mūsų nuomone, liečia *praedes* prievolę (I t., 428 p., 5 išn.); *arbitrium aquae pluviae arcendae:* II t., 300 p.

[2] Nuteisimas užbaigia bylą, nors visai nebuvo *sacramentum* nei kitos *legis actio injuria* srityje, jei sunaikinamas organas (Aulus Gellius, 20, 1, 28), *furtum nec manifestum* srityje (Cato, *De re rust. praef.),* skundo *rationibus distrahendis* (Cicero, *De oratore,* 1, 38, 186. 187). Nuteisimas yra gana tikras kitose bylose, kur ieškovas savo kreditą išreiškia, pakeldamas ir nuleisdamas balsą, kaip tai esti *furti nec manifesti* byloje: *Ope consilioque tuo furtum aio factum esse quamobrem te pro fure damnum decidere oportet* (Cicero, *De nat. deor.,* 3, 30, 74; Gajus, 4, 37), *de pauperie* byloje: *Aio quadrupedem tuam pauperiem fecisse quamobrem te mihi aut noxiam sarcire aut in noxam dedere oportet* (pėdsakai yra formulės *intentio, D.,* 9, 1, *pr.,* ir 1, 11: II t., 368 p., 1 išn.), gali būti, bylose *de tigno juncto (Aio te tignum aedibus junxisse quod mihi furto abest, quamobrem te mihi damnum pro fure decidere oportet), auctoritatis, de modo agri* ir k.

[3] Gajus, 4, 17a—20. Baron, *Die Condictionen,* 1881. Jobbé-Duval, *Etudes sur l'histoire de la procédure,* 59—206 pp.

[4] 510 ir 520 metų datos, kurios kartais užtinkamos, yra savavališkos. *Legis Siliae* 510 metų data yra nustatyta, identifikuojant — kas nėra įrodyta — tą įstatymą su *lex Silia de ponderibus* (Festus, V° *Publica pondera),* kurį seniau be jokių įrodymų laikė tos datos įstatymu. Mes nežinome, iš kur yra paimta 520 metų data, kuri visai be reikalo priskiriama *legi Calpurniae. Lex Silia* buvo Plauto laikais, jei šis įstatymas nustatė būtiną priesaiką (ž. 266 p., 3 išn.).

romis (rodos, kad *lex Silia* ir *lex Calpurnia* leido šalims pasirinkti procedūrą)[1], tur būt, buvo šit koks: *lex Silia* atžvilgiu, kad buvo pripažinta *sponsio* ir *restipulatio tertiae partis*[2]; abiejų įstatymų atžvilgiu, kad ieškovas, leisdamas atsakovui prisiekti, galėjo baigti bylą *in jure,* nes priesaika panaikina ieškovo pretenziją, bet atsakovas turi arba prisiekti, arba nuo priesaikos atsisakyti, nes kitaip bus laikoma, kad čia įvyko *confessio* arba sprendimas[3]; taip pat, kad šalys galėjo išvengti grynų nuostolių, kurių jos turėdavo iš *sacramentum;* pagaliau, kad *condictio* procedūra buvo paprastesnė. *Condictio* procedūra prasidėdavo beveik ten, kur *sacramentum* pasibaigdavo: šalys iš karto darydavo *condictio* (viena antrai pasižadėjimą), kad per trisdešimt dienų atvyks į magistratą teisėjo rinkti[4]; teisėją rinkdavo *in jure,* nes pati procedūra buvo pavadinta *legis actio* vardu. Reikia tikėti, kad *condictio* atveju greičiau, negu *judicis postulatio* atveju, iš atsakovo priteisdavo pinigais.

C.

Sistemos nupuolimas. Reformos mėginimai. Panaikinimas.

Įstatyminių skundų procese buvo tam tikrų netobulumų, kurie ilgainiui dar kiek padidėjo. Kadangi įstatyminių skundų procesas buvo legalinis procesas, įspraustas į griežtus įstatymo rėmus, kadangi teismo magistratai negalėjo nei skundo teisės suteikti, jei tos teisės nedavė įstatymas, nei skundo tei-

---

[1] Tai sako Gajus, 4, 93, jei drauge su mumis pripažįstama (žiūr. I t., 432 p., 2 išn.), kad verbaline sutartimi pažadėtą pinigų sumą imperijos laikų procese *per sponsionem* galima buvo reikalauti *sacramentum* būdu.

[2] Gajus, 4, 13. 171. II t., 132 p., 2 išn. Pavadinimas *sponsionis legitimae partis,* kuriuo tą skundą vadina Ciceronas *(Pro Rosc. com.,* 4, 10), absoliučiai neįrodo, kad tą skundą būtų nustatęs *lex Silia* arba bet kuris kitas įstatymas. Tačiau gana natūralu yra tikėti, kad tą skundą nustatė *lex Silia,* kuris sukūrė skundą ir kuriam tas skundas turėjo atrodyti priemone, kuri pakeistų *poenam sacramenti.* Jobbé-Duval, mūsų nuomone, be jokių įrodymų tvirtina, kad analogines *sponsio* ir *restipulatio* pripažinęs *lex Calpurnia.*

[3] Žiūr. II t., 267 p., 3 išnašoje nurodytus autorius. Įvairūs Plauto tekstai *(Rud.,* 14. *Pers.,* 4, 3, 9. *Curc.,* 4, 2, 10) daro šios būtinos priesaikos aliuziją *certa pecunia* srityje; mūsų nuomone, tai įrodo, kad priesaiką nustatė įstatymas, greičiausiai *lex Silia,* bet ne pretoriaus ediktas, kuris tuo metu dar nefunkcionavo.

[4] Gajus, 4, 18.

sės atimti, jei tą teisę davė įstatymas, tai tas procesas buvo nelankstus, jis negalėjo laisvai plėtotis. Tas procesas nedavė teismo organams jokios teisės procesui gerinti jį papildant ten, kur įstatymas nesuspėja prisitaikyti prie pakitėjusio gyvenimo, prie gyventojų pakitėjusių teisinių jausmų. Antra vertus, tas procesas, grynai formalinis procesas, dažnai pareidavo nuo tikslaus formalumų atlikimo, o ne nuo tikros teisybės. Be to, pati formalumų prigimtis beturčiams ir silpniems piliečiams dažnai užkirsdavo kelią į tą brangią aristokratinę sistemą, kur, norint apsiginti nuo *manus injectio,* reikėdavo surasti *vindex,* kur reikėdavo rizikuoti netekti penkiasdešimt arba penkis šimtus asų, kad galėtum bylinėtis *sacramentum* būdu, kur seniau šiuos pinigus reikėdavo net iš anksto įmokėti[1].

Pastaruoju atžvilgiu senosios tvarkos griežtumą sušvelnino *lex Vallia,* kuris beveik visur leido pačiam atsakovui atsikirsti; taip pat daug sušvelnino naujieji įstatymai, kurie asmeninių skundų srityje leido vartoti *condictio* vietoje *sacramentum;* pagaliau daug prisidėjo ir genialumas praktikų, kurie, mūsų nuomone, nuo pat įstatyminių skundų proceso laikų sugalvojo procedūrą *per sponsionem,* kuria galima buvo nuosavybės klausimą išspręsti asmeniniu *sacramentum,* sumokant valstybei tik penkiasdešimt asų arba net nieko nemokant, jei byla sprendžiama *condictio* būdu.

Antra vertus, sakoma, kad nuo šios gadynės magistratas, kuris anksčiau, pasirėmęs savo teismine galia, savo *jurisdictione,* negalėjęs nei įstatymo pataisyti, nei jo spragų užkišti, vėliau, pasirėmęs savo bendrąja galia (valdžia), galėjęs tai padaryti tais būdais, kuriuos jis dar vartojęs formulinio proceso laikais. Magistratas leisdavo interdiktus, kuriais jis įsakydavo tai daryti arba to nedaryti; jis skelbdavo *in integrum restitutiones,* kuriomis jis tokius arba kitokius faktus laikydavo neįvykusiais faktais; jis suteikdavo *missiones in possessionem,* kuriomis jis leisdavo vienam asmeniui paimti ir valdyti kito asmens turtą; jis pripažindavo vadinamas pretorines stipuliacijas, kurios apsiėmusiam asmeniui uždėdavo prievolę, už kurią jis įstatymu neturėdavo atsakyti. Bet jei tai nėra visai klaidinga, tai teisinga yra tik tose siaurose ribose, kurias nu-

[1] Šią paskutinę nepatogumų rūšį ypač pabrėžė Jhering, *Scherz und Ernst,* 175—232 pp.

statė principas, kuriuo magistratas neturėjo teisės nei skundo teisės duoti, nei jos atimti[1]. Mūsų nuomone, šis principas absoliučiai nuneigia *restitutionis in integrum* buvimą toje gadynėje, nes *restitutio in integrum* tada nieko gero negalėjo duoti, jei ji negalėjo panaikinti skundo teisės, paremtos aktu, kurio pretorius nepripažino, arba jei ji negalėjo atgaivinti skundo teisės, šiuo aktu panaikintos[2]. Šis principas nepanaikino *missio in possessionem* būsenos tiek, kiek ji buvo suderinta su savininko revendikacija, pavyzdžiui, ja galima buvo priversti savininką duoti atsakymą[3]. Šis principas su tuo pačiu rezervu dar labiau nepašalino interdiktų, kuriais, pavyzdžiui, reguliuojamas valdymas tol, kol bus iškeltas daiktinis skundas[4]. Pagaliau tas principas nepašalino stipuliacijos, kurią magistratas priversdavo daryti *(multis et pignoribus)*; deja, šios stipuliacijos pėdsakų beveik nerandame[5].

Bet nepatogumas, kuriam panaikinti vienintelė priemonė buvo radikalus sistemos pakeitimas, buvo tas, kuris kilo iš formos netinkamumo, kuris liko nepaliestas, kurį dar labiau pabrėžė praktikų darbas. Praktikai norėjo padėti šalims, kurių interesams apsaugoti jie darė visas logikos išvadas iš esamos sistemos. Gajus teigia, kad interpretacijos griežtumas parodęs nepopuliarumą *legis actionum*[6], kurias panaikinę *lex Aebutia* ir du *leges Juliae*, sukūrusieji procesą *per formulas*.

---

[1] *Org. jud.*, 1, 203—206 pp.

[2] Be kitko, nėra jokio nurodymo. Terenciaus tekstas *(Phormio*, 2, 4, 9 ir t.), kurį kartais tūlas cituoja, norėdamas įrodyti, kad dar Terenciui gyvenant (mirė 555 metais) jau buvusi *restitutio in integrum ob absentiam*, kalba bent apie graikų teisę. Geriausis šio dalyko įrodymas yra tas, kad Terencius turi galvoje tėvą, prašantį šios tariamos *restitutio* prieš jo sūnaus padarytus aktus. *N. R. H.*, 1897, 268 p., 3 išn.

[3] Tai yra *missio in possessionem*, duodama prieš tą asmenį, kuris *fraudationis causa latitat; missio* nuo to laiko buvo priemonė priversti išvykusį atsakovą stoti į bylą; bet ji *(missio)*, be kitko, dar negalėjo pasibaigti išvykusio atsakovo turtų pardavimu, jei atsakovo pasipriešinimas tęsėsi toliau (ž. 335 p., 3 išn.).

[4] Plauto ir Terenciaus laikų nurodymą žiūr. I t., 360 p., 3 išn. ir 361 p., 4 išn. Apie jų sankciją šiais laikais žiūr. 345 p., 1 išn.

[5] Nėra šio dalyko tiesioginio įrodymo; be to, net formulinio proceso gadynėje, kada magistratas buvo laisvesnis duoti skundus, beveik niekada magistratas nepasinaudojo savo *imperium*, kad priverstų pasižadėti. Žiūr. 342 p., 5 išn.

[6] Gajus, 4, 30: *Sed istae omnes legis actiones paulatim in odio venerunt, namque ex nimia subtilitate veterum qui tunc jura condidedurut eo res perducta est, ut vel qui minimum errasset, litem perderet.* Cicero, *Pro Mur.*, 12, 26.

FORMULINIS PROCESAS.

Formulinis procesas dviem įstatymais pakeitė įstatyminių skundų procesą: iš pradžios įstatymu *Aebutia,* o paskui dviem įstatymais *Juliae*[1]. Ir formuliniame procese pasilieka bylos padalymas į dvi fazes: *in jure* ir *in judicio,* bet čia šalims nebereikia vartoti nustatytų gestų ir sakyti sakramentinių žodžių bylai pradėti; čia bylą pradeda magistratas, kuris suredaguoja teisėjui programą ir kuris todėl įgyja visai kitokią galią bylos ginčuose.

Lex Aebutia, kuris pradėjo proceso pakeitimą, iškelia šiuos klausimus: kokie buvo precedentai, paskatinusieji įstatymo autorius jį išleisti; kokia to įstatymo yra tikroji svarba, ir kada tas įstatymas buvo išleistas?

Pirmojo klausimo atžvilgiu reikia pasakyti, kad beveik nepatikėtina, jog to įstatymo nustatytoji sistema būtų galėjusi būti individualaus išradimo padarinys. Greičiau galima patikėti, kad tai buvo jau esamo modelio kopija. Pasak vienos teorijos, kuriai daroma daug priekaištų, kažkas analoginio su formule jau atsiradę nuo *lex Calpurnia* laikų *in legis actione per condictionem*[2]. Pasak kitos labiau paplitusios pažiūros, formulė jau funkcionavusi ginčuose tarp piliečių ir peregrinų ir tarpe vienų peregrinų, kuriems įstatyminiai skundai nebuvę prieinami; todėl peregrinų pretorius turėdavęs duoti teisėjams aiškias instrukcijas[3]. Mūsų nuomone, tikriausiai čia reikia

---

[1] Gajus, 4, 30 (tęsinys): *Itaque per legem Aebutiam et duas Julias sublatae sunt istae legis actiones effectumque est, ut per concepta verba, id est per formulas litigemus.*

[2] Keller, 18 §, *in fine.* Tai yra grynas spėjimas be jokio vidujinio panašumo. Kita hipotezė, rišanti formulę su *arbitrium liti aestimandae,* mūsų nuomone, taip pat yra mažai panaši į tiesą, žiūr. Huvelin, *Mélanges Gérardin,* 1907, 319—354 pp.

[3] Šitas spėjimas, kuris, kaip ir daugelis kitų spėjimų, yra Huschkės, yra labai paplitęs. Tačiau šis spėjimas, iš tikro, yra mažiau patenkinąs, nekaip iš karto atrodo. Be abejojimo, seniau peregrinai negalėjo turėti *legis actio,* nes jiems nebuvo taikoma romėnų teisė; šio dėsnio lie-

matyti provincijos institucijų pamėgdžiojimą, importą to, kas provincijoje jau buvo praktikuojama nuo Romos užkariavimo tam tikrų provincijų, gal būt, veikiant precedentams, paimtiems iš vietinės teisės[1].

Įstatymo svarbos atžvilgiu reikia pasakyti, kad *lex Aebutia* iš vienos pusės tikrai leido formules taikyti piliečiams, o iš antros pusės jis nevisiškai panaikino *legis actiones*. Sunkumą sudaro demarkacijos linijos suradimas. Tačiau hipotezių sritį, mūsų išmanymu, gerokai susiaurino šiandien nustatytas įrodymas, kad tuo metu jau buvo vartojamos formulės visoms teisėms apsaugoti ir kad, net išleidus *lex Aebutia,* dar buvo paliktos visos *legis actiones*[2]. Tūlas šį tariamai pa-

---

kanos galiojo visą laiką. Cicero, *Pro Caecina,* 33, 97 ir t. Bet nereikia nieko perdėti. Arba peregrinai neturėjo su Roma teisinių santykių, pareinančių nuo susitarimo arba nuo pasidavimo, ir jie neturėjo teisės gauti *legis actio* vėliau, kaip ir anksčiau. Arba jie turėjo su Roma teisinį ryšį, sutarties arba bet kokio įstatyminio akto nustatytą, kuris jiems suteikė tam tikras teises ir šie aktai galėjo suteikti romėnų *legis actio* (tai galėjo būti padaryta plačiau arba siauriau) arba visiems peregrinams tam tikrų teisių atžvilgiu, arba tam tikriems peregrinams visų teisių atžvilgiu. Pirmąją peregrinams teisę kelti bylą, rodos, bus romėnai suteikę prieš magistratus kyšininkus; 605 metų *legis Calpurniae* ir vėlesnio *legis Juliae* žodžiais peregrinai bylą, kuria atieškomas duotas kyšis, galėję kelti *sacramentum* būdu (ž., 272 p., 1 išn.; I t., 200 p., 4 išn. 202 p., 1 išn.).

[1] Nors mes dar tikrai nežinome, vis dėlto ši ideja, mums atrodo, natūrališkai yra kilusi iš sistemos rašymo į darbų tvarką ir būrimo prašymų, suformuluotų, pavyzdžiui, Sicilijos bylininkų (ž. 245 p., 2 išn.). Galima lengvai suprasti, kad tas prašymo egzempliorius, kuriuo buvo naudojamasi sudarant sąrašą arba traukiant burtus, taip pat vaidino bylos programos vaidmenį teisėjui; todėl, tas egzempliorius sudarė pirmąją formulę. Čia taip pat yra dar spėjimas, bet spėjimas, kurio pagrindą sudarė įrodytas buvimas rašto, konstatuojančio prašymą; užtat šis spėjimas skiriasi nuo dviejų aukščiau paminėtų spėjimų. Labai galimas dalykas yra, kad, einant kita ideja, kurią mes kadaise nurodėme ir kurią Fliniaux parėmė gerais argumentais, paimtais iš graikiškų šaltinių (*N. R. H.,* 1909, 538—545 pp.), Sicilijos gubernatorių praktika turėjo daugiau ar mažiau pakeisti precedentų, paimtų iš graikų praktikos, įsiskverbusios į Siciliją dar prieš romėnų užkariavimą. Ir atvirkščiai galvojant, reikia pasakyti, kad niekas neužkirto kelio šiai sistemai, kuri iš pradžios buvo vartojama kai kurių gubernatorių provincijoje, vėliau patekti per peregrinų pretorių į jo kompetencijos bylas, o paskui per įstatymą patekti į piliečių bylas. Tačiau tai galėjo įvykti tik tada, kada ši sistema jau buvo nusistovėjusi provincijoje, vadinasi, tik po 513 metų, kada romėnai įgijo pirmąją Sicilijos dalį. — Apie formulinį procesą provincijose žiūr. Josef Partsch, *Die Schriftformel im römischen Provinzialprozesse,* tezė, Breslau, 1905. Taip pat apie formulės kilmę žiūr. Naber, *R. d'Hist. D.,* 1, 1918—1919, 230—245 pp.

[2] Šiuo klausimu žiūr. Wlassak, *Römische Processgesetze,* 1, 1888, 62—72, 85—103 pp., ir mūsų apžvalgą, *N. R. H.,* 1889, 298 p. Cicerono laikais (vadinasi, prieš *lex Julia),* pasak *Pro Rosc. com.,* 8, 24, formulės buvusios visoms teisėms, ir, iš tikrųjų, čia mes matome formules, ci-

radoksalų reiškinį pasiūlė aiškinti tuo, kad tuo metu kiekvienai bylai buvę nustatyti du keliai, būtent: *legis actio* ir formulės patiekimas[1]. Mūsų nuomone, šį reiškinį reikia aiškinti teisminių bandymų dvasia, nes naujasis įstatymas, nustatydamas naują proceso tvarką, leido šalims laikytis senosios tvarkos magistratui kontroliuojant. Mūsų išmanymu, tai yra ideja, kuri geriausiai išaiškina dualizmą ir kuri tuo pačiu metu geriausiai gali išaiškinti naujai suteiktąją magistratui galią, tur būt, greičiau atsitiktinai, nekaip su tam tikra intencija[2].

---

tuojamas arba asmeniniams skundams, kaip tai rodo ši ginamoji Cicerono kalba, arba daiktiniams skundams, kaip tai rodo Cicerono kalba *In Verr.* (žiūr. I t., 432 p., 1 išn.). Antra vertus, dar tuo laiku buvo visos *legis actiones.* Tiesa pasakius, niekas neliudija už *condictio;* bet gana sunku manyti, kad reformos įstatymas būtų turėjęs tikslą panaikinti naujausią įstatyminį skundą, kuris buvo paprasčiausias ir dėl kurio reforma buvo mažiausiai reikalinga. Deja, yra tikrų žinių, kad šį skundą pergyveno visi kiti skundai: ne tik *sacramentum,* kuris laikėsi dar centumvirų laikais, jau išleidus *leges Juliae* (ž. 274 p., 2 išn.), bet ir *judicis postulatio,* kurios buvimą *familiae erciscundae* bylų srityje paliudijo Ciceronas *(De or.,* 1, 56), bet ir *pignoris capio,* kurią nurodė Varonas (pas Aul. Gel., 6, 10, 2), bet ir *manus injectio,* kurios buvimą 710 metais paliudijo *lex coloniae Genetivae,* c. 61. Turint galvoje čia patiektas žinias, yra klaidinga manyti, kad *lex Aebutia* panaikinusi *legis actio* vykdymo atžvilgiu, bet ne sprendimo atžvilgiu. Nors mažiau susiduriama su tekstais, bet vis dėlto su jais susiduriama, ir, mūsų nuomone, patenkama į visai nepatikėtinus dalykus, jei kartu su Eisele *(Abhandlungen zum römisch. Civilprocess,* 1889, 67—109 pp.) ir su Cuq *(Institutions,* 1, 287 p.) pripažįstama, kad *lex Aebutia* panaikinusi *legis actio* ir įvedusi formules tik *condictio* reikalui; jei, vadinasi, teigiama, kad, nepaisant I t., 432 p., 1 išnašoje nurodytų žinių, prieš *legis Juliae* nebuvę daiktinių skundų petitorinės formulės ir kad visas formules, nustatytas visoms teisėms, apie kurias kalba Ciceronas, galima esą redukuoti į dvejų *condictiones* formules.

[1] Šia prasme žiūr. Bekker, *Z. R. G.,* 5, 1896, 341—356 pp. *(Aktionen,* 1, 89—92 pp.) ir Jobbé-Duval, *N. R. H.,* 1905, 16 p., 1 išn.; *Mél. Cornil,* 1, 517—590 pp. Čia yra vienas iš dviejų dalykų: arba čia yra *legis actio,* kuri yra būtina bei esminė ir todėl nėra formulės; arba čia yra formulė, kaip paprastai manoma, įžiūrint čia priemonę prieš formos ydas, ir todėl nėra *legis actio,* visur yra formulė. Be to, ši sistema negalėtų išaiškinti, kaip galima buvo dar pralaimėti bylą tada, kada nežinomi yra įstatymo žodžiai, kaip tai sako Ciceronas *(De or.,* 1, 66).

[2] Šios idejos įrodymas buvo vienas iš didžiausių Wlassako nuopelnų. Žiūr. *Processgesetze,* 1, 103—139 pp., ir *N. R. H.,* 1889, 299 p. Pavyzdžiui, kaip *leges Silia* ir *Calpurnia* jau leido ieškovui pasirinkti senąją *legis actio* arba *condictio,* taip *lex Aebutia* leido šalims, pretoriui kontroliuojant, pasirinkti *legis actio* arba *formula.* Šis reiškinys labai gerai išaiškina, kodėl randame galiojančias visas senąsias *legis actiones* ir tuo pačiu metu formules, tinkamas visoms teisėms. Bet tai išaiškina taip pat naująsias teises, kurias pretorius, mūsų išmanymu, įgijo tik tuo metu. Kadangi pretorius turėjo teisę kontroliuoti šalių pasirinkimą, tai, savaime suprantama, jis turėjo turėti teisę neduoti pirmosios priemonės, jei yra jau davęs antrąją priemonę, ir duoti pirmąją priemonę, jei nedavė antrosios priemonės. Yra net galimas dalykas, kad iš pradžios tik

Legis Aebutiae išleidimo datos atžvilgiu interpretatoriai visai laisvai leidžia tai datai svyruoti nuo VI-jo šimtmečio pradžios iki VII-jo šimtmečio pabaigos. Moksliškai tą datą galima nustatyti tik vienu būdu, būtent, užfiksuojant kraštutines datas, t. y., ištiriant naujausius šaltinius, kurie rodo, kad darto įstatymo nebuvo, ir ištiriant seniausius šaltinius, kurie rodo, kad įstatymas jau buvo. Šitoks datos nustatymo būdas, mūsų išmanymu, verčia tą įstatymą padėti po 605 metų datos, kada pozityviniai įstatymai rodo, kad vienintelis būdas bylinėtis buvo *legis actionum* būdas, ir maždaug apie 628 metų datą, nuo kurios iš visų pusių eina naujos magistrato galios pėdsakai[1].

VII-jo šimtmečio pradžioje padarytas pasisekusis mėginimas per šimtą metų paskatino padaryti dar vieną žingsnį pirmyn. Principiališkai buvo panaikintas senasis procesas ir

---

ši teisė buvo numatyta, kad naujoji teisė jam buvo suteikta tik šiuo atžvilgiu. Tačiau visa vėlesnė raida turėjo eiti paties gyvenimo keliu. Magistratas išsisuko iš tų ryšių, kuriais ji rišo įstatymas. Skundų teisę nuo to laiko davė ne įstatymas, bet magistratas, ir, nors iš pradžios, tur būt, magistratui buvo suteikta teisė atmesti ir duoti *actiones* tik tikslu sureguliuoti pasirinkimą vieno iš dviejų procesų, vis dėlto dėl pačios natūralinės daiktų padėties gana anksti magistratas ėmė duoti *actiones*, kurių įstatymas nedavė, net nesuteikiant formulės vietoje skundo, ir tiekti formules ne tik tuo atveju, kada įstatymas davė *actio*, bet ir tais atvejais, kada įstatymas nedavė jokios skundo teisės (žiūr. I t., 61 ir t. pp.). Priešinga prasme žiūr. H. Levy-Brühl, *La denegatio actionis sous la procédure formulaire*, 1924; *R. d'Hist. D.*, 1924, 383—431 pp.; šiai pažiūrai prieštarauja Duquesne, *R. H. D.*, 1925, 457—472 pp., ir Wlassak, *Die klassische Prozessformel*, 156 ir t. pp.

[1] Girard, *Z. S. St.*, 4, 1893, 11—54 pp. 29, 1908, 113—169 pp. = *Mélanges*, 1, 65—174 pp.; ta pačia prasme žiūr. Bekker, *Z. S. St.*, 15, 1894, 164 p.; Erman, *Z. S. St.*, 19, 1898, 285 p., 2 išn. Partsch, *Schriftformel*, 1906, 1 p., 3 išn.; Seckel, *Handlexicon*, V° *Aebutia*, ir kitus autorius, cituotus *Mélanges*, 131 p., 3 išn. Naujasis procesas būtinai buvo 627 arba 628 metais, kuriais Ciceronas (*De or.*, 1, 36, 166) paliudija magistrato teisę *denegare legis actionem*, 631 metais, kuriais pretorius S. Julius žinojo mandato skundą, kurį jis atmetė prieš įpėdinius (žiūr. II t., 331 p., 3 išn.), vėliausia 636 metais, kuriais pretorius Rutilius sukūrė pretorinį skundą, pavadintą jo vardu (ž. 335 p., 2 išn.) ir, tur būt, išleido ediktą apie *opere* (žiūr. I t., 172 p., 5 išn.), ir kuriais latinų Bantijos įstatymas (*Textes*, 30 p.) kalba apie baudžiamąjį skundą, duodamą visiems magistratams prieš nusikaltusius įstatymo sulaužymu valdininkus ir senatorius, vadinasi, šis skundas buvo duodamas piliečiams prieš piliečius ir jis buvo keliamas formulės būdu. Antra vertus, naujasis procesas dar nebuvo žinomas VI-jo šimtmečio viduryje, kada Sex. Aelius Paetus Catus rašė savo *Tripertita*, kurių procesinė dalis liečia *legis actiones;* VI-jo šimtmečio pabaigoje, kada *lex Vallia*, kuris buvo vėlesnis už 550—585 metų *lex Furia testamentaria*, visas *manus injectiones*, išskiriant dvi, transformavo į *manus injectiones puras;* 605 metais, *legis Calpurniae* išleidimo

galioti paliktas tik naujasis procesas. Gajus šią reformą priskiria dviem *leges Juliae,* kitaip sakant, dviem *leges Juliae judiciariae,* liečiantiems *judicia publica* ir *judicia privata,* kuriuos jis laiko vienu vienetu[1]. Tikrai šią reformą padarė *lex Julia judiciorum privatorum,* kuris išleistas Augustui pasiūlius po *lex Julia judiciorum publicorum,* kuris buvo išleistas 737 metais[2] arba 737 m. ir 738 metų pradžioje[3]. Be vadinamos malonės jurisdikcijos, kur Gajus užmiršta aiškiai pažymėti,

---

data, ir vėliau, kada buvo išleistas *lex Junia repetundarum,* kada, pasak *lex Acilia,* 23 eilutė, tuodu įstatymai leidę atreikalauti iš magistratų jų paimtus kyšius; atreikalauti galima buvo *sacramentum* būdu, bet negalima buvo pasirinkti *actio* arba formulę. Čia nurodyti sumetimai rodo, kad *lex Aebutia* buvo išleistas anksčiausiai 605 metais ir vėliausiai 628 metais, be abejojimo, jis buvo išleistas truputį po pirmosios datos ir truputį prieš antrąją datą.

[1] Gajus, 4, 30 (ž. 269 p., 1 išn.). Girard, *Z. S. St.,* 34, 1913, 295 — 372 pp., kur 295 p., 1 išnašoje yra nurodyti visi tekstai, kurie atskirai arba kolektyviškai kalba apie du *leges Juliae judiciorum publicorum* ir *privatorum.* Kadangi *lex Julia judiciorum publicorum* negalėjo nei panaikinti *legis actiones,* nei nustatyti formulę baudžiamojoje srityje, tai literališkai reikėtų pasakyti, kad Gajus kalba apie du *leges Juliae judiciorum privatorum.* Šitaip ir daro Wlassak, *Processgesetze,* 1, 191—201 pp. Tačiau šitokia pažiūra verstų pripažinti, kad iš viso buvo trys *leges judiciariae:* vienas *judiciorum publicorum* ir du *judiciorum privatorum.* Deja, ne tik šaltinių visumas težino du *leges judiciariae,* o ne tris, bet ir buvimas vieno vienintelio *lex judiciorum privatorum* drauge su vienu *lex publicorum* yra įrodytas tiesiogiai tuo būdu, kuriuo Ulpianas *(F. V.,* 197 — 198) tuo pačiu klausimu nurodo 26-tą skyrių pirmojo įstatymo ir 27-tą skyrių antrojo įstatymo. Taip pat žiūr. Gajus, 4, 104. Šį dalyką, mūsų nuomone, išaiškina tai, kad Gajus teisminiams įstatymams priskiria vieną nuostatą, kuris buvo pažymėtas tik viename iš tų įstatymų, tuo pačiu kalbos būdu, dėl kurio teisininkai kadukiniams įstatymams priskyrė vieną nuostatą, kuris buvo tik viename iš kadukinių įstatymų nurodytas, būtent, *lex Julia* arba *lex Papia Poppaea,* bet ne abiedviejuose.

[2] Šią datą nustatė Wlassakas, sugretindamas du tekstus, būtent, Diono (54, 18), Modestino *(D.,* 48, 14, *De lege Julia ambitus,* 1, 4), kurie patiekia du terminus tos pačios taisyklės (baudžiamosios teisės, žiūr. Girard, 315 p., 1 išn.); pasak Diono, pirmasis terminas buvęs nustatytas Augusto 737 metais, o antrasis, pasak Modestino, buvęs nustatytas *lege Julia judiciaria.*

[3] Tas įstatymas tikrai yra Augusto, nes *manus injectio* dar galiojo 710 metais, jau Cezariui mirus (ž. 253 p., 3 išn.). Wlassakas, pasirėmęs 1-je išnašoje nurodytu tekstų sugretinimu, teigia, kad tas įstatymas buvęs išleistas 730 metais; tačiau ta data liečia tik *lex judiciorum publicorum.* Ypač Ulpiano nurodytu paralelizmu *(F. V.,* 197. 198) galima pastebėti, kad abu įstatymus tuo pačiu momentu aiškiai inspiravo bendra mintis, kad pagal to paties teksto išskaičiavimo tvarką *lex judiciorum privatorum* atsirado vėliau už 737 metų *lex judiciorum publicorum* ir kad pagaliau, jei nenorime per daug nutolti nuo šito paralelinio 737 metų įstatymo, jis būtinai turėjo būt išleistas pirmaisiais 738 metų mėnesiais, nes jo autorius 738 metų vasaros pradžioje iškeliavo į ilgą kelionę, iš kurios jis grįžo tik 741 metais.

kad buvo palaikytos kai kurios *legis actiones*[1], pasak Gajaus, *lex Julia iudiciorum privatorum* įstatyminius skundus palikęs tik dviejose srityse: *damni infecti* srityje, kur *legis actionis* palaikymas ir to palaikymo pobūdis iškelia daug ginčų, bet kur, Gajus sako, dažniausiai būdavusios vartojamos pretorinės stipuliacijos, ir bylose, keliamose centumvirų tribunole, kuris spręsdavęs tik bylas, iškeltas *sacramentum* būdu, ir kuris, vadinasi, įamžinęs *legis actionum* praktiką tiek, kiek jis pats egzistavęs[2]. Visose kitose srityse nuo to laiko tikruoju

---

[1] Tai nėra nei ginčytina, nei užginčyta. Gali būti, kad tik toje dalyje įstatymo, kuris palaikė *legis actio* malonės jurisdikcijai *(manumissio vindicta, emancipatio, adoptio, in jure cessio)*, buvo surašytos dispozicijos, kurios leido imperatoriui nesilaikyti išvadavimo *per vindictam* formų, apie kurias Paulius *(D., 40, 1, De manumiss., 14, 1)* kalba, kad jas nustatęs *lex Augusti.* Girard, 310—314 pp.

[2] Gajus, 4, 31. Centumvirų tribunolas, kurio organizaciją, tur būt, paveikė *lex Julia,* principato laikais susidėjo iš 180 su viršum narių (nes, pasak Pliniaus, *Ep., 6, 33, 3,* padarius atmetimus, likę dar 180 narių) ir jis buvo padalytas į daugelį pastovesnių arba mažiau pastovių sekcijų *(hastae:* keturios, pasak Pliniaus, *loc. cit.,* ir Kvintiliano, *Inst., 12, 5, 6),* kurios posėdžiavo kartais atskirai, o kartais bendrai. Už centumvirus aukščiau stovėjo *decemviri litibus judicandis,* iš kurių atskirą kompetenciją Augusto laikais atėmė, tur būt, *lex Julia* (Suetonius, *Aug., 36),* ir kartu pirmininkas, *praetor hastarius,* kurio buvimas nuo Tiberiaus laikų yra įrodytas ir kuris atsirado, gali būti, Augusto gadynėje (Mommsen, *Dr. publ., 3, 259* p.). Mes manome, kad taip pat nuo *lex Julia* šiame tribunole buvo keliamos bylos *per sacramentum in personam,* kuris atsirado iš procedūros *per sponsionem* 125 sestercijų stipuliacijos, kurią pozityviškai paliudija tik Gajus, 4, 95 (žiūr. I t., 432 p., 2 išn.). Centumvirai palaikė šios formos *legis actio sacramenti,* kurios atlikimas pas miesto arba peregrinų pretorių buvo jų teismo įžanga (Gajus, 4, 31) iki III-jo šimtmečio pradžios, kada Paulius ir Ulpianas jas žinojo, kaip dar gyvuojančias institucijas (ž. 95 p., 1 išn.), ir kada pasitaikė paskutiniai užrašai, rodantieji decemvirų buvimą (Mommsen, *Dr. publ.,* 4, 301 p., 2 išn.). Kalbant apie *legis actio,* kuri išsilaikė *damni infecti* srityje, reikia pasakyti, kad tai buvo *pignoris capio,* kuria galima buvo išreikalauti laidavimo, kurį vėliau tiekė ediktas pagal sistemą, nustatytą eliminacijos būdu, įrodant, kad negalima kelti jokio kito iš penkių įstatyminių skundų, kuriuo galima būtų reikalauti eventualinių nuostolių (Bethmann-Hollweg, Karlowa). Tačiau labai lengviai galima atremti šį išskyrimo argumentą, įrodant, kad jis taip pat tiktų *pignoris capioni,* nes *pignoris capio* yra *legis actio,* o pasak Pauliaus *(F. V., 47), nulla legis actio prodita est de futuro.* Tai neįrodo, kad nebuvo *legis actio,* kurios palaikymą paliudijo Gajus, 4, 31, ir net Digestų tekstai (žiūr., pavyzdžiui, Julianus, *D., 39, 3, De aqua,* 11, 3). Tačiau tai įrodo, kad šis skundas nebuvo *legis actio prodita de futuro,* siekianti išgauti pasižadėjimą. Daug sunkiau yra pasakyti, kas ji *(actio)* buvo. Pasak genialios Wlassako teorijos, kuria pasekė Collinet, tai buvusi *legis actio* plačiąja prasme, pagrįsta formaliniu aktu, padarytu ne pagal *jus,* kuri labai gerai išaiškintų klausimą, kodėl šis skundas pergyveno *leges Juliae,* bet kuri beveik nėra suderinama su Gajus, 4, 12; nes labai keistai atrodo, kodėl Gajus 12-me paragrafe pažymėjo tik penkias *legis actiones,* jei 31-me paragrafe nurodė šeštąją,

procesu virto formulinis procesas. Tuo būdu buvo įgyvendinta reforma, kurią nustatė įstatymų leidėjas, o magistratas įvykdė[1], išleisdamas formules vietoje *legis actiones.*

Formulinį procesą mes dėstysime, visų pirma paimdami pirmąją bylos fazę, *in jure* fazę, kuri pasibaigdavo *litis contestatione;* čia mes studijuosime bendrąją formulės struktūrą, jos pagrindines ir šalutines dalis ir jas atitinkančių skundų ir išimčių padalymą; paskui mes studijuosime tą bylos fazę, kuri pasibaigdavo sprendimu, kurio svarbą mes taip pat apibūdinsime *(res judicata);* pagaliau studijuosime vykdymą ir regreso kelius. Toliau mes aprašysime tas priemones, kuriomis magistratas įsikišdavo į privatinius ginčus, pasinaudodamas ne savo teisminėmis funkcijomis tikrąja to žodžio prasme, bet pasiremdamas savo *imperium (missiones in possessionem,* pretorines stipuliacijas, interdiktus, *restitutiones in integrum).*

---

kuri dar veikusi. — Kadangi Gajaus kalba negali liesti nei *condictio,* kuri taikoma tik *certae pecuniae* arba *certae rei* kreditams, nei *manus injectio,* kuri funkcionuoja tik aiškiai nustatytos pinigų sumos kreditams, nei *sacramentum,* apie kurį minėjome kalbėdami apie centumvirus, tai abejojimas gali būti tik *judicis postulatio* ir *pignoris capio* atžvilgiu. Klausimą reikėtų išspręsti *judicis postulatio* naudai, jei drauge su mumis (ž. 252 p.) būtų pripažinta, kad Romoje *pignoris capio* galiojo tik viešosios *pignoris capio* pavedimo pagrindu, ko negalėjo būti *damni infecti* srityje.

[1] Nevisada užtektinai pastebima, kokią sunkią pareigą *lex Aebutia* uždėjo magistratui, įsakydamas formulių pagalba suorganizuoti bylas, kurias anksčiau spręsdavo, atlikus *legis actiones.* Kai kurie žinomi arba patikimi faktai, sakysime, transponavimas į 3-jį asmenį formulės intencijos kalbos, kurią *legis actio* atveju ieškovas sakė 1-me asmenyje (žiūr. 296 p.), *legis actio* atlikimo fikcija, dedama tam tikrų skundų formulėje (ž. 297 p., 2 išn.), *judicis postulationis* paminėjimas kitų skundų formulėje (žiūr. II t., 302 p., 3 išn.), yra pavyzdžiai, bet tik pavyzdžiai to būdo, kuriuo pretorius savo darbe nugalėjo tam tikrus sunkumus. Visam darbui atlikti pretoriui reikėjo nugalėti visus sunkumus: esančių formulėje instrukcijų pagalba pretorius turėjo pastatyti teisėją į simetrinę padėtį su ta padėtimi, į kurią jį turėtų pastatyti saugojimas *legis actionis* ceremonialo ne tik ieškovo, bet atsakovo ir magistrato; be to, pretorius turėjo turėti galvoje visus įvairumus, atitinkančius teisių ir procesų įvairumus. Tai štai tas milžiniškas darbas, apie kurį kalbama, kada sakoma, kad magistratas *legis actiones* transformavo į formules. Tos transformacijos istorija dar nėra parašyta. Kad ją galima būtų parašyti, visų pirma reikia tiksliai pažinti dalyką įvairių teisių atžvilgiais: reikia pažinti *legis actiones,* kurių rezultatą reikėjo užtikrinti, ir formules, kurios padėjo tą rezultatą užtikrinti. Šiandien mes jau turime bent bendras žinias apie formules. Toli gražu, mes tų žinių neturime apie *legis actiones.* Medžiaga dar nėra surinkta, ji vos tik pradedama rinkti. Tačiau reikia nurodyti medžiagą, surinktą keliose studijose, kurių tendencijos ir išvados yra įvairios; ypač reikia nurodyti šias dvi monografijas: Huvelin apie *arbitrium liti aestimandae* (ž. 269 p., 2 išn.) ir Arangio Ruiz apie *le formule con demonstratio e la loro origine,* Cagliari, 1912.

I.

Procedūra in jure.

Formuliniame procese tos fazės, kuri vyksta *in jure,* esmę ir tikslą sudaro formulė. Vadinasi, šios fazės studijos reikalui reikia studijuoti formulės struktūrą ir būdą, kuriuo ta formulė gaunama.

A.

Bylos eiga.

I. Šaukimo būdai. Magistratai, laikas, ginčo vieta. — Formulinei sistemai pakeičiant įstatyminių skundų sistemą, procedūros *in jure* fizionomija labai pasikeitė. Naujoji sistema nebesuponuoja jokių ginčo šalių pretenzijų iškilmingo tvirtinimo, bet ji visada suponuoja šalių ginčus, atliekamus prie magistrato, ji pašalina procedūrą, atliekamą už akių. Vadinasi, pirmasis dalykas to asmens, kuris nori iškelti bylą, visada yra priversti savo priešininką, kad jis tinkamą dieną ir tinkamoje vietoje atvyktų pas magistratą.

Šaukimo būdas pasiliko ta pati *in jus vocatio,* kurią pretorius patobulino, suteikdamas ieškovui ne tik teisę varu atvaryti atsakovą, kuris geruoju neina pats ir neatsiunčia savo vieton *vindex,* bet ir pretorinį skundą, kuriuo ieškovas galėjo reikalauti nubausti atsakovą[1]; be to, pretorius leido ne tik

[1] Atsakovą, kuris neduoda *vindex,* visada galima jėga vesti į magistratą; pretorius net sukūrė baudžiamą skundą *in factum* prieš tą asmenį, kuris jėga atima atsakovą (Gajus, 4, 46). Tačiau, be kitko, pretorius duoda skundą *in factum* prieš tą asmenį, *qui in jus vocatus neque venerit neque vindicem dederit;* tai sako Gajus, 4, 46, kurio grynas tekstas leidžia pataisyti *D.,* 2, 6, *In jus vocati ut eant aut satis vel cautum dent* rubriką ir kartu interpoliuotus tekstus, kur žodis *vindex* buvo pakeistas žodžiais *fidejussor judicio sistendi causa datus.* Žodžio *vindex* sugadinimo reikalui žiūr. žemiau nurodytus veikalus; o jo pagrindo, paimto iš Bizantijos terminologijos, reikalui žiūr. Brassloff, 51—59 pp. Priešinga

paimti, bet ir parduoti turtą to asmens, kuris, pasislėpdamas nuo teismo, trukdo bylos eigą[1]. Rodos, kad atvykimą į teismą galima buvo garantuoti *vadimonii* būdu, kuriuo atsakovas racionališkai galėjo pasižadėti atvykti į teismą pirmą kartą, o taip pat ir antrą kartą[2]. Daug daugiau reikia abejoti, bent kiek tai lietė Italiją ir bylas, keliamas formulėmis, kad galima būtų nurodyti trečiąjį šaukimo būdą, *litis denuntiatio*, t. y.,

---

prasme žiūr. Gauckler, *N. R. H.*, 1889, 621—635 pp. Schlossmann, *Z. S. St.*, 24, 1903, 279—329 pp. *Grünhuts Z.*, 1905, 193—244 pp. *Vindex*, kurio isikišimas visada atleidžia *in jus vocatus* nuo prievolės eiti su ieškovu į magistratą, yra, vadinasi, atsakingas prieš ieškovą, kuris gali jį *(vindicem)* savo rėžtu paraginti eiti *in jus*, kad čia magistratas jam nustatytų laiką, kada jis turės atvesti atsakovą, o jei to nepadarys, turės atsakyti pagal pretorinį skundą *in factum (D., 2, 8, Qui satisd. cog.*, 4; 2, 5. *D.*, 2, 11, *Si quis caut.*, 10, *pr.)*. Šia prasme žiūr. Lenel, *Z. S. St.*, 25, 1904, 232—254 pp.; *Edictum*, 67—68 pp. Taip pat žiūr. daugiau arba mažiau kitokias sistemas, kurias anksčiau pasiūlė Lenel, *Z. S. St.*, 2, 1881, 43—54 pp.; *Edictum*, 1-sis leid., 54—55 pp. (kuriuo pasekė P. Maria, *Le vindex*, 1895, 234—247 pp., ir net prieš patį Lenelį palaikė Wenger, *Rechtshistorische Papyrusstudien*, 1902, 5—25 pp.); Naber, *Mnemosyne*, 21, 371—382 pp.; Lenel, *Edit*, 1, 74—76 pp.; Brassloff, *Zur Kenntniss d. Volksrechtes in d. romanischen Ostprovinzen*, 1902, 35—63 pp. — Reikia pasakyti, kad ediktas uždraudė versti vykti į magistratą tam tikrus asmenis, kurie ieškovo turi būti gerbiami (ascendentai, patronai); tai padaryti galima buvo tik gavus magistrato leidimą (žiūr. I t., 172 p., 1 išn.; 184 p., 2 išn.; 245 p., 3 išn.).

[1] Žiūr. 371 p., 1 išn. Ediktas eina į pagalbą net tam asmeniui, kuris gavo *vindex*, suteikdamas prieš tą, kuris, davęs *vindex*, neatvyksta į teismą, kitą specialią *missio in possessionem*. Ulpianus, *D.*, 42, 4, *Quib. ex caus.*, 2, *pr.* ir Lenel, *Edictum*, 72—73 pp. *(Edit*, 1, 81—82 pp.), *Z. S. St.*, 25, 1904, 241.

[2] Žiūr. Fliniaux, *Le vadimonium*, tezė, Paris, 1909, 37—154 pp. ir Darembergo ir Saglio žodyno, žodį *Vadimonium*. *Vadimonium*, kuris nuo *lex Aebutia* laikų (žiūr. II t., 459 p., 2 išn.) buvo daromas paprasta verbaline sutartimi, kuria atsakovas pažadėdavo *certo die sisti* drauge su šalutinėmis įvairėjančiomis kliauzulėmis ir garantijomis (Gajus, 4, 184—186 ir Lenel, *Edictum*, 17—24 §§; dar reikia pridėti Nerono laikų sugadintą pavyzdį, *C. I. L.*, IV, Suppl., 1, XXXIII, 324 p.), buvo magistrato įsakytas atsakovui, jei byla tą pačią dieną nepasibaigdavo (Gajus, 4, 184) ir taip pat kada magistratas, iškląusęs atsakovo pasiaiškinimus, siųsdavo jį į kitą teismą, o ne savo *(vadimonium Romam faciendum: lex Rubria*, c. 21, *in fine;* taip pat žiūr. Lenel, *Z. S. St.*, 2, 1881, 35—43 pp.; *jus domum revocandi: D.*, 5, 1, *De judiciis*, 7; 8). Pasiremiant logika ir tekstais (žiūr., pavyzdžiui, Cicero, *Pro Quinctio*, 19, 61), *vadimonium* galėjo būti duotas ir geruoju dar prieš vykstant į magistratą. Tačiau visai be reikalo kartais *vadimonium* lygina su *vas*, kurį atsakovas duoda, norėdamas išvengti betarpiško atvykimo būtinumo; žiūr. tekstus, liečiančius *vindex* ir nurodytus 276 p., 1 išn. Klaidą įrodo šie dalykai: sugretinimas *D.*, 2, 6, rubrikos ir pačių tekstų su grynu Gajaus tekstu; 4, 46; edikto komentarų vieta, nes vienoje vietoje yra tekstai, liečiantieji *vindex*, o visai kitoje vietoje yra tekstai, liečiantieji *vadimonium;* skirtumas tarp pretorinio skundo *in factum*, kuriuos duoda tada, kada nevykdomas pretoriaus dekretas, ir *actio ex stipulatu*, kilusios iš pasižadėjimo *judicio sisti*, kuri pagimdo *vadimonium*.

paraginimą tam tikrą dieną atvykti į magistratą. Vėlesnėje gadynėje šis šaukimo būdas vaidino didelį vaidmenį, bet šioje gadynėje jis tik ėmė rodytis[1].

Kalbant apie magistratus, kurie buvo šiam reikalui kompetentingi[2], reikia pasakyti, kad formulinio proceso sistemoje jie buvo beveik tie patys, kurie buvo įstatyminių skundų gadynėje: Romoje miesto ir peregrinų pretoriai, o rinkų bylose kuruliniai edilai; provincijose gubernatoriai, kurie ir toliau

---

[1] Vienas abejotinos vertės autorius (Aurelius Victor, *De Caes.*, 16) pretenduoja, kad *litis denuntiationem* nustatęs Markas Aurelius vietoje *vadimonium* ir kad tai buvęs raginimo būdas. Tai yra tikrai neteisinga. Tačiau *litis denuntiatio* (vietos valdžiai įteiktas prašymas, kad būtų paskelbtas priešininkui), kuri, kaip mes 245 p., 2 išnašoje matėme, būdavo pažymima posakiu *dicam scribere* Sicilijoje, kur ji, gali būti, buvo vartojama *ordinis* bylose, pavestose *conventus*, kuri Egipte buvo vadinama graikišku vardu *paraggelia* ir taikoma ekstraordinarinėms byloms, pavestoms *conventus* (žiūr. Mitteis, *Grundzüge*, 36—37 pp., o pavyzdžių reikalui — *Chrestom.*, 50—56 numeriai), mūsų nuomone, taip pat funkcionavo Romoje ir Italijoje formulinio proceso laikais, bet ji buvo taikoma ekstraordinarinėms byloms, kur ji pasirodė II-jo krikščioniškos eros šimtmečio pradžioje ir labai dažnai buvo vartojama prieš to šimtmečio pabaigą (Steinwenter, *Studien zum römischen Versäumnissverfahren*, 105—109 pp.). Galimas dalykas, kad *litis denuntiatio* Italijoje, kaip ir Egipte, galėjo funkcionuoti tik tarp tos pačios apskrities gyventojų. Priešingai, manoma, kad *litis denuntiatio* nuo tos pačios gadynės funkcionavusi (Romoje ir Egipte) visada extraordinarinėje srityje, kad ji buvusi vartojama prieš išvykusius ir čia pat esančius atsakovus, kad ji buvusi magistrato raginimas, *evocatio*, pagrįsta bendrąja *vocationis* teise, kuri vykdoma arba prieš čia pat esantį asmenį *denuntiationis* būdu, kurios nereikia sumaišyti su privatinio asmens *denuntiatio*, net jei ji būtų padaryta jam pageidaujant, arba prieš tą asmenį, kuris yra išvykęs į kitą apskritį su pagalba *litterae*, adresuojamų tos apskrities valdžios organams, arba prieš tą asmenį, kuris nežinia kur gyvena, su afišų pagalba *(edicta)*. Pavyzdžiui, žiūr. *D.*, 40, 5, *De fideicomm. lib.*, 26, 9, ir Steinwenter, 8, 26 pp. Mes tikime, kad šiose srityse nuo anų laikų įsigalėjo naujas procesas, kuriame iš pradžios buvo ekstraordinarinio proceso trūkumų (ž. 1143 p.). Pasak Ulpiano *(D.*, 5, 1, *De jud.*, 68—73. 75) ir Pauliaus *(Sent.*, 5, 4 a, 6, 1) aprašyto mechanizmo, atsakovas, kuris neatsiliepė į pirmąjį raginimą, buvo iš naujo magistrato raginamas *litteris* arba *edictis*, kuriuos pakartodavo per dešimt dienų, kurioms pasibaigus, pasak Ulpiano, buvęs siunčiamas trečias raginimas, o pasak Pauliaus ir kitų šaltinių, buvęs skelbiamas *edictum peremptorium*, kuris, be kitko, taip pat galėjęs būti tik vienas *(unum pro omnibus)*, arba *denuntiationibus ex auctoritate*, kuri taip pat galėjusi būti pakartota arba tik vieną kartą paskelbta. Vis dėlto jei atsakovas nepaklauso magistrato ir neatvyksta duoti paaiškinimų, tai jo nepaklusnumas *(contumacia)* suteikia magistratui teisę nagrinėti bylą ir net ją išspręsti atsakovui nedalyvaujant.

[2] Mes nenorime per daug kalbėti apie taisykles kompetencijos, kurią principiališkai nurodo atsakovo asmuo *(actor sequitur forum rei)*. Bendrąja taisykle visus piliečius gali teisti Romos teismai *(D.*, 50, 1, *Ad mun.*, 33: *Roma communis nostra patria est)*. Tačiau piliečiams galima kelti bylas kitur, pasiremiant jų vietos priklausomybe *(forum originis)* ir net pasiremiant jų gyvenamąja vieta *(forum domicilii: D.*, 50, 1, *Ad*

patys asmeniškai arba per savo įgaliotinius *(legati)* periodiškai darydavo savo provincijos didesniuose miestuose sesijas, o senato provincijose edilų jurisdikcijai vykdyti buvo pastatyti kvestoriai; pagaliau žemiau jų tiek Italijoje, kur išnyko *praefecti jure dicundo,* tiek provincijoje tas funkcijas atlikdavo savivaldybių magistratai. Tikrai nežinoma, kada šiems magistratams buvo suteikta jurisdikcijos teisė, bet tikrai žinoma, kad jų kompetencija buvo aprėžta tam tikromis bylomis ir tam tikra taksa[1]. Magistratai, nagrinėdami ginčo bylas, visada turėdavo posėdžiauti viešai, *pro tribunali*[2]. Pagaliau magistratai posėdžius paskirdavo tik tam tikromis dienomis, kurios, jei kalbama tik apie Romą, nebuvo nustatytos tuo pačiu būdu, kuriuo jos buvo nustatytos įstatyminių skundų gadynėje. Tai reikia pasakyti bent kalbant apie gadynę Marko Aureliaus, kuris, sustatydamas savo biografiją, dienų skaičių ištaisė ir nustatė du šimtus trisdešimt dienų[3].

II. Ginčai magistratūroje. Klausinėjimai in jure. Priesaika. Confessio in jure. Laidavimai. Teisėjo paskyrimas. — Jei du susiginčiję asmenys atvyksta pas kompetentingą magistratą, tai juodu turi pareikšti savo pretenzijas. Tačiau šių

---

munic., 29), taip pat atsakovai gali nesutikti dalyvauti Romoje jiems iškeltose bylose, jei jie Romoje tik laikinai yra apsistoję *(jus domum revocandi: D.,* 5, 1, *De jud., 2,* 3). Kiti teismai gali būti kompetentingi dėl sutarties sudarymo vietos *(forum contractus)* arba dėl nusikaltimo vietos *(forum delicti),* arba pagaliau dėl šalių susitarimo *(forum prorogatum). Forum rei sitae* daiktinių bylų srityje buvo pripažintas tik postklasiškosios teisės. Žiūr., pavyzdžiui, Bethmann-Hollweg, 1, 72—75 pp.

[1] Savivaldybinės jurisdikcijos kilmė ir senumas yra ginčijami. Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 2, 463—466 pp. Apie šitos jurisdikcijos aprėžimą tikrąja *jurisdikcija* ir tik iki tam tikros sumos *(lex Rubria,* cc. 21. 22; Paulus, *Sent.,* 5, 5 *a,* 1), ir išskiriant tam tikras bylas (laisvės bylas, žeminančias garbę bylas: Isidorus, *Orig.,* 15, 2, 10; Estes fragm., *Textes,* 79 p.), žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 2, 466—469 pp.; Lenel, *Z. S. St.,* 2, 36—42 pp.

[2] A. Pernice, *Z. S. St.,* 14, 1893, 132 p. Apie jų asesorius ir tarybą žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 1, 355 p.; H. F. Hitzig, *Die Assessoren der römischen Magistrate und Richter,* 1893; A. Pernice, *Z. S. St.,* 14, 1894, 143, 147—152 pp. Taip pat apie jų tarnautojus žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 1, 380—423 pp.

[3] *Vita Marci,* 10. Pernice, *Z. S. St.,* 14; 1893, 158 p. — Žinoma, galėjo atsitikti Romoje ir dar dažniau provincijoje, kad magistratas negalėjo tą pačią dieną išaiškinti visų klausimų, kurie jam buvo patiekti. Visi klausimai turėjo būti surašyti į darbų tvarką, kurios sustatymas mums mažai tėra žinomas, rodos, tai buvo daroma burtais provincijoje *(sortiri dicas:* Cicero, *In Verr.,* 2, 2, 15, 37; ž. 245 p., 2 išn. ir Mitteis, *C. P. R.,* I, 272 p., komentarą), jei ne Romoje (Servius, *Ad Aen.,* 6, 481).

asmenų kalbos jau nebėra sakramentinės kalbos, kurios betarpiškai teisę paverčia vykdytinąja teise arba mechaniškai pradeda bylą. Tai yra tik paaiškinimai, duodami bet kokiais žodžiais, kuriuos gali pasakyti arba pačios ginčo šalys, arba jų atstovai (nes nuo to laiko jau buvo leista bylinėtis už kitą asmenį). Iš patiektų paaiškinimų magistratas padaro išvadas, kurios jam atrodo tinkamos klausimui, ar gali iš to išeiti byla, arba klausimui, kaip tą bylą sutvarkyti.

Ieškovas savo priešininkui ir magistratui nurodo skundą *(editio actionis; postulatio actionis)*[1], kurio jis reikalauja ir kuris (skundas) gali būti arba civilinis, kaip iš pradžios buvo, arba pretorinis, kaip vėliau galėjo būti[2]. Ieškovas tam tikrais atvejais galėjo net pareikalauti, kad pirmiau būtų atsakovas apklausinėtas *(interrogatio in jure)*, o paskui būtų pagal jo atsakymą suredaguota formulė *(actio interrogatoria)*[3]. Paga-

---

[1] *D.*, 2, 13, *De ed.*, 1, *pr.* Cicero, *In Verr.*, 2, 3, 65, 152. Paprastai manoma, kad šį dalyką liečiąs ediktas *de edendo* (apie šį ediktą ž. Naber, *Mnemosyne*, 50, 1922, 26—32 pp.; 52, 1924, 212—220 pp.). Tačiau Lenel, *Z. S. St.*, 15, 1894, 358—385 pp., *Edictum*, 60 p. *(Ed.*, 1, 68 p.) nurodė rimtus argumentus, dėl kurių tą ediktą reikia lyginti su *editio*, kurią pretorius uždėjo ieškovui dar prieš *in jus vocatio*, kuri iš tikrųjų Albume padėta anksčiau *(Textes*, 140 p., 9 ir 11 numeriai), ir todėl ji skyrėsi nuo mūsų *editio*, padarytos *in jure* po *in jus vocatio*, žinoma, ji skyrėsi ir nuo *editio*, padarytos *litis contestationis* momentu (ž. 290 p., 3 išn.). Wengerio bibliografiją žiūr. Pauly-Wissowoj, 5, 2, 1905, V° *Editio*.

[2] Reikia gerai atsiminti, kad tai gali būti ne tik pretorinis skundas, pažadėtas edikte, bet pretorinis skundas, kurio prašo iš magistrato be prealabinio edikto. Apie šiuos skundus, pavadintus tiksliais *actionum in factum* vardais, pastatant juos prieš *actiones proditae, vulgares* (Papinianus, *D.*, 19, 5, *De P. V. A.*, 1, *pr.*; Pomponius, *D., h. t.*, 11, *pr.)*, žiūr. Wlassak, *Edict und Klageform*, 1882, 111—113 pp.; Erman, *Z. S. St.*, 13, 1982, 202—203 pp.

[3] *D.*, 11, 1, *De interrog. in jure.* Demelius, *Confessio im röm. Civilprocess*, 1880, 245—344 pp. Lenel, *Edictum*, 53, 58 §§. Lautner, *Festschrift f. Hanausek*, 52—88 pp. Gryniausi du atsitikimai yra šie: vienas atsitikimas, kada prieš iškeliant *actio noxalis* reikalaujama iš atsakovo, kad jis pasakytų, ar jis turi savo valdžioje nusikaltėlį (žiūr. II t., 370 p., 3 išn.); antras atsitikimas yra, kada prieš iškeliant skundą, kurį galima buvo kelti prieš velionį, reikalaujama pasakyti, *an heres sit et ex quota parte* (ž. 120). Atsakovo atsakymas pradeda bylą, nors jo atsakymas būtų priešingas teisybei *(D., h. t.*, 11, 1). Priešingai, jei jis atsisakė be teisėto motyvo duoti atsakymą *(D., h. t.*, 11, 4) arba jei jis melagingai nuneigė arba sumažino savo atsakomybės dydį, tai jis turi atsakyti už visą, nors jis būtų tik dalies palikimo įpėdinis, įpėdinystės bylos atveju *(D., h. t.*, 11, 3. 4), o *actionis noxalis* atveju jis nebegalėjo padaryti nusikaltėlio išdavimo *(D.*, 9, 4, *De N. A.*, 22, 4). Šių klausimų teisinius padarinius kartais, rodos, išreikšdavo *praescriptio*, padėta formulės pradžioje, kartais tuos padarinius išreikšdavo išimtis, duodama atsakovui, kuris neigė

liau čia pat reikia dar pažymėti, kad ieškovas, nurodęs bylos objektą atsakovui, užuot prašęs magistrato formulės, galėjo dar pasiūlyti atsakovui prisiekti ir kad pastarasis, bijodamas būti *judicatus,* turėjo prisiekti arba įrodinėti bylos aplinkybes *(jusjurandum necessarium).* Pasak vyraujančios nuomonės, šią teisę ieškovas turėjęs visose bylose; o pasak kitos pažiūros, kuri mums atrodo geresnė[1], ją ieškovas turėjęs tik *condictio certae pecuniae* arba *certae rei* ir kai kuriose panašiose bylose.

Neminint būtinosios priesaikos *(jusjurandum necessarium),* atsakovas prašymo atžvilgiu gali vaidinti beveik tą patį vaidmenį, kurį jis vaidino įstatyminių skundų gadynėje: jis gali arba tuojau pat įvykdyti tai, ko ieškovas iš jo reikalauja, arba užginčyti ieškovo pretenziją ir pradėti bylą; arba jis gali nei to nei kito nedaryti, t. y., nevykdyti ieškovo pretenzijos ir jos neginčyti, iš ko gali kilti arba aiški *confessio in jure,* arba

---

faktus (žiūr. *D.,* 22, 3, *De prob.,* 18, 2). Lenel, *Edictum,* 148—149 pp. *(Ed.,* 1, 167—168 pp.). *Z. S. St.,* 20, 1899, 1—11 pp., o *actiones noxales* reikalu Girard, *N. R. H.,* 1887, 447 p., 1 išn. ir 427 p. 2 išn. Ginčijamas klausimas, ar galima laikyti tikra *interrogatio in jure* prievolę *edicere utrum pro possessore an pro herede possideat,* kuri, pasak Arkadiaus ir Honoriaus konstitucijos, buvusi uždėta valdytojui *(C.,* 3, 31, *De H. P.,* 11; geriau *C. Th.,* 11, 39, *De fide test.,* 12); šią konstituciją studijavo, pavyzdžiui, 150 p., 2 išnašoje nurodyti autoriai.

[1] Šis aprėžimas aiškiai pasirodo, jei nuo tekstų atskiriami du masyvai, *D.,* 12, 2, *De jure jurando,* nurodyti II t., 267 p., 3 išnašoje. *In jure* duotoji vienos šalies priesaika antrai šaliai išimtinai laikoma priesaika, ieškovo pasiūlyta atsakovui (Ulpianus, *D., h. t.,* 34, 6. 7: Lenel, 762) ir išimtinai *condictio certae pecuniae, condictio triticaria (D., h. t.,* 34, *pr.), operarum* skunduose *(D., h. t.,* 34, *pr.)* ir skunduose *pecuniae constitutae* (ž. II t., 272 p., 6 išn.), kurie yra giminingi (žiūr. II t., 135 p., 1 išn. ir 270 p., 1 išn.). Prisiekimas, kaip jau matėme, atleidžia nuo bylos, nes atsakovas, jei jis prisiekė, laikomas išteisintu, o jei jis nei prisiekė, nei priesaikos pasiūlė ieškovui, tai jis laikomas nuteistu. Debray, *N. R. H.,* 1908, 125—160 pp., 334—368 pp. ir 437—461 pp., neužginčijęs dviejų tekstų masyvų, kuriuos nušvietė Demelius, užginčijo asimiliaciją, kurią jis padarė tarp atsakovo, padariusio būtinąją priesaiką, ir *judicatus.* Mūsų nuomone, tai be reikalo yra padaryta. — Su šia priesaika, liečiančia teisę, kurios galima reikalauti tik tam tikrose bylose, nereikia sumaišyti *jusjurandum calumniae,* liečiančią klausimą, ar ginčijama gera sąžine, kurią ieškovas gali pasiūlyti atsakovui visose bylose, kur pastarasis neberizikuoja atsakyti pagal *restipulatio,* žinoma, jei atsakovas nebevelija sau rezervuoti tam tikrų regreso skundų (Gajus, 4, 176; žiūr. 326 p., 4 išn.), bet kurį reikia iškelti čia dėl to, kad tas asmuo, kuriam pasiūlo padaryti būtinąją priesaiką, gali atsisakyti prisiekti arba pasiūlyti savo priešininkui padaryti *jusjurandum calumniae, D.,* 12, 2, *De jurejur.,* 34, 4; 37. Hitzig, Pauly-Wissowoj, 3, 1, 1897, V° *Calumnia;* Mommsen, *Droit pénal,* 2, 58 p., 1 išn., 180 p., 4 išn.

neapsigynimas *uti oportet.* Bet, nors pirmuoju atveju ir neįvyko žymesnio pasikeitimo, vis dėlto dviem paskutiniais atvejais daug kas pasikeitė.

Visų pirmiausia įvyko didelis esmės pasikeitimas atžvilgiu būdo, kuriuo atsakovas galėjo ginčyti ieškovo pretenziją (prašymą), nes buvo pripažintos vadinamos išimtys. Klausimo vienumo taisyklė išnyko. Atsakovas galėjo ginčyti ieškovo pretenziją, ne tik neigdamas ieškovo rodomąją teisę, bet ir priešpastatydamas savo teisę, kuri ieškovo teisę turėjo neutralizuoti: į ieškovo iškeltą pirmąjį klausimą atsakovas gali atsakyti, iškeldamas antrąjį išimties klausimą, į kurį savo rėžtu ieškovas galėjo atsakyti, iškeldamas trečiąjį klausimą, ir taip toliau.

Mes manome, kad *confessionis in jure* padarinių atžvilgiu taip pat įvyko didelis pasikeitimas procedūros mechanizme. Įstatyminių skundų procese tas asmuo, kuris padarydavo *confessio in jure* arba kuris neapsigindavo *uti oportet,* be jokio skirtumo buvo laikomas *judicatus* (nuteistas). Dažnai manoma, kad tas pats reiškinys buvęs ir formuliniame procese. Tačiau įstatyminių skundų procese *confessio in jure* ir tolygūs aktai principiališkai ieškovui duodavo tą pačią satisfakciją, kurią jam duodavo, sakysime, sprendimas, padarytas *sacramentum* būdu. Ir vienu ir antru atveju ieškovo teisė virsdavo tikra teise; bet ir vienu ir antru atveju, be kitko, ieškovui reikėdavo kelti likvidacinę bylą, jei jo teisės objektą sudarydavo ne pinigai. Gi visai kas kita buvo formuliniame procese, kur, kadangi visi priteisimai buvo daromi pinigais, sprendimas ne tik teisę pripažindavo, bet ir ją likviduodavo pinigais. *Confessio* yra tolygi su sprendimu tik ta sąlyga, jei pripažįstama pinigų suma, piniginis kreditas. Iš tikrųjų, mes manome, kad grynoje formulinio proceso sistemoje, kuri funkcionavo bent iki Marko Aureliaus laikų, *confessio* būdavo tolygi sprendimui tik tais atvejais, kada būdavo *confessio certae pecuniae,* kad, be to, tas asmuo, kuris pripažindavo priešininko pretenziją arba kuris nieko nesakydavo, asmeninių skundų srityje nebūdavo atleidžiamas nuo dalyvavimo byloje: jei jis nedalyvaudavo, tai jam būdavo taikomos tos pačios prievartos priemonės, kurios būdavo taikomos

asmeniui, kuris, pasislėpdamas nuo bylos, trukdė teismo darbą[1].

Tik magistratas turėjo teisę nustatyti, ar galima duoti ieškovo pageidaujamą skundą ir atsakovo reikalaujamą išimtį, tiksliau pasakius, ar reikia duoti formulę ir kaip ją suredaguoti[2]. Tačiau tai nekliudė, kad iki tam tikro laipsnio magistrato aktyvumas visada pareitų nuo šalių pasielgimo.

---

[1] Demelius, *Confessio*, 111—204 pp.; Giffard, *Confessio in jure*, 53—155 pp. *Lex de Gallia cisalpina* (cc. 21—22) jau nuo pirmųjų formulinio proceso laikų labai aiškiai skyrė. 21-sis skyrius leidžia vykdymą kreipti į asmenį, lyg kad sprendimas būtų padarytas prieš tą, kuris yra *confessus*, arba kuris atsisakė gintis, arba kuris neatsakė į jam iškeltą municipalinių magistratų kompetencijos *actio certae creditae pecuniae*. Priešingai, 22-sis skyrius įsako bylą perduoti Romos magistratams, kurie vieni buvo kompetentingi paimti ir parduoti *indefensi* turtus, jei tai buvo kitokia byla, negu ta, kurioje atsakovas padarė *confessio incerti* arba nesigynė, arba atsisakė duoti atsakymą (sunkaus ir svarbaus sakinių dalių skirtumo reikalui žiūr. Demelius, 129—132 pp.; Giffard, 62—75 pp.). Vadinasi, pirmuoju atveju *confessio* leidžia nesiginti byloje, tuo tarpu antruoju atveju, nepaisant *confessio*, atsakovą būtinai reikia priversti duoti atsakymą. Tas pats skirtumas tarp *confessus certae pecuniae*, kuris sulygintas su *judicatus*, ir tarp to asmens, kuris padarė kitokią *confessio (confessio incerti*, kurios atveju *missio in possessionem* būdu reikia priversti atsakovą gintis byloje), Severų laikais buvo pažymėtas viename Ulpiano sužalotame tekste, *D.*, 42, 2, *De confessis*, 6, *pr.: Certum confessus pro judicato erit, incertum non erit*, 1: *Si quis incertum confiteatur... urgueri debet et certum confiteatur*. Tačiau, pasak to paties teksto, šį dalyką pakeitusi *oratio Marci*, kuri, tur būt, lietė ekstraordinarinį procesą, kurį, gali būti, mėgino išplėsti formuliniam procesui, dar pastarajam neišnykus. Lenel, 2277; Demelius, *Confessio*, 159—163 pp.; Pernice, *Z. S. St.*, 14, 1893, 162—166 pp.; Giffard, 168—181 pp. *N. R. H.*, 1905, 449—476 pp., o priešinga prasme Collinet, *N. R. H.*, 1905, 179—194 pp. — Žinoma, nuo bendrosios *confessionis* sistemos reikia atskirti arba *actiones interrogatoriae*, duodamas padarius *interrogationes in jure* (ž. 280 p., 3 išn.), arba *actiones confessoriae* su įvertinimu (*D.*, 9, 2, *Ad leg. Aq.*, 23, 10. 25, 1. *Collatio*, 2, 4, 1. 12, 7, 1; Segrė, *Mélanges Girard*, 2, 511—519, 551—557 pp.), kurios nuo labai senų laikų buvo pažymėtos, kad jos duodamos tikslu išvengti dvigubos *infitiationis* pabaudos *legis Aquiliae* nusikaltimo atveju (žiūr. II t., 37 p., 1 išn.; Lenel, *Edictum*, 199—202 pp.: *Edit*, 1, 227—230 pp.), ir, gali būti, *actio ex testamento* (žiūr. II t., 282 p., 1 išn.: *D., h. t.*, 3; Demelius, 192 p., 2 išn.; Giffard, 164 ir t. pp.), ir kurios, kaip šiandien atrodo, plačiau buvo vartojamos visais tais atvejais, kuriais *lis infitiando crescit in duplum;* vadinasi, pasak Wenger, *Actio judicati*, 1901, 21—96 pp., įrodymo, kurį apibendrino Thomas, *N. R. H.*, 1903, 579—596 pp. ir kuris yra ypač pagristas šaltinių terminologija ir Ulpiano tekstu (*D.*, 44, 1, *De except.*, 2, 4), jos *(actiones)* buvo vartojamos ir *judicati* ir *depensi* skundų atvejais.

[2] R. Schott, *Das Gewähren des Rechtsschutzes im römischen Civilprozess*, 1903; *Römischer Zivilprozess und moderne Prozesswissenschaft*, 1904, ir Bekker, *Z. S. St.*, 24, 1903, 343—374 pp., pastabos apie 1-jį veikalą. Apie *causae cognitio*, kurios magistratas tam tikrais atvejais siekė, dar prieš duodamas arba atmesdamas teisės priemonę, kurios šalys prašė, žiūr. H. Levy-Brühl, *R. d'Hist. D.*, 5, 1924, 383—431 pp.

Magistratas neduos ir protingas ieškovas nepageidaus formulės, jei ieškovas jau bus savo tikslą pasiekęs, jei jo pasiektas rezultatas bus lygus teismo sprendimui; vadinasi, ne tik kada jam bus atlyginta, bet kada, jam pasiūlius padaryti būtinąją priesaiką, atsakovas nuo tos priesaikos atsisakys ir kada atsakovas padarys *confessio certae pecuniae* arba atsisakys taisyklingai ginčyti ieškovo *actio certae pecuniae*[1]. Dar labiau magistratas neduos formulės, kada jis iš anksto žinos, kad formulė ieškovui nieko nepadės, kad byla pasibaigs ieškinio atmetimu, pavyzdžiui, kada, ieškovui pasiūlius, atsakovas prisiekė, kada ieškovas prašo formulės tokio skundo, kurio teismas tikrai negalės patenkinti, kada atsakovas prašo išimties, kurią teismas būtinai turės pritaikyti[2]. Pagaliau ma-

---

[1] *Lex de Gallia cisalpina*, c. 21, su *judicatus* lygina ne tik *confessus*, bet ir tą atsakovą, kuris neduoda atsakymo arba kuris nesigina *uti oportet*. Toje pačioje rubrikoje pretoriaus ediktas įsako vykdymą kreipti į *certae pecuniae confessus* asmenį ir į asmenį, kuris tinkamai nesigina, iškėlus jam *actio certae pecuniae*. Lenel, *Edit*, 2, 144—145 pp., ir *Edictum*, 410 p. Tai taikoma, pavyzdžiui, tam asmeniui, kuris atsisako duoti *sponsio tertiae partis*, kuris atsisako dalyvauti teisėjo rinkimuose ir *litis contestatio*.

[2] Be kitko, reikia atsiminti, kad pirmaisiais formulinio proceso laikais magistratas nesiųsdavo teisėjui išimties net tada, kada atsakovas pareikšdavo ginčą, kada atsakovas savo priešingas pretenzijas suformuluodavo. Labai galimas dalykas, kad tokiais atvejais magistratas iš pradžios naudojosi ta teise, kurios, mūsų nuomone, anksčiau jis neturėjo, bet kurią jam suteikė *lex Aebutia*, būtent, teise *denegare actionem*, arba, kalbant tekstų kalba, *non dare actionem*. Šią supoziciją, kurią savo veikale gynė Wlassak (*Z. S. St.*, 33, 1912, 81—159 pp.) ir anksčiau iš dalies *Mélanges Girard*, 2, 615—644 pp., labai stipriai parėmė pastaba, kad edikto nuostatai, kurių pagrindu vėliau buvo duodamos išimtys, nesako: *exceptionem dabo*, kaip jie sako: *judicium dabo, actionem dabo*, bet sako: *judicium non dabo, actionem non dabo*. Ši supozicija taip pat yra matoma iš to vaidmens, kurį vaidino *praescriptio pro reo*, kuri buvo tarpininkas tarp skundo atmetimo ir išimties. Jei atsakovas prieš ieškovo suformuluotą prašymo formulę kėlė klausimą, kad jis negavo kredito, tai magistratas, be abejojimo, kišosi į tą reikalą pats asmeniškai arba pavesdamas teisėjui patikrinti atsakovo atsikirtimą, kurį patikrinus, jei atsakovo pretenzija pasirodė teisinga, neduodavo skundo; nesant gi skundo, negalima buvo traukti atsakomybėn atsakovo, bet, kadangi čia neįvyko *litis contestatio*, tai skundo nedavimas atsakovo naudai negimdė *litis contestationis* ir sprendimo naikinamųjų padarinių ir, žinoma, dar labiau čia nebuvo *res judicata*. Kiek vėliau magistratas tokiais pat atvejais, nenorėdamas pats tikrinti šalių nurodomų faktų, į ieškovo reikalaujamąją formulę dėdavo *praescriptio*, kurią vietoje magistrato turėjo išspręsti teisėjas, bet *praescriptionis* išsprendimas atsakovo naudai, kaip ir skundo nedavimas, kas anksčiau buvo praktikuojama, nepanaikina ieškovo teisės ir neįvyksta *res judicata*, nes *praescriptionis* padarinys yra tas, kad ieškovo prašymas laikomas nebuvusiu, jei *in praescriptione* numatytas faktas teisėjo yra pripažintas, vadinasi, šiuo atveju nebuvo sąlygos, nuo kurios parėjo *litis*

gistratas tikrai neduos formulės dar tam tikrais atvejais, kada jis konstatuos tam tikras prašymo atmetimo priežastis, užuot išimties keliu prašymą perdavęs teisėjui[1].

Tačiau labiausiai reikia atsiminti, o dažnai užmirštama, kad magistratas neduos formulės, nors ieškovui ta formulė ir

---

contestatio (313 p., 2 išn.; bibliografijos ir kitokios teorijos reikalui žiūr. Pissard, *Les questions préjudicielles*, 1907, 111—123 pp.). Tik vėliau buvo pripažinta išimtis, kuri tikrai buvo naujesnė už *praescriptio* (314 p., 3 išn.); išimties įterpimas į formulę ir jos patikrinimas neužkerta kelio ieškovo teisei išnykti, nes jo teisę panaikina *litis contestatio* ir sprendimas.

[1] Čia mes ypač turime galvoje nekompententingumo (278 p., 2 išn.) atsitikimus ir prejudicialinius klausimus. Vienas Digestų tekstas (*D.*, 2, 8, *Qui satisd. cog.*, 7, *pr.*; *D.*, 5, 1, *De jud.*, 50, 1—2; 52, 3) ir naujesnės imperatorių konstitucijos kalba apie *praescriptio fori* nekompetentingumo srityje. Taip pat randame išimčių, kuriomis buvo nutraukiamos bylos, turint galvoje (prejudikuojant) kitas bylas, pavyzdžiui, yra išimtis (arba *praescriptiones:* Gajus, 4, 133) *extra quam in reum capitis praejudicium fiet*, kuri pašalina civilinę bylą, turint galvoje baudžiamąją bylą, liečiančią *caput* (Cicero, *De inv.*, 2, 20, 59); išimtis *quod praejudicium non fiat hereditati* (Gajus, 4, 133; *D.*, 10, 2, *F. E.*, 1, 1; *D.*, 44, 1, *De exc.*, 13, ir t.), kuri nutraukia bylą dėl dalies palikimo, turint galvoje viso palikimo reikalavimą; išimtis *praedio* (*D.*, 44, 1, *De exc.*, 16), *fundo partive ejus* (*D.*, 44, 1, *De exc.*, 18), kuri nutraukia bylą dėl servituto, turint galvoje bylą dėl nuosavybės. Ilgą laiką šias išimtis laikė pritaikymais bendro principo (kurį ypač nustatė *D.*, 5, 1, *De jud.*, 54), pagal kurį atsakovas turėjęs išimties teisę ieškovo pretenzijai atremti kiekvieną kartą, kada atsakovas turėjęs galvoje aukštesnės rūšies bylą, vis tiek ar ta bylos rūšis parėjusi nuo teismo laipsnio, ar nuo bylos prigimties, ar nuo jos objekto. Tačiau tikrai yra žinoma, kad pats magistratas sprendžia apie savo kompetenciją (*D.*, 5, 1, *De jud.*, 2, 6; 5; paskutiniu laiku žiūr. R. Schott, *Gewähren d. Rechtsschutzes*, 25—27 pp.); taip pat nereikia abejoti, kad labai dažnai magistratas spręsdavo prejudicialinius klausimus. Pagrindinis Buelowo veikalas (*Die Lehre von den Processeinreden*, 1868), rodos, galutinai išaiškino klausimą. Pasak Buelowo, reikią žinoti, kad klausimas, ar byla turi būti nutraukta, turint galvoje kitą bylą, dažnai būdavęs išsprendžiamas be išimties davimo, magistrato dekretu, tuo tarpu išimtis pasitaikanti tik trijuose mūsų nurodytuose pavyzdžiuose; pirmajame iš šių pavyzdžių, be kitko, išimtis išnykusi dar prieš Juliano edikto kodifikaciją (Lenel, *Edictum*, 52. 274 §§), ir kad toli gražu šiuose pavyzdžiuose ne viena išimtis viešpatavusi. Sunkus yra klausimas, kaip šiais trimis atvejais nustatyti išimties ir magistrato dekreto veikimo sritis. Buelowas pasirėmė labai gudriu tekstų sugretinimu (*D.*, 44, 1, *De exc.*, 3, pastatytas prieš *D.*, 5, 3, *De H. P.*, 7; *D.*, 10, 2, *F. E.*, 1, 1, pastatytas prieš 51, 1), kad galėtų tvirtinti, jog išimtis arba dekretas parėję nuo to, ar pagrindinė byla buvo dar tik manoma kelti, ar jau iškelta. Velsen, *Die Exceptiones praejudiciales*, 1896, tvirtino, kad išimtis funkcionavusi tik tada, kada kritikuojamoji byla lietusi *quaestiones perpetuae* kompetenciją pirmuoju atveju ir kada ji lietusi centumvirų kompetenciją antruoju ir trečiuoju atvejais. Tačiau pastaroji teorija, kuriai mes nusilenkiame, sukelia pasipriešinimus (žiūr. Oertmann, *K. V. I.*, 39, 1896, 386—392 pp.), kuriuos reikėtų pašalinti; o Buelowo pasiūlytas skirtumas, kuris remiasi taip pat dirbtine tekstų opozicija, racionališkai nėra visai patenkinąs (žiūr. Bekker, *Aktionen*, 1, 380—381 pp.; Wach, apie Kelleri, 213 p., 491 išn.). Pissard, *Les questions préjudicielles*, tezė, Paris, 1907.

būtų reikalinga ir jis turėtų teisę, jei atsakovas nesutiks dalyvauti byloje, nes be atsakovo dalyvavimo negali būti bylos. Kadangi šiuo atveju atsakovas bus *confessus incerti,* tai prieš jį bus pavartotos prievartos priemonės; bet kol atsakovas nesutiks dalyvauti byloje, tol magistratas neduos formulės; formulės davimas suponuoja valių sutapimą, kuris, reikalui esant, gali būti gautas net prievarta, bet vis dėlto turi būti valių sutapimas, be kurio negali prasidėti byla. Šis romėnų proceso sutartinis pobūdis[1] neleidžia bylos pradėti už akių. Tas pats proceso pobūdis taip pat neleidžia bylinėtis su tuo asmenimi, kuris nesutinka taisyklingai pradėti bylos, kuris ypač nesilaiko taisyklių, nustatytų dviem aktams, apie kuriuos mums čia reikės kalbėti. Tuodu aktai yra laidavimų tvarkymas ir teisėjo paskyrimas.

Tam tikrose bylose šalių reikalaujamus laidavimus magistratui turi duoti kartais ieškovas, kartais atsakovas tol, kol dar nėra duota formulė: atsakovas turi visada laiduoti daiktinės teisės bylose, o išimtiniais atsitikimais ir asmeninės teisės bylose; ieškovas turi laiduoti tik tais atvejais, kuriais taikoma teisminio atstovavimo sistema[2]. Vadinasi, laidavimas yra sąlyga bylai prasidėti, formulei duoti. Jei laiduoti turi ieškovas, bet jis to nepadaro, tai jo prašymas atmetamas. Jei laiduoti turi atsakovas, bet jis to nepadaro, tai daiktinio skundo atveju jis baudžiamas tuo, kad iš jo atimamas ir ieškovui perduodamas daikto valdymas[3], o asmeninio skundo atveju jis bau-

---

[1] *D.*, 15, 1, *De pec.*, 3, 11 (II t., 399 p., 4 išn.).

[2] Gajus, 4, 88—102. 310 ir t. puslapiuose mes vėl susidursime su laidavimais, kuriuos turėjo duoti asmuo, stojusis į bylą *alieno nomine.* Savo vardu vedąs bylą asmuo, jei jis buvo ieškovas, iki Justiniano laikų niekada neturėdavo laiduoti (Gajus, 4, 96. 100); jei jis buvo atsakovas daiktinėje byloje, tai jis visada turėdavo duoti *satisdatio,* kuri, pareinamai nuo bylos formos, buvo arba *satisdatio judicatum solvi,* arba *satisdatio pro praede litis et vindiciarum* (Gajus, 4, 89. 91; I t., 440 p., 2 išn.); jei tai buvo atsakovas asmeninėje byloje, tai tik išimties keliu jis turėdavo duoti *satisdatio judicatum solvi* (Gajus, 4, 102) arba *propter genus actionis (actiones judicati, depensi, de moribus mulieris;* Gajus, 4, 169, dar priduria *judicium fructuarium),* arba *propter personam, quia suspecta sit,* nes jo išsigalėjimas yra abejotinas (jei prieš tą atsakovą buvo iškelta arba dabar yra iškelta byla jo daiktams paimti, jei atsakovas yra įpėdinis, kuris pretoriui atrodo įtartinas).

[3] Tiesioginis pretoriaus įsikišimas kilnojamų daiktų srityje (žiūr. I t., 434 p., 4 išn., *in fine).* Interdiktai *quem fundum* nekilnojamų daiktų revendikacijos srityje (ž. I t., 434 p., 4 išn.), *quam hereditatem* įpėdinystės bylų srityje (Vienos fragm., 4: *Textes,* 493 p.; Cicero, *In Verr.,* 2, 1, 45,

džiamas taip, kaip baudžiamas pasislėpusis nuo bylos (išskiriant *actio certae pecuniae,* kur jis pripažįstamas *judicatus* taip, kaip *certae pecuniae confessus*)[1].

Tą pat reikia pasakyti ir apie teisėjo paskyrimą. Teisėjais, kurie formuliniame procese visada yra paprasti privatiniai asmenys, gali būti pavieniai teisėjai *(judices, arbitri*[2]*),* kuriuos šalys pasirenka savo nuožiūra, jei jos susitaiko[3], o jei nesusitaiko, tai jie imami iš sąrašo *(album judicum),* kurio sudėtis keitėsi pagal politines atmainas: iš pradžios senatorių sąrašas, paskui raitelių sąrašas, dar paskiau vienas mišrus sąrašas, sudarytas iš senatorių, raitelių ir *tribuni aerarii;* imperijos gadynėje iš pradžios į sąrašą buvo įtrauktos keturios gyventojų klasės, o paskui penkios klasės, suskirstytos pagal turtą[4]. Teisėjais taip pat galėjo būti *recuperatores,* tarpininkai, kurie galėjo sudaryti kolegiją[5]. Principiališkai teisėjo skyrimas.

---

115), *quem usumfructum* naudojimosi daiktu ir jo vaisiais srityje ir *quam servitutem* daiktinių servitutų srityje (ž. I t., 480 p., 1 išn.).

[1] Apie *actio certae creditae pecuniae* atsitikimą žiūr. 284 p., 1 išn. Kitų skundų atvejais *lex Rubria,* c. 22, į tą pačią *confessus* padėtį pastato tą asmenį, kuris nesigina *uti oportet,* ir tą asmenį, kuris neduoda atsakymo. Taip pat žiūr. Ulpianus, *D.,* 50, 17, *De R. J.,* 52: *Non defendere videtur non tantum qui latitat, sed et is qui praesens negat se defendere aut non vult suscipere actionem.*

[2] Žiūr. 248 p. Teisėjų paskirstymas į *judices* ir *arbitri* įgijo naują svarbą tada, kada buvo sukurti nauji skundai, ypač *judicia bonae fidei,* kurie buvo laikomi *arbitria* (pavyzdžiui, Cicero, *De off.,* 3, 17, 70: II t., 172 p., 1 išn.); mūsų nuomone, tuo laiku atsirado pagrindinis tekstas (Cicero, *Pro Rosc. com.,* 4), kuriuo tūlas norėjo pagrįsti radikalų skirtumą tarp dviejų skundų rūšių (pavyzdžiui, Keller, 7, 17 §§). Tačiau tie patys Ciceronо tekstai ir Gajaus, 4, 62, tekstas vėl įrodo, kad tie *arbitria* yra kartu ir *judicia.* Žiūr. 300 p., 3 išnašoje nurodytus veikalus.

[3] Būtina yra tik, kad teisėjai atitiktų tam tikras bendras tinkamumo sąlygas. Pavyzdžiui, Paulus, *D.,* 5, 1, *De jud.,* 12, 2.

[4] Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 2, 131—144 pp.; II t., 93 p., 2 išn. Didžiosios datos yra šios: 632 metų K. Grakcho įstatymas, perkeliąs teisėjų funkcijas raiteliams; tų funkcijų grąžinimas senatui, ką 673 metais padarė L. Kornelius Sula; 684 metų pretoriaus Aureliaus Kotos įstatymas, kuris sukūrė tris teisėjų dekurijas, sudarytas pirmiau iš senatorių, raitelių ir *tribuni aerarii,* tribų šefų, kitaip sakant, žymiųjų asmenų, turinčių raitelio cenzą (Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 212—221 pp.), paskiau, kada Cezaris išskyrė tribūnus, šios dekurijos susidarė išimtinai iš raitelių ir senatorių; pagaliau Augusto sukurtoji ketvirtoji dekurija ir Kaligulos sukurtoji penktoji dekurija iš asmenų, turinčių mažesnį cenzą; šiai dekurijai buvo pavestos menkesnės civilinės bylos. Taip pat provincijoje buvo sudarytos dekurijos, kuriose nuo *conventus* laikų dalyvavo prisiekę posėdininkai (Cicero, *In Verr., 2,* 3, 11, 28. 59, 136).

[5] Žiūr. 250 p., 2 išn. Išikišimas rekuperatorių, kurie, mums rodos, šioje gadynėje nebuvo imami iš *album judicum,* 2 išn. (žiūr. pav., *oratio Claudii, Textes,* 134 p., kuri pasiūlo iš jų reikalauti 25 metų amžiaus, prieš

jei buvo renkamas *unus judex,* buvo atliekamas vieno bylininko pasiūlymu ir antro bylininko sutikimu; jei buvo renkami *recuperetores,* tai magistratas darydavo *sortitio* (traukdavo burtus), o šalys darydavo savo atmetimus; mūsų nuomone, negalima įrodyti, kad *sortitio* būtų buvusi vartojama renkant *unum*

---

kurį jie nebuvo įrašomi į sąrašus), ypač tiekė tą patogumą, kad galėjo daug greičiau išspręsti bylas (Cicero, *De inv.,* 2, 20, 60. Plinius, *Ep.,* 3, 20, 9, ir t.); tą greitumą, be abejojimo, užtikrino ypač išėmimas bylų, kurios jiems buvo skiriamos *rerum actus* sistemos (251 p., 1 išn.) taip pat greitumą užtikrino kitos ypatingos taisyklės, liečiančios daugiau ar mažiau šaukimą į teismą bei liudininkų skaičių (Valerius Probus, 5, 8, *Textes,* 217 p.; *lex Julia Agraria,* c. 5, *Textes,* 71 p.; *lex Genetiva,* c. 95, *Textes,* 97 p.; Venafrumo ediktas, *Textes,* 186 p.; Cicero, *Pro Caecina,* 8, 28), ir laikas, per kurį reikėjo padaryti sprendimą (*lex coloniae Genetivae,* c. 95, ir jau 261 metų latinų sąjungą, kurią nurodė Denys, 6, 95). — Kalbant apie jų kompetenciją, reikia pasakyti, kad tekstus reikia studijuoti atskirai kiekvienai sričiai, kurių buvo daug ir tarp kurių buvo padalytas jų veikimas, nes, pavyzdžiui, negalima padaryti išvadų apie jų kompetenciją civilinėse bylose, kilusiose tarp Romos piliečių, iš tų tekstų, kurie rodo, kad rekuperatoriai dalyvavo administracinėse bylose (žiūr. 643 metų agrarinį įstatymą, 37 eilutė, 695 metų agrarinį įstatymą, c. 5; ediktą apie Venafrumo vandentiekį, ir k.); taip pat negalima padaryti išvados iš civilinių bylų, kuriose dalyvavo peregrinai, nes *recuperatores* buvo bendrosios teisės teisėjai, jei jie čia nepašalino *unum judicem* (Gajus, 4, 37); pagaliau tos kompetencijos negalima išvesti iš bylų, keliamų tarp piliečių provincijose (*lex de Gallia cisalpina,* c. 21, *in fine;* Estės fragm.; *lex coloniae Genetivae,* c. 95), nes mes nežinome, ar ten jų veikimo sritis buvo tokia pat, kokia buvo Romoje; taip pat negalima išvesti iš gubernatorių keliamų bylų provincijose, nes čia rekuperatoriai buvo bendrosios teisės teisėjai (Gajus, 1, 20) ir čia jie tikrai sprendė bylas, kilusias tarp piliečių, kurios Romoje buvo rezervuotos *unus judex* (Cicero, *In Verr.,* 2, 3, 65, 152, *actio metus),* žinoma, čia jie visai nepakeitė *unum judicem* tiek bylose, kilusiose tarp piliečių (Cicero, *In Verr.,* 2, 3, 59, 135), tiek bylose, kuriose dalyvavo peregrinai (Cicero, *In Verr.,* 2, 3, 14, 31). Apsiribodami tik civilinėmis bylomis, keliamomis Romoje tarp jos piliečių, ir nepretenduodami sudaryti absoliučiai pilno sąrašo, mes galime pasakyti, kad rekuperatorių kompetencija šitaip yra paliudyta: *damni vi dati* ir *rapinae* srityje (Cicero, *Pro Tullio),* kur šie nusikaltimai, be abejojimo, iš peregrinų pretoriaus edikto pateko į miesto pretoriaus ediktą (žiūr. II t., 40 p., 4 išn.); kūno sužalojimo srityje (Aulus Gellius, 20, 1, 13), pagal vieną analoginį pasažą (ž. II t., 23 p., 3 išn.), bet tik, mūsų nuomone, iki *lex Cornelia,* kuris panaikino privatinės nuoskaudos skundą kūno sužalojimo srityje (ž. II t., 24 p., 2 išn.; *Mélanges Gérardin,* 255—282 pp.), Bantijos latinų įstatymo nustatytų nusikaltimų srityje (*Textes,* 30 p.); tam tikrais interdiktų (Gajus, 4, 141; Cicero, *Pro Caecina);* žiūr. 352 p., 1 išn.) ir *vadimonium* atvejais (Gajus, 4, 185); bylose, keliamose išvaduotam vergui, kuris, neturėdamas magistrato leidimo, pašaukė į teismą savo patroną (Gajus, 4, 46) ir, tur būt, visose arba tik dalyje baudžiamų bylų, liečiančių *in jus vocatio* (Valerius Probus, 5, 8, su mano paaiškinimais, *Mélanges,* 1, 195—197 pp.); pretorinėje *sepulchri violati* byloje (*D.,* 47, 12, *De sep. viol.,* 3, 8); *causae liberalis* srityje (*oratio Claudii, Textes,* 143 p.; Suetonius, *Domitianus,* 8; *D.,* 42, 1, *De re jud.,* 38; žiūr. Girard, *Mélanges Gérardin,* 276 p.). — Kyla klausimas, ar visais čia nurodytais ir dar kitais atvejais bylos pasiuntimas vienam teisėjui (*unus judex)* arba rekuperatoriams neparėjo nuo magistrato valios (šia

judicem[1]. Tačiau abiem atvejais buvo reikalingas šalių dalyvavimas. Jei atsakovas nesutikdavo rinkti teisėjo, tai bylose dėl piniginių kreditų jis būdavo laikomas *judicatus,* o kitose bylose prieš jį būdavo vartojamos tos prievartos priemonės, kurios būdavo vartojamos prieš *indefensi,* bet vis dėlto, jei atsakovas priešindavosi, magistratas negalėdavo duoti formulės.

III. Litis contestatio. — Priešingai, jei šalys padaro visa tai, kas reikalinga bylos eigai, tai magistratas, kuris, veikiant padalymo principui, pats negali padaryti sprendimo, redaguoja ir perduoda formulę, paskirdamas teisėją[2] ir sąlyginai jam nurodydamas jo uždavinį, įsakydamas teisėjui patikrinti, ar taip yra, arba paprastai įsakydamas nuteisti, jei taip yra, o priešingu atveju išteisinti. Čia pasibaigia magistrato vaidmuo. Čia nurodytu būdu taip pat įvyksta *litis contestatio,* kurios formas ir padarinius mes turėsime apibūdinti[3].

1. *Formos. Litis contestatio,* kuri, kaip rodo jos pavadinimas, yra ginčo konstatavimas, kuri, pasak vieno Festo teksto

---

prasme žiūr. Eisele, *Beiträge zur römischen Rechtsgeschichte,* 1896, 61 p.; Mommsen, *Droit pénal,* 1, 206 p.) arba net nuo šalių valios (šia prasme žiūr. Wlassak, *Processgesetze,* 2, 310—324 pp.). Mes manome, kad pirmosios praktikos pėdsakai yra negausūs, be kitko, jie ypač liečia provincijas (ž., pav., Cicero, *In Verr.,* 2, 3, 58, 135), o vienintelis paminėjimas, kuris liečia antrąją praktiką, kalba apie vietinę Sicilijos instituciją (Cicero, *In Verr.,* 2, 3, 14, 35).

[1] Agennius, Urbicus, 74, 19 (žiūr. II t., 307 p., 5 išn.); Plinius, *N. H., Praef.,* 6; Seneca, *De benef.,* 3, 8, 1.

[2] Paprastai manoma, kad teisėjo paskyrimas parėjęs nuo jo vardo paminėjimo formulės antgalvyje. Tačiau buvo tvirtinama, kad arba teisėjas gaudavo iš magistrato atskirą instrukciją, kviečiančią išspręsti bylą (*judicare jubere:* Wlassak, *Prozessgesetze,* 2, 55 p., 10 išn.; *Der Judicationsbefehl der röm. Prozesse* 1921; žiūr. *lex de Gallia Cisalpina; lex coloniae Genetivae,* c. 95; *D.,* 48, 11, *De leg. Jul. rep.,* 7, *pr.),* arba formulėje nebūdavo paminėtas vardas teisėjo, kurį pačios šalys vėliau rinkdavo (Lenel, *Z. S. St.,* 24, 1903, 337—339 pp.). Paskutinė pažiūra, mums atrodo prieštarauja pačiai formulės struktūrai. Schott, *Römischer Zivilprozess u. moderne Prozesswissenschaft,* 1904, 45—46 pp. Koschaker, *Translatio judicii,* 1905, 317—318 pp. Duquesne, *Translatio judicii,* 225—232 pp. Pirmoji pažiūra labai gerai suderinta su bendrąja bylos eiga, kur teisėjas aiškiai painformuojamas apie savo misiją, nes jis gauna magistrato įsakymą, liepiantį išspręsti bylą, kurios formulę, nustatytą šalims sutikus, magistratas siunčia teisėjui.

[3] Keller, *Ueber Litiscontestation und Urtheil,* 1827; Bekker, *Processualische Consumtion,* 1853. *Z. S. St.,* 15, 1894, 377 ir t. pp.; 24, 1903, 361—368 pp.; 27, 1906, 1—45 pp. P. Krueger, *Processualische Consumtion,* 1864. Gradenwitz, *Aus römischem und bürgerlichem Recht,* 1907, 383—410 pp. Hanz Buss, *Die Form der Litiscontestatio im klassischen römischen Recht,* 1907.

(247 p., 1 išn.), formuliniame procese buvusi net to konstatavimo lydima, tekstų yra pavadinta vardu to momento, kada *lis* yra *inchoata*, kada *judicium* yra *acceptum*. Kai kurie interpretatoriai, kitų tekstų paskatinti, dėl *litis contestatio* panašumo į novaciją, ją pavadino būtinąja novacija *(novatio necessaria)*[1]. *Litis contestatio*, be abejojimo, yra ankštai susijusi su formulės patiekimu ir jos priėmimu. Tačiau labiausiai paplitusi pažiūra pripažįsta, jog *litis contestatio* kylanti iš to, kad magistratas formulę duoda ieškovui, kad ieškovas iš magistrato priima *(accipit) judicium*[2]. Pasak kitos patikimesnės pažiūros, pasak kurios *litis contestatio* esąs paskutinis valių sutapimo pareiškimas, be kurio negalinti toliau eiti byla, *judicium* atsakovas priimąs iš ieškovo ir *litis contestatio* įvykstanti tik tuo momentu, kada atsakovas priimąs iš ieškovo formulę, kurią magistratas jau suredagavo[3].

2. *Padariniai. Litis contestationis* padariniai yra labai gausūs[4]. Bet juos labai lengviai išaiškina jų novacinis pobūdis.

---

[1] *Judicium accipere: D.*, 10, 4, *Ad exhib.*, 7, 4. 5; *D.*, 5, 1, *De jud.*, 28, 2. Būtinoji novacija: II t., 398 p.

[2] Ši teorija, kurią savo klasiškajame veikale išdėstė Kelleris, kuri ilgą laiką vienu balsu buvo pripažinta ir kurią dar ir šiandien gina Hoelder, *Z. S. St.*, 24, 1903, 197—237 pp.; 31, 1910, 371—385 pp. (iš dalies taip pat ž. Trampedach, *Z. S. St.*, 18, 1897, 114—145 pp.), prieštarauja daugeliui tekstų, kurie rodo atsakovo *judicium acceptum*, ir tiems tekstams, kurie *datio judicis* laiko nepriklausoma nuo *litis contestatio (D.*, 5, 1, *De jud.*, 28, 4; *D.*, 1, 18, *De off. praes.*, 16).

[3] Šią pažiūrą nustatė Wlassak, *Litiscontestatio im Formularprocess*, 1889 (taip pat žiūr. to paties autoriaus santrauką, Pauly-Wissowoj, 1, V° *Accipere judicium* ir *Die klassische Prozessformel*, 1924, 104 ir t. pp.); ją ypač priėmė Lenel, *Z. S. St.*, 15, 1894, 374—392 pp.; 24, 1903, 329—343 pp.; Wenger, *Zur Lehre von der actio judicati*, 1901, 123—124 pp. ir Pauly-Wisowoj, 5, 2, 1905, V° *Editio;* Schott, *Röm. Zivilprozess und moderne Rechtswissenschaft*, 1904, 57—77 pp.; Koschaker, *Translatio judicii*, 1905, 4—6 pp. Pasak Wlassako, sutartis, kuria ieškovas pasiūlo *(edit)*, o atsakovas priima *(accipit) judicium*, būtų formalinė sutartis, kurios tikslas perduoti formulę, ką galima padaryti įvairiais būdais pareinamai nuo to, ar ieškovas perduoda atsakovui materiališkai formulės kopiją *(in libello complecti et dare)*, ar jam padiktuoti tekstą *(dictare)*, ar jam nurodyti albumą, iš kurio pats atsakovas galėtų nusirašyti *(copiam describendi facere)*. Lenel, *Z. S. St.*, 15, 1894, greičiau tiki, kad ieškovas visada pretoriui dalyvaujant turįs padiktuoti atsakovui formulę, kurią atsakovas gauna iš ieškovo *(dictare;* žiūr., pavyzdžiui, Papinianus, *D.*, 15, 1, *De pec.*, 50, 2; Ulpianus, *D.*, 46, 7, *Jud. solvi*, 13, 1; Paulus, *D.*, 9, 4, *De N. A.*, 22, 4, ir Wlassako nurodytus tekstus, 50 p.); o atsakovas turįs priimti formulę, kurią jis gavo iš ieškovo. Tačiau, mūsų nuomone, pačią esmę sudaro tai, kad *litis contestatio* pareina nuo šalių sutikimo, nuo atsakovo priėmimo formulės, kurią ieškovas jam pasiūlo priimti.

[4] Guarneri Citati, *B. Ist. D. R.*, 34, 1925, 163—184 pp.; o apie naikinamojo padarinio kilmę žiūr. Meylan, *Mél. Cornil*, 2, 81—110 pp.

a) *Litis contestatio* sukuria naują teisę, teisę gauti sprendimą, kurio žodžius nurodo formulė. Vadinasi, *litis contestatio* užfiksuoja asmeninius ir realinius bylos elementus, ji reguliuoja asmenis ir daiktus, kuriuos ji liečia.

Asmenų atžvilgiu nei teisėjas, nei šalys principiališkai negali pasikeisti: jei aplinkybės reikalauja, jei, sakysime, šalis numiršta arba teisėjas dėl kurių nors priežasčių negali posėdžiauti, tai įvyksta *translatio judicii*[1], ką padaro magistratas, patikrinęs reikalą *(causa cognita)*[2].

Objekto atžvilgiu jau duotą formulę gali pakeisti tik magistratas *in integrum restitutionis* būdu, kad galėtų leisti ieškovui išvengti *plus petitionis* padarinių, o atsakovui leisti įterpti užmirštą išimtį. Jei viso to nėra, tai teisėjas turi vadovautis tik tuo, kas formulėje pasakyta; be to, teisėjas, spręsdamas bylą, turi turėti galvoje tą momentą, kada buvo suredaguota formulė. Teisėjas turi ieškovo pretenziją atmesti, jei formulės suredagavimo momentu jo pretenzija teisiškai nebuvo pagrįsta, nors vėliau ta teisė būtų pakeista ir reikėtų kitaip padaryti. Atvirkščiai, teisėjas turi priteisti, jei ieškovo pretenzija tuo momentu buvo teisėta, nors vėliau būtų dalykai pasikeitę[3]. Taip pat priteisiamos sumos dydis turi būti nustatytas toks, koks buvo formulės suredagavimo metu[4].

b) *Litis contestatio,* sukurdama naują teisę teismo spren-

---

[1] Žiūr. Alfenus Varus, *D.*, 5, 1, *De jud.*, 76. Gajus, *D.*, 9, 4, *De N. A.*, 15. P. Koschaker, *Translatio judicii*, 1905. J. Duquesne, *Annales de l'Univ. de Grenoble*, 22, 1910, 202 ir t. 603 ir t. pp., Darembergo ir Saglio *Dictionnaire* žodžiai *Translatio* ir *Translatio judicii.*

[2] *F. V.*, 341.

[3] Pavyzdžiui, laikinių ir neperleidžiamų skundų reikalui žiūr. II t., 399 p., 1 išn.; atsakovo įsisenėjimo *inter moras litis* reikalui žiūr. I t., 438 p., 1 išn.

[4] Vadinasi, ieškovas turi teisę tokiam daiktui, koks jis buvo *litis contestationis* momentu, nepaisant vėlesnių daikto sugadinimų ir pablogėjimų, įvykusių net dėl nuo atsakovo valios nepareinančių atsitikimų; antra vertus, ieškovas turi teisę visam tam, ką jis būtų gavęs iš daikto, jei daiktą būtų nuo to momento turėjęs, ypač jis turi teisę visiems vaisiams, kuriuos jis būtų gavęs, nepaisant ar atsakovas tuos vaisius paėmė, ar ne. Tačiau šitas dėsnis, kuris iš pradžios buvo labai griežtai taikomas daiktiniams ir asmeniniams skundams (žiūr. I t., 438 p., 2 išn.), ilgainiui buvo griežtai taikomas tik atžvilgiu tų atsakovų, kurie bylinėjosi bloga sąžine (ž. I t., 438 p., 2 išn.; II t., 330 p., 3 išn.), tuo tarpu visi kiti atsakovai turėjo atsakyti už daikto panaikinimą arba pablogėjimą, atsitikusį dėl jų kaltės, ir už tuos vaisius, kuriuos jie paėmė arba turėjo paimti. — Jau žinome, kad *litis contestatio* nepagimdo procentų (II t., 333 p., 1 išn.).

dimui gauti, panaikina ankstyvesnę teisę ir, nepaisant ar tuo sprendimu ieškinys bus priteistas arba atmestas, vėliau ieškovas nebegalės kelti naujos bylos. Senoji teisė panaikinama taip, kaip ji būdavo panaikinama įstatyminių skundų gadynėje, įvykdant *legis actio.* Tačiau įstatyminių skundų gadynėje, kada visai nebuvo išimties instituto, senoji teisė visada išnykdavo *ipso jure. Litis contestatio* senąją teisę panaikina kartais *ipso jure,* o kartais tik *exceptionis ope. Ipso jure* senąją teisę ji panaikina tuo atveju, kada bylos sprendimas sudaro tai, ką vadiname *judicium legitimum* (320 p.), kada skundas yra asmeninis skundas ir kada formulė yra formulė *in jus. Litis contestatio* panaikina senąją teisę *exceptionis ope* visais kitais atvejais, kur naikinamasis padarinys, be abejojimo, atsirado tik įgyvendinus formulinį procesą, t. y., kada, užuot buvus *judicium legitimum,* kurį įstatymas nustatė vietoje senosios *legis actio,* yra *judicium imperio continens;* kada skundas yra *actio in factum,* kuri atsirado tik formulinio proceso gadynėje, ir pagaliau kada skundas yra *actio in rem,* kurios naikinamasis padarinys įstatyminių skundų gadynei, rodos, buvo svetimas[1]. Pastaraisiais atvejais negalima antrą kartą kelti bylos dėl to, kad atsakovas čia gali atsikirsti išimtimi, pagrįsta bylos buvimu teisme, bet šią išimtį gali paraližiuoti ieškovo replika, sakysime, apgaulės replika, jei byla, iškėlus ją pirmą kartą, nebuvo išspręsta[2].

---

[1] Erman, Z. S. *St.,* 19, 1898, 352 p., 2 išn., norėdamas pašalinti nurodytą argumentą, mano, kad revendikacijos, iškeltos su petitorinės formulės pagalba, taisyklės yra kilusios iš procedūros *per sponsionem,* bet ne iš *sacramentum.*

[2] Gajus, 4, 107—108. Bendrosios šio panaikinimo taisyklės yra nurodytos II t., 398—400 puslapiuose. — Sunkesnis dalykas yra tiksliai nustatyti, kiek tas panaikinimas įvyksta daugelio asmenų arba daugelio skundų atveju. Mes jau sakėme (žiūr. II t., 447 p., 3 išn.), kad, mūsų nuomone, panaikinimas taikomas visoms prievolėms, turinčioms tą pati objektą, nepaisant asmenų ir net prievolių įvairumo, ir kad tai sudaro pagrindą korealumo teorijai, pagal kurią iki Justiniano laikų *litis contestatio* panaikindavo visas prievoles, tuo tarpu pagal naujesnę prievolių *in solidum* teoriją prievolę panaikina tik sumokėjimas kreditoriui skolos, kas panaikina visų debitorių atsakomybę. Mūsų nuomone, visai simetrinė raida įvyko srityje daugelio skundų, sankcionuojančių tą pačią teisę ir to paties asmens naudai. Yra atsitikimų, kada vieno skundo *litis contestatio,* panaikina kitus skundus; yra ir kitų labiau žinomų atsitikimų, kada tik sumokėjimas pagal pirmąjį skundą panaikina kitus skundus, siekiančius to paties tikslo; nors Justinianas panaikino naikinamąjį *litis contestationis* padarinį pasyviškai korealinėse prievolėse, vis dėlto negalima

B.

Formulės struktūra.

Formulė, kuria nuo *litis contestatio* momento reziumuojama ieškovo teisė, atsižiūrint į ginčo pobūdį, gali būti labai įvairi. Tačiau mokslas gana lengviai ėmė skirti formulės elementus, pagal kurių kombinacijas galima atskirti dvejopas formulių dalis: pagrindines dalis *(partes formulae)*, kurios drauge su teisėjo paskyrimu yra *demonstratio, intentio, adjudicatio* ir *condemnatio*, ir šalutines dalis *(adjectiones)*[1], kurias ypač sudarė *exceptiones* ir *praescriptiones*. Formulės skiriasi ne tuo, kad pagrindinės dalys yra visose formulėse, o šalutinės tik kai kuriose, bet greičiau tuo, kad tam tikro skundo formulėje visada yra tos pačios pagrindinės dalys, tuo tarpu, pareinamai nuo konkretaus atsitikimo, joje gali būti arba nebūti tokia arba kitokia šalutinė dalis.

1. Pagrindinės dalys. Skundų padalymas.

Formulė būtinai prasideda vieno arba keleto teisėjų paskyrimu *(C. Octavius judex esto; C. Octavius, M. Sempronius, L. Valerius recuperatores sunto)*. Ne mažiau yra būtinas dalykas, kad formulė nurodytų teisėjui pastatytą klausimą. Tai yra objektas *intentionis*, kuri, jei ji kartu su teisėjo paskyrimu sudaro visą formulę, betarpiškai prijungiama prie teisėjo paskyrimo *(judex esto an N. Negidius A. Agerii libertus sit)*, bet kuri daug dažniau įeina į kitą sakinį, įsakantį teisėjui nuteisti

---

užtikrinti, kad tas panaikinimas būtų lietęs daugelį skundų, kilusių iš to paties fakto ir to paties asmens naudai. Eisele, *Archiv*, 79, 1892, 327—405 pp., ir Dernburg-Sokolowski, 1, 125 §. Tik apie šiuos skundus, siekiančius to paties tikslo, kurių rezultatų negalima sujungti, kalba pati moderniškiausioji *concursus actionum* terminologija (Merkel, *Konkurs der Aktionen*, 1877). Kiek senesnė terminologija kalbėjo apie *concursus electivus*, pastatydama jį prieš *concursus successivus*, kada viena byla parengia antrą bylą (pav., *petitio hereditatis* parengia *actionem familiae erciscundae)*, ir prieš *concursus cumulativus*, kada galima sujungti dviejų bylų padarinius (nuostolių atlyginimo skundas ir baudžiamasis skundas; keletas baudžiamųjų skundų, kilusių iš to paties fakto; II t., 19 p., 1 išn.). Tačiau paskutiniame atsitikime nėra *concursus actionum*, o yra tik daugelis teisių; o priešpaskutiniame atsitikime nėra *concursus*, bet yra *successio actionum*.

[1] *Partes:* Gajus, 4, 39—44. *Adjectiones:* Gajus, 4, 129.

atsakovą, jei ieškovo pretenzija pasitvirtins, o priešingu atveju atsakovą pateisinti; čia po *intentio (si paret N. Negidium A. Agerio sestertium decem milia dare oportere)* eina *condemnatio (judex, condemnato, si non paret, absolvito).*

Antra vertus, kartais yra galima, kad prieš *intentio* būtų padėta tam tikra kliauzulė, nurodanti skundo pagrindą; čia yra *demonstratio,* kuri, pavyzdžiui, šitaip pasakoma: *Quod A. Agerius de N. Negidio incertum stipulatus est,* toliau eina *intentio: Quidquid N. Negidium A. Agerio dare facere oportet,* o dar toliau eina *condemnatio: Quanti ea res erit, judex condemnato, si non paret, absolvito.* Pagaliau padalymo ir sienų (rubežių) bylose, kaip dažnai sakoma, į tarpą *intentio* ir *condemnatio,* bet, pasak komentarų tvarkos, greičiau į tarpą *intentio* ir *demonstratio* įterpiama *adjudicatio: Quantum adjudicari oportet adjudicato*[1].

Su pagalba čia nurodytų keturių elementų pretorius ne tik perdirbo esamus skundus, kuriuos perdirbti jam įsakė *lex Aebutia,* bet jis, pasirėmęs šio įstatymo suteikta galia, sukūrė visą eilę naujų skundų. Vadinasi, studijuodami visus keturis ele-

---

[1] Įdomus, bet apleistas klausimas yra, ar formulės redakcijai vartojamas: 1. liepiamosios nuosakos esamasis laikas *(condemna, absolve)* arba liepiamosios nuosakos būsimasis laikas *(condemnato, absolvito);* 2. antrasis asmuo, kreipiantis į teisėją (pavyzdžiui, daugiskaitoje: *estote, condemnate* arba *condamnatote, absolvite* arba *absolvitote)* arba trečiasis asmuo *(sunto, condemnanto, absolvunto).* Gajaus rankraštis, kurio tik parašytų formulių santrauką kopistai, tur būt, turėjo (Gajus, 4, 84, kur rankraštis patiekia *c. s. n. p. a.,* ir Probo pastabas, *Textes,* 213—220 pp.), nei į vieną, nei į antrą klausimą tikrai neatsako, nes tas rankraštis, sakydamas *condemnato* (4, 43. 47), *absolvito* (4, 43. 51), *adjudicato* (4, 42), taip pat sako *condemna* (4, 43, 50. 51; dar žiūr. Gajus, Autuno, 111) ir *absolve* (4, 43. 50); o vienoje formulėje, pasiūlytoje rekuperatoriams (4, 46), jis sako *recuperatores sunto* (liepiamosios nuosakos būsimojo laiko trečiasis asmuo) ir kartu *condemnate* (liepiamosios nuosakos esamojo laiko antrasis asmuo). Tačiau netikrumą, gali būti, pašalina daug tikresnis paliudijimas, būtent, Valeriaus Probo, Nerono ir Domiciano bendralaikio, teisinių sutrumpinimų rinkinys, kur pagal alfabetines ištraukas (65 nr.) aiškiai yra pasakyta, kad formulės *s. n. p. a.* raidė *a* sako absolvito; o 56 nr. sako, kad rekuperatorių paskyrimo formulė buvo *recuperatores sunto.* Pirmojo klausimo atžvilgiu tai rodo, kaip ir paprastai logika reikalauja, kad būsimasis laikas turi kalbėti apie uždavinį, kurį teisėjas turės išspręsti ateityje *(adjudicato,* bet ne *adjudica; condemnato,* bet ne *condemna; absolvito,* bet ne *absolve).* Antrasis klausimas buvo dar svarbesnis: čia formulėje, taikomoje teisėjui, buvo vartojamas ne antrasis asmuo, bet trečiasis asmuo, kas turėjo rodyti tam tikrą objektyviškumą. Šia prasme žiūr. Wlassak, *Z. S. St.,* 33, 1912, 95 p., 1 išn.; o prieš Lenelio *(Edictum,* 110 p., 6 išn.) priekaištus, paimtus iš Bantijos įstatymo (1. 9 ir t.), žiūr. J. Partsch, *Z. S. St.,* 31, 1910, 408 p.

mentus, o ypač studijuodami *intentio* ir *condemnatio*, mes galime padaryti apžvalgą padalymo visų skundų, kuriuos nurodė Romos teisininkai arba interpretatoriai, išskiriant, gal būt, vieną arba porą praleidimų (baudžiamieji, nuostolių atlyginimo ir mišrieji skundai[1]; *actiones populares* arba *non populares*)[2].

I. Demonstratio. — Kartais teigiama, kad *demonstratio* nurodanti bylos faktą prieš bylos teisę. Mūsų nuomone, ji

---

[1] Žiūr. II t., 18—20 pp. Šio padalymo pagrindinės prasmės pasireiškia *concursus actionum*, teisės perleidžiamumo įpėdiniams arba prieš juos, *capitis deminutionis* padarinio, laikinio arba nuolatinio *noxalitatis* pobūdžio srityse. Tačiau jau mes nurodėme trūkumus padalymo į tris rūšis. Taisyklės buvo nustatytos baudžiamiesiems skundams, neskiriant baudžiamųjų arba mišriųjų skundų. — Kas yra būtiniausia apie nuolatinius arba laikinius skundus, tas yra pasakyta II t., 428—431 pp. (dar žiūr. I t., 174 p., 2 išn.; 390 p., 1 išn.; II t., 503—504 pp.; III t., 101 p., 4 išn.; 118 p.); o apie perleidžiamuosius ir neperleidžiamuosius skundus žiūr. II t., 361—443 pp.

[2] *D.*, 47, 23, *De popularibus actionibus.* Pagrindinis veikalas yra Bruns, *Kleinere Schriften*, 1, 313—385, į italų kalbą išvertė Sceloja, *Archivio*, 28—29; naujesnę bibliografiją nurodė Wlassak, Pauly-Wissowoj, 1, 320 p. Dar reikia pridėti Fadda, *L'azione popolare*, 1, 1894; Karlowa, *R. R. G.*, 2, 979—985 pp.; Th. Mommsen, *Z. S. St.*, 24, 1903, 1—12 pp.: *Ges. Schr.*, 3, 375—385 pp. Šie skundai sudaro labai įdomią teisinę formaciją, kuri pirmam pasitaikiusiam asmeniui leidžia papildyti laisvą arba priverstiną magistrato inerciją, keliant bylas tikslu apsaugoti viešąjį interesą, kuris liečia ir privatinio asmens interesą, nes privatinis asmuo iš tokios bylos turi naudos. Tas vardas tinka visiems skundams, keliamiems tautos interesui apsaugoti; tačiau pagal Brunso teoriją, kurią, tiesa pasakius, užginčijo Mommsenas, romėnų terminologija tuo vardu vadinusi tik tuos skundus, kurių nauda tenka ieškovui, pastatant šiuos skundus prieš vadinamas *actiones populares procuratoriae*, kurių atveju ieškovas tik pareiškia paprastą iniciatyvą. Klausimas, ar tie skundai jau buvo žinomi įstatyminių skundų gadynėje, yra ginčijamas. Tikrai toje gadynėje buvo skundų, keliamų *pro populo:* revendikacija, kur *vindiciae* yra *pro populo*, Festus V° *Vindiciae; manus injectio*, nustatyta Lucerijos užrašo statybos srityje (ž. 259 p., 1 išn.); *manus injectio* ir *pignoris capio*, kurias nustatė *senatus consultum de pago Montano* (žiūr. 259 p., 1 išn.; 252 p., 3 išn.), Plauto *manus injectio* (žiūr. 250 p., 5 išn.). Tačiau tūlas tvirtino, kad visi tie skundai buvę *actiones populares procuratoriae*. Formuliniame procese, kuriame įvyko pagrindinis *actiones populares*, siauraja prasme, išsirutuliojimas, tuos skundus labai aiškiai skyrė nuo *actiones populares procuratoriae;* kurių atveju *condemnatio* daroma tautos naudai. Čia yra skundai, kuriuos ieškovas kelia *suo nomine (Bas.*, Heimbacho leid., 5, 670), kurių atveju *condemnatio* skelbiama ieškovo naudai, kurios, įvykus *litis contestatio* ir tik tada, sudaro ieškovo turto dalį ir kurios, jei įvyksta tarp dviejų asmenų konfliktas, duodamos labiausiai suinteresuotam asmeniui, bet kurias iš to asmens gali atimti kitas budresnis bylininkas *(D.*, 47, 12, *De sep. viol.*, 6). Tie skundai yra pretoriniai ir baudžiamieji, todėl juos galima kelti tik per vienerius metus ir jie pasyviškai neperleidžiami įpėdiniams *(D., h. t.*, 8), pavyzdžiui, *actio de albo corrupto (D.*, 2, 1, *De Jurisd.*, 7), *actio sepulchri violati* (ž. I t., 320 p., 5 išn.), *actio de suspensis* (žiūr. II t., 314 p., 1 išn.). *Actiones po-*

greičiau nurodo ieškovo teigiamos teisės pagrindą (priežastį). *Demonstratio* randame tik bylose, kurių objektas yra *incertum*[1].

II. Adjudicatio. — *Adjudicatio,* kuri suteikia teisėjui galią perkelti nuosavybę, nuo visų kitų skundų atskiria skundus *familiae erciscundae, communi dividundo* ir *finium regundorum,* nes tik šiuose skunduose užtinkame *adjudicatio*[2]. Todėl labai patikėtinas dalykas, kad Justinianas, turėdamas galvoje tai, kas aukščiau pasakyta, gana keistai šiuos tris skundus vadina skundais *tam in rem quam in personam*[3].

III. Intentio. — *Intentio* yra ta formulės dalis, kurioje yra pareikšta ieškovo pretenzija[4]. Ji yra ta formulės dalis, kuri būtinai kiekvienoje formulėje turi būti[5]. *Intentio* sudarė pagrindą viso pretoriaus darbo, kuriuo jis keitė skundus ir kūrė naujus. Viena patikėtina terminologija sako[6], kad senųjų civilinių skundų atžvilgiu pretorius *legis actio* pavertęs formule, *actio* pavertęs *judicium.* Tai jis padaręs, pastatydamas šioje *intentio* trečiąjį asmenį vietoje pirmojo asmens, kuris buvęs

---

pulares procuratoriae pavyzdžiais, be tų labai gausių skundų, kuriuos nustatė municipaliniai įstatymai (Mommsen, *Dr. publ.,* 1, 204—211 pp., ir ypač ryškus pavyzdys, kurį patiekė Tarento įstatymas, c. 4, *Textes,* 65 p.), galima nurodyti šiuos skundus: *actio de termino moto (D.,* 47, 21, *De term. mot.,* 3, *pr.)* ir *actio de testamento aperto (D.,* 29, 5, *Quorum test.,* 25, 2. Lenel, *Edictum,* 2, 352 p., 11 išn.; *Edit,* 2, 94 p., 1 išn.; o kitaip, *Edictum,* 3-sis leid., 365 p., 4 išn.).

[1] Gajus, 4, 40. Pavyzdys: 4, 47 (žiūr. II t., 175 p., 2 išn.). *Condictio incerti* yra beveik vienintelis netikras skundas, kurio buvimas yra abejotinas (žiūr. II t., 279 p., 2 išn.). Žiūr. Arangio Ruiz, Kagliari universiteto *Studi econ.-giuridici,* 4, 2, 1912, 75—144 pp.

[2] Gajus, 4, 42. II t., 304 p., 1 ir 2 išnašos.

[3] *Inst.,* 4, 6, *De act.,* 20. Apie tas sistemas žiūr. Accarias, 2, 893 p., 1 išn., ir Audibert, *N. R. H.,* 1904, 649—687 pp. (kuris patiekia savo sistemą).

[4] Gajus, 4, 41. 44. Pavyzdžiui: 4, 41 (žiūr. 297 p., 1 išn.); 4, 136 (žiūr. II t., 133 p., 3 išn.); 4, 47 (žiūr. II t., 175 p., 2 išn.), ir k.

[5] Tačiau ypač apie *actionis injuriarum* klausimu iškeltą ginčą žiūr. Audibert, *Mélanges Girard,* 1, 35—65 pp.

[6] Šį skirtumą tarp pavadinimų *actio,* kuriuo vadino senuosius įstatyminius skundus, ir *judicium,* kuriuo vadino naująsias formules, ypač nušvietė Wlassak, *Processgesetze* (žiūr., pav., Cicero, *De nat. deor.,* 3, 30, 74 ir *Processgesetze,* 1, 72—85 pp.). Lenel, *Z. S. St.,* 47, 1927, 29—38 pp. Tačiau pavadinimas *actio* tuojau buvo pritaikytas arba civilinėms formulėms, arba pretorinėms formulėms, net formulėms *in factum.* Vis dėlto vėliau dar randamas skirtumas tarp *actiones,* kylančių iš įstatymo, ir *judicia honoraria* (Julianus, *D., 9, 4, De N. A., 39, pr.),* arba net *judicia,* kurios buvo sukurtos *sine lege,* pavyzdžiui, *judicia bonae fidei.* Santrauką žiūr. pas Wlassak, Pauly-Wissowoj, 1, 304—306 pp., o priešinga prasme — Kuebler, *Z. S. St.,* 16, 1895, 137—181 pp.

vartojamas ieškovo kalboje *legis actio* atveju (*Aio hunc hominem meum esse ex jure quiritium; si paret hominem Stichum A. Agerii esse ex jure quiritium, — Aio te mihi sestertium decem milia dare oportere; si paret N. Negidium A. Agerio sestertium decem milia dare oportere,* ir tt.)[1].

Tačiau pretorius duodavo skundus tik tais atsitikimais, kuriais įstatymas duodavo civilinius skundus. Dėl natūralaus palinkimo tvarkyti reikalus pretorius ilgainiui ėmė duoti skundus ir ten, kur įstatymas neduodavo. Šiam reikalui pretorius vadovavos precedentais, iš kurių dviem pagrindiniams precedentams daugiausia padėjo formulės *intentio.* Pirmąjį precedentą padaryti paskatino tas būdas, kuriuo pretorius turėjo pakeisti kai kurias *legis actiones.* Tam tikrais atsitikimais pretorius duodavo formulę su fikcija, kad jis vykdąs įstatymą, įsakydamas teisėjui išspręsti bylą taip, kaip reikėtų išspręsti, jei būtų įstatymas[2]. Šitas reiškinys paskatino pretorių, kada jis norėjo įstatymo apsaugą pritaikyti ten, kur nebuvo įstatymo reikalaujamos sąlygos, įsakyti teisėjui spręsti taip, kaip kad ta sąlyga būtų, suteikti formulę, teigiant tą sąlygą esant. Tai yra fiktyviniai pretoriniai skundai, pavyzdžiui, *actio Publiciana,* duodama asmeniui, kuris yra *in causa usucapiendi* su fikcija, kad įsisenėjimo laikas esąs suėjęs; *actio furti,* duodama peregrinui su fikcija, kad jis turįs piliečio kvalifikacijas; įpėdinystės skundai, duodami *bonorum possessori* su fikcija, kad jis turįs įpėdinio kvalifikacijas[3].

Tačiau buvo ir tokių teisių, kurias pretorius norėjo apsaugoti, nesurasdamas panašaus skundo, kurias jis norėjo pritaikyti, nerasdamas artimos teisės, kurią saugojo *actio civilis.* Čia pretorius padarė naują žingsnį. Tokias teises pretorius

---

[1] Apie pirmojo periodo formules žiūr. 262 p., 2 išnašoje nurodytus tekstus, o antrojo periodo formulių reikalui žiūr. Gajus, 4, 41.

[2] Gajus, kuris pažymi šias fikcijas (4, 10), padaręs spragą, nurodo pavyzdį iš *pignoris capio publicanorum* srities (4, 32) ir sako (4, 33), kad tolygios fikcijos nebuvę nei *condictio,* nei apskritai tuose skunduose, kuriuose pretenduojama *pecuniam aut rem aliquam dari oportere.* Tačiau, pasak Gajaus kalbos, tikras yra dalykas, kad *pignoris capio* nebuvo vienintelis skundas iš senųjų įstatyminių skundų, kurio vykdymas būtų paremtas fikcija: fikcija taip pat yra patikima *manus injectio* atžvilgiu tais atsitikimais, kuriais *manus injectio* išaiškina dvigubos bausmės palaikymą. Baron, *Condictionen,* 215 ir t. pp. Lenel, *Edictum,* 368 p., 2 išn., 443 p. (*Edit,* 2, 97 p., 5 išn., 183 p.).

[3] Gajus, 4, 34—38 p. Tariamasis *lex Rubria,* c. 20 (ž. 342 p., 5 išn.),

ėmė saugoti ne formule *in jus,* kur pastatomas su fikcija arba be jos teisės klausimas (daiktinių skundų srityje sakydavo *rem A. Agerii esse ex jure quiritium,* o asmeninių skundų srityje — *oportere),* bet formule *in factum,* kur teisėjui pastatomas fakto klausimas; čia pretorius įsakydavo teisėjui nuteisti, jei toks faktas yra. Tai yra skundai *in factum,* apie kuriuos galima pasakyti, kad jų *intentio* buvo redaguojama tik *in factum*[1]. Šiais skundais pretorius ėmė saugoti naująsias daiktines teises, sakysime, hipoteką; taip pat jis saugojo visą eilę asmeninių teisių, iš kurių vienos visą laiką pasiliko pretorinėmis teisėmis, saugojamomis skundais *in factum,* o kitos virto civilinėmis teisėmis, kurias ėmė saugoti skundai *in jus*[2]. Formulės *in factum,* drauge su fiktyvinėmis formulėmis ir formulėmis su skundo performulavimu, kurias taip pat galima būtų surišti su *intentio,* bet kurias mes bevelijame studijuoti kalbėdami apie *condemnatio,* atidarė tris didelius kelius, kuriais eidamas pretorius sankcionavo naujas pretenzijas, neturėjusias civilinės apsaugos, sukūrė pretorinius skundus, veikusius greta civilinių skundų[3]. Fiktyviniai skundai arba skundai *in factum* taip pat sudarė dvi skundų rūšis, kurias taikydavo, kada norėdavo jau esamą pretorinį arba civilinį skundą išplėsti artimam (kaimyniniam) atsitikimui, kada norėdavo tą skundą duoti ne jo pirmykšte forma, kaip *actio directa,* bet išplėsta forma, kaip *actio utilis*[4]. Todėl formulės intencijos istorija

---

[1] Taip pat žiūr. sistemą, pagal kurią formulės *in factum conceptae* yra formulės be *intentio,* kuriose nebuvo ir negalėjo būti jokio ieškovo prašymo, Visscher, *R. H. D.,* 1925, 193—252 pp.; ir Lenelio kritikas, *Z. S. St.,* 48, 1928, 1—20 pp.

[2] Gajus, 4, 45—57. Formulių dualiteto reikalui žiūr. II t., 170 p., 4 išn., 2 punktą; 175 p., 1 išn.; 244 p., 5 išn.; 297 p., 2 išn. Skundų *in factum,* duodamų be prealabinio edikto, reikalui žiūr. 280 p., 2 išn. Prieš Pokrovskio *(Z. S. St.,* 16, 1895, 7—104 pp.; 20, 1899, 99—126 pp.) sistemą, pagal kurią visi pretoriniai skundai buvę skundai *in factum,* kurių atveju *litis contestatio* panaikinanti teisę tik *exceptionis ope,* žiūr. 289 p., 2 išn. Erman, *Recueil de Lausanne,* 1896, 498—509 pp.; *Z. S. St.,* 19, 1898, 261—360 pp.; *Mélanges Appleton,* 1903, 203—304 pp.

[3] Apie civilinių skundų skirtumą nuo pretorinių skundų arba, plačiau pasakius, įterpiant čia ir edilinius skundus, nuo honorarinių skundų atžvilgiu edikto, kuris Albume įrašytas prieš antruosius skundus, bet ne prieš pirmuosius, žiūr. I t., 63 p., 1 išn.; o laiko atžvilgiu žiūr. II t., 428—431 pp.

[4] Skundų padalymas į *actiones directae* ir *actiones utiles* nesutampa su padalymu į *actiones civiles* ir *actiones honorariae:* nors *actiones directae,* papildytos *actionibus utilibus,* dažnai yra *actiones civiles (actio*

parodo skundų padalymą į šiuos skundus: 1. *actiones civiles* ir *praetoriae;* 2. *actiones directae* ir *utiles;* 3. *actiones fictae* ir *non fictae;* 4. *actiones in jus* ir *in factum.*

Tačiau aukščiau nurodytas skundų padalymas toli gražu nėra vienintelis, kurį parodo formulės *intentio.* Dar galima nurodyti tą padalymą, kuris čia aiškiai yra matomas. Štai jis.

1. *Actiones personales ir reales*[1] *(asmeniniai, daiktiniai skundai).* Daiktiniai skundai, daiktinių teisių sankcija, įstatyminių skundų gadynėje buvo pavadinti skundais *in rem,* pastatant juos prieš skundus *in personam,* kilusius iš asmeninių teisių, nes *legis actionis* tiesioginis objektas pirmuoju atveju buvo daiktas, o antruoju — debitoriaus asmuo. Tačiau šalių sakomos kalbos, iškėlus *legis actionem,* kaip vėliau sakė ir formulės žodžiai, jau rodė tam tikrą dualitetą, atitinkantį esminį dviejų teisės rūšių skirtumą. Paprastai *intentio* asmeniniuose skunduose nepaminėdavo atsakovo vardo. Tačiau abiem prasmėmis pasitaikydavo išimčių[2].

2. *Actiones certae ir incertae.* Iš tų skundų, kurių *intentio* yra *in jus,* asmeniniai skundai, išreikšdami tikrą kreditą *(certum),* turi *intentio certa (si paret... centum, hominem Stichum dare oportere).* Tas pat principiališkai yra ir su daiktiniais skundais. Priešingai, *intentio incerta* (dažnai, *quidquid*

---

utilis legis Aquiliae (žiūr. II t., 39 p., 5 išn.), vis dėlto jos gali būti taip pat pretoriniai skundai, sukurti edikto (pavyzdžiui, Paulus, *D., 9, 3, De is qui elf.,* 6, 3).

[1] Gajus, 4, 2, 3. Justinianus, *Inst,* 4, 6, *De act.,* 1. Daiktiniai civiliniai skundai yra *revendictio* (žiūr. I t., 427 ir t. pp.; taip pat žiūr. 189 p. 1 išn.); *actio negatoria* arba *prohibitoria* (žiūr. I t., 442 ir t. pp.); *actio confessoria* (I t., 479 p.); *hereditatis petitio* (146 ir t. pp.). Pagrindiniai daiktiniai pretoriniai skundai yra šie: *actio Publiciana* (I t., 444 ir t. pp.); *actio confessoria utilis* (I t., 480 p.); skundai, duodami paveldimosios nuomos turėtojui ir *conductori agri vectigalis* (I t., 486—487 pp.), ir visi kiti *utiles,* nukopijuoti iš revendikacijos (I t., 441 p., 3 išn.); *actiones Serviana* ir *quasi Serviana* (II t., 485 ir t. pp.); *petitio hereditatis possessoria* (160 p.), ir k. Justinianas, 4, 6, *De act.,* 13, kalba tik apie prejudicialinius skundus, kurie *in rem esse videntur.*

[2] Žiūr. 262 p., 2 išn. Atsakovo vardas neminimas *metus* skunde, kuris yra *actio personalis in rem scripta* (žiūr. II t., 44 p.); taip pat, mūsų nuomone, jo vardas neminimas ir skunde *ad exhibendum* (II t., 309 p., 4 išn.); o tas vardas buvo minimas skunduose *prohibitoria* ir *negatoria* (I t., 442 p.) ir tam tikrose *actionis confessoriae* formulėse (Lenel, *Edictum,* 194 p., 1 ir 3 išnašos; *Edit,* 1, 220 p., 5 ir 7 išnašos). Kaip jau žinoma, daiktinių skundų pobūdis yra tas, kad juos galima kelti kiekvienam trečiajam laikytojui ir kad savo teisę ieškovas gali aptikrinti laidavimais *judicatum solvi* ir *pro praede litis et vindiciarum* (ž. 286 p., 2 išn.).

paret... oportere) esti asmeniniuose skunduose, sankcionuojančiuose neaiškiai nustatytą kreditą[1]. Tekstai į šį padalymą aiškiai neįtraukia skundų *in factum,* bet, rodos, paprastai jie buvo laikomi *actiones incertae*[2].

3. *Geros sąžinės ir griežtosios teisės skundai.* Geros sąžinės skundai *(actiones bonae fidei,* tiksliau pasakius, *judicia bonae fidei*[3]*),* kuriuos pastato prieš griežtosios teisės skundus *(actiones stricti juris, judicia stricta*[4]*),* viename padalyme, kuris, be abejojimo, atitinka esmę, bet kurį aiškiai nurodė ypač Justinianas[5], yra asmeniniai skundai *in jus, incertae,* kurie nuo kitų *incertae* skundų skiriasi tuo, kad jų *intentio* yra žodžiai *ex fide bona*[6], kas suteikia teisėjui galią ieškovo nurodytus juri-

---

[1] Mes jau nurodėme (žiūr. II t., 77 p., 2 išn.) sunkumus, liečiančius klasifikaciją asmeninių skundų, kilusių iš sutarčių. Ten pacituotų tekstų nustatyti principai į netikrų skundų klasę verčia dėti daug kitų skundų *in jus,* kurių objektas nėra perleidimas nuosavybės, pinigų sumos arba *res certa,* pavyzdžiui, *actio furti nec manifesti,* kur *intentio,* pasak Gajaus, 4, 37, sako: *quamobrem pro fure damnum decidere oportet; actiones noxales civiles,* kurių alternatyvinė *intentio* yra nurodyta II t., 368 p., 1 išnašoje; *actio ad exhibendum (D.,* 16, 3, *Dep.,* 33), ir k. Apie daiktinius skundus Gajus, 4, 54, sako, kad jų *intentio* gali būti netikra *(quantam partem paret in eo fundo quo de agitur actoris esse)* tik *in paucissimis causis.* Ulpianas *(D.,* 5, 4, *Si pars her.,* 1, 5), vartodamas žodžius, kurie rodo teorijos išplėtimą, nelabai drąsiai sako, kad šitaip suredaguotą formulę galima duoti visada, kada bylininkas turi teisėtą pagrindą nežinoti, kurios dalies jis yra savininkas. Pagrindinė skirtumo reikšmė yra *plus petitio* (žiūr. 324 p., 2 išn.).

[2] Dažnai tvirtinama, kad ta taisyklė yra absoliuti. Tačiau *actiones in bonum et aequum conceptae,* pavyzdžiui, *actio injuriarum,* kur yra *quantam pecuniam bonum aequum videbitur,* ypač *actio rei uxoriae,* labiau yra panaši į *vindicationis incertae partis* formulę, nekaip į formulę *actionis certae;* o Gajaus, 4, 60 (ž. 324 p., 1 išn.) patiektas ginčas rodo, kad *actio injuriarum* Gajui yra *actio incerta.*

[3] Tai yra pavadinimas, kurį šiems skundams suteikė daugelis tekstų ir visi tie tekstai, kurie yra visai gryni (žiūr., pavyzdžiui, Cicero, *De off.,* 3, 15, 61; II t., 170 p., 4 išn. ir Gajus, 4, 62). Gradenwitz, *Interpolationen,* 105—110 pp. Biondo Biondi, *Judicia bonae fidei,* 1920. Apie jų formulę žiūr. II t., 175 p., 1 išn.; 183 p., 3 išn.

[4] Pasak teisingos pastabos, kurią padarė Windscheid, 1, 46 §, 4 išn., griežtosios teisės skundų pavadinimas siekiąs tik Justiniano laikus. Biondo Biondi, *B. Ist. D. R.,* 32, 1822, 61—72 pp. Anksčiau Digestose užtinkamas vieną kartą pavadinimas *actio stricti judicii (D.,* 12, 3, *De in lit. jur.,* 5, 4), kitą kartą *strictum...,* tur būt, *judicium (D.,* 13, 6, *Comm.,* 3, 2: II t., 208 p., 2 išn.); Justinianas, greičiausia kopijuodamas Gajų, dar sako *stricta judicia (Inst.,* 4, 6, *De act.,* 30).

[5] *Inst.,* 4, 6, *De act.,* 28. Paprastai pripažįstama, kad šis padalymas taikomas tik asmeniniams skundams *in jus,* kilusiems kitaip, negu iš nusikaltimų arba quasi nusikaltimų; tačiau *stricta judicia* sritis iš tikrųjų yra mažiau apribota, nekaip *judicia bonae fidei* sritis.

[6] Mes manome, kad be reikalo pripažįstamas variantas *actionis rei uxoriae* ir *actionis fiduciae* atžvilgiais; šiai prasmei paremti nurodomi

dinius santykius įvertinti pagal gerą sąžinę[1]. Tų skundų turime mes keletą sąrašų, kurių nevienodas ilgumas, be abejojimo, parodo, kad buvo daromi vis nauji papildymai. Tačiau Justinianas nesuprato šių skundų prigimties, nes į jų tarpą jis įterpė savo skundą *ex stipulatu,* kuriuo reikalaujama grąžinti *dos,* ir net įpėdinystės skundus jis čia padėjo[2].

4. *Prejudicialiniai ir neprejudicialiniai skundai*[3]. Prejudicialiniai skundai, yra vieninteliai skundai, kurie, be teisėjo paskyrimo, turi tik *intentio.* Jie pasitaiko asmeninių ir daiktinių teisių srityse. Visus liečiančius daiktinę teisę *praejudicia,* apie daugelį kurių yra neaiškumų, sukūrė pretorius, kad galima būtų iš anksto (prealabiškai) išspręsti vieną klausimą, kuris, jei to nebūtų, turėtų būti išspręstas išnagrinėjant visą ginčą *(praejudicium an praedictum sit ex lege Cicereia, an lege bona ve-*

žodžiai nesudaro formulės *bonae fidei in jus* dalies. Žiūr. II t., 183 p., 4 išn.; III t., 217 p., 2 išn.

[1] Pavyzdžiui, nenaudingumo įterpti išimtis *doli* (II t., 96 p., 3 išn.), *metus* (II t., 96 p., 1 išn.) ir *pacti* (II t., 265 p., 2 išn.) atžvilgiu teisės interesas kelti skundą, paremtą apgaule arba prievarta (II t., 97 p., 1 išn., 96 p., 1 išn.); teisės interesas sutarčių srityje remtis stiliaus kliauzulėmis (II t., 183 p., 4 išn.); prijungtų prie sutarties *ad augendam obligationem* paktų teorijos interesas (II t., 266 p., 1 išn.) ir ypač procentų paktų interesas (II t., 266 p., 3 išn.); užilginimo padarinių interesas (II t., 332 p., 5 išn.); kaltės teorijos interesas (II t., 339 ir t. pp.); įskaitymo *ex pari causa* iki Marko Aureliaus gadynės interesas (II t., 402 p., 1 išn.); nuteisimo nustatyti *jusjurandum ad litem* būdu interesas (II t., 326 p., 2 išn.); momento, kada apskaičiuojama daikto vertė, interesas (II t., 327 p., 2 išn.).

[2] Mes jau sakėme, kad šie *judicia,* sukurti *sine lege,* galėjo būti sukurti tik išleidus *lex Aebutia* (II t., 170 p., 4 išn.). Pirmasis sąrašas, kurį padarė K. Mucius Scevola ir kuri patiekė Ciceronas *(De off.,* 3, 17, 70: II t., 172 p., 1 išn.), apima šiuos skundus: *actio tutelae* (I t., 285 ir t. pp.), *actio pro socio* (II t., 242 p.), *actio fiduciae* (II t., 172 p.), *actio mandati* (II t., 243 p.), *actio emptio venditi* (II t., 188 p.) ir *actio locati conducti* (II t., 227 p.). Gajus, 4, 62, prideda tik *actiones negotiorum gestorum* ir *rei uxoriae,* kurias jau žinojo Ciceronas, bet kurias, mūsų nuomone, jis laikė ne geros sąžinės skundais (II t., 297 p., 2 išn., III t., 217 p., 2 išn.) ir *actio depositi,* kurios tikrai nežinojo nė pats Ciceronas (II t., 176 p., 2 išn.). Justinianas, *Inst.,* 4, 6, *De act.,* 28, prideda dar šiuos skundus: *actiones commodati* ir *pigneraticia* (II t., 176 p.), kurių nėra Gajaus sąraše tik dėl to, kad jo rankraštis yra sugadintas arba vergiškai reprodukuotas iš senesnio originalo (priešinga prasme vis dėlto žiūr. E. Levy, *Z. S. St.,* 36, 1915, 1—6); *actiones familiae erciscundae* ir *communi dividundo,* kurių Gajus nevadino, gali būti, geros sąžinės skundais (II t., 302 p., 4 išn.); *actio praescriptis verbis,* kurią Gajus praleidžia, gali būti, su tam tikra intencija, bet kuri, mūsų nuomone, Gajaus laikais tikrai buvo ir ji buvo laikoma geros sąžinės skundu (II t., 257 p., 1 išn.); *hereditatis petitio,* kuri anksčiau teisingai buvo išleista iš sąrašo (155 p., 2 išn.), ir *actio ex stipulatu* dėl dovanos grąžinimo (228 p.).

[3] Gajus, 4, 44. Justinianus, *Inst.,* 4, 6, *De act.,* 13.

nierint, quanta dos sit, an res major sit centum sestertiis)[1]. Liečiantieji asmeninę teisę *praejudicia,* kurie yra įrodyti *(praejudicium de libertinitate, de partu agnoscendo,* tiksliau pasakius, iki Justiniano gadynės, *an filius sit),* yra to paties pobūdžio ir tos pačios kilmės. Be kitko, Justiniano kompiliacijos rodo, kad šia forma galima buvę spręsti *causa liberalis,* kuri yra civilinis skundas tik kitokios svarbos[2].

IV. Condemnatio. — *Condemnatio*[3] yra ta formulės dalis, kuri jau paskirtam teisėjui suteikia galią priteisti arba atmesti ieškinį, kas turi pareiti nuo *intentio* pasitvirtinimo arba nepasitvirtinimo. Jei *intentio* nepasitvirtina, tai teisėjas turi atmesti ieškinį; o jei ji pasitvirtina, tai jis turi priteisti iš atsakovo, bet priteisti turi pinigais, nepaisant kas prašyme buvo prašyta[4]. Priteisimas pinigais buvo daromas dėl vienos labai pažymėtinos formulinio proceso ypatybės, kurios prasmė yra ginčijama, bet kuri, mūsų nuomone, yra kilusi iš *manus injectio judicati* sistemos apibendrinimo, kurį mes pamatysime kalbėdami apie vykdymą (331 ir t. pp.).

Ši piniginė *condemnatio,* atsižiūrint į konkretų atsitikimą, gali būti *condemnatio certa,* įsakanti teisėjui priteisti nustatytą pinigų sumą, arba *condemnatio incerta,* leidžianti teisėjui tą sumą nustatyti, nes sumos dydis gali pareiti nuo to, pavyzdžiui, kad yra arba nėra nustatytas sumos maksimumas *(taxatio)*[5]; kad ji įsako teisėjui priteisti *quanti ea res est (erit)*[6] arba, kaip pretorinėse bylose *in bonum et aequum concep-*

---

[1] Gajus, 3, 123 (II t., 470 p., 1 išn.). *D.,* 42, 5, *De reb. auct. jud.,* 30. Gajus, 4, 44. Paulus, *Sent.,* 5, 9, 1. Pastarųjų dviejų vaidmuo yra labai ginčijamas. Lenel, *Edictum,* 186 §, *in fine,* ir 281 §, *in fine* (kitaip yra pasakyta 2-me bei 3-me leidimuose ir 1-me leidime prancūzų vertimo).

[2] Gajus, 4, 44. *C.,* 8, 46(47), *De pat. pot.,* 9. Apie *causa liberalis* žiūr. I t., 146 p., 4 išn., o apie *praejudicium an filius sit* žiūr. I t., 193 p., 1 išn.

[3] Gajus, 4, 43.

[4] Gajus, 4, 48: *Omnium autem formularum, quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta est.*

[5] Gajus, 4, 49. *Condemnatio certa:* Gajus, 4, 50. Pavyzdys II t., 132 p., 2 išn. *Condemnatio incerta infinita* arba *cum taxatione:* Gajus, 4, 51. *Taxationis* pavyzdžiai: II t., 23 p., 2 išn.; 31 p., 6 išn.; 133 p., 4 išn.; 183 p., 2 išn.

[6] *Quanti ea res erit: condictio triticaria* ir, gali būti, *condictio incerti; quanti ea res erit:* arbitriniai skundai ir daugelis skundų *in factum.* Paskirstymo prasmės: II t., 328 p., 2 išn.; 327 p., 2 išn. Geros sąžinės skundai, kuriuose sakoma tik *ejus condemnato* (II t., 175 p., 2 išn.).

tae, quantum pecuniam bonum aequum videbitur, quod aequius et melius erit[1]; kad *condemnatio* įsako teisėjui, kuris apskaičiuoja priteistinąją sumą, priteisti vieną, du, tris arba keturis kartus tiek[2]. Pagaliau noksalinėse bylose *condemnatio* įsako teisėjui priteisti arba padarytus nuosto-

---

[1] Pirmoji formulė yra *actionis injuriarum* formulė (pavyzdžiui, žiūr. *D.*, 47, 10, *De injuriis*, 17, 2; Lenel, *Edictum*, 190 §; Thomas, *N. R. H.*, 1901, 550 p., 1 išn.); antroji formulė yra *actionis rei uxoriae* formulė (ž. 217 p., 1 išn.). Apie *actiones in bonum et aequum conceptae* žiūr. Gide, *Cond. de la femme*, 2-sis leid., 561—621 pp. P. Thomas, *N. R. H.*, 1901, 541—584 pp. Gide į šių skundų sąrašą dėjo tik *actio injuriarum aestimatoria* (II t., 23 p., 2 išn.), *actio sepulchri violati* (I t., 320 p., 5 išn.), *actio de effusis et dejectis*, pagrįsta laisvo žmogaus sužalojimu (II t., 314 p.) ir *actio rei uxoriae* (224 p., 1 išn.). Lenelis visai teisingai čia prideda edilinį skundą, duodamą dėl sužalojimo, padaryto laisvam žmogui, jei tą sužalojimą padaro laikomi arti vieškelio laukiniai gyvuliai (II t., 314 p., 1 išn.); skundą prieš teisėją, kuris sprendžia savo bylą (II t., 313 p., 4 išn.), ir *actio funeraria* (II t., 299 p., 2 išn.). Gali būt, kad į sąrašą reikėtų dar įdėti pretorinę *negotiorum gestorum* formulę (II t., 297 p., 2 išn.).

[2] *Inst.*, 4, 6, *De act.*, 21—27. Senojoje teisėje labai daug buvo skundų *in duplum:* II t., 58 p., 3 išn.; 28 p., 1 išn. Skundų *in triplum* pavyzdžiui galima nurodyti *actiones furti concepti* ir *oblati* (II t., 30 p., 1 išn.), o Justiniano gadynėje buvo vienas skundas *in triplum*, kuriuo galima buvo reikalauti grąžinti *honorarus*, sumokėtus dėl prašymo perdėjimo *(Inst., h. t.*, 24). Skundus *in quadruplum* pavyzdžiui galima nurodyti *actio furti manifesti* ir jai giminingus skundus (II t., 29 p., 3 išn.). — Tinka skirti skundus, kurie nuo pat pradžios yra *in duplum*, nuo skundų, kurie yra *in duplum adversus infitiantem* (Paulus, *Sent.*, 1, 19, 1; Gajus, 4, 9. 171. Žiūr. 283 p., 1 išn.), pavyzdžiui, *actio judicati* (332 p., 1 išn.), *actio depensi* (II t., 473 p., 2 išn.), *actio damni injuria dati* (II t., 37 p., 1 išn.), *actio ex testamento* (181 p., 3 išn.). Pasak vienos teorijos, beveik visų pripažintos, tas skundų pobūdis pareinąs nuo to, kad įstatyminių skundų gadynėje jie buvę keliami *manus injectionis* būdu, kur *vindex*, vis tiek ar tai būtų trečiasis asmuo, kaip tai esti *manus injectionis purae* atveju, ar pats debitorius, jei jis prieštarauja prašymui, yra baudžiamas *in duplum*. Šią teoriją ginčijo Mitteis, *Z. S. St.*, 22, 1901, 114—117 pp. Iš vienos pusės Mitteis prikiša, kad *actio legis Furiae de sponsu*, kuri įstatyminių skundų gadynėje buvusi keliama *per manus injectionem* ir kuri, pasak Gajaus (3, 121. 4, 109), dar buvusi formulinio proceso laikais, turint galvoje Gajaus, 4, 9, 171, tylėjimą, *infitiationis* atveju nebuvusi *in duplum;* iš antros pusės jis sako, kad *manus injectionis purae*, kuria, pavyzdžiui, buvusios keliamos *actio legis Aquiliae* ir *actio ex testamento* (bent nuo *legis Valliae* išleidimo laikų) atveju atsakovas nebuvęs baudžiamas *in duplum*. Apie paskutinį klausimą jau mes pasakėme (ž. 258 p., 2 išn.), kad, pasak Gajaus kalbos, *in duplum* buvo baudžiamas tas asmuo, kuris buvo pats savo *vindex*, kaip ir trečiojo asmens *vindex*. Kalbant apie *lex Furia de sponsu*, reikia pasakyti, kad jei, kaip tam tikri kiti skundai, jo skundas nefigūruoja Gajaus ir Pauliaus sąrašuose, tai tik dėl to, kad tą skundą, kaip ir kitus skundus, formulinio proceso laikais praktiškai pakeitė išimtis, leidžianti sumokėti (II t., 470 p., 1 išn.), apie kurią kalba Gajus, 3, 121 (Gajaus, 4, 109, skundas, kuris, be kitko, nėra rimtas priekaištas, kadangi tas skundas buvo keliamas provincijoje, be abejojimo, nėra *actio legis Furiae de sponsu*, kuri taikoma tik Italijos laiduotojams; ž., II t., 469 p., 2 išn.).

lius, arba priteisti išduoti ieškovui nuostolius padariusį daiktą[1].

Neminint noksalinių skundų ir skundų *in bonum et aequum conceptae,* o taip pat ir grynai mechaninio skundų padalymo į vieną, du, tris, keturis kartus tiek, reikia pasakyti, kad *condemnatio* mums parodo dvi svarbias skundų kategorijas, atitinkančias du naujus padalymus, būtent: arbitrinių skundų *(formulae arbitrariae)* kategoriją ir kategoriją skundų, kurių formulėse yra pažymėtas subjektų pakeitimas (Rutiliano formulės, formulės su pakeitimu).

1. *Arbitriniai skundai*[2]. Arbitriniai skundai, kuriuos sukūrė ypač piniginių priteisimų sistemos griežtumui sušvelninti,

---

[1] Ulpianus, *D.,* 42, 1, *De re jud.,* 6, 1; II t., 371 p.

[2] *Inst.,* 4, 6, *De act.,* 31. Šis tekstas rodo aiškius pakeitimo pėdsakus, kuriuos įvairia prasme išaiškino Biondo Biondi brošiūra *Studi sulle actiones arbitrariae e l'arbitrium judicis,* 1, 1913; *B. Ist. D. R.,* 16, 1914, 5—51 pp.; G. May, *Mélanges Girard,* 2, 159—163 pp. ir Berger, *K. V. I.,* 16, 1914, 123—125 pp. Tačiau Biondi iš čia padarė vieną išvadą, kurią reikia išaiškinti. Jis pasirėmė ta pastaba, kad, be Institucijų pakeisto paragrafo ir be tekstų, liečiančių skundą *de eo quod certo loco* (ž. 324 p., 4 išn.), posakis *actio arbitraria* esąs beveik svetimas tekstams (vieną tekstą, kuris kalba apie *actio arbitria, D.,* 4, 2, *Q. m. c.,* 14, 4, ir antrą tekstą, kuris kalba apie *judicia arbitraria, D.,* 22, 1, *De usuris,* 3, 1, Biondi laiko įtartinais tekstais; tačiau, tiesa pasakius, keturi tikrai gryni tekstai, būtent, *fr. de formula Fabiana,* 1, Ulpiano Institucijų, 5, 2, Vienos fragm. ir Gajaus Institucijos, 4, 141 ir 163, kalba apie *formula arbitraria);* iš čia Biondo dogmatiniu atžvilgiu padaro išvadą, kad arbitrinių skundų kategorija, kurią charakterizuoja *clausula arbitria,* įsakanti teisėjui padaryti sprendimą tik tada, kada atsakovas neduos teisėjo pasiūlyto atlyginimo, buvusi Justiniano sukurta; o materialiniu atžvilgiu Biondi tvirtina, kad daugelis skundų, laikomų turinčiais *clausula arbitraria,* iki Justiniano gadynės tos kliauzulės neturėję: tikrai negalima žinoti tos kliauzulės, kurią jis pripažino tik jo veikalo tęsiniui pasirodžius; tačiau pirmojoje savo brošiūroje jis tą kliauzulę išskiria iš visų baudžiamųjų skundų ir iš *formulae arbitrariae,* kurių vardas, jo nuomone, nurodąs tik tai, kad šie skundai buvę pavedami spręsti arbitrui. Mūsų nuomone, Biondi nepasisekė nustatyti, kad *clausula arbitraria* nebuvo dedama nei į skundus, keliamus ekshibitorinių ir restitutorinių interdiktų pagrindu, nei į *actio Fabiana,* numatytą keturių tekstų, kurie kalba apie *formula arbitraria* (ypač pirmųjų reikalui žiūr. Gajus, 4, 162), nei į daugelį baudžiamųjų skundų, su kuriais jau mes buvome susidūrę (žiūr., pavyzdžiui, *actio metus* reikalui II t., 44 p., 2 išn., o *actio de dolo* reikalui — II t., 48 p., 4 išn.), nei į daiktinius skundus, keliamus petitorinės formulės pagalba, nei į dar kitus skundus, kuriuos mes nurodysime 305 p., 2 išnašoje. Vadinasi, dar prieš Justiniano pakeitimus buvo gana ilgas ir įvairus sąrašas skundų, turinčių arbitrinę formulę; todėl ir esmės atžvilgiu dar prieš Justiniano pakeitimus buvo arbitrinių skundų kategorija. G. May, *Mélanges Girard,* 2, 151—169 pp.; Segré, *Mélanges Girard,* 2, 563—574 pp.; Arangio Ruiz, *B. Ist. D. R.,* 25, 1913, 141—145 pp. Radikalinės opozicijos arbitriniams skundams klasiškojoje teisėje prasme taip pat žiūr. E. Levy, *Z. S. St.,* 36, 1915, 1—82 pp.

yra skundai, kurių formulė įsako teisėjui, patikrinančiam *intentio,* priteisti iš atsakovo, jei jis neduos ieškovui teisėjo pasiūlytos satisfakcijos (pavyzdžiui, *nisi arbitrio judicis restituat)*[1].

a) *Atsitikimai.* Apie šių skundų sąvoką yra parašyta daug teorijų, bet nė viena iš jų nėra gerai įrodyta. Vadinasi, tikriausias kelias yra apsiriboti nurodymu tų skundų, kurių arbitrinį pobūdį tekstai aiškiai pripažįsta. Šitokiu būdu sudarytas sąrašas, mūsų nuomone, apima šiuos skundus: visus daiktinius skundus, keliamus petitorine formule; paskui, iš asmeninių skundų, *actiones metus* ir *de dolo, actio ad exhibendum, actiones Fabiana, Calvisiana* ir *Pauliana,* arbitrinius skundus, duodamus tam tikrų interdiktų pagrindu, *actio aquae pluviae arcendae, actio redhibitoria,* edilų edikto sukurtą, pagaliau *actio de eo quod certo loco,* duotą vietoje *condictio,* kad galima būtų išvengti *plus petitio loco,* ką tekstai dažnai ir labai aiškiai vadina arbitriniu skundu, ir, gali būti, dar du ar tris kitus skundus[2]. Šitaip sustatytas sąrašas tikrai nėra darnus

---

[1] Skundas nėra arbitrinis dėl to, kad atsakovas, įvykdydamas savo prievolę dar esant bylai pas teisėją, išvengia nuteisimo, nes, pasak prokulininkų, tas dėsnis tikęs visiems geros sąžinės skundams, o pasak sabininkų, jis tikęs visiems skundams (ž. *326* p., 1 išn.); skundas nėra arbitrinis nė dėl to, kad teisėjas, prieš išspręsdamas bylą, įsako atsakovui bet ką padaryti, nes teisėjas šią teisę turi visose bylose. Antroji pastaba yra naudinga, pavyzdžiui, *actio finium regundorum* atžvilgiu (II t., 305 ir t. pp.).

[2] Justinianas, užuot pasakęs, kad visi daiktiniai skundai yra arbitriniai skundai, cituoja *actiones Publiciana, Serviana* ir *quasi Serviana,* išskirdamas, pavyzdžiui, visus daiktinius civilinius skundus ir ypač revendikaciją. Šitą keistą sąrašą galima išaiškinti tuo, kad Justinianas kopijavo tekstą, kuris neminėjo pretorinių skundų dėl to, kad pretoriniai skundai visada buvo arbitriniai skundai, tuo tarpu daiktiniai civiliniai skundai buvo arbitriniai tik tada, kada jie buvo keliami petitorinės formulės pagalba. Tačiau kitų daiktinių skundų arbitrinį pobūdį nustatė nepriklausomi paliudijimai ir tą pobūdį be reikalo, mūsų nuomone, tūlas ginčijo tam tikrų konfesorinių ir negatorinių skundų atžvilgiu (ž. I t., 443 p., 1 išn.; 479 p., 5 išn.). Iš asmeninių skundų arbitrinį pobūdį Justinianas pripažino šiems skundams: *actio metus* (II t., 44 p., 2 išn.), *actio de dolo* (II t., 48 p., 3 išn.), *actio ad exhibendum* (II t., 311 p., 1 išn.) ir *actio de eo quod certo loco* (324 p., 4 išn.); o kiti tekstai tą pobūdį pripažino šiems skundams: *actiones Fabiana, Calvisiana* ir *Pauliana* (II t., 56 p., 3 išn.), skundui, pretoriaus sukurtam pliko savininko naudai prieš *usus-fructuarius* (I t., 466 p., 3 išn.), arbitrinėms formulėms, duodamoms tam tikrų interdiktų pagrindu (1122 p., 2 ir 3 išn.), *actio noxalis injuriarum* (II t., 369 p., 1 išn.), skundui *aquae pluviae arcendae* (II t., 301 p., 4 išn.), *actio redhibitoria* (II t., 223 p., 2 išn.), tam tikriems skundams, kilusiems iš *restitutiones in integrum,* pavyzdžiui, skundui, duodamam dėl *alienatio*

sąrašas, kurio bendrus bruožus ir spragas sunku išaiškinti vien logikos ideja. Bet tas sąrašas yra toks kaip tik dėl to, kad čia yra empirinis kūrinys, kurį pretorius kūrė, kasdieninio gyvenimo reikalavimų spiriamas.

b) *Padariniai.* Arbitrinių skundų *(clausulae arbitrariae)* tikslas yra priversti teisėją, kuris pripažįsta ieškovo teisybę, dar atidėti bylos *condemnatio,* o anksčiau *ex aequo et bono* įvertinti *(arbitrium, arbitratus)* satisfakciją ir apie tai paskelbti atsakovui, kad galima būtų išvengti *condemnatio.* Klasiškas yra klausimas, ar teisėjo atsakovui adresuojamas pranešimas yra įsakymas, kuris turi būti vykdomas viešosios valdžios prievarta, ar paprastas pasiūlymas, kurį atsakovas gali atmesti ne be tam tikros bausmės, bet be tiesioginės prievartos.

Šiandien vis mažiau besiginčijama apie tai, kad seniau *arbitrium* nebuvo vykdomas viešosios valdžios prievarta *(manu militari).* Teisėjas yra paprastas privatinis asmuo, kuris turi pareikšti tik savo jausmą *(sententia):* visa jo galia, kurią jam suteikia *clausula arbitraria,* pranešti atsakovui apie veiksmą, kurio įvykdymas pakeistų tą teisėjo jausmą. Jei atsakovas pasiūlyto veiksmo neatlieka, tai teisėjas skelbia *condemnatio,* kuri *dolus* atveju yra žeminanti atsakovo garbę, o *metus* atveju keturis kartus didesnė, kuri visais atvejais pareina nuo ieškovo priesaikos[1]. Tai yra labai svarbi netiesioginė priemonė. Bet nėra jokio motyvo, kad *judex* galėtų labiau vykdyti tą *arbitratus,* nekaip pačią *sententia,* vartodamas tokią jėgą, kokios jis neturi. Paprastai manoma, kad tokia tvarka visada

---

mutandi causa (I t., 435 p., 1 išn. ir 1 punktas; *D.,* 4, 7, *De al. jud. mut.,* 8, *pr.* Pastaruoju laiku žiūr. Lenel, *Z. S. St.,* 37, 1916, 104—116 pp.). Tačiau tai mums atrodo beveik viskas. Mes netikime, kad arbitrinės *actiones depositi* ir *commodati in jus* pobūdį (II t., 175 p., 2 išn.) nustatytų dvi raidės *N. R.,* kurios pas Gają, 4, 47, padėtos formulės gale, kur jos neturėtų būti padėtos (raidės *N. R.* padėtos po *condemnatio,* o ne prieš ją); tai, matyt, atsitiko dėl kopisto klaidos. Taip pat arbitrinio pobūdžio noksalinių skundų atžvilgiu nenustato Justiniano paminėjimas *arbitratus,* isakąs padaryti *deditio noxae,* nes tai neįrodo, kad visi noksaliniai skundai buvo arbitriniai skundai, bet kad buvo arbitrinių noksalinių skundų, kaip tai tikrai buvo skundai, kurie savaime buvo arbitriniai ir kuriuos duodavo dėl *alieni juris* asmens nusikaltimo. Girard, *N. R. H.,* 1887, 448 p.

[1] Be kitko, reikia pažymėti, kad šitoks *condemnationis* apibūdinimas tinka ne tik arbitriniams skundams (II t., 326 p., 2 išn.) ir kad, vadinasi, toks apibūdinimas negali daugiau patarnauti, negu teisėjo įsakymas patikrinti skundo arbitrinį pobūdį (pavyzdžiui, skundo *rei uxoriae).*

galiojusi Gajaus laikais[1]. Tačiau Digestose užtinkamas vienas Ulpiano tekstas, kuris kai kuriuos autorius įtikina, kad Severų laikais ši tvarka buvusi pakeista, jei ne tais atvejais, kada *arbitratus* įsakydavo atsakovui atlikti juridinį veiksmą (perkelti nuosavybę, padaryti pasižadėjimą, akceptiliaciją), tai bent tais atvejais, kada *arbitratus* įvykdymas galėjo sutikti tik fakto kliūtis. Tačiau Ulpiano teksto interpoliaciją įrodo jo kontekstas ir kartu kiti to paties autoriaus fragmentai, kurių kompiliatoriai nesugebėjo užretušuoti; taip pat ta reforma, kurią tekstas nurodo, mūsų nuomone, buvo padaryta tik ekstraordinarinio proceso laikais[2].

---

[1] Iš tikrųjų, Gajus nieko nesako apie šį prievartos vykdymą, apie kurį jis turėjo daug progų kalbėti, pavyzdžiui, 4, 89, kur Gajus dėl rizikos, kylančios ypač iš vykdymo nebuvimo, pateisina *satisdatio judicatum solvi*, kurią šalys turi duoti daiktinėse bylose.

[2] Garsus Ulpiano tekstas *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 68 (Lenel, 2987) pozityviškai sako (tiesa, jo kalba yra apsunkinta incidentais ir padalymų padalymais), kad *arbitratus* turi būti vykdomas *manu militari (si quidem habeat rem, manu militari officio judicis ab eo possessio transfertur et fructuum dumtaxat omnisque causae nomine condemnatio fit. Si vero non potes restituere si quidem... si vero...)*, ir jis užbaigia net sakydamas, kad ši taisyklė yra visai bendra *(haec sententia generalis est et ad omnia sive interdicta, sive actiones in rem sive in personam sunt, ex quibus arbitratu judicis quid restituitur locum habet)*. Tačiau mažai yra tekstų, kurių interpoliacija būtų geriau įrodyta. Visų pirma interpoliacija matyti iš sugretinimo kitų to paties autoriaus fragmentų, pavyzdžiui, *D.*, 27, 9, *De reb. eor.*, 3, 2, pagal kurį uždraudimas nusavinti tam tikrus mažamečio turtus, už kuriuos turi atsakyti globėjas, netaikomas tuo atveju, kada globėjas iškėlė revendikacijos bylą, bet, užuot grąžinus daiktą, buvo sumokėta *litis aestimatio*, nes nusavinimas buvo priverstinas; *D.*, 43, 29, *De hom. lib. exhib.*, 3, 13, pagal kurį arbitrinių arba restitutorinių skundų, duodamų pasirėmus interdiktu *de homine libero exhibendo*, atveju, nelegaliam laikymui nutraukti, atsakovo pasipriešinimui nugalėti, yra tik viena priemonė priteisti pinigais, pasiremiant grąžinimo interdiktu. Pats tekstas yra iškraipytas: esmės atžvilgiu jis yra iškraipytas dėl to, kad jis skundus asimiliuoja su interdiktais paskutinėje frazėje; formos atžvilgiu tekstas yra iškraipytas dėl to, kad jis posakius *si quidem* ir *si vero* pastato greta pirmojo *si vero*, kuris čia pateko, nevykusiai įterpus svetimą sakinį. Kadaise tūlas manė, kad pirmykštė teksto forma kalbėjusi apie fideikomisus, kur magistratas, spręsdamas bylą *extra ordinem*, galėjęs vykdyti jėga. Tačiau šiandien yra jau nustatyta, kad Ulpianas *(lib. 51 ad ed.)* nekalbėjo apie fideikomisus, o tai neišaiškina teksto pradžios ydingos kalbos. Tekstas, kuris sudarė interpoliacijos kanevą, kaip mano Lenelis, tur būt, priklausė *lib. 51 ad Sab.*, kurio vietoje kopistai per neapsižiūrėjimą nurodė *lib. 51 ad ed.*, ir kur Ulpianas kalbėjo, būtent, apie nustatymą ir *condemnatio* (Lenel, 2983—2991). Ulpianas, be abejojimo, visai paprastai skyrė tą atsitikimą, kada atsakovas negrąžino arba dėl blogos valios, arba dėl to, kad jis nuo *litis contestatio* momento nustojo valdyti daiktą per apgaulę, kada *condemnationem* nustato *jusjurandum ad litem*, nuo to atsitikimo, kada atsakovas neteko valdymo per klaidą, kada priteistinąją sumą apskaičiuoja teisėjas.

2. *Formulės su pakeitimu. Teisminis atstovavimas (cognitor, procurator).* Formulės su pakeitimu, mininčios vieno asmens vardą *intentio,* o kito asmens vardą *condemnatio,* yra taikomos trimis pagrindiniais atvejais: a) *actiones adjecticiae qualitatis* atveju, kur formulė, pagrįsta vergo, sūnaus arba mandato vykdytojo aktu, kurių vardas minimas *intentio,* duodama prieš šeimininką, tėvą arba mandantą, kurių vardas minimas *condemnatio;* b) *formula Rutiliana,* pasak Gajaus, duodama, jei urmu parduodamas visas bankrutavusio asmens turtas, šių turtų pirkėjui prieš bankrutavusio asmens debitorius ir, be abejojimo, bankrutavusio asmens kreditoriams prieš pirkėją; čia *intentio* dar minimas bankrutavusiojo vardas, o *condemnatio* — pirkėjo; c) pagaliau, pasyviškai ir aktyviškai, formulės, duodamos teisminiams atstovams, nes čia *intentio* klausimas statomas atstovaujamojo asmens atžvilgiu, o *condemnatio* turi būti padaryta atstovo atžvilgiu. Čia mes apsistosime tik ties trečiuoju atsitikimu[1].

Įstatyminių skundų gadynėje teisminis atstovavimas[2] principiališkai nebuvo galimas. Tačiau nuo to laiko atsirado išimčių. Galima buvo nepaisyti taisyklės ir bylinėtis kito asmens vardu *causa liberalis* atveju *pro libertate;* tur būt, visuomeninio skundo atveju *pro populo;* vienu tikrai nežinomu atveju *pro tutela,* pagaliau, pasirėmus *lege Hostilia,* galima buvo kelti bylą už apvogtąjį, kuris buvo išvykęs valstybės reikalais arba paimtas į nelaisvę karo metu[3]. Mūsų nuomone, galimas dalykas, kad vienas iš teisminių formulinės gadynės atstovų, *cognitor,* nuo to laiko galėjo įsikišti į bylos reikalus (žinoma, tas įsikišimas buvo apribotas), mūsų išmanymu, ne tik, kaip tūlas teigia, esant bylai *in judicio* fazėje, pastatant ją prieš *in jure* fazę, bet ir bylai esant *in jure* fazėje tam tikrais atvejais, kada bylininkas

---

[1] Pirmojo atsitikimo reikalui žiūr. II t., 350—353 pp.; o antrojo atsitikimo reikalui žiūr. 337 p.

[2] Gajus, 4, 82—87. *F. V.,* 317—341. *Inst.,* 4, 10, *De his per quos agere possumus.* Eisele, *Cognitur und Procuratur,* 1881; *Beiträge zur röm. Rechtsgeschichte,* 1896, 91—159 pp.; *Studien zur römischen Rechtsgeschichte,* 1912. Ch. Wirbel, *Le cognitor,* tezė, Nancy, 1911 (Ad. Berger, *Grünhuts Z.,* 40, 1913—1914, 662—671 pp., apžvalga). L. Debray, *N. R. H.,* 36, 1912, 370—384 pp.

[3] Gajus, 4, 82: *Cum olim, quo tempore legis actiones in usu fuissent, alieno nomine agere non liceret, praeterquam ex certis causis.* Ulpianus, *D.,* 50, 17, *De R. J.,* 123. Išimtis nurodė Justinianas, *Inst., h. t., pr.*

pats negalėjo dalyvauti, sakysime, dėl amžiaus arba dėl ligos[1]. Šiais atvejais atstovas, kuriam išimties būdu yra leista dalyvauti byloje, turėjo tvirtinti atstovaujamojo teisę, pavyzdžiui, *legis Hostiliae* atveju apvogtojo teisę, kad gautų sprendimą jo naudai, nes kitaip sprendimas būtų padarytas jo nenaudai[2]. Tačiau, išskiriant čia nurodytas tikras arba palaikytinas išimtis, negalima buvo bylinėtis už kitą asmenį; teisminis atstovavimas nebuvo galimas.

Priešingai, tas atstovavimas buvo pripažintas formulinės sistemos, kur gana anksti užtinkame dvi atstovų rūšis, būtent: 1. *cognitor,* kuris paskiriamas, dalyvaujant priešininkui, sakramentiniais žodžiais, kurie mums buvo perduoti[3]; 2. *procurator,* kuris buvo įgaliojamas be jokios formos, kuris iš pradžios, rodos, buvo bendras administratorius, kuris kiek vėliau virto specialiu mandato vykdytojum, kuriam gana anksti buvo

---

[1] Žinoma, archaiškas būdas daryti įgaliojimą sakramentiniais žodžiais (ž. 310 p., 1 išn.) verčia manyti, kad šis dalykas siekia įstatyminių skundų gadynę. Pirmoji pažiūra, kurią suformulavo Eisele ir kurią parėmė Debray, *Représentation en justice par le cognitor,* tezė, Paris, 1892, remiasi labai teisinga pastaba, kad uždraudimas *lege agere* už kitą asmenį, griežtai kalbant, taikomas tik *legis actio,* kuri įvyksta *in jure.* Tačiau ta pažiūra pagaliau turi būtinai pripažinti, kad bylos padariniai pasireiškia atstovaujamojo atžvilgiu, tuo tarpu formulinio proceso laikais tie padariniai galėjo pasireikšti tik atstovo atžvilgiu, kad, vadinasi, tobulas atstovavimas virtęs netobulu atstovavimu, o tai yra netikėtinas dalykas. Mes labiau esame linkę kartu su Leneliu *(Z. S. St.,* 4, 1883, 149—154 pp.) į įstatyminių skundų laikus nukelti tekstą *Rhet. ad Her.,* 2, 13, 20, pagal kurį *cognitoris* paskyrimas iš pradžios buvo pripažintas seniams ir ligoniams (kol tai nebuvo pripažinta visiems); taip pat mes manome, kad tas paskyrimas buvo galimas visai bylai vesti, kas sudarė reprezentacijos uždraudimo išimtį; tą uždraudimą panaikino Justinianas, kaip jis išbraukė visus *cognitor* paminėjimus; čia atstovas vaidino tą patį vaidmenį, kurį jis vaidino kitose bylose. Šia prasme žiūr. Wirbel, 1—135 pp.

[2] Eisele, 155 ir t. pp. Lenel, 154 p. Debray, *N. R. H.,* 1912, 371 p.

[3] Nereikia sumaišyti atstovų, kurie už kitus asmenis kelia bylas ir kurių dalyvavimą ediktas aprėžia tam tikromis sąlygomis *(Textes,* 143 p.; Lenel, *Edictum, tit. VIII),* su asmenimis, kurie tik paprastai už kitus kalba ir kurių dalyvavimą ediktas tvarko visai kitoje dalyje *(De postulando: Textes,* 141 p.; Lenel, *Edictum, tit. VI).* — Pasak Gajaus, 4, 83, *cognitor* turi būti paskirtas sakramentiniais žodžiais *(certis verbis),* dalyvaujant priešininkui, bet nėra reikalo, kad dalyvautų pats atstovas arba, mūsų nuomone, magistratas. Primityvinis įgaliotinio paskyrimo formulės pobūdis pasireiškia tuo, kad tame paskyrime negali būti nei termino, nei sąlygos *(F. V.,* 325), ir tuo, kad vėliau paskyrimas nevirsdavo niekingu paskyrimu dėl žodžių pakeitimo arba dėl svetimos kalbos vartojimo *(F. V.,* 318, 319). Gajus, 4, 83 (su kuriuo reikia sugretinti Autuno Gajų, 91), šiam paskyrimui patiekia dvi formules, kurių skirtumo svarba nuo seniai yra ieškoma. Pasak Wlassak, *Zur Geschichte der Cognitur,* 1893, 17—30 pp. *Z. S. St.,* 33, 1912, 101 p., 4 išn., tas skirtumas pasireiškęs tuo,

leista atstovauti teisme net be įgaliojimo, jei jis atstovavo atsakovui; šiuo atveju jis greičiau buvo vadinamas *defensor,* kuriam nedaug kliūčių tedarė be įgaliojimo atstovauti ieškovui ir su kuriuo sulyginami globėjai, rūpintojai ir juridinių asmenų administratoriai[1].

Abiem atvejais, iš kurių *cognitor,* mūsų nuomone, yra senesnis[2], formulė yra natūralinė išvada iš to, kas buvo įstatyminių skundų procese tais atvejais, kada atstovavimas buvo leidžiamas: formulė įsako teisėjui paskelbti *condemnatio* naudai arba nenaudai to, kuris bylinėjasi, jei teisėjas ras, kad teisė yra naudai arba nenaudai to, už kurį bylinėjasi[3]. Vadinasi, visais atvejais padarinys yra tas pats: sprendimas duodamas atstovo vardu; jo nenaudai arba naudai atsiranda skundas, kurį pagimdo sprendimas *(actio judicati)*[4]. Bet kitais atžvilgiais yra skirtumas tarp *cognitores* ir kitokio tipo atstovų.

Skirtumas menkai pasireiškia tada, kada atstovaujama atsakovui. Ieškovas, kuris bylinėjasi su *cognitor, procurator,* globėju, rūpintoju arba kitokiu atstovu, savaime panaikina savo teisę iš naujo bylinėtis, nes to neleidžia taisyklė *bis de eadem re sit actio.* Vadinasi, jis turi teisę tai daryti tik sąmoningai, tikrojo atsakovo vietoje leisti stoti kitam atsakovui tik ta sąlyga, jei jam bus duota *cautio judicatum solvi.* Čia nėra skirtumo. Vienintelis skirtumas yra tas, kad už *cognitor* lai-

---

kad pirmąja formule, kur vartojamas būsimasis laikas, *cognitor* skiriamas iš anksto visai bylai, o antrąja formule, kur vartojamas esamasis laikas, *cognitor* yra skiriamas *in jure litis contestationis* momentu, kad jis galėtų vesti bylą *in judicio.* Wirbel, 98—111 pp. Ad. Berger, *Grünhuts* Z., 40, 1913—1914, 665—670 pp.

[1] Gajus, 4, 84. Ciceronas, be *cognitor,* žinojo *procurator* tik kaip bendrą turtų administratorių, kuris galėjo vesti bylas taip, kaip ir kitus reikalus (Cicero, *Pro Caec.,* 20, 57. *Pro Rosc. com.,* 18, 54). Kiek vėliau buvo pripažinta, kad *procurator* galėjęs stoti į bylą už atsakovą, pasirėmęs specialiu mandatu; Gajus nurodo net vieną teoriją, pagal kurią jis galėjęs tai daryti ir be mandato. Tačiau, šiaip ar taip, ši teorija dar nebuvo pripažinta edikto redakcijos metu ieškovo naudai. Priešingai, ediktas pripažino, tur būt jau Cicerono laikais, teisę kiekvienam asmeniui eiti į teismą ir ginti atsakovo reikalus, net neturint mandato. Beseler, *Z. S. St.,* 46, 1926, 138—143 pp.

[2] Mūsų nuomone, visai be reikalo priešingą pažiūrą palaikė Wlassak, *Negotiorum gestio,* 150 ir t. pp.

[3] Gajus, 86. 87.

[4] Tik sumaišydamas normalinę ir primityvinę teisę su vėliau padarytais pakeitimais, tūlas *cognitoris* atžvilgiu tvirtina priešingą nuomonę. Žiūr. 311 p., 3 išn.

duoja pats tikrasis atsakovas, kuris turi būti čia pat, nes turi įgalioti *cognitor,* tuo tarpu kitais atvejais laiduoja pats atstovas[1].

Didesnis skirtumas yra tada, kada atstovaujama ieškovui. Kadangi *cognitor,* veikdamas legaliniais ieškovo žodžiais duotu įgaliojimu, ieškovo teisę patiekia teismui taip, kaip kad padarytų pats ieškovas, tai šiuo atžvilgiu jis negali sukelti atsakovui ypatingo rūpesčio, jis atsakovui neturi duoti jokio ypatingo laidavimo. Priešingai, kiti atstovai, veikdami be formalaus įgaliojimo, nepatiekia teismui ieškovo teisės, neatima iš ieškovo teisės kelti naują bylą ir todėl turi atsakovui laiduoti, kad tikrasis ieškovas nekels jam naujos bylos *(cautio ratam rem dominum habiturum, cautio de rato)*[2].

Apskritai, edikto vartojamoji sistema buvo visai paprasta. Teisės mokslas tą sistemą pakeitė dviem atžvilgiais: jis *cognitori* pritaikė reprezentacijos ideją, pagal kurią ieškovo *cognitor* teismui patiekia ieškovo teisę; paskui mokslas šitaip padarytas išvadas pritaikė visiems bylininkams *alieno nomine,* kurių valdžia buvo aiški ir tikra.

Cognitor patiekia teismui ieškovo teisę dėl to, kad jis yra įgaliotas įstatymo reikalaujama forma. Iš šito galvojimo buvo padaryta išvada, kad *actio judicati* savaime turi būti duota prieš šeimininką, nes tai, be kitko, turėtų sekti jau iš *judicatum solvi,* kurį duoda šeimininkas; ypač iš to buvo padaryta išvada, kad *actio judicati,* kylanti iš *cognitor* iškeltos bylos, turi būti duota šeimininkui, bent patikrinus faktus *(causa cognita),* išskiriant tą atsitikimą, kada *cognitor* buvo *cognitor in rem suam*[3].

---

[1] Gajus, 4, 101.

[2] Gajus, 4, 97. 98. Donatuti, *Archivio,* 89, 1923, 190—222 pp. Tą ideją, kad *cognitor* teismui patiekiąs ieškovo teisę taip, kaip ir pats ieškovas, ir kad net jis tą teisę patiekiąs *ipso jure* arba *exceptionis ope,* kaip ir pats ieškovas, rodos, taip pat pareiškė Julianus, *D.,* 46, 8 (Lenel, 734), kur *verus procurator* yra interpoliuojamas vietoje *cognitor.* — Viena edikto dispozicija, kurią nustatyti paskatino ta pati ideja, leidžia pripažinti *defensor,* nepatikrinus jo įgaliojimo (310 p., 2 išn.), uždėjo pareigą prokuratoriui, kuris kėlė už ką nors bylą, apsiimti ginti atstovaujamąji asmenį visose bylose, kurios jam bus iškeltos (Ulpianus, *D.,* 3, 3, *De proc.,* 33, 3).

[3] Šią *actionis judicati* cesiją paliudijo *F. V.,* 317. Tačiau, pasak *F. V.,* 331, cesija įvykstanti tik *cognita causa,* o pasak to paties *F. V.,* 317, nustatytos taisyklės cesija įvykstanti tik jei *cognitor* yra *cognitor in rem suam.*

Kalbant apie kitus atstovus, reikia pasakyti, kad jei jie yra atsakovai, tai jie vieni atsako pagal *actio judicati,* o jei jie yra ieškovai, tai turi duoti tinkamą *(de rato)* laidavimą ir, vadinasi, jie turi *actio judicati,* kurią jie turi perleisti šeimininkui tik pastarajam ratifikavus (patvirtinus) bylą. Atžvilgiu tų atstovų, kurie, nors ir nebūdami įgalioti taip, kaip *cognitores,* turėjo tokią pat galią, kaip ir *cognitores,* buvo nustatyta, kad *actio judicati,* galiojanti prieš juos, galioja ir prieš šeimininką; antra vertus, kad šeimininkas negali kelti naujos bylos, nepadaręs apgaulės nusikaltimo, nes jo teisę atstovas jau patiekė teismui, kad todėl atstovai neturėjo reikalo duoti *cautio pro rato* ir kad taip pat *actio judicati,* užuot jiems pasilikus garantijos pagrindu, perkeliama šeimininkui. Tačiau tas judėjimas, kuris neformaliam mandatui suteikė tą pačią reikšmę, kurią turėjo formalus *cognitor* įgaliojimas, ėjo tik labai lėtai. Judėjimo rezultatus jau žinojo Gajus tam tikrų globėjų atžvilgiu; Papinianas juos jau žinojo atžvilgiu *procurator,* kurio mandantas drauge dalyvauja byloje, *procurator praesentis,* ir atžvilgiu *procurator,* kuris įgaliojamas *apud acta* (teisme), dar kiek vėliau ir atžvilgiu to *procurator,* kurio galia buvo tikra. Rodos, kad tas judėjimas pasibaigė Aleksandro Severo laikais[1]. Justinianas, kurio gadynėje išnyko *cognitores,* tik pabrėžė iš to judėjimo padarytas išvadas, skirdamas *procuratores,* kurių galia buvo tikra, kurie atstovavo mandantui, ir tuos atstovus, kurių galia nebuvo tikra, kurie neatstovavo mandantui; be to, Justinianas pareikalavo, kad pastarieji atstovai duotų *cautio de rato,* o iš pirmųjų to nereikalavo. Tačiau Justinianas nepanaikino nelogiškos rutinos, nes jis paliko senąjį dėsnį, kuriuo kiekvienas atsakovo mandato vykdytojas turėjo duoti *cautio judicatum solvi*[2].

---

[1] Gajus, 4, 99 (I t., 281 p., 1 išn.). Papinianus, *F. V.,* 331. 317. Alexander Severus, *C.,* 2, 12(13), *De proc.,* 10. Mes apleidžiame daug smulkmenų, kurių reikalui nurodome Eiseles veikalus. Dar žiūr., pavyzdžiui, nuo to laiko miestų atstovavimo reikalui Ramadier, *Etudes Girard,* 1, 259—271 pp.

[2] *Inst.,* 4, 11, *De satisdat.,* 4, 5. Ši evoliucijos pabaiga, kurią mes nurodome nuo dabar, reikia atsiminti, įvyko ekstraordinarinio proceso periode. Taip pat ekstraordinarinio proceso sistemą, kuri, be abejojimo, visada buvo vartojama Egipte (ž., 1139 p., 1 išn.), liečia tekstai *(P. Oxy.,* II, 261, 55 metų, ir I, 97, 115 arba 116 metų: Mitteis, *Chrestom.,* 346—347), kurie, pasak Wenger, *Papyrusforschung und Reschtswiss.,* 1903, 28—29 pp., *Stellvertretung im Rechte der Papyri,* 1906, 122—156 pp., ir Hup-

2. Šalutinės dalys. Praescriptiones. Exceptiones.

Šalutinės dalys, kurias, atsižiūrint į konkretų atsitikimą, galima įdėti į formulę, principiališkai yra *praescriptiones* ir *exceptiones.*

I. Praescriptiones[1]. — *Praescriptiones* yra kliauzulės, padėtos formulės pradžioje, tuojau po teisėjo paskyrimo; jų tikslas yra aprėžti arba pašalinti *litis contestatio.* Tai daroma arba ieškovo interesui apsaugoti *(praescriptio pro actore),* kad jis galėtų kelti naują bylą dėl tos savo teisės dalies, kurios *praescriptio* nepalietė *(praescriptio de fundo mancipando, praescriptio ea res agatur cujus rei dies fuit),* arba atsakovo interesui apsaugoti *(praescriptio pro reo,* kurią gana greit pakeitė išimtys), kad, *praescriptio* numatytam faktui pasitvirtinus, būtų laikoma, jog *litis contestatio* nėra buvusi ir kad todėl negalėtų būti paskelbta *condemnatio,* nepaisant ieškovo pretenzijos juridinio taisyklingumo *(praescriptio praejudicii; praescriptio longi temporis)*[2]. Pats *praescriptio* vardas rodo, kad ji yra susijusi su procesu *per formulas;* ir esmės atžvilgiu magistratas čia turi bylai daug įtakos, kurios jis iki *lex Aebutia* laikų neturėjo. Bet, rodos, *praescriptio* buvo pripažinta tuojau, kai buvo išleistas tas įstatymas.

II. Išimtys, replikos, duplikos[3]. — Išimčių negalėjo būti įstatyminių skundų laikais nei moderniškąja forma, kuri suponuoja rašytą formulę, nei kitokia tolygia forma, nes išimtys

---

ka, *Haftung d. Vertreters ohne Vertretugsmacht,* 1903, 10 p., paliudiją, kad Egipte buvęs tobulas teisminis atstovavimas.

[1] Gajus, 4, 130—137. Žiūr. Schlossmann, *Praescriptiones und Praescripta verba,* 1906; Partsch, Z. S. St., 28, 1907, 440—446 pp., apžvalgą ir Wlassako veikalą, nurodytą 284 p., 2 išnašoje.

[2] Vieta formulėje: Gajus, 4, 132. *Praescriptiones pro reo:* Gajus, 4, 133 (ž. 285 p., 1 išn.). *Praescriptiones pro actore:* Gajus, 4, 131 *a.* 136 (ž. II t., 418 p., 4 išn.). Gajus, 4, 134—137, cituoja taip pat kitas *praescriptiones,* dedamas į formulę prieš *demonstratio,* kad precizuotų ieškovo pretenzijas *actionum adjecticiae qualitatis* atvejais, pavyzdžiui, laidavimo atveju; reikia dar pridėti pritaikymus, nurodytus *interrogationes in jure* srityje (ž. 280 p., 3 išn.), ir, gali būti, pritaikymą, kurį Wlassak, 125—135 pp., tiki pastebėjęs *D.,* 43, 3, *Quod legatorum,* 1, 4. Apie tikrą žodžių *ea res agatur* prasmę, kitaip sakant, *lis contestatur de ea re,* kurie dedami visų *praescriptiones* pradžioje ir kuriais šalys, padarydamos ją *(litis contestatio)* pareinamą nuo numatytos sąlygos, *litis contestationi* suteikia nurodytą svarbą, žiūr. aukščiau nurodytą Wlassako darbą; o apie skirtumą tarp *praescriptio pro reo* ir išimties žiūr. mūsų 284 p., 2 išn.

[3] Gajus, 4, 112—130. *Inst.,* 4, 13. *De exceptionibus.* Seckel, *Handlexikon,* V° *Exceptio.*

savaime reikalavo magistratui pripažinti tokią valdžią, kokios iki *lex Aebutia* paskelbimo jis neturėjo[1]. Istoriškai dalyką paėmus, atrodo, kad išimtys yra naujesnės už *praescriptiones pro reo*[2]. Kaip žinoma, išimtys dedamos į formulę tuojau po *intentio,* kad teisėjo galia nuteisti pareitų ir nuo antrosios sąlygos[3]. Išimtys užduoda teisėjui kitokį klausimą, negu yra *intentio* užduotas klausimas (pavyzdžiui, *exceptio doli, exceptio pacti,* pastatyta prieš *condictio certae pecuniae).* Po išimties gali būti užduotas trečias klausimas, replikos klausimas, kuris užduodamas ieškovo interesui apsaugoti. Po replikos gali būti užduotas ketvirtas klausimas, duplikos klausimas, kuris užduodamas atsakovo interesui apginti, ir taip toliau[4].

Vis tiek katro bylininko interesui ginti dedamos į formulę išimtys (ar tai būtų normali išimtis prieš ieškovo *intentio,* ar

---

[1] Gajus, 4, 108: *Nec omnino ita, ut nunc, usus erat illis temporibus exceptionum* (prieš Wlassak, *Z. S. St.,* 28, 1907, 100 p., išnaša, pasiūlytą vertimą, kad pašalintų šį paliudijimą, žiūr. Girard, *Mélanges,* 148—151 pp.; vėliau žiūr. Wlassak, *Der Ursprung der Einrede,* 1910). Visos priemonės, kurios buvo pasiūlytos pripažinti (prealabinė magistrato kvota; prejudicialinės stipuliacijos ir k.), suponuoja kaip sankciją magistrato valdžią *denegare legis actionem,* kurios, mūsų nuomone, magistratas jau nebeturėjo (ž. 247 p., 4 išn.). Senieji įstatymai, kuriuos vėliau sankcionavo išimtimis *(lex Plaetoria:* I t., 300 p., 4 išn; *lex Cincia:* III t., 197 p., 1 išn.), vėliau buvo sankcionuoti atieškojimo skundų, absoliučiai taip, kaip, sakysime, *lex Furia de sponsu* (II t., 470 p., 1 išn.) ir *lex Furia testamentaria* (173 p., 1 išn.).

[2] Visų pirma tai pareina nuo to, kad *praescriptiones pro reo* kiek vėliau pakeitė išimtys, kaip tai sako Gajus, 4, 133, ir kaip rodo konkretūs pavyzdžiai *(exceptio praejudicii:* 285 p., 1 išn.; *exceptio rei judicatae: D.,* 42, 1, *De re jud.,* 63; *exceptio doli: D.,* 46, 3, *De solut.,* 91 ir kiti tekstai, kuriuos nurodė Keller, 43 §, 462 išn.). Tolіau ir ypač tai pareina nuo netobulesnio suderinimo išimčių su struktūra formulės, į kurią išimtys galėjo patekti tik tada, kada jų elementai buvo suderinti: iš tikrųjų, bet kokia *praescriptio* gali būti lengvai įdėta į formulę, visai nesutrukdant pastarosios harmonijos, tuo tarpu išimtis, įrašyta po *intentio,* tą harmoniją ardo, nes išimtis liečia tik galią nuteisti *(si paret... neque... condemnato),* bet ne galią išteisinti *(si non paret, absolvito),* kurią logiškai turėtų liesti (Lenel, *Ursprung und Wirkung der Exceptionen,* 1876, 44).

[3] Gajus, 4, 119: *Omnes autem exceptiones in contrarium concipiuntur, quam adfirmat is cum quo agitur.* Ulpianus, *D.,* 44, 1, *De exc.,* 2, *pr.* (315 p., 1 išn.).

[4] Išimtys *doli mali* (Gajus, 4, 119: *Si in ea re nihil dolo malo A. Agerii factum sit neque fiat), pacti conventi* (Gajus, 4, 119: *Si inter A. Agerium et N. Negidium non convenit ne ea pecunia peteretur), justi dominii,* pastatytos prieš *actio Publiciana* (I t., 446 p., 1 išn.). — Replika *pacti,* pastatyta prieš *exceptio pacti* (Gajus, 4, 126: *Si non postea convenit ut eam pecuniam petere liceret);* replikos *doli mali, rei venditae et traditae, rei donatae et traditae,* pastatytos prieš išimtį *justi dominii* (I t., 446 p.). — Duplika (kai kurių tekstų klaidingai vadinama triplika) *legis*

replikos išimtis prieš atsakovo išimtį, ar pagaliau duplikos išimtis prieš ieškovo repliką), jos visada vaidina tą patį vaidmenį, kurį mes toliau bendrais bruožais išdėstysime, nurodydami bendrus jų požymius ir pagrindinius padalymus.

1. *Bendrieji požymiai.* Esminis išimties požymis yra tas, kad ji tiesiogiai neneigia tos pretenzijos, prieš kurią ji pastatoma, ji tą pretenziją pripažįsta, bet prieš pretenziją išimtis pastato kitą faktą, kuris, pretoriaus nuomone, turi panaikinti pretenzijos padarinius[1]. Tad iš čia kyla esmės ir formos skirtumas, kuris skiria išimtis nuo apsigynimo tikrąja šio žodžio prasme, nes apsiginant yra neigiama ieškovo teisė.

Proceso atžvilgiu yra šis skirtumas: *intentio* pastato teisėjui klausimą, kurį liečia apsigynimai (sakysime, neigimas ieškovo teisės, teigimas, kad ta teisė jau išnyko), ir kurį atsakovas, vadinasi, gali atremti *in judicio,* nors *in jure* jis visai to būtų nepadaręs; tuo tarpu atsakovas, kuris nori atsikirsti išimtimi, turi būtinai pasirūpinti, kad ta išimtis dar *in jure* būtų įrašyta į formulę. Jei atsakovas to nepadarė, tai teisėjas, kuris turi išspręsti tik *intentio* pastatytą klausimą, negali liesti išimties. Kitaip esti tik tais atvejais, kada pati *intentio* duoda teisėjui teisę ištirti tuos faktus, kuriuos būtų paminėjusi išimtis, kaip, sakysime, leidžiama ištirti apgaulės *(dolus)* faktą geros sąžinės skunduose *(exceptio doli mali inest bonae fidei judiciis).* Jei viso to nėra, tai teisėjas, žinodamas tik formulę, negali tyrinėti išimties, kuri nėra įrašyta į formulę; vadinasi, išimtimis galima remtis tik tol, kol nėra patiekta formulė. Tačiau šiai taisyklei taikomi du sušvelninimai: 1. yra išimčių, kuriomis galima remtis net teismo sprendimą paskelbus, jei iškeliama *actio judicati,* sakysime, *exceptio senatus consulti Velleiani;* 2. Gajaus laikais tas asmuo, kuris užmiršo į formulę įterpti, jei ne bet kokią išimtį, tai bent griežtą (aiškią) išimtį, gaudavo *in integrum restitutio*[2].

Cinciae, pastatyta prieš repliką *rei donatae et traditae* (199 p., 2 išn.). — Triplika *doli mali,* pastatyta prieš dovanotojo įpėdinių *legis Cinciae* dupliką (199 p., 2 išn. ir 198 p., 1 išn.).

[1] Ulpianus, *D.,* 44, 1, *De except.,* 2, *pr.: Exceptio dicta est quasi quaedam exclusio, quae opponi actioni cujusque rei solet ad excludendum id quod in intentionem condemnationemve deductum est;* 2, 2: *Illud tenendum est omnem exceptionem... exclusoriam esse; exceptio actorem excludit.*

[2] *Senatus consultum Velleianum:* II t., 508 p., 4 išn. *Restitutio in integrum:* 317 p., 3 išn.; Guarneri Citati, *Studi Perozzi,* 1925, 245—258 pp.

Esmės atžvilgiu principiališkai galima pasakyti, kad ta teisė, prieš kurią ginamasi ir kurios visai nėra, skiriasi nuo tos teisės, prieš kurią yra išimtis ir kuri tik paraližiuojama. Vadinasi, užuot kūrus padarinius visų asmenų atžvilgiu, išimtis kuria padarinius tik tam tikrų asmenų atžvilgiu; be to, užuot tie padariniai buvę galutiniai ir neatšaukiami, išimties padarinius gali neutralizuoti replika, kuri atgaivina paraližiuotos teisės veikimą[1].

2. *Išimčių padalymas.* Interpretatoriai išimtis principiališkai[2] dalo, pasiremdami aiškiai arba tik tariamai tekstų nurodytomis žiniomis. — 1. Kilmės atžvilgiu visas išimtis interpretatoriai dalo į civilines ir honorarines[3]; tačiau, mūsų išmanymu, visos išimtys yra honorarinės, pretoriaus sukurtos išimtys; net pačios tariamos civilinės išimtys nebuvo tiesiogiai sukurtos įstatymų leidėjo, bet jos buvo pretoriaus įgyvendintos arba vietoje civilinių skundų, arba pagal senato arba imperatoriaus instrukcijas[4]; — 2. Atžvilgiu to fakto, kuris paskatina išimtį sukurti, jas dalo į išimtis, pagrįstas teisingumu, kaip beveik visos išimtys yra, ir išimtis, pagrįstas viešojo reikalo ideja, sakysime, išimtis *rei judicatae, legis Cinciae* išimtis. Paprastai sakoma, kad visas pirmąsias išimtis galima būtų pakeisti apgaulės išimtimi, o antra vertus, jos galinčios būti savaime menamos geros sąžinės skunduose[5]. — 3. Pastovumo

---

[1] Pavyzdžiui, *acceptilationis* padariniai (II t., 412 p.) ir *pacti de non petendo* padariniai (II t., 414 p.). Konkretūs faktai, kuriuos pastatė prieš šį paskirstymą (ypač žiūr. Lenel, *Ursprung und Wirkung der Exceptionen,* 1876, ir čia nurodytus autorius), rodo, kad išimtis neturi absoliutaus griežtumo; mes netikime, kad tie faktai nuneigtų bendrąją tiesą.

[2] Skiriamos, pavyzdžiui, išimtys, pasiūlytos pretoriaus ediktu, nuo išimčių, kurias pretorius redaguoja *in factum,* kaip jis tai daro su skundais, turėdamas galvoje ypatingas rūšis (ž. 280 p., 2 išn.); be to, skiriamos išimtys, kurias pretorius duoda netikrinęs faktų, nuo išimčių, kurias pretorius duoda tik *cognita causa* (pavyzdžiui, išimtis *justi dominii,* I t., 447 p., 1 išn.). Gajus, 4, 118.

[3] Gajus, 4, 118. *Inst., h. t.,* 7.

[4] Vietoje civilinių skundų: *lex Cincia,* 197 p., 1 išn.: *lex Plaetoria,* I t., 300 p., 5 išn. Senato įsakymu, pasirėmus *senatus consultum Velleianum:* II t., 508 p., 3 išn., *Trebellianum:* 191 p., 1 išn., *Macedonianum:* II t., 165 p., 1 išn.; imperatorių įsakymu padalymo privilegijos srityje: II t., 471 p., 5 išn.

[5] Ši sistemą yra paremta kombinacija vieno teksto, *D.,* 50, 17, *De R. J.,* 66, kalbančio apie išimtis *ab aequitate naturali abhorentes,* su kitais tekstais, kurie rodo konkurenciją tarp apgaulės išimties ir išimčių *pacti, non numeratae pecuniae, rei venditae et traditae.* Tačiau labai reikia abejoti, kad tarp šių išimčių ir apgaulės išimties būtų buvusi teisė pasirinkti,

atžvilgiu visas išimtis dalo į griežtąsias arba amžinąsias ir į negriežtąsias arba laikines išimtis[1]. Pirmosiomis galima remtis, nepaisant kada yra keliama byla; antrųjų galima išvengti, iškeliant kitą bylą arba pakeičiant prašymą (negriežtosios išimtys *ex tempore, ex persona)*[2]. Kadangi tų išimčių svarba nėra vienokia, tai, užmiršus į formulę įrašyti pirmąsias išimtis, lengviai duodama *in integrum restitutio,* o užmiršus įrašyti antrąsias, nėra taip lengva gauti *in integrum restitutio*[3]. Tačiau ir pirmosios ir antrosios, jei tik jos pateko į formulę ir jei jomis pasiremia atsakovas, lygiai priverčia ieškovą pralaimėti bylą. — 4. Asmenų atžvilgiu išimtis dalo į išimtis, kuriomis galima atremti tik tam tikrus ieškovus, ir į išimtis, kuriomis galima atremti kiekvieną ieškovą *(exceptiones in rem, in personam);* o ypač jas dalo į išimtis, kuriomis gali remtis tik tiesioginiai jų turėtojai, ir į išimtis, kuriomis gali remtis ir kiti suinteresuoti asmenys *(exceptiones personae, rei coherentes)*[4]. — 5. Atžvilgiu padarinių, kaip jie (padariniai) veikia *condemnatio,* išimtis dalo į laisvinamąsias, kurios visai panaikina atsakovo atsakomybę *(eximunt reum condemnatione),* ir į išimtis, kurios tik sumažina *condemnatio (minuunt condemnationem).* Tačiau, nors šis padalymas formališkai padarytas Justiniano kompiliacijose[5], nors jis ir buvo tam tikrais atvejais pritaiky-

---

bent kiek tai liečia gadynę prieš Ulpianą. Apie šį klausimą ir apie vieną garsų Ulpiano fragmentą *(D.,* 44, 4, *De exc. doli,* 2, 5), kuris, rodos, duoda net apgaulės išimtį vietoje visų galimų išimčių (pasiremiant apgaule, kuri padaroma, jei byla keliama asmenų, nepaisančių išimčių), žiūr. rimtą tekstų analizę H. Krueger, *Beiträge zur Lehre von der Exceptio doli,* 1, 1892. Tačiau apie antrojo teksto interpretaciją žiūr. A. Pernice, *Labeo,* 2, 1, 240 p., 1 išn. — Dar mažiau mes pripažįstame teoriją, paremtą ypač vienu interpoliuotu tekstu (II t., 169 p., 1 išn.), pagal kurią apgaulės išimties įterpimas į skundo formulę skundą paverčiąs geros sąžinės skundu.

[1] Gajus, 4, 120—124. *Inst., h. t.,* 8—11. Th. Kipp, *Z. S. St.,* 42, 1921, 328—356 pp.

[2] Tai skirstant: išimtis, paremta *pactum de non petendo ad tempus,* išimtys *litis dividuae* ir *rei residuae:* 323 p., 1 išn. Tai pakeičiant: išimtys *congnitoriae* ir *procuratoriae,* paremtos tuo, kad kitas asmuo negali vesti bylos arba kad negalima vesti kito asmens bylos: 309 p., 3 išn.

[3] Gajus, 4, 125.

[4] Išimtys *in rem,* pavyzdžiui, *metus* išimtis, arba *in personam,* pavyzdžiui, apgaulės išimtis: *D.,* 44, 4, *De exc. doli,* 4, 27 ir t. — *Exceptiones rei cohaerentes,* pavyzdžiui, *legis Cinciae* išimtis (198 p., 2 išn.), *senatus consulti Velleiani* išimtis (II t., 508 p., 4 išn.), arba *personae cohaerentes,* pavyzdžiui, išimtis *pacti de non petendo in personam* (II t., 414 p., 8 išn., *Inst.,* 4, 14, *De replic.,* 4).

[5] Principas: Paulus, *D.,* 44, 1, *De except.,* 22: *Exceptio est condicio, quae modo eximit reum damnatione, modo minuit damnationem.*

tas, vis dėlto mes netikime, kad toks padalymas būtų buvęs pripažintas formulinio proceso gadynėje. Kadangi formulė įsako teisėjui priteisti, jei *intentio* pasitvirtina, o išimtis nepasitvirtina, kadangi teisėjo galia nuteisti pareina nuo pozityvinės sąlygos, kylančios iš *intentio,* ir negatyvinės sąlygos, kylančios iš išimties, tai teisėjas būtinai turi ieškinį atmesti, jei jis realizavo savo teisės pozityvinę sąlygą, bet nerealizavo negatyvinės sąlygos, jei teisėjas, pasirėmęs *intentio,* pripažino, kad ieškovas yra kreditorius, bet jei jis nepripažino, kad išimtyje nėra *dolus.* Nepaisant įstatymų pasikeitimo, šio dalyko įrodymą galime rasti tekstuose, kuriuos kompiliatoriai užmiršo pakeisti[1]. Kitaip yra tik išsigalėjimo privilegijos atveju, kada

---

Pritaikymas: Africanus, *D.,* 16, 1, *Ad S. C. Vell.,* 17, 2: *Creditorem partem dumtaxat pecuniae a muliere petere posse: quod si totum petierit, exceptione pro parte summovetur.* Kaip įrodymą pretenzijos sumažinimo, ypač apgaulės išimties reikalui, nurodoma daugybė tekstų; tačiau tie tekstai įrodo tik tiems asmenims, kurie jau yra įsitikinę, nes jie pasitenkina pasakymu, kad atsakovas išimtimi sumažina ieškinį, visai nepasakydami, ar tai įvyksta dėl išimties įterpimo į formulę arba dėl pažadėjimo tą išimtį įterpti į formulę, dėl kurio pats ieškovas sumažina savo pretenziją.

[1] Išimtiną padarinį ne tik tam tikrų išimčių, bet visų išimčių patvirtino Gajus (314 p., 2 išn.) ir dviem atvejais Ulpianas (315 p., 1 išn.). Šio dalyko įrodymą randame konkrečiuose sprendimuose, patiektuose kaip tik tais atvejais, kuriais doktrina, kurią mes neigiame, pripažįsta mažinantį padarinį, pavyzdžiui, *exceptionis doli* atveju, kuri yra ginčų centras. Žiūr., pavyzdžiui, apgaulės išimties, pastatytos prieš daiktinį skundą, reikalui tekstus, nurodytus I t., 437 p., 1 išn.; apgaulės išimties, pastatytos prieš asmeninį skundą, reikalui — *D.,* 44, 4, *De exc. doli,* 2, 7: *Nisi... deduxerit, exceptione summovendus erit.* Praktišką mechanizmą, kuris nustatė vartojimą išimties, kuri, patekusi į formulę, pateisina atsakovą ir dėl kurios buvimo pats ieškovas sumažina savo pretenzijas, aiškiai aprašė daugelis tekstų, pavyzdžiui, vienas fragmentas, liečiąs vieną iš hipotezių, kur išteisinamojo padarinio sistema yra laikoma prieštaraujančia teisingumui, liečiąs hipotezę, kur vienas 20 kreditorius dovanojo 10. Paulius *(D.,* 2, 14, *De pact.,* 27, 5) nesako, kad išimtis, pastatyta prieš ieškinį, sumažina *condemnatio,* bet jis sako, kad išimtis sumažina ieškovo reikalavimą *(efficeretur per exceptionem mihi opponendam ut tantum reliqua decem exigere debeam).* Vienas šių tekstų, kuris nesutinka su Justiniano teise, vadinasi, būtinai grynas tekstas, geros kritikos atveju turėtų būti vertesnis už daugelį su Justiniano teise suderintų tekstų, kuriuos galėjo ištaisyti. Tačiau du vieninteliai priešingi tekstai (317 p., 5 išn.) gali būti tiesiogiai išskirti: Afrikano tekstas, kuris sako, kad kreditorius turi reikalauti tik dalies ir kad, jei ieškovas reikalauja viso, dalis ieškinio turi būti atmesta, virsta tiksliu tekstu, tik jei atimamas galas *pro parte,* kuris yra interpoliacijos arba nesugebėjimo vaisius; nes, jei tas galas palieka mas, yra netiesa, kad kreditorius negalėtų reikalauti viso, nė kad, pareikalavęs viso, pralaimėtų bylą; Pauliaus tekstą galima būtų aiškinti, kad Paulius čia kalba apie išsigalėjimo privilegiją, kurią jis vadina mažai tiksliu išimties vardu (319 p., 2 išn.); be to, tas tekstas yra įtartinas dėl ilogizmo vienos sąlygos, kuri, užuot sukūrus naują teisę, tą teisę mažina.

formulė įsako teisėjui nuteisti atsakovą *in id quod facere potest, in quantum facere potest*[1]. Bet, tiesa pasakius, nepaisant keistos kai kurių tekstų kalbos[2], ši kliauzulė, įterpta į *condemnatio*, yra speciali šalutinė dalis, tai nėra tikra išimtis, liečianti formulės *intentio*[3].

Bendrai žiūr. A. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 261—309 pp. Eisele, *Compensatio*, 67—92 pp. Appleton, *Compensation*, 333—391 pp. *Actionis incertae* atveju mažinantį padarinį vis dėlto pripažino Appleton, 348—349, 377—378 pp., kuriuo pasekė Cuq, *Inst.*, 2, 712—717 pp.; o išimčių, prasidedančių žodžiais *quod non, qua de re non*, ir analoginių formulių atvejais mažinantį padarinį pripažino Karlowa, *R. R. G.*, 2, 998—1001 pp.

[1] *Inst.*, 4, 6, *De act.*, 38. 40. A. Levet, *Le bénéfice de compétence*, tezė, Grenoble 1927. Svarbiausieji debitoriai, kuriems buvo suteikta išsigalėjimo privilegija, yra šie: visų pirma dovanotojas, iš kurio reikalaujama dovana ir iš kurio priteisiama tik tiek, kiek jis turi gryno aktyvo (205 p., 1 išn.); paskui priteisiama tiek, kiek turi bruto aktyvo, iš bendrovės nario, kuriam keliama *actio pro socio* (II t., 243 p., 3 išn.), tam tikri *dotis* davėjai (219 p., 1 išn.), vyras, iš kurio *rei uxoriae* skundu reikalaujama grąžinti kraitį (224 p., 3 išn.), dar plačiau pasakius, susituokėlis, iš kurio ieško jo susituokėlis (I t., 224 p., 2 išn.), patronas, kuriam kelia bylą išvaduotas vergas (I t., 172 p., 1 išn.), ascendentas, iš kurio ieško descendentas (I t., 226 p., 2 išn.), sūnus, virtęs *sui juris* asmenimi, iš kurio ieškoma pagal sutartį, kurią jis padarė būdamas valdžioje asmens, iš kurio jis negavo palikimo (II t., 99 p., 1 išn.), bankrutavęs asmuo, kuriam per vienerius metus po jo turto pardavimo keliama byla, jei jis savo turtų neperleido (337 p., 4 išn.), arba bet kuriuo laiku, jei jis turtus perleido (333 p., 4 išn.); pagaliau kariai, kuriems šią privilegiją, kaip ir visas kitas privilegijas, suteikė principatas (Ulpianus, *D.*, 42, 1, *De re jud.*, 6, *pr.*; 18). Formulėje ši privilegija paprastai išreiškiama, pakeičiant *condemnationem*, kuri tuo būdu skamba šitaip: *Dumtaxat in quod facere potest condemnato;* bet, rodos, tam tikrais atvejais privilegija veikia ir be formulės pakeitimo *(actionis rei uxoriae* reikalui žiūr. Paulus, *D.*, 24, 3, *Sol. matr.*, 17, 2; Lenel, *Edictum*, 113 §, *in fine)*. Šiaip ar taip, *intentio* nekeičiama ir todėl teisė sumažinama tik teisme. Dėl tos priežasties teisėjas, prieš nuteisdamas atsakovą, įsako jam pasižadėti verbaline sutartimi ieškovui sumokėti ieškinio liekaną tuo atveju, jei atsakovo materialinė padėtis pagerės *(D.*, 17, 2, *Pro socio*, 63, 4; *C.*, 5, 13, *De r. u. a.*, 1, 7). Justinianas interpoliacijos būdu *(D.*, 50, 17, *De V. S.*, 173, *pr.)* visiems debitoriams, turintiems išsigalėjimo privilegiją, suteikė palankumą, kurį Paulius, *D.*, 42, 11, *De re jud.*, 19, 1 (205 p., 1 išn.) parodė dovanotojui.

[2] Ypač Paulus, *D.*, 44, 1, *De exc.*, 7, *pr.; D.*, 24, 3, *Sol. matr.*, 17.

[3] A. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 263—264 pp.

II.

Procedūra in judicio.

Litis contestatione prasidėjusi *in jure* byla išsprendžiama *in judicio*[1] paskelbiant sprendimą, kurį formulė įsako teisėjui padaryti. Mes turime aiškiai nustatyti, pagal kurias taisykles šis sprendimas daromas ir kokie yra jo padariniai.

1. Teisėjo pareigos. Sprendimo skelbimas.

Formule paskirto teisėjo[2], kuris skyrėsi nuo įstatyminiu skundu paskirto teisėjo, galia buvo tik laikinė. Naujojo proceso *judicia* skyrėsi į *judicia legitima,* suorganizuotus pačioje Romoje arba per vieną mylią aplink Romą, kur teisė *unus judex* Romos pilietis ir kur abi šalys turėjo turėti visas Romos piliečių kvalifikacijas, ir į *judicia imperio continentia,* kuriems trūko vieno iš čia paminėtų elementų[3]. Gi teisėjo valdžia pasibaigia drauge su valdžia tų magistratų, kurie teisėją paskyrė *judicia imperio continentia* atvejais; o vienas pozityvus *legis Juliae* nuostatas teisėjų valdžios laiką apribojo aštuoniolikos

---

[1] Wlassak, *Der Judikationsbefehl der römischen Prozesse,* 1921, 264 p., kuris pažymi, kad *judicium* nereiškias vietos, kur teisėjas posėdžiauja, bet formulinį procesą, *judicio agere,* pastatant jį prieš *lege agere; judicium* prasideda nuo *litis contestationis* momento.

[2] Formulę gali perduoti arba šalys, arba magistratas, kviesdamas išspręsti bylą (289 p., 2 išn.; formulė suteikia teisėjui valdžią. Gajus, 4, 141: *Ibi editis formulis.* Erman, *Z. S. St.,* 17, 1896, 334 p., tikėjo net radęs paminėjimą *tabulae judicii* pas Horacių, *Sat.,* 2, 1, 86—90. Priešinga prasme žiūr. Schlossmann, *Rheinisches Museum,* 59, 1904, 160—164 pp. Brassloff, *Z. S. St.,* 27, 1906, 210—220 pp. F. v. Velsen, *Rheinisches Museum,* 1908, 155—157 pp.; Erman, *Z. S. St.,* 19, 1898, 271 p.; Pflüger, *Z. S. St.,* 42, 1921, 472—475 pp.

[3] Gajus, 4, 103—109. Autuno fragmentas, 97—114. Žodžiai *judicia legitima, imperio continentia* (Gajus, 4, 104. 106 ir t.) yra sutrumpinami pilnų vardų *judicium quod legitimo jure consistis, judicium quod imperio continetur* (Gajus, 4, 103, 105). Autuno fragmentas, vėl prieštaraudamas antruosius vadina net *judicia imperialia.*

mėnesių laiku *judicia legitima* atvejais[1]. Vadinasi, pirmaisiais atvejais, suėjus vieneriems metams, o antraisiais atvejais — aštuoniolikai mėnesių, ieškovas, kurio senąją teisę *litis contestatio* panaikino *ipso jure* arba *exceptionis ope,* praranda naująją teisę, kurią *litis contestatio* buvo davusi vietoje senosios teisės. Proceso organizacijos griežtumas panaikina ieškovo teisę drauge su teisėjo valdžia.

Teisėjas visada turi posėdžiauti viešai *rerum actus* dienomis[2] ir dalyvaujant šalims. Mums atrodo, kad visai teisinga yra manyti, jog teisėjas, pasirėmęs XII Lentelių nuostatais, tais atvejais, kada teisme nedalyvauja viena šalis *(lis deserta)*[3], tą pačią dieną turėjo bylą spręsti dalyvaujančios šalies naudai[4]. Mes tikime, kad bylose, sprendžiamose pagal patiektą formulę, niekada ypatingai neveikė raginimų stoti į teismą sistema, kuri turėtų pašalinti šalių pasipriešinimą *(contumacia)*[5].

---

[1] Gajus, 4, 103—105. *Judicia legitima* taip pat panaikina *capitis deminutio:* Gajus, 3, 83. Kiti skirtumai tarp *judicia legitima* ir *imperio continentia* pasireiškia šiais atžvilgiais: 1. atžvilgiu būtinumo paskirti *tutorem praetorium* bylose, iškilusiose tarp globėjo ir mažamečio (I t., 283 p., 1 išn.); 2. atžvilgiu būtinumo moteriai turėti *auctoritas tutoris* bylai vesti (I t., 291 p., 1 išn.); 3. *adjudicationis* padarinio atžvilgiu (I t., 203 p., 1 išn.; 475 p., 3 išn.); 4. naikinamojo *litis contestationis* padarinio atžvilgiu (292 p., 2 išn.). — Gajus, 4, 109, pastebi, kad šio padalymo nereikią sumaišyti su padalymu skundų į civilinius ir pretorinius skundus.

[2] Žiūr. 250 p. Galima išimtis rekuperatoriams (287 p., 5 išn.).

[3] Žodis *eremodicium,* dažnai vartojamas šiai hipotezei pažymėti, iki Justiniano laikų užtinkamas tik dviejuose Ulpiano tekstuose *(D.,* 4, 4, *De min.,* 7, 12; 46, 7, *Jud. solvi,* 13, *pr.),* kurie yra interpoliuoti. Žiūr. Steinwenter, *Studien zum römischen Versäumnissverfahren,* 1914, 92—96 pp.

[4] Žiūr. 251 p., 3 išn. Kadaise vyravusi pažiūra pripažino, kad vėliau buvęs įgyvendintas švelnesnis procesas tam atvejui, kada nebuvo atsakovo: vis dėlto teisėjas įvertindavęs ieškovo reikalavimą ir pripažindavęs tik tai, kas jam atrodydavę įrodyta, tik negalėdavęs turėti galvoje tų priemonių, kurias būtų galėjęs įrodyti atsakovas. Tačiau senoji sistema, kaip paprastai pripažįstama, Cicerono laikais dar negaliojo *(In Verr.,* 2, 2, 17, 41). Be jokio pakeitimo ta sistema figūruoja vėlesniuose juridiniuose tekstuose (pavyzdžiui, žiūr. *D.,* 4, 4, *De min.,* 8; *D.,* 42, 8, *Quae in fraud.,* 3, 1). Šia prasme žiūr. A. Pernice, *Z. S. St.,* 14, 1893, 160 p. Wlassak, Pauly-Wissowoj, 1, 121 p. Petot, *Défaut in judicio,* 28—38 pp.

[5] *D.,* 5, 1, *De jud.,* 68—75. Paulus, 5, 5*a,* 6(7), ir k. Kai kurie autoriai manė, kad ši procedūra buvusi taikoma, jei nebuvę pasipriešinimo *in jure;* kiti autoriai mano, kad ji buvusi taikoma tada, kada atsakovo nebuvę *in judicio,* kur teisėjas nuteisdavęs nedalyvaujantį atsakovą tik padaręs visą eilę raginimų ir atidėjimų, kad atsakovas galėtų patiekti savo įrodymus. Mūsų nuomone, ši sistema galėjo funkcionuoti tik ekstraordinarinėje srityje. Šia prasme žiūr. A. Pernice, *Z. S. St.,* 14, 1893, 160—162 pp. Steinwenter, *Studien,* 9—14 pp. (žiūr. 278 p., 1 išn., ir 372 p., 3 išn.).

Tik atvykus į teismą abiem šalims prasideda bylininkų ginčai ir tvarkymas įrodymų, kurie, kaip ir anksčiau buvusioje sistemoje, patiekiami arba vienu kartu, arba keliais iš eilės atvejais, nors ta eilė nebuvo griežtai paisoma. Kiekvienu klausimu, kurį šalis nori įrodyti, patiektas įrodymas[1] neatima teisėjo laisvės, nes teisėjas visai laisvai gali sudaryti savo nuomonę, nes jo neriša joks įrodymas, net, sakysime, pripažinimas arba priesaika, kurie čia nebeturėjo legalinės svarbos, kurie, kaip ir liudininkų parodymai bei dokumentai, buvo tik įvertinimo elementai[2]. Tačiau, jo įsitikinimui visai laisvai susiformavus, jis būtinai turi padaryti tas išvadas, kurias nurodo formulė. Jis, nepaisydamas jokių kitokių sumetimų, turi išimtinai padaryti tai, ką padaryti liepia formulė[3].

Vadinasi, nors formulėje ir yra koks nors netikslumas, vis dėlto teisėjas negali jo atitaisyti. Jei ieškovas per klaidą paprašo vieno daikto vietoje kito daikto *(aliud pro alio),* tai jis turi teisę kelti naują bylą ir reikalauti kito daikto; bet teisėjas, kuriam reikia išspręsti tik dabar patiektą klausimą, turi ieškinį atmesti. Tas pat turi būti padaryta ir tada, kada ieškovas gauna formulę, kurios *demonstratio* yra netikra *(falsa demonstratio).* Jei ieškovas per neapsižiūrėjimą pareikalavo mažiau, negu jis turėjo teisę pareikalauti *(minus petitio),* tai dėl likusios dalies jis galėjo kelti naują bylą, bent tam tikram laikui suėjus; tačiau teisėjas gali jam priteisti tik tiek, kiek nurodyta formulėje. Jei dėl ypatingesnės klaidos ieškovas gavo formulę, kurios *condemnatio* įsako teisėjui priteisti mažesnę sumą už tą, kuriai jam bus pripažinta jo teisė, ir jei jis paprašys priteisti visą sumą, kuri yra nurodyta *intentio,* tai

---

[1] *D.*, 22, 3, *De prob.*, 21: *Semper necessitas probandi incumbit illi qui agit. D.*, 44, 1, *De exc.*, 1: *Reus in exceptione actor est.*

[2] *Confessionis in judicio* reikalui žiūr. Africanus, *D.*, 42, 2, *De confessis*, 7, kuris, tiesa pasakius, liečia ekstraordinarinį procesą, ir Demelius, 209—212 ir 357—408 pp. Tas pat yra ir su priesaika, kurią pasiūlo ne tik teisėjas vienai šaliai, nesant užtektinai įrodymų, bet ir kurią viena šalis pasiūlo antrai šaliai. Digestų tekstai, kurie nori įrodyti priešingą pažiūrą (Ulpianus, *D.*, 12, 2, *De jurejur.*, 34, 8, 9: *Lenel*, 762. 763 ir Paulus, *D.*, 22, 3, *De prob.*, 25, 3: Lenel, 1302), tikrai yra interpoliuoti. Demelius, *Schiedseid und Beweiseid*, 141 ir t. pp.

[3] Ciceronas *(In Verr., 2, 2,* 12, 30—31) sako, kad reikią su tuo sutikti net tada, kada iš to išeitų absurdiškas rezultatas, kada formulė įsako priteisti, jei daiktas priklauso vieno asmens ir jei jis nėra perduotas kitam asmeniui.

vis dėlto teisėjas galės jam priteisti tik tą sumą, kuri yra nurodyta *condemnatio*[1]. Pagaliau, jei veikiant tam tikroms aplinkybėms, kurių kartais beveik negalima išvengti, ieškovas paprašys daugiau, negu jam teisėtai turi tekti *(plus petitio)*, ir jei formulė suteiks teisėjui galią priteisti tik jei bus pripažinta ieškovo pretenzija, tai teisėjas turės atmesti visą ieškinį ir ieškovas negalės kelti naujos bylos, nes jis, reikalaudamas priteisti daugiau, negu jis turėjo teisę, reikalavo drauge priteisti ir tai, kam jis turėjo teisę. Šis dvigubas padarinys pareina nuo kombinacijos teisėjo galios aprėžimo ir taisyklės *bis de eadem re ne sit actio.* Tačiau reikia pažymėti, kad iš vienos pusės tas padarinys pasireiškia tik esant tam tikroms sąlygoms, o iš antros pusės buvo surastos priemonės jam sušvelninti.

Sąlygų atžvilgiu *plus petitio* yra perdėtas teisminis prašymas. Kad ta sąlyga būtų, reikia visų pirma, kad būtų perdėjimas[2], kuris, be kitko, įvyksta arba *re,* kada ieškovas, turėdamas nuosavybės teisę tik vienai daikto daliai, reikalauja priteisti visą daiktą (pavyzdžiui, pasirėmęs legatu *per vindicationem,* kurį palietė *lex Falcidia),* ir kada, turėdamas kredito teisę šimtui asų, reikalauja priteisti šimtą penkiasdešimt asų (pavyzdžiui, kuris, tikėdamas turįs gauti didesnę palikimo dalį, jos pareikalauja, užuot pareikalavęs tikrosios dalies), arba *tempore,* kada ieškovas iškelia bylą dar skolos terminui nesuėjus[3], arba *loco,* kada ieškovas iškelia bylą ne toje vietoje,

---

[1] Netiksli *demonstratio:* Gajus, 4, 58—60, kur jis, be kitko, nurodo prieštaravimus (ž. 324 p., 1 išn.). *Aliud pro alio:* Gajus, 4, 55. *Condemnationis* sumažinimas: Gajus, 4, 57, kur jis sako, kad ieškovas negausiąs *restitutionem in integrum,* tuo tarpu atsakovas ją gausiąs, jei sprendime skaičius būsiąs padidintas. *Minus petitio:* Gajus, 4, 56. 4, 122, pasak kurio tik pretoriaus ediktas įsakąs tam ieškovui, kuris tik dalies savo pretenzijos pareikalavo, kaip ir tam, kuris iškėlė tik vieną iš skundų, turimų prieš atsakovą, palaukti magistrato pakeitimo, kad galima būtų kelti naują bylą *(exceptiones litis dividuae* ir *rei residuae).*

[2] Gajus, 4, 53—54. *Inst.,* 6, 4, *De act.,* 33a—33c.

[3] Tuo atveju, kada byla keliama dar neįvykus sąlygai, kaip Justinianas sako *(Inst., h. t.,* 33b.), byla tikrai pralaimima dėl *plus petitio.* Yra vienintelis klausimas, kurio šis tekstas jokiu būdu neišsprendžia, ar įvykus sąlygai galima kelti naują bylą, ar, vadinasi, prievolė yra dar sąlygai neįvykus arba ta prievolė atsiranda tik sąlygai įvykus (II t., 109 ir t. pp.). Rodos, kad tekstai čia pripažįsta naują prievolę, kurios pagrindu galima kelti naują bylą (Paulus, *D.,* 21, 1, *De aed. ed.,* 43, 9; Julianus, *D.,* 46, 3, *De solut.,* 36).

kurioje galima buvo reikalauti sumokėti skolą, arba *causa*, kada ieškovas pareikalauja priteisti tam tikrą daiktą, užuot prašęs priteisti *in genere*. Be to, reikia, kad tas perdėjimas teisiškai pasireikštų *intentio actionis certae*, pagal kurią teisėjas turės priteisti, jei sąlyga bus įvykus, o priešingu atveju turės ieškinį atmesti[1]. Išskiriant sunkumą, kuris pasitaiko *plus petitio temporis* atveju, negalima *plus petere* tada, kada prašoma *incertum (quidquid paret oportere)*[2].

Kalbant apie sušvelninimo priemones, reikia pasakyti, kad buvo preventyvinių ir kuratyvinių. Jei vienas asmuo padaro *plus petitio* dėl dovanotinos klaidos, tai jam duodama *in integrum restitutio*[3]. Be to, yra priemonių, kuriomis tam tikrais atvejais galima išvengti *plus petitio*. Tas asmuo, kuris nori iškelti savo debitoriui bylą ten, kur jis jį randą ir kur skolos nereikia mokėti, užuot iškėlęs *actio certa*, gali kelti *actio de eo quod certo loco;* čia teisėjas, turėdamas galvoje įvykusį pasikeitimą, gali ieškovo pretenziją patenkinti[4]. Tas asmuo, kuris

---

[1] Gajus, 4, 53: *Si quis intentione plus complexus fuerit, causa cadit, id est rem perdit.* Ypatingą sunkumą iškelia skundai *in factum*, kur *demonstratio* ir *intentio* yra pagristos viena vienintele dalimi. Laikant tą dalį *demonstratione*, reiktų pasakyti, kad dabar iškeltąją bylą reikia pralaimėti ir kad galima kelti naują bylą; tą dalį laikant *intentione*, reikia pasakyti, kad byla pralaimima ir kad negalima kelti naujos bylos. Antrąją pažiūrą beveik visi palaikė ir ją taikė Gajus, 4, 60, skundui *depositi in factum*, kur Gajus ginčijamąją dalį vadina *intentio*. Tačiau teksto pradžia nurodo vieną teoriją, kuri tą dalį vadina *demonstratio* ir kuri pripažista, kad žeminančiuose garbę skunduose, sakysime, *actio injuriarum, demonstrationis* perdėjimas išimties būdu nulemiąs bylos pralaimėjimą. Teksto pabaigos sunaikinimas neleidžia padaryti tikros išvados. Audibert, *Mélanges Girard*, 1, 61—65 pp.; Perozzi, *Mél. Cornil*, 2, 199—208 pp.

[2] Gajus, 4, 54. Nėra abejojimo, kad *actionis incertae*, iškeltos prieš terminui sueinant, atveju ieškovas savo teisę pareiškia teisme ir negali kelti naujos bylos terminui suėjus; kad jam nepakenktų *plus petitio*, reikia, vadinasi, kad jis gautų pirmoje byloje *condemnationem*. Sakoma, kad ieškovas gaunąs *condemnationem* tik atskaičius tai, kas neįrodo, kad teisėjas sprendimą paskelbias galiojančiu tik terminui suėjus arba kad teisėjas laukiąs termino sueinant, kad galėtų paskelbti *condemnationem*. Tačiau, tiesa pasakius, nė viena iš šių priemonių nėra patenkinanti ir visos daugiau ar mažiau paliečia debitoriaus interesus.

[3] Gajus, 4, 53. *Inst.*, 4, 6, *De act.*, 33.

[4] *D.*, 13, 4, *De eo quod certo loco dari oportet.* Dumas, *N. R. H.*, 34, 1910, 610—669 pp., rašinys nurodo senesniąją bibliografiją. Dar reikia pridėti studijas Biondo Biondi, *Sulla dottrina romana dell'actio arbitraria*, 1911. *B. Ist. D. R.*, 26, 1913, 5—50. 153—163 pp.; Arangio Ruiz, *B. Ist. D. R.*, 25, 1913, 130—195 pp. 26, 1914, 147—152 pp., o priešinga prasme Lenel, *Z. S. St.*, 37, 1916, 121—128 pp. Šis skundas buvo ypač reikalingas kreditoriui, kuris negalėjo iškelti debitoriui paprastos bylos toje vietoje, kur debitorius buvo, nes, iškeldamas tokią bylą, kreditorius pa-

nežino, ar kitas asmuo yra jo debitoriaus įpėdinis ir kurią dalį jis paveldi, gali pareikalauti išklausti *an heres sit et ex quota parte.* Tas asmuo, kuris bijo padaryti *plus petitio,* reikalaudamas išduoti jam legatą, kurį gali būti sumažino *lex Falcidia,* užuot kėlęs paprastąją revendikaciją, gali iškelti *revendicatio incertae partis*[1].

Antra vertus, pasiremiant ta pačia ideja, kuri pagrindžia *plus petitionis* sistemą, teisėjas, kuriam formulė įsako priteisti iš atsakovo, jei *intentio* pasitvirtins, o išimtyje nurodytas faktas nepasitvirtins, mūsų nuomone, turės atmesti ieškinį, jei išimtis pasitvirtins; šiuo atveju teisėjas negalės tik *condemnatio* sumažinti (315 p., 5 išn.).

Pagaliau, pasiremiant vis ta pačia ideja, kurią nustatė logiškiausioji ir, be abejojimo, seniausioji doktrina, teisėjas turėjo priteisti iš atsakovo, jei tik jis turėjo teisti pagal formulės davimo laiką ir jei formulėje nebuvo specialios kliauzulės, leidžiančios turėti galvoje vėliau įvykusius faktus, būtent: išskiriant arbitrinius ir geros sąžinės skundus, teisėjas turėjo priteisti iš atsakovo, nepaisydamas atsakovo duotos ieškovui satisfakcijos, įvykusios einant bylai. Gajaus laikais šią doktriną dar palaikė prokulininkai. Tačiau sabininkai nuo

---

darytų *plus petitio;* tas kreditorius dar labiau negalėtų kelti bylos skolos sumokėjimo vietoje, kur nebuvo debitoriaus, nes Romoje negalima buvo kelti bylos, jei *in jure* nedalyvavo atsakovas. Šį skundą tekstai su ypatingu užsispyrimu pavadino *actionis arbitrariae* vardu. Didelė dalis šio skundo iškeltų sunkumų išnyktų, jei drauge su Leneliu *(Edictum,* 96 §) pripažintume, kad jis (arbitrinis skundas) yra arbitrinis kitokia prasme, negu paprastieji arbitriniai skundai, būtent: jis yra arbitrinis ne ta prasme, kad teisėjas, prieš paskelbdamas *condemnationem,* išleistų prealabinį *arbitratus,* bet ta prasme, kad *condemnatio* čia pareina tik nuo teisėjo (pavyzdžiui, žiūr. *D., h. t.,* 3; 8). Tačiau pirmykštę tekstų prasmę pakeitė interpoliacijos (žiūr. Naber, *Mnemosyne,* 30, 319—322 pp.; Gradenwitz, *Z. S. St.,* 24, 1903, 239—240 pp.); formulėje galėjo būti padėta *clausula arbitraria,* neleidžianti padaryti sprendimo tuo atveju, kada patenkinamas ieškovo reikalavimas, ir net be to, kaip tai įrodo Gradenwitz, 228—251 pp., galėjo būti *additio condemnationis,* leidžianti teisėjui padidinti priteistinąją sumą to paties ieškovo naudai; pastaraji dėsnį, kaip manoma, bus nustatęs tik Julianas. Arangio Ruiz, pasiremdamas tuo, kad beveik visi tekstai, kurie mini *actio arbitraria,* iš dalies tikrai esą interpoliuoti ir kad beveik visi šie tekstai esą vienoje Digestų vietoje *(D.,* 13, 4), mano net, kad šią kvalifikaciją tam skundui galėję pripažinti tik kompiliatoriai.

[1] *Interrogationes in jure:* 280 p., 3 išn. *Vindicatio incertae partis:* 300 p., 2 išn. Ulpianas *(D.,* 5, 4, *Si pars hered. pet.,* 1, 5) taip pat nurodo vieną atsitikimą, kada vienas įpėdinis dėl savo apsileidimo nežinojo, kuri dalis palikimo jam turėjo tekti.

to laiko ėmė laikytis kitokios pažiūros, kuri vyravo *(omnia judicia sunt absolutoria)*[1]. Buvo ir kitokių tos pačios rūšies sušvelninimų, ypač dėl atsitikimų, įvykusių be šalies valios ir jau įvykus *litis contestatio*[2].

Formulė taip pat nurodo sprendimo redakciją. Išskiriant prejudicialinius skundus, sprendime turi būti atmetimas arba priteisimas; apie priteistinų sumų dydį buvo išleistos magistrato instrukcijos, kurios užfiksavo teisėjo galią[3]. Sprendimus skelbdavo žodžiu; rodos, kad sprendimui nebuvo reikalingi sakramentiniai žodžiai.

2. Sprendimo padariniai. Res judicata.

Tam tikrose bylose sprendimu gali būti uždėta pabauda įžuliam bylininkui. Jei tas sprendimas yra *condemnatio,* tai jis ieškovui suteikia naują teisę, kurią sankcionuoja *actio judicati.* Sprendimo padarinys visada yra *rei judicatae* galiojimas[4].

---

[1] Gajus, 4, 114 (Justinianus, *Inst.*, 4, 17, *De off. jud.*, 2). Sugadintas Gajaus tekstas neleidžia tiksliai sužinoti, ar prokulininkai nepripažino galimybės duoti satisfakciją *inter moras litis* visose kitose bylose, kurios nebuvo geros sąžinės ir arbitrinės bylos. Paulius (*D.*, 45, 1, *De V. O.*, 84) dar visai aiškiai taiko prokulininkų teoriją.

[2] Žiūr. 291 p., 4 išnašoje paminėtus nurodymus. Čia taip pat yra pažiūros griežtumo sušvelninimas, nes teisėjas, prieš išspręsdamas bylą, gali įsakyti šalims, kad jos padarytų sutartis *(stipulationes judiciales:* 342 p., 2 išn.), kuriomis pasirėmęs, teisėjas tam tikra prasme išspręs bylą; šis dėsnis užtinkamas beveik visose bylose.

[3] Žiūr. 302 ir t. pp. Jei yra keletas teisėjų, ypač rekuperatorių, tai balsų pasidalymas išteisina atsakovą, o jei balsai pasidalo sprendžiant priteistinosios sumos dydžio klausimą, tai priteisiama mažiausioji suma (Paulus, *D.*, 42, 1, *De re jud.*, 38).

[4] Apie *actio judicati* žiūr. 332 p. Kalbant apie įžuliems bylininkams skiriamas bausmes, reikia pasakyti, kad jau mes kitoje vietoje tas bausmes nurodėme: abi šalys baudžiamos praradimu *sacramentum* (261 p., 1 išn.), ir *sponsiones* bei *restipulationes poenales,* vartotas *condictio certae pecuniae* (II t., 132 p., 3 išn.), *constitutum* (II t., 272 p., 6 išn.) ir interdiktų (351 p., 3 išn.) srityse; atsakovas baudžiamas *infamia* (I t., 262—263 pp.) ir dvigubu priteisimu *infitiationis* atveju (303 p., 2 išn.). Mes tik pridėsime tų bausmių atžvilgiu, kuriomis baudžiamas ieškovas, kad išteisintas atsakovas, jei nėra kitokios bausmės ir jei jis nepasinaudoja *jusjurandum calumniae* (281 p., 1 išn.), gali gauti atlyginimą, paprastai dešimtą dalį to, kas iš jo buvo be reikalo reikalauta; tur būt, atsakovas tai galėjo padaryti, pasirėmęs pridėtine pagrindinio skundo formulės kliauzule, kuri išsprendžiama po pagrindinės dalies, visose bylose, kuriose yra įrodyta ieškovo bloga valia *(judicium calumniae),* o kai kuriose bylose net ir be to *(judicium contrarium).* Gajus, 3, 177—178.

Rei judicatae autoriteto teorija[1] yra kilusi iš taisyklių, liečiančių *litis contestationis* naikinamąjį padarinį. Kaip *litis contestatio* panaikina (kartais *ipso jure*, o kartais tik *exceptionis ope)* teismui patiektąją teisę, taip sprendimas pagimdo prieš tą asmenį, kuris nori kelti naują bylą, išimtį, kurią tūlas tiki esant *exceptio rei judicatae*, skirtiną nuo *exceptio rei in judicium deductae*, kuri, rodos, greičiau kartu su šia sudaro vieną vienintelę išimtį *rei judicatae vel in judicium deductae*[2] ir kuri kartu su ja, rodos, buvo dvejopai vartojama[3], bet kuri, šiaip ar taip, iš pradžios buvo tos pačios idejos pritaikymas, t. y., idejos, kad tas asmuo, kuriam vieną kartą buvo iškelta byla ir kuris jau vieną kartą yra nuteistas, nebegali būti antrą kartą teisiamas, kad pirmąjį kartą byla pasibaigė priteisimu arba ieškinio atmetimu.

Ieškinio atmetimo atveju ta ideja nebeleidžia ginčyti *rei judicatae* tikrumą, nebeleidžia ieškovui, kurio prašymą teisėjas pirmą kartą atmetė, gauti antrą priešingą sprendimą. Ta-

---

[1] *D.*, 44, 2, *De exceptione rei judicatae.* Žiūr. 289 p., 3 išnašoje nurodytus autorius. Pridėkite dar Esmein, *Mélanges Gérardin*, 229—253 pp.; Guarneri Citati, *B. Ist. D. R.*, 33, 1924, 204—226 pp.

[2] Šį vienumą, kurį suvokė Lenel, *Edictum*, 275 §. ir kurį neigė Eisele *(Abhandlungen zum Civilprocess*, 1889, 4—8 pp. *Z. S. St.*, 21, 1900, 1 ir t. pp., kuriuo daugiau arba mažiau aiškiai pasekė Erman, *Mélanges Appleton*, 1903, 294—295 pp.; Bekker, *Z. S. St.*, 24, 1903, 347 p., 1 išn., ir Koschaker, *Translatio judicii*, 1905, 8 p., 3 išn.), mums rodos, pateisino edikto komentarų pašalinimas ir drauge Gajaus kalba; ypač žiūr. Gajaus, 4, 121, nurodytą išimčių eilę: *Veluti quod metus causa, aut dolo malo, aut quod contra legem senatusve consultum factum est, aut quod res judicata est vel in judicium deducta est* ir Gajaus, 4, 106—107, pastovią formulę. Autuno fragmentas, 110 *(Textes*, 369 p.) neįrodo, kad edikte būtų buvusios dvi išimtys, bet, jei tas fragmentas ką nors įrodo, tai tik tai, kad tas iš dviejų išimties terminų, kuris neliečia dalyko, gali būti išbrauktas konkretiškai patiekiant formulę.

[3] Iš tikrųjų, jei be sprendimo gali būti išimties perdavimas teismui, tai negali būti sprendimo be perdavimo teismui. Priekaištas šiek tiek sušvelnėjo tada, kada Lenelis įrodė, kad nėra dviejų išimčių *rei in judicium deductae* ir *rei judicatae*, bet tik viena vienintelė išimtis *rei judicatae vel in judicium deductae*, kur perdavimas teismui yra pažymėtas tik paskutinėje eilėje dėl atsargos tam atvejui, kada nebus sprendimo. Mes nurodysime tik du išaiškinimus, kurie buvo pasiūlyti visai nepriklausomai. Pasak Eisele, *Abhandlungen zum röm. Civilprocess*, 1889, 3—64 pp., *exceptio rei judicatae* iš pradžios buvusi sukurta atžvilgiu *judicia imperio continentia*, kur naikinamasis padarinys, atsirandąs *litis contestationis* momentu, esąs perdaug griežtas dėl bylos panaikinimo. Jo nežinojo senieji skundai, bet jis galėjo juos liesti (321 p.). Pasak Naber, *Mnemosyne*, 1888, *exceptio rei judicatae* buvusi taikoma tai pačiai teisei, kuria norėjo pasiremti naujoje byloje; šią išimtį lygino su *praescriptio de eadem re alio modo*, pavyzdžiui, Ciceronas *(De fin.*, 5, 29).

čiau prie to prieita tik atsitiktinai, ne pasiremiant ta mintimi, kad tai, kas vieną kartą buvo pripažinta, nebegali būti ginčijama, bet ta mintimi, kad vieną kartą iškelta byla, nebegali būti keliama antrą kartą. Todėl *res judicata* neapsunkindavo beveik jokių bylų, kuriose buvo keliami faktai, jau spręsti tarp tų pačių šalių, pavyzdžiui, *res judicata* nekliudė tam, kuris buvo iškėlęs revendikacijos bylą ir ją laimėjęs, būti kitoje byloje atsakovu ir bylą pralaimėti; kadangi formuliniame procese nebuvo vartojama *contravindicatio,* atitinkanti *vindicatio,* tai atsakovas dar nebuvo kėlęs bylos ir todėl jis dar galėjo kelti. *Res judicata* galėjo net užkirsti kelią toms byloms, kurių tikslas buvo tik užtikrinti *rei judicatae* respektą, pavyzdžiui, tokiai bylai, kurioje ieškovas, kuris iškėlė vieną kartą revendikacijos bylą ir kuris buvo pripažintas ginčijamojo daikto savininku, bet kuris negavo daikto dėl to, kad atsakovas įrodė, jog be savo kaltės prarado daikto valdymą, tam daiktui patekus į atsakovo rankas, norėjo kelti naują revendikacijos bylą: jei ieškovas buvo iškėlęs vieną revendikacijos bylą, tai jis negalėjo kelti antros bylos, kuriai nebūtų priešpastatyta išimtis, negatyvinis *rei judicatae* autoritetas.

Tačiau imperijos laikų teisės mokslas, visai palikdamas galioje naikinamąjį *litis contestationis* ir sprendimo padarinį, iš *rei judicatae* išimties padarė įrankį naujai *rei judicatae* autoriteto idejai, t. y., idejai, kad tarp dviejų šalių vieną kartą taisyklingai išspręstas klausimas nebegali būti tarp tų pačių šalių keliamas kitam teisėjui, kuris gali taip pat apsirikti, kaip ir pirmasis teisėjas. Bylininkas, kuriam norima patiekti iš naujo klausimą, jau išspręstą pirmoje byloje, gali tą klausimą atremti, pasiremdamas *re judicata,* jos pozityvine funkcija, jei jis negali pasiremti jos negatyvine funkcija, pavyzdžiui, jei jis buvo iškėlęs pirmąją bylą, o jo priešininkas yra iškėlęs antrąją bylą[1], net jei *res judicata* kreipiama prieš jį, pasiremiant jos negatyvine funkcija, pavyzdžiui, jei jis pats buvo iškėlęs pirmąją bylą, kurioje jis įrodė savo teisę, o dabar, patekus daiktui į atsakovo rankas, jis kelia antrąją bylą: prieš atsakovo nurodomą išimtį, paremtą negatyviniu *rei judicatae* auto-

[1] Julianus, pas Ulpianą, *D.*, 3, 3, *De proc.*, 40, 2.

ritetu, ieškovas replikos būdu gali pastatyti pozityvinį *rei judicatae* autoritetą[1].

Ne be svyravimų šitaip buvo sukurta nauja *rei judicatae* teorija, skirtina nuo senosios. Pagal naująją teoriją bylininkas turi išimties teisę (vienokia arba kitokia forma vartojamą) kiekvieną kartą, kada tarp tų pačių šalių keliamas tas pats klausimas[2].

Visų pirma yra reikalingas klausimo identiškumas. Reikia, kad naujoje byloje būtų keliamas klausimas, kuris jau buvo patiektas kitam teisėjui. Tas asmuo, kuris buvo iškėlęs interdiktą dėl valdymo, gali kelti bylą dėl to paties daikto nuosavybės. Tas asmuo, kuris kėlė revendikacijos bylą, gali kelti kitą bylą dėl skolos. Čia nėra klausimų identiškumo[3]. Bet kita formule[4], rodos, nereikėtų reikalauti pagrindo ir objekto identiškumo. *Rei judicatae* autoritetas gali būti ir be objekto identiškumo, jei keliamas skundas *quanti minoris* tada, kada jau buvo iškelta *actio redhibitoria* dėl to paties veiksmo[5]. Tas autoritetas gali būti ir be pagrindo identiškumo: revendikacija, iškelta vienu pagrindu, savaime yra iškelta ir visais kitais pagrindais; jei asmeniniuose skunduose yra kitaip, tai tas pareina tik nuo to, kad čia priežasties skirtumas pagimdo klausimo skirtumą[6].

Toliau yra reikalingas asmenų identiškumas. Tik bylos šalys turi nusilenkti *rei judicatae* autoritetui taip, kaip tik jos gali tuo autoritetu operuoti[7]. Tačiau čia yra reikalaujamas teisinis, o ne fizinis identiškumas. Pavyzdžiui, yra tik fizinis

---

[1] Išimties ir replikos kovą aiškiai nurodė Neratius, pas Ulpianą, *D., h. t.*, 9, 1. Žiūr. taip pat Marcianus, *D.*, 20, 1, *De P. et H.*, 16, 5. Gajus, *D., h. t.*, 17, sakydamas, kad išimtis nekenkia ieškovui, tą pačią minti išreiškia eliptiškiau. Be kitko, šių tekstų interpretacija yra labai ginčijama. Paskutiniu laiku žiūr. R. Leonhard, *Festgabe f. F. Dahn*, 1905, 2, 67—106 pp., ir Erman, *Z. S. St.*, 27, 1906, 405—419 pp., atsakymą.

[2] Ulpianus, *D., h. t.*, 3: *Julianus libro tertio digestorum respondit exceptionem rei judicatae obstare, quotiens eadem quaestio inter easdem personas revocatur.*

[3] Paulus, *D., h. t.*, 14, 3; 31.

[4] Paulus, *D., h. t.*, 12; 14, *pr.* Civ. Kod., 1351 str. kilmė.

[5] Julianus, *D., h. t.*, 25, 1.

[6] Paulus, *D., h. t.*, 14, 2. Kyla klausimas, kiek šį padarinį daiktinio skundo atžvilgiu gali pašalinti nurodymas, parašytas *in praescriptione*, priežasties, kurios pagrindu keliama byla *(D., h. t.*, 11, 2).

[7] Gordianus, *C.*, 7, 56, *Quib. res. jud.*, 2: *Res inter alios judicatae neque emolumentum adferre his qui judicio non interfuerunt neque praejudicium solent inrogare.*

identiškumas, nėra teisinio identiškumo, o savaime nėra ir *rei judicatae* tada, kada *proprio nomine* (savo vardu) iškelia bylą tas pats asmuo, kuris jau buvo iškėlęs bylą *alieno nomine* (svetimu vardu, sakysime, globėjas). Priešingai, gali būti *res judicata,* teisinis identiškumas be fizinio identiškumo, pavyzdžiui, *res judicata,* įvykusi bylinėjantis su priešininko atstovu; taip pat yra *res judicata* įpėdiniui tie sprendimai, kuriuose dalyvavo jo palikėjas[1]. Čia yra paprasti pritaikymai principo, kad *res judicata* gali būti pastatyta prieš visus tuos asmenis, kurie teisiškai dalyvavo byloje. Priešingai, tam tikrais atvejais yra tikras principų pakeitimas. Tie principai ypač pakeičiami įpėdinystės bylose[2], kur *res judicata,* padaryta pagrindinio suinteresuoto asmens atžvilgiu, yra laikoma įvykusia šalutinių suinteresuotų asmenų atžvilgiu. Pavyzdžiui, *res judicata,* įvykusi tarp įpėdinio *ab intestato* ir testamentinio įpėdinio, yra laikoma įvykusia testamentu apdovanotų asmenų atžvilgiu, bet ji nėra laikoma įvykusia visų asmenų atžvilgiu: įstatyminio įpėdinio bylos laimėjimas prieš legato gavėją neužkerta kelio reikalauti įpėdinystės, paremtos kitu testamentu.

---

[1] Ulpianus, *D., h. t.,* 11, 10.

[2] *D.,* 25, 3, *De agnosc. lib.,* 1, 16; 2; 3, *pr. D.,* 30, *De leg., I,* 50, 1. Čia yra pradžia teorijos, vadinamos teisėto prieštaravimo teorija.

III.

Vykdymas. Apsisaugojimo būdai.

A.

Vykdymas.

Įstatyminių skundų gadynėje sprendimo vykdymas naudai to asmens, kuris jį gavo arba kuris turėjo tolygų dokumentą, neminint daiktinių skundų, kur nebuvo tiesioginio vykdymo ir kur *praedes* leido apsieiti ir be vykdymo, asmeninių skundų srityje sudarė kreditoriaus teisę, suėjus trisdešimt dienų ir, reikalui esant, gavus *litis aestimatio,* iškelti *legis actio per manus injectionem.* Kreditorius turėjo *manus injectio judicati,* skundą vietoje kito skundo, bet tokį skundą, kuris jam leido suimti patį debitorių, kurį iki *lex Poetelia Papiria* kreditorius galėjo užmušti arba parduoti į vergovę, o tą įstatymą išleidus, jis galėjo priversti jį dirbti savo naudai. Tas pats skundas leido kreditoriui paimti debitoriaus turtą mirties ir *capitis deminutio* atvejais tiesiogiai, o jei to nebuvo, tai tą turtą jis galėjo paimti netiesiogiai, nes jis galėjo geruoju tartis su savo debitorium, kuris buvo laikomas jo namų kalėjime.

Naujajame procese randame šitokią vykdymo tvarką: visų pirma daiktinėse bylose, ypač procedūroje *per sponsionem,* kurią lydėjo *stipulatio pro praede litis et vindiciarum,* randame gryną kopiją vykdymo, nukreipto į *praedes;* toliau daiktinėse ir kai kuriose asmeninėse bylose randame galimumą atsilyginti natūra, nes čia galimas yra vykdymas *arbitratus;* pagaliau ir ypač visose daiktinėse ir asmeninėse bylose randame skundą, kuris atstoja *manus injectio judicati, actio judicati*[1]. Tai yra paprastas *manus injectionis judicati* pakeitimas, kurio

[1] Wenger, *Zur Lehre von der Actio Judicati,* 1901.

formulėje, gali būti, yra fikcija. *Actio judicati,* kaip ir *manus injectio judicati,* siekia pinigų sumos; čia, mūsų išmanymu, glūdi piniginių priteisimų sistemos pagrindinė priežastis. *Actio judicati,* kaip ir *manus injectio judicati,* deda dvigubos sumos pabaudą ieškovo naudai už tai, kad jis neteisėtai buvo įtrauktas į bylą: dvigubos sumos pabauda dedama *adversus infitiantem.* Pagaliau *actio judicati,* kaip ir *manus injectio judicati,* gali atremti tik tas atsakovas, kuris randa kitą atsakovą, trečiąjį asmenį, pasiryžusi garantuoti, laiduotąją[1]. Dėl šitų panašumų *actio judicati* yra gera priemonė ir asmeninių ir daiktinių bylų sprendimams vykdyti.

Iš tikrųjų, formulė yra duodama, jei atsakovas neigia galiojančio sprendimo buvimą ir jei jis laiduoja. Vadinasi, čia yra nauja byla, iškelta senajai bylai pasibaigus; tačiau ieškovas yra atlyginamas už vykdymo užtęsimą, nes atsakovui už tai dedama dvigubos sumos pabauda, o atsakovo duotasis laidavimas ieškovą apsaugoja nuo nuostolių rizikos. Tačiau jei atsakovas, iškėlus jam *actio judicati,* nesigina arba dėl to, kad jis, galėdamas sumokėti, nori išvengti dvigubos sumos pabaudos, arba dėl to, kad jis, negalėdamas sumokėti, neranda laiduotojo, tai jis turi tuojau pat sumokėti pinigus. Jei atsakovas to nepadaro, tai vykdomas sprendimas, kuris visų pirma paliečia jo asmenį, nes čia vykdoma *manus injectio* tvarka. Toliau, pasirėmus pretoriaus ediktu, vykdymas paliečia visą atsakovo turtą. Priešingai, nepaisant vyraujančios nuomonės, mes netikime, kad formuliniame procese būtų buvęs galimas ypatingas vykdymas, liečiąs tik tam tikrą atsakovo turtą *(pignus ex judicati causa captum)*[2].

---

[1] Gajus, 4, 9. 102. Apie šio skundo formulę Lenel, *Edictum,* 226 §; Wlassak, *Processgesetze,* 1, 97—103 pp.; Wenger, *actio judicati,* 96 ir t. pp.

[2] Tūlas, sugretindamas paprastojo proceso sprendimų vykdymą su *pignus ex judicati causa captum* sistema, pagal kurią magistratas, kreditoriaus prašomas, įsako savo tarnautojams paimti vieną arba daugiau debitoriaus daiktų, kuriuos, jei per tam tikrą laiką debitorius neatperka, tarnautojai išpardavinėja tol, kol sumoka skolą, palaiko priešingą nuomonę. Tačiau niekas neįrodo, kad ši tvarka, kurią nustatė II-jo šimtmečio imperatorių reskriptai, ypač Antonino Piaus reskriptai, *D.,* 42, 1, *De re jud.,* 33; 15 (nurodymai, kad ta tvarka buvusi seniau vartojama, yra dalyko sumaišymas), būtų buvusi kada nors pripažinta reguliaraus proceso, *ordinis* proceso, sprendimams vykdyti. Mūsų nuomone ta tvarka, kaip ir dovanojimų sistema bei *contumacia* (278 p., 1 išn.), yra greičiau speciali ekstraordinarinio proceso institucija, kuri šioje gadynėje funkcionavo tik

I. Vykdymas, kreipiamas į asmenį. — *Judicatus,* kuris nei moka skolos, nei ginasi, magistratui leidus *(duci jubere),* gali būti ieškovo suimtas ir padėtas į jo privatinį namų kalėjimą; čia jis uždaromas, sukaustomas ir laikomas tol, kol sumoka skolą arba išsiperka savo darbu. Tai yra prievartos priemonė, stipriai veikianti išsigalinti, bet užsispyrusį debitorių. Ši priemonė, išskiriant *legis Juliae* galutinai panaikintus iškilmingumus, nuo *lex Poetelia Papiria* laikų buvo panaši į *manus injectio;* ji išsilaikė per visą klasiškąjį periodą[1]. Tai visada buvo taisyklingo vykdymo, vartojamo tarp visų gyventojų, kelias, kurį visų pirma nurodė ediktas, ir tik tas kelias buvo atviras magistratams, kurie, kaip ir municipaliniai magistratai, turėjo tik jurisdikcijos teisę[2].

II. Vykdymas, kreipiamas į turtą (venditio bonorum)[3]. — Greta vykdymo, kreipiamo į asmenį, yra kitas vykdymas, kurį ediktas mini tik antrojoje vietoje ir kurio negali leisti municipaliniai magistratai net tose bylose, kurios įeina į jų kompetenciją. Tai yra į turtą kreipiamas vykdymas, kuriuo kreditorius gali pasinaudoti, jei jis bevelija nekreipti vykdymo į asmenį, kada jis tai gali daryti, o kada vykdymo į asmenį negalima kreipti, tada kreditorius vykdymą gali kreipti tik į debitoriaus turtą. Į asmenį vykdymo negalima kreipti arba faktiškai, kada, sakysime, debitorius yra visai išvykęs arba pasislėpęs, arba teisiškai, kada jis pasinaudoja turto perleidimo privilegija, suteikta imperijos periodo pradžioje neišsigalinčių debitorių naudai[4].

---

ekstraordinarinių bylų atžvilgiu. Šia prasme žiūr. Pernice, *Z. S. St.,* 5, 1884, 31—42 pp.; 14, 1893, 180 p., 3 išn.; priešinga prasme žiūr. Ubbelohde, pas Hartmaną, *Ordo judiciorum,* 1, 1886, 496 p., 15 išn.

[1] Nekalbant apie literatūrinius tekstus (Seneca, *De benef.,* 3, 8; Quintilianus, *Inst. or.,* 5, 10, 60. 7, 3, 27: I t., 179 p., 1 išn.; Aulus Gellius, 20, 1, 51), šioje gadynėje randama daug *manus injectionis* aliuzijų teisiniuose tekstuose, ypač edikto komentaruose *(Textes,* 159—160 pp.; Lenel, *Edictum,* 198—201 §§), kurie įrodo *manus injectionis* buvimą ne tik edikto parašymo laikais, bet ir Gajaus, Pauliaus bei Ulpiano laikais.

[2] Vieta edikte: Lenel, *Edictum,* 198 ir t. §§; apie vykdymą, kreipiama į turtą, ž. 202 ir t. §§. Municipalinių magistratų kompetencija šiam vykdymui, bet ne vykdymui, taikomam asmeniui: tariamasis *lex Rubria,* cc. 21. 22 (283 p., 1 išn.).

[3] Dernburg, *Ueber die emptio bonorum,* 1850. Ubbelohde, *Ueber das Verhältniss der bonorum venditio zum ordo judiciorum,* 1890. Kniep, *Mélanges Girard,* 1912, 1, 623—643 pp.

[4] *D.,* 42, 3, *De cessione bonorum.* Wlassak, Pauly-Wissowoj, 3, 2, 1889, V° *Cessio bonorum;* Guenoun, *La cessio bonorum,* tezė. Paris, 1920;

Jei vykdymas yra kreipiamas į turtą, tai, vienam iš kreditorių pareikalavus, tas turtas paimamas *(missio in possessionem)* ir, palaukus tam tikrą laiką bei atlikus tam tikrus formalumus, tas turtas parduodamas visų kreditorių naudai *(venditio bonorum);* turtas parduodamas tam asmeniui, kuris daugiausiai pasiūlo, tiksliau pasakius, turtas parduodamas tam asmeniui, kuris paima visą aktyvą, apsiimdamas atsakyti prieš visus kreditorius, t. y., apsiimdamas sumokėti visas arba tik dalis skolų, nurodytų varžytynių lape, jei, žinoma, jis teisėtai šių skolų negalės užginčyti.

Mūsų nuomone, visai teisingai tikima, kad šią vykdymo tvarką nustatė pretorius, imituodamas tą tvarką, kurią pati valstybė taikė savo kreditams išieškoti. Žinoma, kad valstybė savo debitorių atžvilgiu turėjo ne mažiau teisių, negu privatiniai kreditoriai savo debitorių atžvilgiu; valstybė tų teisių dar daugiau turėjo[1]. Tačiau gana anksti valstybė, ne filantropiniais sumetimais, bet visai atsitiktinai dėl valdžios funkcijų padalymo[2], savo vykdymo teisę aprėžė ta prasme, kad

---

žiūr. Woess, Z. S. *St.*, 43, 1922, 485—529 pp. Šios privilegijos dėka debitorius, palikdamas savo turtus savo kreditoriams, kurių naudai tie turtai parduodami, gali išsisukti iš vykdymo, kreipiamo į asmenį. Precedento reikalui nurodomas pereinamasis *legis Poeteliae Papiriae* nuostatas, išvaduojąs visus *nexi qui bonam copiam jurarunt* (Varonas, *De l. L.*, 7, 105; toliau taip pat Salliustas, *Catil., 32*; 709 metų *lex Julia,* 113. 115 eilutės). Tą precedentą pavertė pastoviu precedentu Cezario ar, tiksliau pasakius, Augusto *lex Julia* (Gajus, 3, 78). Be to, kad buvo panaikinta fizinė prievarta, tai debitoriui buvo patogiau dar dėl to, kad jis galėjo išvengti negarbės *(C., 2,* 11(12), *De causis,* 11; ž. 336 p., 3 išn.) ir dėl to, kad iš jo vėliau galėjo priteisti senųjų skolų pagrindu tik *in id quod facere potest (Inst., 4, 6, De art.,* 40).

[1] Valstybė galėjo be teismo sprendimo (ž. 236 p., 1 išn.), kaip privatiniai asmenys teismo sprendimu, savo debitorius užmušti arba parduoti į užsienį, į vergovę. Tai yra visų pripažinta ir tai įrodė formalūs tekstai, pavyzdžiui, tribos debitoriaus atžvilgiu, atžvilgiu to debitoriaus, kuris, neįsirašydamas į cenzą, prieš tribos norą trukdo savo priklausomybę užfiksuoti (Cicero, *Pro Caec.*, 34, 39). Mommsen, *Dr. publ.*, 1, 203 p.

[2] Kaip mes jau matėme (ž. 236 p., 1 išn.), vykdymas priklausė tų magistratų, kuriems buvo pavesta valstybės kreditų pripažinimas ir išieškojimas, vadinasi, nuo gana anksti principiališkai tą teisę turėjo cenzoriai ir ypač kvestoriai; gi jie neturėjo atimti asmeniui gyvybę arba laisvę. Jie turėdavo pasinaudoti šiam reikalui pagalba kitų magistratų, kurie šią teisę turėjo, ypač konsulų pagalba (Zonoras, 7, 19). Priešingai, tie magistratai turėjo teisę paimti turtą ir jį parduoti. Vadinasi, jei šie magistratai nenorėjo pasinaudoti būtinu konsulų tarpininkavimu, tai jie galėjo vykdyti tik pirmuoju būdu, parduoti debitoriaus turtą, bet ne antruoju būdu, t. y., atimti debitoriaus gyvybę arba laisvę, Mommsen, *Dr. publ.*, 1, 203 p.; 4, 44 p., 1 išn.; 251.

vykdymas buvo kreipiamas tik į valstybės debitorių turtą, kurį kvestoriai paimdavo ir en bloc iš varžytynių parduodavo daugiausiai pasiūliusiam asmeniui *(sectio bonorum)*[1]; prieš pardavimą buvo daromi skelbimai. Nupirkusis iš varžytynių asmuo civilinės teisės nuostatais virsdavo nupirktojo turto savininku, kreditorium visų skolininko kreditų ir debitorium visų jo debitų. Pretorius, *lege Aebutia* įgijęs naujos galios[2], valdžios vartotąjį modelį pritaikė *venditio bonorum* procedūrai, kur turto pardavimas, daromas po *missio in bona* ir atlikus tam tikrus formalumus, *jure praetorio* pirkėjui suteikdavo simetrines teises su teisėmis pirkėjo, perkančio *sectio bonorum* atveju. Toje procedūroje buvo šios trys fazės: *missio in bona,* pardavimo parengimas ir pats pardavimas.

1. *Missio in bona. Missio in bona rei servandae causa* skelbė pretorius, kad paskatintų skolos sumokėjimą arba apsigynimą įvairiais atvejais, ne tik kada vykdymą galima kreipti į asmenį (debitorius *judicatus, confessus certae pecuniae,* ir k.), bet ir kada to negalima padaryti (išvykęs debitorius, iš kurio negalima buvo priteisti; miręs debitorius, kuris nepaliko įpėdinių; debitorius, nubaustas mirties bausme; gali būti, debitorius, kuris padarė *cessio bonorum,* ir k.)[3]. Vieno kreditoriaus prašymu duota *missio in bona,* kadangi ji skelbiama *in rem,* tam kreditoriui, kaip ir visiems kitiems kreditoriams, suteikia

---

[1] Žiūr. I t., 367 p. Varronas *(De r. r.,* 2, 10, 4) nurodo šį atsitikimą, kaip vieną iš dviejų kviritinės nuosavybės įgijimo būdą. Be to, įgytoją saugojo interdiktas *adipiscendae possessionis, interdictum sectorium* (Gajus, 4, 146).

[2] Nors kartais ir stengiamasi nukelti į senesnius laikus (ypač dėl Tito Liviaus, 8, 28) šią procedūrą, kuri sukuria pretorinius padarinius ir kurią sankcionavo tik pretoriniai skundai, vis dėlto ji nėra senesnė už *lex Aebutia;* tačiau ji buvo žinoma tada, kada šį įstatymą išleido. Ji buvo ne tik 673 metais, kada Ciceronas pasakė savo ginamąją kalbą *Pro Quinctio,* ir 643 metais, kada agrarinis įstatymas (56 eilutė) apie ją kalba, bet, pasak Gajaus, 4, 35, tą tvarką nustatęs P. Rutilius Rufus, išradėjas *formulae Rutilianae,* kuris 649 metais buvo konsulas ir vėliausiai 636 metais pretorius. Girard, *Mélanges,* 1, 91—94 pp.

[3] Apie šiuos atsitikimus, visai arba tik iš dalies numatytus edikto skyriuje *quibus ex causis in possessionem eatur,* žiūr. mūsų *Textes,* 160—161 pp., ir Lenel, *Edictum,* 202—212 §§. Remadier, *Effets de la missio in bona rei servandae causa,* tezė Paris, 1911, o apie nebuvimą, ypač kalboje *Pro Quinctio* — Fliniaux, *Etudes Girard,* 1, 43—64 pp. Tie atsitikimai apima ne tik tuos atvejus, kada vykdymą galima taikyti asmeniui, ir atvejus, kada to negalima padaryti, bet kartu ir tuos atvejus, kada yra sprendimas arba su juo sulygintas aktas, ir tuos atvejus, kada sprendimas nėra galimas, pavyzdžiui, kada atsakovas, atvykęs į magistratą, at-

teisę ne tam turtui valdyti, bet jam (turtui) saugoti drauge su debitorium arba be jo, kad tas turtas nebūtų išaikvotas[1]. Ta pati *missio in bona* visiems turto saugotojams uždeda pareigą apie tai paskelbti *(proscriptiones),* kad debitoriaus draugai apie tai sužinotų ir, sumokėdami skolas arba imdami ginti debitoriaus bylą, galėtų panaikinti pačią *missio.*

Jei pretorius duoda *missio in possessionem,* jei jis savo edikte sako tik: *Bona possideri proscribique jubebo,* tai aukščiau nurodytas padarinys yra vienintelis. Tai yra dėl to, kad tokia padėtis gali būti pratęsta, kad kreditoriai turto masei surašyti ir jai saugoti gali paprašyti paskirti administratorių, *curator bonorum,* kurį, kreditoriams padavus prašymą, skiria pretorius iš pačių kreditorių arba iš pašalinių asmenų[2]. Bet dažniausiai, gali būti net visada, išskiriant tuos atsitikimus, kada be sprendimo paimtojo turto savininkas yra nepilnametis arba išvykęs valstybės reikalais *(rei publicae causa),* pretorius savo edikte sako: *Bona ex edicto possideri proscribi venirique jubebo*[3]. Čia *missio,* užuot buvusi veiksmo pabaiga, yra to veiksmo pradžia.

2. *Pardavimo parengimas.* Iškabojus skelbimams tam tikrą laiką, kuris keičiasi pagal tai, ar parduodamas dar gyvo arba jau mirusio asmens turtas, ir kuriam suėjus turto paėmimas yra negarbingas, jei turtas negrąžinamas jo savininkui[4], pretorius

---

sisako dalyvauti byloje (ž. 284 p.), kada atsakovas, davęs *vindex,* neatvyksta į magistratą (ž. 277 p., 1 išn.), kada atsakovas pasislėpė, norėdamas sutrukdyti *in jus vocationem,* kada atsakovo nėra, kada jis yra neveiksnus, jei niekas neateina į magistratą ginti jo reikalų, kada atsakovas miršta, nepalikęs įpėdinių, ir t. t. — Turtų perleidimo atveju atsakovas yra tikras, kad bus *venditio bonorum;* tačiau reikia paklausti, ar turto perleidimas paskatina išleisti *missionis* dekretą, ar jį pakeičia.

[1] Paulus, *D.,* 42, 5, *De reb. auct.,* 12, *pr. D.,* 41, 2, *De A. v. A. P.,* 10, 1. *Pro Quinctio,* 27, 84. *Missio* užtraukia taip pat *pignus praetorium: D.,* 13, 7, *De P. A.,* 26.

[2] Ulpianus, *D.,* 42, 7, *De curat. bon. dando.* Jį jau žinojo 643 metų agrarinis įstatymas (ž. 335 p., 2 išn.). Dagenkolb, *Magister und Kurator im altrömischen Concurs,* 1897 (*Beiträge zum Civilprozess,* 1905, 161—192 pp.).

[3] Paulus, *D.,* 42, 4, *Quibus ex caus.,* 6, 1. Prieš Ulpiano suteiktą palankumą išvykusiam asmeniui *(D.,* 4, 6, *Ex. quib. caus.,* 21, 2: Lenel, 434) žiūr. Karlowa, *Beiträge zur Gesch. d. Process.,* 1865, 115—140 pp. — Gajus, 3, 78, nurodo tik pavyzdžius.

[4] Skelbimas per 30 dienų gyvo žmogaus turtui parduoti, o per 15 dienų mirusiojo turtui parduoti: Gajus, 3, 79. *Infamia,* kuri, pasak Gajaus, pareinanti nuo *venditio bonorum:* 709 metų *lex Julia,* 1. 116 ir t. t. Nuo šio momento atsakovas nebegali dalyvauti bet kokioje byloje atsakovu, nedavęs laidavimo (ž. 289 p., 2 išn.).

išleidžia antrą įsakymą, įsakantį kreditoriams pasirinkti *magister,* kuris skiriasi nuo *curator* tuo, kad jis skiriamas pačių kreditorių ir iš jų tarpo ir kad jo visas uždavinys yra tik parengti turto pardavimą. *Magister* sudaro skolų sąrašą *(lex venditionis),* paskui jis tas skolas paskelbia tam tikrais skelbimais, kurie papildo pirmuosius skelbimus ir kuriuose ypač nurodomos sumokėjimo sąlygos, privilegijuotos skolos, kurias reikia sumokėti integrališkai, ir garantijos, kurias pirkėjas turės duoti[1].

3. *Venditio.* Pagaliau turtas parduodamas iš varžytynių, kurios užbaigiamos *magister* pripažinimu *(addictio)* tam asmeniui, kuris daugiausia pasiūlė, kurio pasiūlymas labiausiai patenkina kreditorių pretenzijas. Varžytynių padarinį geriausiai išreiškia posakis, kad turto pirkėjas *(bonorum emptor)* virsta pretoriniu įpėdiniu[2].

Pirkėjas įgyja teisę visam kūniškajam ir nekūniškajam aktyvui. Kad tą aktyvą jis galėtų paimti, be valdymo interdikto *(interdictum possessorium),* pretorius jam duoda visų savininko turėtų skundų teises: jei parduodamas gyvo asmens turtas, tai formulėje pakeičiamas vardas *(formula Rutiliana),* o jei parduodamas jau mirusio asmens turtas, tai daroma įpėdinio kvalifikacijų fikcija *(formula Serviana)*[3].

Tais pačiais skundais pirkėjas turi atsakyti prieš kreditorius bent tiek, kiek skolų jis apsiėmė patenkinti *(portio)*[4]. Ypač

---

[1] Gajus, 3, 79, kur yra neaiškus kiekis laiko, kuriam suėjus turėjo būt padarytas pardavimas; mūsų nuomone, jei turtas buvo parduodamas dar gyvenančio žmogaus, tai pardavimas būdavo daromas per 10 dienų paskelbus dekretą; o jei turtas parduodamas jau mirusio žmogaus, tai jis parduodamas per 5 dienas; vadinasi, pirmuoju atveju iš viso susidaro 40 dienų, o antruoju — 20 dienų.

[2] *Inst.,* 3, 12, paragrafas. Gajus, 3, 80, sako, kad pirkėjas įgyja tik kūniškuosius daiktus *in bonis.*

[3] *Interdictum possessorium;* Gajus, 4, 145, *Actiones Rutiliana* ir *Serviana:* Gajus, 4, 35. Apie *deductio* ž. II t., 403 p. Be kitko, yra atsimintina, kad atsakovas, įrodydamas pardavimo netaisyklingumą, gali reikalauti atmesti iškeltą jam ieškinį *(D.,* 42, 4, *Quib ex caus.,* 7, 3; *praejudicium:* 303 p., 1 išn.).

[4] Įrodymai yra pas Leneli, *Edictum,* 218—223 §§. Be kitko, nors kartais tvirtinama priešingai, debitorius visada yra atsakingas ir todėl šiuo atžvilgiu *bonorum emptori* duodamas pretorinio paveldėtojo vardas nėra visai tikslus. Šio dalyko įrodymas yra tas, kad jei subankrutavusis įgys naują turtą, tai galės būti padaryta nauja *venditio* (Gajus, 2, 55). Tačiau per vienerius po pardavimo metus suinteresuotieji kreditoriai negali debitoriui kelti bylos *ex ante gesto, in id quod facere potest: C.,* 7, 75, *De rev. his.,* 6. Lenel, *Edictum,* 221 §.

reikia pastebėti, kad pirkėjas gali išmokėtinas skolas ginčyti; bet jei jis ginčija *actio judicati* arba analogines *actiones*[1], tai jis turi duoti laidavimą ir, be to, rizikuoti sumokėti dvigubą sumą; kitų skundų atvejais jam nereikia rizikuoti sumokėti dvigubą sumą. Mūsų išmanymu, čia nurodytoji ideja yra pagrindas ir raktas visos procedūros. *Ordo judiciorum privatorum* nepripažįsta bylos, kurioje nedalyvauja bent viena šalis. Jei kuris debitorius nemoka skolos ir jos neginčija, tai proceso taisyklės stengiasi priversti debitorių vieną arba antrą dalyką padaryti, nes jos visų pirma duoda *missio in bona,* o jei ta padėtis tęsiasi dar ir toliau, tai taisyklės stengiasi debitoriaus vietoje pastatyti kitą asmenį, kuris sumokės skolas arba stos jas ginčyti ir paprastojo skundo ir *actio judicati* atvejais[2].

Formulinio proceso sistemai baigiantis viena platesnė ar siauresnė išimtis, pripažinta vieno ar keleto senato nutarimų, turto pardavimą en bloc, kada nuperka vienas spekuliantas ir paskui atskirais daiktais išpardavinėja kitiems asmenims, leido pakeisti pardavimu atskirais daiktais. Šį pardavimą vykdė *curator* pačių kreditorių naudai. Tai buvo *distractio bonorum*[3], kur išnyko originalumas proceso, kurio mechaninis tikslas buvo visą turtą pavesti naujam savininkui. Tačiau *distractio bonorum* pakeitė tik procedūros pabaigą, o jos pradžia visada pasiliko ta pati, nes visada reikėdavo paimti visą turtą, kad galima būtų apmokėti vieną vienintelę skolą, įvykdyti vieną vienintelį teismo sprendimą.

B.

Apsisaugojimo būdai.

Paminėjus sprendimų vykdymo būdus, reikia būtinai paminėti dar apsisaugojimo būdus, kurie užkerta vykdymo ke-

[1] Tai pareina nuo paties fakto, kad jam keliami skundai yra laikomi *actiones utiles.* Ulpianus, *D.,* 43, 4, *Ne vis fiat,* 1, 5.

[2] Šią pažiūrą, kurią nurodė Dernburgas, 13—32 pp., kritikavo Ubbelohde, pasirėmęs argumentais, mūsų nuomone, paimtais iš paprastojo proceso sumaišymo su ekstraordinariniu procesu. Tik ši pažiūra viena gali išaiškinti, kad parduodamas visas turtas net vienintelei skolai sumokėti; antra vertus, kad šią tvarką panaikino Justinianas *(Inst.,* 3, 12, *De succ., subl., pr.)* tada, kada išnyko *ordo:* 376 p., 4 išn.

[3] *D.,* 27, 10, *De curat. bon.,* 5 (Gajus); 9 (Neratius).

lius arba tikslu visai panaikinti sprendimus, arba juos pakeisti. Tokiais būdais paprastai vadina *intercessio, revocatio in duplum, restitutio in integrum* ir imperatorinės teisės *appellatio.*

1. *Intercessio*[1]. Intercesijos (įsikišimo) teisė, kuri iš pradžios buvo pripažinta kiekvienam konsului prieš savo kolegos aktus, paskui buvo suteikta tribūnams, kurie, kaip ir konsulai, galėjo daryti intercesiją pretorių aktams taip, kaip ir vienas pretorius galėjo daryti intercesiją savo kolegos aktams, buvo taikoma magistratų aktams, bet ne teismo sprendimams. Vadinasi, *intercessio* negalėjo panaikinti teismo sprendimo, bet ji galėjo panaikinti pretoriaus nustatytas priemones[2].

2. *Revocatio in duplum.* Nuteistas atsakovas, rizikuodamas sumokėti dvigubą sumą ir duodamas laidavimą, jei jam iškeliama *actio judicati,* galėjo teigti, kad sprendimas yra niekingas dėl formos arba esmės ydos. Bendrai teigiama, kad atsakovas, net nelaukdamas kol jam bus iškelta *actio judicati,* bet rizikuodamas sumokėti dvigubos sumos pabaudą, jei pralaimės bylą, galėjęs atakuoti teismo sprendimą, iškeldamas vadinamą *revocatio in duplum,* kuri rodos, jau buvo žinoma Ciceronui. Tačiau tos teisės atsakovui pripažinimas tiek Cicerono gadynėje, tiek apskritai formulinio proceso laikais buvo ginčijamas[3].

3. *Restitutio in integrum.* Kiekviena bylos šalis, nepatenkinta teismo sprendimu, jei buvo edikto nurodytos sąlygos, galėjo prašyti magistratą teismo sprendimo atžvilgiu, kaip ir kiekvieno kito proceso akto atžvilgiu, padaryti *in integrum restitutio,* dėl kurios teismo sprendimas buvo laikomas neįvy-

---

[1] Mommsen, *Dr. publ.*, 1, 304—322 pp. Kipp, Pauly-Wissowa, 2, 1895, 194—196 pp.

[2] Asmeniui taikomo vykdymo reikalui žiūr., pav., Titus Livius, 6, 27, 8. 10.

[3] Cicero, *Pro Flacco,* 21, 49: *Cicero decrevit, ut, si judicatum negaret, in duplum iret; si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. Revocationem in duplum* vėliau, iš dalies tam tikrame santykyje su ekstraordinariniu procesu, paminėjo Paulius *(Sent.,* 5, 5 *a,* 6 *a,* 7. 8) ir Aleksandras Severas *(C. Greg.,* 10, 1, 1). Lenel, *Edictum,* 226 §, *in fine;* Eisele, *Abhandlungen zum römischen Civilprocess,* 1889, 159—189 pp. ir P. Krueger, *K. V. l.,* 13, 1890, 328—340 pp., apžvalga.

kusiu sprendimu, ir kuri leido pradėti naują bylą *(judicium restitutorium)*[1].

4. *Appellatio*[2]. Imperatorinės teisės apeliacija, kuri kartais susiejama su intercesija, bet kuri greičiau yra kilusi iš teisės, suteiktos provincijų magistratams savo įgaliotinių aktams reformuoti[3], buvo tikroji sprendimų reformavimo instancija, kuri, net nesant specialaus pagrindo, buvo prieinama abiem bylos šalims. Apeliacija buvo formuluojama žodžiu arba raštu ir per trumpą laiką *(dies fatales)* paduodama tam teismui, kuris išsprendė bylą, kad būtų sustabdytas sprendimo vykdymas tol, kol byla iš naujo bus išspręsta aukštesniame teisme, kurio sprendimas kartais galėdavo būti apskųstas apeliacijos būdu dar aukštesniam teismui[4]. Tačiau mes neturime jokių tikrų žinių, kurios rodytų, kad čia nurodyta tvarka, kuri imperijos periodo pradžioje buvo taikoma magistratų ir jų įgaliotinių nutarimams, taip pat būtų buvusi taikoma nutarimams civilinių teisėjų, paskirtų pagal *ordo judiciorum,* pasiunčiant bylos formulę. Visai rimtai galima teigti, kad ta tvarka visą laiką buvo svetima visiems civiliniams teisėjams ir kad ji buvo apibendrinta (pritaikyta ir teisėjams) tik išsirutuliojus ekstraordiniariniam procesui[5].

---

[1] Cicero, *Pro Flacco,* 21, 49. *In Verr.,* 2, 2, 25, 62. 26, 63. *D.,* 4, 4. *De min.,* 7, 4. 29, 1. 45, 1. *D.,* 3, 3, *De proc.,* 46, 3.

[2] *D.,* 49, 1, *De appellationibus et relationibus.* Mommsen, *Dr. publ.,* 5, 269—279 pp. Merkel, *Ueber die Geschichte der classischen Appellation,* 1883. Kipp, Pauly-Wissowoj, 2, 1, 1895, 196—210 pp. E. Perrot, *L'appel dans la procédure de l'ordo judiciorum,* tezė, Paris, 1907.

[3] Šia prasme žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 1, 265 p.

[4] Apeliacijos terminas (dvi arba trys dienos pareinamai nuo to, ar apeliacija duodama savo, ar svetimoje byloje): Ulpianus, *D.,* 4, *Quando app.,* 1, 5. 11. 12. Nukeliamasis pobūdis: Ulpianus, *D.,* 49, 7, *Nihil innovari,* 1. *pr.* Bausmė už akiplėšišką apeliaciją: Paulus, *Sent.,* 5, 33, 1. 8. 5, 37, 1. Pirmasis teisėjas bylą perduoda *(litterae demissoriae, apostoli)* antrajam teisėjui, tarpininkaujant apeliantui: Paulus, *Sent.,* 5, 34, 1; Marcianus, *D.,* 49, 6, *De litt. dim.,* 1 (Naber, *Mnemosyne,* 50, 1922, 1—5 pp.). Apeliacijos sprendimo reformacinis pobūdis: Ulpianus, *D., h. t.,* 1, *pr.; C.,* 7, 62, *De app.,* 6, *pr.*

[5] Nepaisydamas vyraujančios pažiūros, Mommsenas palaikė šią pažiūrą ir atžvilgiu teisėjų, kurie bylą sprendžia pagal formulę, ir atžvilgiu centumvirų, kurie bylą sprendžia pagal *legis actio.* Šia pačia prasme žiūr. Eisele, *Z. S. St.,* 15, 1884, 275—276 pp.; o apie centumvirų nutarimus žiūr. Wlassak, Pauly-Wissowoj, 3, 2, 1899, V° *Centumviri,* 1949 p.

IV.

Magistrato intervencija, paremta jo autoritetu.

Formulinio proceso gadynėje magistratai, pasiremdami savo jurisdikcija ir organizuodami bylas, galėjo įsikišti į šalių ginčus. Jie taip pat turėjo daug didesnę teisę, nekaip įstatyminių skundų gadynėje, įsikišti į bylos reikalus, pasiremdami savo autoritetu, savo *imperium* griežtąja to žodžio prasme. Magistratai į bylininkų reikalus įsikišdavo šiais keturiais pagrindiniais būdais: pretorinėmis stipuliacijomis, *missiones in possessionem,* interdiktais ir *restitutiones in integrum*[1].

A.

Pretorinės stipuliacijos.

Pretorinės arba, plačiau pasakius, honorarinės stipuliacijos[2], buvo verbalinės sutartys, kurių tikslas buvo sukurti sti-

---

[1] Šių aktų sąryšis su magistrato *imperium,* pastatant *imperium* prieš magistratų *jurisdictio,* yra aiškiai nustatytas *restitutiones in integrum, missiones in possessionem* ir priverstinų stipuliacijų atžvilgiais (*D.,* 2, 1, *De jurisd.,* 4; *D.,* 50, 1, *Ad munic.,* 26); mums rodos, kad tas sąryšis nėra abejotinas ir interdiktų atžvilgiu. Mums rodos, kad sunkiau yra kalbėti apie *cognitio,* arba magistrato *cognitio extra ordinem,* nes *cognitio* glūdi *in jurisdictione,* tikrąja šio žodžio prasme, ir *cognitio extra ordinem* yra *ordinis* proceso pašalinimas, tuo tarpu čia magistratas stengiasi į tą procesą įeiti. Šiaip ar taip, čia yra aktų, didesnių už paprastą magistratų valdžią, kurią visi jurisdikciją turintieji magistratai vykdo pabaudomis ir daiktų paėmimais (*multis et pignoribus: D., 2, 1, De jurisd.,* 2). Municipaliniai magistratai gali veikti tik pavedimu, kuris yra paliudytas *damni infecti* srityje (*D., 39, 2, Damnum inf.,* 1; 4, 3), o patys kuruliniai edilai, kurie galėjo priversti daryti stipuliacijas (II t., 224 p.), negalėjo pasinaudoti tomis trimis priemonėmis. E. Jobbé-Duval, *Studi P. Bonfante,* 3, 1929, 165—216 pp.

[2] *D.,* 46, 5, *De stipulationibus praetoriis. Inst.,* 3, 18, *De divisione stipulationum.*

pulianto naudai prieš pasižadėjusį asmenį kreditą, kurio bendroji teisė nepripažino. Šias sutartis čia nurodytu tikslu versdavo daryti magistratai, sakysime, Romoje teismo pretoriai, kuruliniai edilai ir, gali būti, tam tikrais atvejais liaudies tribūnai[1]. Ulpianas šias stipuliacijas dalė į *stipulationes cautionales, judiciales* ir *communes,* atsižvelgdamas į tai, ar jų tikslas buvo sukurti kreditą, kurio nedavė civilinė teisė, ar užtikrinti sprendimo įvykdymą, ar pagaliau ir vieną ir antrą dalyką padaryti[2]. Buvo ir kitokių padalymų[3]. Tačiau Ulpianas sako, kad iš esmės jos visos buvusios *cautionales,* nes visos jos pagimdydavusios asmeninį skundą, kuris magistratui atrodė naudingas ir kurio negalėję be stipuliacijos būti[4], prieš vieną debitorių, jei būdavo daroma *nuda repromissio,* o jei būdavo duodama *satisdatio,* tai tą skundą stipuliacijos pagimdydavo prieš debitorių ir laiduotojus.

Kalbant apie magistrato vartojamas prievartos priemones, labai reikia atsiminti, kad, išskiriant išimtį, kuri lengvai išaiškinama, magistratas čia nevartojo tų prievartos priemonių, kurias jis vartojo viešosios ir administracinės tvarkos srityse *(multae, pignora),* bet jis čia vartojo tas priemones, kurios įėjo į jo teisminį vaidmenį, būtent: *missiones in possessionem,* skundo teisės atmetimą, skundo teisės suteikimą[5].

---

[1] Ulpianas *(Reg.,* 7, 3) kalba apie iš žmonos gautą *stipulatio tribunicia,* kurią gavo vyras persiskyrimo atvejui. Kuebler, *Festschrift f. Hirschfeld,* 1903, 52—54 pp.: Lefèvre, *Rôle des tribuns,* tezė, Paris, 1910, 161—179 pp.

[2] Ulpianus, *D., h. t.,* 1. Čia, 1, 1—3, Ulpianas *cautionales stipulationes* pavyzdžiui nurodo: *cautiones legatorum* (182 p., 1 išn.), *rem pupilli salvam fore* (I t., 289 p.), *de rato* (311 p., 2 išn.), *damni infecti* (I t., 335—336 pp.), prie kurių galima pridėti *cautio de usufructu* (I t., 466 p.) ir *cautio dupli* (II t., 223 p., 1 išn.); *judiciales* pavyzdžiui jis nurodo *cautio judicatum solvi* (286 p., 2 išn.) ir *cautio ex operis novi nuntiatione* (I t., 336 p., 1 išn.), kuria naujo darbo autorius pasižada tą darbą sunaikinti (Justiniano teisėje, *D.,* 39, 1, *De O. N. N.,* 21, 4. 7, jis pasižada pagal stipulianto norą sunaikinti darbą arba sumokėti nuostolius), jei teismo sprendimas bus padarytas prieš jį (Lenel, *Edictum,* 291 §, ir nurodyti autoriai); *communes* pavyzdžiui Ulpianas nurodo *vadimonia* (277 p., 2 išn.).

[3] Ediktas tas stipuliacijas surašė kitokia tvarka. Girard, *Textes,* 169—170 pp. Lenel, *Eedictum,* 47 p. *(Ed.,* 1, 52—53 pp.) ir *tit. XLV.* Kitas paskirstymas, kurį *Inst.,* 3, 18, paėmė iš Pomponiaus *(D.,* 45, 1, *De V. O.,* 5, *pr.),* priverstinas stipuliacijas, atsižiūrint į tai, kuris magistratas įsako jas daryti, skirsto į *stipulationes praetoriae, judiciales* ir *communes.*

[4] Ulpianus, *D., h. t.,* 1, 4—8.

[5] *Pignora cautio rem pupilli salvam fore* srityje: I t., 288 p., 6 išn. Ieškinio atmetimas *cautio usu fructuaria* srityje: I t., 466 p., 3 išn. Skundo

B.

Missiones in possessionem.

Missio in possessionem yra turinčio teisę magistrato leidimas paimti valdymą vieno arba daugelio daiktų, priklausančių kito asmens. Jos svarba gali būti didesnė arba mažesnė, bet pati paprastoji *missio in possessionem* sąvoka principiališkai mena tik provizorinio pobūdžio materialinį daikto laikymą *(in possessionem esse,* ką reikia skirti nuo *possessionem habere)*[1]. *Missio in possessionem* duodama daugeliu atvejų; be to, reikia skirti *missio in rem* nuo *missio in bona;* skirtumas pareina nuo to, ar ji duodama atskiram daiktui paimti, kaip tai esti *damni infecti* atveju[2], arba visam turtui paimti, kaip tai esti *missio in possessionem* atveju, kada *missio* duodama prieš tą asmenį, kuris nesumoka skolos ir nestoja į bylą, ir *missio in possessionem* atveju, kada *missio* duodama prieš įpėdinį, kuris neduoda *cautio legatorum*[3].

Ta tvarka, kuria pretorius saugojo *missio in possessionem,* pareidavo nuo konkrečių atsitikimų. Tačiau reikia gerai atsiminti, kad, išskiriant keletą lengvai pašalinamų tekstų[4], nė viename tekstuose mes nerandame niekur, kur būtų buvusi pavartota valstybės ginkluotoji jėga[5]. Be *missus* teisės pačiam

---

davimas, kad galima būtų gauti *stipulatio duplae* pagal edilų ediktą: II t., 224 p., 2 išn. Suteikimas fiktyvinio skundo pagal *lex Rubria,* c. 20, lyg kad būtų buvusi padaryta *damni infecti* stipuliacija (žiūr. nurodymus, *Textes,* 73—74 pp.). *Damni infecti* srityje pagal vėlesnę teisę *missio in possessionem:* 2 išn.; *cautio legatorum* srityje: 182 p., 1 išn.

[1] Žiūr. 335 p., 3 išn. Pridėkite *D.,* 36, 4, *Ut in poss. leg.,* 5, *pr.: Simul cum eo possidere jubetur, ut saltem taedio perpetuae custodiae extorqueat heredi cautionem.*

[2] *D.,* 39, 2, *De damno infecto,* 4, 1, kur nereikia šio pirmo dekreto, suteikiančio tik *missionem in possessionem,* sumaišyti su antruoju dekretu, suteikiančiu pretorinę nuosavybę (I t., 403 p., 2 išn.). Kiti pavyzdžiai yra nurodyti 183 p., 3 išnašoje.

[3] *Missio in possessionem rei servandae causa:* 335 p., 3 išn. Yra ir kitų atsitikimų, pavyzdžiui, *missio Antoniniana* (182 p., 1 išn.). — *Missio in possessionem* įpėdinių turtų: 183 p., 3 išn. — Apie *missio ventris nomine* žiūr. S. Solazzi, *Rend. Ist. Lombard.,* 49, 1916, 312—323 pp.

[4] Ulpianas *(D.,* 43, 4, *Ne vis fiat,* 3, *pr.)* leidžia vartoti viešą jėgą, kad užtikrintų *missionis in possessionem* respektą; tačiau fideikomisų ir tik fideikomisų, bet ne legatų, sritį liečia vienintelis tekstas, kuris kitoje vietoje apie tai kalba (Ulpianus, *D.,* 36, 4, *Ut in poss. leg.,* 5, 27: Lenel, 1256).

[5] Ulpianus, *D.,* 25, 5, *Si ventris nomine,* 1, 2: *Coget autem eum decedere, non praetoria potestate vel manu ministrorum, sed melius et civilius faciet, si eum per interdictum ad jus ordinarium remiserit.*

gintis, jį *(missus)* saugojo dar interdiktai arba skundai *in factum*[1].

C.

Interdiktai.

Interdiktai *(interdicta)*[2] taip pat buvo įsakymai, išleisti magistratų, turinčių *imperium;* interdiktų negalėjo leisti, pavyzdžiui, municipaliniai magistratai[3]. Interdiktus magistratai leidžia dviem asmenims, vienam iš jiedviejų prašant[4]. Interdiktas antrajam asmeniui įsako arba atlikti pozityvinį veiksmą *(interdicta restitutoria, exhibitoria: decreta),* arba negatyvinį veiksmą, susilaikyti *(interdicta prohibitoria: inerdicta* siaurąja prasme)[5].

Teisė, kuri mums yra žinoma ir kuri mini interdiktus, tuos interdiktus duoda sąlyginai, t. y., ta sąlyga, kad interdikto prašytojo nurodomi faktai bus tikri, kad reališkai bus tos sąlygos, kurių interdiktas reikalauja. Vadinasi, jei vienas asmuo paprašė magistratą, kad duotų interdiktą, ir jei magistratas žodžiu tą interdiktą paskelbė, tai, norint tą interdiktą užginčyti, reikia iškelti bylą, kad galima būtų sužinoti, ar interdiktas buvo peržengtas *(an adversus praetoris edictum sit vel an factum non sit quod is fieri jusserit)*[6]. Labai aišku, kad ši sistema yra painesnė už tą sistemą, kurioje asmuo, norįs apskųsti aktą, tiesiogiai kelia bylą, sakysime, kelia *actio in factum* ir tiesiogiai, pasirėmęs ediktu, prašo duoti formulę. Todėl, imta manyti, kad pretorius pasuko šiuo keliu tada, kada jis nedavė skundų *in factum,* t. y., įstatyminių skundų gadynėje, kada interdiktų buvimą paliudijo tam tikri, tiesa negausūs, pėdsakai.

---

[1] Interdiktas *damni infecti* atveju: *D.,* 43, 4, *Ne vis fiat.,* 4, *pr.: missio in poss. legatorum vel fideicommissorum servandorum causa* atveju: *D.,* 36, 4, *Ut in poss.,* 5, 27; 43, 4, *Ne vis fiat,* 3, *pr.* Skundas *in factum missionis in poss. rei servandae causa* atveju: *D.,* 43, 4, *Ne vis fiat,* 1, *pr.*

[2] Gajus, 4, 138—170. *Inst.,* 4, 15, *De interdictis.* Bibliografiją žiūr. pas Ubbelohde, 43 ir 44 Glücko knygų serijose, 1889 ir t. m. Ad. Berger, Pauly-Wissowa-Kroll, V° *Interdictum* ir *Z. S. St.,* 36, 1915, 176—229 pp. Pridėkite Karlowa, 2, 1001—1064 pp. ir, pavyzdžiui, apie jų pagrindą Pernice, *Z. S. St.,* 17, 1896, 194—204 pp.

[3] Municipalinių magistratų nekompetentingumas šioje srityje yra visų pripažintas. Gajaus, 4, 139, apibūdinimas.

[4] Justinianas *(Inst., h. t.,* 1) tai aiškina jų pavadinimu.

[5] Gajus, 4, 140.

[6] Gajus, 4, 141.

Manyta, kad pretorius iš pradžios duodavęs interdiktus ne sąlyginai, o grynai ir paprastai, anksčiau patikrinęs aplinkybes ir pasirėmęs savo autoritetu, įsakydavęs tas aplinkybes respektuoti *(multis et pignoribus),* kad tik kiek vėliau pretorius ėmęs duoti interdiktus sąlyginai ir iš anksto nepatikrinęs aplinkybių, kurioms patikrinti siųsdavęs šalis pas teisėją; šalis gi priversdavęs kreiptis į teisėją arba vadinamomis *sponsiones,* kurias daryti įstatyminių skundų gadynėje jis priversdavęs viešosios prievartos priemonėmis, arba arbitrine formule, kuri būtinai turėjusi būti vėlesnė už *lex Aebutia*[1]. Tačiau, nepaisant interdiktų kilmės, daugumas interdiktų atsirado formulinio proceso gadynėje; be abejojimo, gera šių interdiktų dalis buvo sukurta galiojant tam procesui, kuris leido pretoriui tas pačias pretenzijas sankcionuoti daug paprasčiau, nes pretorius galėjo kurti skundus. Interdiktų ilgas išsilaikymas iš dalies išaiškinamas papročio įtaka, o ypač tas išsilaikymas išaiškinamas, gal būt, tam tikrais praktiškais jų pranašumais[2].

1. Pagrindinės kategorijos.

Interdiktų buvo labai daug; ir formos ir esmės atžvilgiais buvo padaryta daug jų padalymų, kuriuos mes čia nurodysime tik bendrais bruožais[3].

---

[1] Įrodyti reikia tik tai, kad tam tikri interdiktai buvo dar prieš *lex Aebutia* (I t., 360 p., 3 išn.; 361 p., 4 išn.); tačiau tai, rodos, parėjo nuo to, kad iš vienos pusės pretorius liepė respektuoti duotus pasižadėjimus, o iš antros pusės patikrinti arba pavesti patikrinti faktus. Nurodytoji tvarka šiomis sąlygomis atrodo labai patikėtina. A. Pernice, *Z. S. St.,* 5, 1884, 33 p. Jobbé-Duval, *Etudes sur la procédure,* 234—260 pp., šių sunkumų išvengia pripažindamas, kad interdiktas būdavo skelbiamas ir šalys darydavo *sponsiones* tik tada, kada šalys susitardavo šituo būdu išspręsti savo ginčą; tačiau sunku išaiškinti, kuriam reikalui pretorius turėjo įsikišti su savo dekretu, be kurio šalys *sponsiones* pagalba galėjo privatiniu būdu labai gerai pasiekti savo tikslą. Kitas labai ginčijamas klausimas yra, kuriais konkrečiais atvejais pretorius visų pirma išleido savo interdiktus, kitaip sakant, įvairių interdiktų respektyvinio senumo klausimas (apie pastarąsias sistemas žiūr. Ubbelohde 2, 1890, 295—336 pp., ir Jobbé-Duval, 286—303 pp.). Pirmieji interdiktai, kurie pasirodė tekstuose, buvo *retinendae possessionis* interdiktai (I t., 360 p., 3 išn.; 361 p., 4 išn.). Tačiau tai visai neįrodo, kad šie interdiktai būtų seniausi, ir paprastai to niekas nepripažįsta.

[2] *Sponsiones et restipulationes;* daug didesnis greitumas interdikto paskelbimo atžvilgiu (348 p., 2 išn.) ir, gali būti, kitais atžvilgiais. Ubbelohde, 2, 344—353 pp.

[3] Apie dar skirtiną edikto planą žiūr. *(Textes,* 162—168 pp.) Lenel,

Esmės atžvilgiu buvo daromi šitokie interdiktų paskirstymai: 1. vienu padalymu, kuris neturėjo didelės praktinės svarbos, bet kuris labai imponavo Romos teisininkams, buvo skiriami *interdicta sacra* (religiniai) ir *interdicta profana* (ne religiniai)[1]; 2. praktiškesnis padalymas yra padalymas į viešuosius ir privatinius interdiktus[2]; 3. laikini ir amžini interdiktai[3]; 4. interdiktai, kurie perkeliami įpėdiniams arba prieš įpėdinius, ir kurie neperkeliami[4]; 5. petitoriniai interdiktai, *quae proprietatis causam continent,* ir posesoriniai interdiktai, *quae possessionis causam continent;* šis padalymas parėjęs nuo to skirtumo, kuris yra ginčytinas, mūsų nuomone, tas padalymas parėjo nuo to, kad tam tikri interdiktai neleisdavo įrodinėti teisės ir todėl dėl teisės galima buvo vėliau kelti bylą, tuo tarpu kiti interdiktai suponavo arba bent leido įrodinėti teisę[5]; 6. pagaliau vienu padalymu, kurio nereikia sumaišyti su 5-me punkte nurodytu padalymu, interdiktai buvo dalomi į interdiktus, neliečiančius valdymo, ir interdiktus, valdymą liečiančius. Interdiktus, liečiančius valdymą, savo rėžtu dar dalė[6] į interdiktus *adipiscendae possessionis*[7], *recuperandae*

Edictum, 45—46 pp. *(Edit,* 1, 50—51 pp.). A. Berger, Z. S. St., 36, 1915, 176—229 pp.

[1] *D.,* 43, 1, *De int.,* 1, *pr.* (Ulpianus); 2, 1 (Paulus). Švento interdikto pavyzdys: *Ne quid in loco sacro fiat (D.,* 43, 6).

[2] Ubbelohde, 1, 1889, 48—58 pp. Populiarinių interdiktų pavyzdžiai: *Ne quid in loco sacro fiat (D.,* 43, 6), *ne quid in loco publico fiat (D.,* 43, 8), ir, mūsų nuomone, interdikto *de homine libero exhibendo (D.,* 43, 29; II t., 311 p.).

[3] Ulpianus, *D.,* 43, 1, *De int.,* 1, 4: *Interdictorum quaedam annalia sunt, quaedam perpetua. — Interdicta annalia: de vi cottidiana* (I t., 364 p.); *quod vi aut clam* (I t., 359 p., 1 išn.: *Textes,* 166 p., 256 nr.); *fraudatorium* (II t., 54 p., 2 išn.). Apie interpoliaciją, kuri užtemdina skirtumą, žiūr. 350 p., 1 išn.

[4] Interdiktų, kurie pereina įpėdiniams, pavyzdžiai: *Unde vi, de precario;* interdiktai, kurie nepereina įpėdiniams: *Uti possidetis, utrubi* interdiktai, kurie taikomi įpėdiniams: *Quod vi aut clam;* interdiktai, kurie taikomi įpėdiniams tik tiek, kiek įpėdiniai pralobo: fraudatorinis inter., *unde vi;* interdiktai, kurie netaikomi įpėdiniams: *Uti possidetis.*

[5] *D.,* 43, 1, *De int.,* 2, 2. Ubbelohde, 1, 92—171 pp. ir nurodymai; A. Berger, kuris šį skirtumą vadina bizantišku, Z. S. St., 1915, 183—198 pp.

[6] Gajus, 4, 143.

[7] Interdiktas *quorum bonorum:* 156 ir t. pp.: interdiktas *quod legatorum:* 157 p., 2 išn.; interdiktas *possessorium:* 337 p., 3 išn.; interdiktas *sectorium:* 335 p., 1 išn.; interdiktas *fraudatorium:* II t., 54 ir t. pp.; interdiktas *Salvianum:* II t., 485 ir t. pp. Ypač šių ediktų atžvilgiu keliamas provizorinio arba galutinio padarinio klausimas. Žiūr., pavyzdžiui, interdikto *quorum bonorum* atžvilgiu 158 p., 1 išn., Salviano interdikto atžvil-

possessionis[1], *retinendae possessionis*[2] ir *tam adipiscendae quam recuperandae possessionis*[3].

Formos atžvilgiu šitaip dalė interdiktus: 1. pagal pretoriaus vartojamus žodžius interdiktus dalė į *interdicta exhibitoria (exhibeas), restitutoria (restituas)* ir *prohibitoria (vim fieri veto)*[4]; 2. į paprastuosius interdiktus, kur buvo tik vienas prašytojas ir vienas jo priešininkas, ir dvigubuosius interdiktus, kur kiekvienas dalyvis vaidino dvigubą vaidmenį[5]; 3. į pirmuosius interdiktus ir antruosius interdiktus; šis padalymas parėjo nuo to, ar interdiktas buvo duotas pirmą kartą paprašius, ką mes iki šiol turėjome galvoje, ar jis buvo duotas antrą kartą pareikalavus, kada jau buvo duotas pirmasis interdiktas, kurio procedūrai buvo užkirstas kelias ir kurio negalima buvo įvykdyti[6].

2. Interdiktų procedūra.

Interdikto procedūra prasideda jo paskelbimu, kurį skelbia magistratas šalims dalyvaujant. Jei atsakovas, pasislėpdamas nuo skelbimo, trukdo interdikto paskelbimą, tai prieš jį vartojamos tos priemonės, kurios buvo nustatytos kovai su

---

giu ž. II t., 495 p., 4 išn. Taip pat buvo ginčijamas šių interdiktų buvimo motyvo klausimas, nes greta jų galiojo *hereditatis possessoria petitio, actio Serviana* ir *actio Pauliana*. Tur būt, visi šie trys interdiktai buvo sukurti anksčiau už čia tik nurodytus skundus; vėliau, nepaisant tam tikrų nepatogumų, šie interdiktai tiekė tam tikrų pranašumų (345 p., 2 išn.).

[1] Interdiktas *unde vi:* I t., 363 p.; int. *de precario:* I t., 364 p.; int. *de clandestina possessione:* I t., 364 p.

[2] Interdiktas *uti possidetis:* I t., 360 p.; int. *utrubi:* I t., 363 p.

[3] Interdiktas *quem fundum:* I t., 434 p., 1 išn.; int. *quam hereditatem:* 286 p., 3 išn.; int. *quem usumfructum, quam servitutem:* I t., 480 p., 1 išn. Pobūdis šių interdiktų, kuriais įgyjamas valdymas, jei to valdymo dar neturėjo, kuriais grąžinamas valdymas, jei tas valdymas jau buvo buvęs, ir kuriuos be paaiškinimų nurodė Paulus, *D.*, 43, 1, *De int.*, 2, 3 (pasak Berger, 222—229 pp., tas tekstas esąs interpoliuotas), yra žinomas tik nuo 1835 metų atradimo Ulpiano institucijų, Vienos fragm. (*Textes*, 493 p., 4 fragm.).

[4] Gajus, 4, 142. Pavyzdžiai ekshibitorinių interdiktų: II t., 312 p.; restitutorinių interdiktų: *quorum bonorum, unde vi;* prohibitorinių interdiktų: *de migrando* (41 p., 6 išn.), *uti possidetis* (I t., 360 p.), *utrubi* (I t., 362 p.), *de superficie* (I t., 486 p., 2 išn.).

[5] Gajus, 4, 156—160. Pagrindiniai dvilypiai interdiktai yra interdiktai *uti possidetis* ir *utrubi*, taip pat interdiktas *de superficie*. Beveik visi kiti interdiktai yra paprasti interdiktai.

[6] Gajus, 4, 170.

indefensus[1]. Bet kadangi interdiktas nėra jurisdikcijos aktas, kadangi interdikte nevartojamas nė vienas iš trijų žodžių *do, dico, addico,* tai magistratas interdiktus gali skelbti kiekvieną dieną, net tą dieną, kurią jis negali duoti formulės[2]. Interdikto pirmenybė prieš *actio* yra ta, kad interdiktas kuria analoginį su *litis contestatio* padarinį, Tas padarinys atsiranda tada, kada paskelbiamas laikinis ir įpėdiniams neperleidžiamas interdiktas.

Jei interdiktas šalių yra observuojamas, tai interdikto paskelbimu pasibaigia visa byla. Reikia manyti, kad seniau, įstatyminių skundų gadynėje, interdikto paskelbimu visada pasibaigdavo byla, nes iš pradžios interdiktas buvo paprastas ir grynas magistrato įsakymas, paskelbtas ištyrus ginčo aplinkybes. Tačiau gal būt, kad nuo įstatyminių skundų gadynės, arba greičiau nuo formulinio proceso laikų tai atsitikdavo labai retai dėl to, kad interdiktas būdavo duodamas nepatikrinus aplinkybių, kad interdiktas virto sąlyginiu įsakymu, kurio sąlygas dar reikėdavo vėliau patikrinti, ypač jei būdavo ginčijamos pačios faktų aplinkybės.

Ginčui išspręsti buvo vartojamos dvi procedūros, kurias Gajus griežtai skyrė dėl to, kad vienur pralaimėjusis turėdavo mokėti piniginę pabaudą, o kitur tos pabaudos nereikėdavo mokėti. Pirmąją procedūrą jis pavadino procedūra *cum poena, cum periculo,* o antrąją — *sine poena, sine periculo.* Pirmojoje procedūroje, kuri galėjo siekti net įstatyminių skundų laikus, ginčas prasidėdavo tarpusavio abiejų ginčo šalių pasižadėjimais *(sponsiones et restipulationes),* padarytais magistrato pasiūlymu abiem šalims, ypač tiems atvejams, kada interdiktas bus observuojamas arba laužomas[3]. Antrojoje procedūroje, procedūroje *per formulam arbitrariam,* kuri negalėjo būti senesnė už *lex Aebutia,* bet kuri jau buvo žinoma VII-jo šimtmečio pabaigoje[4], magistratas, pasiremdamas ediktu ir norėdamas sužinoti, ar interdiktas yra observuojamas, duodavo formulę teisėjui ir įsakydavo priteisti iš atsakovo, jei jis nevykdo interdikto, ieškovui tai, ką atsakovas pagal interdiktą tu-

---

[1] Ulpianus, *D.,* 43, 29, *De hom. lib. exhib.,* 3, 14.
[2] Gajus, *D.,* 11, 7, *De rel.,* 9, ir Ubbelohde, 2, 1890, 1 ir t. pp.
[3] Gajus, 4, 141.
[4] Cicero, *Pro Tullio,* 23, 53, tarp 681 ir 683 metų (II t., 40 p., 4 išn.).

rėjo padaryti arba duoti. Mes abi procedūras studijuosime atskirai, pirmiau susipažindami su procedūra *per formulam arbitrariam,* kuri yra mažiau komplikuota, nors tai ir prieštarauja istorinei tvarkai.

I. Procedūra per formulam arbitrariam. — Šią procedūrą galima buvo vartoti tik tomis dviem sąlygomis, iš kurių viena buvo esmės, o kita atsakovo valios sąlyga. Šit tos sąlygos: 1. dėl mažai žinomų sumetimų būdavo reikalaujama, kad paskelbtasis interdiktas būtų *interdictum exihibitorium* (sakysime, *de homine libero exhibendo, de liberis exibendis)* arba *restitutorium* (sakysime, *quorum bonorum, unde vi),* bet ne *prohibitorium* (kaip interdiktai *de migrando, uti possidetis, utrubi)*[1]; 2. kad atsakovas, paskelbus interdiktą, tuojau pat pareikštų magistratui pageidavimą, kad būtų paskirtas arbitras[2].

Jei čia tik nurodytos sąlygos yra, tai magistratas siunčia teisėjui formulę *in factum,* kurios *intentio* užduoda teisėjui klausimą, ar ieškovas atitinka interdikto statomas sąlygas, ar jis turi teisę reikalauti išduoti asmenį arba grąžinti daiktą, o *condemnatio,* jei tik ieškovas reikalaujamas sąlygas atitinka, įsako teisėjui nuteisti atsakovą, jei pastarasis neduos teisėjo nustatytos statisfakcijos, jei neišduos asmens arba negrąžins reikalaujamo daikto. Teisėjas patikrina *intentio;* paskui, jei teisėjas *intentio* pripažįsta tikra, paskelbia *arbitratus,* kurio vykdyti čia, kaip ir kitur, atsakovas nėra tiesiogiai verčiamas, bet kurio neįvykdžius čia, kaip ir kitur, nuteisimą nulemia ieškovo *jusjurandum ad litem*[3].

---

[1] Gajus, 4, 141—162. Šios procedūros išskyrimo motyvas prohibitorinio interdikto atveju yra ginčijamas. Pasak vienos labiausiai paplitusios pažiūros, šis interdiktas uždraudžiąs tuos veiksmus, kurie laužo teisę; vadinasi, čia visada gali būti bausmė.

[2] Gajus, 4, 163. 164. Valerius Probus, *Extraits alph.,* 55 nr. *(Textes,* 219 p.): *Restituas antequam ex jure exeas.*

[3] Žiūr. 307 p., 2 išn. Tūlas teigė, kad vykdymas *manu militari,* kol jis dar nebuvo pripažintas kitur, buvęs pripažintas arba visų interdiktų atvejais, arba tik tų viešųjų atvejais, kada priteistąją sumą negalima buvę aiškiai nustatyti. Tačiau šią nuomonę nuneigia vienas jau cituotas tekstas *(D.,* 43, 29, *De hom. lib. exhib.,* 3, 13), kuris liečia viešąjį interdiktą ir tą interdiktą, kurio vykdymas atrodo pats būtiniausias. Mes ypač atsiminsime, kad su šiuo klausimu nereikia maišyti tekstų, kurie rodo, kad teismo pretoriai ir ypač kiti valdininkai, pavyzdžiui, imperijos laikų prefektai, įsikišdavę jėga į tuos atsitikimus, kuriais būdavę taikomi interdiktai. Miesto prefektas: *D.,* 1, 12, *De off. praef. urb.,* 1, 6. Sargybų prefektas (pagal *D.,* 20, 2, *In quib.,* 9 ir *D.,* 19, 2, *Locati,* 56, ištraukos iš

II. Procedūra per sponsionem. — Procedūra *per sponsionem* yra daug painesnė net tada, kada interdiktas yra paprastas; ji virsta dar painesne procedūra tada, kada interdiktas yra dvigubas.

1. *Paprasti interdiktai.* Visada, kada interdiktas, vienam asmeniui prašant, yra paskelbiamas prieš kitą asmenį ir kada atsakovas čia pat nepareikalauja paskirti arbitro arba dėl to, kad jis to pareikalauti negali, kaip tai esti *interdictum prohibitorium* atveju, arba dėl to, kad jis nenori to padaryti, kaip tai gali atsitikti *interdictum exhibitorium* arba *restitutorium* atvejais, gali kilti tik procedūros *per sponsionem et restipulationem* klausimas.

Asmuo, kuris išgavo interdikto paskelbimą ir kuris nėra patenkintas interdikto rezultatais (kuriam smurtu atimtas daiktas nebuvo grąžintas *interdictum restitutorium unde vi* atveju, iš kurio buvo atimtas laisvas žmogus *interdictum exhibitorium de homine libero exhibendo* atveju, kuriam neleido išsikraustyti *interdictum prohibitorium de migrando* atveju), turi savo priešininką atsivesti į magistratą, kad priverstų priešininką duoti *sponsio,* kuria priešininkas pasižadėtų sumokėti tam tikrą pinigų sumą, jei bus pripažinta, kad priešininkas peržengė interdiktą; taip pat ieškovas turi padaryti *restipulatio,* kuria jis turi apsiimti sumokėti tą pačią pinigų sumą savo priešininkui, jei bus pripažinta, kad jis pats elgiasi neteisėtai, jei teisėjas pripažins, kad interdiktas nebuvo peržengtas.

Šito pasižadėjimo, kurio ieškovas turėjo pareikalauti iš atsakovo magistrate per tam tikrą laikotarpį (rodos, kad tas laikotarpis buvo vieneri metai nuo interdikto paskelbimo momento)[1] ir kuriam priversti padaryti buvo vartojamos prieš at-

---

Pauliaus veikalo *De officio praefecti vigilum): D.,* 43, 32, *De migr.,* 1, 2. Konsulai ir fideikomisu pretorius: 343 p., 4 išn. *Praetor de liberalibus causis: D.,* 43, 30, *De lib. exhib.,* 3, 3 (I t., 192 p., 4 išn.). *Curator operum publicorum: D.,* 43, 8, *Ne quid in loc. publ.,* 2, 17. Imperatorius: *D.,* 25, 4, *De insp. ventre,* 1, 1. Miesto pretorius (?): *D.,* 29, 3, *Tab. quemadm. ap.,* 2, 8 *(D.,* 43, 5, *De tab. exhib.,* 1, 1). Šie magistratai nesikiša vien dėl to, kad buvo išleidę interdiktus *quod vi aut clam, unde vi, de migrando* ir k., bet šių interdiktų vietoje jie isikiša administraciniu būdu.

[1] Paulius *(Sent.,* 4, 7, 6) sako, kad atveju interdikto *de tabulis exhibendis,* kuris yra nuolatinis *(D.,* 43, 5, *De tab. exh.,* 3, 16), reikia kelti bylą per vienerius metus paskelbus ediktą. Digestų tekstai, kurie buvo interpoliuoti dėl įvykusio ekstraordinarinio proceso laikais sumaišymo tarp teisės prašyti interdiktą paskelbti ir teisės *agere ex interdicto,* vis dėlto

sakovą, neinantį į magistratą arba atsisakantį pasižadėti, tos pačios priemonės, kurios buvo vartojamos prieš *indefensi*, sąlyga buvo paties interdikto nuostatas, kuris arba būdavo ištisai pakartojamas, arba tik nurodoma, kad sąlyga yra pasakyta interdikte[1]. Pasižadėjimo dydis, kaip gana patikėtinai tūlas sako, buvo lygus ginčo vertei, ieškovo priesaika nustatytai[2]. Įstatyminių skundų gadynėje pasižadėjimo suma turėjo būti tokia, kokia galėjo patenkinti visas ieškovo pretenzijas, nes šioje gadynėje ieškovas nebegalėjo kelti kitos bylos: *sponsionis suma* turėjo drauge atlyginti ir visus ieškovo nuostolius. Formulinio proceso gadynėje *sponsio* virto *mere poenalis*, nes magistratas, siųsdamas teisėjui du skundus, kilusius iš *sponsio* ir iš *restipulatio*, tuo pačiu laiku siųsdavo teisėjui ir trečią skundą, liečiantį nuostolių atlyginimą, jei ieškovas laimės bylą, pagrįstą *sponsione*. Kadangi trečiasis skundas buvo arbitrinis skundas, tai teisėjas pagal šį skundą priteisia iš atsakovo, jei jis neduoda laimėjusiam *sponsio poenalis* ieškovui teisėjo nustatytos satisfakcijos, ieškovui nuostolius, ieškovo su priesaika užfiksuotus[3]. Apskritai, paskirtasis teisėjas, kuriuo gali

---

leidžia rasti kitus tos pačios taisyklės pritaikymus. Pavyzdžiui, *D.*, 43, 17, *U. P.*, 1, *pr.*, *in fine*, laiko pretoriaus ediktu vieną tekstą, kuris interdiktui *uti possidetis* gauti nustato vienerių metų laiką; tačiau tai nėra galima atveju to interdikto, kuris, kaip ir interdiktas *uti possidetis*, suponuoja valdymą interdikto išleidimo momentu; ediktas turėjo sakyti: *Intra annum... sponsionem restipulationemque facere permittam (Textes*, 165 p., 247 c nr.). Yra patikėtina, kad tokia tvarka buvo daugumo interdiktų. Tačiau yra galimas dalykas, kad čia buvo išimčių. Ubbelohde, I, 1889, 492—496 pp.

[1] Pirmąjį bylinėjimosi būdą interdikto *quorum bonorum* atveju nurodė *sponsionis* fragmentas, kurį reprodukavo Ciceronas (ž. 156 p., 2 išn.); tačiau yra galimas dalykas, kad buvo vartojamas ir antrasis būdas. Lenel, *Edictum*, 449—450 pp. *(Edit*, 2, 191—192 pp.).

[2] Ši pažiūra, kurią nustatė Huschke ir pripažino Lenelis ir Ubbelohde, remiasi analogija *vadimonii*, kuris, pasak Gajaus, 4, 186, išskiriant du *depensi* ir *judicati* atsitikimus, taikomas *quanti actor juraverit non calumniae causa postulare*, ir ediktu, liečiančiu interdiktą *uti possidetis* (ž. 350 p., 1 išn.), pagal kurį *sponsio* negali būti didesnė už ieškinio sumą *(neque pluris, quam quanti ea res erit)*. Priešinga prasme žiūr. Jobbé-Duval, 248—252 pp.

[3] Gajaus, 4, 165, tekstas, kurio galas sugadintas ir pagal kurį, be *sponsionis* formulės, *edita* ieškovo atsakovui, ir be *restipulationis* formulės, *edita* atsakovo ieškovui, ieškovas *sponsionis formulae subjicit et aliud judicium de re restituenda vel exhibenda, ut, si sponsione vicerit nisi ei res exhibeatur aut restituatur...* Tiesa pasakius, čia jis kalba tik apie ekshibitorinius ir restitutorinius interdiktus ir yra pagrindo abejoti apie formulės redakciją paprastų prohibitorinių interdiktų atžvilgiu. Lenel, *Edictum*, 450—451 pp. *(Edit.*, 2, 193—194 pp.).

būti arba rekuperatorių kolegija, arba vienas teisėjas[1], visada turi spręsti tris formules, būtent: ieškovo *sponsionis* formulę, atsakovo *restipulationis* formulę ir formulę trečiojo skundo, interpretatorių čia pavadinto tuo vardu, kuriuo jį mūsų tekstai vadino tik dvigubų interdiktų srityje, *judicium secutorium*. Jei teismas pripažįsta, kad atsakovas yra teisus, tai jis vieną ieškinį priteisią, o du atmeta; jei teismas pripažįsta, kad atsakovas yra neteisus, bet jei jis duoda ieškovui teisėjo nurodytą *judici secutorii* satisfakciją, tai taip pat vieną ieškinį priteisia, o du atmeta; jei teismas pripažįsta, kad atsakovas yra neteisus ir jei atsakovas neduoda teisėjo nurodytos satisfakcijos, tai du ieškinius priteisia, o vieną atmeta. Bet visada yra trys sprendimai.

2. *Dvigubi interdiktai*[2]. Dvigubų interdiktų atvejais sprendimų skaičius didėja ir procedūra komplikuojasi, sakysime, interdikto *uti possidetis* arba interdikto *utrubi* atvejais, kur kiekviena šalis yra kartu ieškovas ir atsakovas, pavyzdžiui, interdikto *uti possidetis* atveju magistratas, kreipdamasis į abu pretendentus, norinčius valdyti ginčijamąjį daiktą, įsako tam pretendentui, kuris dabar daikto nevaldo, kad jis netrukdytų antrojo pretendento valdymo. Kadangi šioje procedūroje kiekvienas pretendentas yra kartu ieškovas ir atsakovas, tai čia, vietoje vienos *sponsio* ir vienos *restipulatio*, yra reikalingos dvi *sponsiones* ir dvi *restipulationes*. Be to, kadangi abu pretendentai nori valdyti daiktą, tai reikia sureguliuoti laikinį ginčijamojo daikto valdymą: daikto valdymas iš varžytynių atiduodamas tam pretendentui, kuris verbaline sutartimi apsiima sumokėti didesnę sumą *(fructuum licitationis summa)*, jei jis pralaimės bylą. Paskui reikia apskaičiuoti visus kreditus, kilusius iš čia nurodytų operacijų, o taip pat, žinoma, ir *judicium secutorium*, t. y., nuostolius, kuriuos reikės sumokėti, jei nebus įvykdytas *judicium secutorium*, kuris čia

---

[1] Gajus, 4, 141, bendrai sako, kad *ad judicem recuperatoresve itur;* bet kadangi *formula arbitraria*, tur būt, visada arbitru buvo vienas teisėjas, tai dualizmas, rodos, turėjo apsiriboti procedūra *per sponsionem*.

[2] Mes ypač turime daug žinių apie šių interdiktų procedūrą, nes vienos spragos vietoje mes turime tekstą, kuriuo sekė Gajus, 4, 166 — 170. Lenel, *Edictum*, 247 §.

pavadintas jo išradėjo vardu *judicium Cascellianum;* pagaliau bylas reikia perduoti teismui[1].

Jei teisėjas pripažįsta, kad teisus yra laikinasis valdytojas, kuris per varžytynes daugiausiai pasiūlė, tai antroji šalis turi sumokėti tik *sponsione* ir *restipulatione* pasižadėtas sumas[2]. Tačiau jei bylą pralaimi laikinasis valdytojas, tai teisėjas iš jo visų pirma priteisia *sponsione* ir *restipulatione* pasižadėtas sumas, paskui dar iš jo priteisia tą sumą, kurią jis apsiėmė mokėti *stipulatione fructuum,* ir, jei jis daikto negrąžina, *judicium secutorium,* ką sudaro paties daikto ir jo vaisių vertė, nes Gajus visai aiškiai sako, kad *licitationis summa* yra pabauda, o ne vaisių ekvivalentas[3]. Tačiau Gajus nurodo dar vieną galimą variantą, kuris yra menkai žinomas. Pasak Gajaus, galima buvę atsisakyti daryti *fructuum licitationis* stipuliaciją ir nuostolius reikalauti galima buvę atskiru skundu, *judicium fructuarium,* kurį taip pat vadinę *judicium secutorium,* bet ne *judicium Cascellianum,* ir kuriuo galima buvę reikalauti *cautio judicatum solvi*[4].

Iš čia matome, kaip ši procedūra buvo paini. Šiai procedūrai pradėti reikėjo ne tik dvigubų *sponsiones* ir *restipulationes,* bet taip pat reikėjo daryti *fructuum licitatio,* o prieš tai dar reikėjo padaryti vieną aktą, kuris nurodytų, ar interdiktas yra vienos arba antros šalies sulaužytas; šis aktas sudaręs pagrindą *sponsiones,* bet jo pobūdis yra ginčijamas: pasak

---

[1] Interdikto formulė: I t., 367 p., 1 išn. *Fructuum licitatio* ir *stipulatio fructuaria:* Gajus, 4, 166 (stipuliacijos paminėjimas: *D.,* 45, 1, *De V. O.,* 4, 2). *Judicium Cascellianum sive secutorium* (be abejojimo, į ediktą įterpti teisininkas Cascellius, kuris, pasak Pomponiaus, *D.,* 1, 2, *De O. J.,* 2, 45, nenorėjęs patekti į didesnę už kvestūrą magistratūrą, tačiau Val. Max., 6, 2, 12, rodo, kad jis buvęs užėmęs pretūrą triumvirato gadynėje): Gajus, 4, 166 *a.*

[2] Gajus, 4, 166 *a.* 168.

[3] Gajus, 4, 166 *a.* 167.

[4] Gajus, 4, 169. Šis *judicium,* kuris, pasak vienų autorių, pakeičias tik iš stipuliacijos kilusį skundą, o pasak kitų, jis pakeičias šį skundą ir kartu *judicium Cascellianum,* yra patogesnis, pasak vienos pažiūros, dėl to, kad šiuo būdu gaunama *condemnatio* esanti didesnė, o pasak kitų, dėl to, kad čia duodama *satisdatio,* kurią čia reikia duoti ir kuri taip pat esanti *stipulationis fructuariae* atveju (Gajus, 4, 170), bet kurios, gali būti, nereikią duoti *judicii Cascelliani* atveju. Kitokia prasme žiūr. P. Krueger, *Krit. Versuche,* 1870, 91 p., 2 išn. Lenel, *Edictum,* 472—473 pp. *(Edit,* 2, 219—220 pp.). Ubbelohde, 2, 163—177 pp., kur galima rasti taip pat kitas sistemas.

vienų, sulaužymas turėjęs būti realus, o pasak kitų, tai buvęs paprastas sutartimi nustatytas simuliatyvinis laužymas *(vis ex conventu)*[1]. Viena šalis gali atsisakyti daryti šiuos aktus *(cetera ex interdicto)* ypač dėl to, kad, gal būt, ji gerai nežino savo teisės. Visa procedūra sustabdoma. Tokiais atvejais, vietoje paprastųjų teisės būdų, taikomų *indefenso*, buvo vartojama speciali tvarka[2]. Jei vienas bylininkas atsisako daryti *cetera ex interdicto*, tai pretorius antrojo bylininko naudai paskelbia antrą interdiktą *(interdictum secundarium)*, kuris gali būti arba *interdictum restitutorium*, arba *interdictum prohibitorium*, kurio padariniai priverčia antrąją šalį grąžinti valdymą, jei ji jį turėjo, ir netrukdyti valdymo, jei ji jo neturėjo. Toje vietoje, kur tekstas pasibaigia spraga, Gajus, rodos, sako, kad atsakovas, esant čia tik nurodytam interdiktui, vis tiek pralaimi bylą, nors jis ir būtų laimėjęs interdiktą *uti possidetis*[3]. Dažnai šis interdiktas (antras interdiktas) dėl tos priežasties yra laikomas paprastu ir grynu įsakymu. Labiau patikimas dalykas yra, kad tas interdiktas, kaip ir visi kiti interdiktai, yra sąlyginis įsakymas, dėl kurio galima bylinėtis, bet dvigubojo interdikto sąlygomis, kurios yra kitokios, pavyzdžiui, paprastas interdiktas, kada atsakovas negali pretenduoti į daikto valdymą ir kada jis negali teigti, jog ieškovo valdymas jo atžvilgiu yra ydingas, bet kada jis, sakysime, gali tvirtinti, kad valdymas priklauso trečiojo asmens arba kad tas valdymas turi būti atiduotas trečiajam asmeniui[4].

---

[1] Apie šitą *vis*, kuri, pasak Gajaus, 4, 170, turinti būti pavartota paskelbus interdiktą *(quia nonnulli interdicto reddito cetera ex interdicto facere nolebant... qui cetera ex interdicto non faciat veluti qui vim non faciat)* ir kurią tam tikra teorija suriša su *deductio quae moribus fit*, yra labai daug literatūros, kuri diskutuojama veikaluose apie šią *deductio*, nurodytuose 262 p., 3 išn.

[2] Tas būdas, kuriuo Gajus, 4, 170, studijuodamas dvigubą interdiktų procedūrą *(interdicta quae secundaria appellamus quod secundo loco redduntur)*, apibūdina antruosius interdiktus, rodo, kad Gajus su jais susiduria pirmą kartą ir kad jie, vadinasi, netaikomi tuo atveju, kada atmetamas bendras veikimas su kitų interdiktų procedūra. Tai yra visai natūralu, jei pripažįstama, kad jie skiriasi nuo dvigubų interdiktų tik savo paprastų interdiktų pobūdžiu (ž. 4 išn.).

[3] Gajus, 4, 170 (tik Studemundo skaitytas).

[4] Šia prasme žiūr. Ubbelohde, 1, 297—304 pp.

D.

Restitutiones in integrum.

Restitutio in integrum[1] yra nutarimas, kuriuo magistratas pastato į pirmykštę padėtį asmenį, turėjusį dėl pačių teisės taisyklių tokių nuostolių, kokie magistratui atrodė neteisingi; šiuo nutarimu magistratas laiko neįvykusiu tą faktą, kuris kalbamuosius nuostolius gimdo. Tai yra taip pat toks aktas, kurį magistratas daro pasirėmęs ne savo jurisdikcija, bet *imperium,* kurio neturi, pavyzdžiui, municipaliniai magistratai. *Restitutionis in integrum* aktas yra dar svarbesnis už kitus aktus, nes *stipulationes, missiones* ir interdiktų atvejais magistratas bent tiesiogiai neprieštarauja civilinei teisei, o čia magistratas panaikina įvykį, kurio legalinių išvadų jis nepripažįsta ir, nepaisydamas to įvykio, jis duoda skundus, kuriuos įvykis panaikino, taip pat jis naikina skundus, paremtus tuo įvykiu. Todėl pretorius *restitutionis in integrum* aktus ėmė vartoti tik tada, kada jau buvo nusistovėjusi naujoji jo valdžia, kurią pretoriui suteikė *lex Aebutia;* daugelyje panašių atvejų magistratas iš pradžios siekė tų pačių tikslų kuklesniais ir mažiau griežtais būdais[2].

I. Buvimo sąlygos. — *Restitutio in integrum* mena (suponuoja) legalinius nuostolius, kurie magistratui atrodo neteisingi. Vadinasi, pirmąją *restitutionis in integrum* sąlygą sudaro iš įstatymo atsirandantieji nuostoliai, nuo kurių įstatymas nesaugoja. Tačiau galima būtų pamanyti, kad tai ir viskas, kad toliau magistratas gali suvereniškai viską spręsti ir vertinti, kad magistrato neriša jokie laiko ir konkrečių atsitikimų reikalavimai, kad magistratas visada gali duoti *restitutio in integrum* ir kad jis gali savo nuožiūra jos neduoti. Yra net surasti pėdsakai, kurie rodo, kad tai buvo magistrato malonė, kurios jis galėjo neduoti: paprastai *restitutio in integrum* magistratas duodavo tik *causa cognita* ir ją duodavo tik esant

---

[1] *D.*, 4, 1, *De restitutionibus in integrum* ir t. Be seno Burchardi veikalo *Wiedereinsetzung in den voringen Stand,* 1831, ž. Bekker, *Aktionen,* 2, 1873, 74—105 pp. Karlowa, *R. R. G.,* 2, 1064—1104 pp.

[2] Žiūr. 358 p., 1 ir 2 išnašose padarytus nurodymus.

svarbiems nuostoliams[1]. Ir atvirkščiai, magistratas visai nėra laisvas duoti *restitutio in integrum* tada, kada jis nori. Kad magistratas galėtų duoti *restitutio,* be legalinių nuostolių, nuo kurių įstatymas nesaugoja, reikia dar aiškiai nustatytų priežasčių ir laiko sąlygų.

1. *Restitutionis in integrum* priežastis, kurių daugumas yra nurodytas įžanginėje edikto dalyje, liečiančioje bylos pradžią[2], nes *restitutio* pašalina arba leidžia bylą, teisininkai sugrupavo į tam tikras bendras grupes[3], kurias savo rėžtu galima dar padalyti, atskiriant pilnamečių *restitutiones,* nuo nepilnamečių *restitutiones. Restitutio in integrum* buvo duodama šiais atvejais: *ob aetatem* ji buvo duodama nepilnamečiams iki 25 metų amžiaus prieš aktus, padarytus jų pačių, jų globėjų arba rūpintojų, kurie, neatsakydami pagal *lex Plaetoria,* padarė nepilnamečiams nuostolių[4]; paskui pilnamečiams ji buvo duodama *ob absentiam,* pasiremiant viena edikto kliauzule apie *in integrum restitutio,* kuri atrodo seniausia[5], ypač tuo atveju, kada asmuo buvo sutrukdytas ir negalėjo nutraukti įsisenėjimo, darančio jam nuostolių, arba kada jis teisėtai buvo išvykęs į kitą kraštą, arba kada dėl bet kurios priežasties buvo išvykęs valdytojas, plačiau pasakius, ši *restitutio* buvo duodama tais atvejais, kada asmuo neteko skundo teisės, negalėdamas tos teisės įvykdyti *(clausula generalis)*[6]*; ob capitis deminutionem restitutio* buvo duodama kreditoriui prieš debitorių, kurio įvyko *capitis deminutio minima,* kad kredito-

---

[1] *Causae cognitio: D., h. t.,* 3. Tam tikros svarbos nuostolis: *D., h. t.,* 4.

[2] *Textes,* 144—145 pp.; Lenel, *Edictum,* 39—47 §§.

[3] Paulus, *Sent.,* 1, 7, 2; Ulpianus, *D., h. t.,* 1.

[4] *D.,* 4, 4, *De minoribus XXV annis:* I t., 301 ir t. pp.

[5] *D.,* 4, 6, *Ex quibus causis majores XXV annis in integrum restituuntur.* Ciceronas, *In Verr.,* 2, 2, 26, 63, ir Ser. Sulpicius, *D., h. t.,* 26, 4, žinojo ne tik šią *restitutio.* Tačiau rubrika, kuri edikte nurodo *restitutio,* siekia tą gadynę, kada *restitutio,* be nepilnamečio *restitutionis,* buvo vienintelė pilnamečių *restitutio.*

[6] Edikto tekstas: *D., h. t.,* 1, 1 *(Textes,* 145 p., 44 nr.). *Inst.,* 4, 6, *De act.,* 5, kurios be reikalo kalba apie legalinį negalavimą, liečia skundą, duodamą po *restitutio in integrum* ir pagristą įgytojo nedalyvavimu (nebuvimu). Institucijos, be kitko, taip pat be reikalo laikė šį pavyzdį, kuris Justiniano gadynėje buvo klaidingas, nes tada galima buvo nutraukti *praescriptionem* prieš ne čia pat esantį (I t., 399 p., 4 išn.), ir be reikalo kalbėjo apie *anni utilis* laiką, nes tie metai buvo pakeisti *anno continuo* (357 p., 6 išn.).

rius galėtų ieškoti kredito iš *capite minutus* taip, kaip kad jo debitorius nebūtų virtęs *capite minutus*[1]; *ob errorem restitutio* buvo duodama, pasiremiant, rodos, ne bendrąja edikto kliauzule, bet bent keliomis specialiomis kliauzulėmis, kurios ypač lietė proceso klaidas[2]; *ob metum* ji buvo duodama, pasiremiant specialia edikto rubrika[3]; *ob dolum* ji buvo duodama, pasiremiant viena edikto rubrika ir kartu kitomis specialiomis rubrikomis, liečiančiomis kitus pritaikymus[4]; mes manome, kad taip pat *restitutio* buvo duodama *ob fraudem creditorum*[5].

2. *Restitutio in integrum* reikia paprašyti per tam tikrą laiką, kuris klasiškojoje teisėje buvo *annus utilis ratione initii,* o Justiniano laikais buvo ketveri paprasti metai; tačiau bent nepilnų metų ir išvykimo, o gali būti ir kitais, atvejais[6] tas laikas prasidėdavo kliūties išnykimo momentu.

3. Pagaliau *restitutio* suponuoja kitokių apsaugos kelių nebuvimą. Ji saugoja tik nuo tų nuostolių, kurie gali atsirasti dėl pačios teisės nuostatų. Vadinasi, ji yra nereikalinga tada, kada pati teisė saugoja nuo nuostolių[7]. Ji neduodama tam asmeniui, kurį saugoja akto niekingumas, jei to niekingumo galima prašyti civilinės teisės nuostatais; ji neduodama net tam asmeniui, kurį nuo nuostolių saugoja pretorinis skundas arba išimtis. Tačiau šį principą susilpnina kai kurie keisti faktai, pavyzdžiui, *dolus, metus* ir, gali būti, *fraus* srityse duodami pretoriniai skundai ir *restitutiones in integrum.* Šis priemonių dualitetas paprastai aiškinamas tuo, kad *restitutio in integrum*

---

[1] *D.*, 4, 5, *De capite minutis.* Žiūr. I t., 260 p. Paprastai pripažįstama drauge su Savigny nustatyta teorija, kad, skirdamosi nuo kitų *restitutiones,* šią *restitutio in integrum* pretorius, netikrindamas faktų, duodavęs visais laikais.

[2] Aktai su mažamečiu, kuriam asistuoja *falsus tutor: D.*, 27, 6, *Quod falso tutore;* I t., 289 p., 7 išn., 2 punktas. Formulė, padaranti *plus petitio,* pagrista teisėta klaida (324 p., 3 išn.), apimanti perdėtą *condemnatio* (323 p., 1 išn.), praleidžianti nuolatinę išimtį (317 p., 3 išn.).

[3] *D.*, 4, 2, *Quod metus causa gestum erit.* II t., 43 p., 1 išn.; 45 p., 1 išn.

[4] *D.*, 4, 3, *De dolo malo.* II t., 47 p., 1 išn. *D.*, 4, 7, *De alienatione judicii mutandi causa facta.* I t., 435 p., 1 išn., 1 punktas.

[5] II t., 55 p., 2 išn.

[6] *C.*, 2, 52(53), *De temp. in int. rest.*, 7. Pereinamoji tvarka, Konstantino nustatyta *restitutionis minorum* reikalui: *C. Th.*, 2, 16, *De int. rest.*, 2. Apie *capitis minutio* žiūr. 1 išn.

[7] *D.*, 4, 4, *De min.*, 16, *pr.: Si communi auxilio et mero jure munitus sit, non debet et tribui extraordinarium auxilium.*

esanti senesnė, kad ji siekianti įstatyminių skundų laikus, tuo tarpu pretoriniai skundai atsiradę tik formulinio proceso gadynėje[1]. Mūsų nuomone, priešingai, čia, kaip ir visur kitur, *restitutio in integrum* buvo prikergta vėliau, kad bet kuriuo būdu geriau apsaugotų proteguojamąjį asmenį[2].

II. Padariniai. — Užuot buvusi, kaip interdiktas, sąlyginis nutarimas, padarytas nepatikrinus faktų, *restitutio in integrum* yra magistrato nutarimas, padarytas patikrinus faktus. Magistratas skelbia, kad aktas yra panaikintas tik tada, kada jis (magistratas) pripažįsta, jog visos *restitutionis in integrum* sąlygos jau yra. Tačiau ir *in integrum restitutionis* aktas nėra grynas autoriteto aktas, vykdomas materialine jėga ir galiojąs visų asmenų atžvilgiu. Net ir šį aktą darydamas, magistratas veikia taip, kaip teismo magistratas, nes jis savo aktu paprastai riša tik dalyvaujančius asmenis, nes jis, kilus ginčui, šalims paprastai taiko paprastojo proceso taisykles.

Restitutionis in integrum paskelbimas gali būti labiau arba mažiau svarbus, nes ji skelbiama tik prieš vieną asmenį arba prieš visus suinteresuotus asmenis *(in personam, in rem)*[3]. Tačiau ji skelbiama tik apsvarsčius priešingosios šalies atsikirtimus; ji taikoma tik tiems asmenims, kurie dalyvavo byloje[4].

---

[1] Šią Savigny teoriją mes jau nuneigėme (II t., 43 p., 1 išn.; 47 p., 1 išn.; 55 p., 2 išn.).

[2] Pavyzdžiui, *in integrum restitutio,* lydima daiktinio skundo, yra patogesnė už asmeninį skundą ne tuo, kad ji duodama prieš kitus asmenis, bet tuo, kad, pasiremiant laidavimu, duodamu daiktiniuose skunduose, ji užtikrina pirmenybės teisę prieš atsakovo asmeninius kreditorius: II t., 43 p., 1 išn. Taip pat, jei aktas yra byla, paprasčiau yra iškelti atieškojimo skundą, nekaip gauti *in integrum restitutio,* pavyzdžiui, *restitutio ob dolum,* kuri, rodos, duodama tik čia (II t., 55 p., 2 išn.).

[3] Nepilnamečio atveju *restitutio in integrum* paprastai duodama prieš tą asmenį, su kuriuo nepilnametis darė sutartį *(in personam),* o prieš trečiąjį asmenį *(in rem),* pavyzdžiui, prieš kitą nusavinto turto įgytoją, ji duodama tik tada, kada be jos nepilnamečiui susidarytų nuostoliai *(D., 4, 4, De min.,* 13, 1; 14). Kitais atvejais klausimo išsprendimas yra neaiškesnis. Prievartos atveju *in integrum restitutio,* kaip ir *actio metus,* yra atvira prieš trečiuosius asmenis: *C.,* 2, 19(20), *De his quae vi,* 5; tūlas, pasirėmęs mažiau įrodančiais tekstais, tą patį dalyką teigia *restitutionis ob absentiam* atžvilgiu *(D.,* 4, 6, *Ex quib. caus.,* 17, *pr.;* 30, 1).

[4] *D.,* 4, 4, *De min.,* 13, *pr.: Praesentibus adversariis. C.,* 2, 33(34), *Si adversus dotem,* 1: *Praesente diversa parte.* Jei *restitutio* reikalaujama prieš *aditio hereditatis,* tai reikia į bylą įtraukti kreditorius: Modestinus, *D.,* 4, 4, *De min.,* 29, 2. Tačiau magistratas ir be to gali duoti skundo teisę prieš trečiuosius asmenis, kurių atsakomybę nuėmė panaikintasis aktas: *D.,* 4, 4, *De min.,* 50; *D.,* 46, 1, *De fidejuss.,* 48, 1.

Antra vertus, pretorius tik paskelbia *restitutio in integrum,* bet normališkai[1] pretorius nevykdo šio akto sukurtų padarinių. Pretorius tik paskelbia, kad ginčijamojo akto juridiniai padariniai laikomi nesamais. Toliau pati šalis, kuri gavo *restitutio in integrum,* turi iš to akto padaryti išvadas, prašydama duoti jai išimtį prieš skundą, kuris, jos išmanymu, yra paremtas pretoriaus nepripažintu aktu, prašydama duoti jai skundą, kurį šalis būtų turėjusi, jei nebūtų įvykęs pretoriaus nepripažintas aktas, jei, kaip šalis mano, to akto nebūtų[2].

Kada jau yra paskelbta *in integrum restitutio,* tada ši procedūra, kaip ir pretorinių stipuliacijų, *missiones in possessionem* ir interdiktų srityje, įeina į *ordo judiciorum privatorum* sistemą, kur magistratas nebesprendžia bylos, bet pasiunčia ją teisėjams, kad jie išspręstų.

---

[1] Nepilnų metų srityje užtinkama išimtis, kurią magistratas keletu atvejų šioje srityje pripažįsta, pats darydamas išvadas iš savo nutarimo (*D.*, 4, 4, *De min.*, 13, 1; 24, 4; 41). Tačiau tai yra išimtis, kurią, be abejojimo, galima išaiškinti ypatinga edikto redakcija apie nepilnus metus, kur pretorius sakė *Animadvertam* ir kur niekas neįgaliojo magistrato kurti bendrąją teisę. Čia, kaip ir interdiktų srityje, nereikia su šiuo dalyku maišyti magistrato įsikišimą *extra ordinem,* apie kurį kalba Callistratus, *D.*, 4, 6, *Ex quibus*, 2, *pr.*

[2] Pavyzdžiui, jei asmuo padarė *acceptilatio,* tai pretorius jam duoda *actio rescissa acceptilatione;* jei asmuo nusavino daiktą, tai pretorius jam duoda revendikaciją arba Publiciano skundą, *rescissa alienatione,* žinoma, tai neužkerta kelio atsakovui kitu atžvilgiu skolai arba nusavintojo nuosavybės teisei ginčyti. Jei asmuo pretenduoja praradęs nuosavybę įvykusiu įsisenėjimu, kuris įvyko jam čia nesant arba čia nesančio asmens naudai, tai jis gali iškelti revendikaciją *rescissa usucapione,* kas neužkerta atsakovui kelio jo nuosavybei ginčyti kitokiu atžvilgiu. Pavyzdžiui, žiūr. *D.*, 4, 2, *Q. m. c.*, 9, 4. *D.*, 4, 4, *De min.*, 13, 1. *Inst.*, 4, 6, *De act.*, 5 (senųjų interpretatorių *contr-Publiciana*); o (senųjų interpretatorių daiktinis Pauliano skundas). — Tačiau reikia atsiminti šit kas: 1. kad *restitutio,* paskelbta vienos šalies naudai, bet abiejų šalių atžvilgiu (tas asmuo, kuris gavo *restitutio,* gali vienas tuo pasinaudoti [*D.*, 4, 4, *De min.*, 41], bet tik, pavyzdžiui, reikalaudamas atiduoti parduotą daiktą), antrajai šaliai duoda teisę taip pat reikalauti grąžinti tai, ką ji yra davusi akto pagrindu, sumokėtą kainą arba, nepilnų metų atveju, pralobimą (*D.*, 4, 4, *De min.*, 27, 1); 2. kad laiduotojai, kurie negali reikalauti *restitutio in integrum* pagrindinio debitoriaus pagrindu, gali ja pasinaudoti, jei jie nelaidavo, kad apsaugotų nuo šios rizikos (*D.*, 46, 3, *De solut.*, 95, 3; II t., 478 p., 3 išn.).

EKSTRAORDINARINIS PROCESAS.

Mūsų nuomone, ekstraordinarinį procesą *(cognitio extra ordinem)* charakterizuoja tas faktas, kad valdžios atstovas, valdininkas, sprendžia susiginčijusių privatinių asmenų bylas, nesilaikydamas taisyklingų, civiliniams teismams *(ordo iudiciorum privatorum)* nustatytų formų. Iš pradžios šis procesas buvo taikomas tik tais atvejais, kada negalėdavo taisyklingai spręsti bylos arba dėl paties ginčo prigimties, arba dėl pobūdžio valdininko, kuris įsikišdavo į bylą. Paskui tą procesą pirmiau ėmė taikyti provincijoms, o vėliau sostinei (Romai) ir Italijai net tais atvejais, kada taisyklingasis procesas visai gerai būdavo suvokiamas ir galimas; tuo būdu ekstraordinarinis procesas romėnų valstybės pabaigoje virto vieninteliu procesu. Čia reikės studijuoti istorinę raidą, kuri parodys, kaip tas procesas buvo įgyvendintas, o paskui reikės studijuoti šio proceso požymius, pasireiškusius šiam procesui visai išsirutuliojus.

A.

Ekstraordinarinio proceso įgyvendinimas[1].

Formulinis procesas, kaip ir įstatyminių skundų procesas, kurį anas paveldėjo, buvo taisyklingas procesas, aiškaus pobūdžio procesas, kur teisingumo reikėjo ieškoti prisilaikant le-

[1] Mūsų nuomone, ekstraordinarinio proceso įgyvendinimo būdas paprastai yra išdėstytas su trūkumais. Vienintelis darbas, kuris, mums rodos, patiekia simetrinį ir sistematinį išdėstymą, yra A. Pernice veikalas *Festgabe für Beseler,* 1885, 51—78 pp., išverstas į italų kalbą su keletu autoriaus priedų, *Archivio,* 1886, 36—86 pp., kurio išvadas daugelyje vietų mes priėmėme. Tas išvadas ypač smerkė Ubbelohde, Hartmann-Ubbelohde, *Der Ordo iudiciorum und die Judicia extraordinaria der Römer,* 1886. Kitokia prasme dar šiandien čia priimtas teorijas žiūr., mūsų nuomone, mažai patenkinančiame veikale R. Samter, *Nichtförmliches Gerichtsverfahren,* 1911 (apžvalgos Ad. Berger, *Grünhut's Z.,* 40, 1913—1914, 311—321 pp., ir A. Steinwenter, *K. V. I.,* 1914, 59—69 pp.).

galinių formų, nustatytų įstatymais, kurie iš pradžios formulinį procesą pastatė greta įstatyminių skundų proceso, o paskui vietoje šio proceso. Proceso formos buvo privalomos ne tik bylos šalims, bet ir magistratui. Magistratas, nepaisant jo valdžios išplėtimo skundų formulėms duoti arba jų neduoti, jokiu būdu negalėjo pasinaudoti savo bendrąja magistrato valdžia teisybei surasti ir jai realizuoti.

Bendrąja savo valdžia magistratas galėjo pasinaudoti tik administracijos srityje, nes tai buvo politinio arba administracinio magistrato valdžia. Teismo srityje magistratas turėjo derintis prie programos, kurią nustatė naujo proceso įstatymai ir kuri sudarė *ordo judiciorum privatorum.*

1. Magistratas, norėdamas spręsti bylą, negalėjo įsakyti savo tarnautojams, kad jie atvestų į teismą atsakovą; čia magistratas negalėjo šiam tikslui panaudoti savo agentų, kuriuos jis galėjo panaudoti kitoje savo funkcijų srityje. Atsakovą gali priversti atvykti į teismą tik ieškovas; net tada, kada magistratas pripažino perdaug rizikinga ir žiauria fizinę šalių kovą, kurią leido vartoti XII Lentelių įstatymai, magistratas neatėjo ieškovui į pagalbą, panaudodamas viešąją jėgą: magistratas vertė atsakovą atvykti į teismą, tik suteikdamas ieškovui prieš atsakovą tam tikro skundo teisę (276 p., 1 išn.).

2. Taip pat tada, kada *in jus vocatio* buvo negalima dėl to, kad atsakovas yra išvykęs arba pasislėpęs, plačiau pasakius, kada ieškovas, nedalyvaudamas byloje, neleido išspręsti bylos, magistratas negalėjo patenkinti ieškovo pretenzijos, kuri magistratui atrodė teisinga ir savaime suprantama, nes *ordo judiciorum privatorum* sako, kad bylą spręsti galima tik prieš tą asmenį, kuris sutiko, kad būtų pasiųsta teismui formulė. Magistratas galėjo tik paskelbti *missio in bona* ir *venditio bonorum,* kad nugalėtų atsakovo pasipriešinimą arba kad atsakovą kitas asmuo pavaduotų (333 ir t. pp.).

3. Nors abi šalys atvyksta į magistratą, norėdamos užbaigti savo ginčą, vis dėlto magistratas negali pats to ginčo išspręsti. Jis, pasirėmęs senu nuostatu, kurį nustatė respublikos kūrėjai, turi bylą pasiųsti šalių taisyklingai išrinktam teisėjui[1].

---

[1] Žiūr. I t., 38 p., 1 išn. Mommsen, *Dr. publ.*, 1, 259—267 pp. Wlassak, *Processgesetze*, 2, 330—346 pp. Girard, *Org. jud.*, 1, 75—82 pp.

4. Nors byla jau ir išspręsta, vis dėlto magistratas neturi teisės jos vykdyti, atimdamas iš atsakovo daiktą, kuris teismo sprendimu turi tekti ieškovui, priversdamas sprendimą įvykdyti administracinėmis prievartos priemonėmis *(multis et pignoribus). Ordo judiciorum privatorum* ir čia palieka ieškovui rūpintis sprendimo įvykdymu, nes nauju skundu, *actione judicati,* pats ieškovas turėjo reikalauti, kad atsakovas jam sumokėtų skolą, jei pačia taisyklingąja tvarka atsakovas nenori patekti į ieškovo namų kalėjimą, arba bent *venditionis bonorum* procedūra ieškovas turėjo prašyti, kad atsakovą, kuris nesumoka skolos ir jos neginčija, paskelbtų *bonorum emptor,* kuris arba sumokėtų skolą, arba stotų į bylą (333 ir t. pp.).

5. Pagaliau paskutinis *ordinis* požymis yra tas, kad magistratas, kuris turi teisę organizuoti patį teismą, tai gali daryti tik tam tikromis dienomis ir kad tai jis, be kitko, gali daryti taip pat tik tam tikrose vietose[1].

Čia yra pagrindiniai taisyklingojo proceso dėsniai, taikomi civilinio teismo administracijai, kuri Romoje buvo pavesta miesto ir peregrinų pretoriams, greta kurių darbavosi kuruliniai edilai; provincijose ji buvo pavesta gubernatoriams, greta kurių kurulinių edilų funkcijos senato provincijose buvo pavestos kvestoriams; o Italijoje bei provincijose ši administracija buvo pavesta municipaliniams magistratams. Tačiau ši procedūra nebetaikoma tada, kada išeinama iš civilinės jurisdikcijos ribų, kada tie patys arba kiti valdininkai įsikiša į administracijos sritį. Šiuo atveju jau yra ne teismo sritis, nors čia paliečiami tik privatinių asmenų interesai: čia jau yra *extra ordinem judiciorum privatorum.* Čia jau niekas neužkerta kelio magistratui, kuris siekia pageidaujamo tikslo, vartoti visas tas priemones, kurias jis turi. Jei magistratas nori kurį asmenį išklausinėti (ištardyti), pavyzdžiui, jei tuo asmenimi pasiskundė kitas asmuo, tai magistratas gali pasinaudoti savo teise ir įsakyti apskųstąjį asmenį atvesti pas save. Magistratas gali

---

[1] Pasak Hartmanno teorijos, kurią 360 p., 1 išn., 333 p., 3 išn., 344 p., 2 išn. nurodytuose veikaluose pripažino Ubbelohde, tik čia glūdis esminis *ordinis* požymis. Bendriausiąjį opozicijos pobūdį paliudijo, pavyzdžiui, tekstai *D.,* 3, 5, *Neg. gest.,* 46(47); 1: *In extraordinariis iudiciis ubi conceptio formularum non observatur* ir Turino Institucijos glosė apie *Inst.,* 3, 12, *pr.: Ordinaria judicia sunt quae formulis verborum continentur.*

spręsti ginčus, nepaisydamas nei dienos, nei, tam tikrais atžvilgiais, vietos, nes magistratas vykdo ne teismo funkcijas, bet administracijos ir policijos funkcijas. Dėl to paties sumetimo, jei yra keletas išspręstinų bylų, magistratui nereikia redaguoti formulių ir jų perduoti teisėjui; net jei magistratas rašto instrukcijomis[1] norėtų dalį arba visas bylas pavesti išspręsti tam tikram įgaliotiniui, tam tikram komisarui, tai vis dėlto tas komisaras nebūtų civilinis teisėjas, kurio reikalauja *ordo judiciorum privatorum*. Sprendimas visada būtų paties magistrato, bet ne to *judex datus* (kurio, nepaisant vardų panašumo, nereikia sumaišyti su civiliniu teisėju)[2]. Vis dar dėl to paties sumetimo vieno iš suinteresuotųjų nedalyvavimas byloje neužkerta kelio bylai spręsti ir laikyti įrodytais tuos faktus, kuriuos turėjo įrodyti nedalyvaująs asmuo. Pagaliau magistratas, vykdydamas savo sprendimą, nėra suvaržytas komplikuotu *ordinis* mechanizmu, mechanizmu *venditionis*, kuri, norint sumokėti vieną kad ir mažą kreditą, verčia visą atsakovo turtą pripažinti trečiam asmeniui. Magistratas savo sprendimą gali vykdyti jėga, tiesioginės prievartos būdu, jei tai yra galima, o jei tai nėra galima, tai magistratas gali pavartoti administracines priemones, gali dėti disciplininės bausmes ir paimti iš atsakovo užstatą.

Visa tai yra išvada iš idejos, kad čia nėra civilinis teisin-

---

[1] Vartojimas šių rašytų instrukcijų, kurios, kaip ir imperatorių reskriptai, buvo suredaguotos panašiais žodžiais į formulės žodžius ir kurios rodo net, kad tai, kas sudaro *ordinis* procesą, yra esminis dalykas tik pačių šalių renkamas teisėjas, o mažiau formulė, ypač aiškiai buvo įrodytas romėnų gadynės graikų papirais, atrastais Egipte. Žiūr., pavyzdžiui, 135 metų *B. G. U.*, 136 (Mitteis, *Chrestom.*, 86) vienos ekstraordinarinės bylos tų laikų, kada dar nebuvo išnykęs *ordo*, reikalui, ir 338 metų *P. Oxy.*, I, 67 (Mitteis, *Chrestom.*, 56) reikalui vienos bylos tų laikų, kada *ordo* jau seniai buvo panaikintas, drauge su Gradenwitz, *Hermes*, 28, 1893, 333 p., ir Mitteis, *Hermes*, 30, 1895, 580 p., 34, 1899, 100—101 pp., pastabomis. Analogine prasme nuo dar anksčiau žiūr. Bekker, *Aktionen*, 2, 225—236, 358—362 pp.; Wlassak, *Processgesetze*, 2, 60—62 pp. Priešingai, prieš šių instrukcijų sumaišymą su tikromis formulėmis žiūr. jau J. Partsch, *Schriftformel*, 1905, 65—67 pp., ir ypač L. Boulard, *Les instructions écrites du magistrat au juge-commissaire dans l'Egypte romaine*, tezė, Paris, 1906.

[2] Apie skirtumą tarp paprastojo proceso *judices privati* ir ekstraordinarinio proceso *judices dati* arba *pedanei*, kuriuos magistratas skyrė be formulės, žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 5, 275 p., 1 išn., 271 p., 1 išn. (taip pat ž. 7, 148 p., 2 išn.); A. Pernice, *Z. S. St.*, 7, 1, 1886, 105—110 pp.; o priešinga prasme ž. Ubbelohde, 43—44 Glücko knygų serijos, 2, 1890, 557—560 pp.

gumas, bet administracijos autoriteto policinis aktas. Vadinasi, liko tik vietoje civilinio teisingumo pastatyti administracinį teisingumą, liko tik privatinius ginčus spręsti administracine tvarka, kad *ordinis* procedūrą visur pakeistų procedūra *extra ordinem*. Taip ir atsitiko. Tačiau visas pakeitimas nebuvo padarytas vienu iš viršaus paskelbtu nutarimu; taip pat tai neįvyko vienu momentu. Transformacija įvyko dėl visos eilės pakeitimų, kurie anksčiau Romoje ir Italijoje buvo visai nejaučiami ir menki, kurie kiek didesni ir labiau jaučiami buvo, tur būt, provincijoje, bet kurie galutinai pakeitė senąją tvarką dar prieš III-jo šimtmečio pabaigą.

Romoje ir Italijoje administracinių formų pritaikymas privatinių ginčų sprendimams buvo daromas nuo pat imperijos periodo pradžios visoje eilėje atsitikimų, kuriuos mes toliau nurodysime[1].

1. Imperatorius, pasirėmęs savo ypatinga galia, kurią jis turėjo greta ir virš visų paprastųjų magistratų, galėjo visur civilinį procesą pakeisti administraciniu procesu, pareikalaudamas jam pristatyti visas imperijos bylas. Paprastai imperatoriai to nedarydavo[2].

Šiek tiek didesnę imperatorių nesikišimo išimtį galima įžiūrėti tik apeliacijos institucijoje, kuri leidžia administracine tvarka peržiūrėti apeliuotą bylą. Tačiau, kaip mes jau matėme 340 p.), nėra tikrai žinoma, ar kada nors buvo pripažinta apeliacija tokios bylos, kuri buvo išspręsta pagal *ordinis* formas[3].

2. Konsulai, kiek jiems buvo palikta laisva iniciatyva, stengėsi nesikišti į privatinius šalių ginčus imperijos gadynėje taip, kaip ir respublikos gadynėje jie nesikišo. Bet, nekalbant apie apeliacijos instituciją, kuri leido apeliuoti į konsulus ir į senatą, kaip ir į imperatorių, ir apie kurią reikėtų pasakyti, tą pat, ką mes aukščiau jau sakėme[4], imperatorių įsakymai privertė konsulus administratyviškai įsikišti į tam tikrą skaičių privatinių bylų, kurių daugumo sprendimai buvo pavesti administraciniams pretoriams, kurie, kaip ir kon-

---

[1] P. Joers, *Untersuchungen zur Gerichtsverfassung der römischen Kaiserzeit*, 1882.
[2] Mommsen, *Dr. publ.*, 5, 265—266 pp.
[3] Mommsen, *Dr. publ.*, 5, 265—266 pp.
[4] Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 120—123 pp.

sulai, sprendė *extra ordinem.* Pavyzdžiai: fideikomisų ir globėjų paskyrimo sritis, kur fideikomisų ir globos Romos konsulai ir pretoriai menkesnės svarbos Italijos byloms spręsti greta savęs turėjo keturis *juridici,* Adriano laikais paimtus iš buvusiųjų konsulų, o nuo Marko Aureliaus laikų iš buvusiųjų pretorių; alimentų bylos, kur konsulų kompetencija buvo visai tikra, ir išpasoginimo bylos, kur jų kompetencija yra patikėtina[1]. Be to, neminint čia nurodytų bylų, kurios lyg ir buvo ne grynai civilinio pobūdžio ir kurioms nebuvo taikomas paprastasis procesas, rodos, kad konsulams vėliausiai Antoninų laikais buvo pavestos bylos dėl piliečių laisvės ir vergovės, kurios buvo grynai civilinio pobūdžio bylos ir kurios, visos ar tik dalis, buvo pavestos pretoriui *de liberalibus causis;* šiuos pretorius mini tekstai, parašyti po Severų gadynės[2].

3. Taip pat imperatoriniai prefektai, pasisavindami tam tikras teismines funkcijas, surištas su jų administracinėmis funkcijomis, susiaurino civilinės jurisdikcijos sritį. Sakysime, maitinimo prefektas, turėdamas žiūrėti grūdų tiekimo ir to tiekimo priemonių reikalus, sprendė bylas, liečiančias šiuos reikalus tais atvejais, kada pretorius būtų galėjęs tas bylas spręsti, ir tais atvejais, kada ediktas neduodavo skundo teisės[3]. Taip pat *praefectus vigilum,* turėdamas savo žinioje gaisrų, viešosios ramybės ir kvartalų viršininkų priežiūros reikalus, turėjo dėl tų reikalų įsikišti į tokius privatinių asmenų dalykus, kurie galėjo padaryti netvarką, sakysime, ginčai namų savininkų su jų nuomininkais, savininko teisė atidaryti apleistą butą, nuomininko teisė apleisti būtą, išsikraustyti iš buto, kas jau buvo reguliuojama interdikto *de migrando*[4]. Šis reiškinys

---

[1] Fideikomisai: 174 p., 2 išn. Globėjų paskyrimas: I t., 273 p., 2 išn. Alimentai: II t., 312 p., 6 išn. Kraičio paskyrimas: I t., 210 p., 3 išn. *Juridici,* apie kuriuos tūlas manė, kad jiems buvusi pavesta visa civilinė jurisdikcija, kurios neturėjo municipaliniai magistratai, pasak tekstų, be teisės patikrinti globos ir fideikomisų tarybų narių valdžią (įgaliojimus) turėję tik tas funkcijas, kurias Romoje vykdė globos ir fideikomisų pretoriai. Šia prasme žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 5, 391—393 pp.; priešinga prasme ž. Jullian, *Transformations politiques de l'Italie sous les Empereurs,* 1884, 118—123 pp.

[2] Laisvės klausimai: I t., 146 p., 6 išn. Kilmės klausimai: I t., 174 p., 2 išn.; taip pat I t., 192 p., 4 išn.

[3] *D.,* 14, 5, *Quod cum eo,* 8. *D.,* 14, 1, *De exercit. act.,* 1, 18 (II t., 365 p., 1 išn.) 389 metų maitinimo prefekto užrašas *C. I. L.,* VI, 1759.

[4] Žiūr. 349 p., 3 išnašoje nurodytus tekstus.

gerai paaiškina, dėlko šias vietas užimdavo teisininkai, pavyzdžiui, Modestinas, kurio vieną administracinės bylos, išspręstos *extra ordinem,* sprendimą mes turime[1]. Toliau miesto prefektas, kuris buvo tikras miesto policijos prefektas, tokiu pat būdu turėdamas įsikišti į privatinius reikalus, turėjo įsikišti į smurtu atimto valdymo reikalus, kuriuos jau tvarkė interdiktas *unde vi,* ir į ginčus, kurie teismo nepriklausė, sakysime, šeimininko blogas elgesys ir maitinimas vergų. Pagaliau miesto prefektas, kaip ir maitinimo prefektas, kuris, pasirėmęs savo valdžia, grūdų tiekimo reikalais įsikišo į privatinius dalykus, taip pat pasirėmęs savo valdžia atskirų profesijų atžvilgiu, ėmė spręsti mėsininkų, bankininkų ir kitų bylas[2].

4. Patys teismo pretoriai, gali būti, taip pat *extra ordinem* sprendė tada, kada negalima buvo pritaikyti tikrojo proceso, sakysime, honorarų (atlyginimų) bylas[3]. Tačiau normališkai jie, spręsdami tokias bylas, rėmėsi ne savo *imperium,* kaip tai būdavo daroma pretorinių stipuliacijų, *missiones in possessionem,* interdiktų arba dažniausiai *in integrum restitutiones* srityse, o pripažindami pirmenybę *ordinis* sistemai, nes jie, norėdami pritaikyti savo įsakymus praktikai, duodavo arba atmesdavo skundus, kurių sprendimus, rodos, jie vykdydavo tiesioginės prievartos būdu[4].

5. Pagaliau, jei pripažįstama kartu su mumis, kad paprastoji tvarka galėjo būti taikoma tik vienai *querela inifficiosi testamenti* atsitikimų daliai, tai reikia pripažinti, kad kita tų bylų dalis buvo sprendžiama kurio nors teismo *extra ordinem*[5].

Aplamai, buvo visa eilė atsitikimų, kada funkcionavo ekstraordinarinis procesas Romos mieste ir Italijoje; ši sistema buvo vartojama nuo pat imperijos pradžios. Tuo metu, vadi-

---

[1] 244 metų milvelių byla *(Textes,* 909—910 pp.).

[2] *D.,* 1, 12, *De officio praefecti urbi.* Žiūr. 349 p., 3 išn.

[3] *D.,* 50, 13, *De variis et extraordinariis cognitionibus,* 1, 14. Tačiau žiūr. II t., 247 p., 2 išn., III t., 349 p., 3 išn.

[4] Tekstai, kuriais kartais remiamasi priešingai nuomonei pagristi, kalbėdami *cogere,* kalba tik apie tai *(D.,* 43, 8, *Ne quid in l. publ.,* 7; *D.,* 43, 12, *Ne quid in flum. publ.,* 1, 12), arba kalba apie kitų valdžios organų intervenciją (343 p., 4 išn.; 349 p., 3 išn.).

[5] Žiūr. 96 ir t. pp. Tai nebuvo absoliutiškai taip net atžvilgiu *querelae non numeratae pecuniae* apie kurią, net pripažįstant, kad ji visada buvo sprendžiama *extra ordinem,* galima būtų pasakyti, kad ji iš pradžios buvo atvira tik kreditams, kuriuos spręsdavo šia tvarka (II t., 146 p., 2 išn.).

nasi, ypač fideikomisų srityje, jau buvo žinomi administraciniai skundai, vartojami vietoje *ordinis* skundų. Tačiau tų bylų skaičius buvo gana menkas. Magistratams tų bylų skaičių padidinti buvo visai lengva, bet du teismo pretoriai to nedarė. Pretoriams to padaryti neleido įstatymai ir, gali būti, tiek pat jų profesinės tradicijos, kaip tai labai gerai matyti iš to būdo, kuriuo jie savo nutarimus, paremtus *imperium*, stengėsi įsprausti į *ordinis* taisyklių rėmus.

Naujasis procesas savo raidai daug geresnę dirvą rado Romos provincijose. Paprastasis procesas provincijose tikrai galiojo ne tik respublikos, bet ir imperijos gadynėje[1]. Tačiau tą procesą provincijose pakeitė daug anksčiau dėl daugelio sumetimų. Visų pirma dėl vieno fakto sumetimo, nes tie motyvai, kurie naujojo proceso raidą stabdė Romoje, provincijose turėjo tą raidą skatinti, nes gubernatorius, kuris savo asmenyje jungė visas funkcijas, Romoje padalytas tarp teismo pretorių ir kitų valdininkų[2], turėjo (kaip valdininkas, bet ne kaip pretorius) pasinaudoti visomis savo kompetencijos priemonėmis, kurios buvo galingesnės ir kurias jis vartojo administracijos srityje. Gali būti, kad buvo dar vienas teisės sumetimas, nes provincijose teisė pavedė magistratams spręsti tuos klausimus, kuriuos Italijoje sprendė teismai[3]. Pavyzdžiui, sakoma, kad galima suvokti, jog imperatorinėse provincijose, kur gubernatorius buvo imperatoriaus delegatas, jis (gubernatorius), kaip ir pats imperatorius, turėjęs spręsti bylas *extra*

---

[1] Žiūr. įrodymus, A. Pernice paimtus iš Gajaus komentaro apie provincijos ediktą, ypač kiek tai liečia *translatio judicii* (*D.*, 9, 4, *De nox. act.*, 15) ir aliuzijas išimčių, esančių formulėje (*D.*, 9, 3, *De Proc.*, 48; *D.*, 10, 2, *Fam erc.*, 1, 1). Taip pat žiūr. 368 p., 2 išnašoje nurodytus tekstus.

[2] *D.*, 1, 18, *De off. praesid.*, 10; 11. L. Falletti, *Evulation de la jurisprudence civile du magistrat provincial sous le Haut-Empire*, tezė, Paris, 1926.

[3] Pernice tiki, kad imperatorių reskriptai, kurie vietoje paprasto proceso pastatė procesą *extra ordinem*, lietę išimtinai provincijų bylas. Apie reskriptų tvarką, kuri buvo įgyvendinta šioje gadynėje ir kuri išsilaikė tolesnėje gadynėje, žiūr. I t., 88 p., 3 išnašoje nurodytus autorius. Einant viena naujesne teorija, kurią sukūrė Wlassak, *Zum römischen Provinzialprozess, Berichte v. Wien*, 190, 1919, ir kurią priėmė Mitteis, *Z. S. St.*, 1919, 360—364 pp., gubernatoriaus teisę pačiam spręsti bylas arba jas perduoti privatiniam teisėjui, jau paliudija du žinomi Juliano ir Kalistrato tekstai (*D.*, 1, 18, *De officio praesidis*, 8 ir 9), kurių kilmę, vadinasi, su Julianu, I *digestorum*, ne, kaip rašo Wlassak, į Adriano laikus, bet, prisilaikant Juliano *digesta* chronologijos, kurią nustatė Appleton

ordinem. Mes manome, kad ta pati pažiūra tiko dar labiau toms vietoms, kurios nebuvo vadinamos tikromis provincijomis, kurios buvo betarpiškoje imperatoriaus valdžioje, nes imperatorius buvo laikomas įpėdiniu užkariautų šalių valdovų; ypač ta pažiūra tiko Egiptui[1]. Tačiau, šiaip ar taip, paprastojo proceso taikymas ir imperatoriaus ir senato provincijose jau buvo išnykęs III-jo šimtmečio viduryje, truputį po Severų gadynės[2].

Be abejojimo, Romoje tas procesas anoje gadynėje dar galiojo. Čia jis išnyko kiek vėliau, apie to paties šimtmečio pabaigą arba vėliausiai Diokleciano ir Konstantino administracinės reformos laikais, kada vienintelis teismo pretorius, miesto pretorius, kuris dar išliko, nebeturėjo teismo funkcijų, kada *praefectus urbis* virto civilinio teisingumo šefu[3].

(žiūr. I t., 78 p., 3 išn.), į Antonino Piaus laikus. Mums atrodo, kad Wlassak, pasirėmęs greičiau spėliojimu, nekaip formališku įrodymu, toje pačioje vietoje tvirtina, kad šiame provincijos procese atsiradęs šaukimas (į teismą) *per litis denuntiationem,* paskui *contumacia* tvarka ir kad pagaliau siūlę, kuri susiuvo provincijų procesą su Romos procesu, sudaręs procesas, nuo Marko Aureliaus laikų taikytas *juridici italici* teismuose. Apie šios teorijos išdėstymą ir jos kritiką žiūr. A.-J. Boyé, *La dénonciation introductive d'instance sous le Principat,* tezė, Bordeaux, 1922, 280—319 pp.

[1] Pirmąją pažiūrą paskelbė Pernice. Rodos, kad antroji pažiūra nebeginčijama. Ji remiasi daugybe papirų, liečiančių Egipto bylas, kurių tipo reikalu mes kadaise nurodėme 124 metų papirą (*Textes,* 898 p.), kuris rodo, kad Adriano gadynėje vieną bylą, priklausomą paprastųjų teismų kompetencijos, *extra ordinem* išsprendė *judex datus,* kavalerijos karininkas, pasirėmęs gubernatoriaus pavedimu, kuris, be abejojimo, buvo pastovus. Šiandien įdomiau yra pastebėti, jog tai įrodo, kad negalima laikyti charakteringais *ordinis* požymiais nei analoginių su formulėmis instrukcijų buvimą (363 p., 1 išn.), nei *conventus* buvimą (apie Egipto *conventus,* jau cituotą 245 p., 2 išnašoje, žiūr. U. Wilcken, *Arch. f. Pap.,* 4, 1908, 366—422).

[2] Nuo Severų laikų paprastai pats gubernatorius sprendė bylas *cognitionis* tvarka (pavyzdžius žiūr. Pernice, *Archivio,* 146 p., 6 išn.; taip pat Joers, *Z. S. St.,* 40, 1919, 24—38, 44—46, 86—92 pp.). Tačiau bent išimtinis *ordinis* proceso išlaikymas, mums, kaip ir Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht,* 132 p., 4 išn., rodos, yra paliudytas Karakalos (*C.,* 3, 8, *De ord. jud.,* 2; *C.,* 7, 53, *De exsec. rei jud.,* 2) ir Aleksandro Severo laikams (*C.,* 3, 42. *Ad exh.,* 1). Net Gordiano laikams paliudija konstitucija *C.,* 3, 36, *F. E.,* 7, 7, kurią nurodė Partsch, *Schriftformel im Provinzialprozesse,* 118 p.

[3] Sąrašai asmenų, įrašytų į dekurijų teisėjus, yra gausūs pirmaisiais dviem šimtmečiais, o trečiojo šimtmečio pradžioje tie sąrašai ūmai išnyksta; paskutinis žinomas *judex* yra 261 metų konsulas, tur būt, įrašytas į dekurijas savo karjeros pradžioje (Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 2, 144 p., 2 išn.). Nuo Aleksandro Severo laikų nebėra kurulinių edilų pėdsakų (Mommsen, *Dr. publ.,* 2, 219 p., 3 išn.). Peregrinų pretorius išnyko Kara-

Paprastai manoma, kad galutinę reformą padariusi viena 294 metų Konstantino konstitucija, kurioje jis rekomenduoja gubernatoriams spręsti patiems bylas, kurias anksčiau jie siųsdavo *judices pedanei.* Sakoma, kad ši konstitucija leidusi patiems gubernatoriams spręsti tas bylas, kurias anksčiau jie turėdavę siųsti teisėjams spręsti. Ši konstitucija panaikino *ordinem judiciorum privatorum.* Tiksliau pasakius, ta konstitucija mena jau įvykusią reformą, nes ji nekalba apie bylas, kurios buvo siunčiamos teisėjams, patiekiant jiems bylų formules, bet apie bylas, siunčiamas *judices dati* (paskirtiems teisėjams), kurie buvo žinomi tik ekstraordinariniam procesui ir be kurių tuo momentu gubernatoriams buvo galima lengviau apsidirbti, nes, sumažėjus okupacijoms, provincijų dydis buvo sumažintas. Vadinasi, mūsų nuomone, konstitucija nerealizuoja reformos, bet tik ji paliudija, kad reforma įvyko anksčiau ir kad ji įvyko dėl tos evoliucijos, kurią mes čia išdėstėme[1].

B.

Bendrieji ekstraordinarinio proceso požymiai.

Bendruosius visai išsirutuliojusio ekstraordinarinio proceso požymius drauge su jo biurokratine išvaizda, atitinkančią to laiko institucijas, gerai charakterizuoja mintis, kad tas procesas yra paprastas apibendrinimas administracinio tei-

---

kalos laikais (Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 260 p., 3 išn.). Miesto pretorius laikėsi dar Konstantino gadynėje, tačiau jis nebeturėjo jurisdikcijos net globos ir laisvės srityje, nors kartais ir teigiama priešinga pažiūra, nes tekstai, kurie šiuo klausimu kalba apie pretoriaus intervenciją, nekalba apie miesto pretorių, bet apie ekstraordinarinius pretorius, paskirtus šioms funkcijoms, būtent: Klaudiaus laikais globos pretorius, vėliausiai Severų gadynėje pretorius *de liberalibus causis.* Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 260 p., 5 išn.

[1] *C.*, 3, 3, *De ped. jud.*, 2. Šia prasme žiūr. A. Pernice, *Z. S. St.*, 7, 1, 1886, 103—112 pp.; *Archivio*, 147 p., ir jau Rudorff, *Rechtsgesch.*, 2, 1859, 4 p. Vyraujančios pažiūros prasme žiūr. Accarias, 2, 779 ir t. pp. Kartais tvirtinama (žiūr. pavyzdžiui, Schulin, 592 p.), kad *ordo* buvęs visiškai panaikintas tik 342 metų konstitucijos, kuri panaikinusi formules, *C.*, 2, 57(58), *De form.*, 1. Sunkumas išnyksta, jei atsimenama, kad *ordinis* išnykimas nesuponuoja analoginių su formulėmis raštų išnykimo (ž. 363 p., 1 išn.).

singumo, kur valdininkas naudojasi paprastąja savo valdžia tiems rezultatams pasiekti, kurie jam atrodo pageidaujami[1].

Tie, kurie vietoje išnykusių senosios sistemos magistratų ir teisėjų sprendė bylas, buvo valdininkai, ierarchizuoti Bizantijos organizacijoje, greta kurių užtinkame tik keletą į naująjį kadrą patekusių senųjų valdininkų, šio proceso precedentų autorių *(praefectus urbis, praefectus vigilum, praefectus annonae* ir kiti), municipalinius magistratus ir skirtuosius teisėjus *(judices dati, pedanei),* kurių nereikia sumaišyti su senosios sistemos *unus judex.* Ierarchinė šių įvairių valdininkų priklausomybė leido duoti ir nepagrįstas apeliacijas, einančias nuo apačios į viršų administracijos laiptais.

Administracija nepakenčia viešumos. Tribunolas išnyko kartu su teismo magistratais. V-me šimtmetyje šalių ginčai ėjo išimtinai tik vietoje *(secretarium,* arba *secretum),* nuo kurios publika buvo atskirta tam tikra užtvara *(cancelli)* ir uždanga *(vela),* kurią atidarydavo tik tam tikrais momentais, sakysime, skelbiant sprendimą; į teismą galėjo patekti tik teismo žmonės, kurie patardavo valdininkams bylos reikalais, jų įvestos šalys ir kai kurie privilegijuoti asmenys, kurie turėjo teisę sėdėti greta teisėjų.

Biurokratija įvedė raštą. Procesas nebebuvo išimtinai žodinis. Paprotys rašyti šalių parodymų ir magistratų pareiškimų protokolus įsigalėjo ekstraordinariniame procese[2] dar formulinio proceso laikais. Tas paprotys paplito visur tada, kada ekstraordinarinis procesas virto bendrąja teise. Vienas imperatoriaus Juliano laikų ediktas gerai paliudija to papročio išsirutuliojimą nuo pat IV-jo šimtmečio vidurio[3].

Iš dalies dėl rašto įvedimo, iš dalies dėl nepriklausomų priežasčių, pareinančių nuo blogų to laiko sąlygų, teisingumas pasidarė apmokamas. Raštai buvo apmokami. Tas pats

---

[1] Bendras ir visą apimąs veikalas apie paskutiniojo periodo ekstraordinarinį procesą yra veikalas Bethmann-Hollweg, *Civilprozess,* 3. Smulkmenų ir kitų nurodymų reikalui mes siūlome žiūrėti aukščiau nurodytą veikalą.

[2] Pavyzdžiui, žiūr. Adriano laikų Egipto bylas ir 264 metų milvelių bylą. *Textes,* 897, 898, 909 pp.

[3] 361—363 metų Numidijos gubernatoriaus ediktas, *Textes,* 182 p., ir Pernice, Z. S. St., 7, 2, 1886, 112 ir t. pp., komentaras.

ediktas rodo, kad bylininkai ėmė mokėti teismo antstoliams ir kitiems tarnautojams mokesčius *(sportulae)* ne tik pačiais paskutiniais Romos gyvenimo laikais, kaip tūlas manė, nuo V-jo šimtmečio antrosios pusės, iš kurio laiko turime labai daug įrodymų, bet nuo imperatoriaus Juliano laikų.

Pagaliau, gali būti, charakteringiausias požymis yra bylos eiga, kuri nuo pat pradžios iki pabaigos, išskiriant kai kuriuos lengvai suprantamus pakeitimus, yra aiškiai tvarkoma senosios administracinės procedūros taisyklėmis. Čia mums užteks nurodyti tos eigos fazes, imant jas iš eilės: visų pirma eina šaukimo į teismą fazė; paskui eina bylos nagrinėjimo ir sprendimo fazės, kurias, nors jos pareina tik nuo to paties autoriteto, vis dėlto visada skyrė vienas įvykis, pavadintas *litis contestatio* vardu; pagaliau eina vykdymo fazė.

I. Šaukimas. — Dviejų pirmųjų procesų dėsniais pats ieškovas turėdavo į magistratą atsivesti atsakovą, iškeldamas jam tam tikrą bylą, tuo tarpu naujosios sistemos dėsniais pati valdžia įsikišo į šaukimo reikalą. Tačiau šiam reikalui buvo iš eilės vartojamos dvi priemonės, kurių svarba nebuvo vienokia. Pirmoji priemonė buvo *litis denuntiatio,* kuri jau formulinio proceso gadynėje funkcionavo, bet ji buvo taikoma tik *cognitionis extra ordinem* atvejais ir provincijose. Tai buvo, bent Konstantino laikais, ieškovo prašymo paskelbimas atsakovui, padedant tam tikram magistratui, turinčiam *jus acta conficiendi.* Tai buvo normali šaukimo tvarka, vartojama Teodoziano Kodekse; ji dar buvo vartojama postteodozianiškose novelėse ir Sirų romėnų knygoje[1]. Tačiau ši tvarka

[1] Žiūr. 278 p., 1 išn. Pagrindiniai tekstai apie šaukimo į teismą būdą ekstraordinarinio proceso apibendrinimo gadynėje yra šie: *C. Th.,* 2, 4—6; Sirų romėnų knyga L 75 (R II 47) ir 75; Symmachus, *Rel.,* 32 ir 39; 361—363 metų Numidijos gubernatoriaus ediktas (ž. 370 p., 3 išn.) ir įvairūs papirai, iš kurių svarbiausias yra 368 metų *P. Lips.,* 34, *Textes,* 911—916 pp. Pagrindiniai komentarai yra du veikalai Barono ir Kippo, išleisti 1887 metais, apie *litis denutiatio;* pastabos apie papirus, kurias padarė Mitteis ir kurias jis sutraukė į savo *Berichte v. Leipzig,* 1910, 61—126 pp., *Grundzüge,* 36—37 pp., *Chrestom.,* 50—56 numeriai. *Studien zum römischen Versäumnissverfahren* Steinwenterio, 1914, 1—128 pp. ir A.-J. Boyé darbas apie *La dénuntiatio introductive d'instance sous le Principat,* tezė, Bordeaux, 1922. Šaukimo įteikimas kuria tą padarinį, kad nuo to momento ima eiti keturių mėnesių laikas, per kurį reikia pradėti ginčus. Jei ieškovas nepradeda per tą laiką ginčų, tai paskutinę dieną *(dies legitimus)* atmetamas jo prašymas, kurį jis gali atnaujinti tik gavęs iš magistrato *reparatio temporum,* ką magistratas gali padaryti tik

išnyko Justiniano laikais, kada ją pakeitė dar labiau administracinė šaukimo tvarka, tikras atsakovo šaukimas atvykti pas nurodytą valdininką, kuris pats, ieškovo prašomas, siunčia šaukimą *(libellus conventionis)*[1]. Magistratas, susipažinęs su ieškovo prašymu, jei jį pripažįsta patenkintinu prašymu, siunčia vieną iš savo agentų pas atsakovą pranešti apie prašymą ir įteikti raginimą. Kadangi agentas turėjo atsakyti už atsakovo atvykimą, tai jis turėjo teisę suimti atsakovą ir atvaryti į magistratą, jei atsakovas, esant tam tikroms sąlygoms, atsisakydavo pasižadėti atvykti į magistratą *(cautio judicio sisti)*[2].

II. Bylos eiga. — Visada yra galimos dvi hipotezės: viena hipotezė, kada abi ginčo šalys atvyksta į magistratą; antra hipotezė, kada viena iš šalių neatvyksta.

1. Paskutinės Justiniano teisės nuostatais byla gali būti nagrinėjama ir sprendžiama, atlikus pakartotinį *contumacia* šaukimą, nepaisant vienos arba antros šalies visiško nedalyvavimo byloje. Nors tas klausimas ir ginčijamas, vis dėlto Kodeksas aiškiai leidžia spręsti bylą nedalyvaujant atsakovui, o 112 novelė[3] tą patį dėsnį pritaikė ir ieškovui. Kadangi spren-

---

du kartus. Apie atsakovą kadaise tvirtinta, kad jis esąs laikomas nuteistu, jei neatvykstąs paskutinę dieną *(dies legitimus)*; bet iš tikrųjų jam galima taikyti tik *contumacia* tvarką, kurią atidaro magistrato šaukimas *(denuntiatio ex auctoritate; edictum peremptorium)* ir kuri užsibaigia to magistrato sprendimu, paskelbtu nepaisant atsakovo nebuvimo.

[1] Collinet, *R. H. D.*, 1924, 720—725 pp.

[2] Pastaruoju laiku žiūr. Steinwenter, 129 ir t. pp. 551 metų Kairo papiras 67032, kurį paskelbė Jean Maspero, *Catalogue du Musée du Caire*, 1, 1910 (tekstas ir prancūzų vertimas P. Thomas, *Etudes Girard*, 1, 1912, 380—389 pp.; Maspero patiektą tekstą pataisė Partsch, *Arch. f. P.*, 1913, 528—529 pp.); kuris kalba apie konvenciją, padarytą tarp imperatoriaus reskripto turėtojų ir *exsecutores litium*, į kuriuos anie kreipėsi dėl bylos apie reskriptą, pastaruoju laiku buvo paminėtas Partsch, *Nachrichten v. Göttingen*, 1911, 201—253 pp., ir P. Thomas, *Etudes Girard*, 1, 378—416 pp., kurie tvirtina, kad papiras prieštarauja pripažintai pažiūrai apie *exsecutor litium*, kuriuos, išeina, rinkusios pačios šalys be magistrato *officium*, ir net, pasak Partsch, išeiną, kad dar Justiniano laikais į teismą šaukęs pats ieškovas, bet ne magistratas. Tačiau nei pirmuoju klausimu, nei antruoju šis izoliuotas tekstas, liečiąs tik vieną bylą apie reskriptą, mums rodos, negali panaikinti viso to, ką mes žinome iš kitų šaltinių. Žiūr. Steinwenter, 130—134 pp., pastabas ir dokumentus, kuriuos šis autorius analizavo, *Festschrift f. Hanauseck*, 36—51 pp.

[3] Žiūr. jau nurodytą Steinwenterio veikalą, kur diskutuojama senesnė literatūra. Prieš debitorių *contumacia* procedūra, kilusi iš *evocatio* bylų, svetimų *ordini*, perėjo tas pačias fazes, kurių žymiai nepakeitė nei *litis denuntiationis* pakeitimas, nei jo pavadavimas *libellus conventionis*.

dimas buvo tikras sprendimas, padarytas susipažinus su bylos aplinkybėmis ir pagrindais, tai jis nebūtinai turėjo būti nukreiptas prieš nedalyvaujančiąją šalį, jos nenaudai. Tačiau jei sprendimas ir buvo padarytas jos nenaudai, tai principiališkai ji negalėjo paduoti apeliacijos *(contumax non appellat)*. Vienok sprendimą nedalyvavusioji byloje šalis galėjo ginčyti dėl jo niekingumo, sakysime, kada jai iškeliama *actio judicati;* ji galėjo net apeliuoti tada, kada ji įrodė, kad nebuvo jos *contumacia* (užsispyrimo).

2. Jei į teismą atvyko abi šalys, tai čia, kaip ir anksčiau, galėjo būti *interrogationes in jure, confessio,* priesaika. Tačiau šie aktai neteko savo pirmykščio pobūdžio ir todėl pasikeitė jų pritaikymo sritis, kuri paveikė interpoliacijas, padarytas jų reikalu Digestose. *Interrogationes in jure,* kurias anksčiau tik bylos pradžioje ir tik tam tikrais aiškiai užfiksuotais atsitikimais galėjo daryti tik ieškovas, dabar kiekvienu momentu ir kiekvienu atveju galėjo daryti kiekviena šalis. *Confessio,* kuri anksčiau buvo tolygi sprendimui tik bylose dėl pinigų, dabar ji susilygino su sprendimu visose bylose. Priesaika, kuri anksčiau buvo galima tik *condictiones certae pecuniae* ir *certae rei* ir dar keliais panašiais atvejais, dabar buvo galima visose bylose. Taip pat dabar išnyko skirtumas tarp tų teisių, kurias sankcionavo civiliniai skundai, ir tų teisių, kurias sankcionavo pretoriniai skundai[1]. Interdiktai virto tokiais pat skundais, kokiais buvo kiti skundai[2]. Pati *in integrum restitutio,* kurios

---

Atsakovas, kuris neatvyksta į teismą Justiniano teisės nustatytu laiku, kaip ir tas, kuris neatvykdavo prieš *conventus* pabaigą (ž. 278 p., 1 išn.), arba per keturis mėnesius moderniškosios *litis denuntiationis* sistemos, (ž. 371 p., 1 išn.), gali virsti objektu magistrato šaukimo, dėl kurio *contumacia* leidžia spręsti bylą atsakovui nedalyvaujant. Tačiau šitas bylos sprendimas yra paskelbiamas tik suėjus ilgiems terminams, kurie parėjo nuo to, ar atsakovas nedalyvavo prieš *litis contestatio* (vieneri metai?) arba po jos (šeši mėnesiai prieš sueinant trejiems metams, kada nutraukiama byla; 374 p.). Kalbant apie ieškovą, reikia pasakyti, kad, kadangi seniau jam negalėjo būti taikoma *contumacia,* nes jis negalėjo gauti iš magistrato šaukimo ir kadangi jis galėjo tik prarasti savo teisę bylai kelti, jei jis du kartus buvo gavęs *reparatio temporum,* vėliau jį paraginti atvykti į magistratą galėjo magistratas, atsakovo prašomas, pagal taisykles, kurios keitėsi; vadinasi, *contumacia* galėjo autorizuoti sprendimą, padarytą be ieškovo.

[1] Žiūr. išsprendimą, kuris, kaip klaidingai tikima, esąs Pauliaus, *D.,* 3, 5, *De neg. gest.,* 46(47), 1.

[2] *Inst.,* 4, 15, *De int.,* 8: *Quotiens extra ordinem jus dicitur, qualia sunt hodie omnia judicia, non est necesse reddi interdictum, sed perinde*

pirmykštis pobūdis dar nevisai išnyko, pasidarė panaši į paprastas bylas ir pateko į naujųjų magistratų kompetenciją[1]. *Litis contestationis* vardas dar pasiliko, kad parodytų, jog byla jau pasistūmėjo kiek pirmyn, mūsų nuomone, kad parodytų tą momentą, kada jau šalys patiekė visus savo faktų ir teisių įrodymus[2]. *Litis contestatio* gimdė dar tam tikrus padarinius, analoginius su tais padariniais, kuriuos ji gimdė anksčiau[3]: laikinius ir neperkeliamus skundus ji paversdavo amžinais ir perkeliamais skundais; ji, pasak vienų, pašalindavusi visas, pasak kitų, tik išplėstąsias išimtis, kurios nebūdavusios pareikštos prieš *litis contestationis* momentą. Nuo *litis contestationis* momento prasidėdavo trejų metų laikas, kuriam suėjus, Justiniano gadynėje sueidavo terminas bylai kelti (bet nepanaikindavo teisės). Tačiau *litis contestatio* neperkeldavo bylos į kitą įstaigą.

III. Sprendimas. — Visa bylos eiga atliekama pas tą patį valdininką. O iš to išeina, kad vėlesnėje fazėje neberandame padarytų išvadų iš formulės, iš kurios anksčiau išvadas turėdavo daryti teisėjas; taip pat čia neberandame *ordinis* taisyklių pritaikymo. Tiesa, teisėjas atžvilgiu įrodymų, kurie nustatytų jo įsitikinimą, buvo suvaržytas dėl to, kad tuo metu pasireiškė vis menkėjantis pasitikėjimas liudininkų parodymais. Tačiau šis suvaržymas lietė ne tik teismines valdininkų funkcijas, bet visas jų funkcijas. Savo kompetencijos ribose teisėjas buvo visai laisvas ir galėjo instruktuoti šalis ir daryti sprendimus; jis visai nežinojo tų aprėžimų, kuriais formulės aprėždavo senojo *judex* galią. Naujasis teisėjas galėjo: 1. be jokių sunkumų atmesti ieškinį, jei atsakovas patenkino ieškovą *inter moras litis;*

---

judicatur sine interdictis, atque si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

[1] Justinianus, *C.*, 2, 46(47), *Ubi et apud quem*, 3.

[2] *C.*, 3, 1, *De jud.*, 14, 4(1): *Cum lis fuerit contestata post narrationem propositam et contradictionem objectam. C.*, 3, 9, *De lit. cont.*, 1: *Lis tunc videtur contestata, cum judex per narrationem negotii causam audiri coeperit.* Justinianas, *C.*, 2, 58(59), *De jurejur.*, 2, *litis contestationis* momentą nukėlė į tą laiką, kada abi šalys po to davė *jusjurandum calumniae* (281 p., 1 išn.), be kurio atmetamas ieškovo prašymas, o atsakovas laikomas *confessus.*

[3] Klausimas, kiek *litis contestatio* išsaugojo savo naikinamąjį padarinį, pas mus daugiau buvo ginčijamas principo, negu praktikos išvadų atžvilgiu. Priešinga prasme žiūr. Accarias, 2, 774 ir t. pp., ir Labbé sur Ortolan, 3, 912 ir t. pp.

2. jis galėjo sumažinti priteisiamąją sumą *plus petitio re* arba mažinamosios išimties atvejais[1]; 3. jis galėjo priteisti ne tik pinigais, bet ir kitokiais daiktais (tai rodo ne tik formulių, bet ir paties *ordo* išnykimą), jei jam patiekiamas asmeninis arba daiktinis, arbitrinis arba nearbitrinis skundas; vadinasi, jis galėjo priteisti daikto nuosavybę, jo valdymą arba kūniškojo daikto atidavimą[2]; pinigais jis priteisdavo tik tais atvejais, kada nebūdavo galima priteisti pačiais daiktais, sakysime, jei bylinėjamasi dėl prievolės ką nors padaryti arba ko nors nedaryti; 4. pagaliau jis, skirdamasis nuo *judex,* kurio uždavinys buvo tik sprendimą paskelbti, galėjo sprendimą vykdyti.

IV. Vykdymas. — Vykdyti galima buvo natūra, *pignore ex judicati causa capto* ir *distractione bonorum.*

Vykdymas būdavo atliekamas natūra tada, kada sprendimas įsakydavo atiduoti daiktą, jį grąžinti arba daiktą duoti kitam kuriam reikalui. Magistrato tarnautojai jėga priversdavo atsakovą atiduoti daiktą, jį grąžinti arba laikinai duoti. Rodos, kad daikto atidavimo padarinys ypač buvo tas, kad laimėjusis turėjo teisę reikalauti, kad jam būtų perleista daikto nuosavybė, sakysime, kad nuosavybė būtų perleista pirkėjui[3].

Jei sprendimo negalima būdavo įvykdyti natūra, tai normalus vykdymo būdas būdavo *pignus ex judicati causa captum,* kada magistrato tarnautojai paimdavo atskirus atsakovo daiktus ir juos parduodavo ieškovo naudai tol, kol sumokėdavo visą priteistąją sumą. Šis sprendimų vykdymo būdas, Antonino Piaus nustatytas, tur būt, tik ekstraordinariniam proce-

---

[1] Mitteis, *Jherings Jahrbücher,* 39, 1897, 159—162 pp. Ieškinio perdėjimas *plus petitionis tempore* atveju nuo Zenono laikų buvo baudžiamas padvigubinimu laiko, kuris dar liko iki prievolės vykdymo, o kitais *plus petitionis* atvejais atsakovo naudai buvo duodama skundo teisė reikalauti grąžinti tris kartus tiek, kiek jis be reikalo ieškovui sumokėjo *(Inst.,* 4, 6, *De act.,* 33 *c. C.,* 3, 10, *De plus pet.,* 1, 2; *C., h. t.,* 3, vienas atsitikimas, kada, atgaivinus senąją tvarką, kuri sudarė tikrą dubletą, Justinianas baudė ieškinio perdėjimą teisės praradimu).

[2] Be kitko, iš čia nereikėtų padaryti išvados, kad šioje sistemoje išnykę arbitriniai skundai. Justinianas *(Inst.,* 4, 6, *De act.,* 31) visada vartojo esamąjį laiką tekstuose, kurie rodė interesą, kurį Justinianas čia rišo ir kur, pasak kai kurių autorių, Justinianas padidinęs jų svarbą (ž. 304 p., 2 išn.). Šie skundai visada užtikrina ieškovui patogumą nustatyti *condemnationis* dydį savo priesaika *dolus* atveju ir atsakovo pasipriešinimo atveju, jei vykdymas jėga nėra galimas ir jei, gali būti, ieškovas to vykdymo nereikalauja (*D.,* 12, 3, *De in lit. jur.,* 2).

[3] Ši nuomonė sutinka su laiko dvasia ir ją, rodos, mena kai kurie tekstai, būtent, *C. Th.,* 11, 36, *Quorum app.,* 25.

sui, be didelių pakeitimų virto reguliariu vykdymo būdu tada, kada visas bylas ėmė spręsti *extra ordinem*[1].

Distractio bonorum[2] yra išpardavimas atskirais daiktais atsakovo turto, paimto viso drauge. *Distractio bonorum* kai kuriais išimtinais atsitikimais buvo vartojama ir anksčiau. Šis vykdymo būdas būdavo vartojamas tik neišsigalėjimo atvejais arba prašant dviem ar keliems kreditoriams, turintiems vykdytinus dokumentus, kuriuos, be kitko, galėjo vykdyti, kreipdami vykdymą į patį debitoriaus asmenį, arba iniciatyva paties debitoriaus, kuris pareikšdavo perduodąs savo turtą kreditoriams ir kuris tuo būdu išvengdavo vykdymo, kreipiamo į jo asmenį[3]. Abiem atvejais kreditoriai gaudavo *missio in possessionem* ir teisę tą turtą parduoti. Tačiau ši *distractio* skyrėsi nuo senosios *distractio* štai kuo: 1. čia (naujoji *distractio)* reikėdavo, kad visi kreditoriai turėtų tikrus kreditus, teismo sprendimus ir panašius dokumentus; todėl būdavo duodamas gana ilgas laikas kreditoriams iki turto išpardavimo sutvarkyti savo dokumentus: dveji metai *inter praesentes* ir ketveri metai *inter absentes; 2.* turtą parduodavo ne *magister* ir ne vienam pirkėjui, bet atskirais daiktais turtą išparduodavo *curator,* kurio vardas todėl daugybėje Digestų tekstų pakeitė *magister* vardą. Čia jau nebebūdavo reikalo, kaip tai būdavo *ordinis* laikais, vietoje subankrutavusio debitoriaus pastatyti naują atsakovą. Todėl Justinianas *venditionis bonorum* išnykimą riša su *ordinis* išnykimu[4].

---

[1] Žiūr. 332 p., 2 išn.

[2] Smulkmenų reikalui žiūr. Justinianus, *C.,* 7, 72, *De bon. auct. jud.,* 10.

[3] Viena 379 metų Gratiano konstitucija *(C., Th.,* 4, 20, *Qui bonis lege Julia,* 1), rodos, pirmą kartą aprėžė šią teisę, pirmoje eilėje fisko interesui, bet tuo pačiu laiku naudai visų kreditorių ir debitorių, virtusių neišsigalinčiais skolininkais dėl atsitikimų, nepareinančių nuo jų valios. Kalbant apie fizinę prievartą, reikia pasakyti, kad nuo 388 metų konstitucijos, kuri panaikino privatinius kalėjimus, atsakovai buvo laikomi viešuosiuose kalėjimuose (*C. Th.,* 9, 11, *De privati carceris custodia,* 1). Tačiau vėlesni tekstai rodo, kad nelegali atsakovo laikymo pas kreditorių praktika faktiškai dar laikėsi iki Justiniano gadynės ypač Egipte. *C.,* 9, 5, *De priv. carc.,* 1; 2, ir Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht,* 1891, 442 ir ir t. pp.

[4] *Inst.,* 3, 12, *De succ. subl., pr.: Bonorum emptio... locum habebat, quam judicia ordinaria in usu fuerunt; sed cum extraordinariis judiciis posteritas usa est, ideo cum ipsis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones exspiraverunt.*

RODYKLĖ.

Romėniški skaitmenys rodo tomus. Arabiški skaitmenys rodo puslapius. Juodesnieji arabiški skaitmenys rodo tuos puslapius, kuriuose pagrindinai apie tą dalyką kalbama. Maži arabiški skaitmenys, padėti iš dešinės viršuje, rodo išnašas.

A.

Absoliutinė monarchija I, 101—120
Absentes II, 126, 128; III, 376
Abdicare I, 274
Accensi velati I, 33
Accepta II, 136
Acceptilatio I, 290; II, **309—413**; III, 199
Accessio I, **404—423**; II, 103
Accessio possessionis I, 399; ž. valdymo įgijimas
Accipiens II, 65, 154, 174
Actio I, 19, 390; III, 241
Actio abstracta II, 133
„ ad exhibendum I, 419, 421; II, 33, 154, 300, 309—311
„ adjecticiae qualitatis I, 190, 193; II, **350—357**; III, 308
„ aestimatoria II, 59
„ a parte rei II, 18
„ aquae pluviae arcendae II, 279, 300, **301**; III, 305, 335
„ Aquilia I, 448
„ arborum furtim caesarum II, 59
„ auctoritatis I, 373, 376; II, 210
„ bonae fidei III, 300
„ bonorum vi raptorum II, 41
„ Calvisiana I, 172; II, 59; III, 305
„ certa III, 299
„ certae creditae pecuniae II, 131
„ civilis I, 63, 342; III, 297
„ civilis in factum II, 256
„ civilis incerti II, 252, 256
„ commodati II, 66, 178
„ commodati contraria II, 177
„ commodati directa II, 177
„ communi dividundo I, 401; II, 243, 278, 300, **302—304**; III, 296
„ conducti II, 67, 231
„ confessoria I, 452, 478. **479—480**
„ confessoria utilis I, **480—481**
„ contractus I, 138; II, 49
„ contraria I, 286; 59, 71
Actio damni injuria dati II, 174, 369
„ de arboribus succisis II. 58
„ de dolo II, 18, 48; III, 305
„ de eo quod certo loco III,305, 324
„ de in rem verso II, 357
„ de in rem verso utilis II, 359
„ de modo agri I, 373; II, 185, 220
„ de pastu II, 369
„ de pauperie I, 135; II, 369; III, 265
„ de peculio I, 176, 260
„ de peculio et de in rem verso II, 351, 354
„ de pecunia constituta II, 269, 272
„ de tigno juncto I, 422; III, 265
„ depensi II, 473
„ depositi II, 66
„ depositi contraria II, 69, 179
„ depositi directa II, 69, 179
„ directa I, 286; II, 59, 71; III, 299
„ e contractu I, 193
„ empti II, 67, 188
„ exercitoria I, 138; II, 351
„ ex stipulatu II, 131, 133, 209; II', 220
„ ex stipulatu duplae II, 209
„ ex testamento II, 281
„ Fabiana I, 59, 172; III, 305
„ familiae erciscundae I, 401; II, 300, **302—304**; III, 165
„ famosa I, 263
„ ficta III, 292
„ fiduciae II, 481
„ fiduciae contraria II, 172
„ fiduciae directa II, 172
„ finium regundorum I, 401; II, 300, **305—309**; III, 296
„ fraudis II, 55
„ funeraria II, 299
„ furti I, 181, 419, 444; II, 17, **27, 33**; III, 297
„ furti concepti II, 30
„ furti manifesti II, 31

Actio furti nec manifesti II, **30**, 369; III, 265
„ furti non exhibiti II, 31
„ furti oblati II, 30
„ furti prohibiti II, 31
„ hereditatis III, 190
„ hypothecaria II, 182, 493
„ in bonum et aequum concepta II, 23, 299, 313; III, 217
„ in factum I, 421, 486; II, 41, 46, 300; III, 292
„ in jus II, 244, 296; III, 298
„ in personam III, 299
„ in rem III, 292
„ in rem generalis III, 156
„ incerta III, 299
„ injuriarum I, 196, 319, 359; II, 17
„ injuriarum aestimatoria I, 182; II, 23
„ institoria I, 138; II, 351
„ interrogatoria III, 280
„ judicati II, 372; III, 310
„ jurisjurandi II, 269
„ kalendarii II, 161
„ legis Aquiliae II, 17, 40
„ locati II, 67, 231
„ mandati II, 67
„ mandati contraria II, 243
„ mandati directa II, 243
„ metus II, 41, 48; III, 305
„ mixta II, 18
„ negatoria I, **442—444**, 479
„ negotiorum gestorum contraria II, 296, 298
„ negotiorum gestorum directa II, 296, 298
„ negotiorum gestorum utilis I, 295
„ non ficta III, 299
„ non popularis III, 295
„ noxalis I, 135, 403; II, 37, 46, 310, **366—373**
„ Pauliana II, 50; III, 305
„ pecuniae constitutae II, 272
„ perpetua II, 356
„ personalis II, 421; III, 299
„ pigneraticia II, 66
„ pigneraticia contraria II, 182
„ pigneraticia directa II, 182
„ poenalis bilateralis II, 18
„ poenalis unilateralis II, 18
„ popularis III, 295[2]
„ praejudicialis I, 193; III, 301
„ praescriptis verbis II, 70, 251, 254
„ praetoria I, 63; II, 314; III, 299
„ praetoria de positis et suspensis II, 314
„ praetoria in factum I, 63
„ praetoria ficta I, 63
„ pro socio II, 67, **238**
„ prohibitoria I, **442—444**
Actio Publiciana I, 344, 444. 480; III, 297
„ quanti minoris II, 224; III, 329
„ quanti minoris aestimatoria II, 223
„ quasi-institoria II, 359
„ quasi-Serviana ž. actio Serviana utilis
„ quod jussu I, 138, 193; II, 351
„ rationibus distrahendis, I, 281, **285—286**; III, 265
„ realis I, 145, 398; III, 299
„ realis utilis I, 480; III, 205
„ recepticia II, 274
„ redhibitoria II, 223; III, 305
„ rei persecutionis II, 18
„ rei uxoriae III, 217, **221—222**
„ rerum amotarum III, 223
„ sacramenti II, 283
„ sacramenti in personam II, 130
„ servi corrupti II, 59
„ Serviana II, 485[2]
„ Serviana utilis II, 486
„ stricti juris III, 300
„ subsidiaria I, 289; II, 48
„ tam in rem quam in personam III, 296
„ tributoria II, 351
„ tutelae I, 285
„ tutelae contraria I, 286
„ tutelae directa I, 286
„ tutelae utilis I, 287
„ utilis I, 420; II, 39, 301; III, 299
„ uxoria III, 223
„ venditi I, 138; II, 63, 188
Actus legitimus II, 411
Ad emendam militiam III, 145
Ademptio III, 171
Addictio III, 256, 337
Addictio bonorum libertatum servandorum causa III, 129
„ in diem II, 420
Addictus I, 178
Adfinitas I, 214
Adgnatio, agnatio I, 198; III, 73
Adgnatus žiur. agnatas
Aditio hereditatis III, 7, **108—110**
Adjectiones III, 293
Adjectus solutionis causa, gratia II, 103, 384
Adjudicatio I, 385, **401—403**, 475; II, 243; III, 139, 293, **296**
Adjudicator II, 403
Adopcija ž. įsūnijimas
Adoptio I, 228—242
„ minus plena I, 242
„ plena I, 242, 257; III, 80
Adpromissio II, 130, **463—479**
Adpromissor II, 467
Adrianas I, 30, III, 119
Adrogacija ž. įsūnijimas
Adrogatio I, 29, **230—242**

Adrogatus ž. įsūnis
Adsertor libertatis I, 145
Adstipulatio II, 130
Adstipulator II, 38, 428
Adversaria II, 136
Adversus infitiantem II, 39; III, 181
Aediles plebis I, 39
Aerarium I, 73, 310; III, 123
Aes I, 324
„ equestre III, 252
„ hordearium III, 252
„ militare III, 252
„ rude I, 324
Aestimatio II, 254
Aestimatum ž sutartis estimatinė
Affectus maritalis I, 208
Affectus societatis II, 238
Africanus (Sextus Cecilius) I, 94
Afrika I, 91, 323
Ager divisus et adsignatus I, 368
„ publicus I, 318, 368
„ vectigalis I, 331, 349, 410, 480, 485, 487—489
„ viritanus I, 368
Agere I, 69, 161
„ pro libertate III, 308
„ pro populo III, 308
„ pro tutela III, 308
„ proprio nomine III, 330
Agnatas I, 26; III, 72—73,126
Agri arcifinales I, 368, 416—417
„ limitati I, 368, 416
„ occupatorii I, 368
„ quaestorii I, 368
Agripina I, 214
Akursius I, 122
Akvilius II, 36, 47
Alarikas II-sis I, 109
Album I, 62, 64, 87
„ judicum III, 287
Alciatas (Andrius) I, 124
Alieni juris asmuo I, 135, 187, 197, 209, 259, 266, 277; III, 25
Alieno nomine valdyti, bylinėtis I, 349; III, 311
Alimentatio I, 177
Aliquid novi II, 389, 392
Aliud pro alio II, 382; III, 322
Alluvio I, 416
Altdorfas I, 125
Alternatyvinė prievolė II, 103[1]
Amoitus I, 335
Ambroziejus Šv. I, 108
Amžinos nuomos teisė I, 331
Amžinosios rentos stipuliacija žiūr. stipuliacija amž. rentos
Anastazijus I, 247; III, 79
Ancilla I, 134
Aneksija I, 157
Animus I, 347, 350, 352—353
Animus domini I, 347
„ donandi I, 423; III, 173[3]
„ et corpus, valdymo I, 356, 357
„ furandi II, 25
„ novandi II, 389, 390—391
Annus utilis II, 41, 431
„ utilis ratione cursus II, 429
„ utilis ratione initii II, 429; III, 357
Antanas III, 136
Ante pubertatem I, 238, 241, 268; III, 55
Antichresis, II, 182
Antiochija I, 108
Antoninas I, 43, 94
Antoninas Pius I, 83, 237; III, 31, 145, 375
Antoninų laikai II, 100
Apgaulė žiūr. dolus
Appellatio III, 339, 340
Appropriatio I, 337
Arbiter II, 307; III, 248
Arbitratum judicis I, 479; III, 152
Arbitratus II, 48, 56, 493; III, 306, 349
Arbitrinė formula ž. formula arbitraria
Arbitriniai skundai III, 304—307
Arbitrium I, 443, 448; III, 306
„ liti aestimandae III, 263
Argentarius II, 402
Ariminumas ž. duodecim coloniae
Aristas II, 353
Arkadius I, 179; III, 79
Arrae, arrabo II, 194—195
Arsa (Terentilius) I, 40
Artimųjų taryba I, 26
As I, 325; III, 50
„ libralis I, 325
Asesorius I, 94
Asmeninė teisė I, 331; II, 5
Asmeninės garantijos II, 443
Asmeniniai servitutai ž. servitutes personarum
Asmenybė I, 131—132
Asmenų teisė I, 140
Atilicinas III, 43
Atskaitymas propter impensas III, 224
„ propter liberos III, 224
„ propter mores III, 224
„ propter res amotas III, 224
„ propter res donatas III, 224
Auctoritas I, 278, 291
„ patrum I, 29, 54

Auctoritas tutorum I, 211, 267, 277, 290; III, 38
Auctorati I, 179
Auctoritatis iterpositio I, 277—278
Augere obligationem II, 264
Augures I, 37
Augustas I, 30; III, 28, 174
Augustinas (Antanas) I, 125
Aurelius Markas I, 86, 227, 273, 287; III, 119, 129
Aureus I, 326
Authenticum I, 118
Aventino žemė I, 41
Avinjonas I, 124
Avulsio I, 416
Azas I, 122
Azija I, 70

B.

Bakchanalijos sąmokslas I, 272
Baldas I, 123
Balduinas (Pranas) I, 124
Balium I, 331
Barbari I, 164
Barbariškoji teisė II, 13
Bartolistai I, 123
Bartolus iš Sasoferato I, 123
Baudžiamoji teisė II, 11, 14
Bazilikos I, 119
Bažnyčios teisė I, 107
Beirutos mokykla I, 106
Bendras turtas II, 302
Bendrovė II, 67, 69, 182, **235—243**
Bendrovės išnykimas ex actione II, 242
„ išnykimas ex personis II, 241
„ išnykimas ex rebus II, 242
„ išnykimas ex voluntate II, 242
Beneficiarius I, 156
Beneficium inventarii III, 136
Berlynas I, 91
Bevardės sutartys ž. sutartys bevardės
Bizantija I, 58; II, 503
Bizantijos teisė I, 236, 250, 280, 389, 441; II, 191, 230; III, 102
Bluhme I, 115
Bolonija I, 121
Bolonijos mokykla I, 121
Bona I, 171
„ adventicia I, 194, 241, 268, 308; III 69, 143
„ fides I, 178, 349, 386, 393[4], 398
„ materna I, 194
„ materni generis I, 194
Bonorum emptor III, 337, 362
Bonorum possessio III, 9, 10[1], 117, **155—161**
„ possessio ab intestato III, 14, 127
„ possessio cognati III, 127
„ possessio contra lignum testamenti III, 92
„ possessio contra tabulas III, 90, **92—94**
„ possessio cum re III, 11, 160
„ possessio decretalis III, 9, 110[5]
„ possessio edictalis III, 10, 110
„ possessio ex testamento III, 141
„ possessio juris civilis confirmandi gratia III, 9
„ possessio juris civilis impugnandi gratia III, 9, 158
„ possessio juris civils supplendi gratia III, 9, 158
„ possessio legitimi III, 127
„ possessio praetoria III, 14
„ possessio secundum tabulas III, 14, 93
„ possessio sine re III, 11, 160
„ possessio unde cognati **75—76**, 91
„ possessio unde decem personae III, 75
„ possessio unde legitimi III, 74, 75
„ possessio unde liberi III, 74, 76, 91
„ possessio unde vir et uxor III, 75—76
„ possessionis agnitio III, 110
„ possessionis petitio III, 108
„ possessor III, 9, 117, 156
„ possessor ab intestao III, 77
„ possessor sine re III, 160
„ separatio III, 182
Boni viri arbitratus III, 102
Breviarium Alarici I, 109
Brissonas (Barbanas) I, 125
Brutus (M. Junius) I, 69
Bude (Vilius) I, 124
Bulgaras I, 122
Burgas I, 124
Burgundai I, 110
Burgundų Įstatymas I, 110
Būtinoji novacija ž. novacija būtinoji
Bynkershoekas (Korn) I, 126

C.

Caduca I, 403; III, 123
Caelibes III, 114
Calata comitia I, 30
Cancelli III, 370
Canon I, 188
Capabiles II, 73
Capacitas III, 67
„ solidi III, 113, 114[3]
Capere III, 195
„ hereditatem III, 114
Capite minutus I, 258, 259, 261; III, 357
Capitis deminutio I, 63, 132, **255—261,** 475; II, 7, 427—428
„ „ maxima I, 153, 249, **256—257,** 475
„ „ media, I, 154, 216, 249, **257,** 475
„ „ minima I, 181, 217, 249
„ deminutionis padariniai I, 258—261
„ deminutionis priežastys I, 256[1]—257
Caput I, 131, **254;** III, 66
Carmen famosum I, 262
Cascellius I, 70
Cassiani I, 92
Cato (M. Porcius) I, 69
Catus (Sex. Aelius Paetus) I, 69
Causa III, 324
„ cognita I, 447, 486; II, 48; III, 291
„ futura honesta II, 293
„ futura inhonesta II, 294
„ immoralis I, 382
„ liberalis I, 145; III, 302
„ mancipii I, 232
„ perpetua I, 457
„ possessionis I, 393
„ rei I, 438[2]
„ solvendi II, 434
„ usucapiendi II, 111
„ vindiciarum I, 145
Causae cognitio III, 120
Cautio III, 140
„ de non amplius turbando I, 443, 479
„ de rato III, 311
„ discreta II, 147
„ judicatum solvi I, 480; III, 310, 311, 353
„ judicio sisti III, 372
Cautio legatorum III, 182
„ Muciana III, 49
„ pro rato III, 312
Cautio ratam rem dominum habiturum III, 311
„ rei uxoriae III, 216
Cautionales III, 342
Cavere I, 69
Celsas I, 92
Censor I, 50
Census I, 32, 166
Centesimae usurae seu calendariae II, 161
Centumviri III, 249
Centumvirų tribunolas III, 95, 274
Centurijos (Serviaus) I, 31—35
„ accensi velati I, 33
„ juniorų I, 33
„ muzikantų I, 33
„ raitelių I, 33
„ seniorų I, 33
Centurijų komicijos I, 37, 51
„ teismai I, 44
Cenzas ž. census
Cenzorius ž. censor
Certae partes I, 327
Certum II, 191
Cervidis I, 125
Cessatio ž. užilginimas
Cessio I, 384
„ actionis II, 384, 501
„ bonorum III, 335
Cessionarius II, 435
Cetera ex interdicto III, 354
Cezaris I, 50
Charisius (Arcadius) I, 95
Chirographum II, 142
Chloras Konstantas III, 201
Ciceronas I, 71, 363, 432, 455; III, 57, 70
Cinas iš Pistojos I, 123
Circumscriptio adolescentium I, 299
Cizalpinė Galija ž. Gallia cisalpina
Civilinė giminystė ž. heredes sui,
„ agnatas, agnatio, gentiles
„ nuosavybė (kviritų) I, 343, 427
„ servituto teisė I, 331
„ teisė ž. jus civile
Civilinis teisėjas III, 363
Civilinis teismas ž. ordo judiciorum privatorum
Civitas I, 310
Civitas sine suffragio I, 161
Claudii, Flavii Aellii inscriptiones provinciales I, 162
Claudius (Appius) I, 41, 52, 68; ž. Klaudius
Clausula arbitraria III, 306
Clausula generalis III, 356
„ nova I, 80

Clientes I, 26
Codex I, 106, 113; II, 137
„ accepti et expensi II, 136
„ Gregorianus I, 106
„ Hermogenianus I, 106
„ Justinianus I, 113
„ repetitae praelectionis I, 112
„ testamenti III, 12, 27
„ Theodosianus I, 107
Codices I, 106
Codicilli ž. kodicilai
Coemptio I, 205; III, 38
„ fiduciaria (interimendorum sacrorum causa, testamenti faciendi gratia, tutalae evitendae grtia) I, 207
Cognati I, 200
Cognatio I, 196, 200, 245
„ servilis I, 140
Cognitio extra ordinem I, 193; II, 247; III, 183, 360; ž. procesas ekstraordinarinis
Cognitor I, 623, 384; II, 435; III, 305
Cognomen I, 153
Coheredes III, 123
Collatio III, 78, 91, 138
„ bonorum III, 139—142
„ descendentium III, 143, 144
„ dotis III, 139, **142—143**
„ dotis profecticiae III, 144
„ emancipati III, 139, **143—144**
„ legum Mosaicarum et Romanorum I, 108
Collectio librorum juris antejustiniani I, 97
Colegatarii patres III, 187
Colonia I, 310
„ partiaria II, 229
Colonus I, **183**; II, 229
Comitium I, 28, 29, **51—53**, 73
Commentarii juris civilis I, 125
Commercium I, 158; III, 37
Commissa I, 104
Commodatarius II, 178
Commodatum II, 27, 65, 148, 173, **177—179**
Communicatio lucri et damni II, 240, 303
Communio incidens ž. bendras turtas
Communis opinio II, 252
Compensatio ž. kompensacija
„ conventionalis II, 400
„ ex dispari causa II, 405; III, 224
Compensatio ex pari causa II, 402
„ judicialis II, 400
Compensatio legalis II, 400
Comperendinatio III, 262
Compositio edicti I, 80
Concessio conubii I, 212
Concilium plebis I, 39, 51
Concursus duarum causarum lucrativarum III, 172
Condemnatio III, 265, 293, **302—312**
„ certa II, 132; III, 302
„ incerta III, 302
Condictio I, 46, 409; II, 71, 90, 146, 279; III, 196[3], 239, **265—265**
„ causa data, causa non secuta II, 287, **293**
„ cautionis I, 466
„ certae pecuniae II, 131, 149, 280
„ certae rei II, 280, 325
„ certi II, 131[2]
„ ex lege II, 281
„ ex poenitentia II, 256, **257—259**
„ furtiva I, 419; II, **34**, 287
„ generalis II, 281
„ incerti II, 133, 280, 286
„ indebiti I, 381; II, 90, 278, **288—292**
„ ob causam datorum II, 287, 293
„ ob injustam causam II, 287, **293—294**
„ ob turpem causam I, 382; II, 287, **293—294**
„ ob rem dati II, 256
„ propter poenitentiam II, **259—260**
„ sine causa, plačiaja prasme II, 90, 144, 154, **279—295**
„ sine causa, siauraja prasme II, 287, **295**
„ teorija III, 200[1]
„ triticaria II, 131, 132, 149, 280
Conditio II, 102
„ a qua II, 103, 107
„ ad quam ž. naikinamoji sąlyga
„ deficiens II, 112
„ existens II, 112
„ expleta II, 112
„ extincta II, 112
„ impleta II, 112
„ specialis II, 248
„ suspensiva III, 45: ž. nukeliamoji sąlyga

Conductio, II, 227, 491
„ agri vectigalis I, 487; II, 491
Conductor I, 487; II, 229
„ agri vectigalis I, 451
Confarreatio I, 205
Conferre in medium III, 139
Confessio III, 373
„ certae pecuniae III, 282
„ in jure III, 258, 279
Confessus III, 261
„ incerti III, 286
Confusio I, 476; II, 426—427; III, 133
Conjuncti re et verbis III, 187
„ re tantum III, 187
„ verbis tantum III, 187
Conjunctim III, 185
Consanguinei III, 80
Conscius fraudis II, 52
Consecratio I, 321
Consensus I, 300
Consensus curatoris I, 298, 307; II, 100
Consilium fraudis I, 170; II, 52
Consobrini I, 214
Consortium II, 235
Constitoria II, 272
Constitutio Gordiana I, 90
„ personalis I, 90
„ Rutiliana I, 391
Constitutiones principum I, 86
Constitutum II, 59, 70, 89
„ debiti II, 267; ž. paktas skolos pripažinimo
„ debiti alieni II, 272
„ debiti proprii II, 272
„ possessorium I, 383
Consuetudo I, 76
Consules I, 36, 50
Contemplatio patris I, 195
Contestatio II, 146
Contractus ž. sutartys
„ innominati ž. bevardės sutartys
„ litterales ž. literalinės sutartys
„ verbales ž. verbalinės sutartys
Contrarius concensus II, 267, 409, 415—416
Contravindicatio I, 145, 428; III, 263
Contrectatio II, 24, 26
Controversia de fine II, 306—307
„ de loco II, 306, 307—309
Contubernium I, 134, 245
Contumacia III, 321, 372, 376
Conubium I, 158, 212
Convalescentia III, 204
Conventio I, 282; II, 60, 151
„ in manum I, 45, 203—215, 22; III, 28
Conventus III, 245[2]
Corpus I 310, 345, 353, 354
Corpus juris civilis, Justiniano I, 118
„ juris civilis, Gothofredo I, 126
„ juris canonici I, 118
Correlatio I, 172
Creditor II, 5
Cretio III, 108—109
„ continua III, 109
„ perfecta III, 109
„ vulgaris III, 109[2]
Crimen expilatae hereditatis III, 119
„ suspecti tutoris I, 275, 281
Cujas (Jokūbas) I, 124
Culpa II, 178, 334
„ Aquiliana II, 343
„ lata, magna I, 364; II, 179, 336
„ levis II, 337, 423
„ levis in abstracto II, 198, 231, 337; III, 181
„ levis in concreto II, 240, 303, 337; III, 182
Cura legum et morum I, 89
Curator III, 337, 376
Curator bonorum II, 56; III, 336
Custodia II, 342

D.

Daiktai I, 317—333; ž. res merx
Daiktinė teisė I, 331; II, 5
Daiktinės garantijos II, 443, 489—504
Daiktiniai servitutai ž. servitutes praediorum, jura praediorum
Dalies legatas ž. legatas dalies
Dalių padidėjimas III, 121—124
Damnatio II, 116; III, 165
Damnum emergens II, 327
Damnum infectum I, 336, 403; III, 274
„ injuria datum I, 444; II, 20, 35
„ pro fure decidere II, 12
Dare II, 73, 204; III, 194
„ pretium II, 225
Datio II, 340
„ in solutum II, 382
„ in solutum necessaria II, 383
„ in solutum voluntaria II, 383
De cujus III, 104, 121
Debiti et crediti inter se contributio II, 400
Debitor II, 5
Debitorius ž. debitor, reus debendi
Decemvirai ž. decemviri

Decemviri I, 41
„ legibus scribendis I, 41
„ litibus (slitibus) judicandis I, 146; III, 250
Decizija Valentiniano, Teodoziaus ir Arkadiaus I, 404
Decoctor II, 52
Decreta I, 87; III, 344
Decretum Marci III, 236
Dedicatio I, 321
Dediticii I, 159
Deductio I, 461; II, 403
„ aere alieno I, 261
„ bonorum emptoris II, 403
Defensor III, 310
Definitio II, 5
Delatio hereditatis III, 106
Delator III, 124
Delegans II, 395
Delegatarius II, 395
Delegatio II, 395
„ crediti II, 395
„ debiti II, 395
Delegatus II, 395
Delicta ž. nusikaltimai
„ privata ž. nusikaltimai privatiniai
„ publica ž. nusikaltimai viešieji
Delictum legis Aquiliae I, 464
Demonstratio II, 133; III, 293, **295—296**
„ falsa III, 322
Denarius I, 325
Denys I, 34
Depensum III, 259
Deponentas II, 82
Depopulatio I, 156
Depositum II, 65, 148, 173, **179—181**
„ irregulare II, 180, 408
„ necessarium II, 179
Depozitas ž. depositum
Derelictio I, 425
Descendentai per feminas III, 99
„ per masculos III, 99
Destinatio I, 327
Destitutio I, 282
Destitutum III, 172
Desuetudo I, 206; II, 161
Detentio I, 380
Detentores I, 349
Detestatio sacrorum I, 230
Diarchija I, 102
Diarchinė sistema I, 73
Diei cessio III, 68, 172, **177—178**
Dictio dotis ž. dotis dictio
Dies II, 102
„ a quo II, 103—104
„ ad quem ž. naikinamasis terminas
„ cedens III, 177—178
„ certus II, 104
„ fatales III, 340
„ incertus II, 104; III, 221
„ interpellat pro homine II, 329
„ utilis III, 109
„ veniens III, 177, 178
Didžioji glosė I, 122
Diffarreatio I, 217, 218
Digesta I, 95, 112
„ Justiniani I, 114
Digestos I, 80; III, 373
Digestum novum I, 116
„ vetus I, 116
Diktatūra I, 50
Diligentia II, 334
Diligentia quam suis II, 337
Diocesis I, 103
Dioklecianas I, 72, 237
Dispozicija pro non stripis III, 123
Dissimulatio II, 225
Distractio III, 376
„ bonorum III, 338, 376
„ pignoris II, 503
Diuturnus usus I, 474
Divisio II, 261—262
„ naturalis I, 402
Divortium I, 217
„ bona gratia I, 219
„ communi consensu I, 218
Do ut des II, 251
Do ut facias II, 251
Dolus I, 63, 300, 364, 413; II, 20, **46**, 96, **334**, 407[1].
Dolus malus II, 46, 96
Domatas I, 126
Domicianas I, 77
Dominica potestas I, 26, 135, 181; II, 107
Dominium I, 339, 342
„ ex jure gentium I, 342
„ ex jure quiritium I, 342, 427, 450
„ justum III, 199
Dominus rei gestae II, 296
„ verus I, 373; II, 210
Domus I, **197**, 340
Dona žiūr. dovanojimai
Donatio ante nuptias III, 230
„ propter nuptias III, 211, **230—232**
„ simplex III, 145
„ sub modo III, 205
Doneau (Hugo) I, 125

Dorotiejus I, 118
Dos žiūr. kraitis
„ adventicia III, 142, 213
„ profecticia III, 142, 213
„ recepticia III, 220, 221
Dotalinių atskaitymų sistema III, 225
Dotis dictio II, 122, **134—136**
Douranas (Pranas) I, 125
Dovanojimai III, 193, 210
„ mirties atveju III, 203, **206—210**
„ tarp gyvųjų III, 194—206
Dovanojimas exilii causa III, 203
Dovanojimas sub modo II, 262
„ ultra modum III, 195
Dovanojimo atšaukimas inter primas personas III, 206
„ susitarimas ž. pactum donationis
Drusus (M. Livius) II, 244
Ductio jussu praetoris I, 403
Duodecim coloniae I, 154
Duodecim tabulae I, 42
Duoviri aedi dedicandae I, 321
Duplicatio legis Cinciae III, 199
Dvasininkai ž. pontifices, augures
Dvilypė substitucija ž. substitutio duplex

E.

Edicta I, 87
„ repentina I, 62
Ediktai magistratų I, 60—66, 78—83
Edictum perpetuum I, 62
„ successorium III, 11, 127
Ediktas I, 60
„ apie bonorum possessio unde cognati III, 77; unde liberi III, 75; unde vir et uxor III, 77
Ediktas de alterutro III, 225
„ de pactis II, 409
„ Juliano I, 360, 362, 363; II, 254
„ Teodoriko I, 110
Edilas I, 39
Editio actionis III, 280
Efezas II, 411
Egiptas I, 305; III, 368
Egipto aktai II, 196
Eilės dėsnis II, 469
Ekstraordinarinė magistratūra ž. diktatūra
Ekstraordinarinis procesas ž. procesas ekstraordinarinis
Ekzekucija I, 170
Elektoralinė valdžia I, 73
Emancipacija I, 48, 249, **250—254**; žiūr. emancipatio
Emancipatio Anastasiana I, 252, 254
„ fiduciaria I, 252
„ Justinianea I, 252, 254
Emblemata Triboniani I, 113
Emphyteusis I, 451, 480, 485, **487—489**; II, 70
Emptio II, 67, 187
Emptio sub corona I, 368
Emptio venditio ž. pirkimas-pardavimas
Emptor II, 185
Enchiridia I, 95
Enius I, 203
Episkopatas I, 183
Epistulae I, 87
Epistulae et polemica I, 97
Epitome I, 109, 118
Equestres I, 173
Ereptoria I, 403
Erga omnes II, 414
Error II, 93
„ in corpore II, 93, **94**
„ in negotio II, 93—94
„ in persona II, 93, **94**
„ in quantitate II, 94
„ in substantia II, 94
Este I, 56
Etrurija I, 144
Etruskai I, 24
Europa I, 123
Eventus domni I, 171; II, 52
Evikcija II, 212—213
Exceptio I, 63, 461; III, 293, **313—319**; ž. išimtis
„ doli I, 420; II, 405, 436; III, 314
„ doli mali I, 344; II, 418
„ hypothecaria I, 436
„ in personam III, 317
„ in rem III, 317
„ jurisjurandi II, 269
„ justi dominii I, 446
„ metus II, **43**, 96
„ ne praejudicium hereditati fiat III, 147
„ non adimpleti contractus II, 184
„ non numeratae pecuniae II, 146
„ pacti II, 265, 415; III, 314
„ personalis III, 317
„ quasi popularis III, 198
„ rei coherens III, 317
„ rei donationis causa traditae I, 436

Exceptio rei in judicium deductae III, 327
„ rei judicatae III, 327
„ rei venditae et traditae II, 219, 436
„ restitutae hereditatis III, 190
„ senatus consulti Macedoniani II, 165
„ senatus consulti Velleiani III, 315
„ servitutis I, 469
„ ususfructus I, 436
„ vitiosae possessionis I, 361, 362
Exceptionis ope II, 375; III, 292
Excusatio necessaria I, 270
Excussio personalis II, 494
„ realis II, 494
Exercitor II, 353
Exheredatio I, 241; III, 82—94
„ bona mente III, 86
„ nominativa III, 94
„ inter ceteros III, 86
Exilium I, 158
Existentio I, 409
Existimatio I, 262
Expensa II, 136
Expensilatio II, 138, 139
Expromissio II, 395
Extranea persona I, 279, 353, 384; II, 358

F.

Faberis (Antanas) I, 126
Facere II, 73
Facio ut des II, 251
Facio ut facias II, 251
Factio testamenti I, 152; III, 25, 36
„ testamenti activa III, 36, 40
„ testamenti passiva I, 176; III, 36, 40
Factum quod locari solet II, 231
Facultas solutionis II, 103, 264
Faenus II, 159
Familia pecuniaque I, 199, 329, 340; III, 21
Familiae emptor III, 23
Farreus I, 206
Fas I, 11
Farera I, 124
Festivitas nuptiarum I, 207
Ficti possessores I, 435; III, 151
Ficto se herede III, 159
Fideicommissarius III, 189
Fideicommissum ž. fideikomisas
Fideikomisas I, 86, III, 12, 162, **192**
„ palikimo III, 163, **189—192**
Fideikomisų buvimo sąlygos III, **174—176**
Fideikomisų reforma III, 12
Fidejussio II, 461, 462[1]
„ indemnitatis II, 467
Fidejussor II, 463
Fidepromissio II, 124
Fidepromissores II, 428
„ Italiae II, 428; III, 259
Fides II, 65
Fiducia II, 65, 148, **165—172**
„ cum amico II, 168
„ cum creditore II, 168
Fiducinis nusavinimas II, 173, **480—504**
Fiducinis susitarimas II, 481
Figulas G. I, 69
Filosofas (Leonas) I, 119
Finis I, 335; II, 305
„ quinque pedum ž. finis
Fiscus principis I, 73; III, 123, 129
Fiskas ž. fiscus principis
Flamen Jovis I, 205
Flamen magnus I, 205
Flavius I, 68
Florencija I, 116
Florencijos rankraštis I, 116
Formalinis procesas III, 267
Formula III, 235; ž. formulė
„ arbitraria II, 403; III, 304[2]
„ petitoria I, 420
„ petitoria vel arbitraria I, 432
„ Rutiliana III, 308
„ Serviana III, 337
Formulė Pauliaus I, 356
„ in factum I, 196, 420; III, 349
„ petitorinė III, 147
„ quidquid dare facere oportet II, 340
Formulės struktūra III, 292—319
Formulės su pakeitimu III, 304—308
Formulinis procesas ž. procesas formulinis
Forumas I, 36; III, 251
Fragmenta Vaticana I, 108
Frankai I, 110
Frankfurtas prie Maino I, 126
Frater consanguineus III, 78
Fraudator II, 52
Fraus II, 334; III, 357
Fraus creditorum II, 20, **50—58**
Friburgas Brisgavo I, 124

Frontino kanalų sutartis I, 77
Fructus I, 328, 410
„ augent hereditatem III, 154
„ civiles I, 328
„ consumpti I, 413
„ extantes I, 413, 441
„ licitationis summa III, 352
„ naturales I, 328
Frustatio ž. užilginimas
Fundus I, 341
„ dominans I, 452
„ servans I, 452
Furiosi I, 264, 293
Furtum II, 20, **24—35**
„ manifestum I, 44; II, 13, 28
„ nec manifestum II, 13, 28
„ possessionis II, 25—27
„ rei II, 25, 178
„ usus II, 25, 26, 178

G.

Gajus I, 18, 232, 330, 373, 473; II, 8, 18, 37, 254, 313, 458, 498; III, 15, 172, 239, 273, 308, 353
Galija I, 56, 103
Garbė ž. existimatio
Genera I, 322
Generalinė transmisijos teorija I, 19
Generalisatio II, 263
Gens I, 29, 188, **199—200**, 239, 296, 341
Gentiles I, 196, **200**; III, 126
Gentilicium I, 199
Gentis ž. gens
Gestio pro herede III, 108, **109**
Geta I, 94
Giffenas (Hubertas) I, 125
Gimimas I, 142
Giminės civiliniai III, 13
„ kraujo III, 12
„ moteriškos linijos III, 12
„ vyriškos linijos III, 12
Giminystė civilinė III, 12, 14
„ natūralinė III, 13
Globa I, 19, **267—292**; ž. tutela
„ įstatyminė ž. tutela legitima
„ magistratinė I, 272—274
„ moterų I, 290—292
„ testamentinė I, 269—270
Globos administravimas I, 275—292
„ panaikinimas I, 274—275
„ skyrimas I, 268—274
Glosatoriai I, 121
Glosatorių mokykla I, 122
Glosė didžioji ž. didžioji glosė
Glosė ž. glossa
Glossa I, 120
Gondebaudas I, 110
Gordianas I, 90; II, 439; III, 138
Gotai I, 111
Gothofredas (D.) I, 125
Gothofredas (Jokūbas) I, 126
Gradus I, 198
Graikai I, 323
Graikija I, 41, 250; II, 196
Graikiška kompiliacija ž. bazilikos
Graikiškų institucijų parafrazė I, 119
Grasymas ž. metus
Gregorius I, 106
Gubernatorius ž. provincijų gubernatoriai

H.

Habere licere II, 213
Habitatio I, 468
Habitator II, 229
Heidelbergas I, 125
Heineccius (J. T.) I, 126
Herakleja I, 56
Heraklejos lentelės I, 56
Heredes ejus III, 71
Heredes patres III, 123, 187
„ substituti invicem III, 125
„ sui I, 196, 197, 339; III, **71—72**
Hereditas I, 366
„ jacens III, 7, 115
„ legitima III, 14
„ testamentaria III, 14
Hereditatis petitio III, 146—155
„ petitio fideicommissaria III, 191
„ petitio civilis III, 159
„ petitio possessoria III, 158
Heredium I, 340[1]
Heres extraneus III, 7, 107
„ legitimus III, 14
„ meus II, 81
„ necessarius III, 43, 52, 107, 130
„ suus I, 210, 235; III, 7, 107
„ suus et necessarius III, 7, 107
„ voluntarius III, 44, 107, 130
Hermodoras I, 43
Hermogenianas I, 95; II, 24
Hernikai I, 154
Hipoteka II, 474, **480—504**
Hipoteka globojamų ir rūpinamų asmenų II, 490
Hipoteka iždo II, 490
„ legato turėtojo II, 490
„ moteries II, 490
„ privilegijuota II, 495
„ tylioji II, 489

Holandija I, 126
Homeras I, 42
Homo I, 134
Honestum I, 11
Honorarinė teisė ž. pretorinė teisė
Honorarium II, 247
Honorius I, 179
Honos II, 247
Horda I, 338
Horrearius II, 342
Hospites I, 26
Hospitium privatum I, 148
Hostes ž. peregrini
Horacius III, 28
Hugo (Gustavas) I, 122, 126
Hyperocha II, 500

I.

Idem debitum II, 389, **391**
Ignorantia II, 93
Illirija I, 103
Imaginaria solutio II, 413
„ venditio I, 373
Imperatorinė teisė I, 144; II, 21, 24, 302—308, 402—404; III, 11, 64—65, 127, 142—146
Imperatorinės teisės reformos II, 438—441; III, 78, 80
Imperatorinės teisės sistema III, 70
Imperija I, 72—120
Imperio continens I, 475
„ magistratus I, 231, 403
Imperium I, 50; III, 275, 341
„ proconsulare I, 74
Impetratio dominii II, 499
In bonis habere rem I, 345
In causa caduci III, 123
„ mancipii I, 181
„ usucapiendi I, 403, 446; III, 297
In extremis III, 25
In ferrum I, 144
In genere I, 323; II, 64, 152; III, 167
In infinitum (atsakomybė) III, 134, 138
In integrum restitutio II, 96, 100; III, 138, 333; ž. restitutio in integrum
In jure II, 267; III, 269
In jure cessio I, 68, 153, 232, 290, 369, **377—379**, 384; II, 42
In jure cessio hereditatis III, 120, 121
In jure prudentes I, 66
In jus vocatio III, 242, 266
In justa servitute I, 150
In metallum I, 144
In natura (pardavimas) II, 500
In pecunia numerata (kaina) II, 192
In perpetuum (atsakomybė) II, 353
In possessionem esse I, 349; III, 343
In specie II, 152; III, 167
Incertum (prievolės objektas) II, 132—133
Incestus I, 215
Indefensi (indefensus) III, 289, 348
Indicium II, 92
Indigni I, 403
Indivisibilitas I, 457
Infamia I, 262—263
„ censoria I, 262
„ consularis I, 262
„ facti I, 263
„ juris I, 263
„ praetoria I, 262
Infamis I, 179
Infantes I, 264, 265[1], 276
Infantia I, 265, 277, 355
Infantiae proximi I, 264, 265
Infortiatum I, 116
Ingenuus (ingenui) I, 149, 167; III, 113; ž. laisvieji
Injuria II, 20, 22
Inquilinus II, 229
Inspectio trium temporum III, 115
Institor II, 353
Institutio heredis ž. įpėdinio paskyrimas
Institucijos ž. institutiones
Institutiones I, 95, 112
„ Gaji I, **97**; III, 239
„ Justiniani I, **117**, 471
Instrumentum dotale I, 208, 247
Insulae in flumine natae I, 416
Intentio I, 432; II, 133; III, 293, **296—302**
„ actionis certae III, 324
„ certa II, 132; III, 299
„ incerta III, 299
Inter moras litis III, 374
Intercessio II, **505—510**; III, 339
„ cumulativa II, 507
„ privativa II, 507
Interdicta ž. interdiktai
„ de liberis exhibendis, ducendis I, 180
„ de uxore ducenda, exhibenda, I, 225
„ exhibitoria III, 344, 350, 354
„ profana III, 346
„ prohibitoria III, 344, 350, 354
„ restitutoria III, 344, 350
„ sacra III, 346

Interdiktai I, 61, 481—484; III, 344—354
„ amžini III, 346
„ antrieji III, 347
„ dvigubieji III, 347, 352—354
„ laikini III, 346
„ neliečiantieji valdymo III, 346
„ neperkeliami III, 346
„ paprastieji I, 359; III, 347, 350—352
„ perkeliami III, 346
„ petitoriniai III, 346
„ pirmieji III, 347
„ posesoriniai I, 359; III, 346
„ privatiniai III, 346
„ valdymą liečiantieji III, 346
„ valdymo I, 351, 359—365, 427; III, 337
„ viešieji III, 346
Interdictum adipiscendae possessionis II, 55; III, 156, 346
„ de aqua I, 482
„ de clandestina possessione I, 363
„ de cloacis I, 484
„ de fonte reficiendo I, 483
„ de homine libero exhibendo III, 349, 350
„ de itinere actuque privato I, 482
„ de itinere reficiendo I, 482
„ de liberis exhibendis II, 311, 349
„ de loco publico fruendo I, 359
„ de migrando II, 484; III, 349
„ de precario I, 363, 364, 365, 483; II, 263
„ de superficie I, 486
„ de rivis I, 483
„ de vi armata I, 363—364
„ de vi cottidiana (quotidiana) I, 363
„ operis novi nuntiationis I, 484
„ populare de homine libero exhibendo II, 311
„ possessorium III, 337
„ prohibitorium de migrando III, 350
„ quam servitutem I, 480
„ quem fundum I, 480
Interdictum quem usum fructum, I, 480
„ quod legatorum III, 156, 157
„ quod vi aut clam I, 359, 484
„ quorum bonorum III, 9, 156—158, 349
„ recuperandae possessionis I, 359, 362—365; III, 347
„ retinendae possessionis I, 359, 360—362, 365, 483; III, 347
„ restitutorium III, 347, 350
„ Salvianum II, 484
„ secundarium III, 354
„ tam adipiscendae quam recuperandae possessionis III, 347
„ unde vi I, 363—365, 483; III, 349
„ uti possidetis I, 360—362, 365, 483; III, 349
„ utrubi I, 360, 362, 431, 483; II, 33; III, 198, 349
Interdiktų procedūra ž. procedūra interdiktų
Intercesijos teisė III, 339
Interpellatio II, 329
Interpolationes I, 113
Interpoliacijos ž. interpolationes
Interpretacijos ž. interpretationes
Interpretatio I, 70
Interpretationes I, 110
Interregnum I, 54
Interrex I, 24, 28
Interrogatio in jure III, 280, 373
Interventio II, 505
Intestabilitas I, 262
Intra vires hereditatis (įpėdinio atsakomybė) III, 138
Invecta et illata II, 484
Investitura I, 86
Invito domino II, 25
Ipsa vi legis II, 405
Ipso jure II, 375, 399; III, 106
Ire licere I, 472
Irnerius I, 121
Islandija I, 323
Ispanija I, 50
Istoriškieji laikai (305—727 m.) I, 48—71
Istoriškoji teisės mokykla I, 127
Išimtis ž. exceptio
„ civilinė III, 316

Išimtis duplikos III, 315
„ griežtoji, amžinoji III, 315, 317
„ honorarinė III, 316
„ laisvinamoji III, 317
„ legis Cinciae III, 316
„ mažinamoji III, 317
„ negriežtoji ex persona III, 317
„ negriežtoji ex tempore III, 317
„ normali III, 314
„ pagrįsta viešuoju reikalu III, 316
„ pagrįsta teisingumu III, 316
„ rei donatae et traditae III, 199
„ rei judicatae III, 316
„ replikos III, 315
Išsigalėjimo privilegija III, 205[1]
Išvadavimas ž. manumissio
Išvaduotieji I, 165—177
Italija I, 103, 272, 324; III, 360
Italijos žemės I, 343

I.

Įgaliojimas II, 67
Įgaliotinis ž. cognitor, procurator
Įgijimas ž. accessio
Įgijimas a non domino I, 386, 445; II, 210
Įpėdinystė ž. hereditas
Įpėdinystė civilinė ž. civilinė įpėdinystė
Įpėdinystės reikalavimas ž. hereditatis petitio
Įpėdinio atsakomybė ultra vires hereditatis III, 134
„ paskyrimas III, 39, 44—59
„ tinkamumas III, 39, 40—44
Įpėdinis I, 228, 270; III, 5
„ būtinas ž. heres necessarius
„ civilinis III, 9
„ cum cretione III, 117
„ emancipuotas III, 141
„ įstatyminis III, 7
„ laisvasis III, 7
„ nelaisvasis III, 7
„ pretorinis III, 8, 337
„ sine cretione III, 118
„ testamentinis III, 7
Įpėdinių laipsnių ir eilių devoliucija III, 125—128
Įsisenėjimas ž. usucapio, praescriptio
Įsisenėjimas laisvinamasis II, 428—431
Įsisenėjimo nutraukimas surculo defrigendo I, 399; ž. valdymo nutraukimas
Įskaitymas ž. kompensacija
Įstatymas ž. lex
Įstatyminė globa ž. tutela legitima
Įstatyminės kompozicijos II, 12
Įstatyminių įpėdinių ratelis III, 98
Įstatyminių skundų procesas ž. procesas įstatyminių skundų
Įsūnijimas I, 228—242; ž. adoptio, adrogatio
Įsūnis I, 228; III, 18
Įteisinimas I, 242, 248; ž. legitimatio.

J.

Jasonas iš Meino, I, 123
Javolenas I, 473; II, 254
Jeronimas Šv. I, 97
Jeruzolimas I, 160
Jheringas (Rudolfas) I, 128
Jocandi causa pasižadėjimas II, 92
Jokūbas I, 122
Judex III, 248
„ datus III, 363, 369
Judicatus I, 178; II, 28; III, 259
Judices pedanei III, 369
Judiciarinė valdžia I, 73
Judicis postulatio I, 46, 48; II, 325; III, 239, 264—265
Judicium I, 38, 469; II, 267; III, 253, 290
„ acceptum III, 290
„ bonae fidei II, 68; III, 300
„ Cascellianum III, 353
„ de moribus III, 223
„ fructuarium III, 353
„ imperio continens III, 292, 320
„ legitimum I, 402; III, 292, 320
„ operarum I, 172; II, 134
„ privatum III, 273
„ publicum I, 263; III, 273
„ publicum rei privatae I, 300
„ quod imperio continetur I, 403
„ restitutorium III, 340
„ secutorium III, 352
„ strictum, stricti juris II, 68; III, 300
Julia genetiva (kolonija) I, 57
Julianas I, 79, 381, 411, 412; II, 254
Juliano (Salviaus) reforma I, 78
Julius Sek. II, 244
Juniani I, 176
Juno moneta in arce I, 325
Juridici I, 273; III, 365
Juris auctores I, 105

Juris dictio III, 243², 267
„ dictio voluntaria III, 244
„ prudentia I, 12, 66
Jus I, 11, 105
„ abstinendi III, 136
„ acta conficiendi III, 371
„ adcrescendi III, 87, 121
„ Aelianum I, 70
„ agendi I, 454
„ antiquum III, 123
„ applicationis I, 148
„ aureorum anulorum I, 173
„ caduca vindicandi III, 123
„ calcis cocvendae I, 455
„ capiendi I, 176; III, 111
„ civile I, 12, 66, 70; III, 61—63
„ commercii I, 152, 155, 297, 342
„ conubii I, 152
„ conubii cum romanis I, 155
„ distrahendi II, 491, **496—500**
„ edicendi I, 60, 80
„ Flavianum I, 68, 70
„ gentium I, 12; II, 97
„ harenae fodiendae I, 455
„ honorum I, 152
„ honorarium I, 398
„ in agro vectigali II, 491
„ in re (aliena) I, 331, 451—489
„ Italicum I, 343, 449
„ liberorum I, 275, 292; III, 44, 78
„ luminum I, 455
„ naturae, naturale I, 13; II, 97
„ non scriptum I, 14, 31
„ offerendae pecuniae II, 502
„ parietum I, 455
„ pascendi I, 455
„ patrum I, 86
„ peculii I, 194
„ postliminii I, 424
„ possidendi II, 491, **493—495⁴**
„ praediorum I, 454
„ praetorium I, 240, 280, 284, 301, 403, 471; II, 164; III, 63
„ privatum I, 14, 155
„ publice profiteri I, 69
„ publice respondendi I, 100
„ publicum I, 14, 155
„ scriptum I, 14
„ stillicidiorum I, 455
„ suffragii I, 152
„ tollendi I, 423
„ transmissibile III, 177
„ utendi II, 178
„ utendi et fruendi II, 493
„ vitae necisque I, 189
Jusjurandum ad litem II, 326; III, 349
„ liberti II, 122, **134—136**
„ necessarium III, 281
Jussum antiqui creditoris II, 394
„ domini III, 44
„ patris I, 210, 278
Justa causa I, 380—382
Justae nuptiae I, 202—228
Justinas I, 209
Justinas II-sis I, 218
Justinianas I, 18, 111, 213, 232, 241, 253, 263, 284, 288, 303, 330 343, 375, 390, 400, 406, 436, 459, 488; II, 18, 37, 81, 128, 147, 162, 192, 250, 274, 287, 296, 305, 313, 373, 391, 412, 440, 450, 467; III, ¹3, 32, 43, 79, 102, 114, 124, 138, 145, 173, 183, 194, 227, 300, 376
Justiniano išimtys II, 83
Justiniano kompiliacijos ž. kompiliacijos Justiniano
Justiniano teisė I, 241, 247, 265, 287, 379, 398, 413, 426, 448; II, 80, 143, 163, 277, 306, 341, 388; III, 94, 151, 372
Justiniano reformos II, 402, 407—408, 509—510
Justus I, 248, 428
Justus titulus I, 386; II, 504

K.

Kadukiniai įstatymai I, 76²; III, 112, 186
Kadukinių įstatymų sistema I, 76
Kaltės teorija II, 334—344
Kapitonas (C. Ateius) I, 91
Karalius ž. rex
Karalystė I, 23—35
Karakala I, 94, 163, 400, 423; III, 204
Karo diplomas I, 163
Kartagina I, 70
Kasius III, 140
Kasius (sabininkas) I, 461
Kastelius I, 104
Kastro (Paulius de) I, 123
Katas (Elius) I, 76
Katilina I, 396
Katonas II, 188
Katonas Senasis I, 203; III, 170
Katono taisyklė III, 167, 170
Keltai I, 323
Kerštо teisė II, 12
Kilnojamieji daiktai ž. res mobiles, se moventes
Kimbrų karas I, 162
Klaida ž. error, ignorantia
Klanas I, 338
Klasiškoji teisė I, 19; II, 10, 84
Klaudius (Apius) I, 41, 73, 271, 288
Klesas I, 90

Klientelė I, 148
Kodeksas ž. codex
Kodicilai III, 12, 162, 164[1]
„ ab intestato III, 12
„ testamentiniai III, 12, 171
Kodicilinė kliauzulė III, 175
Kodicilų reforma III, 12
Kolonas ž. colonus
Kolonatas I, 182
Komentatoriai I, 104
Komicijos ž. comitia
Komisaras I, 162
Komodas I, 91
Kompensacija II, 380, 400—408
Kompiliacija I, 105
Kompiliacijos Justiniano I, **111—119,** 408, 423; II, 70; III, 317
Kompromiso susitarimas II, 277
Konkubinatas I, 208, **242—248**
Konsensualinės sutartys ž. sutartys konsensualinės
Konstantinas I, 72, 245, 304, 388; III, 114
Konstantinopolis I, 102
Konstitucija I, 27
Konstitucija 294 metų I, 414
„ Adriano 119 metų I, 224
„ Aleksandro Severo (228 m.) II, 147
„ Anastaziaus I, 252
„ Antonino Piaus III, 176
„ Graciano ir Valentiniano I, 336
„ Honoriaus ir Arkadiaus I, 245
„ Justiniano I, 304, 345; III, 184
„ Karakalos II, 143
„ Konstantino I, 307; III, 370
„ Konstantino ir Zenono I, 247
„ Leono II, 495
„ Leono (472 m.) II, 127
„ politinė I, 27
„ Sullos I, 50
„ Teodoziaus II-jo (424 m.) I, 389.
„ Teodozijaus II-jo ir Honoriaus (418 m.) III, 64
„ Teodozijaus II-jo ir Valentiniano (439 m.) III, 64
„ Zenono I, 169, 488
Konstitucijos imperatorių I, **86—91,** 388
Konsulai ž. consules
Konsultacija I, 100
Korealinės prievolės II, 446—453
Korealumas aktyvus II, 446, 449
„ pasyvus II, 446, 449
Korunkanius I, 68
Kraičio nustatymo susitarimas ž. pactum dotis
Kraitis I, 224; III, **211—230**
Kraujo giminystė ž. cognatio
Kreditorius ž. creditor, reus credendi
„ chirografinis II, 474
Krikščioniškoji teisė III, 43
Kristina I, 97
Krollis I, 118
Krueger (Paulus) I, 114
Kurijų komicijos I, 37, 51
Kurulinis edilas I, **49, 50;** III, 342
Kurulinis magistratas I, 49
Kurulinių edilų ediktas II, 220, 221
Kvestorius I, 38, 50, 367
Kvestūra I, 38

L.

Labeonas (M. Antistius) I, 91, 473; II, 70
Laesio enormis II, 194; 261
Laidavimas II, 463—479
Laidotuvių kolegijos I, 310
Laikymas daikto I, 347—352
Laisvieji I, 149—164
Laisvinamasis įsisenėjimas ž. įsisenėjimas laisvinamasis.
Lance licioque krata II, 29
Lanista I, 179
Latinai I, 148, **154—157**
„ išvaduotieji I, 174—177
Latini ž. latinai
„ coloniarii I, 154
„ juniani I, 74
„ prisci, veteres I, 154, 156
Latinų lyga I, 143, 154
Latium I, 24; III, 240
„ majus I, 157
„ minus I, 157
Lectiones (pollicentur) I, 105
Legatai III, 162—192
Legatarii patres III, 123, 187.
Legatarius III, 26, 165
Legatas I, 366, 469, 471; III, 12, 162[2,3]; ž. legatum, legatai
Legatas dalies III, 163, **188—189**
Legati III, 279
Legatum ž. legatas
Legatum debiti III, 168
„ dotis III, 214
„ habitationis III, 178
„ liberationis III, 168

Legatum nominis III, 168
„ peculii III, 177
„ per damnationem III, 165, 169, 181
„ per praeceptionem III, 165, 168
„ per vindicationem III, 165, 168, 180
„ poenae nomine III, 166
„ sinendi modo III, 165, 169 181
„ usus III, 178
„ usufructus III, 178
Legatų buvimo sąlygos III, 163—173
Leges I, 105
„ datae I, 56
„ edictales I, 104
„ Julia et Papia Poppaea III, 129
„ Juliae judiciariae III, 273
„ mancipii I, 374
„ regiae I, 30
„ rogatae I, 56
Legiones vernaculae I, 163
Legis actio(nes) I, 46, 61, 336; II, 30; III, 241, 254
Legis actio generalis III, 260
„ „ per condictionem III, 265
„ „ per manus injectionem III, 263
„ „ sacramenti I, 145; III, 263
Legislatyvinė valdžia I, 73
Legitimatio I, 242—248
„ per oblationem curiae I, 248
„ per rescriptum principis I, 247
„ per subsequens matrimonium I, 247
Leidas I, 125
Lentelė infamiarum I, 263
Lentelių (XII) įstatymai I, 30, 36, 40—42, 294, 295, 312, 325, 335, 341, 369, 372, 382, 385, 397, 422, 455; II, 12, 21, 27, 29, 33, 35, 50, 115, 123, 161, 186, 210, 306, 369; III, 5, 70, 84, 126, 241
Leonas III, 145
Lex Acilia repetundarum I, 56, 161
Lex I, 42, 55, 105, 385, 403; III, 21
„ Aebutia I, 59, 301; II, 23, 150; III, 217, 269
„ Aelia Sentia I, 75, 169
„ Appuleia I, 58; II, 476
„ Aquilia I, 58; II, 36—37, 58
„ Atilia I, 272
„ Atinia (Pseudulus) I, 56, 396
„ Calpurnia I, 59; II, 131; III, 265
„ Canuleia I, 49, 213
„ censoria III, 252
Lex Cicereia I, 58; II, 471
„ Cincia I, 58; III, 195—200
„ Claudia I, 77, 291
„ commissoria II, 420, 497
„ Cornelia I, 64, 256; II, 23; III, 66
„ Cornelia de captivis III, 28
„ Cornelia de injuriis II, 21, 24
„ curiata de imperio I, 51
„ decemviralis I, 42
„ dedicationis I, 321
„ duodecim tabularum I, 42; ž. Lentelių (XII) įstatymai
„ Falcidia I, 58; II, 112; III, 99, 171
„ Fufia Caninia I, 76, 169
„ Furia I, 58; II, 428, 469
„ Furia de sponsu II 428; III, 259
„ Furia testamentaria III, 172, 259
„ Genutia II, 161
„ Hortensia I, 51; II, 36
„ Hostilia III, 308
„ Icilia I, 41
„ Icilia de Aventino publicando I, 42
„ imperfecta III, 196
„ Julia I, 56, 210, 272, 312, 269; III, 113, 219, 320
„ Julia de adulteriis I, 215, 218, 225[5], 244; III, 218
„ Julia de adulteriis et de fundo dotali I, 76
„ Julia de maritandis ordinibus I, 76
„ Julia judiciorum privatorum III, 273
„ Julia judiciorum publicorum III, 273
„ Julia municipalis ž. lex Julia
„ Julia Titia I, 272
„ Julia vicesimaria III, 67
„ Junia I, 77, 175
„ Junia Norbana I, 77, 174
„ Junia Petronia I, 140
„ Junia Vellaea I, 77; III, 89
„ Licinia Mucia I, 156
„ Mamilia II, 306
„ Marcia III, 258
„ matrimonialis I, 213
„ Minicia I, 152
„ minus quam perfecta III, 196
„ Ovinia I, 53
„ Papia I, 153
„ Papia Poppaea I, 76, 403; III, 113
„ perfecta III, 196, 197
„ Petronia I, 140
„ Pinaria III, 261

Lex Plaetoria I, 58, **299—301**; III, 356
„ Plautia de vi I, 396, *397*
„ Poetelia Papiria I, 58, 179; II, 130
„ Publilia I, 58; II, 472; III, *259*
„ Quinctia I, 77
„ Rhodia de iactu II, *234—235*
„ rogata I, 77
„ Romana Burgundionum I, 110
„ Romana Raetica Curiensis I, 111
„ Romana Visigothorum I, 109
„ Roscia I, 162
„ Rubria Gallia Cisalpina I, 56
„ Scribonia I, 470
„ Servilia I, 157
„ Silia I, 59; II, 131; III, 265
„ Titia I, *272*
„ Valeria Horatia de provocatione I, 42, 55
„ Vallia I, 59; III, 267
„ venditionis III, 337
„ Visellia I, 173
„ Voconia III, **41—42**, 172
Liaudies tribūnai ž. tribuni plebis
Libellus conventionis III, *372*
„ repudii I, 219
Liber homo bona fide serviens I, 178
Liberi III, **75**
„ naturales I, *243*, 245
Liberti, libertini ž. išvaduotieji
Libra III, 50
Libri I, 96
Libri ad edictum I, 95, 116
Libri ad Sabinum I, 95, 116
Libripens I, 371
Licinianus (M. Porcius Cato) I, 69
Licitatio fructuum III, 353
Lictor I, 51, 228
Ligarius (K.) I, 71
Liktorius ž. lictor
Lis II, 290
„ deserta III, 321
„ imaginaria I, 377
„ inchoata III, 290
Literalinė sutartis ž. contractus litteralis ir sutartis literalinė
Litis aestimatio III, 331
„ contestatio I, 399, 438; II, 327, 436; III, 154, **289—292**
„ denuntiatio III, 277, 278[1], 371
Littera Pisana ž. Florencijos rankraštis
Littera vulgaris ž. Digestum novum
Lobis ž. thesaurus
Locatio conductio ž. nuoma
„ operarum II, 230
„ operis faciendi II, 230
Locatio rei II, *229*
Locator II, *229*
Loco emptoris III, 190
„ filiae I, 188, *202*, 225
„ filiae mariti I, 189, *222*
„ heredis III, 24, 191
„ neptis I, 189, 197
„ servi II, 97
„ sororis I, *225*
Locus II, 103, 307
Lombardų (senųjų) teisės mokykla I, 122
Longa possessio I, 474
Longi possessionis praescriptio I, 387
Longi temporis praescriptio I, **385—401**, 474; II, 504
Longinas (Casius) I, 92
Longissimi temporis praescriptio I, 385—401
Luceres I, *24*
Lucida intervalla I, 293; III, 37
Lucra nuptialia I, 221
Lucrum cessans II, 327
Lucullus (M. Terentius) II, 40
Lukrecija I, 36
Lustrum II, *228*

M.

Macedo II, 164
Magister III, 337, 376
„ militum I, 250
„ navis II, 353
Magistratai savivaldybių I, 273; III, 279
Magistratas I, 45, 74; III, 278
„ municipalinis III, 344, 362
„ teismo I, 61
Magistratūra I, 37, **48—51**, **74—75**
Mai (Angeles) I, 108
Mala fides I, 283, 349, 394, 398
Malaka I, 77
Malakos ir Salpensos lentelės I, 77
Maleficia ž. nusikaltimai
Malonės jurisdikcija ž. jurisdictio voluntaria
„ laikas (terminas) III, 222
Mancipacija ž. mancipatio
Mancipatio I, 155, 369, **370—377**
„ deducto usufructu I, 374
„ familiae III, 24
Mancipium I, 134, 329
Mandans, mandator II, 243
Mandata I, 87; III, 35
Mandatas II, 182, **243—250**; ž. mandatum
„ teisminis II, 435

Mandator(es) pecuniae credendae II, 468
Mandatum II, 168; ž. mandatas
„ in rem suam II, 434
„ pecuniae credendae II, 246, 462, **463—479**
Manilius I, 69
Manum depellens I, 47
„ injiciens I, 47
Manumissio I, 165
„ in ecclesia, in sacrosanctis ecclesiis I, 168
„ inter amicos I, 175
„ per censum I, 167
„ per epistulam I, 175
„ per testamentum I, 181
„ per vindictam I, 187
Manumissor extraneus III, 75
Manus I, 26, 188, **202—228**
„ injectio I, 46; II, 37, 117[3]; III, 181, 239, **253—259**
„ injectio judicati III, 257
„ injectio pro judicato III, 258
„ injectio pura III, 258
„ militaris I, 440; III, 306
„ sudarymas I, 203, 205
Marcelas (Ulpius) I, 94
Marcelinas (Amenius) I, 104
Marcelis I, 105
Marius, I, 70
Marko Aureliaus reforma II, 402, **405—407**
Marso Laukas I, 33, 37
Martynas I, 122
Matininkai ž. mensores
Matrimonium justum I, 216
„ legitimum I, 202—228
Meltzeris I, 125
Membrum ruptum II, 22
Menses aestivi III, 251
„ hiberni III, 251
Mensores II, 307
Mente capti I, 264; III, 59
Merces II, 228, 247
Mere poenalis III, 351
Merx II, 67, 184, 190
„ peculiaris II, 355
Metallum I, 144
Metus II, 20, **41—46**, 95—96
Milanas I, 108
Minuere obligationem II, 264
Minus petitio III, 322
Missio in bona III, **335—336**, 343
„ in bona rei servandae causa III, 335
„ in possessionem II, 50; III, 128, 334, **343—344**
„ in rem III, 343
Modestinas I, 94, 105, 306; III, 366
Modus II, 103
„ agri I, 374
Mommsenas I, 116
Moneta I, 322, **323—326**
Monkontūras I, 125
Montpellier I, 122
Mora ž. užilginimas
„ creditoris II, 329
„ debitoris II, 329
Mortis causa capiones ž. dovanojimai mirties atveju
„ causa donationes ž. dovanojimai mirties atveju
Mos I, 76
„ majorum I, 31; ž. paprotys
Mozė I, 108
Municipalitetas I, 102
Municipium I, 310
Munus I, 172, 267
Mutatio rei I, 476
Mutuum II, 64, 68[1], 89, 94, 118, **149—165**
Mutuus dissensus ž. contrarius consensus

N.

Naikinamasis terminas II, 103, 380, **416—425**
Naikinamoji sąlyga I, 426[1]; II, 103, 380, **416—425**
Namų kultas III, 131, 132
Nasika (Scipionas) I, 69
Natūralizacija I, 157
Naudojimosi teisė ž. jus utendi
Nauticum faenus II, 153, 160
Negarbė ž. intestabilitas, infamia, turpitudo
Negotia bonae fidei II, 338
Negotiorum gestio I, 277; ž. reikalų vedimas
Negotiorum gestor II, 296
Negotium II, 337, 402
Nekilnojamieji daiktai ž. res soli
Nepos, nepotes, neptes I, 189, 235
Nerašytoji teisė ž. jus non scriptum
Neratius I, 92, 353
Neronas I, 74; III, 27
Nerva I, 73, 461
Netobulas solidarumas ž. solidarumas
Nexi I, 178
Nexum I, 45, 155, 178; II, 42, 60, 98, **114—122**
Niebuhr I, 97
Niurembergas I, 125
Nobilitas I, 49
Nomina arcaria II, 137, 140, 411

Nomina transscripticia II, 137, 138
Nominatim III, 86; ž. exheredatio nominativa
Nominatio (globėjo) I, 273
Non usus I, 477
Noodtas (Gerardas) I, 126
Noriškieji leidimai I, 125
Notaras ž. tabularius
Nova negotia II, 252
Novacija II, 111, 380, **386—400**; ž. novatio
„ būtinoji II, **398—400**; III, 290
Novatio inter easdem personas II, 392—393
„ inter novas personas II, 392—396
„ necessaria ž. novacija būtinoji
Novelė Justiniano I, 271
Novelė 16-ji III, 145
„ 18-ji III, 100
„ 78-ji I, 174
„ 84-ji III, 80
„ 112-ji III, 372
„ 115-ji III, 99
„ 118-ji III, 80
„ 119-ji I, 397
„ 127-ji III, 80, 81
Novelės ž. novellae
Novellae I, 113
„ constitutiones I, 113
„ posttheodosianae I, 107
Novelių sistema III, 70, **80—81**
Novelių teisė III, 13, 128
Noxae deditio II, 371
Nuda repromissio III, 342
„ voluntas III, 108, 110
Nudum jus quiritium I, 345
Nukeliamasis terminas II, 103, **104—107**
Nukeliamoji sąlyga II, 103—114
Nulla legis actio sine lege III, 240
Numa I, 25
Numerata pecunia II, 144, 325
Nuncupatio III, 27, 39
Nuoma II, 67, 69, 182, **226—235**
Nuomininkas agri vectigalis I, 301
Nuomos mokestis I, 464
Nuosavybė I, 334—346
„ kviritų I, 375, 378, 427
„ provincijos žemių I, 448—450
„ peregrinų I, 376, 427, **450**
„ pretorinė (in bonis) I, 444—448
Nuosavybės apsauga I, 427—450
„ išnykimas I, 424—426
Nuosavybės įgijimas I, 366—423
„ teisė I, 330, 331, 334[2]
Nuoskauda ž. injuria
Nuostoliai II, 324—347
„ nustatomi teismo II, 326—344
„ nustatomi šalių susitarimu II, 344—347
Nusikaltimai I, 444; II, **9—59**
„ privatiniai II, 11—59
„ viešieji II, 9—10

O.

Obligacijų teisė I, 333; ž. prievolių teisė
Obligare dovanojant III, 194
Obligatio I, 472; II, 5
Obsequium I, 171
Observationum et emandationum (Cujo veikalo pavadinimas) I, 124
Obsignatio III, 28
Occupatio ž. užvaldymas
„ bellica I, 424
Odium furum II, 34
Officia virilia II, 506
Officium pietatis III, 95
Ofilius (Aulus) I, 70
Oktavius II, 42
Olandija I, 125
Operae I, 171; II, 232
„ fabriles I, 172
„ locari solitae II, 231
Opus in solo factum I, 359
„ novum solo conjunctum I, 335
Oratio Antonini I, 85, 86; III, 204
„ Severi I, 85, 86, 283, 307, 394
Orationes I, 85
„ principis in senatu habitae I, 84, 104
Orbae III, 125
Orbi IIII, 114
Ordinarius I, 139
Ordo III, 362, 375
„ judiciorum I, 140; III, 340
„ judiciorum privatorum I, 75; III, 338, 360
Os fractum II, 22
Ostrogotai I, 110
Ottas I, 122
Ozuna I, 56

P.

Paktas priesaikos II, 267—269
„ skolos pripažinimo II, 267, 269—273; ž. constitutum debiti

Pactum (pacta) II, 60
„ ad augendam obligationem II, 264, **265—267**
„ ad minuendam obligationem II, 264—265
„ accessorium II, 264
„ adjectum II, 263—267
„ adjectum ex intervallo II, 264, 270
„ adjectum in continenti II, 264
„ de mutuo dando II, 72
„ de non petendo II, 380, 409, **413—415**; III, 198
„ de non petendo in rem II, 415
„ de retrovendendo II, 420
„ displicentiae II, 420
„ donationis II, 71, 277
„ dotis II, 71, 276
„ fiduciae II, 65, 165
„ in continenti ad minuendam obligationem II, 419
„ legitimum II, 71, 134, 263, **273—277**
„ nudum II, 263
„ praetorium II, 71, 263, **267—276**
„ vestitum II, 263—277
Pagi I, 310
Palikimo išsižadėjimas III, 106—107, 120—129
„ fideikomisas ž. fideikomisas palikimo
„ priėmimas III, 106—119, 129—161
Pandektai ž. digesta
Papian I, 94
Papinianas I, 94; III, 136
Papirius I, 30; II, 121
Paprastoji substitucija ž. substitutio vulgaris
Papročių teisė ž. jus non scriptum, mos majorum
Paprotys ž. usus, mos, consuetudo
Parcelė I, 24
Parens binubus I, 221
„ manumissor I, 272; III, 75
Pars edictalis I, 107
„ nova I, 65, 78
„ translaticia I, 65
„ virilis III, 87
Partes formulae III, 293
„ pro diviso (certae partes) I, 327
„ pro indiviso I, 327
Partim testatus partim intestatus III, 121
Partitio III, 188
„ legata III, 167
Paryžius I, 125
Paterfamilias I, **25—37**, 340
Paternitas I, 186
Patientia I, 474
Patres, patricii I, 31, 229[2]
Patres solitarii III, 114
Patria potestas I, 26, 187, 201, 223, 228, 249
Patriae potestatis padariniai I, 187—201
„ potestatis panaikinimas I, 249—254
„ potestatis šaltiniai I, 201—248
Patriarchas ž. paterfamilias
Patricijai ž. patres, patricii
Patricijų valstybė ž. karalystė
Patricijų-plebėjų valstybė ž. Serviaus reforma
Patrimonium I, 195
„ adventicium III, 143; ž. bona adventicia
Paulius I, 94
Paveldėjimas I, 269; III, 5
„ ab intestato I, 155, 198; III, 6, 12, **69—81**
„ in capita III, 72
„ in stirpes III, 71
„ įstatyminis ž. paveldėjimas ab intestata
„ nepaisant testamento (prieš testamentą) III, 14, **82—105**
„ pretorinis III, 11
„ testamentinis I, 269; III, 6, 12, **14—68**
Paveldėjimo teisė III, 5—13
Paveldėjimų rūšys III, 14, 105
Pavia I, 124
Peculium I, 138; II, 354; III, 37
Peculium adventicium I, 195
„ castrense I, 193, 241; II, 165; III, 37
„ profecticium I, 190, 253
„ quasi castrense I, 194, 241; II, 165; III, 37
Pecunia I, 138, 329, 340
„ numerata II, 191
„ trajecticia II, 153
Pecus I, 138
Pendente conditione II, 110
Pensio I, 487
Perceptio I, 411
Peregrinai I, 149, **157—164**
„ išvaduotieji I, **177**
Peregrini ž. peregrinai
Periculo suo cessare I, 287
Permissio jura condendi I, 104
Permutatio II, 261

Permutatio status I, 256
Persai (senieji) I, 323
Persekiojimo teisė I, 331
Persija I, 102
Persona ž. asmenybė
Personae exceptae III, 195
„ in dominica potestate I, 135; III, 107
„ in mancipio, in mancipii causa I, **180**, 329; III, 107
„ in manu I, 188, 197; III, 106
„ in patria potestate I, 135, 188, 239; III, 69
„ servili conditione I, 180
„ incertae III, 42—44
„ intestabiles III, 39
„ non excepte III, 195
Petitio hereditatis ž. hereditatis petitio
„ ususfructus I, 478
Petitor I, 431
Piae causae I, 311
Pietų Italija I, 41
Pietų Prancūzija I. 110
Pignoris capio I, 46; III, 239, **251—253**
Pignus ž. užstatas
„ conventionale II, 488
„ ex judicati causa captum II, 489; III, 375
„ nominis II, 491[4]
„ pignoris II, 491[5]
„ praetorium II, 489
Piliečiai I, 148, **151—154**
„ išvaduotieji I, 165, 174
Pilietinė negarbė I, 262—263
Pilypas I, 91
Pirkimas-pardavimas II, 67, 69, 182, **184—226**
Pirkimas - pardavimas naikinamąja sąlyga II, 419—425
Pirmenybės teisė I, 331
Pithus (Petras) I, 125
Pithus (Pranas) I, 125
Piza I, 116
Placentinas I, 122
Placitum II, 60
Plaisanca I, 56
Plautas I, 58, 360
Plauto teatras II, 188, 196
Plebei I, 31, 229[1]
Plebejai ž. plebei
Plebiscitas (plebis scitum) I, 42, 55
Plena in re potestas I, 334
Plus petitio II, 106, 132; III, 323
„ „ loco III, 305
„ „ re III, 375
„ „ tempore II, 106; III, 323, 324
Poena II, 17, 83, 345
Poetelius II, 121
Politinė teisė I, 152
Politinės institucijos I, 48
Pollicitatio II, 91
Pomersfeldenas I, 116
Pomponius I, 30
Pontifex magnus III, 16
„ maximus I, 205
Pontifices I, 37
Populus I, 310
„ Romanus I, 29
Portio III, 122, 337
„ debita III, 99
Possessio I, 348; II, 203
„ ad interdicta I, 349
„ civilis I, 348
„ juris III, 150
Possessio naturalis I, 349
„ non vacua II, 226
„ rei III, 150
„ vitiosa, injusta I, 349
Possessor(es) I, 348, 431
Possessores alieno nomine I, 350
„ facti III, 150
„ juris III, 160
„ pro me I, 355
Postglosatoriai I, 123
Postklasiškoji teisė III, 206
Postliminium I, 150, 216, 256, 425
Postulatio actionis III, 280
„ pro alio I, 262
Postumi III, 42, 89[1]
„ alieni III, 42
„ Aquiliani III, 89
„ Juliani III, 89
„ legitimi III, 89
„ quasi Velleiani III, 89
„ sui III, 42
„ Velleiani III, 89
Potestas I, 267[1], 275
Potestatyviškai-negatyvi sąlyga III, 48
Pothier I, 15
Praeceptores nostri I, 91
Praecones II, 228
Praedes I, 429; II, 459[1]; III, 331
„ litis et vindiciarum I, 145, 428, 440; III, 152
„ praediaque II, 483
„ sacramenti I, 428; III, 261
Praedia rustica vel suburbana I, 283
„ urbana, I, 48
Praefecti jure dicundo ž. teismo prefektai
Praefectus annonae, III, 370
Praefectus urbis ž. prefektas miesto
Praefectus vigilum III, 370
Praejudicium III, 301

Praejudicium de libertinitate III, 302
„ de partu agnoscendo III, 302
Praepositus sacri cubiculi I, 102
Praescriptio I, 63, 77, 481; II, 380, 387—332; III, 101, 293, 313
„ de fundo mancipando III, 313
„ ea res agatur cujus rei dies fuit III, 313
„ longi temporis III, 313
„ ordinaria I, 398; II, 306
„ praejudicii III, 313
„ pro actore III, 313
„ pro reo III, 313
Praesens II, 449; III, 376
Praeses I, 103
Praestare II, 73
„ uti frui II, 231
Praestatio vera rei debitae II, 381
Praetor de liberalibus causis I, 146
„ peregrinus I, 50, 160
„ urbanus I, 50, 273, 296
Prancūzija I, 121, 416
Precarium I, 361; II, 262—263, 341
Prefektas I, 74
„ Egipto I, 305
„ maitinimo I, 75; III, 365
„ miesto I, 75, 273; III, 366
„ tarnybų I, 75
„ vidaus apsaugos I, 75
Prefektūra I, 103
Pretium I, 371; II, 67, 185, 191—194
Pretium verum II, 191
Pretoriaus ediktas ž. ediktas pretoriaus
Pretorinė hipotekos teisė I, 331
„ stipuliacija ž. stipuliacija pretorinė
„ teisė I, 60, 63; III, 63—64, 127, 139
Pretorinės teisės sistema III, 73—78
Pretoriniai paktai ž. pacta praetoria
Pretorius I, 50; III, 244; ž. praetor
„ globos I, 273
„ miesto ž. praetor urbanus
„ peregrinų ž. praetor peregrinus
„ teismo III, 366
Pretūra I, 49
Priesaika III, 373
Priesaikos paktas ž. paktas priesaikos
Prievolė jure civili II, 356
„ jure naturali II, 356
„ jure praetorio II, 356
„ quasi ex contractu II, 284
„ ultro citroque II, 69
Prievolės II, 5—6
„ in genere II, 339
„ in solidum ž. solidarumas
„ kylančios iš giminystės ir patronato ryšių II, 311
„ kylančios iš nuosavybės arba laikymo teisės II, 311
„ nedalumas II, 443, 444, 445²
„ perpetuae et transmissibiles I, 466
„ quasi nusikaltimų II, 313—315
Prievolių padariniai II, 317—373
„ panaikinimas II, 375—431
„ perleidimas II, 433—441
„ perleidimas credendi causa II, 435; donandi vel dotis causa III, 435; solutionis cusa II, 434
„ sudarymas propter rem II, 300—311
„ šaltiniai II, 7—8
Prigimties teisė ž. jus naturae, naturale
Princepsas I, 72
Principatas I, 72—101
Prisiekusiųjų posėdininkų teismas I, 146
Privatinė teisė ž. jus privatum
Privilegium II, 474
„ inter personales actiones I, 288; III, 226
Pro Caecina (Cicerono kalba) I, 363
Pro cultura et cura I, 412
Pro tribunali posėdžiauti III, 246, 279
Procedūra cum poena, periculo III, 348
„ extra ordinem I, 75; III, 364
„ in judicio III, 248—251, 320—330
„ in jure III, 241—248; 276—319
„ interdiktų III, 347—354
„ per formulam arbitrariam III, 348, 349
„ per sponsionem I, 429, 430, 440; III, 350—354
„ sine poena, periculo III, 348
„ venditionis bonorum III, 335
Procentai konvenciniai II, 332
„ legaliniai II, 332
„ moratoriniai II, 332
Procesas civilinis III, 233—238

Procesas ekstraordinarinis III, 360—376
„ formulinis III, 269—359
„ įstatyminių skundų III, 239—268
Procuratio omnium bonorum II, 245
„ unius rei II, 245
Procurator I, 263; II, 435; III, 308
„ in rem suam I, 384; II, 436
„ praesentis III, 312
Profanatio I, 321
Prokulas I, 91, 461
Prokulininkai I, 91, 406
Promissio dotis II, 134
„ poenae II, 86
Pronuntiatio I, 432
Propria libertas I, 175
Proprietas nuda I, 462
Prorogatio I, 51, 74
Proscriptiones III, 336
Protėvių kultas III, 131
Provincija I, 103
Provincijų gubernatoriai I, 60, 75; III, 244
Provocatio ad populum I, 30, 38
Prudentes I, 87
Prūsai I, 126
Pubertati proximi I, 264, 265; II, 10
Publiciano skundas ž. actio Publiciana
Puer I, 134
Pulsare II, 24
Pupillis III, 54
Pupiliarinė substitucija ž. substitutio pupillaris
Pūnų karas (antrasis) I, 54

Q

Quaestio dominii mota II, 226
Quaestiones I, 57, 73, 95
„ perpetuae I, 50, 51
Quaestor sacri palatii I, 103, 112
Quanti interest II, 37
Quanti plurimi II, 37
Quarta Antonina I, 241
„ Falcidia III, 173
„ legitimae partis III, 99
Quasi sutartis II, 58
„ traditio I, 474
„ usufructus I, 86
„ vergovė I, 178—184
Querela II, 147; III, 95
„ inofficiosae donationis, dotis III, 103—105
„ inofficiosi testamenti III, 82; **94—103**
„ naujoji III, 104
„ non numeratae pecuniae II, 114, **144—148**
Querela non numeratae solutionis II, 385
„ senoji III, 100
„ ypatingoji III, 100
Quinarius I, 325
Quinquaginta decisiones I, 112
Quirites I, 29

R.

Raitininkai ž. equestres
Ramnes, Ramnenses I, 24
Rapina II, 41
Rašytoji teisė ž. jus scriptum
Realinės sutartys ž. sutartys realinės
Receptum II, 267, **273—276**, 463—479
„ arbitrii II, 274, **276**
„ argentarii II, 389
„ nautarum cauponum stabulariorum II, 70, 274, **275—276**
Recitationes sollemnes I, 125
Reconciliatio mutui II, 155
Rector I, 103
Recuperatores I, 160; III, 249, 288
Redempti I, 179
Regula Catoniana ž. Katono taisyklė
Regulae I, 95
Regulae Ulpiani I, 97
Rehabilitacija I, 250
Rei vindicatio I, 421, 427, 479
„ vindicatio incertae partis II, 325
Registravimo sistema III, 195, **200—201**
Reikalų vedimas II, 279, **295—300**
Rekuperatoriai ž. recuperatores
Religijos karalius ž. rex sacrorum
Rem in bonis habere I, 345
Rem praestare II, 203
Remancipatio I, 212, 470
„ patris I, 254
Renesansas I, 123
Replicatio doli I, 447
„ legis Cinciae III, 198
„ pacti II, 415
„ rei venditae et traditae I, 147
„ rei donatae et traditae III, 199
Repudium I, 218
„ ex justa causa I, 220
„ sine nulla causa I, 220
Rerum actus III, 251, 321
Res I, **317—333**; II, 66, 67, 148, 149, 190; III, 323
„ aliena II, 205
„ communis I, 318,

Res corporalis I, 330—333
„ derelicta I, 406, 425
„ extra patrimonium I, 317—321
„ facti I, 150, 216
„ furtiva I, 445
„ hereditaria III, 118
„ in patrimonio I, 317—321
„ incorporalis I, 330, 348, 352
„ judicata III, 275, **326—330**
„ juris I, 150, 216
„ mancipi I, 290, **328—329**, 344, 376
„ mobiles I, 321
„ nullius I, 425
„ nullius divini juris I, 319—322
„ nullius humani juris I, 317—319
„ praedia rustica I, 322
„ provincialia I, 322
„ publica I, 317, **318—319**
„ quae in abusu continentur I, 323
„ quae usu consumuntur I, 322, 323, 460
„ quae usu pondere numero mesurave constant I, 322
„ religiosa I, 319, **320**, 394; II, 74
„ sacra I, 319, **320—321**, 394, 475; II, 74
„ sancta I, 319, **320**
„ se movens I, 321
„ sine domino I, 143; III, 117
„ soli I, 322
„ suburbana I, 322
„ universitatis I, 317, **319**
„ urbana I, 322
„ uxoria III, 216
Rescissa usucapio III, 119
Rescripta ž. epistulae ir reskriptai
Reskriptas Antonino Piaus I, 241
„ imperatoriaus I, 247
„ Komodo I, 91
„ Marko Aureliaus ir Luciaus Vero I, 221
„ Severo ir Karakalos III, 65
Resolutiones I, 84
Respondere I, 69
Responsa I, 95, 101
Responsa prudentum I, 75
Respublika I, 36—71
Restipulatio III, 350
„ dimidiae partis II, 272
„ tertiae partis II, 132, 272; III, 266
Restitutio I, 432; III, 190
„ in integrum I, 63, 260, 284, **301—302**; II, 43; III, 275, **339—340**, **355—359**
Restitutio in integrum in personam III, 358
„ in integrum in rem III, 358
„ in integrum ob absentiam III, 356
„ in integrum ob aetatem I, 283; III, 356
„ in integrum ob capitis deminutionem III, 356
„ in integrum ob dolum III, 357
„ in integrum ob errorem III, 357
„ in integrum ob fraudem creditorum III, 357
„ in integrum ob metum III, 357
„ natalium I, 173
Retentio soluti II, 323
Reus credendi II, 5
„ debendi II, 5
Revendikacija ž. rei vindicatio
Revocatio in duplum III, 339
Rex I, 27—28
„ sacrorum I, 24, 36
Rizikos teorija II, 198
Rodoso salos komerciniai įstatymai II, 235
Rogatio regis I, 30
Rogerius I, 122
Roma I, 11, 272, 322, 402; III, 306
Roma quadrata I, 24
Romėnų Įstatymas Vizigotams ž. lex Romana Visigothorum
Romėnų teisė I, 11—20
„ teisės istorija (apibūdinimas) I, 17
„ teisės mokymosi interesai I, 15—18
„ teisė Vakaruose I, 121—128
Romulas I, 25
Rufus (P. Rutilius) I, 69
Ruga (Sp. Karvilius) III, 215
Rusai I, 338, 340
Rutiliano formulė ž. formula Rutiliana
Rūpa I, 267, **292—308**
„ aikvotojo I, 295—298
„ bepročio I, 293—295
„ nepilnamečio I, 299—307
„ įstatyminė I, 294
„ testamentinė I, 294
Rytai I, 103

S.

Sabinas I, 70; II, 285
Sabinas (Masurius) I, 91
Sabininkai I, 91, 406, 408

Sacra III, 128
Sacramentum I, 46, 67, 145, 428, 431; III, 97, 239, **260—264**
„ in rem I, 430, 443, 479; III, 147
„ injustum I, 428; III, 263
„ justum I, 428; III, 263
Salarium II, 247
Salpensos lentelė I, 77
Saltus aestivi hibernique I, 357
Salviaus Juliano reforma I, 78
Santuoka ž. justae nuptiae, matrimonium legitimum
„ cum manu II, 61, 64; III, 212
„ sine manu II, 64; III, 212
Santuokos padariniai I, 222—228
„ panaikinimas I, 216—222
„ sąlygos I, 209—215
„ sudarymas I, 203—209
Saona I, 125
Sardinija I, 80
Satisdatio I, 431; III, 140, 342
„ judicatum solvi I, 432, 440; III, 494
„ pro praede litis et vindiciarum I, 430, 440
„ rem pupilli salvam fore I, 288
Savigny (Karlas) I, 126
Savoja I, 126
Scevola=Scaevola (Q. Cervidius) I, 95
Scevola = Scaevola (K. Mucius) I, 69, 70, 95, 286
Secretarium, secretum III, 370
Sectio bonorum I, 367; III, 335
Sectores I, 368
Senasis šeimos kultas III, 132
Senatas I, 27, 28, 37, 53—54, 73
Senato (tautos) provincijos I, 73
Senatus consulta I, 55, 83
Senatus consultum Claudianum I, 86
„ „ Hosidianum I, 86
„ „ Juventianum I, 86; III, 148
„ „ Macedonianum I, 86, II, 99, **164, 322**
„ „ Neronianum I, 86; III, 168, 182
„ „ Orfitianum I, 86, 194, 226; III, 79, 128
„ „ Pegasianum I, 86; III, 176
„ „ Plancianum I, 221
„ „ Tertullianum I, 84, 86, 226; III, 78, 128
Senatus consultum Trebellianum I, 85, 86; III 190
„ „ Velleianum I, 86; II, 102, 322, **505—510**
„ „ Velusianum I, 86
Sencius K. I, 76
Senioras I, 33
Sententia III, 251, 306
Sententiae Pauli I, 98
Separatio III, 136
„ bonorum II, 106; III, 134
Sequestratio II, 180
Serbija I, 339
Servi publici I, 318; III, 36
Serviaus reforma I, 31—34
Servitus aquae haustus I, 455
„ cloacae immittendae I, 455
„ oneris sustinendi I, 456
„ pro parte retinetur I, 457
„ tingi immittendi I, 456
Servitutai I, 451—484
„ actus I, 454
„ altius non tollendi I, 456
„ gryni kaimo I, 454
„ habitationis I, 459
„ itineris I, 454
„ kaimų I, 329
„ ne luminibus officiatur I, 456
„ ne prospectui officiatur I, 456
„ nereguliariniai ž. servitutai habitationis, operae servorum
„ operae servorum I, 459
„ pecoris ad aquam adpulsus I, 455
„ personarum I, 451, 459—468
„ praedorium I, 451, **454—458**
„ praediorum rusticorum I, 457
„ praediorum urbanorum I, 457
„ praėjimo ir vandens praleidimo I, 454
„ quasi usufructus I, 460
„ reguliariniai ž. servitutai usufructus, usus
„ stillicidii (fluminis) I, 456
„ teisiniai I, 335[1]
„ viae I, 454, 455
„ usus I, 459
„ usufructus I, 459
Servitutes ž. servitutai
Servus I, 134
„ poenae I, 144

Servus sine domino I, 135; III, 67
Sestercius I, 325
Severas (Adrianas) I, 73
Severas (Aleksandras) I, 94; III, 312
Severas (Septimas), I, 94
Sexus I, 132; II, 94; III, 72
Sicilija, I, 50
Sirų-romėnų knyga I, 108; II, 196; III, 371
Skaptoparenas I, 90
Skolos pripažinimo paktas ž. paktas skolos pripažinimo
Skundai mišrieji II, 18
„ geros sąžinės II, 189[1,2]; III, 264
Skundas ž. actio
„ dėl papildymo III, 103
Skundo teisė I, 19; II, 6
Sobrino nati III, 81
Societas ž. bendrovė
„ leonina II, 238
„ omnium bonorum II, 235
„ publicanorum I, 310; II, 238
„ quaestus, lucri, compendii II, 236
„ unius negotiationis II, 237
„ unius rei II, 236
Socii II, 452
Solarium I, 485
Solidarinės prievolės ž. prievolės in solidum
Solidarumas II, 443, 444
„ aktyvus II, 454
„ pasyvus II, 454
Solidus aureus I, 326
Solutio ž. sumokėjimas
Soror consanguinea III, 78
Sortitio III, 288
Spatium deliberandi III, 118
Species I, 322
Specifikacija I, 404, 407—409[1]
Sponsalia I, 204
Sponsio I, 45, 432; II, 124, 463; III, 147, 345
„ poenalis III, 351
„ praejudicialis I, 430
Sponsiones et stipulationes III, 348
Sponsor(es) II, 428; III, 259
„ et fidepromissores Italia II, 461
Sportulae III, 371
Sprendimas III, 374—375
Sprendimo padariniai III, 326—330
„ skelbimas III, 320—326
Spurii I, 244
Stationes jus publice docentium I, 93
Status II, 97
„ civitatis I, 132, 225; II, 97
Status familiae I, 132, 185—254; II, 98
Status libertatis I, 132, 133, 255; II, 97
Stipuliacija II, 61, 122, 126—136
„ akcesinė II, 388
„ amžinosios rentos II, 417—418
„ damni infecti I, 336
„ fructuum licitationis III, 353
„ habere licere II, 214
„ honorarinė ž. stipuliacija pretorinė
„ kapitalo II, 417
„ kumuliacinė II, 388
„ novacinė II, 273, 388
„ pretorinė I, 61; III, 267, 341—342
„ rentos II, 417
Stipuliatio ž. stipuliacija
„ cautionalis III, 342
„ communis III, 342
„ cum moriar II, 81
„ doli, de dolo II, 76, 133
„ duplae II, 215, 221
„ fructuum III, 353
„ heredi meo II, 81
„ judicialis III, 342
„ poenae II, 83, 103, 133, 325, 344—347
„ post mortem meam II, 81
„ pridie quam moriar II, 81
„ pro herede II, 85
„ pro praede litis et vindiciarum III, 331
„ simplae II, 221
„ sortis et usurarum II, 159, 264
„ usurarum II, 159
Stipulationes emptae et venditae hereditatis III, 190
„ partis et pro parte II, 189
Stirps a se I, 156
Studemund I, 97
Stuprum I, 244
Subscriptio(nes) I, 87; III, 33[1]
Subscriptor III, 33
Substitucijos teisė III, 59
Substitutio duplex III, 56
„ pupillaris III, 45, 54—58
„ quasi pupillaris III, 45 54, 59
„ vulgaris III, 44, 52—53
Substitutus III, 124
Successio III, 125
„ graduum III, 126
„ in locum II, 384, 501

Successio in locum creditoris II, 502
„ in possessionem I, 399
„ ordinum III, 126
„ ordinum et graduum ž. įpėdinių laipsnių ir eilių dovoliucija
Sui heredes III, 84
Sui juris asmenys I, 26, 181, 209, 211, 250, 259, 266, 277; III, 71
Sula (L. Kornelius) I, 50; II, 24
Sulpicius (Servius) I, 70
Summa I, 122
Sumokėjimas II, 380, **381—385**
Superficies I, 451, **485—487**
Superscriptio III, 28
Susitarimas ž. conventio, pactum, placitum, constitutum, receptum
Sutartys I, 178; II, 6, 7, **60—277**; ž. contractus
Sutartis abišalė (sinalagmatinė) II, 69, 89
„ bevardė II, 70, **250—263**
„ cum scriptura II, 197
„ estimatinė II, 254, **260—261**
„ formalinė II, 69, 89, **114—148**, 417
„ geros sąžinės II, 69, 183
„ konsensualinė II, 67, **182—250**
„ literalinė II, 61, **136—143**
„ neformalinė II, 68, 89, 419
„ netobula abišalė (sinalagmatinė) III, 69
„ novacinė II, 392
„ realinė II, 148—182
„ sine scriptura II, 197
„ stricti juris II, 62, 64, 181
„ tobula abišalė II, 69, 184
„ verbalinė II, 61, **122—136**
„ vienašalė II, 69
Sutartuvės ž. sponsalia
Suteiktis ž. commodatum
Suverenitetas I, 29
Svetimšaliai ž. peregrini
Syngrapha III, 142
System des Römischen Rechts I, 127

Š.

Šalonas I, 125
Šambelanas I, 103[3]
Schoellis I, 118
Schultingas (Antanas) I, 126

T.

Tabulae accepti et expensi, II, 136
„ testamenti III, 27
Tabularius I, 228; III, 28
Tacita reconductio II, 233
Tacitas I, 92
Taragonija I, 125
Tarkvinius I, 35
Tarpėjos uola II, 28
Tautų teisė ž. jus gentium
Taxatio III, 302
Teisė ž. jus
Teisės objektas I, 19
„ sankcija I, 19
„ subjektas I, 19
„ šaltiniai (karališkojoj gadynėj) I, 42
„ šaltiniai (respublikos gadynėj) I, 42
Teisiniai asmenys I, 309—313
Teisinių asmenų kategorijos I, 303—311
„ asmenų tvarkymas I, 311—313
Teismas prisiekusiųjų posėdininkų I, 145
Teisminis atstovavimas III, 308
Teismo prefektai III, 245
Tempus lugendi I, 220
„ utile II, 224
„ utile ratione cursus III, 109
„ utile ratione intii III, 109
Teodoras II-sis II, 71
Teodorikas I, 110
Teodozius I, 109, 248
Teodozius II-sis I, 105; III, 32
Teofilas I, 118
Teofilo parafrazė I, 125
Testa (C. Trebatius) I, 70
Testamentai privatiniai III, 31
„ viešieji III, 31
Testamentas I, 155; III, 13, 14, 19[2]; ž. testamentum
„ apud acta conditum III, 34
„ calatis comitiis III, 16
„ civilinis III, 13
„ karių III, 15, 34, **35—36**
„ komicinis ž. testamentum calatis comitiis
„ mancipacinis ž. testamentum per aes et libram
„ nunkupacinis II, 31—32
„ pretorinis III, 13, 15, **30—31**
„ senosios teisės III, 15—23
„ trilypis III, 31, **32—34**
„ vėlyvesnio imperijos periodo III, 15, 31—34
Testamenti factio ž. factio testamenti
„ factio activa ž. factio testamenti activa

Testamenti factio passiva ž. factio testamenti passiva
Testamento atidarymas III, 67—68
„ atšaukimas III, 60—65
„ formos III, 15—36
„ niekingumo priežastys III, 59—67
Testamentum ž. testamentas
„ apud acta conditum III, 64, 312
„ calatis comitiis I, 30; III, **16—22**
„ imperfectum III, 64
„ in procinctu III, 16, **22—23**
„ inane, injustum III, 60, 86
„ inofficiosum III, 96
„ irritum III, 60, 65, 66
„ justum, jure factum III, 60
„ militare ž. testamentas karių
„ per aes et libram III, 15, **23—29**
„ principi oblatum II, 34
„ ruptum III, 70
„ tripartitum ž. testamentas trilypis
Testatorius I, 156; III, 16, 33², 104
Testatoriaus capitis deminutio (maxima, media, minima) II, 65—66
Testatoriaus tinkamumas III, 36—39
Tėviškoji valdžia ž. patria potestas
Tėvystė ž. paternitas
Thesaurus I, 406
Tiberas I, 73
Tiberis I, 24
Tiberius I, 206
Titus III, 174
Tities, Titienses I, 24
Titularius I, 399; II, 113
Titulus usucapionis I, 393
Tobulas solidarumas ž. korealumas
Torentas I, 56
Tractatus ad Africanum I, 24
Tradens II, 154, 177
Traditio I, 280, 344, 369, 375, **379—384**, 463
„ brevi manu I, 383; II, 156
„ ficta I, 383
„ longa manu I, 383
„ rei mancipi I, 385
„ simbolinė I, 383
Trajanas I, 92
Trakija I, 90
Trans Tiberim I, 143; II, 117; III, 254
Transactio II, 262
Translatio III, 171
„ judicii II, 291
„ servitutis I, 469
Transmissio I, 166
„ Justinianea III, 119
„ Theodosiana III, 119
Transpadanija I, 162
Trasscriptio II, 139
„ a persona in personam II, 138
„ a re in personam II, 138
Trebatius I, 104
Tres arbitri III, 249
Tria nomina I, 153
Triba I, 24, 52, 338
„ kaimų ž. gentes
„ miesto I, 341
Tribonianas I, 112
Tribuni aerarii III, 287
„ plebis I, 39
Tribų komicijos I, 38, 51
„ teisiai I, 44
Tribūnas I, 39, 51, 74
Tribūninė galia I, 74
Tripertita I, 70
Triumviri capitales III, 250
Tubero (K. Aelius) I, 71
Tuitio praetoris I, 471, 480
Tulius Servius I, 31, 325; III, 22
Tulūza I, 124
Turbatio sanguinis I, 221
Turino Institucijų Glosė I, 119
Turpis persona, turpes personae I, 263; III, 98
Turpitudo I, 262, **263**
Turto teisė I, 331
Tutela legitima I, 270—272
„ pecuniaque suae rei III, 21
Tutor fiduciarius I, 272
„ legitimus I, 272
„ praetorius I, 308
Tutoris optio I, 269

U.

Ulpianas, I, 94, 381, 403; II, 157, 253, 339, 498; III, 28, 342
Ultimum adjutorium III, 101
Ultra duplum procentai II, 163
Una res II, 447
Unciae III, 50
Unciarium faenus II, 161
Universitas personarum I, 309, **310**; ž. teisiniai asmenys
Universitas rerum I, 309, 310—311¹; ž. teisiniai asmenys

Universitates rerum cohaerentium, I, 327
„ rerum distantium I, 327
Unum, incertum, perpetuum creditum II, 418
Unus judex I, 402; III, **248**, 320
Uri vinciri necarique I, 180
Usucapio I, 206, **385—401**
„ libertatis I, 477
„ pro derelicto I, 393
„ pro donato I, 393
„ pro dote I, 393
„ pro emptore I, 393
„ pro herede I, 393; II, 136; III, 7, 116, 152
„ pro legato I, 393; III, 157
„ pro suo I, 393
Usureceptio II, 481
„ ex praediatura I, 391
„ fiduciae, I, 391; II, 170, 503
Usurpatio I, 398—399
„ trinoctii I, 206
Usurum boni viri arbitratu I, 465
Usus, I, 76, 206, **467**
„ publicus I, 336
Usufructuarius I, 397, 459, 483; II, 229
Usufructus I, 135, 253, 459
Utendum datum II, 177; ž. commodatum
Uterini III, 79
Uti I, 334
Uti frui I, 472
Uti oportet apsigynimas III, 258
Uti optimus maximus I, 374; II, 218
Užalpinė Galija I, 56
Užilginimas II, 329
Užilginimo teorija II, 329—334
Užstatas II, 65, 181—182, **480—504**
Užvaldymas I, 404, **405—407**

V.

Vacua possessio II, 203, 206
Vakuojančio palikimo atidavimas iždui III, 128—129
Vades II, 459[2]; III, 243
Vadimonium III, 243, 277[2]
Vaidilų kolegijos I, 310
Vaisiai ž. fructus
Vakarai I, 107
Valdininkų dekurijos I, 310
Valdymas I, 347—365
„ derivatyvinis I, 350[2]
Valdymo interdiktai ž. interdiktai valdymo
„ igijimas I, 352—356
„ nutraukimas I, 398—399
Valdymo praradimas I, 356—358
Valdytojas pro alio I, 358[5]
„ pro herede III, 150, 157
„ pro possessore III, 150, 157
„ pro se I, 358
Valencija I, 124
Valentinianas I-sis I, 102
Valentinianas III-sis I, 105; III, 32
Valstybės nusavinimas I, 367—369
Vandens ir ugnies uždraudimas I, 158
Variae causarum figurae II, 8, **278—315**
Varonas II, 189, 213
Varrus (Alfenus) I, 70
Vatikanas I, 97
Veiksnumas I, 264—308
Vela III, 370
Veleja I, 56
Venditio II, 67, 187; III, **337—338**
Venditio bonorum I, 367; II, 50, 242; III, 333
„ cum scriptura II, 195
„ realis I, 378
Venditor II, 184
Venia aetatis I, 307
Venum dare II, 186
Vera rei aestimatio II, 328
Veras I, 432
Verba praescripta II, 252
Verbalinė sutartis ž. contractus verbalis ir sutartis verbalinė
Verberare II, 24
Vergas ž. servus, homo, mancipium, puer, ancilla
Vergo būklė I, 134—142
Vergovė ž. status libertatis
Vergovės priežastys I, 142—144
Verona I, 97
Vespasianas I, 77; II, 164
Veteres II, 285
Vi clam aut precario valdyti I, 427
Vi domum introire II, 24
Viatores II, 228
Vicarius, vicarii I, 103, 138
Vice patris familiae I, 193
Vicesima hereditatis I, 163; III, 67
Vici I, 310
Viešoji teisė ž. jus publicum
Vincti tortive I, 170
Vinculum pignoris I, 179
Vindex I, 47, 178; II, 117; III, 253
Vindicatio I, 145, 428; III, 263
„ filii I, 192, 232
„ generalis III, 146
„ in libertatem I, 166
„ in servitutem I, 166
„ pignoris II, 483
„ rei singularis III, 147

Vindicatio servitutis I, 478; II, 493
„ utilis I, 409
Vindiciae I, 145, 431
Vindicta I, 166
Vinnius (Antanas) I, 126
Virginija I, 41
Vis I, 361
Vis ex conventu III, 354
„ major I, 406; II, 180
Vizigotų įstatymai I, 97
Voconiana ratio III, 72, 80
Voetas (Jonas) I, 126
Vokietija I, 123
Volumen I, 96
Votum II, 91
Vulgarinė subtitucija ž. substitutio vulgaris
Vulgarinės substitucijos atsiradimas III, 124—125
Vulgata ž. Littera vulgaris
Vulgo concepti I, 244
Vykdymas III, 331—338, 375—376

Z.

Zadrūga I, 339
Zasius (Ulrichas) I, 124
Zenonas II, 70
Zuichemas (Zwickem) I, 125

Ž.

Ženeva I, 125

Pastebėtos klaidos.

Tomas	Psl.	Eilutė iš viršaus	Išspausdinta:	Turi būti:
I	8	20	Cklark	Clark
I	9	21	tiesia	tiesa
I	16	3	nė teisės	nų teisės
I	17	5	ikišiol	iki šiol
I	19	2	veikia daiktą, kuris yra	veikia daiktą; daiktą, kuris yra
I	19	22	planą.	planą,
I	24	3	*intererrex*	*interrex*
I	24	25	((unité)	(unité)
I	31	26	(Plebeii)	(plebei)
I	32	29	savybės	nuosavybės
I	33	4	sėjo	sėje
I	33	5	metai, centurijų skaičius.	metai, ir seniorų centurijų skaičius.
I	36	4	XII lentelių pradžia[1].	Respublikos pradžia. XII Lentelių[1].
I	42	14	plebescitai	plebiscitai
I	43	40	*Ricerche*	*Richerche*
I	47	21	capio	*capio*
I	53	19	ginčyjamos.	ginčijamos.
I	54	6	netiesiai,	netiesiai
I	58	17	*el*	*et*
I	61	7	lex Aebutia	*lex Aebutia*
I	62	19	vartojimas,	vartojimas
I	64	23	terijorijoje,	teritorijoje,
I	70	26	Cesa —	Ceza —
I	70	28	Cesario	Cezario
I	86	9	*Velleanum*	*Velleianum*
I	86	19	*Macaedonianum*	*Macedonianum*
I	86	25	*Ortifianum*	*Orfitianum*
I	90	18	leidžiami	leidžiami,
I	90	24	— *constitutio Gorgiana*	— *constitutio Gordiana*
I	93	3	teisininkas.	teisininkas,
I	104	3	Doekleciano	Diokleciano
I	105	7	Pamponių,	Pomponių,
I	107	7	Teodosius II-sis,	Teodozius II-sis,
I	118	19	*cononici*,	*canonici*,
I	123	22	fizionojimą	fizionomiją
I	123	26	pagaliau,.	pagaliau,
I	123	27	Justinianą,	Justinianą
I	123	28	atkreeipta	atkreipta
I	124	17	ik tol	iki tol
I	126	5	tai pat	taip pat
I	127	2	*System Römischen*	*System des Römischen*
I	135	15	*in* —	*in*
I	138	25	(*actio exsercitoria*),	(*actio exercitoria*),
I	145	3	*diciarum* kitam mokėti, tikriausiai, priversti valdžią išleisti visą	*dicatio in libertatem, vindicatio in servitutem*) jau buvo suregu-
I	145	19	astovauti	atstovauti
I	148	3	— Laisvieji išvaduotieji.	— Laisvieji, išvaduotieji.
I	157	17	*hoses*[5],	*hostes*[5],

Tomas	Psl.	Eilutė iš viršaus	Išspausdinta:	Turi būti:
I	173	3	*nuostatą*,[3]	nuostatą[3],
I	177	10	įgijamos	įgyjamos
I	179	19	*pagnoris*	*pignoris*
I	189	9	in mancipio	*in mancipio*
I	193	14	*e contracto*	*e contractu*
I	194	19	*Ortifia* —	*Orfitia* —
I	202	22	[4] Esmein,	[1] Esmein,
I	226	19	*Ortifianum*	*Orfitianum*
I	231	30	cijos,	cijos
I	241	25	(*exhereditatio*)	(*exheredatio*)
I	252	27	Jei *sui juris* vaikas emancipuojamas,	Jei vaikas virsta *sui juris* asmenimi,
I	265	10	sanprotavimą[3];	samprotavimą[3];
	269	10	*asmenimis*[3].	asmenimis[3].
	277	16	*dominis).*	*domini).*
I	285	15	netai —	tai —
I	300	19	(*conscensu*)	(*consensu*)
I	301	8	*conscensus*,	*consensus*,
I	331	37	kreditorius	debitorius
I	337	27	formų[8].	formų[8],
I	344	30	gincijamąjį	ginčijamąjį
I	360	17	fiero	fieri
I	363	28	*huminibus*	*hominibus*
I	366	2	įgijimas[1]	įgijimas[1].
I	366	4	nurodo,	nurodo
I	374	13	(modus agri).	(*modus agri*).
I	376	12	mancipijos	mancipacijos
I	376	14	*daiktams.*	daiktams.
I	376	17,18	mancipija	mancipacija
I	379	27	lex Aebutia	*lex Aebutia*
I	380	11	perdavmas.	perdavimas.
I	381	7	*ditio*	*dictio*
I	382	4,6	*conditio*	*condictio*
I	382	19	*Justae causae*,	*Justae causae*
I	382	20	susitarimas,	susitarimas
I	391	2	sąlygos	sąlygas
I	394	20	laisvųjų,	laisvųjų
I	398	15	nutraukimo	sujungimo
I	399	1	ginčyjamas	ginčijamas
I	400	1	dėl to	dėlto
I	404	14	neginčyjamas	neginčijamas
I	425	1	rankas),	rankas,
I	428	13	ginčyjamojo	ginčijamojo
I	431	10	*possidentis*	*possidetis*
I	432	6	*per sponcionem*,	*per sponsionem*
I	436	12	eviciją,	evikciją,
I	439	6	ginčyjamas.	ginčijamas.
I	443	1	3. Kalbant	Kalbant
I	443	24	ginčyjamas	ginčijamas
I	444	1	Be šitų	3. Be šitų
I	449	19	*prohibetoria*	*prehibitoria*
I	452	9	t. t.,	t. t.
I	452	13	pareinama	pareinamą
I	452	29	pekeičia	pakeičia
I	457	5	mas,	mas
I	458	2	dos	dos,
I	459	5	*usufructus*	*sususfructus*
I	461	19	*(axceptio)*,	(*exceptio*),
I	462	5	*quasi - usufructus*	*quasi - ususfructus*
I	470	25	teisės,	teises,

Tomas	Psl.	Eilutė iš viršaus	Išspausdinta:	Turi būti:
I	472	4	ginčyjamasi	ginčijamasi
I	479	27	*nėra*	nėra
II	12	22	*jure*	*fure*
II	33	1	**2. Nuostolių atlyginimo skundai.**	*2. Nuostolių atlyginimo skundai.*
II	52	11	*aventus*	*eventus*
II	67	14	*condoctio*),	*conductio*),
II	76	3	stipuliaciją	stipuliacija
II	81	24-25	stipulatio	*stipulatio*
II	83	23	(*stipuliatio poenae*).	*(stipulatio poenae).*
II	98	20	*debitorium*[5].	debitorium[5].
II	107	9	kreditoriaus	debitoriaus
II	120	4	teise	teisę
II	124	11	(sekuliariuoti)	(sekuliarizuoti)
II	148	6	kreditoriui	debitoriui
II	150	6	sacramentiniai	sakramentiniai
II	150	13	teise	teisė
II	165	16	*sut juris*	*sui juris*
II	217	10	praeities[5].	pareities[5].
II	250	21	formulinė	formalinė
II	256	31	*sirėmus*	sirėmus
II	274	22	*čia*,	*cia*,
II	285	18	*leq Silia*	*lex Silia*
II	288	19	*nimas.*	nimas.
II	304	16	*condamnare*	*condemnare*
II	328	15	kada	kad
II	334	10	užilgini. mo	užilginimo.
II	362	1	netarpininkauja,	tarpininkauja,
II	362	19	tekstai,	tekstais,
II	383	6	*sulutum*	*solutum*
II	396	7	(delegatas)	(delegantas)
II	396	14	delegatui	delegantui
II	397	15	kreditoriaus	debitoriaus
II	397	16	kreditorius	debitorius
II	401	26	formalinį	formulinį
II	408	5	*(depositum irrigulare)*	*(depositum irregulare)*
II	409	7	būdus:	būdus,
II	421	19	pardavėjui,	pardavėjui
II	426	21	*konfusio*	*confusio*
II	490	2-3	(iždo hipoteka jo skolininkų (debitorių) turtams[2];	(iždo hipoteka jo skolininkų, debitorių, turtams[2]);
II	493	22	nesumokėta)[3].	nesumokėta[3].
III	125	11	asmenys, *solidi capacitatem.*	asmenys, turintieji *solidi capacitatem*
III	134	12	1. Įpėdinio kreditorių	1. Palikimo kreditorių
III	137	26	po —	pu —
III	144	10	descendentų	ascendentų
III	148	10	*Juventie* —	*Juventia* —
III	173	4	įstatymų	įstatymu
III	221	5	*conceta*	*concepta*
III	231	15	dovana.	dovana,
III	261	4	laiduotojui	laiduotojai
III	332	9	pasiryžusi	pasiryžusį
III	332	9	laiduotąją[1].	laiduotoją[1].
III	349	9	*interdictum exihibitorium*	*interdictum exhibitorium*
III	349	15	Jei čia tik	Jei yra čia tik
III	374	22	liūdininkų	liudininkų

TURINYS.

Pusl.

Paveldėjimo teisė 5

Paveldėjimo rūšys 14

I. Testamentinis paveldėjimas 14

A. *Testamento formos* 15 p. — 1. Paprastosios testamento formos 15 p. — I. Seniausios teisės testamentas 15 p : 1. Testamentas calatis comitiis 16 p.; 2. Testamentas in procinctu 22 p. — II. Testamentas per aes et libram 23 p. — III. Pretorinis testamentas 30 p. — IV. Vėlyvesniojo imperijos periodo testamentas 31 p. — 2. Anormalinės formos, karių testamentai 34 p.

B. *Testatoriaus tinkamumas* 36 p.

C. *Įpėdinio paskyrimas ir jo tinkamumas* 39 p. — 1. Įpėdinio tinkamumas 40 p. — 2. Įpėdinio paskyrimas 44 p. — I. Vieno įpėdinio paskyrimas 45 p. — II. Daugelis įpėdinių 49 p. — III. Substitutio vulgaris 52 p. — IV Substitutio pupillaris ir substitutio quasi-pupillaris 54 p.

D. *Testamento niekingumo priežastys* 59 p. — 1. Testamento atšaukimas 60 p. — I. Civilinė teisė 61 p. — II. Pretorinė teisė 63 p. — III Imperitorinė teisė 64 p. — 2. Testatoriaus capitis deminutio 65 p. — 3. Įpėdinio netinkamumo atsiradimas 66 p.

E. *Testamento atidarymas* 67 p.

II. Paveldėjimas ab intestato 69

I. Grynosios civilinės teisės sistema 70 p. — II. Pretorinės teisės sistema 73 p. - III. Imperatorinės teisės reformos 78 p. — IV. Novelių sistema 80 p.

III. Paveldėjimas nepaisant testamento 82

A. *Exheredatio* 82 p. — I. Senosios civilinės teisės sistema 83 p. — II. Pretoriaus ediktas 90 p. — III. Justiniano teisė 94. p.

B. *Querela inofficiosi testamenti* 94 p. — I. Buvimo sąlygos 97 p. — II. Querelae padariniai. Skundas dėl papildymo 101 p. — III. Querela inofficiosae donationis, dotis 103 p.

Palikimo priėmimas ir jo išsižadėjimas 106

A. *Palikimo priėmimo ir jo išsižadėjimo būdai* 106 p. — 1. Palikimo priėmimas 107 p.: — I. Priėmimo formos 108 p.: 1. Aditio hereditatis 108 p.; 2. B. P. petitio 110 p. — II. Sąlygos, liečiančios priėmėją (akceptantą) 111 p. — III. Palikimo priėmimo laikas 114 p. — 2. Palikimo išsižadėjimas. In jure cessio hereditatis 120 p.

Pusl.

B. *Palikimo priėmimo ir išsižadėjimo padariniai* 121 p. — I. Palikimo išsižadėjimo padariniai 121 p. — I. Dalių padidėiimas 121 p. — II. Vulgarinės substitucijos atsiradimas 124 p. — III. Paveldėjimo ab intestato atsiradimas 125 p. — IV. Įpėdinių laipsnių ir eilių devoliucija (successio ordinum et graduum) 125 p. — V. Vakuojančio palikimo atidavimas iždui 128 p. — 2. Palikimo priėmimo padariniai 129 p. — I. Bendrieji padariniai 129 p : 1) separatio bonorum 134 p.; 2) jus abstinendi 136 p.; 3) inventoriaus privilegija 137 p. — II. Išvados iš to, kad yra keletas įpėdinių (padalymas, collatio) 138 p.: 1. Pretorinė teisė 139 p.: a) collatio bonorum 139 p.; b) collatio dotis 142 p.; 2. Imperatorinė teisė 142 p.: a) collatio emancipati 143 p.; b) collatio descendentium 144 p.

C. *Palikimo priėmimo sankcija. Įpėdinių skundai* 146 p. — I. Civilinė įpėdinystė (hereditatis petitio) 146 p.: 1. Hereditatis petitionis buvimo sąlygos 149 p.; 2. Hereditatis petitionis padariniai 151 p. — II. Bonorum possessio 155 p.: 1. Interdictum quorum bonorum. Interdictum quod legatorum 156 p.; 2. Fiktyviniai skundai dėl įpėdinio kvalifikacijų. Hereditatis petitio possessoria 158 p.

Legatai ir fideikomisai 162

A. *Legatų ir fideikomisų buvimo sąlygos* 163 p. — I. Legatų buvimo sąlygos 163 p. — I. Elementai, kurie reikalingi, kad legatas galiotų 163 p. A. Formos sąlygos 163 p. B. Esmės sąlygos 166 p. — II. Niekingumo ex post facto priežastys 171 p. — 2. Fideikomisų buvimo sąlygos 174 p. — 3. Justiniano padaryta legatų ir fideikomisų asimiliacija 176 p.

B. *Legatų ir fideikomisų padariniai* 177 p. — 1. Dies cedens 177 p. — 2. Priėmimas ir išsižadėjimas (dies veniens) 178 p. — I. Bendrosios taisyklės 179 p. a. Gadynė prieš Justinianą 180 p.: 1. Legatų padariniai 180 p.; 2. Fideikomisų padariniai 183 p. b. Justiniano gadynė 183 p. — II. Keletas apdovanotųjų 184 p.: 1. Visų pašauktųjų konkuravimas 185 p. 2. Vieno iš pašauktųjų nedalyvavimas 186 p.

C. *Dalies legatas ir palikimo fideikomisas* 188 p. — I. Dalies legatas 188 p. — II. Palikimo fideikomisas 189 p.

Dovanojimai ir dispozicijos santuokos proga . 193

I. Dovanojimai 193

A. *Dovanojimai tarp gyvųjų* 194 p. — 1. Dovanų dydis 195 p. — I. Legis Cinciae sistema 195 p. — II. Registravimo sistema 200 p. — 2. Asmenys, kuriems galima dovanoti 202 p. — 3. Dovanojimų padariniai. Atšaukimo priežastys 204 p.

B. *Dovanojimai mirties atveju* 206 p.: 1. Dovanojimo sudarymas 208 p.; 2. Dovanojimo kadukingumas 209 p.

II. Dispozicijos, daromos santuokos naudai . . . 211

A. *Kraitis* 211 p. — 1. Senosios teisės sistema 212 p. — 2. Klasiškoji sistema. Kraičio grąžinimo pasižadėjimas. Actio rei uxoriae 215 p. — 3. Justiniano gadynė 227 p.

B. *Donationes propter nuptias* 230 p.

Pusl.

KETVIRTOJI KNYGA

Civilinis procęsas 233

Įstatyminių skundų procesas . . . 239

A. *Bendroji charakteristika* 239 p. — I. Procedūra in jure. Magistratai, laikas, vieta, formos 241 p. — II. Procedūra in judicio. Teisėjai, vieta, laikas, formos 248 p.
B. *Įvairios legis actiones* 251 p. — 1 Pignoris capio 151 p. —2. Manus injectio 253 p. — I. Formos 254 p. — II. Manus injectio atsitikimai 257 p. — 3. Sacramentum 260 p. — 4. Judicis pustulatio 264 p. — 5. Condictio 265 p.
C. *Sistemos nupuolimas. Reformos mėginimai. Panaikinimas* 266 p.

Formulinis procesas 269

Įžanga. Lex Aebutia 269 p. Precedentai 269 p. Svarba 270 p. Data 272 p. Leges Juliae, data, svarba 272—275 p p.

I. Procedūra in jure 276

A. *Bylos eiga* 276 p. — I. Šaukimo būdai. Magistratai, laikas, ginčo vieta 276 p. — II. Ginčai Magistratūroje. Klausinėjimai in ure. Priesaika. Confessio in jure. Laidavimai. Teisėjo paskyrimas 279 p. — III. Litis contestatio 289 p.: 1. Formos 289 p.; 2. Padariniai 290 p
B. *Formulės struktūra* 293 p. — 1. Pagrindinės dalys. Skundų padalymas 293 p. — I. Demonstratio 295 p. — II. Adjudicatio 296 p. — III. Intentio 296 p.: 1. Actiones personales ir reales 299 p.; 2. Actiones certae ir incertae 299 p.; 3. Geros sąžinės ir griežtosios teisės skundai 300 p.; 4. Prejudicialiniai ir neprejudicialiniai skundai 301 p. — IV. Condemnatio 302 p.: 1. Arbitriniai skundai 304 p.: a) atsitikimai 305 p; b) padariniai 306 p.; 2. Formulės su pakeitimu Teisminis atstovavimas (cognitor, procurator) 308 p. — 2. Šalutinės dalys. Praescriptiones. Exceptiones 313 p. — I. Praescriptiones 313 p. — II. Išimtys, replikos, duplikos 213 p.: 1. Bendrieji požymiai 315 p.; 2. Išimčių padalymas 316 p.

II. Procedūra in judicio 320

1. Teisėjo pareigos. Sprendimo skelbimas 320 p. — 2. Sprendimo padariniai. Res judicata 326 p.

III. Vykdymas. Apsisaugojimo būdai 331

A. *Vykdymas* 331 p. — I. Vykdymas, kreipiamas į asmenį 333 p. — II. Vykdymas, kreipiamas į turtą (venditio bonorum) 333 p.: 1 Missio in bona 335 p.; 2. Pardavimo parengimas 336 p.; 3. Venditio 337 p.
B. *Apsisaugojimo būdai* 338 p. 1. Intercessio 339 p.; 2. Revocatio in duplum 339 p.; 3. Restitutio in integrum 339 p.; 4. Appellatio 340 p.

IV. Magistrato intervencija, paremta jo autoritetu . . 341

A. *Pretorinės stipuliacijos* 341 p.
B. *Missiones in possessionem* 343 p.

Pusl.

C. *Interdiktai* 344 p. — 1. Pagrindinės kategorijos 345 p. — 2. Interdiktų procedūra 347 p.; — I. Procedūra per formulam arbitrariam 349 p. — II. Procedūra per sponsionem 350 p.: 1. Paprasti interdiktai 350 p.; 2. Dvigubi interdiktai 352 p.

D. *Restitutiones in integrum* 355 p. — I. Buvimo sąlygos 355 p.: 1. Justa causa 356 p.; 2. Laikas 357 p.; 3. Kitokių apsaugos kelių nebuvimas 357 p. — II. Padariniai 358 p.

Ekstraordinarinis procesas . . . 360

A. *Ekstraordinarinio proceso įgyvendinimas* 360 p.

B. *Bendrieji ekstraordinarinio proceso požymiai* 369 p. — I. Šaukimas 371 p. — II. Bylos eiga 372 p. — III. Sprendimas 374 p. — IV. Vykdymas 375 p. Pignus ex judicati causa captum 375 p. Distractio bonorum 376 p.

Rodyklė 377

Pastebėtos klaidos 409

Turinys 413